BARBARA

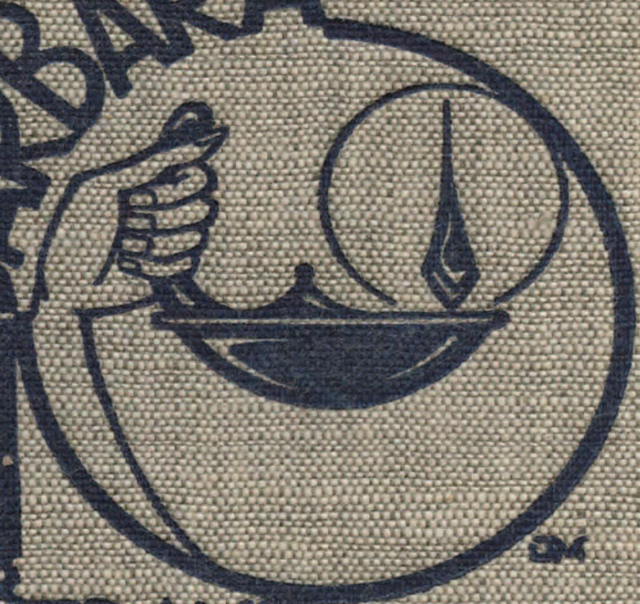

DOOR FRANZ WERFEL

BARBARA

OF DE VROOMHEID

BANDTEEKENING VAN JAC. VIJLBRIEF

FRANZ WERFEL

BARBARA
OF DE VROOMHEID

GEAUTORIZEERDE VERTALING
VAN P. VAN SCHILFGAARDE

ERVEN J. BIJLEVELD — UTRECHT
1930

INHOUD.

blz.

EERSTE LEVENSFRAGMENT.

I. Vanwaar? Waarheen? 1
II. Het innerlijke leven 4
III. De kolonel 9
IV. Het portret, dat zich gekrenkt voelt 15
V. Die het vuur levend maakt 20
VI. Achttien Augustus 24
VII. Het verdriet van den man 32
VIII. Plotseling ontwaken 37
IX. Tyfus 41
X. De zelfmoordenares in den kindervijver . . . 46
XI. Spiegel en dood 53
XII. Generaalssalvo. 64
XIII. Het muzeum der bedevaartskerk 69
XIV. De roover Janetsjek, de slang en de rivier . . 78
XV. Het zinken van den dag 88
XVI. Stationsstemming 94

TWEEDE LEVENSFRAGMENT.

I. Alfred Engländer en het verstand 105
II. Kroniek 118
III. Vervolg der kroniek 133
IV. Ferdinand komt op straat 144
V. De herkenningskoker 155
VI. Champanje 174
VII. Het sterven der paarden 200
VIII. Sluier over het landschap 208
IX. Een vizioen van den paus 219
X. De badmeester 236
XI. Dienstreglement deel 1, hoofdstuk 14, paragraaf 97, punt 708. 248

blz.

XII. De eeuwige tegenstander 259
XIII. Exekutie 273
XIV. Voorpost Ferdinandowka 3 288
XV. Hoedster van den slaap 306

DERDE LEVENSFRAGMENT.

I. De nazomer van den ondergang 323
II. Schimmenrijk. 332
III. Gebhart en de verwoesting. 361
IV. De Opstand in God 374
V. De missie van Engländer. 404
VI. De dans van den wonderrabbi 417
VII. 's Levens afgrijselijkheid 430
VIII. Foebus, de haan 439
IX. Babylonisch intermezzo. 463
X. De keuze van een leider 480
XI. Het bultenaarke 494
XII. De kreet om bloed 515
XIII. De vervolger wordt vervolgd 540
XIV. De massa en de enkeling. 557
XV. Den bedelaar wordt zijn naam ontnomen . . 575

VIERDE LEVENSFRAGMENT.

I. Plotseling opbreken 601
II. Thuiskomst in den vreemde 614
III. Barbara leeft 621
IV. Goud, diepe flauwte, vlucht 634

Laatste hoofdstuk: Vanwaar? Waarheen? 643

EERSTE LEVENSFRAGMENT

I.

VANWAAR? WAARHEEN?

Ter hoogte van kaap Matapan, de zuidpunt der Peloponnesus, geraken alle schepen in een lichte deining, zelfs een befaamde luxe-boot als de „Assuan". In den regel passeert men laat in den avond, en bij goed weer smaken de reizigers het genoegen, door 'n haast onmerkbaar zachte schommeling nog dieper in slaap te worden gewiegd.

Ditmaal evenwel biedt een tamelijk luidruchtig gezelschap liever het hoofd aan het kleine ongemak, dan reeds op dit uur tegen hun gewoonte te gaan slapen. De nachtbrakers behooren grootendeels tot een bekenden filmtroep met zijn artistieke en kommercieele bijloopers. Men is op weg naar Afrika, om ginds, in het oorspronkelijke landschap, 'n ongelooflijk zwaar probleem op te lossen. Van de diva tot den epizodist zijn het goed zeevaste menschen, die hun interessant beroep reeds ettelijke malen van het eene werelddeel naar het andere heeft gedreven.

In een wolk van zelfbewust gedruisch zit het gezelschap in den bar en het aangrenzende salon. De saxofonen der muziek aan dek smachten, het slagwerk rinkinkt en bonst. Enkelen dansen. Men wedt, hoe lang dit bij de slingerbeweging van het schip mogelijk zal zijn. De paren worstelen 'n tijdlang vergeefs, dan verliezen ze den bodem onder de voeten. Daar het nu minder gezellig dreigt te worden, ontstaan nieuwe weddenschappen: wien het lot wel zal dwingen, den kring te verlaten. Maar allen houden stand. De vroolijkheid krijgt nauwelijks iets wrangs of scherps.

Nu staat de scheepsdokter Ferdinand R. op, die vriendelijk-zwijgzaam tusschen het snoevende gezelschap heeft gezeten en met welwillende aandacht heeft geluisterd naar hun pronkerige verhalen. Hij groet glimlachend, en gaat. De scheepsdokter hoort tot de bemanning. Als beroepsman is hij boven elke verdenking verheven. Maar hij heeft er genoeg van en gaat naar bed. Niemand schijnt notitie te nemen van zijn verdwijning. Dokter Ferdinant R. behoort tot de lieden, wien de deugd werd geschonken, geen aandacht te trekken. Allen waren het er vanaf het begin der reis over eens, dat men met 'n „keurig" iemand te maken had. De dames voegden erbij, dat hij bovendien heel „knap" was. En dat is hij inderdaad.

In zijn blauwe uniform van zeeofficier maakt hij een goed figuur. Zijn smalle heupen, zijn gang die nooit nonchalant of onbewust is, de hoffelijk-aandachtige spanning van zijn gelaat: dit alles wijst er op, dat Ferdinand R. in zijn leven veel vaker uniform gedragen heeft dan civiel. In zijn hoedanigheid van scheepsdokter en „keurig persoon" houdt hij het de langgerekte avonden aan de tafel der pompeuze gasten uit, en zijn bewonderende glimlach is niet karig met eerbiedige hulde aan de vermaarde artiesten. Nu en dan neemt hij ook deel aan den dans. Hoewel hij daarin niet onbedreven is, schijnt hij er toch minder een genoegen in te smaken dan er een plicht mee te vervullen. De kaptein ziet namelijk graag, dat de scheepsofficieren de gezelligheid aan boord zooveel mogelijk bevorderen. Toch voelt een man als Sonin heel scherp, dat Ferdinand R.'s wezen in onverwinlijke tegenspraak staat met een tijd en een kring, die zich kenmerken door middelmatige energie en opgeblazen poeha. Dit nog jeugdig gelaat, dat zich door geen enkele bizonderheid of geestelijken voorsprong onderscheidt, dat niet praalt met een hoog voorhoofd of met hel stralende zienersoogen, dit gelaat weerspiegelt het rustige licht van den in zichzelf gekeerde, en doet een eigenschap vermoeden, die onze tijd niet meer kent: deemoed.

Sinds tien dagen reeds interesseert Sonin zich al sterker voor dezen man. Sonin, vijf-en-vijftig jaar oud,draagt, zij

het ten onrechte, den naam van auteur, wat samenhangt met zijn zwervend deelgenootschap in den troep der filmartiesten. Men zou beter doen, hem een goed opmerker te noemen, welk woord echter, evenals de uitdrukking „zich interes seeren", in dit geval een te koude beteekenis heeft. Geen koele belangstelling, doch 'n merkwaardige deelneming drijft hem er toe, den scheepsdokter na te loopen en te bespieden. De volgende futiele omstandigheid boeide hem al dadelijk: hij had Ferdinand R. in de gang der eerste klas volmaakt onbeweeglijk zien stilstaan, met verloren oogen naar een punt in de verte starend, zonder Sonin's groette beantwoorden. Dit staren, dit geabsorbeerd-zijn gaf aanleiding tot het vermoeden, dat de ziel van den dokter een „geheim" verborg, zooals de vakterm luidt in 'n spannenden roman.

Als dokter Ferdinand R. onverwachts den kring in den bar verlaat, die al opgewondener wordt door de zachte, statige slingerbeweging van het schip en door de steeds geprikkelde ijdelheid der diva, is het een soortgelijk vermoeden dat Sonin verontrust, en hem na enkele minuten dwingt, den scheepsdokter te volgen. Om het hoongelach, dat hem als een douche wordt nagegooid, bekreunt hij zich niet. Hij koestert de vaste overtuiging, dat de jonge man door 't een of ander noodlot is getroffen. Misschien bereikte hem enkele uren geleden, toen men in Brindisi de post aan boord kreeg, een brief vol zorgen; misschien ving de markonist voor enkele minuten een telegram met een doodsbericht op en stak de steward het hem heimelijk toe. Met dit angstig voorgevoel, haast een zekerheid, verlaat Sonin den bar. Zal een teergevoelig mensch, door 'n ongeluk getroffen, geen behoefte hebben te praten met een verwante ziel, die hem nadert uit de kleurlooze kudde van op luxe en succes jagende hyena's? Sonin koestert het smartelijk verlangen, nu met dezen vreemden, fijnen man een innig gesprek te voeren, hem zijn vriendschap aan te bieden en de een of andere troostrijke vreugde te bereiden.

De scheepsdokter heeft reeds 'n grooten voorsprong behaald. In zijn hut is hij niet, want de sleutel steekt in 't

slot. Sonin strompelt 'n hooge trap op naar het promenadedek. Ook hier is geen dokter R. te zien.

Intusschen is de beweging van het schip wat kalmer geworden. Een heldere nacht welft zich boven de masten. De noordelijke sikkel der maan is reeds veranderd in de hooggeheven schaal van het Oosten. Na lang zoeken ziet Sonin den dokter op het voorschip staan, heel vooraan bijna bij den boeg, waar de blanke geweldige wanden elkaar snijden met een bevalligen boog. Behalve die majestueuze, het schuim doorklievende welving van den boeg is de voorplecht het leelijkste deel van een boot, want hier verspert een wirwar van kisten en vaten den weg, de planken zijn besmeurd met gruis en olie, en overal kronkelen kabels.

Sonin wil op zijn man toetreden. Doch een schroom houdt hem terug, die ons aangrijpt, wanneer wij getuige worden van een intieme openbaring. Hij blijft achter 'n windas staan, kijkt toe. Veel valt er niet te zien. De scheepsdokter staat rustig, over de reeling leunend, en kijkt uit over de zee. Dan richt hij zich op, blijft stokstijf staan, terwijl de wind zijn witte uniformjas naar achteren blaast. Slechts ééns onderbreekt hij zijn kaarsrechte rust, als hij zijn rechter arm uitstrekt. Deze beweging heeft haast een plechtig karakter. Sonin ziet, dat dokter R. iets wits in de hand houdt; wat, kan hij niet onderscheiden. Plotseling schudt de uitgestrekte hand dit witte, laat het na 'n poosje in zee vallen, blijft dan nog langen tijd met zegenend uitgespreide vingers boven den onzichtbaren vloed zweven.

De man achter het windas zou zielsgraag willen weten, wat die hand aan de zee had geofferd.

II.

HET INNERLIJKE LEVEN.

Een geheim? Neen! Ferdinand verbergt er geen, tenminste niet een van bizondere spanning of belangrijkheid. Het is wel waar, dat niet alleen Sonin, maar ook verschillende kollega's van hem, ja zelfs tweemaal de kaptein,

hebben gezien, hoe hij in volkomen absentie, zonder zijn naam te hooren noemen, naar 'n punt in de verte staarde. Deze en gene uitte daarop als zijn meening , dat het in het hoofd van den dokter niet geheel pluis was. Maar deze opvatting verdween spoedig, want met den besten wil kan men Ferdinand niet voor een droomer houden. Zijn dienst vervult hij punktueel. Verstrooid noch nerveus, vertoont hij daarbij een trek van bedaarde zelfverzekerdheid, die vertrouwen wekt. Hij is voorkomend en hulpvaardig, waardoor hij zich telkens weer sympathie verwerft, een sympathie evenwel die toch zelden de grens overschrijdt, door zijn stille en teruggetrokken natuur gesteld. Behalve Sonin breekt niemand zich over den scheepsdokter het hoofd, vermoedt niemand een geheim achter hem.

Wanneer men 't nu per se wil, dan heeft Ferdinand inderdaad 'n geheim, en wel een dat voortkomt uit zijn buitengemeen krachtig en eigenaardig herinneringsvermogen. Er bestaan heel weinig menschen, in wier binnenste zulk een uitgebreide en kleurrijke verzameling beelden leeft, die teruggaan tot de prilste jeugd. In de ziel van deze natuur schijnt het vermogen om te vergeten en het verleden te doen wegsmelten merkwaardig te zijn verzwakt. Terwijl bij andere menschen de helle melodie van het oogenblik boven de gedempte, zoek geraakte begeleiding van het verleden uitklinkt, heerscht bij Ferdinand een verwonderlijke, 'n nauwelijks te dragen gelijktijdigheid. Het is alsof het levenselement van den donkeren nacht hem grootendeels werd onthouden, die volheid van een dagelijkschen dood, welke wij voor ons bestaan niet minder behoeven dan ons rantsoen aan water en koolhydraten.

Dit is natuurlijk geen altijddurende toestand. Ferdinand ondergaat, sterkere of zwakkere, aanvallen van herinnering. Juist dan gebeurt het, dat hij onbeweeglijk blijft staan, ergens heen staart, en zijn eigen naam niet hoort. Het drama der doode beelden en gestalten, die uit zichzelf, onafhankelijk van zijn wil, in hem opstaan, houdt hem gevangen, als een boeiende tooneelvoorstelling 'n aandachtigen toeschouwer. Opmerkelijk blijft het, dat al die tref-

fende beelden en gestalten bij zijn leven behooren van vóór zijn dertigste jaar. Wie den scheepsdokter bij zulk een aanval betrapt, kan niet anders dan gaan twijfelen aan Ferdinand's volle toerekenbaarheid.

Misschien is ieder innerlijk leven, ieder leven in herinnering 'n uiting van ziekte. Het kan niet de zin zijn van het voortjagend nu, om, zonder te genieten van diens werkelijkheid, met starre pupillen naar schimmen te staren.

We loopen op straat. Mannen, vrouwen, trems, wagens, winkels, groepen, kleuren, stemmen! En nu zijn er menschen, die volstrekt niets bemerken van dat hartstochtelijk kluwen van onontwarbare, raadselachtige veelheid. Zij zijn niet alleen dagblind, ze dragen, totaal overbodig, hun eigen mannen, vrouwen, trems, wagens, winkels, groepen, kleuren, stemmen in zich mee. Waartoe dient dit kontrapunt van innerlijke beelden en gezichten, dat niets nieuws brengt en den veerkrachtigen loop der minuten slechts verlamt? Wanneer uit dit mozaïek kunst ontstaat, goed! Maar Ferdinand is allerminst een kunstenaar. Hij herinnert zich alleen maar veel beter dan andere menschen allerlei feiten, lang geleden, vaak armzalige, meestal onbeduidende feiten, die voor hem plotseling de helle kleur aannemen van leven onder kunstlicht. Misschien is deze bizondere scherpte van geheugen, van levensterugroeping, een ziekte! Misschien is het slechts een verfijnde variëteit van egocentrischen aanleg. In ieder geval wordt deze trek door het bedaarde, kalme zeemansleven van den scheepsdokter begunstigd, door de eentonigheid der zee en van het genietend nietsdoen aan boord.

De herinnering der meeste menschen gaat nauwelijks terug tot hun vijfde jaar. Het is alsof de doodsslaap, die voorafgaat aan onze geboorte, slechts moeilijk en weerstrevend zich los wil maken van de oogleden der ontwakenden. Van onzen ochtenddroom weten wij het minste, ofschoon men moet aannemen, dat juist het eerste binnendringen van licht, vorm, kleur, wereld, onze ziel zoo geweldig heeft dooreengeschud, dat al het latere gemakkelijker kan worden afgestompt en vergeten.

Ferdinand nu draagt nog beelden in zich, die uit zijn vroegste leven stammen. En deze beelden worden door héél zachte gevoelens begeleid, als de levensresten van een pril vóórbestaan, waarop de dauw nog glanst van de sferen der engelen. Het is hem bij voorbeeld, alsof hij lekker en zacht in 'n witten kinderwagen ligt en door de hoofdlaan van een park wordt gereden. Een eigenaardige, gelukzalige toestand is dit, een volkomen bevredigd rusten, zooals zich in het latere leven nooit weer zal herhalen: geen lid verzet zich tegen de weldadige verlamming, die het geheele lichaam met een zoet zich-laten-gaan vervult. Evenmin denkt een plant aan de eerzuchtige inspanning, zich los te rukken van haar wortel.

Licht zwevend glijdt de wagen voort en het gelaat blijft onbeweeglijk naar den hemel gekeerd. Deze hemel nu is een ongeduldige, jagende vloot van wolken, een rivier met ijsgang, door de wuivende platanentoppen van de laan omsloten als door een boschachtigen oever. Vaak verdwijnt de hemel: Barbara's groot gezicht schuift er voor en buigt zich over Ferdinand heen. En niet alleen haar gezicht, ook de fijne geur van morellehout, die van haar schedel uitstroomt, bereikt hem. Een groote, donkere broche sluit den kraag van haar bloeze. in het midden blinkt een nietig figuurtje van ivoor. De kleine Ferdinand zou het willen grijpen!

Of papa, kolonel en kommandant van het keizerlijk en koninklijk infanterie-regiment Nr. 73, draagt hem de trappen der kazerne op. Ook deze zwevende, optillende beweging zal zich nooit herhalen. Het zijn breede, lage treden, die papa langzaam en opgewekt bestijgt; lang geleden was de kazerne een prachtig paleis. De vensteropeningen in de meterdikke muren lijken schietgaten. De zon werpt zwarte kruisen tegen den muur. Een onvermoeibaar getrappel en gescharrel heerscht op gangen en portalen. Soldaten snellen met blikken borden in de hand op en neer. Zoodra ze papa en hem in 't oog krijgen, grijpt de een of andere ontzetting hen aan: ze verstarren tot platte poppen, ze kleven vast aan de muren. Ferdinand voelt zich uitmuntend in de

armen, die hem zoo liefderijk dragen, boven de lagere menschheid verheven als een koningskind. Komt hij met Barbara op de kazerne, om papa te halen, dan wekken de soldaten een eerbiedigen, verlangenden schroom in hem. Maar nu, met papa, keert hij zich trots van hen af. Zijn blik rust op papa's blauwen wapenrok, bewonderend glijden zijn oogen langs de blanke knoopen, hij verdiept zich in den uniformkraag met het breede, fraai geborduurde gouden galon en rechts en links drie pralende zilveren sterren.

Van een dier sterren is 'n zijden draadje los geraakt: zoolang Ferdinand leeft, zal die zijden draad los hangen. De draad hindert Ferdinand als 'n arglistige wanorde. Maar hij waagt het niet, z'n hand uit te strekken.

Papa's wangen en kin zijn scherp geschoren. Ze glanzen bruinrood, door weer en wind, en de geforceerde keurigheid van den koenen ruiter verruwd. De zachte snor hangt vol over de bovenlip. De neus is, van Ferdinand uit gezien, groot en gebogen als een bergland, vol riffen, scheuren, oneffenheden. Ook de wenkbrauwen zijn twee volle snorren onder het voorhoofd, die je echter maar zelden te zien krijgt, daar meestal het glanzende schild der zwarte pet ze bedekt. Wordt de pet afgenomen, dan laat ze op het voorhoofd een breeden, rooden band als litteeken achter.

Papa's oogen, dat is 'n netelige kwestie. Hoe klein Ferdinand ook is, hij vermijdt het in die oogen te kijken, daar ze pijn doen. Echte schuttersoogen, vatten ze het doel hooger, ze fikseeren het met onontkoombare scherpte zonder het aan te kijken, dan lossen ze hun blik op in een zachten, beminnelijken spot. Ferdinand vergist zich niet. Dit was papa's gezicht, waarvan hij helaas geen enkel ander portret bezit dan de onuitwischbare foto, die zijn herinnering bewaart. Dikwijls denkt hij er over na, waarom zijn vader zoo zonder portret is gestorven en hem niet eens de fotografie van een groep heeft nagelaten, die stellig meermalen genomen werd van hem samen met zijn officieren. Na 'n billijke overweging echter vindt de zoon deze portretloosheid zéér kenmerkend voor het karakter van den kolonel.

III.

De kolonel.

Ferdinand's herinneringen aan papa zijn zeer talrijk. De kolonel had het plan, een goed soldaat van hem te maken. Het militaire leven moest hem in merg en been dringen. Daarom nam hij den vier-, vijfjarigen jongen al mee, als hij kazerne en regiment inspekteerde.

Daar waren allereerst de kazematten der manschappen. Papa toonde en verklaarde Ferdinand ieder detail. De slaapplaatsen, kavaletten geheeten, ijzeren onderstellen, waarop een gele stroozak rustte. Aan het hoofdeinde lag het harde kussen; daarnaast, in strenge volgorde en nauwkeurig opgevouwen, de deken en het grauwe laken. Boven de brits waren planken aan den muur bevestigd, waarop, strak, de dingen der soldaten stonden: bord, kommiesbrood, sjako, ransel, en het tweede paar laarzen. Voor ieder bed stond stokstijf de erbij behoorende man, tot berstens toe gespannen als 'n snaar.

Papa hield niet van aangekondigde inspekties. Plotseling en onvoorziens kwam hij de soldatenzaal binnen. Ferdinand is er nu van overtuigd, dat de kolonel geen alledaagsch officier was. Daarvoor spreekt reeds het ongewone feit, dat hij menigmaal een klein kind aan de hand leidde, als hij door de vertrekken der kazerne schreed. Blijkbaar spanden de soldaten hun lichaam als een snaar, om hem te behagen, om te bewijzen hoe graag ze onder zijn leiding dienden. Zelfs de boosdoeners en de zwarte schapen stonden stram.

Nooit sprak de kolonel hard en ruw met zijn manschappen. Hij vroeg de lieden, of ze met het eten tevreden waren, hij ging langzaam van den een naar den ander, monsterde ieder nauwkeurig, informeerde naar levensomstandigheden en civiel beroep, en opende met 'n enkele, die hem beviel, op 'n strengen, maar vriendelijken afstand 'n gesprek. Schreeuwen had Ferdinand z'n vader slechts éèns hooren doen. En dit gebeurde ver van het garnizoen, in 'n kleine hotelkamer ergens buiten.

Wanneer de kolonel 'n soldatenzaal binnenkwam, gebeurde altijd hetzelfde. Hij bleef 'n paar minuten met de mannen alleen (voor 'n dergelijken overval was 'n persoonlijke slag noodig) en stelde dadelijk de vraag, of iemand hier een bezwaar had in te brengen. Deze vraag van den kolonel ontsproot uit zijn goed hart, doch was in strijd met het voorschrift, dat alle bezwaren verwijst naar den hobbeligen dienstweg. Nauwelijks was gebleken, dat niemand den moed bezat een klacht te uiten, of de deur ging open en de betrokken sergeant-majoor stormde naar binnen met 'n gelaat, rood van schrik. Later daagden dan met een verlegen gezicht de officieren op.

Alle slaapzalen hadden dezelfde bedompte atmosfeer, ook al stonden overdag de vensters open. Het rook er naar den warmen, gistenden damp van het kommiesbrood, naar de tranenverwekkende prikkeling der soldatentabak, naar schoensmeer, naar smeerolie, naar 'n door-en-door bedorven lucht die geen luchten meer kan zuiveren, naar zwaren mannenslaap die als 'n dikke dompigheid door de zaal trekt, en naar het roetige walmen van kleine petroleumlampen.

Er bestonden evenwel ruimten in de kazerne, die Ferdinand beter bevielen dan deze soldatenzalen. In de keuken ging het amuzant toe. Reusachtige ketels stonden op den vuurhaard, waarin de soep met 't rundvleesch dampte. De kok spietste met 'n enorme, tweetandige vork het geweldige stuk vleesch uit den ketel, om het aan den regimentskommandant te laten zien. Het vleesch zag er bizonder smakelijk uit, donkerbruin, dampend, de soep droop er af, een kruidige geur verspreidde zich.

In het gewerenmagazijn haalde een infanterist het slot van een geweer uit elkaar. Wonderbaarlijk gezicht, als de ingewanden van dat vuurspuwende wapen uiteen lagen als fijne, vernikkelde schroeven, bouten, staven, veeren! Was alles weer in elkaar gezet, dan mocht Ferdinand het geweer beetpakken en in z'n hand houden. Met 'n angstigen, eerbiedigen greep nam hij het, en zette het naast zijn voet, zooals hij de manschappen had zien doen. De loop reikte

hem haast tot zijn kruin. Zwaar en hard was het geweer, bovendien slank en massief, van hout, van metaal, betrouwbaar en vol gevaarlijkheid, vol zwijgen dat een uitbarsting in zich borg, een sterke vriend als de kolonel. Ferdinand voelde zich héél trotsch en tevreden, wanneer papa hem, om opvoedkundige redenen, het wapen in de hand gaf.

Ook het bezoek aan de stallen was niet te versmaden. In netjes aan kant gemaakte boxen, steeds met versch stroo op den grond, stonden de rijpaarden der officieren. Zij vertoonden in hun gedrag een zekeren hoogmoed, schonken aan de bezoekers niet de minste aandacht. Nonchalant stampten ze nu en dan met hun achterbeenen op het stroo. Hun staart was meestal op een voorname wijze gecoupeerd, hun huid was glanzend geroskamd. Zonder gulzigheid doken hun droomerige koppen in de ruif, om 'n hap hooi te snoepen. De vijfjarige Ferdinand leerde, dat je 'n paard altijd opzij, nooit van achteren moest naderen. Verder leerde hij, dat het dagelijksch rantsoen van 'n rijpaard uit zoo- en zooveel pond haver en hooi bestaat.

Een heel andere soort vertegenwoordigden de knollen der bespanning. Die stonden in veel minder zorgvuldig verzorgde boxen, ze stampten en krabden veel nijdiger, waardoor onder het stroo vaak de zwarte aarde voor den dag kwam. Hun hoeven waren breed, hun halsters plomp en nooit omwonden, zooals bij hun edeler broeders. Met hun langen staart zwaaiden zij altijddoor: ze vonden het volstrekt niet overbodig, de vliegen te verjagen. Ze namen rijkelijk notitie van bezoekers door hun zwaren kop langzaam om te draaien en met een zwaarmoedigen, ernstigen blik de binnentredenden te meten. De kleine Ferdinand voelde zich verontrust door den oogopslag van deze zware dieren. Toen hij veel later, reeds volwassen, voor het eerst in den groeienden schemer de Alpen zag, moest hij, zonder te weten waarom, aan de breede paarden voor de bespanning denken, hoe zij langzaam hun kop omdraaiden, om hem aan te kijken.

Verrukt was Ferdinand over Kedvesj, den pony. Was

papa in 'n heel goede stemming, dan mocht de stalkorporaal het kleine zadel uit het ledermagazijn halen, en werd Kedvesj opgetuigd. Door twee infanteristen, rechts en links, vastgehouden, draafde de knaap eenige malen de binnenplaats rond. Kedvesj was ten hoogste verbaasd over zulke extra toeren, want zijn levensberoep beperkte zich overigens tot den plicht, het karretje te trekken met de groote trom, die zulk een opwekkende kadans verleent aan de vroolijke regimentsmuziek.

Die bezoeken aan de kazerne waren natuurlijk geen dagelijksch brood, maar bizondere feesten, waarop papa zijn zoon onthaalde. Intusschen was Ferdinand ook met zijn tehuis niet ontevreden. De dienstwoning bestond uit zeven fraaie vertrekken, waarvan de voorkamer en de keuken hem het liefst waren. In de voorkamer, papa's kamer, hingen de jachttrofeeën en daaronder de plankjes met den datum, waarop ze waren buitgemaakt. Heel vroeg al leerde de kleine de geweien onderscheiden. Maar den hoogsten eerbied had hij voor den reusachtigen steenarend, die boven 'n boekenkast z'n schaduwige vlerken uitspreidde. Onbereikbaar hoog troonde het beweginglooze mysterie van dezen roofvogel, de ziel vervullend met een respektueus vizioen van geweldige gletsjers. Een der eerste gedichten, die Ferdinand leerde, was een volkslied en begon met de woorden:

Hoog boven rotsige bergen,
Waar de adelaar nog huist...

Deze adelaar (er bestond geen andere, want het lied noemde hem in 't enkelvoud) had van hoog boven de rotsige bergen zijn tooverachtige vlucht naar papa's kamer gericht, om daar voor alle eeuwigheid zijn horst te kiezen. Ferdinand twijfelde niet dat het zoo was, en vond het volkomen in den haak.

Van de meubels in deze kamer ziet de scheepsdokter nog duidelijk de speeltafel, fraai beschilderd met poppen van speelkaarten, en 'n oostaziatische gelakte kist, waarop twee porseleinen Chineezen met hoofd en handen staan te knik-

ken. Ze konden ook hun tong uit den mond steken, 'n klein, stijf ding, dat als iedere kleine nabootsing der werkelijkheid het kind een haast wellustig genot verschafte. En het belangrijkste, ja men kan zeggen het meest heilige voorwerp in dit vertrek was de mignon-vleugel, waaraan papa dagelijks zat als het schemerde, om noten te radbraken.

De kolonel was 'n jammerlijk pianist. Dubbel ontroerend daarom, dat hij iederen namiddag 'n paar muziekboeken opsloeg en, tegelijk met vurige toewijding en soldateske pedanterie, begon te rammelen, wat hij niet beter vermocht te vertolken. Ferdinand nestelde zich dan in de schommelstoel. Niets mooiers dan stil te luisteren naar die hokkende, schuchtere, wanhopige klanken! Niets heerlijker, dan een sterke te zien in den toestand van toegewijde zwakte!

Dat was papa's kamer.

In de keuken heerschte Barbara, en diende Vojta. Vojta, den jongen, probeerde mama altijd weer tot een fijnen huisknecht te fatsoeneeren. Het gelukte haar in zooverre, dat de officiersoppasser er aan wende, in huis niet 's keizers rok, maar 'n blauw-en-wit gestreept jasje, en bij feestelijke gelegenheden zelfs livrei te dragen. Dit was natuurlijk een voorspiegeling van valsche feiten, want naar zijn wezen bleef Vojta 'n onverbeterlijke „pijpedop", zooals men overal tusschen het Ertsgebergte en de golf van Cattaro de oppassers der officieren noemde. Hij was de *trait d'union* tusschen huiselijke en militaire aangelegenheden. Als zijn grootsten schat bewaakte hij een met paarlemoer ingelegde handharmonika, die hij in ondergoed gewikkeld bewaarde. In weerwil van dit kostbare instrument zong hij z'n liederen echter meestal zonder begeleiding. Het aantal hiervan was zoo onmetelijk, dat men de verdenking niet van zich af kan zetten, dat Vojta in vele gevallen zijn eigen dichter is geweest. Ook de omstandigheid, dat de luimige inhoud van deze liederen uitsluitend in weemoedige wijzen gehuld was, spreekt hiervoor. In de meest sombere mol klaagde de melodie, als hij zong:

Pijpedop,
Hals-over-kop,
Eet iederen dag drie mikken op!

Voor zoo'n onzin had zelfs Barbara, de kalme, een genadigen glimlach over.

Het weefsel van beelden rondom papa straalt om een middelpunt van heldere, gouden kleuren. Dit moet een der vroegste herinneringen van den scheepsdokter zijn, want zij wordt begeleid door het gevoel van licht, dat siddert in een bovenaardsch zweven. Ferdinand rijdt tusschen mama en tante Karolien in een verenden landauer door opgewonden straten vol golvende vlaggen. De weg leidt naar het „Invaliedenplein", waar de groote parade's worden gehouden. Het kind weet niet, wat er gebeurt. Maar al dagen lang heerscht thuis een gejaagde onrust, en nu dringen onafzienbare menschendrommen om het rijtuig met de fier dravende paarden. Het kind voelt, dat er iets groots, iets bezielends gebeurt, alsof in dit waaiend vlaggengewemel de aarde zich mengde met den hemel.

Op het Invaliedenplein staan reusachtige, bekranste tribunen. Ferdinand wordt uit het rijtuig getild. Nu zit hij tusschen de beide vrouwen voor de leuning eener loge, en ziet de grijsgroene enorme vlakte vóór zich. Heel in de verte staan de onbeweeglijke muren der bataljons. Kanonschoten hameren tegen zijn hart. En plotseling, veel schrikkelijker dan de kanonschoten, scheurt de angstkreet van 'n eenzame trompet de smartelijke spanning. De troepen marcheeren! Een groep ruiters dringt op het veld wat naar voren, en versteent meteen. Allen dragen de groene pluim. Enkele paardelengten vóór de groep is een schimmel met zijn glanzenden ruiter tot standbeeld verstard. Wie is het? Een aartshertog, de keizer zelf, een bode Gods? Wie het ook zij: voor deze verschijning moet al het aardsche wegsmelten.

Tante Karolien stoot 'n kleinen kreet uit, en mama schreit. Overweldigend dreunt de muziek, en het défilé begint. Het kletteren en flikkeren der kavalerie verblindt en doet pijn: Ferdinand sluit zijn oogen, en wacht op papa. Eenzaam duikt op zijn vos de kolonel op. Hem volgen slechts een hoornblazer en een onderofficier bij den staf. De ontplooide gelederen van het regiment blijven ver achter. Papa's gouden sjako blinkt. En nu laat hij voor de goddelijke

verschijning op den schimmel langzaam zijn sabel zakken. Het is een groet vol heldhaftige schoonheid en waardigheid. Op het eindelooze veld schijnt de kolonel met den verheven ruiter alleen te zijn. De ontmoeting der goden, waarvan een papa is, wekt een huivering in het kind.

IV.

HET PORTRET, DAT ZICH GEKRENKT VOELT.

Van mama bezit Ferdinand R. een portret, echter pas sinds het vorige jaar. Merkwaardig! Op 'n dag terug komend van 'n dienstreis vond hij op het bureau der Lloyd te Alexandrië een aangeteekenden brief, bezaaid met stempels, die hem over de halve wereld had gezocht. Vóór hij het ingesloten portret bekeek, las hij den brief, die in gebroken taal en in 'n eigenaardig steilschrift was geschreven:

Buenos Aires, 17 Februari 1927.

Zeer waarde dokter!

Na gestorven zijn van mijn oom zaliger, hier grondbezitter en vroegere oostenrijksch-hongaarsche ritmeester, Bogdan Veselovitsj, veroorloov ik mij hier in te voegen voor vervulling van zijn laatste wensch bijgaand portret. Het is uw hooggeboren mama zaliger, alhier gestorven nog jeugdig in het jaar 1898. Mijn oom heef fotografie en herinnering steeds trouw bewaart. Zoo vervuld zijn laatste wil bidt ik mijn slecht gebruik van uw taal te veronschuldigen.

Hoogachtend,
Milan Veselovitsj,
ingenieur.

P.S. Ik richt desen brief aan politiehoofd van uwedele geboortestad.

Pas in zijn hotelkamer verdiepte Ferdinand zich in de

beschouwing van het portret. Het was afkomstig uit het atelier van Juan Hereros in Buenos Aires, en overeenkomstig het toenmalig gebruik op glanzend papier afgedrukt. Op den achtergrond der foto schemerde 'n coulisseachtig landschap, dat aan Napels deed denken. Mama's gestalte was gesnoerd in een baltoilet naar de mode der negentiger jaren, dat, diep uitgesneden, de schouders omkranste met leelijke, stijve mouwstrooken. Wespentalje, lange witte glacé handschoenen, zware armbanden, 'n waaier aan 'n gouden ketting. Hoe merkwaardig, dat ook de trekken der mooie, vier-en-twintigjarige vrouw een ouwelijken indruk maakten. Het gelaat had met de jaren 'n zeer zonderlinge leeftijdsverandering ondergaan. Was het slechts de aanblik van 'n vergeten mode met pofmouwen en 'n hooge toupet, die dezen indruk wakker riep? Was het een geheimzinnige wet, die ook een portret van het heenvliedend leven niet geheel onaangetast laat door den ouderdom, maar het op 'n bepaalde manier doet deelen in de verwoesting, die de persoon aangrijpt, welke het portret voorstelt?

Wat weten we eigenlijk van de betrekking tussschen portret en leven? Ook afbeeldingen zijn wezens. De fotografische lens trekt van een mensch of een ding 'n oneindig dunne huid af, en deze huid wordt dan tot een afbeeldsel ontwikkeld. Ook de lens onzer oogen doet niet anders, en de herinneringsbeelden, die wij in ons binnenste ontwikkelen, zijn geen leege „voorstellingen", doch onwaarneembaar fijne lichamen vol eigen leven.

Een diep en peinzend nadenken over deze onbekende verhouding bracht Ferdinand er toe, in de hem toegezonden fotografie slechts in beperkte mate zijn moeder te erkennen. Het portret, dat hij van mama in zichzelf droeg, was betrouwbaarder en juister. Wanneer hij erover nadacht, kon hij het eigenlijk minder 'n portret, dan zinlijke voorstelling noemen. Mama was voor hem op dezelfde manier aanwezig, als voor 'n blinde de menschen aanwezig zijn: als stem, als geur, als beweging. Geheel anders dan papa en Barbara, die bepaald een optische werkelijkheid bezaten, scheen mama zich voor haar kind in vaagheid te willen

terugtrekken. Zelfs het portret keek hem niet in de oogen, en sluierde zich.

Was deze handelwijze der doode het gevolg van een krenking? Stellig! Vijf jaar oud had Ferdinand in een twist tusschen zijn ouders de partij van papa gekozen, wat men niet alleen dient toe te schrijven aan de bewonderde persoonlijkheid van den kolonel, doch tevens aan den invloed van Barbara. Grootere kontrasten dan mama en Barbara kan men zich ook moeilijk voorstellen. Mama was volstrekt niet geloovig, over God maakte zij zich geen zorgen, al onttrok zij zich niet aan den kerkgang. Zij hield van het leven, van de menschen, van zichzelf, en vooral van uitgaan en partijtjes. Wachtend op gasten te dwalen door de feestelijke, in licht badende suite, bloemen in vazen te schikken, tafelkleedjes glad te strijken, alles voor het laatst nog eens in de juiste belichting te zetten: dat waren haar vreugden. Op zulke avonden moest Vojta livrei aantrekken en ook Barbara werd gedwongen, de rol van 'n voorname kamenier te spelen en 'n witte ruche in 't haar te steken. In het huis heerschte 'n opwindende spanning en 't was duidelijk, dat tot diens ergernis niemand zich met Ferdinand kon bemoeien. Behalve de overblijvende snoeperijen was het in zekeren zin 'n troost, dat niet hij alleen, maar ook papa de dupe was van dergelijke toebereidselen: die mocht zijn vleugel niet openen, omdat anders de fraaie uitstalling op dat meubel in wanorde zou kunnen raken.

Ferdinand's kamer lag naast het slaapvertrek van zijn ouders. Een morgen, die volgde op zulk een avondpartij, kon hij hooren, dat papa zich met taktvolle woorden voorzichtig beklaagde. Mama scheen echter op het zachtste verwijt dadelijk woedend te worden. Zij kwam, riep ze, uit 'n wereld van levensvreugde, uit aristokratische kringen: al haar verwanten waren menschen met begeerte naar schoonheid! Papa noemde zij „een hopeloozen droogstoppel" en, wat niet minder verwerpelijk moest zijn, 'n „keizerlijke en koninklijke stijfjas". Ferdinand, die niet de woorden, alleen hun toon kon begrijpen, trok zonder aarzelen partij voor z'n vader. In mama's heftige stem lag een wan-

klank, die haar veroordeelde. Toen deze felle stem den echtgenoot verweet, dat hij met zijn vijftig jaren de levensbeschouwing van 'n twintigjarige toch niet kon begrijpen, vervulde het vaststellen van dezen onveranderlijk hoogen leeftijd van papa het kind met een gevoel van angstigen schroom.

Tegenover oom Bogdan, den ritmeester, stond Ferdinand in 'n eigenaardige verhouding. Aan zichzelf moest hij wel toegeven, dat de dragonder een mooiere uniform droeg dan zijn vader. Vooral, wanneer hij in 'n parade verscheen, met een helm op en de lange ruitersabel opzij. Hoe vriendelijk oom Bogdan ook voor het kind was, hoe vrijgevig en hartelijk hij den jongen ook bedacht: Ferdinand vergaf hem nooit zijn fraaiere uniform. Die uniform maakte hem jaloersch, ter wille van papa.

Twee omstandigheden bevorderden zijn jaloezie. De eerste, onduidelijke, lag in de ergernis die Ferdinand gevoelde, als mama op 'n ongewoon uur hem en Barbara uitzond, om boodschappen te doen. Deze nare uitgangen had hij aan oom Bogdan te danken, want altijd kwam er zoo'n opdracht, als de ritmeester bij mama op bezoek werd verwacht. De andere omstandigheid hing met de paarden samen. Eens had oom Bogdan papa weten over te halen, dat hij de stallen van zijn eskadron aan den knaap mocht laten zien. Ferdinand's hart bloedde. Inderdaad, dit prachtige paleis der paarden, deze edele, lenige, veerende renners waren niet te vergelijken met de armzalige knollen der infanterie-kazerne. Had oom Bogdan hem alleen meegenomen, om papa en wat hij hem hoorde te kleineeren?

Toen ze weer thuis waren, ontspon zich het volgende gesprek tusschen den ritmeester, mama en Ferdinand:

„Nu, vent," mama wiegde zich in 'n schommelstoel, „prachtig, niet, die dragonders?"

Bogdan trachtte te bemiddelen:

„Je moet niet overdrijven, Olga! De koningin der wapenen is en blijft de infanterie. Zij alleen zal op het kritieke moment den doorslag geven."

Mama keek den ritmeester lang aan, terwijl ze ophield met schommelen:

„Al die moderne legerkwesties, waarover ik altijddoor wetenschappelijke uiteenzettingen te hooren krijg, enerveeren me verschrikkelijk! Jullie mag ik graag! Jullie bent het laatste restant der ridderschap. Ik kan me je heel goed in wapenrusting voorstellen, Bogdan; op 'n witten telganger!"

Ze brak in 'n onbeheerscht en haast hoonend gelach uit. Ferdinand echter, die al zijn denkkracht bijeengeraapt had, om papa's vijanden flink te bestrijden, ging fier rechtop staan en verkondigde:

„De dragonders dragen alleen maar karabijnen!"

Eens, toen mama den ritmeester tevergeefs scheen te verwachten, kwam het tot 'n scène, die Ferdinand met wrevel vervulde. Het was 'n late winternamiddag en het schemerde al. Vojta had van den kolonel de opdracht gekregen, op de kazerne te komen. Zoo zat de knaap dan alleen met Barbara in de keuken. Daar stiet mama, die onrustig in de kamer heen en weer had geloopen, de deur open en gaf Barbara bevel, voor haar uit de apotheek 'n zenuwstillend middel te halen. Ook Ferdinand liep de gang in, om z'n jasje te krijgen. Het was immers vanzelfsprekend, dat hij, als Barbara uitging, werd meegenomen. Mama stuurde hem immers zelf altijd mee. Maar dezen keer vroeg ze op strengen toon:

„Wat wil je met je jas, jongen?"

Ferdinand aarzelde. Barbara stond reeds bij de voordeur. Mama's stem werd nu heel boos:

„Hoe krijg je 't in je hoofd! Je blijft hier!"

Ferdinand kon deze beslissing en den harden toon, waarop zij geuit werd, niet begrijpen. Een ellendig gevoel kwam over hem, dat hij Barbara alleen moest laten weggaan, alsof zij hem op deze manier ontroofd kon worden. Met snelle bewegingen trachtte hij, zich in zijn jasje te werken. Onder deze weerbarstige inspanning herhaalde hij met 'n dwingende klaagstem:

„Ik wil met Babi mee ... met Babi ..."

Een harde ruk van mama trok hem z'n jas uit de handen. Ongeduldig riep ze Barbara toe:

„Ga dan toch eindelijk!"

De deur viel in 't slot. Het wanhopige kind wierp zich schreiend, huilend er tegen aan. Mama keek 'n poos zwijgend toe, daarna pakte ze haar zoon verontwaardigd beet en sleepte ze hem, schreeuwend, naar de voorkamer. Doch deze gewelddadigheid prikkelde Ferdinand's woede en smart tot het uiterste. Hij verloor zijn zelfbeheersching. Al zijn kracht stroomde uit in 'n afschuwelijk gebrul. Dat wierp een sluier over alles, ook over mama. Eindelijk, toen hij wat tot rust was gekomen, zag hij, hoe ze hem met groote oogen aankeek. Ze zat nu op papa's pianokruk:

„Houd je dan heelemaal niet van me, jongen?"

Deze vraag van mama erkende een zwakheid. Dit verteederde Ferdinand in 't minst niet. Integendeel, boos stampte hij op den grond:

„Ik wil met Babi mee!"

Mama bleef hem strak aankijken:

„Houd je dan meer van Babi dan van mij?"

„Ik wil met Babi..."

Maar nu vulden mama's oogen zich met woedende tranen:

„Je hoort in de keuken! Jullie allemaal hier hoort in de keuken! Blijf maar bij haar..."

V.

Die het vuur levend maakt.

Barbara! Het prilste beeld, heel ver weg aan de ingangspoort des levens. Winter, ochtendschemering. Een grauwe nevel hangt voor 't venster. Ferdinand wordt wakker in zijn hoog, getralied ledikant, waarin hij zich opgesloten voelt als in 'n gevangenis. Hij heeft 't koud, want de dekens zijn van hem afgegleden; maar hij is nog te klein, om zichzelf te kunnen helpen. Door 'n gevoel van onbehagen gekweld kijkt hij knipoogend de kamer in, 'n wijde kale

ruimte, 'n onafzienbaar landschap zonder erbarmen. Van de vensters, uit de hoeken en meubels dringt iets gevaarlijks, iets vijandigs op hem aan. Een vormeloos wezen is het, een wolk van trillende rook en broos licht, die lange, slepende kringen om het bed trekt. Ferdinand besluit te gaan blèren, zooals altijd bij iets akeligs. Doch hij kan het niet, hoewel z'n kleine ledematen verkleumd zijn van pijnlijke kou. Hoe graag zou hij nu z'n lichaam doen zwellen door dat heerlijke geschreeuw, dat de huid tot onder het hoofdhaar van weldadige warmte doet gloeien.

Vergeefsch verlangen! Voor het eerst ondergaat hij den toestand, waarin het leven verlamd schijnt en de geest toekijkt. Heel plotseling ontwaart hij in den kamernevel 'n manneke; neen, niet 'n manneke, maar hoe moet je 't dan noemen? Dit vreemdsoortige wintermorgenwezen, dat zelfs aan 'n kind niet groot toeschijnt, wil blijkbaar naar hem toe komen. Gelukkig evenwel staan het hindernissen in den weg, in de eerste plaats de stoel, waarop de kousen hangen. Ferdinand ligt stokstijf. Hij begrijpt er niets van. Doch in hem weet de rijpe ziel, die in alle kinderen sluimert, dat dit morgenmanneke, dat afschuwelijke ding, 'n ernstig verwijt is voor allerlei ondeugendheden (zooals niet-willen-eten), die hij eens begaan heeft.

De dwerg tobt zich moeizaam af, om bij hem te komen, die ineengekrompen aanklacht van een onzekere schuld. De wintermist in de oneindige kamer wordt al dichter en dichter, hij bijt en jeukt in zijn hals, beneemt hem den adem. Maar Ferdinand kan niet eens hoesten. Waar zijn papa en mama, om hem te redden? Ver weg, o, onbereikbaar ver weg, ze denken niet aan hun kind.

Daar gaat de deur open, en Barbara komt binnen. Dadelijk merkt ze Ferdinand's benardheid, ze trekt de dekens tot zijn hals, buigt zich diep over zijn gezicht en droogt zijn voorhoofd af. Dan gaat ze naar de kachel, knielt, ritselt met verfrommeld papier, legt de spaanders goed en strijkt 'n lucifer af. Langzaam flikkert het vuur op, het schudt zich, en begint zijn voedsel te kauwen. Rustig en regelmatig legt devr ouw er grootere stukken hout, daarna steenkool

op. In het volle bewustzijn van hun overvloed matigen de vlammen hun vraatzucht. Tegelijk werpen ze, zooals al wat leeft, hun beelden om zich heen. Vlammenbeelden spelen langs den muur en dansen vriendelijk dwaze dansen op den gepolijsten wand der kast. Mist en manneke zijn allang verdwenen.

Nu staat Barbara op, die het vuur heeft levend gemaakt en verzorgd. Zij heeft Ferdinand's leven beschermd, kou, ziekte en dood verdreven, zij heeft den dag gebracht. Nu gaat ze de kamer uit, om zijn ontbijt klaar te maken. Dat vermoedt hij, en met 'n behaaglijk gevoel van zekerheid, zooals 'n geredde heeft, laat hij zich wegzinken in slaap.

Voordat Barbara in de kamer kwam, om het vuur des levens te wekken, had ze reeds om zes uur, in de vroegte van den bevroren, donkeren wintermorgen, de eerste mis bijgewoond in de kerk van de buurt. De pastoor zou zich zeer verbaasd hebben, als hij onder de schaarsche vromen haar gelaat niet had gezien. Was ze bigot, 'n begijntje, 'n kwezel? Men zou haar onrecht doen met dit te beweren. Zij ging ter kerke, omdat ze 't van jongsaf gewoon was. Zooals er stedelingen zijn, die de behoefte hebben dagelijks 'n kwartiertje lang onder de boomen van 'n plantsoen te gaan wandelen, zoo bezocht Barbara de kerk als een heilige, buiten de wereld gelegen plek, als 'n verkwikkend landschap. 'n oaze midden in het alledaagsche leven.

Doch dit was niet het wezenlijke van haar geloof, dat haar vervulde zonder dat zij het wist. De scheepsdokter heeft er de volgende formule voor gevonden: Barbara's ziel rustte onbewust in den dienst van God, zooals 'n dier van het woud, 'n vogel in de lucht zonder er zich rekenschap van te geven in zijn element leeft. Zooals deze gedierten op 'n wijze, die 'n mensch niet begrijpen kan, dicht bij de natuur staan, zoo stond Barbara dicht bij God. Deze nabijheid vertoonde zich evenwel in geen enkele heiligdoenerij, niet in vrome aanroepingen of gebeden, zelfs niet in 'n punktueele kerkelijkheid: zij vertoonde zich in een diepe en gelijkmatige rust, die Barbara's levenstoestand was. Zij sproot voort uit 'n zalig gevoel van opgeheven-zijn,

dat op zijn beurt weer voortsproot uit haar vreugde in den arbeid, haar aanhankelijkheid, en haar liefde.

In zijn prilste kinderjaren vloeide het licht van deze rust naar Ferdinand over. Ook hij leerde, vóór hij kon gelooven, denken en twijfelen, God voelen. En God was niets dan een wijd gevoel van opgeheven-zijn. God was de slaap waarin je wegglijdt, het warme bed dat je beschermt tegen alle booze machten, zelfs tegen het wintermanneke, dat zich uit de binnendringende nevels naar je toe werkt; God was het trouwe vuur overal, en in Barbara's macht lag het, dit vuur te doen leven.

Toen de kindermeid bij den kolonel in dienst kwam, was het kind juist gespeend. Zij zelf was toen haar vijf-en-veertigste jaar reeds voorbij. Merkwaardigerwijs heeft zich in Ferdinand's geheugen niet het beeld vastgelegd van het latere oudje, maar dat der vijftigjarige vrouw. Een middelmatig-groote, rechte gestalte, meestal in 't zwart; donkergrijs, dun haar, 'n scheiding in 't midden. Oogen, waaruit zeer zelden ontstemming en nooit toorn of weigering sprak; oogen, die altijd vol waren van het onbewogen, stille vuur eener onverpoosde genegenheid! Die genegenheid, die bestendigheid, dat innerlijk licht: wat beteekende dat alles anders dan een gelaat, waar genade op schijnt?

Barbara bezat 'n paar armzalige, plompe sieraden, die ze graag droeg. Daaronder beviel Ferdinand het best 'n zwarte broche, met in het midden 'n kleine, uit ivoor gesneden passie-scène. Het bekijken van dat warrelig snijwerk, waarvan de beteekenis hem ontging, was een zijner liefste kinderbezigheden. En dan de lichte geur van edel morellehout! Vaak, als de scheepsdokter wil inslapen, trekt 'n vluchtige wasem van dezen geur voorbij.

Geboren in zuidelijk Bohemen op 'n kleine boerenhofstede, was Barbara reeds met haar vijftiende jaar in de stad gekomen. Nadat ze bij drie families als meid had gediend, trouwde ze met 'n man van groot postuur: zijn portret hing altijd in haar kamer. Deze bracht het weldra tot eersten kamerdienaar in de bediendenstoet van een landedelman. Na eenige jaren, waarin ook zij, naast haar echtgenoot, in

diverse kasteelen had gediend, schonk de edelman aan het paar 'n mooien post van vertrouwen: zij werden als beheerders aangesteld van een jachthuis met 'n uitgestrekt gebied.

Terwijl de bedienden van adellijke huizen meestal besmet raken door lakeienhoogmoed, bleven zij beiden vrij van deze ondeugd. Slechts het geluidlooze optreden en een voornaam op-den-achtergrond-blijven, zooals de bevoorrechten der wereld gaarne zien, ging hun in vleesch en bloed over. De natuurlijke deemoed in Barbara's aard kon door geen enkele onderscheiding of hulde worden vertroebeld. Toen haar man stierf, verliet zij haar vorstelijke betrekking: zij keerde naar de stad terug, om weer 'n gewone dienstbode te worden.

De vrouw van den kolonel had 'n kindermeid noodig. In de voorkamer van een verhuurkantoor wekte Barbara onmiddellijk haar vertrouwen. Daar het salaris van een officier meer dan één dienstbode onmogelijk maakt, deelde mama de kindermeid mede, dat ze ook voor de keuken zou te zorgen hebben. Barbara stemde toe.

Dit is alles van haar vroeger leven, wat aan Ferdinand bekend is.

VI.

Achttien Augustus.

Ferdinand's verjaardag valt op achttien Augustus. Voor alle oostenrijksche generaties tusschen 1848 en de groote omwenteling was dit een welbekende datum, 'n plechtige officieele feestdag: de verjaardag immers van den ouden keizer, die zich nog ongeschokt uit legendarische tijden handhaafde. Deze dag had zijn specialen, blijmoedigen geur. Overal werd feest gevierd, werden kerkdiensten gehouden, triomfpoorten opgericht, bloemencorso's georganizeerd, illuminatie's aangebracht, vuurwerk ontstoken. Het kind had 'n prachtigen verjaardag voor zich uitgezocht, en ervoer de algemeene feestelijkheid als 'n deel van zijn eigen feest.

Bovendien betrokken in de maand Augustus de diverse legerafdeelingen hun oefeningskampen, waar ieder korps afzonderlijk werd geïnstrueerd voor de belangrijke algemeene herfstmanoeuvres. Den dag nu, waarop Ferdinand vijf jaar werd, lag het regiment van zijn vader in 'n streek, die bekend was door haar geneeskrachtige bronnen. De zoogenaamde korpsmanoeuvres hadden plaats: de twee divizies, die het armeekorps der hoofdstad vormden, heetten elkaars vijanden en speelden 'n bloedigen veldtocht.

Den kolonel was in dezen oorlog de rol van veldheer ten deel gevallen. Hij voerde bevel over een der twee brigaden, waaruit het leger bestond, dat zich van het andere onderscheidde door 'n witten band om de pet van iederen soldaat. Papa en zijn brigade-staf hadden hun kwartier betrokken in 'n uitgestrekt dorp. En in diezelfde gemeente bevond zich de staf van den korpskommandant, die de manoeuvre leidde: kavalerie-generaal baron Röthel, 'n beminlijke oude heer met glimlachende wangen, die veel meer naam had gemaakt door zijn levenslust en verfijnde genotzucht, dan door strategische bekwaamheden. Hij had 'n wel heel bonten staf om zich heen, die bij alle ernstige officieren, zooals de kolonel, een afkeurende verwondering opwekte. Natuurlijk mankeerde geen der voorgeschreven charges; doch wat voerde aan het front die (zij het bekoorlijke) kollektie dames in rijkostuum en met 'n zwartzijden hoed toch uit?

Zooals de verhoudingen nu eenmaal waren, kon de generaal zich misschien niet onttrekken aan de caprices van 'n paar extravagante gravinnen, die 'n manoeuvre van vlakbij wilden meemaken; dat ook de operette-ster Magda von Seilern in den veldheersstaf paradeerde, dat de komiek Siegfried Löwe iederen avond voor het schitterend gezelschap gepeperde jargonmoppen ten beste gaf, vond men, om het zacht uit te drukken, ongepast. De ernstige heeren van meer bedaagden leeftijd schudden het hoofd. Ze dachten aan het oorlogsgevaar, dat telkens weer door de kranten in felle kleuren werd geschilderd. De Balkan, heette het

dan, is een „kruitvat", waaraan de lont slechts ontbrak, en de „russische beer" zou begeerig naar Konstantinopel gluren. De parlementen der beide rijksdeelen stonden geen militaire kredieten toe, en de hoogere leiding toonde zich, zooals dit voorbeeld bewees, al buitengemeen zorgeloos. Zoo bromden de oude heeren; de jongeren echter en de rezerveofficieren waren verrukt, dat men op modderige en hobbelige landwegen nu en dan 'n eleganten stoet bloeiende vrouwen kon ontmoeten.

Voor de ingewijden was het vanzelfsprekend, dat tot hofmaarschalk en ceremoniemeester van den levenslustigen korpsstaf, tot chef der ontspanningen niemand anders werd gekozen dan oom Bogdan. Reeds in het garnizoen ging de „fideele Veselovitsj" voor den bizonderen gunsteling van den generaal door. Geen wonder dus, dat hij voor den oefeningstijd tot adjudant van den staf werd benoemd. Het zou onbillijk zijn te beweren, dat de kolonel in deze dagen meer zorg en moeiten had dan de ritmeester. Papa's taak was moeilijk, doch enkelvoudig, terwijl oom Bogdan meestal ten einde raad was, zoo vol diplomatieke kronkels en listen was de werkzaamheid, die hij moest ontplooien.

Mama was er zonder aarzeling van overtuigd, dat Bogdan, en niet de kolonel, het moeilijkste (zij het ook aantrekkelijkste) ambt waarnam. Met Barbara en Ferdinand bracht ze de zomermaanden in 'n kleine badplaats door, slechts 'n klein uur rijdens van het dorp af, waar de kwartieren der staven zich bevonden. Er ging dan ook ternauwernood een dag voorbij, waarop zij dezen rijtoer niet maakte. Dikwijls, als er juist 'n oefening plaats vond, kreeg zij haar echtgenoot in 't geheel niet te zien. Doch de generaal en diens omgeving ontvingen haar opgewekt en brachten hulde aan haar schoonheid.

Achttien Augustus was natuurlijk 'n feest- en rustdag. In de dagorder werd aan de troepen 'n uitgebreid programma bekend gemaakt: 's Morgens kerkgang, hoogmis, predikatie van den divizie-geestelijke, daarna plechtige toespraak van den regimentskommandant in de kwartieren der troepen. Om twaalf uur: extra menage met dubbel

rantsoen voor onderofficier, manschap en paard. Menu: linzensoep met worst, gebraden varkensvleesch met kool en knoedels, daarna gestoofde kwetsen. Verder verlof tot elf uur 's avonds. In den namiddag om vier uur muziek der regimentskapel in de open lucht. Programma: 1. Marschen; 2. Dorpszwaluwen uit Oostenrijk; wals van J. Strausz; 3. Ouverture van de opera „De diefachtige ekster" van G. Rossini; 4. Fantazie uit de opera „De verkochte bruid" van F. Smetana; 5. De droom van een rezervist, groot militair-muzikaal levensbeeld; 6. De volkshymme. Bij het invallen van den nacht: kolossaal schitterend vuurwerk, ontstoken door manschappen der eerste batterij van het achtste regiment artillerie; en avondkoncert met vrij programma.

Dat waren de feestelijkheden, die men minderen en dorpelingen had toegedacht.

Voor de feestviering der officieren waren al even zorgvuldige plannen gemaakt: een overvloedige lunch voor iedere afdeeling, en voor den grooten staf een banket van ten minste acht gangen en champanje van een fijn merk reeds bij den derden gang.

De oneenigheid over dit banket was de eerste wolk, die den ongeluksdag zou verduisteren. De kolonel en mama waren natuurlijk uitgenoodigd. Daar papa bij de manoeuvres de rol speelde van 'n brigadechef, behoorde hij formeel niet tot het regiment, waarvan hij de bevelhebber was. Er bestond voor hem dus geen noodzaak, het feestmaal der officieren van zijn regiment op dezen dag te prezideeren. Tot mama's allergrootste ergernis had hij zich echter bij den generaal verontschuldigd en voor dit niet-aannemen der uitnoodiging als reden opgegeven, dat hij bij gelegenheid van 's keizers verjaardag zijn onmiddellijke kameraden niet ontrouw mocht worden. Ferdinand was blij gestemd, want papa had hem beloofd, dat hij mee mocht aanzitten aan het plechtige feestmaal der regimentsofficieren. Mama echter schreide, huilde, raakte overstuur, dreigde dat ze terug zou rijden, bezon zich weer en zwoer, dat ze desnoods ook zonder papa aan het banket van den generaal

zou verschijnen. Het duurde volle twee uur, voordat de kolonel zijn echtgenoote, door geduldig tallooze dwingende argumenten uit te putten, van dit skandaleuze plan kon afbrengen, dat hem, indien het doorging, als echtgenoot onmogelijk zou hebben gemaakt.

De vrede, die werd gesloten, was maar heel oppervlakkig. Mama verscheen wel aan de lunch der regimentskameraden, doch zij liet lang op zich wachten. Voor den kolonel, die met Ferdinand reeds 'n half uur ledig onder de officieren zat, was dit uiterst pijnlijk. Dit feestmaal was 'n zaak van mannen, van militairen. Hij gevoelde de aanwezigheid van zijn vrouw in dezen kring als onbetamelijk. Doch nu was de generalissimus zelf verantwoordelijk voor deze nieuwigheid: aan zijn tafel immers zat niet één, zaten zeven dames! Wat moest hij doen? Een feestdag! Olga was in 't kamp gekomen. Hij kon haar onmogelijk alleen naar het banket van den generaal laten gaan, maar hij kon haar ook niet aan 'n tafeltje apart zetten. Wat 'n beleediging, dat ze niet op tijd kwam!

Ze verscheen, gehuld in 'n sluier van ongenaakbare hooghartigheid. Aan tafel zat ze tusschen den luitenant-kolonel en den oudsten majoor. Ze speelde het klaar, onder den maaltijd haast geen woord te zeggen. Haar tafelburen geraakten meer en meer in verlegenheid, de driftige majoor werd plotseling donkerrood en keerde zich bruusk af. Papa trachtte aanvankelijk, de situatie te redden: hij liet 'n paar vleugellamme geestigheden op. Men lachte gedwongen, uit wellevendheid. Nu werd hij somber, keek niet meer van zijn bord op. De pijnlijkheid werd nog verscherpt, doordat de kolonel, in tegenstelling met 't heerschende gebruik, vergat of naliet, den toost op den keizer in te stellen. De heeren smoesden onder elkaar en overwogen, of men den chef op 'n zachte manier ook zijn verzuim onder het oog diende te brengen. De regimentsgeneesheer echter, dokter Lederer, die in kwesties van takt 'n vraagbaak was, wenkte met 'n flauwe handbeweging van nee: waartoe?

Het onthutste zwijgen verspreidde zich als gemorst water

op 'n tafellaken. Zelfs het anders zoo luidruchtige „Lagerhuis", zooals van oudsher het benedeneinde der tafel heette, waagde geen jolig woord. Daar zat ook Ferdinand, verzorgd door 'n vaandrig en 'n rezerve-luitenant. De knaap voelde duidelijk de tweedracht tusschen zijn ouders, en de ondraaglijke gevolgen van die tweedracht. Doch hij hield zich alsof hij niets begreep en verborg zijn ontstemming, door zijn verjaarsgeschenken telkens weer te voorschijn te halen en aan zijn buren te laten zien. Deze geschenken bestonden uit 'n boek met dekalkeerplaatjes, 'n steenen bouwdoos, en 'n grooten, echt lijkenden dragonder te paard. Dat dit geschenk van oom Bogdan kwam, behoeft niet direkt te worden verteld.

De ordonnansen hadden de mokka nog niet rondgediend, toen mama plotseling opstond. Ook de kolonel vloog bijna gelijktijdig overeind. Een oogenblik sloot hij de oogen en liet hij z'n tanden zien. Daarna dwong hij z'n trekken tot 'n breeden glimlach en riep hij met 'n schallende stem: „*Mahlzeit,* mijne heeren!" Op deze manier gelukte het hem, het ongepaste eerste-opstaan zijner echtgenoote, die hier geen gastvrouw was, te pareeren. Hij verontschuldigde zich voor 'n oogenblik bij het gezelschap en volgde mama, die hooghartig en zonder groeten de eetkamer verliet.

De officiersmenage was ondergebracht in het groote schoolgebouw van het dorp. Ferdinand, die met zijn ouders was meegegaan, zag in de gang de platen van verschillende vogel- en insektensoorten. Papa had zijn zelfbeheersching herwonnen. Slechts de hand, waarmee hij z'n sigaret vasthield, sidderde iets. Maar deze hand met de sigaret beefde haast altijd. Hij vroeg op zeer rustigen toon:

„Wat ben je voor vanmiddag van plan?"

Mama gaf weerspannige en gezochte antwoorden, als iemand die ter verantwoording wordt geroepen:

„Ik voel mij volstrekt niet verplicht, ergens rekenschap van af te leggen. Wat wil je toch! Ik heb 'n afspraak voor 'n partij. Dat weet je trouwens zelf ook wel. We gaan om vier uur."

„Wie: wij?"

„Ook deze vraag is overbodig, want je kunt zelf het antwoord wel vinden: de generaal, de andere dames, en zoo voort..."

„Ik zou den namiddag liever gezamenlijk willen doorbrengen."

Mama meende, in deze woorden het begin van 'n toegeven te bespeuren. Ze schakelde daarom 'n toon vol verwijt in:

„Mijn beste vriend, je optreden is er niet naar, dat ik lust zou hebben in 'n dergelijke idylle!"

De kolonel deed 'n onzekere pauze intreden. Zooals ieder eerlijk man was hij door de aantasting van zijn schuldgevoel gemakkelijk uit zijn evenwicht te brengen. In zijn stem klonk nu 'n verlangen naar rust:

„En wanneer denk je thuis te komen?"

Mama liet uit haar toon merken, dat geen mensch in haar besluit iets onverwachts te zien had:

„Ik blijf vannacht hier."

Papa herwon onmiddellijk zijn onverschilligheid:

„Zeker 'n tweede afspraak?"

„Natuurlijk! Maar *en petit comité*. De gravinnen Schlick en 'n paar heeren van den staf..."

„*En petit comité*? Dat is aardig."

„Het is al onaangenaam genoeg, dat jij niet met mij meegaat. Maar je sluit jezelf buiten. Altijd weer dezelfde geschiedenis. Je stoot de menschen af, die het goed met je meenen. Op die manier zullen wij nooit 'n dragelijken omgang met 'n vriendenkring hebben."

De kolonel liet dit bekende liedje zonder 'n spier te vertrekken langs zich heen gaan, voor hij antwoordde:

„Ik heb, in tegenstelling met de heeren van den staf, 'n andere opvatting van mijn plichten. Voor morgen staat 'n definitieve oefening op het programma."

Mama trok 'n gezicht, alsof ze te kennen wilde geven, niet van zins te zijn aan deze beslissende oefening ook maar 'n stroo in den weg te leggen. De kolonel van zijn kant scheen met 't *petit comité* akkoord te gaan. Hij vroeg op den hoogen, korten toon der oudere officieren:

„En waar zul je overnachten?"

Met uitdagende kalmte verklaarde mama:

„Veselovitsj heeft voor het kind, Barbara en mij twee kamers in 't hotel laten rezerveeren. Het moet heel bruikbaar zijn, dat zoogenaamde hotel."

Mama's vermoeden was niet ongerechtvaardigd. Daar in de buurt van het vlek 'n paar fabrieken en groote landgoederen lagen, bestond er 'n verrassend ruim logement. In dit logement was ook het grootste deel van den korpsstaf ondergebracht, terwijl papa en zijn kanselarij tevreden moesten zijn met 'n wat groot boerenhuis.

Van het feestmaal der officieren klonk nu 'n verzadigd, vergenoegd gehinnik, zooals pleegt te volgen op 'n vuile mop, die 'n „hoogere" minzaam-ordinair ten beste geeft. De kolonel keek, verstoord, naar de deur. Daarna keerde hij zich met 'n ongemotiveerden glimlach tot z'n vrouw, alsof hij uit hoffelijkheid 'n hevige hoofdpijn verborg:

„Ik geloof, dat we nu alles besproken hebben en afscheid kunnen nemen?"

Mama vroeg nu wat schuchter:

„Zal ik je morgen nog zien?"

De kolonel zette 'n gezicht, alsof hij voor 'n moeilijk probleem stond:

„Morgen? Hoezoo? Neen, ik denk van niet."

Ferdinand, wien het gesprek van zijn ouders te lang was gevallen, zat op de stoep en hield zijn dragonder op z'n knie. Maar iets dwong hem nu, op te staan en nauwkeurig het midden te zoeken tusschen vader en moeder. Besluiteloos en vermanend keek hij beiden aan. Mama wachtte nog 'n poos, daarna zei ze, bedeesder en beschroomder dan anders:

„Misschien is er morgen toch nog gelegenheid, om je te zien . . . De oefening zal toch niet tot in den nacht duren. . ."

Papa scheen deze schuldbewuste tegemoetkomendheid te negeeren. Verstrooid stond hij daar, terwijl opnieuw gegrinnik uit de eetkamer klonk. Toen zei mama scherp:

„Kom, jongen!"

Ferdinand deed 'n gehoorzamen pas. De kolonel

echter stiet 'n merkwaardig, snuivend geluid uit, en was met 'n sprong bij het kind. Hij rukte het naar zich toe en drukte woedend zijn handjes. Mama stond besluiteloos boven aan de stoep. Ferdinand, wien zijns vaders nijpende greep 'n hevige pijn deed, beheerschte zich dapper en gaf geen geluid.

VII.

Het verdriet van den man.

In den namiddag ging de kolonel met zijn zoon wandelen door de velden. De zware windstilte van den laten Augustus woog op de wijde vlakte. De oogst was allang binnengehaald. Slechts op enkele akkers stonden nog 'n paar verstrooide rijen garven, die 'n welkom doelwit vormden voor de manoeuvreerende infanterie. Het was heel warm. Uit de aarde kronkelde 'n prikkelende geur op, als van 'n gaar gerecht op het fornuis.

Papa liep langzaam vooruit. Het kind, dat op dit uur van den dag meestal tamelijk moe was, zoog met bedwelmde zinnen de duizendvoudige beelden der omgeving in zich op: koolwitjes, hommels, koornbloemen, bolderikken, houten crucifixen, vogelbruiloften, bladgetril, slooten. De kolonel trok hier en daar in 't voorbijgaan 'n paar malen halmen uit de schooven en wreef de aren tusschen zijn handpalmen. Hij maakte Ferdinand opmerkzaam op de verschillende soorten graan:

„Wat is dit? Haver! En dat daar? Rogge! Dit is gerst!"

Hoe paste papa toch bij deze velden! Hij was immers ook „van laag komaf". Papa's vader had het met groote moeite tot kleinen pachter gebracht. Dank zij een op het landgoed heerschend gebruik werd de zoon van den pachter tot officier opgeleid. De voorouders waren stellig van oudsher als lijfeigenen op het land gevestigd. Misschien was 'n ingewortelde herinnering aan die voorouders er de oorzaak van, dat de kolonel thans, ter eere van den dag in paradejas en met sjako, zijn schreden richtte naar de armzalige hut, waar hij op 'n zwerftocht een verwaarloosd boerenpaar

had ontdekt. Dergelijke zonderlingheden van haar echtgenoot keurde mama ten strengste af.

De schrijvers plegen het huwelijk als 'n strijd tusschen de geslachten voor te stellen. Is het niet veel vaker 'n klassenstrijd? Mama's familie behoorde tot den „ambtenaarsadel". Voor deze eerzuchtige kaste waren de meeste wegen naar glorie versperd. Van beneden werd zij gehaat, van boven niet geëerd. Daarbij kwam, dat zij haar armoede niet mocht bekennen en voortdurend gedwongen was, van niets iets te maken. Zoo'n dwang is steeds de oorsprong van ziekten van het zelfrespekt. De ziekte der ambtenaarskaste is 'n verzuurde, door inteelt doorgefokte eigendunk. Helaas kan mama van zulk een laatdunkendheid niet geheel worden vrijgesproken. In den klassenstrijd van haar huwelijk had deze eigenschap zich als goed wondend wapen nog verscherpt. Papa bezat geen eerzucht. Wanneer hij aan zijn geringe afkomst dacht, kwam alles, wat hij bereikt had, hem onverdiend-geweldig voor. Dat hij zoo spoedig tevreden was en het rustelooze omhoogstreven van den burger niet kende, juist dàt prikkelde mama. Doch men moet haar geen onrecht doen. Eigendunk en eerzucht beheerschten haar niet als haar zuster Karolien. Zij heeft later bewezen, den moed te bezitten een eigen weg te gaan, iets wat haar kaste totaal ontbrak.

De kolonel nam Ferdinand bij de hand en bracht hem bij de hut. Een akelige stank sloeg hun tegemoet. Een kamertje, zwart als 'n ovenmond. Door 'n spleet kroop uitgemergeld licht. Dit binnenkomen heeft Ferdinand nooit vergeten. Ook in papa's stem lag afkeer:

„Nu, hoe gaat het, vadertje?"

Iets, dat op 'n lichaam leek, bewoog zich in 'n bedstede. Een uitgeteerd, spookachtig gezicht en 'n reusachtige, warrige, lichte baard schommelden in het duister. Ferdinand zag, dat dit lichaam niet op 'n laken rustte, maar op 'n dikken hoop vuile, vunzige bladeren.

„Waarom laten jullie hem zoo liggen, waarom maak je geen behoorlijk bed voor hem!" riep papa in het donker. Een heks dook plotseling uit het niets op. Wit, draderig

haar fladderde om haar hoofd. Een krakende stem knarste door de afschuwelijke, dikke lucht:

„Tot uw dienst, mijnheer de kommissaris! Zoo is 't het beste voor hem. Ik weet er alles van."

Papa week terug naar de deur:

„Maak 'n behoorlijk bed voor hem klaar, zeg ik jullie!"

De oude verdedigde zich:

„Blaren zijn het allerbeste, met uw welnemen, mijnheer de kommissaris! Aarde is het allerbeste, ik heb er verstand van. Hij heeft 't immers in de ballen. U moest 't eens zien!"

De kolonel liet ergens twee zilverstukken liggen en trok Ferdinand vlug weer naar 't daglicht. Hoe goed paste toch dit spookachtige oogenblik in de hut bij dien onheilvollen achttienden Augustus!

Nu hield papa Ferdinand bij de hand. Ze liepen door 'n peppellaan. De zoon gevoelde, dat zijn vader in mateloos droeve gedachten verdiept was. En de vader gevoelde, dat dit kleine kind hem begreep. Daarom bracht hij zijn gedachten onder woorden: hij sprak tot den knaap, waarvan hij wist, dat hij deze woorden zelfs niet zou vatten. Was Ferdinand twee jaar ouder geweest, dan zou de kolonel zich geschaamd hebben en waren de bekentenissen niet over zijn lippen gekomen. Nu echter sprak hij juist daarom, omdat Ferdinand nog zoo'n klein kind was. Hij sprak, zooals men iemand 'n verzegelden brief achterlaat met de opdracht, dien na tien jaar te openen. Hij deed zijn woorden als munten in den spaarpot, die de nog leege ziel van dit kind was. Wie weet, misschien zult ge ze eens kunnen terugvinden, wanneer ge den spaarpot schudt. Hij sprak verder als een man, die de gunstige gelegenheid moet waarnemen voor belangrijke verklaringen, omdat zij misschien nooit weerkeert:

„Je bent nog 'n kleine jongen," zei hij met zachte, spoedig verwaaiende woorden, die geen waarde hechtten aan begrepen worden: „maar toch al vijf jaar oud en met September moet je naar school. We zullen weldra uit moeten maken, wat je worden moet. Ik twijfel er hard aan, of ik je veroordeelen mag tot de militaire loopbaan. Bij mij was het iets anders. Ik ben om zoo te zeggen niets dan soldaat. Als ik

aan mijn afkomst, aan mijn armoede denk, dan heb ik per slot het hoogste bereikt, wat voor mij open stond. Ik zal, als ik dan nog leef, als brigade-generaal gepensioneerd worden en dan in Graz of in 'n andere provinciestad op m'n gemak mijn laatste dagen slijten.

„Maar uit jou, m'n kind,, zal nooit 'n waarachtig soldaat groeien. Dat voel ik wel. Jij bent 'n heel nerveuze jongen, je bent zacht van aard en kwetsbaar, je wordt gauw rood en dan weer bleek. Dat is het ware niet. Wanneer ik aan mijn loopbaan terugdenk: die was een keten van verfijnde vernederingen, een gestadige marteldood van mijn trots. Weet jij, wat het beduidt, nooit meester van zijn beslissingen te zijn, nooit vrij, altijd maar 'n uitvoerend orgaan, waarover de een of andere chef vervoegt die in geen enkel opzicht kundiger is of meer plichtsbesef heeft? Nu, ik heb me geschikt, en nu ben ik zelf 'n hooge chef en kan ik zelfs bekennen, dat ik nog altijd 'n beetje plezier in 't spel heb.

„Wat had ik dan anders van het leven mogen verwachten, ik, de zoon van 'n pachter, de kleinzoon van 'n boerenarbeider. Ja, in net zoo'n krot als je daareven gezien hebt, is mijn grootvader gekrepeerd. Sterven zou daar 'n veel te voornaam woord voor zijn. Ik heb zijn dood nog in mij; jij niet meer, of tenminste veel minder, jij mijn kind met je oogen . . .

„Ik houd je handjes vast en je warmte stroomt in mij over. Maar wat zal er van je worden? Het is misschien heel dom van me, dat ik pieker over deze vraag. Wat gaat mij de wereld na mijn dood aan? Niets zal ik van je lot beleven. Want jij bent vijf jaar oud, en ik drie-en-vijftig. Wat heeft 'n mensch er aan, als hij op mijn leeftijd kinderen krijgt? Tien jaar geleden zou alles nog anders zijn geweest. Ik, oude man, heb 'n vrouw van twintig jaar getrouwd. Ja ja, je moeder is nog heel jong. Dat geeft mij allemaal veel zorg. M'n salaris is niet kwaad. Alles bij elkaar, acht honderd gulden per maand. Daarmee zou je moeten kunnen sparen. Maar mama verstaat de kunst niet, behoorlijk met geld om te gaan. Ik begrijp wel, dat zij met haar mooie figuur liever de eerste coupeuse der stad voor zich laat

werken, dan die obskure naaistertjes der andere officiersvrouwen. Op die hoekige vrouwen lijkt ze, goddank, in 't minst niet. Maar de hemel weet, waar al dat geld vandaan moet komen. Geen dubbeltje hebben we overgelegd. Als ik van God iets voor je bidden mocht, dan zou 't zijn, dat hij jou het gevoel van schuld bespaart, dat mij zwak maakt tegenover mama. Zie je, dat is weer die vervloekte last van het verleden. Heeredienstplichtigen waren wij, en we sidderden, als we den heer de tienden niet konden leveren. Nee, niet eens in deze rijke streek hier. Onze familie leeft verder naar 't westen, in het bergland, bijna aan de grens. Lijfeigenen waren we. De familie van mama heeft altijd tot de heeren behoord. Ze beweert het tenminste. Hoe kan men zich dan vrij maken? De onderworpenheid van den lijfeigene zit ons geslacht in merg en been!"

De hitte van den middag had haar hoogtepunt bereikt. Het licht was fijn, stekend stof geworden, dat in alle poriën drong. Niets bewoog op de kaarsrechte straat. Geen enkel wezen vertoonde zich aan de wandelaars, niet eens 'n kapel. Ferdinand scharrelde met slepende voeten voort. Papa's woorden hoorde hij niet meer:

„Met den oostenrijkschen officier is het beroerd gesteld. Overal elders, in Duitschland, in Frankrijk, geldt de officier voor den bloei der natie. Wij bezitten geen natie, wij behooren nergens toe, wij zijn arme weezen van den staat, de bleeke kelderplanten der kadettenscholen en militaire akademies. Zie je, kind, daarmee staat ook het pijnlijke gevoel van verlegenheid in verband, de angst, ongenood aan de gedekte tafel te komen. Ik weet niet, wat ik ervoor zou geven, als jou dat bespaard bleef. Mama heeft 'n fijnen neus voor zulke dingen. Misschien staat zij werkelijk hooger? Och, ze staat daarom al hooger, omdat ze jong is en . . ."

De kolonel, die al deze dingen niet meer had uitgesproken, alleen maar gedacht, nam zijn zware sjako af. Het ronde litteeken gloeide. Scherp stiet hij uit:

„Als er iets van waar is . . . Het zal zoo niet door kunnen gaan . . ."

Daarna liep hij zwijgend voort. Pas na 'n poos besloot hij zijn monoloog hardop en vertwijfeld:

„Als ik vandaag dood ga, blijf jij zonder 'n cent achter. En wat dan?"

Nu pas scheen hij zich de werkelijke tegenwoordigheid van het kind te herinneren:

„Kun je nog voort, jongen?"

Daar Ferdinand niet antwoordde, tilde papa hem op en droeg hij hem 'n eind.

De hemel van den zomerdag brandde al duisterder.

„Keizerweer," zei de kolonel, en hij maakte 'n grooten pas, alsof hij uit een zwarte poort in 't helle licht trad. De eerste huizen van het dorp doken op. Uit de verte schetterden de „Dorpszwaluwen uit Oostenrijk".

VIII.

PLOTSELING ONTWAKEN.

Het einde van den namiddag nam voor Ferdinand 'n aangenamen loop. Men had hem aan Barbara overgelaten. Samen met haar wilde hij nu onverbiddelijk tot het laatst toe de muziek in de open lucht hooren. Zonder langer te denken aan den wandeltocht met zijn vader, sloeg hij, evenals de andere kinderen, de maat. Later zaten ze beiden in de kleine dorpsconfiserie, om ijs te eten, wat mama hun had toegestaan. Ook het bezoek aan het volksfeest was hun niet bepaald verboden. De zeer zuinige Barbara (Vojta hield haar zelfs voor bepaald gierig) trakteerde vandaag haar lieveling op twee toeren in den draaimolen en 'n paar loten voor de gelukshaven. Ze bekeken met grooten ijver alle spelen en vermakelijkheden, die het volk werden aangeboden: paalklimmen, de kop van Jut, de schiettent, wedstrijd in 't koeketen, 'n poppekast, ten slotte het rariteitenkabinet. De dag was tot den rand met avonturen gevuld. Toen het donker werd, begon het „kolossale schitterende vuurwerk". Barbara, die wist dat Ferdinand allang in bed hoorde te liggen, kon zich ondanks haar

gewetenswroeging maar niet losrukken van het opwindend geknetter en de bonte, verwaaiende vlammenregens.

Ze kwamen pas om negen uur in 't logement. Mama was er niet. Het geheele huis scheen uitgestorven. De partij *en petit comite* had buiten het dorp plaats op 'n klein jachtslot. Ook de bedienden waren uitgevlogen. Barbara kon pas na lang zoeken iemand te pakken krijgen, die haar den sleutel gaf. Twee eenvoudige vertrekken, in elkaar loopend, stonden hun beiden en mama ter beschikking. Ferdinand sliep bij Barbara. De kamers waren nog niet voor den nacht in orde gebracht. Barbara maakte meteen het bed van het kind op, waar het doodmoe in wegzonk. Daarna snelde ze naar beneden, om voor Ferdinand melk en eieren te bestellen. Toen ze terugkwam, was hij al ingeslapen.

En nu zijn ontwaken.

Eerst was het hem, alsof zeer vele menschen met lange, wapperende gewaden door de ruimte van zijn slaap liepen. Sommigen daarvan streken hem onverbiddelijk met 'n brandende kaars over 't gezicht. Daarna hoorde hij 'n gerommel van vallende voorwerpen. Nu boorde 'n kreet zich in zijn slaap, en sneed dien in tweeën. „Papa en mama," wist hij meteen. Hij werd heftig heen-en-weer geschud. Barbara had hem uit z'n bed getrokken. Z'n hoofd tuimelde tegen den schouder van de kindermeid, die nog haar witte nachtjak droeg.

Wat was er gebeurd? Waarom lieten ze hem niet slapen? Diepe nacht lag nog in de ramen. „Jezus-Maria!" fluisterde Barbara onophoudelijk, als van zinnen. Doorslapen, weende de moeheid in den jongen. Hij drukte, vast besloten te blijven slapen, zijn gelaat tegen haar borst. Maar zij trachtte, hem in vliegenden haast aan te kleeden. Het gelukte niet vlug genoeg. Hij had pas één kous aan, toen ze hem op trok en naar de andere kamer droeg.

Ferdinand zag mama. Ze lag in haar laag uitgesneden, sterk getaljeerd balkleed op het bed. Haar voeten, in de spits uitloopende lakschoenen, hingen over den rand, alsof 'n plotselinge onpasselijkheid haar gedwongen had,

zich op haar bed te werpen. Ook het omzichtig gefrizeerde kapsel was, op één enkele losgeraakte haarstreng na, nog geheel intakt. Mama scheen te aarzelen, of zij in 'n langdurige flauwte zou vallen, of in 'n huilkramp zou uitbreken. Ze koos 'n derden weg en herhaalde met 'n schrille, door haat verwrongen stem onophoudelijk twee zinnen:

„Je maakt je belachelijk!" — „Dat is net iets voor jou!"

In den hoek van de kamer, die het verst van mama verwijderd was, stond oom Bogdan. Ferdinand zou hem haast niet herkend hebben, want de ritmeester droeg civiel, 'n smoking. Het maakte 'n raren indruk, dat z'n zwarte das was losgegaan en in twee lange slippen hing te bengelen. Papa echter vertoonde nog den meest zonderlingen aanblik. Hij droeg velduniform. De pet met den band der witte partij was iets naar achteren geschoven. Aan den gordelriem was vooraan de veldkijker gegespt en opzij de open pistooltasch. Om zijn romp slingerde zich de gele sjerp, waar de groote gele kwasten aan bungelden. Rijlaarzen, handschoenen, 'n stokje voltooiden het beeld der dienstuitrusting.

Op straat beneden hoorde je reeds vroegtijdige haast en militair alarm: paardengetrappel, sinjalen, marcheerpas, kommando's. Het licht van 'n straatlantaarn viel spookachtig over de wanden van de duistere kamer, waar slechts 'n kaars brandde, en gaf, flikkerend, waarschuwende teekens, die niemand verstond. Het kind staarde naar die krampachtige lantaarnvlekken. Ze boeiden Ferdinand meer dan het vreemdsoortig gedrag der volwassenen.

Mama hield niet op, haar zinledige zinnen de kamer in te slingeren, alsof 't haar erom te doen was, het schandaal door te doen dringen tot de in slaap verzonken hoeken der herberg. Papa hield zijn oogen half gesloten, zooals steeds wanneer hij ernstig nadacht. Van tijd tot tijd zei hij met onderdrukte stem, meer tot zichzelf dan tot de anderen:

„Maar nu, alsjeblieft, weg!"

Oom Bogdan in zijn hoek glimlachte vriendelijk en kalmeerend, alsof hij er ten volle van overtuigd was, dat dit zonderlinge, wat komische misverstand goed op weg was,

te worden opgehelderd. Hij richtte tot papa beleefd-onderdanige woorden:

„Kolonel, ik zweer je met allen eerbied, dat je onderstelling op 'n pijnlijke dwaling berust!"

Papa luisterde niet, lette niet op hem:

„Hiervandaan, alsjeblieft!"

De ritmeester glimlachte nu nog 'n schaduw verschoonender:

„Kolonel, ik moet je in alle vriendschap ervoor waarschuwen, geen banaliteit te begaan!"

Veselovitsj had op dit oogenblik van het woord „banaliteit", dat hem onverwachts over de lippen gegleden was, geen heldere voorstelling. Hij streefde ernaar, door zijn luchthartige en elegante intonatie de scène te ontladen. Maar nu begreep hij, dat van dit vreemde woord 'n beleedigende zin afstraalde. Dit vervulde hem met 'n merkbaar misnoegen, want hij veranderde van gedrag, zette zich plotseling in postuur en sloeg 'n hoogen toon aan:

„Kolonel, het spreekt vanzelf dat ik je geheel ter beschikking sta!"

Ook deze pathetische woorden werden niet aangenomen. Het was om wanhopig te worden! Blind, als een rots rees de kolonel op zijn plek omhoog. Hij liep niet in de val van 'n scène, die 'n oudbakken en afgezaagd slot zou gewaarborgd hebben.

Nu sprong mama plotseling van haar bed. Zij zwaaide haar armen hoog op en stortte zich op haar kind. Ferdinand schrok geweldig. Nooit was mama hem zoo vreemd geweest als op dit oogenblik, nu de hartstocht van haar al te wijde bewegingen en felle woorden 'n wantrouwigen tegenstand in hem wakker maakte. Hij verzette zich tegen haar, wilde zich aan haar omhelzing onttrekken. O, waarom schreeuwde mama toch zoo boos?

„Je bent mijn kind! je bent van mij! Ik neem je mee! Wat gaan die afschuwelijke mannen mij aan?"

Nu gebeurde het voor de eerste en eenige maal, dat Ferdinand zijn vader hoorde schreeuwen. Een geweldig, brullend bevel dreunde uit de borst van den officier:

„Hiervandaan, jij met het kind! Oogenblikkelijk met het kind naar mijn kwartier!"

In doodsangst omklemde de knaap de kindermeid. Doch mama, in wie thans 'n ware, razende strijdwoede ontwaakte, wierp zich op Barbara, om haar het kind te ontrukken. De meid, die nog geen mond had open gedaan, viel nu jammerend op haar knieën. Want zij zag de pistool van den kolonel, op het hoofd gericht van haar meesteres. De ritmeester, nog altijd aan zijn hoek geketend, maakte met beide handen wilde gebaren. Nu pakte Barbare het kind, zij tilde het op en rende ermee het huis uit.

IX.

Tyfus.

Het was 'n huwelijkstragedie in den stijl der negentiger jaren.

Niet slechts de portretten immers, ook de lotgevallen worden in den loop der tijden een kostuum. We bekijken 'n opname uit de eerste jaren der fotografische kunst. Op den voorgrond van 'n parklandschap staat een heer, die zijn hoogen cilinder in de hand houdt en, den linker voet gemakkelijk over den rechter kruisend, op 'n stok leunt. Dat deze heer ouderwetsch aandoet, is niet zoo wonderlijk; maar waarom zien ook de boomen er zoo onnatuurlijk, gestileerd uit, alsof ze door 'n voorlooper van Corot waren geschilderd?

Verdient het objektief van de camera niet, „objektief" te worden genoemd? Of is de natuur zelf onderworpen aan het verloop der mode's, zoodat ook de boomen hun loofkleed elke dertig jaar op 'n andere manier plooien? Niet te loochenen is het, dat de bitterste lotgevallen en nooden der menschen na eenigen tijd in ons 'n verouderden, gestileerden indruk wekken. Ze schijnen ontsproten te zijn uit de verstarde tooneelstukken van hun eigen, nu verwaaiden tijd. De overgeleverde woorden en handelingen

der dooden doen aan den tekst denken van komedies, die men vindt in souffleursboeken vol vochtvlekken.

Van de personen der groote scène in de dorpsherberg was in Ferdinand's herinnering noch papa in veldtenu, noch mama of oom Bogdan achtergebleven. Slechts dat akelige ontwaken met 'n schrik bleef leven, ook het waarschuwend lantaarnschrift op de muren, en het gevoel door 'n lange gang te worden gedragen, die tegelijk 'n raamwerk is van hoonend geopende deuren.

Het juiste slot van dien nacht is Ferdinand zich evenmin geheel bewust. Hij weet niet, of er tusschen papa en oom Bogdan een duel plaats vond. Vast staat, dat hij thuis mama niet weer zag. Nog vaak echter overvalt hem de herinnering aan de laatste ontmoeting met haar, in het stadsplantsoen. Verder staat vast, dat de ritmeester dadelijk den dienst verliet of moest verlaten, en dat hij in de Kerstweek van hetzelfde jaar heimelijk met mama in Genua scheep ging en met haar naar Argentinië vluchtte.

Ferdinand werd den avond van Allerzielen ernstig ziek. Het is niet noodzakelijk, dit ziek-worden in verband te brengen met de pijnlijke ervaringen van dien nacht, hoe gevaarlijk zij ook in zijn ziel waren ingevreten. Tyfus-epidemieën waren toentertijd in de hoofdstad aan de orde van den dag.

Barbara had het kind juist het avondeten gebracht. Het bestond uit twee halfzacht gekookte eieren en 'n paar boterhammen. Ze zette alles voor hem klaar en schoof hem den beker toe. Hij begon traag den half gestolden dooier uit te lepelen. Nauwelijks had hij enkele hapjes genomen, of 'n sterke afkeer maakte zich van hem meester. Geen eten ter wereld scheen hij nu zoo afschuwelijk te vinden, als halfzachte eieren.

„Dat is bedorven, dat lust ik niet," zei hij.

Barbara rook aan het ei.

„Nee, 't is 'n prachtig ei. Je moet het zoet opeten!"

Daartegen bestond geen appèl. Ferdinand beheerschte zich en werkte met groote moeite nog twee happen naar binnen. Toen keek hij Barbara strak aan:

„Daar komen de kippen uit, niet?"

„Ja, ja! Eet 't nu maar lekker op!"

„Maar kippen hebben toch bloed..."

Hij stond op en moest braken. Barbara bracht hem naar bed. De thermometer wees dadelijk hooge koorts.

Geen wonder dat de kolonel, die in deze weken immers streed om het bezit van zijn zoon, nacht en dag sidderde voor Ferdinand's leven en alles in 't werk stelde, om de ziekte meester te worden. Niet slechts verscheen iederen avond de regimentsarts, dokter Lederer, wiens luchthartige aard aanvankelijk 'n welkome afleiding bracht: eens kwamen twee onheilspellende heeren met hem mee en woei een geheimzinnig gefluister om het kinderbed. Ferdinand schonk hun niet de minste aandacht; zelfs voor papa bezat hij slechts 'n geduldige onverschilligheid. Hoe verder de ziekte voortschreed, des te meer verdrong zij alle gestalten uit zijn bewustzijn, zelfs Barbara.

Hij leerde ervaren, dat de werkelijkheid in verschillende lagen en toestanden tot ons komt. Voor 'n zieke bestonden er twee hoofdwerkelijkheden. De voorwerpen der kamer, de wisseling der uren, de doktoren, papa, Vojta: dat was de eene werkelijkheid, ver weg, als 'n dof lawaai in 'n droom. En Barbara heette de andere, eigenlijke werkelijkheid, niet alleen de vrouw zelf, doch alles wat met haar samenhing, wat ze deed en sprak. Zelfs de dikke gerstemoutpap, die ze hem altijd weer op 't zelfde uur bracht, behoorde tot deze andere werkelijkheid.

Menigmaal, als de avond viel, stak zij op 'n aschbak kleine reukkaarsjes aan, die men „Franciskaantjes" noemde en die in het begin van den winter op de hoeken der straten te koop werden aangeboden. Ferdinand keek in de blauwe rookkringen, rook den branderigen geur, en een verheven, kalmeerende klank trok door zijn geest. Vaak zat Barbara uren lang met 'n naaiwerk bij zijn bed, en daar hij erom vroeg, vertelde ze hem telkens weer dezelfde verhalen en verzen:

De zon brandt ondraaglijk op het gouden koornveld. De moeder verwijt haar onhandelbaren zoon: „Ga maar!

de middagfee zal je halen." En daar duikt de fee op uit de golvende rogge, met koornbloemen bekranst, bezaaid met losse halmen. In de hand draagt ze 'n reusachtige, roode papaver. In wilde kringen sluipt ze nader. Ze lijkt niet heelemaal op Barbara, maar toch wel iets. Daar aan de beek staat 'n groote wilg, die Ferdinand duidelijk ziet. Houthakkers komen met hun zilveren bijlen, om de wilg te vellen:

O doet, gij mannen, doet de wilg geen leed!
Een kind komt ied'ren nacht door maneschijn
En bergt zijn hoofd in moeders wapp'rend kleed.

De wilg is 'n vrouw, die door den wind heen en weer wordt bewogen. Weer 'n beetje Barbare, en toch ook niet.

„Heb jij dan geen kind?" vraagt Ferdinand.

Hij krijgt geen duidelijk antwoord:

„Misschien heb ik er eens zoo een gehad, als jij bent."

Op 'n dag gaf de kindermeid niet toe aan Ferdinand's gebedel. Ze hield op, hem de oude verhalen voor te zingen, alsof de gestalten der sagen vijandige machten waren, die je niet in 'n ziekenkamer moogt binnenlaten.

Toen kwam de avond, waarop dokter Lederer, zichzelf wantrouwend, de heeren van het consilium meebracht. Een eindelooze nacht daarna en weer 'n eindelooze dag, met 'n muffe, benauwde nachtsmaak. En nu verwijderde ook Barbara's werkelijkheid zich van Ferdinand: ook haar komen en gaan werd onduidelijk en schaduwig. Een derde werkelijkheid nam Ferdinand in bezit en haar inhoud was zijn lichaam, dat zijn geheele bewustzijn begon te vullen.

Menigmaal was dit lichaam 'n groot, half donker hol, waar Ferdinand angstig in wegdook, terwijl er nog 'n ander wezen naast hem was, onzichtbaar, doch luidruchtig: zijn adem. Menigmaal was dat lichaam 'n uitgestrekt, wijd landschap; tusschen hoofd en voeten lagen moeilijke stukken weg. Meestal was de knaap bezig, zich in de nieuwe verhoudingen van zijn leven te oriënteeren. Slechts éénmaal keek hij op. Zijn blik trof den wekker op de tafel. Op de klok

kijken, had hij allang geleerd. Hij trachtte, den stand der wijzers te ontraadselen. Maar de tijd speelde verstoppertje met hem, hield hem voor den gek. Nu was het vijf uur, en 'n oogenblik later kwart voor één. Spoedig gaf hij den inspannenden strijd met den tijd op. Meteen, dat was het wonderlijk gevolg, had hij 't behaaglijke gevoel, rustig voort te zweven over 'n deinende vlakte, of liever, zelf iets vloeiends te zijn. Een namelooze tevredenheid met zijn toestand gleed door hem heen. Hij werd Barbara niet meer gewaar, die juist binnentrad.

Wantrouwend bekeek ze hem, ze greep z'n handen, liet ze weer vallen, tastte over z'n borst. Toen rende ze de kamer uit. Schor klonk haar stem op de gang: „Vojta!" Maar Vojta, nu bevrijd van het juk zijner meesteres, vereerde het huis overdag zelden met zijn aanwezigheid.

Barbara ijlde naar de kamer terug. Om haar hoofd had ze, wanordelijk, 'n doek gegooid. Misschien wilde ze hulp halen. Ze weende niet, maar heesche, beteekenislooze geluiden persten zich uit haar mond. Met Ferdinand had 'n nieuwe verandering plaats gegrepen. Hij zag nu duidelijk Barbara's wanhopige vlucht van de deur naar het bed, van het bed naar de deur. Een aandachtige verbazing werd in hem wakker. Het was hem, alsof hij niet slechts verlamd in bed lag, maar tegelijk 'n eindje boven zichzelf zweefde. Zieken in dezen toestand hebben een losgewrikt bewustzijn.

Barbara begreep, dat ze het kind nu niet mocht verlaten om 'n dokter te roepen, en bedwong zich plotseling. Een duister, machtig besluit kwam op in haar gelaat. Zij knielde met vastgevouwen handen midden in de kamer neer, zonder op Ferdinand te letten, zonder vertwijfeling te toonen. Diep boog ze het hoofd, onbeweeglijk bleef ze in de aanbrekende schemering, die het zwijgen van het vertrek vertienvoudigde. De gestalte der knielende vrouw balde zich tot 'n kleinen, zwarten klomp samen, die gerimpeld in het kamerlandschap oprees. De hoofddoek viel over haar gezicht.

Ferdinand's huid begon opeens te jeuken. Hij jammerde zachtjes. Barbara bewoog zich nog steeds niet. Het jeuken

ging in 'n branden over. Tegelijk drukte en trok hem iets van alle kanten in bed terug. Nu begon hij te schreien.

Barbara stond op, ging met rustige schreden naar het bed, stroopte het hemd van het kind naar omlaag en legde haar harde werkhanden op zijn voorhoofd en zijn hartkuil. Ferdinand werkte zich op z'n ellebogen op. Misschien lag in haar handen nog zoo sterk de stroom van het gebed besloten, dat deze als 'n elektrische schok door zijn lichaam sidderde. Na enkele minuten sliep hij in.

X.

De zelfmoordenares in den kindervijver.

Lang nog bleef de schaduw van deze ziekte op Ferdinand liggen. Vroeger 'n frisch, mollig kind, was hij nu zwak en zonder eetlust. Ook in zijn gevoelsleven had zich 'n verandering voltrokken. Vaak toonde hij nu 'n neiging tot ongegronde gevoeligheïd.

Met zijn vermagerde, vermoeide beenen liep Ferdinand naast Barbara. De lente was gekomen. De dokter wilde, dat ze vaak zouden gaan wandelen. Het stadskind trok de straten door en langs de grintwegen der ontwakende plantsoenen. Daar danste 'n vroege kapel voor hem: „Vlinder!" riep Ferdinand, en dit woord was als 'n geheimzinnige bezwering, die hem zelf aan de plek bond, terwijl hij het teere dier nakeek [1])

Er waren bepaalde boomen, wier aanblik en naam hem met 'n soortgelijke verwarring vervulde: sidderpopulier, bloedbeuk. Het was echter niet de natuur, die het kind in zulk een spanning bracht. De tyfus, de koorts hadden de gevoelige plaat van zijn ervaringsvermogen al te ontvankelijk gemaakt. Hem ontbrak 'n bescherming tegen de indrukken, die zich met felle kleuren aan hem opdrongen.

---

[1]) „Schmetterling", „vlinder", wordt door Ferdinand geassocieerd met „schmettern", d.i. „verpletteren". Hij bleef „verpletterd" staan.

Barbara zag dit gevaar in, en verlangde dat hij op de speelplaatsen met andere kinderen vriendschap zou sluiten. Zij bracht hem zelf in kontakt met robuste jongens van verschillenden leeftijd, die op de groote speelplaats van het stadspark hun daden en avonturen vierden. Ferdinand leerde alle spelen, die de eene generatie aan de andere doorgeeft en die een der kleinere menschelijke onsterfelijkheden vormen: „Roovertje", „Zwieg", „Bokspringen", en het betooverende geluksspel met de mooie glazen knikkers; het winnen en bezitten daarvan brengt de eerste huivering van rijkdom. Helaas dompelde Ferdinand zich met zulk een hartstocht in dit tijdverdrijf, dat hij er meestal reeds na 'n kwartier doodsbleek uitzag. Barbara schrok en vermeed het na 'n paar dagen, met haar beschermeling deze luidruchtige plek op te zoeken.

Bepaalde muziekstukken of tonen konden op Ferdinand 'n onverwachte uitwerking hebben. Pianospel en regelmatig gezang lieten hem over 't algemeen tamelijk koud. Eens echter vond Barbara hem schokkend van 'n onkinderlijk, stom snikken, op den divan liggen. Het raam stond open en van de binnenplaats klokte huilerig en smachtend de gebroken muziek van 'n draaiorgel op:

„Sedert dien tijd, hoe minde ik u, mijn leven..."

Er waren gebeurtenissen, die Ferdinand dagen lang in spanning konden houden. In het park, dat dicht bij huis lag, bestond 'n kleine, kunstmatige vijver. De omgeving daarvan was de lievelingsplek voor alle bonne's en kindermeisjes. Het water, dat den vijver voedde, stortte zich in 'n schuimenden val over 'n tooneelachtig rotsblok. Langs den rand van het bassin was 'n breede grasstrook, met kettingen afgesloten, vrij gehouden voor het gevogelte. Fraaie eenden met 'n blauwen metaalglans zonden zich daar, 'n hoovaardig paar ooievaars liep er trots rond, en ook 'n prachtige reiger. Vaak legden ook de groote zwanen hier aan en sleepten zij hun logge scheepsrompen 'n paar meter over het gras. Koopvrouwen verkochten krakelingen

aan de kinderen, die op alle uren van den dag het gevogelte voerden. Om de romantiek van de plek te verhoogen, doken uit den vijver twee kleine eilanden op, die dicht begroeid waren en vol lage treurwilgen stonden. Aan een dezer eilanden lag 'n plompe, logge boot gemeerd, met 'n verrotten bodem die water doorliet. De oude schuit vormde met het droomerige van den kleinen oever een zakelijke, sombere tegenstelling. Ferdinand had Barbara al eens naar de bedoeling van die boot gevraagd. „Ze hebben haar als reddingsboot daar vastgebonden, als er eens 'n ongeluk gebeurt." Dat kreeg hij ten antwoord. „Ze", dat waren de parkwachten met hun zure gezichten en donkergroene uniformen, die door de dienstmeisjes aan alle kinderen als grimmige schrikbeelden werden voorgehouden.

Nu hoorde Ferdinand eens, hoe 'n andere kindermeid aan Barbara vertelde, dat in den afgeloopen nacht 'n zelfmoordenares, 'n jong meisje, hier in 't water was gesprongen en verdronken was. De vreemde kindermeid uitte daarna 'n afkeurend oordeel, niet over de daad der ongelukkige als zoodanig, doch over de verwerpelijke keuze van deze aangename plek, die bestemd was voor de ontspanning van het publiek, en aan de bescherming van het publiek was aanbevolen. En wat haar afschuw bepaaldelijk opwekte, was de omstandigheid, dat men het lijk der zelfmoordenares niet had gevonden, dat ze dus nog altijd onder den argeloozen waterspiegel lag. Zij wist deze ongehoorde geschiedenis van den opzichter zelf. Pas in den aanstaanden nacht zou men den vijver droog leggen en de doode er uit visschen.

Ferdinand boorde zijn nagels in Barbara's hand. De donkere watervlakte bewoog onmerkbaar de vervallen boot. En in de diepte (van de grondelooze diepte van den vijver was hij overtuigd) lag zij, de arme, laakbare doode. Misschien kwam de lichte beweging van den spiegel, de rimpeling, het borrelen, de huivering, de zwakke schommeling der boot, misschien kwam dat alles van haar laatsten strijd daar beneden. En de doode zelf? Mama! Mama, waarvan Barbara. hem verteld had, dat ze weken lang in 'n groot schip over de zee had gereisd en nu om onbegrijpelijke

redenen 'n paar jaar in 'n vreemd land zou doorbrengen. Mama, die niet meer in feestelijke opwinding door de hel verlichte kamers schreed, om de laatste hand te leggen aan de toebereidselen voor de ontvangst der gasten. Nu waren er geen partijen meer in de woning van den kolonel.

Vlak voor het uitbreken van zijn ziekte had mama hier bij dezen vijver, in deze platanenlaan haar kind voor 't laatst omhelsd. Het was een ontmoeting vol pijnlijkheid geweest. Waarom toch kwam mama zwaar gesluierd? Ferdinand had toen 'n akelig gevoel, alsof hij door die ontmoeting tot 'n onrecht werd gedwongen, alsof hij tegenover papa 'n massa moest verhelen. Hij had heel goed begrepen, dat papa iedere ontmoeting met mama streng verboden had. Zoo diep gevoelde de kolonel zich gewond door het gedrag van zijn weggeloopen vrouw, dat ook hij naar onridderlijke strijdmethoden greep.

Maar dit was niet alles. Mama zag er achter haar sluier heel anders uit dan gewoonlijk. In den loop van deze weken was haar gelaat sterk veranderd. Men moet het wel zoo zeggen: een vreemde dame boog zich over Ferdinand heen. Welke booze macht dwong hem, in deze minuut van eeuwig afscheid onverschillig te staan kijken? Toen mama hem kuste, merkte hij op, hoe de geurende sluier der vreemde dame hem kietelde.

„Zul je aan me denken, jongen?"

Hij zei gauw „ja", alsof hij vlug van 'n lastige vraag af wilde zijn. Zij drukte hem tegen zich aan en kuste hem nog wilder:

„O, je hebt me nu al vergeten!"

Het kind rekte zijn hals uit, keerde zijn gezicht wat ter zijde en gluurde naar den vijver, waarvan hij het water niet zien kon, daar de geheele roodbladige herfst er op dreef. Toen liet ze hem staan en ijlde weg, haar rokken opnemend. De bonne's en kindermeiden keken haar met groote nieuwsgierigheid na.

En nu, nu lag ze daar in de diepte. De boot schommelde licht. Vreeselijk was die beweging der boot. Met al scherper zekerheid vrat de vizie in den geest van den jon-

gen in: mama ligt daar in de diepte van den parkvijver.

Het was 'n warme Meidag. Deze fantazie zou zich weldra ontpoppen als een diep geworteld voorgevoel. Want eind Mei kreeg mama tyfus en in den nacht van den vijfden Juni stierf zij in het hospitaal van Buenos Aires. Dezelfde ziekte, waaraan haar zoon bijna was bezweken, had haar in het vreemde, tropische klimaat weggerukt. Ook hierin ligt misschien een dieper verband, en mag men niet van toeval spreken.

Den avond van deze ondervinding bij den kindervijver kon Ferdinand den slaap niet vatten. Zijn mond echter bleef zelfs tegenover Barbara gesloten. Hij zei geen woord van zijn angstig vermoeden, geen woord van mama.

Ook de kolonel sprak sinds maanden niet over haar. Toen hij het telegram kreeg, waarmee Bogdan Veselovitsj hem van den dood zijner echtgenoote verwittigde, verborg hij het in 'n geheime la van zijn schrijftafel. Het drukte hem zeer, dat hij van dag tot dag verschoof en het eindelijk opgaf, den knaap te vertellen dat zijn moeder gestorven was. Had Ferdinand maar 'n enkele maal naar mama gevraagd, dan zou het den kolonel mogelijk zijn geweest, de treurmare onder woorden te brengen. Doch dit merkwaardige kind vermeed dergelijke vragen. Het was meer dan een nietvragen, het was een fijngevoelig en haast gekrenkt zwijgen. Het zwijgen van Ferdinand sloot wederom den mond van den vader, die als oud soldaat zich verwonderde, dat door den schroom van een kind zijn eigen schroom hem zoo kon gaan beheerschen.

Het gevolg van dit wederzijdsche zwijgen, waardoor 'n zoo belangrijk feit werd onderdrukt, was een zedelijke ontstemming, die vader en zoon allengs meer van elkaar verwijderde. De kolonel, die zich aanvankelijk na mama's vlucht verbeeldde dat Ferdinand's hart nu hem alleen toebehoorde, moest erkennen, dat de genegenheid van het kind voor hem duidelijker gesproken had, toen het nog in de vele heimelijke twisten tusschen de ouders voor papa partij kon kiezen. Ja nu scheen de doode een wraakzuchtige

werkzaamheid te ontvouwen, waarbij ze het verstandiger aanlegde dan in haar leven.

De maaltijden aan de nu maar half gedekte tafel gingen zeer stil voorbij, sinds mama's vlotte stem ontbrak. In deze stilte voelde papa duidelijk, hoe 'n kloof er tusschen hem en den kleinen jongen daar tegenover hem bestond. Wel zei hij telkens weer tot zichzelf: „Een zesjarig kereltje! Je moet zulke dingen niet tragisch opvatten!" Toch drukte de schaduw van die vereenzaamde maaltijden al zwaarder op zijn stemming. Eens kwam de gedachte bij hem op, of het niet beter zou zijn, wanneer hij, als 'n jonggezel, weer aan de officierstafel verscheen. Verontwaardigd wees hij deze verzoeking echter meteen weer van zich. Hij had tegenover zijn kind 'n zwaardere verplichting, dan de eenvoudige vaderplicht.

Het bewustzijn hiervan bracht hem tot een opvoedkundige fout: hij begon allengs meer opzettelijk naar Ferdinand's genegenheid te dingen. Vaak bracht hij 'n geschenk voor hem mee. De zoon toonde aan tafel wel blijdschap over deze cadeautjes, doch de vader kon bemerken, dat hij zich nauwelijks 'n dag lang met zoo'n speelgoedstuk bezig hield. De gemeenschappelijke inspekties der kazerne werden weer opgenomen. De kolonel trachtte met Ferdinand lange, ernstige gesprekken te voeren. De knaap bleef terughoudend, en spoedig verstrooid.

Mama's vrouwelijke intuïtie had terecht in Barbara de schuld van Ferdinand's zich-afkeeren gezien. De jongen ging geheel in de kindermeid op, schonk haar zijn volle liefde. Maar ook mama had de buitengewone kracht van Barbara's persoonlijkheid, de intensiteit waarmee zij Ferdinand's liefde ontving en beantwoordde, niet geheel doorzien. En papa merkte Barbara heel niet op.

Ook de namiddagen, wanneer de kolonel zich aan de piano zette en Ferdinand in de schommelstoel luisterde naar het rammelig, onbeholpen spel, hadden 'n ander karakter gekregen. Moest men alleen de schuld geven aan de eenzame kilte, die door de leege suite streek? Hoe kwam het dan, dat de vader zich zijn erbarmelijk getjingel

al scherper en scherper bewust werd, dat hij zich voor zijn zoon begon te schamen om zijn dwazen hartstocht? Hij bedacht, hoe nu weldra de tijd zou komen, dat hij andere uren zou moeten kiezen, om de zoete zonde der muziek te botvieren, misschien de uren, waarin Ferdinand zijn huiswerk zou zitten maken.

Eens, toen hij weer aan de piano zat, hoorde hij de stem van den jongen:

„Wat speelt u daar toch, papa?"

Schuldbewust lichtte de kolonel zijn ruwe, door sigaretten bruin geworden soldatenvingers van de toetsen. Hij haastte zich, te vertellen:

„Dat zijn „Liederen zonder woorden" van Felix Mendelssohn-Bartholdy."

En verheugd over de muzikale belangstelling van zijn zoon vulde hij z'n inlichting aan:

„Een buitengewoon meester, jongen! Jij vindt 't toch ook mooi, niet?"

„O ja," verklaarde Ferdinand koel en vaag. De kolonel wachtte. Sterk leefde op dit oogenblik in hem de verwachting, dat het kind nu naar het lot van zijn moeder zou vragen. Zijn hart klopte in zijn keel, toen hij poogde bij zichzelf 'n tegelijk droog en passend antwoord te formuleeren. Met groote spanning luisterde hij enkele minuten, die leeg voorbij trokken. Uit de schommelstoel kwam geen vraag meer.

Opnieuw sloeg de vader zijn verrookte en ruwe soldatenvingers op de toetsen. Ze begonnen langzaam, maar met groote aandacht een „venetiaansch gondellied" te tokkelen. Toen gebeurde iets onverwachts. De linkerhand, die eerst zorgvuldig en korrekt de noten had aangeslagen, bleef op 'n valsche oktaaf liggen en begon onzinnig te tremoleeren. En de rechterhand sloeg met gebalde vuist tegen den muziekstandaard, zoo hard, dat de „liederen zonder woorden" op den grond vielen.

Het was een onbeheerschte uitbarsting van wrevel, van nervoziteit, van smart. Voor het eerst was de kolonel erin geslaagd, ten minste voor 'n deel zijn stemming in de

muziek tot uitdrukking te brengen. Verschrikt brak hij de tremolo op den valschen toon af. Hij stond rustig op, alsof wanklank en vuistslag op het programma gestaan hadden van zijn muzikale voordracht. Langzaam klapte hij de piano dicht: „Genoeg voor vandaag!"

XI.

Spiegel en dood.

Niet slechts liefde was het, die Ferdinand en Barbara met elkaar verbond. Er had zich tusschen hen 'n sterke eenheid gevormd, waarin beiden opgingen. Hoe tegenstrijdig het ook klinkt: deze eenheid zou niet zoo krachtig zijn geweest, wanneer het paar, van hetzelfde bloed, in elkaar moeder en kind had moeten liefhebben. Dat zij elkaar slechts door toeval gevonden hadden, dat uitwendige machten hen eens stellig uiteen zouden rukken: dit verleende hun bond een angstige teederheid.

Het eerste, wat Ferdinand bij 't wakker worden zag, was Barbara. Barbara ook kleedde hem uit, en trok het gordijn van den slaap over zijn bewustzijn. Eerst sprak zij samen met hem een kort kindergebed uit. Denk niet, dat zij het gemoed van den knaap voortdurend met godsdienstige woorden en voorstellingen vulde. In tegenstelling met andere oudere vrouwen gebruikte zij den naam van God en die der heiligen opvallend zelden. Daar had zij geen behoefte aan. Tegenwoordig komt het Ferdinand R. voor, dat al haar bewegingen, iedere handreiking, iedere groet, iedere glimlach van haar vol was van dien oneindigen inhoud, die niet eerst door woorden behoeft te worden opgeroepen.

De scheepsdokter verdedigt met voorliefde de opinie, dat de menschen van een en hetzelfde tijdperk, van ons tijdperk bij voorbeeld, volstrekt niet tot dezelfde historische periode behoeven te hooren. Tusschen de bewoners van 'n boerengehucht, al gaan ze nog zoo goed met de radio

om, en de bezoekers van 'n artiestencafé, al mogen ze nog zoo onomwonden den proletarischen eenvoud belijden, gaapt een afgrond van ettelijke eeuwen. Ferdinand, die, zooals blijken zal, zoowel boerenhofsteden als artiestencafé's heeft leeren kennen, beschouwt den weg dezer eeuwen niet als 'n vooruitgang. Hij ziet alleen in bepaalde menschen de uitdrukking van verschillende historische tijdvakken. Op de wegen loopen gestalten uit den jongeren steentijd eendrachtig naast geaffekteerde figuren der achttiende eeuw. Je moet er den kijk maar op hebben, om deze veelvuldigheid te ontdekken. In Barbara zou men 'n vrouw uit de twaalfde of dertiende eeuw kunnen zien. Voor Ferdinand tenminste is zij op een gouden achtergrond geschilderd.

Tegenwoordig nog schijnt het hem, dat zelfs het natuurlijke van zijn vroege kindsheid met heiliging was doordrongen. Hij herinnert zich bepaalde, zeer geurige spijzen, die Barbara eens voor hem klaar maakte. Wanneer hij zich den smaak dezer spijzen te binnen brengt, besluipt hem een teedere emotie, die men misschien het beste met 't woord „vroom" kan benaderen. Ja hij bewaart in zijn geheugen den geur en de kruidigheid van die gerechten, zooals ge u met ontroering 'n verloren landschap herinnert, waarvan ge niet weet, of het in werkelijkheid, in 'n droom, of in 'n vroeger leven werd gezien.

Het is begrijpelijk, dat Ferdinand's verhouding tot papa in deze weken al vager en koeler werd. Zijn ziekte had z'n zinnen geopend en zijn gevoelskracht ouder gemaakt. Nooit waren zijn dagen zoo rijk geweest als gedurende deze lente. En de eenheid tusschen hem en Barbara kon een derde niet doorbreken. Ook beging papa, nadat zijn dingen naar Ferdinand's genegenheid was mislukt, opnieuw 'n fout, doordat hij thans 'n strenge, veeleischende houding aannam. De jongen was nu bijna zes jaar oud. Andere kinderen hadden reeds, vóór ze naar school gingen, de eerste beginselen van lezen en schrijven geleerd. Ferdinand was klaarblijkelijk meer tot niets-doen geneigd, tot een droomleven. Hij moest maar vroeg, meende papa, aan geregelden

arbeid wennen. Op 'n dag bracht papa 'n kleurdoos met voorbeelden mee. Ferdinand kreeg de opdracht, dagelijks één voorbeeld te beschilderen. Had hij tot nu toe hartstochtelijk allerlei kleurige beelden op papier gebracht, thans verstikte papa's eisch ineens den lust. Hij verzuimde de hem opgedragen bezigheid en leerde nu den angst kennen der arbeidsschuwen, wanneer 's namiddags zijn vader in z'n kamer kwam. Wie weet, hoe de verhouding tusschen vader en zoon zich verder ontwikkeld zou hebben, als het noodlottige voorval niet tusschenbeide was gekomen, dat Ferdinand's kindsheid zoo vroegtijdig verstoorde.

Juli liep op haar eind. Het garnizoen maakte reeds aanstalten, de oefeningskampen te betrekken. De laatste groote marschen in de omgeving der hoofdstad vonden plaats, waardoor de kommandanten zich wilden overtuigen van de militaire deugdelijkheid hunner troepen. De kazerne's hadden hun nerveuze dagen. Dienstregisters, rekwizities, verrekeningen, chikane's hoopten zich op de schrijftafels op. Overdracht en inventarizatie verwarden de rust der magazijnen. Rezervisten kwamen op ter wapenoefening, en brachten door den flegmatischen tegenstand van hun door het burgerlijke leven verstijfde lichamen de kompanjieën in wanorde. Jaarlijks, omstreeks dezen tijd, was er 'n kleine mobilizatie. Niemand wist, waar zijn hoofd stond.

De chefs der afzonderlijke regimenten beleefden opgewonden uren, daar zij zich voor den glans hunner troepen verantwoordelijk voelden en in angst en beven waren, dat op het beslissende oogenblik iets niet zou kloppen. Ook de oudere heeren, die eigenlijk niets anders te vreezen hadden dan 'n vervroegd pensioen, bliezen van angst en eerzucht. Het behoort immers tot het wezen van het militaire leven, dat het de gevoelens, die het den menschen opdringt, wakker maakt zonder rekening te houden met zin of redelijkheid. De manoeuvres-epizode van het jaar bracht jong en oud volgens voorschrift in opwinding.

Ook de nervoziteit van den kolonel had 'n ongewone hoogte bereikt. Hem was de begeerde taak ten deel gevallen, de keizerlijke manoeuvres aan de spits van zijn regiment

mee te maken. Een verterende eerzucht werd in hem wakker (ook dit was 'n epidemisch verschijnsel), om Zijne Majesteit, den Keizer, bataljons te toonen van vlekkeloos gehalte, soldaten blinkend en gepoetst van pet tot laars, 'n prachtige schare, wier reglementaire glans zelfs in de hitte van het gevecht niet verloren mocht gaan.

Evenals alle andere officieren werd ook deze fijngevoelige man door den algemeenen droom bezocht, dat juist hij en zijn regiment door 'n onvoorzienen samenloop der omstandigheden de opmerkzaamheid van den monarch zouden trekken. Ook zijn droom hoorde reeds bij de „kritiek" 'n vriendelijken uitroep der hooge majesteit, 'n woord van lof, hij zag zich onderscheiden, en gefeliciteerd door den knarsenden nijd van gepasseerde kameraden. De kolonel had 'n oog voor alles, van de stevig opgerolde soldatenjas tot de knapzak, van het geweerslot tot de reizende keuken, van den stafofficier tot den pony Kedvesj. Hij werkte tot diep in den nacht in de regimentskanselarij. Verscheiden dagen lang kreeg Ferdinand hem niet te zien.

Op Donderdag en Vrijdag waren de laatste marschen naar den „Witten Berg" vastgesteld. Donderdag 'n gevechtsmanoeuvre: de bestorming van gefingeerde artilleriestellingen bij de kapel; Vrijdag 'n gezamenlijke parade van alle kompanjieën, 'n algemeene repetitie van de goede houding der opgeroepen lichtingen. Het ongeluk wilde, dat er tijdens die eindelooze oefeningen 'n ongehoorde hitte heerschte. Op beide dagen bleef de kolonel uren lang in 't zadel, voortdurend in den felsten zonnegloed: hiermee wilde hij den zijnen het voorbeeld geven van dappere volharding, die voor geen natuurmacht wijkt.

De Vrijdag bracht een reeks katastrofen. Het begon al met ergernis: twee jongere officieren kwamen te laat op het exercitie-terrein en de kolonel was daardoor gedwongen, zichzelf pas later te vertoonen; door de verwarring mislukte namelijk de reglementaire telling en duurde het volle tien minuten (naar militaire begrippen een geweldige tijd), voor de oudste bataljonskommandant op den chef toetrad, zijn sabel liet zakken, en hem met bevende stem het aantal

der uitgerukte manschappen meldde. Slechts wie soldaat is geweest, kan beseffen, welk een gedrukte stemming door zoo'n begin wordt veroorzaakt. Juist zoo'n beschaamd gevoel ontstaat in 'n orkest, wanneer een passage uit de maat wordt gespeeld.

Maar bij dit missen van de maat in 't begin bleef het niet: de eene misslag volgde op den anderen. Het regiment betoonde zich, naar het telkens weer geuite oordeel van zijn aanvoerder, 'n „horde burgers", 'n „kudde varkens". De maat was vol, toen een milicien aan den kommandant 'n ongepast antwoord gaf. Tegen zijn aard geraakte de kolonel buiten zichzelf en bulderde hij den euvelaar toe, zonder eerst rapport over hem te laten uitbrengen, dat hij hem veroordeelde tot 'n langdurig arrest.

Alles had samengezworen, want juist op het moment van deze onverkwikkelijke epizode rapporteerde 'n adjudant de aankomst van den divizie-generaal, die de oefeningen wenschte bij te wonen. Deze onaangename overrompeling door 'n hoogen superieur was er niet naar, de stemming van den kolonel te verbeteren. Toen daarna de oude excellentie, 'n ziekelijke, zure man, allerlei vitterige opmerkingen begon te maken, om zijn kennis en ervaring in 't juiste licht te plaatsen, barstte de bom. In strijd met alle militaire zeden brak de kolonel plotseling de oefening af en rapporteerde hij den generaal eerbiedig, dat hij zijn manschappen niet langer wenschte bloot te stellen aan het gevaar van zonnesteek.

Dien avond, op weg naar huis, overviel hem wroeging. Deze gold niet, wat men had kunnen onderstellen, de scherpe les die hij zijn chef had toegediend, maar 'n ondergeschikte. Hij had namelijk vernomen, dat die getuchtigde milicien den dubbelen doctorstitel bezat en in de wetenschappelijke wereld reeds naam maakte. De kolonel leed altijd onder het bewustzijn van onvoldoende ontwikkeling. In weerwil van zijn rang maande het leven hem steeds weer aan zijn afkomst en aan zijn eenzijdige, beperkte kennis. Daar kwam bij, dat hij, zooals alle eerzuchtige militairen, 'n bijgeloovigen eerbied koesterde voor het

tooverwoord „wetenschap". Nu was door 'n toeval 'n zeer geleerde en ontwikkelde geest onder zijn jurisdiktie gekomen. En in 'n platte opwelling van toorn had hij het niet versmaad, dezen geleerde, die voor God hooger stond dan hij zelf, zijn macht te laten voelen.

Vervolgd door zulke sombere gedachten betrad de kolonel zijn woning. Barbara had Ferdinand al naar bed gebracht. Papa trok 'n stoel bij het bed, en beschouwde zijn jongen ernstig en zwijgend. Ja, ook deze hier was uit 'n ander hout gesneden dan hij zelf, uit het hout misschien van dien geleerden, ontwikkelden milicien. Vroeg of laat zou ook Ferdinand naar zijn vijanden overloopen. De kolonel hoorde den toon, waarop de dubbele doctor vandaag voor het front zijn scherpe vraag had beantwoord: „Begrepen?" — „Tot uw dienst, kolonel"! — Niet meer dan vier woorden; maar wie kon luisteren, hoorde er 'n ontembare minachting uit. Neen, neen, Ferdinand mocht geen soldaat worden. Maar wat moest hij dan worden? Voor studie was geld noodig. Papa dacht met ontzetting aan zekere wissels, die hij eergisteren had onderteekend. Drukkende zorgen hingen als 'n mist om zijn geest. Hij nam Ferdinand's hand:

„Nu, jongen, na 'n week begint het. Wil je meegaan? Ik zal jou en Babi wel ergens onder dak brengen."

„Ja, papa."

In Ferdinand's stem lag geen groote geestdrift. Leed de jongen misschien onder de scheiding van zijn moeder? Helaas, hij wist niet eens, dat zij dood was. Een ingewikkeld konflikt werd den vader gaandeweg duidelijker. De vraag, die hij nu tot zijn zoon richtte, klonk haast deemoedig:

„Blijf je misschien liever met Babi in de stad?"

Ferdinand zweeg voorzichtig. Daarna ontwikkelde de kolonel 'n ander plan:

„Of wacht! Ik zal hier in de buurt, ergens buiten, iets geschikts voor jullie zoeken. Je ziet er slecht uit. In de stad kun je niet blijven. Je moet frissche lucht hebben. Nu?"

„Wat u 't prettigst vindt, papa..."

Ferdinand's koele onverschilligheid maakte den kolonel

zijn eigen uitputting bewust. Hij zeide goeden nacht en stond op. Langzaam schreed hij door de donkere vertrekken. Voor de piano aarzelde hij 'n oogenblik. Uit de keuken klonk de stem van zijn oppasser Vojta:

„Koorn heb ik gezaaid,
Maar ik zal het niet maaien!"

De galmende stem klaagde in 'n niet geheel begrijpelijk vers over de hardheid van 'n meisje, voordat zij tot toegeven kwam:

„Wie haar in het huw'lijk bindt,
Ook de roggevelden wint..."

De kolonel betrad zijn slaapkamer. Hier overviel hem 'n zonderlinge aanval van eenzaamheidskoorts. Hij hield zich met beide handen aan de tafel vast, daarna liet hij zich gaan als 'n ding, dat door vreemde krachten wordt voortgedreven: hij rende eenige tientallen malen de kamer rond. Ten slotte greep hij 'n porseleinen beeldje ('n geschenk van mama) en drukte dat ter verkoeling aan zijn voorhoofd, want hij geloofde, gek te zullen worden van hoofdpijn. Het was niet uit te houden.

Weg uit het huis! Ergens naar 'n variété, naar 'n café, onder menschen! Een vrouw opvisschen en den nacht met haar in 'n hotel! Weg!

Hij begon zich te verkleeden. De hanteering der ongewone burgerkleeding, van boord en das, maakte hem wat rustiger. Eindelijk was hij klaar, trad hij voor den spiegel. Een geweldige verbazing kwam over hem. Daar stond 'n hoekige gestalte in 'n stijf kostuum, dat hem als 't ware ontgroeid was en zijn lichaam misvormde. Een aanblik, die geen bevrediging kon schenken. Wie was deze proleet in zondagskleedij, deze in de stad terechtgekomen boer, die hem stompzinnig aanstaarde? De kolonel maakte enkele bewegingen, om te zien of het spiegelbeeld ze zou beantwoorden. En waarachtig, de afstammeling van den lijfeigene in den spiegel beantwoordde ze.

In dezen nacht werd Ferdinand's slaap gekweld door 'n zwaren droom vol gedaanten. Reeds lag de eerste schemering in de kamer, toen een gedruisch hem verschrikte, dat in de galmende leegte van dit uur zonderling overdreven klonk. Papa's sleutel rammelde in het slot van de voordeur, die met 'n langen zucht openging. De zware, onzekere schreden van 'n mensch, die niets ziet, stapten zoekend in de voorkamer. Ferdinand werd nu bang voor papa's schreden als voor 'n spook. Hij voelde, dat zij zijn kamer zochten. Angstig omarmde hij zijn kussen en drukte hij z'n oogen dicht. Het tastend stappen kwam al nader. Eindelijk stond het stil voor zijn bed. Het kind twijfelde er nu aan, of de onbekende schreden werkelijk van zijn vader waren. Misschien was 'n vreemdeling, 'n vijand in z'n kamer gebroken. Ferdinand hield zijn adem in. De vreemde man maakte geen beweging en de jongen verstopte zich in den versten hoek van zijn halven droom. Een hijgende ademhaling werd hoorbaar. Nu bemerkte Ferdinand, dat het gelaat van den indringer zich over hem heen boog, en het volgende oogenblik streken 'n kriebelende snor en de zweem van een kus over zijn voorhoofd, dat nat was van ontzetting. Dit was de eenige vaderlijke kus, die in zijn herinnering is gebleven.

Na 'n eeuwigheid begon het stappen opnieuw. Hij hoorde het nu meer als 'n grommend onweer, vele mijlen ver. Toen Barbara dien morgen zag, in hoe 'n diepen slaap hij nog lag, maakte ze hem pas laat wakker. Maar hij kon niet goed wakker worden. Telkens weer sloot de slaap hem opnieuw in zijn boeien. Het was al tien uur, toen hij aan de ontbijttafel zat, om zijn melk te drinken.

Nauwelijks was hij begonnen, of de deur ging open en Vojta stormde naar binnen met 'n gelaat, vertrokken door schrik. Hij wenkte Barbara met zonderlinge grimassen en fluisterde haar onverstaanbare woorden in. Zij werd doodsbleek en riep:

„Kom gauw mee, laat de melk staan!"

En reeds renden alle drie de trap af. Beneden wachtte 'n rijtuig, door Vojta gerekwireerd. De kleine ging voorin

zitten, de knecht en de meid hokten op het achterbankje, alsof het hun in dit uur niet paste, naast den zoon van den kolonel plaats te nemen. De trage wagen hòbbelde als vermoeid over 'n weerbarstig plaveisel naar de voorstad met de kazerne. Barbara en Vojta fluisterden heftig met elkaar. Ferdinand kreeg telkens hetzelfde, eentonige antwoord:

„Papa is 'n beetje ziek geworden."

In de kazerne heerschte 'n verlegen gedrang. De lieden verrichtten hun werk met opzettelijken ijver, spraken echter weinig en slechts met gedempte stem. Die bezige drukte kon niet bemantelen, dat al dat geklepper en geklapper vandaag maar 'n masker was, waarachter zich heel andere dingen verborgen. Veelzeggende blikken en korte opmerkingen vlogen van den een naar den ander, terwijl de dienst zijn gewonen gang scheen te gaan.

Bij kinderen, scholieren, soldaten, bij alle wezens die in den stand der slavernij leven, wekt het ongeluk van een ook nog zoo beminden hooger geplaatste 'n eigenaardige sensatie. In den strakken muur der orde schijnt 'n bres geslagen, 'n schakel der belemmerende voetketen is los geraakt: 'n vage hoop sluipt de gemoederen binnen, dat nu eindelijk misschien de tucht haar smartelijk begeerde scheur zal krijgen en de definitieve bevrijding niet ver meer zal zijn. Op den bodem der veelzeggende blikken lag de looze glimlach van deze onzinnige hoop, al beteekende die ook niet meer dan: Misschien krijgen we morgen 'n vrijen dag!

Ieder keek scherp naar het kind, dat door Vojta en Barbara langs de eindelooze trappen en gangen werd geleid. Voor de doktersvertrekken der kazerne wachtte een officier, die Ferdinand na 'n paar geruststellende woorden bij de hand nam en in dokter Lederer's spreekkamer bracht.

Papa lag op den divan, zijn hoofd hoog op de kussens; zijn uniform en het hemd daaronder waren los gemaakt. In de kamer bevonden zich behalve dokter Lederer, wien van inspanning en verantwoordelijkheidsgevoel het zweet op het voorhoofd stond, slechts nog een helper en de oudste

stafofficier van het regiment. Deze luitenant-kolonel sprak onophoudelijk tegen den zieke, en wel met 'n luide, krijgshaftige stem, wier volle klank scheen te moeten bewijzen, dat hij voor zich met dergelijke gevallen wel vertrouwd was en er geen bizondere beteekenis aan hechtte. Hij vertelde van soortgelijke attaque's, die kameraden uit zijn omgeving hadden gehad, en voegde erbij, dat het herstel der gezondheid nooit meer dan twee of drie dagen eischte. Als oud vriend hield hij den kolonel voor oogen, dat hij de laatste dagen al te veel van zijn krachten gevergd had, en dat zoo'n taaie, niets ontziende ijver noodzakelijk tot 'n ineenstorting moest leiden. Hij zelf zou er in de toekomst voor zorgen, dat zijn chef z'n zenuwgestel meer ontzag.

Ferdinand schrok van die luide stem en dat gepraat. Waarom zei die man dingen, die hij niet geloofde? Waarom gedroeg hij zich tegenover papa als tegenover 'n kind, dat men niet ernstig neemt? Vóór smart en angst hem konden overweldigen, was het schaamte om papa, die Ferdinand vervulde. De treurige toestand, waarin het lot zijn glanzenden, machtigen vader had geworpen, was immers zoo pijnlijk. Intusschen werd dokter Lederer, die telkens weer versche ijszakken op het hoofd van den zieke legde, woedend door den zotteklap van den stafofficier:

„Overste," riep hij, „bedenkt u alstublieft, dat de kolonel nauwelijks iets kan vatten van wat u hem hier vertelt!"

Nu trok de zwetser zich terug, en de dokter schoof Ferdinand dichter naar den divan. Papa's gelaat scheen onnatuurlijk bruin en door de zon verbrand. Het rechter oog was half dicht, het linker staarde den zoon streng aan. Alles bijeen genomen had de man, die daar lag, heel weinig met papa te maken. De mond, anders zoo vast gesloten, hing wijd open, een lange speekseldraad liep van de benedenlip over de kin. Nu en dan stootte de kolonel 'n woord uit, maar hol en dik, en nauwelijks verstaanbaar. Hij scheen met zijn eenige, strenge oog zijn zoon vijandig te ontmoeten:

„Jij daar . . . Voor den vijand . . . Milicien-korporaal . . . Alles weer goed maken . . . Kom hier . . ."

Dokter Lederer boog zich over den zieke heen:

„Kolonel! Kijkt u eens, wie er gekomen is!"

En hij trok den weerstrevenden knaap vlak bij in het gezichtsveld van het starend oog. Doch dit werd niet zachter, en de stem stootte heesch en woedend uit:

„Hebt . . . u mij . . . begrepen . . . geleerde . . . doctor!?"

Ferdinand was haast gaan schreeuwen, niet uit verdriet om papa, maar omdat hij 't in deze kamer niet langer kon uithouden. Nu scheen de kolonel zich te bezinnen. Met 'n enorme inspanning trachtte hij, een hand te bewegen. Ook het strakke oog streed om 'n andere uitdrukking. De dokter legde op iedere lettergreep den nadruk, alsof hij zich verstaanbaar moest maken voor iemand die hardhoorend is:

„Wat begeert de kolonel?"

Nu had de vader zijn kind herkend. Het verlamde lichaam streed. De heesche, stootende adem vormde woorden:

„Naar huis, jij . . . Gauw, gauw . . . Mama hier brengen . . ."

Dokter Lederer bracht Ferdinand haastig de kamer uit en gaf hem over aan Barbara. Zij bleven beiden den geheelen namiddag in de wachtkamer van het garnizoenshospitaal. De doktoren lieten het kind niet meer bij zijn vader binnen. Tegen acht uur 's avonds zond men hem en Barbara naar huis.

Wat Ferdinand vroeger slechts zelden gedaan had, gebeurde op dezen avond. Hij ging papa's slaapkamer binnen en bleef daar stil zitten. Barbara liet haar lieveling begaan: een diepe schroom legde haar het zwijgen op. Ze kwam slechts eens de kamer in, om het licht aan te steken. Ferdinand zag de ballon der gaslamp schommelen in den spiegel der kleerkast. Een onbekende nieuwsgierigheid greep hem aan. Op zijn teenen sloop hij naderbij, alsof hij iets verbodens, iets verkeerds in den zin had. Dan bekeek hij zich zeer lang in papa's spiegel, in denzelfden spiegel, die den vorigen nacht aan den ter dood gewijde zulk een vreemde en armzalige gestalte had getoond.

Ferdinand bekeek nu voor het eerst met bewustheid zijn eigen beeld, zijn eigen ik in den spiegel, en dit gebeurde in hetzelfde uur, dat hem tot een wees maakte.

XII.

Generaalssalvo.

Ferdinand is ervan overtuigd, dat de dag, waarop zijn vader begraven werd, de meest ijdele dag zijner kindsheid was. De militaire praal en staatsie, die den kleinen zoon van den overledene in hun glanzend midden namen, boden dan ook reden genoeg tot ijdelheid.

Doch reeds tevoren doken min of meer vreemde lieden op, die Ferdinand overstelpten met bewijzen van genegenheid en deelneming. Tante Karolien, die je anders maar zelden te zien kreeg, drong energiek en fel de woning en de gemeenzaamheid van Ferdinand en Barbara binnen. Tusschen den kolonel en Karolien had zich na mama's verdwijning 'n uiterst onverkwikkelijke scène afgespeeld, waarbij een hagel van verwijten op haar hoofd was neergedaald. Zij zou er de voornaamste schuld van zijn, dat zijn huwelijk was ineengestort: zij zou altijd het kwade element zijn gebleken en in haar jeugdige zuster steeds ontevredenheid, hoogmoed, arrogante eerzucht en verboden begeerten hebben wakker gemaakt. In plaats van als de veel oudere, had de kolonel beweerd, het erop aan te sturen, dat de misverstanden tusschen man en vrouw verminderden, had ze uit louter kwaadaardigheid iedere kleine ergernis opgeblazen, onophoudelijk gif gestrooid en niet gerust, voor het geluk in scherven lag.

Na deze pijnlijke aanklacht was Karolien schreiend weggesneld en had zij gezworen, het huis van haar vroegeren zwager bij zijn leven niet meer te zullen betreden. Het noodlot vergemakkelijkte het haar, dezen eed te houden. Zij verscheen den dag na papa's overlijden reeds om negen uur 's morgens en verklaarde zich bereid, het kind van haar zuster dadelijk bij zich te nemen. Daar zij weduwe was en 'n ruime woning bezat, lag dit plan voor de hand. Pas aan de belangrijke tegenwerpingen, die Barbara in het midden bracht, gelukte het, de beslissing over Ferdinand's toekomst tot den dag na de begrafenis uit te stellen.

Tot zoolang vestigde tante Karolien zich in het huis. Zij ontving de kondoleantie-bezoeken, want ofschoon er tusschen haar en den overledene een ernstige veete was geweest, prijkte alleen haar naam naast dien van Ferdinand op de rouwkaart. Al hielden de ingewijden het misschien voor smakeloos, zij troonde in het salon, sprak gedempt, droeg rouw, vertoonde in tegenwoordigheid der bezoekers sporen van tranen, en liet Ferdinand telkens door Vojta binnenbrengen, die nu weer livrei moest dragen. Ze onthaalde haar gasten op biscuit en niet minder droge frazen, waarin het woord „de arme jongen" de deerniswekkende hoofdrol speelde. Wanneer Ferdinand dat hoorde, gevoelde hij telkens een bitterzoeten trots, die weldadig was doordat hij pijn deed. Hoe wonderlijk vermengde zich toch het aangename met het pijnlijke! Wanneer je onder den nagel van je duim een zeere plek had, kon je door drukken en wrijven voortdurend een licht brandende pijn veroorzaken, die tegelijk genot gaf.

De plotselinge dood van den kolonel had in de stad eenig opzien gebaard. Een stille, rechtschapen man, op geen enkele manier zich op den voorgrond dringend, was enkele maanden na de tragische katastrofe van zijn leven door een beroerte weggerukt. Romantische schakels lagen voor de hand. Hier een grijzend krijgsman, nog behoorend tot de oude generatie; daar een veel jongere vrouw, geëmancipeerd, afkeerig van verouderde huwelijksbegrippen, bezeten door den hartstocht, „zich uit te leven"! Zich uitleven: dit verschaalde woord uit het einde der eeuw houdt den zedelijken reuk van dien tijd goed vast, omvat alles wat een gezeten en bezadigd medemensch in die dagen mama en haar soortgenooten placht voor de voeten te werpen. Hoe begrijpelijk dus, dat een oudere man-van-eer, die nog aan de heiligheid van het huwelijk geloofde, door zoo'n ontgoocheling te gronde ging.

De kavalerie-generaal baron Röthel, korpskommandant der hoofdstad, wiens fideele staf het vorige jaar deze huwelijkstragedie bevorderd had, liet zich den conduite-staat van den kolonel geven. Nu bleek, dat de overledene tot de

schaarsch geworden garde van officieren behoorde, die nog in den veldtocht van 1866 hadden meegevochten, waarbij hem een fraaie onderscheiding ten deel was gevallen. Haast niemand onder zijn kameraden wist iets van dit militaire verleden, daar hij er nooit over had gesproken. Voorts bleek, dat men hem na de keizerlijke manoeuvres van dit jaar stellig had moeten bevorderen, daar hij niet alleen een bekwaam militair was, doch ook alle eksamens had afgelegd, die bij de hoogere militair-wetenschappelijke ontwikkeling behoorden. Het strekte hem ook tot uitnemenden roem, dat hij, in tegenstelling met zijn aanmatigende kollega's, geen stap gedaan had om zijn belangen te bevorderen.

In een dagblad verscheen een waardeerende kenschets van zijn zachtaardig en tegelijk onbuigzaam karakter. Zij stamde uit de geroetineerde pen van een vroegeren milicien, en werd gedragen door de verwonderde ontroering, die wij gaarne voor een machtige gevoelen, die ons menschelijk behandelt of ook maar met rust laat, terwijl hij ons toch evengoed had kunnen koejonneeren. Dit opstel, dat door andere bladen werd overgenomen, droeg in een stad, die het leger allesbehalve genegen was, niet weinig bij tot verheffing van het militaire aanzien.

Daarop besloot generaal baron Röthel den kolonel een begrafenis toe te staan, zooals overigens slechts den generaalsstand toekwam. Dat bij deze beschikking de pijnlijke nachtscène in de dorpsherberg een onaangename herinnering bij hem wekte, behoeft ons niet te verbazen.

Een „generaalsbegrafenis" onderscheidt zich door drie dingen: door den zwarten ridder, door het staatsiekussen, en door het krijgsros. Behalve het krijgsros, dat waardig wordt gekeurd om voor de lijkkist van den veldheer te stappen; behalve dit statig vertoon, dat gereserveerd blijft voor den hoogsten rang, werden den armen kolonel de gebruiken van een generaalsbegrafenis vrijwel toegestaan. Een ridder in zwarte rusting, waarin men den kanonnier niet kerkennen kon, reed zwaar en geweldig achter den lijkwagen. Boven aan den wagen wapperde een zwarte

paardestaart. De sergeant-majoor bij den staf droeg het kussen met de ridderorde. Een volledig bataljon vormde de afdeelingen van den stoet. Vooraan marcheerde de regimentsmuziek met Kedvesj, den pony, en het trommelkarretje. In het midden der colonne schreed Ferdinand naast tante Karolien; vlak achter hem het geheele officierskorps der stad.

Barbara, die een waardiger plaats had verdiend, bevond zich onder de dringende menigte, die uit kijklust en om de muziek de praal volgde. Toen deze toevallige rouwgasten allengs verdwenen, vond zij aan haar zijde een oude boerin, die met 'n verschrikt en schuw gelaat naar het kerkhof toog. Daar zij geen woord sprak en buiten het rouwgevolg bleef, kon niemand weten, dat het de eenige verwante van den doode was.

Aan het graf volgden met eervolle uitvoerigheid de vastgestelde ceremoniën. De brigadechef en de luitenant-kolonel, dien dokter Lederer de kamer had uitgezet, hielden lijkredenen, waarbij de overste zich weer een teugelloos zwetser toonde. Ferdinand stond te wankelen aan de hand der vreemde vrouw. Van al die stemmen, kleuren, klanken, van die warreling, van de gedachten die hij niet verwerken kon, de gevoelens die vervaagden, was zijn hoofd als dronken. De woorden der redenaars, die luid de deugden van hun kameraad prezen, knapten krakend in zijn oor. Het scheen, alsof de welbespraakte officieren den doode grofheden zeiden, want ook tegenover den grafheuvel gaven zij hun barschen beroepstoon ten beste. Ferdinand begreep er niets van. Toen de daartoe bestemde kompanjie haar generaalssalvo afvuurde en het volkslied zich aangrijpend mengde met het lang narommelend gedonder der plechtige geweerschoten, barstte de zoon plotseling in huilen uit. Hij huilde, daar 't geweldig geraas zijn hart brak, daar het hem bewees, dat zijn papa nu dood was, tegelijk echter in dezen verheven donder middelpunt was geworden van het heelal.

Toen Barbara op dezen avond Ferdinand naar bed bracht en de jongen op het punt stond, zijn avondgebed

op te zeggen, liet hij zijn gevouwen handen weer zinken. Het volgende gesprek ontspon zich:

„Waar is papa nu?"

„In het vagevuur, mijn lieveling."

„Waarom?"

„Dat is nu eenmaal zoo. Van hier komen wij allen eerst in het vagevuur."

„Wat is het vagevuur?"

„Ja dat is 'n vuur."

„Een vuur, zooals in de kachel?"

„Wie weet, misschien lijkt het er op."

„Maar dat doet verschrikkelijke pijn."

„Ja, het doet pijn. Maar zoo verschrikkelijk pijn doet het niet. Het zal wel uit te houden zijn."

„Als je je maar even brandt, doet 't al erge pijn."

„Maar de zielen, mijn lieveling, de zielen! Dat is toch heel wat anders."

„En alle zielen komen in 't vagevuur?"

„Misschien alleen de heiligen niet. Maar van de arme zielen worden alle zonden afgewasschen, voor ze in den hemel mogen komen."

„Is het vagevuur in 'n huis, of buiten?"

„Wie kan dat zeggen! Maar het zal wel buiten zijn, want in 'n huis zou geen ruimte genoeg zijn."

„Het moet toch vreeselijk pijn doen..."

„Daarom moet je bidden, dan doet het minder pijn. Als je voor ze bidt, voelen de arme zielen haast niets."

„Dan zou ik willen bidden..."

„Ja, we zullen bidden, mijn lieveling."

„En mama? Is mama ook in 't vagevuur?"

Barbara aarzelde 'n oogenblik. Ook zij had het kind tot nu toe nog niets van den dood zijner moeder verteld. Het zwijgen van den vader had zijn grond in een pijnlijken dwang, waarvan hij zichzelf geen rekenschap had kunnen afleggen; het zwijgen van Barbara ontsprong aan haar erbarmen met dit geliefde kind. Voor haar ontrouwe meesteres, die in haar oogen een zware zonde had begaan, gevoelde Barbara een strengen afkeer. Doch niet de zonde

was het, die haar hard maakte tegenover de arme vrouw. Zij zag in de overwonnene nog steeds haar vijandin. De geheime strijd om het kind, dien het lot te haren gunste had beslist, klonk nog altijd in haar na. Geen twijfel, dat God haar, en geen andere vrouw der wereld, den kleinen Ferdinand had toebedeeld. Zij zag er een vonnis van den hemel in. Voor de ziel der afgestorvene wenschte ze niets dan goed, ofschoon ze niet kon gelooven, dat de zondares zulk een mild verblijf als het vagevuur zou gevonden hebben. Ter wille van het kind echter zeide ze:

„Ja! ook mama is in het vagevuur."

Ferdinand dacht lang na, eer hij besloot:

„Voor mama moeten we heel veel bidden, om te maken dat 't haar geen pijn doet."

Barbara, die volstrekt niet verrast was dat Ferdinand alles wist, gaf onomwonden haar instemming te kennen. Daarna draaide zij het gaslicht uit, om aan het gesprek 'n einde te maken. Ferdinand tuurde in het duister:

„Papa en mama leven nu in het vagevuur bij elkaar, niet?"

Barbara hield zijn kleeren en schoenen, die zij iederen avond schoon maakte, al in de hand. „Stellig, papa en mama leven nu samen," verkondigde ze.

„Goed!"

Ferdinand strekte zijn leden uit. De smartelijke spanning van deze dagen loste zich op in een behaaglijke vermoeidheid. Het troostende bewustzijn der ouderlijke hereeniging voerde hem aangenaam naar het rijk van den slaap.

XIII.

Het muzeum der bedevaartskerk.

De bekende bedevaartskerk verheft zich op een berg, waar twee wegen naar boven voeren. De eene heet Kalvarieweg; hij is tamelijk breed, en stijgt in zwakke serpentine's omhoog. Op de bochten staan veertien kapellen ter herinnering aan de veertien lijdensstatiën van Christus. De andere weg klimt recht naar boven, van het marktplein der kleine

stad tot het terras op den top: hij bestaat uit 'n reusachtige, steile trap van drie honderd zes-en-negentig hooge, moeilijk te bestijgen treden, die twaalf groepen vormen ieder van drie-en-dertig treden. Dit is de boeteweg. De vromen, de stoeten bedevaartgangers en pelgrims kiezen den eenen of den anderen weg al naar de maat hunner vroomheid en hun behoefte aan boetedoening.

De stad zelf leeft van mijnbouw en van een wonderdoend Maria-beeld. Beiden, mijnbouw en heilig beeld, stammen uit oerouden tijd. In de schachten der omgeving werd zuiver zilver gewonnen, en de koningen des lands, die meermalen ook roomsch-duitsch keizer waren, lieten in het stadje hun munten slaan. De opbrengst aan fijn zilver is tegenwoordig niet meer zoo overvloedig als eertijds, doch uit de zestien kilometer diepe mijngangen wordt nu des te meer lood voor den dag gehaald. Stad en landschap herbergen verscheidene duizendtallen mijnwerkers, en een hoogere mijnbouwschool zorgt voor de aanvulling van ingenieurs en bedrijfsleiders.

Wat het Maria-beeld betreft: er staat 'n lange reeks kramen, winkel aan winkel, waar overal hetzelfde te koop wordt geboden: gebedeboeken, gekleurde kaarsen, heiligenbeelden, spreuken op rijm, amuletten, crucifixen van alle grootten, rozenkransen, prentbriefkaarten, presse-papiers, medaljons, sieraden, tabakspijpen, bijouterieën, alle versierd met de afbeelding van den pelgrimstempel. In 't algemeen maken de gebedeboekkramen goede zaken, en de vrome kleinoodiën vinden onder boeren en kleine luiden gereeden afzet. Op feestdagen heerscht op deze straat van kramen, in de geheele stad en op de beide bergwegen een levendig en druk gedrang. De vele stoeten pelgrims met hun priesters, vaandels, muziek, geraken verward. Volksverhuizingen van nieuwsgierigen, in ongeregelde horden, verhoogen de verwarring. Kinderen gillen. Querulanten, spelbrekers en vrijdenkers veroorzaken boosaardige stremmingen. Van den eenen kant weerklinkt honderdstemmig:

Kom, Heilige Geest, o Derde Persoon,
Van eendre natuur als Vader en Zoon,

Gij die zoo menig menschenhart
Verlost hebt van der zonde smart!

Een ander koor vertroebelt deze strofe door een nieuwen stroom geluid:

Moog' de zon ons hoofd beschijnen,
Eenvoud maakt ons hart gerust,
Mogen haat en twist verdwijnen,
Weg met vraatzucht, drank en lust!

Het gebeurt ook, dat in de mengeling der heilige liederen plotseling een spotlied hoog opklinkt. De plaats is immers 'n industrie-stad, en wordt dat al meer. Juist op de bedevaartsdagen houdt men politieke vergaderingen en wordt het volk op populair-wetenschappelijke voordrachten getrakteerd. Geen wonder, dat de trots van het weten zich ontlaadt in hoonende liederen, die voor het bijgeloovige, bekrompen boerenvolk de pelgrimage willen verzuren. Aan geen waarschuwing, aan geen dreigement, aan geen ambtelijk verzoekschrift van het bisschoppelijk ordinariaat was het tot nu toe gelukt, dit schandaal te beteugelen. Maar wat nood: het vormde immers maar 'n nauwelijks wearneembare schaduw op den breeden vloed van naar God opgolvende harten.

Op een der mooie zomerfeestdagen, kort na papa's dood, werden ook Barbara en Ferdinand op den Kalvarieweg naar de kerk omhoog gestuwd door den grooten menschenstroom. Hoe zij hier kwamen, is gauw verteld.

Barbara was afkomstig uit 'n dorp vlak in de buurt van deze pelgrimsplaats. Toen tante Karolien, thuis komend van de begrafenis, onmiddellijk met beleidvolle nauwkeurigheid het huishouden begon op te breken, en de verhuizing naar haar woning bepaalde op het einde der maand, had Barbara om een onderhoud verzocht, waarbij Ferdinand niet aanwezig mocht zijn. Tot zijn groote vreugde echter kon ze hem later meedeelen, dat zij van tante verlof had gekregen, hem verscheiden dagen naar haar geboorteplaats mee te nemen.

Het verlaten der oude omgeving, het komen in vreemde verhoudingen: hoe moeilijk valt zoo iets een gevoelig kind! Barbara begreep dat heel goed, en had daarom dit plan van een weldadig uitstapje bedacht. Tante Karolien had goede redenen, er akkoord mee te gaan. De week, waarin ze onderhandelen moest over de nalatenschap, en haar een strijd te wachten stond om de meubels van haar overleden zwager, wilde ze niet gehinderd worden door ongewenschte getuigen. De twee kregen zelfs nog reisgeld mee.

Ze liepen niet mee in de gesloten gelederen der bedevaartgangers, doch slenterden naar boven onder Gods leegloopende zwervers. Rechts van Ferdinand schreed 'n dikke kerel, met 'n kleurige sjerp over de borst, aan het hoofd van een processie. Twee vaandeldragers, die, bleek van inspanning, groote banieren torsten, flankeerden hem. Met 'n onvermoeide, dreunende stem zong de voorbidder de uitroepingen der litanie, na iedere strofe wachtend op het antwoord der menigte:

Heer, erbarm u onzer!
Christus, verhoor ons!
God, Vader des hemels —
Erbarm u onzer!

God de Zoon, Verlosser der wereld,
God de Heilige Geest —
Erbarm u onzer!

Heilige Drievuldigheid, een eenig God,
Hart van Jezus, den Zoon des eeuwigen Vaders,
Hart van Jezus, in den schoot der moeder-maagd
Door den Heiligen Geest gevormd —
Erbarm u onzer!

Toen Barbara en haar kind door een stremming werden gedwongen achter deze processie te blijven, barstte plotseling naast hen een fanfare los. Het was een der muziek-

korpsen uit den omtrek, dat nu zijn ademloos trompetgeschal vermengde met het groote zomerkoor van den feestdag.

De gele instrumenten, vol deuken en builen, brachten 'n onzeker en benauwd geluid voort. Vooral de brommend proestende bassen, die onder de verantwoording, de ruggegraat van het muziekstuk te moeten vormen, al te ijverig erop los steunden. De fluiten en klarinetten gedroegen zich veel brutaler. Wanneer zij hun lange trillers floten, dwongen zij het oog, deze luide vogelstemmen na te kijken. Onwillekeurig keek men omhoog. En werkelijk: heele vogelstammen en vogelnaties waren aangekomen, die met al even opgewonden huldigingen als de menigte om den godsberg heen trokken. De wolkenlooze hemel was niet, zooals anders, een effen gewelf, doch een ondoordringbaar vlammend vleugeldak, een mozaïek als van tallooze flikkerende bladeren.

Op enkele punten der serpentine had men een vrij uitzicht over de wijde vlakte. Het koorn stond nog grootendeels op den akker. Het aardsch geworden zonnegoud der vruchtbare tarwevelden golfde in breede stroomen langs de kusten van den horizon. In de verte verried een smal litteeken in een korst van boomen den loop der rivier. Beneden blonken de wezenlooze oogen der stad. Zij geleek, met haar gehoornden toren in het midden, iets op een koe, die goedmoedig neerligt. Om haar heen was een kleurlooze ring van het land kaalgeschoren. In dezen ring strekten 'n paar fabrieksschoorsteenen zich hoog uit; in het felle licht schenen ze te wankelen. Onvriendelijk lag de kale, harde mijnbouwschool te gloeien in het bangebied.

Ferdinand liep in een opgewekte stemming met open aandacht en wakkere zintuigen voort langs den drukbevolkten weg. Ieder detail van het leven scheen vergroot en vol van een wenkenden zin, die zich verstaanbaar wilde maken; het schraalste geluid maakte deel uit van een gemeenschappelijke taal. De twijgen der lijsterbessen bewogen hun onrijpe, eigele trossen. Uit de diepte klonk plotseling een kommandeerende roep, zonder herkomst. Op de muur-

tjes, die den weg omzoomden, groeide dikbladerig huislook Kleine wijngaardslakken zaten in de spleten: Ferdinand zag ze duidelijk.

Zoemende geluiden van zich verwijderende bazuinen! Galmende brokken der litanie! Het zachte en toch krachtige dreunen der door de lucht zoevende insekten, die vlak bij het oor voorbijgonsden! Ook zij zongen vandaag feestelijk. En dan het draven en knersen van duizend menschenvoeten op het grint van den Kalvarie-weg! God had den menschen een tweevoudige stem gegeven: de bewuste, keuvelende, heftige, kijvende, lachende, vleiende, van den mond; en de tweede, onbewuste, naar de aarde gewende, duistere stem der voeten, waaraan, als aan 'n dier, slechts een vaag uitdrukkingsvermogen is gegund. De regelmatige schreden der pelgrims, en de onregelmatige der wandelaars, ook die versmolten tot veelstemmige koren en litanieën.

Barbara had den jongen vaak een terechtwijzing moeten geven om zijn slependen gang. Vandaag was dat niet noodig. Ferdinand voelde zich door de menigte gedragen. Hij voelde zich zoo frisch en zoo lekker, ondanks den langen tocht, alsof hij zijn eigen beenen niet had behoeven te gebruiken.

Nu leidde Barbara hem wel bij de hand. Die was hier immers ook thuis. Uit haar wezen drong dat gevoel van frissche veerkracht in zijn lichaam, zoodat hij, het stadskind, zich hier niet vreemd gevoelde, maar eens-van-zin met deze menigte. Ferdinand had deel aan Barbara's geboortestreek. De hand der pleegmoeder verbond hem met dit gedrang van boeren, waaronder nog velen de ouderwetsche dracht droegen met groote hoeden, en zilveren knoopen aan de jas. Weinig bekommerde hij er zich om, dat hij de taal, die om hem heen werd gesproken, slechts ten deele verstond: de kolonel had immers gewild, dat de kindermeid uitsluitend de stadstaal met Ferdinand zou spreken.

Nog vermoedde de zoon van den oostenrijkschen officier niet, hoe vereenzaamd hij in de wereld stond, zonder tehuis; dat hem ontzegd bleef wat iedere landlooper het zijne kan noemen: vaderstad en volksgenooten. Thans,

en hier, leende Barbara's hand hem deze goederen, en meer dan deze alleen.

Ze gingen de kerk binnen, in de koele ruimte duikend der godheid, die zich zoozeer onderscheidt van alle aardsche ruimten: een element vreemd als de sterren, wat op water gelijkend en ook op gedempt boschlicht, toch ook weer anders. Als gedempt licht sust zij de zintuigen, als water golft zij om je lichaam, al brandt de felle zon ook door de deur. Je kon je verbeelden, dat een engel bij de inwijding der kerk een kleine kruik vol hemel had stuk geslagen, opdat de inhoud van die kruik voortaan de gewelven zou vullen.

Een paar duizend menschen golfde door de proosdijkerk. Toch was het er koel, had men geen last van hun adem. Niemand kon eraan denken, hier zijn eigen weg te gaan. Ook Barbara en Ferdinand lieten zich meevoeren door den algemeenen stroom. Zij werden naar de kapel gespoeld, waar twee martelaars in glazen sarkofagen ten toon waren gesteld. Met 'n fijnen glimlach verdroegen de lijken den blik der nieuwsgierigen. Wit satijn, zooals voor bruidskleederen wordt gebruikt, was strak gespannen om doodskop en skelet, dat met zijn opgetrokken knieën nauwelijks de grootte van 'n zesjarig kind bereikte. Een doornenkroon, fonkelend van groote edelsteenen, lag op het hoofd, en een niet minder versierde mantel van brokaat lag in plooien om de rest van het lichaam. De schedel in het strakke, glanzende satijn geleek met zijn ekstatische, beweginglooze oogen in holle schaduwen op het gelaat van een askeet. Deze schedel, en de martelaarskroon met de edelsteenen: die fraaie vereeniging van gruwelijke tegenstellingen legde getuigenis af der milde vruchtbaarheid en zege van het religieuze lijden, en van den adel der ontbinding van een heilige.

Nauwelijks hadden Barbara en Ferdinand een blik geworpen op de martelaars, toen zij reeds weer vooruit werden geschoven. Ze zagen de reusachtige, uit zilver gedreven wereldbol; de slang kronkelde zich om den evenaar. Daarna stonden ze eindelijk voor het wonderdadige beeld der moeder Gods, rondom door een hekwerk omsloten.

De kleine gestalte der madonna verdween in het onbepaalde, want zij verhief zich op het kapiteel van een hooge zuil, die haar ontrukte aan elke menschelijke nabijheid. Was zij onwillig te luisteren, dan kon de vloed der gebeden ternauwernood haar voeten bevochtigen. Tegen de zuil schuimde een witte berg omhoog: een sneeuwlawine van was, uit duizend offerkaarsen en offerkransen samengesmolten. Twee sakristeinen wrikten met 'n spa deze vrome offersneeuw los, om voor nieuwe graven plaats te maken.

Maar ook hier kon je niet blijven staan. Reeds bevonden de twee zich op de trap, die omhoog voert naar de schatkamers der kerk. Een koepelzaal met vele uitstalkasten, waarin waardelooze en kostbare wijgeschenken dooreen lagen. Prachtige misgewaden, sprookjesachtige parelsnoeren van adellijke dames, daarnaast huwelijksringen en goedkoope allemanssieraden van zuinige burgervrouwtjes. De demokratie van het geloof, die na den dood in vervulling zou gaan, maakte geen onderscheid tusschen aardsche waarden. De offergaven waren niet in materieele klassen verdeeld.

Het midden der zaal werd beheerscht door een schilderstuk der madonna, dat een koning uit de dertiende eeuw op al zijn veldtochten had meegevoerd en na 'n overwinning hier had gebracht. Met 'n neusstem, en op 'n gememoriseerden deun, de jaartallen gemoedelijk afdraaiend, bracht een kerkdienaar, tuk op 'n fooi, rapport uit van deze en van andere gebeurtenissen.

Nu vertoonde zich een onafzienbaar lange gang. De witte kalk der muren was haast nergens te zien, want tot boven aan het gewelf hingen dicht opeen platen en trofeeën. Hier had een meisje haar goudblonde vlecht aan de godin geofferd: stevig en weelderig hing de vlecht, met 'n hemelsblauwe strik, ingelijst achter glas. Barbara las den datum der wijding: „3 Augustus 1850, in het achttiende jaar van mijn leven." Zij rekende den knaap voor:

„Wanneer deze vrouw nog leeft, is ze nu zes-en-zestig jaar oud. Ze heeft stellig geheel witte haren, want zelfs ik ben al grijs. Kijk, haar vlecht is blond gebleven!"

Ferdinand twijfelde er niet aan, dat dit een wonder was,

Een afdeeling van deze galerij van zoenoffers was gewijd aan griezelige voorwerpen: een verward mengelmoes van krukken, kunstbeenen, orthopaedische schoenen, spalken, korsetten hing aan den muur of leunde er tegen aan. Ziekenstoelen zelfs stonden in de diepe vensternissen. Een muzeum van het broze menschenlichaam.

„Zij allen zijn gezond geworden en hebben die dingen dan hier gebracht," zei Barbara. En Ferdinand zag op de platen, die tusschen de voorwerpen hingen, hoe de lammen hun krukken weg wierpen, hoe ze lachten, de armen uitstrekten en kinderlijk rondhuppelden. Een oogenblik lang dacht hij aan den onherroepelijken dood zijner ouders. Misschien had deze moeder Gods hen kunnen helpen! Opgewonden drukte hij Barbara's hand. De hemelsche moeder stelde hij zich voor ongeveer als 'n jongere en fraai gekleede Barbara, een Barbara voor alle menschen, die boven de wolken woonde.

Alle schilderijen hier verkondigden haar ijverige zorg en bewezen, dat de mensch niet verloren was. Een vrouw stak 'n schrikkelijk opgezwollen been uit haar bed. Een andere lag reeds op sterven. Daar blies een stijve lokomotief dreigend 'n reusachtige rookkolom uit, van plan het kind te verbrijzelen, dat niets vermoedend op de rails speelde. En moeder Maria redde al die zieken en in gevaar verkeerenden met een glimlachenden wenk!

Het was de eerste schilderijen-verzameling, die Ferdinand in zijn leven zag. De schilders hadden met onbeholpen penseel felle kleuren neergestreken, en hun gestalten in geheimzinnige, oud-frankische kleederen gehuld. Vreeselijk gloeide het bloed der wonden, afschuwelijk wrongen zich de leden in pijn, op de bleeke, smartelijk vertrokken gezichten leefde ontzetting. De werkelijkheid was niet alleen door de onbeholpenheid der schilders zoo kras verwrongen. De duistere machten van den booze, die al deze verschrikkingen hadden ontketend, schenen tegen wil en dank aan deze afschilderingen ervan gebonden, en trokken grimassen.

Hoe stapelden de gevaren zich toch op, die den mensch van alle kanten beloeren! Met een wijd open, bloedig rooden muil springt de razende wolfshond den reiziger naar de keel. Bij een bouwerij blijft de steen schrikkelijk dreigend zweven boven het hoofd van het slachtoffer. Ginds snuift die lokomotief, als 'n draak brieschend uit al haar neusgaten, eeuwig op dezelfde plaats. Vuurstralen van gruwel en genade schoten uit deze schilderstukken. De boeren en kleine luiden echter, die thans de galerij bevolkten, gevoelden zich meer door den gruwel aangetrokken, want ze stonden in dichte drommen juist voor die voorstellingen, waar een afgrijselijk panoptikum van verscheurde ledematen of schrille gevaren de gedachte aan redding haast geheel verdrong.

Door dit alles was Ferdinand heel moe, toen ze bij 'n smalle wenteltrap kwamen, om den klokketoren te bestijgen. Boven in de kamer, waar de vermaarde klok hing, trad Barbara in een open nis van den toren. Zij tilde den jongen op, om ook hem het land te laten zien. Verscheiden minuten bleven ze zwijgen. Toen maakte de vrouw een onbestemde beweging met haar vrije hand, naar het landschap toe. Het gelukte haar niet, de plek, die zij bedoelde, nauwkeurig te wijzen; het kind was immers al tamelijk groot en zwaar. Zoo bleef heur gebaar tusschen aarde en hemel zweven. Ze zei in 't vage: „Daar hoor ik thuis." Ferdinand sloeg zijn armen om haar hals. Een slaperig en zoet, weldadig gevoel stroomde bij haar woorden door hem heen. De duizend stemmen van den dom gonsden door de valdeur der klokkekamer. Ferdinand rook den lichten geur van morellehout aan Barbara's hoofd. Hij was bij haar thuis.

XIV.

De roover Janetsjek, de slang en de rivier.

De volgende dag was een der gewichtigste van Ferdinand's kindsheid, hoewel er toch niets bizonders gebeurde en de uren heel weinig dramatisch verliepen. Toch heeft

die dag zich met al zijn onwezenlijke details scherper in het geheugen van den man geprent, dan bij voorbeeld de noodlottige nacht van 's keizers verjaardag, en het schrikkelijk oogenblik, toen hij zijn vader zag sterven in de ziekenkamer der kazerne.

Franta vooral! Franta was Barbara's neef, de zoon van haar broer den mijnwerker, die op de kleine, van de ouders geërfde hoeve woonde. Deze jongen was een jaar of twee, drie ouder dan Ferdinand. Naar postuur en kracht echter scheen hij tweemaal zoo oud. Dit alleen was al reden genoeg voor Ferdinand's toegewijde bewondering. Dan nog de andere kleedij. Ferdinand droeg 'n donkerblauw matrozenpak met 'n blauw-en-wit gestreepten kraag, die een lichtgeel plastron omboordde; in het midden daarvan was een anker geborduurd. Onder den kraag kwam een zwierig gestrikte, zwartzijden zeemansknoop uit. De broek werd naar beneden toe wijder, volgens de mode, maar Ferdinand had er 'n hekel aan.

In de keurige snit van dit pak deden de laatste resten van mama's bestuur zich nog gelden. Het behoorde tot de eigenaardigheden van den knaap, dat hij reeds als klein kind zich verzette tegen elegante kleeding. In 'n winkel van kinderkonfektie kwam het tot een heftig konflikt tusschen hem en mama. Hij schreide grimmige tranen over het fraaie, modieuze kostuum, dat zij voor hem had uitgezocht. Deze tegenstand vond zijn oorsprong niet slechts in zijn diepen afkeer van al het geaffekteerde, doch ook in een schaamachtigen angst, door weekelijkheid bij andere jongens af te steken. Tegenwoordig nog draagt de scheepsdokter slechts zijn bescheiden zeemansuniform, of een blauw pak. Helkleurige dassen versmaadt hij: die zouden hem 'n onbehaaglijk, verlegen gevoel geven. Mama begreep indertijd natuurlijk niets van die schaamte en ergerde zich over zijn ongemanierdheid, zich boos te verzetten tegen iets moois en elegants.

Tegenover Franta ontaardde die beschroomdheid zelfs in bloohartigheid. De boerejongen droeg 'n half lange broek, 'n grove trui en 'n brutale muts. Bovendien liep hij bloots-

voets. Het precieus gekleede stadskind begreep tot zijn droefheid, dat hij nooit met Franta's landelijke, praktische kracht zou kunnen wedijveren. Nu was Franta 'n goedmoedige jongen, die in z'n schik was over dat ongewone bezoek en zijn meerderheid slechts in den milden vorm van vriendelijke ironie aan Ferdinand te verstaan gaf. In zijn binnenste had stellig het omgekeerde plaats. De precieuze kleeding van den voornamen kolonelszoon boezemde hem respekt in. Daar door deze omstandigheid een wederzijdsche achting ontstond, was de vriendschap reeds in den vroegen ochtend gesloten.

Ze trokken erop uit. In Franta brandde de ijver van een patriot, die aan een vreemdeling de schatten wil toonen van zijn geboorteland. In Ferdinand leefde de gelukzalige huivering van een wereldreiziger, voor wien geheimenissen open gaan van een onbetreden gebied. Franta hield er zich niet lang mee bezig, zijn gast op zijns vaders hof rond te leiden. Hij verwachtte, dat de kleine koestal, het geitenhok en de schuur met het hooi op den zoon van een kolonel niet veel indruk zou maken.

„M'n ouwe" (zei hij verontschuldigend en in den volwassen spreektrant van alle proletariërskinderen) „is heelemaal geen boer. M'n moeder zorgt heel alleen voor den boel."

Een geringschattende handbeweging duidde aan, dat men belangrijkers te doen had en niet gedwongen was, alleen van het boerenbedrijf te leven.

Over de aarde gloeide een dier geweldige zomerdagen, die de ketels der natuur doen overkoken. De met kracht geladen stralen rukten aan den grond, alsof zij nog vóór de zon in het zenit stond ieder brokstuk der doode stof in organisch leven wilden veranderen. Bij een afgelegen poel in de buurt van het dorp maakten de jongens halt. Het behoorde tot Franta's gewoonten (haast geleek het een ceremonie), dat hij steeds deze plas tot uitgangspunt maakte van zijn zwerftochten. Hij wierp zich aan den rand op den grond en boog zijn gezicht over het modderige, groenige water, dat hij met 'n gefronsten kennersblik bekeek.

Ferdinand moest eenige bedenkingen overwinnen, voor

hij zich naast Franta op den grond liet glijden. Eerst het tweesnijdend ongerief, òf bleu apart te staan, òf dezen beheerscher en meester van den aardbodem onbeholpen en opdringerig na te bootsen. Ten slotte ook de angst, zijn keurig matrozenpak vuil te maken. Na 'n korte aarzeling echter lag ook hij op z'n buik op den grond, en keek in 't water. Een sluier van muggen danste met giftig gezoem boven den kleinen spiegel. Dikke plakkaten wier dreven aan de oppervlakte, en 'n paar donkergroene, wijd-open waterbloemen. „Honderd kikkers," merkte Franta op, en Ferdinand zag hoe de opgejaagde scharen der kleine amfibieën zich van 'n steil oeverstuk in 't water stortten, als menschelijke zwemmers die 'n wedstrijd uitvechten, maar met wijd uiteengespreide beenen, haast 'n onfatsoenlijk gebaar.

Na 'n poos sprong Franta op, verkondigde: „Pieren!" — en stiet met z'n voet 'n grooten steen opzij. Ferdinand kon zich inderdaad van het weerzinwekkend gedierte overtuigen, dat onder den steen rondspookte. Maar Franta had op 'n andere plek alweer 'n hoop droog hooi weggehaald, 'n plank blootgelegd en 'n houten voorwerp uit 'n kuil getrokken. „Schip," zei hij, terwijl hij het voorwerp, dat deze benaming niet verdiende, Ferdinand onder den neus hield. Hij praatte met zijn gast slechts in korte, afgehakte hoofdwoorden, zooals je met zuigelingen doet, met hardhoorigen, of met wilden. Blijkbaar meende hij, zich op deze manier voor het vreemdsoortige wezen, dat zijn tante bij hen in huis had gebracht, gemakkelijker verstaanbaar te kunnen maken. Ferdinand vertelde nu overeenkomstig de waarheid, dat hij thuis een werkelijk schip bezat, een raderboot genaamd „Bohemia", die heel goed in de badkuip kon varen. Maar Franta, die zich het bezit van anderen moeilijk kon voorstellen en er geen belangstelling voor had, verdiepte zich met een aandachtig gerimpeld voorhoofd in de beschouwing van zijn eigen schip.

Dan wierp hij 'n blik op den poel en vatte weer in 'n paar korte woorden zijn meening samen: „Geen regen! lage waterstand!" Dit beduidde, dat hij besloten had, zijn

schuit vandaag niet te laten varen. Hij bracht haar zorgvuldig weer op haar oude plaats. Zonder nadere verklaring floot hij nu en klapte hij met z'n vingers. Ferdinand begreep onmiddellijk, dat het een teeken was om op te breken.

De weg, dien Franta nu leidde, liep in 'n zig-zag over akkerbermen, door weiden, langs hazelaarsboschjes, naar het beukenbosch. Zooals alle kinderen liepen ze niet rechtuit, maar steeds 'n beetje bezijden den weg, waarbij ze gebaande paden zooveel mogelijk vermeden. Zoo verlangt de dolende natuur van kinderen het, die van geen orde wil weten. Slechts eens, toen Ferdinand 'n heel eind door het koorn stapte, ontwaakte in Franta de boerenzoon en trok hij den stedeling bij zijn arm uit het rijpend gewas.

Onderweg kwam Ferdinand voor 'n pijnlijke moeilijkheid te staan: ze moesten over 'n hek klimmen. Met één zwaai was Franta er overheen. Ferdinand zwoegde wanhopig en diep beschaamd. De ander sloeg in pedagogische onverbiddelijkheid de armen over elkaar en gaf den spartelenden Ferdinand aanwijzingen, waar hij z'n voeten moest zetten, om de hindernis te kunnen overwinnen. Eindelijk gelukte het! Na deze enorme prestatie gevoelde Ferdinand zich zeer voldaan, en voor 't eerst geheel onbevangen tegenover zijn nieuwen vriend.

In het beukenbosch (eigenlijk was 't een gemengd bosch, deels loof-, deels naaldhout) wees Franta op 'n tamelijk wijde kuil: „Roovershol," verkondigde hij in zijn kort uitgestooten één-woorden-taal. Roovers! dat woord was een belangrijk bestanddeel der verhalen, die Ferdinand uit Barbara's mond kende. Vol eerbied vroeg hij:

„Wonen daar roovers in? en wat voor roovers?"

Franta bromde: „Janetsjek!"

Ferdinand kon nauwelijks zijn vrees bedwingen:

„Janetsjek? is dat 'n groot roover?"

„De grootste, die we bij ons hebben."

„Leeft hij nog?"

„Ja, hij zal nog wel leven."

„En woont hij daar beneden?"

„Misschien woont hij daar. Maar alleen 's nachts."

Dat „misschien" en Franta's onzekere woordkeus, ook de mededeeling, dat het hol alleen 's nachts tot woning voor den roover Janetsjek zou dienen, gaven Ferdinand al zijn moed terug. En tegelijk met den moed kwam een warme sympathie voor Janetsjek bij hem op, die er niet minder om werd, doordat op den bodem van den kuil twee verroeste potten lagen met verkoold hout en andere overblijfselen van menschelijk huishouden. Dat waren stellig de sporen van den vervolgden held. Een hartstochtelijk plan kwam bij Ferdinand op:

„We moeten steenen aandragen en om het hol een muur bouwen!"

Nu was de beurt aan den verstandigen Franta, om verbaasd te zijn:

„Waarom?"

„Dan kan hij zich beter verbergen, Janetsjek!"

En reeds begon Ferdinand met zijn armzalige krachten 'n steen aan te sjouwen. Franta voelde niets voor dezen onzin en stelde zich tegenover den kleinen jongen in een verhouding van vaderlijke neerbuigendheid; toch toog ook hij aan het werk. De hartstocht in Ferdinand's gedrag en de fantazie van het plan werkten als autoriteit. Franta had al 'n paar steenen aangedragen, toen hij ophield:

„Wat moet 't dan worden?"

„Een fort. Weet jij, wat een fort is?"

„Nee! hoe kan ik dat weten?"

„Dat hebben ze in 't leger."

„Hoe weet je dat?"

„Van papa."

„Maar die, je papa, is toch al dood?"

„Ja, hij is dood."

„En hij is iets heel hoogs geweest, niet?"

Ferdinand dacht aan het salvo bij papa's begrafenis en verkondigde, op ieder woord den nadruk leggend:

„Keizerlijk en koninklijk kolonel, kommandant van het infanterie-regiment nummer drie-en-zeventig."

Franta, vol ontzag:

„Kolonel! dat volgt vlak op den keizer, niet?"

„Ja, eerst komt alleen nog de generaal."

„Maar een sergeant-majoor, dat is ook wat, niet?"

Ferdinand trok een verachtelijk gezicht:

„Sergeant-majoor?! Weet je dan niet, dat die bij de minderen hoort?"

Franta toonde zich door dit antwoord beleedigd. Hij wist heel goed, zei hij, dat de sergeant-majoor, die twee jaar geleden bij hen was ingekwartierd, 'n hooge piet was. Ferdinand, die het militaire schematisme met de moedermelk had ingezogen, legde den boerejongen uit, dat zoo'n sergeant-majoor minder was dan 'n vaandrig. Door deze, wat uit de hoogte gegeven, uitlegging voelde Franta zich al kleiner worden.

Door dit gesprek raakte niet alleen de roover Janetsjek met zijn hol in vergetelheid, maar begon Franta ook in meer eerbiedige, volledige zinnen te praten:

„Zullen we gaan zwemmen?" vroeg hij hoffelijk.

Op weg naar de rivier beleefden de twee 'n avontuur. Franta had in het bosch 'n grooten stok voor zich afgesneden. Toen ze nu langs een berm liepen, waarvan de helling met los steenslag bedekt was, sloeg hij telkens op de maat tegen de steenbrokken. Daardoor schrok plotseling een adder op uit zijn slaap. Het geprikkelde dier vloog woedend met zijn kop omhoog. Ferdinand schreeuwde, en kon zich niet verroeren. Tot nu toe had hij slangen alleen op platen gezien, doch dat was reeds voldoende geweest, om griezel en afschuw voor dat duivelsche gedierte in hem op te wekken. Barbara's gruwel had die nog versterkt. Nu bleek wat hij meer voor 'n produkt van sprookjesachtige verbeelding dan voor werkelijkheid had gehouden, een levend gevaar. Niet slechts vrees bond hem aan zijn plaats, ook de afgrijselijke toovermacht, die hij in de kronkelingen van het slangelichaam gevoelde. Franta was achteruit gesprongen, doch raapte terstond zijn moed bijeen: een schitterende gelegenheid, om den zoon van een kolonel zijn wilde onverschrokkenheid te toonen. Hij mikte, en liet den stok op de slang neersuizen. Een held! Reeds met den eersten slag had hij het monster verdoofd. En nu begon een woeden-

de slachting. Franta rustte niet, voordat hij het driehoekige kopje met 'n grooten steen had vermorzeld. Ferdinand keerde zich af. Hij dacht dat hij misselijk zou worden. De held ging methodisch te werk. Terwijl de overwinningstrots zijn bloed verhitte, zei hij achteloos — hij wilde geen vat op zich geven, door zijn opwinding te toonen:

„Bij de veldpolitie krijg je 'n kwartje voor 'n doode slang."

Hij trok 'n paar groote hoefbladbladen af, mikte het wiebelende kadaver met zijn stok op deze onderlaag, en stapelde er steenen op. Hij bewees daarmee zijn voornemen, zich het kwartje in geen geval te laten ontgaan. Nauwelijks was de slang verdwenen, of de verstijving week van Ferdinand, en een dankbare geestdrift voor den drakendooder maakte zich van hem meester.

Het psychische gemeenschapsleven der menschen bestaat, wil men oprecht zijn, uit een onafgebroken strijd om meerderheid, al is het meestal om meerderheid van de meest belachelijke soort. Zooals men den luchtdruk meet naar „atmosferen" en de elektrische stroomspanning met „volt", zoo zou men de psychische spanning van den menschelijken omgang kunnen meten naar „meerderheidseenheden", die aan het gevoel van eigenwaarde worden toegevoerd of onttrokken. De goedheid van een mensch blijkt nergens zuiverder dan in de edelmoedigheid, waarmee hij den rijkdom van zijn naaste aan zulke „meerderheidseenheden" erkent en aanvaardt. De weegschaal van Franta's meerderheid sloeg na het slangenavontuur sterk door; Ferdinand van zijn kant gaf zich geheel over aan bewondering.

Op de plek, waar ze aan den oever kwamen, maakt de rivier 'n tamelijken indruk. In verschillende geulen gesplitst, vormt zij 'n paar leege zandbanken en ook 'n paar kleine eilanden. Met hun bosschage's spelen deze eilanden de rol van de geheimzinnige brokstukken der aarde, die op de kaarten met witte vlekken plegen te worden aangeduid. Ook hier had vandaag de energie der zon het leven tot een tropische overmaat opgevoerd. De oeverstrook zelf was afwisselend gras, zand of leem. Op enkele lage plekken

had de stroom het land aangevreten; daar stond dicht riet en biezen. Daaronder borrelde het en een ademloos kwaken en brommen gonsde op. Boven de watervlakte sidderden en trilden blauwe libellen. Van een der eilanden klapwiekte een lange keten groote vogels de lucht in. Dat gaf een kort, scherp kabaal, zooals wanneer je 'n stuk linnen middendoor scheurt.

Het water trok traag en in smalle strepen voort. Het was om zoo te zeggen 'n rivier der tweede klasse, die maar een beperkt verkeer te verzorgen had. Toch woonden ook hier scholen visch en telkens flikkerden zilveren schimmen boven den waterspiegel, om in 'n honderdste sekonde hun insektenbuit te snappen: vele groenglanzende vliegen zoemden dicht over de oppervlakte.

Ferdinand's oogen werden zwaar door het bekijken van al dat onbekende leven. Franta bekommerde er zich niet om, maar trok fluks zijn kleeren uit en liep het water in:

„Kleed je uit," riep hij over z'n schouder, „en kom!"

Ferdinand's hart bleef stilstaan. „Voor het eerst" is altijd verzwagerd met vrees en angst. Daarom beduidt de kindsheid het eigenlijke heldentijdperk van den mensch: ieder uur vol ontdekkersdaden en gevaren. Ferdinand was nog nooit onder den blooten hemel in het water geweest. Thuis in 't bad zitten, dat bracht aangename gevoelens. Maar de stroom hier groeide op het oogenblik, dat het noodzakelijk was Franta's bevel te gehoorzamen, aan tot een onverbiddelijke zee. Jammerlijk keek hij over de watervlakte. Sedert mama's vlucht scheen elk water (de parkvijver!) hem zoo dreigend en naargeestig. Maar wat kon hij doen? Onmogelijk was 't, nu Franta al zoo flink in de rivier rondplaste, te gaan zitten, te wachten, of zelfs (waar hij werkelijk lust in had) in tranen uit te barsten. Had hij van papa geleerd, dat je zulke aanvechtingen moest verbijten? Neen, in zijn nietige leven kon hij nog niets hebben aangeleerd, maar geërfd had hij van zijn vader het beheerschte „moeten": niet uitwijken voor een bittere moeilijkheid. Wat bleef hem over? Hij mocht niet achterblijven.

Ferdinand is noch een dapper mensch, noch een lafaard.

Zooals bij de meesten bestaat zijn moed uit de lafheid, den moed voor zijn lafheid te hebben. Ook thans waagde de knaap het niet, aan zijn vrees toe te geven: hij kleedde zich uit met onhandige bewegingen, nu hij Barbara's hulp moest missen. Naakt stond hij daar nu. Maar het was 'n andere naaktheid, dan die hij tot nu toe aan zichzelf had leeren kennen, het was 'n andere naaktheid dan die thuis. Geheel onbekend kwam hem zijn zwakke lichaam voor, dat als een vreemd wezen in de zon oplichtte. Voor het eerst zag hij zichzelf buiten. Deze blootstelling vervulde hem met een gevoel van heilige verplichtingen tegenover Franta, de rivier, en de open wereld.

„Kom toch!" klonk het aansporend. Geen redding! Ferdinand sloot zijn oogen, raakte met zijn teenen het water aan, en schrok terug. Franta hoonde hem. Nu voelde Ferdinand, dat hij stellig zou gaan schreien. Maar dat zou het allerpijnlijkste zijn geweest! In geen geval mocht de ander de tranen zien, die zich onder zijn oogleden verzamelden, en den mond, die al verraderlijk begon te trillen. Hij haalde diep adem en verwrong zijn gezicht. Als iemand die zichzelf prijs geeft zijn adem krampachtig inhoudend, liep hij dapper naar de plek toe, waar Franta stond. Scherp als 'n mes sneed het water duim voor duim in zijn weeke huid. Nu reikte het hem tot de borst. Maar de schrik had slechts enkele oogenblikken geduurd: reeds stroomde een wonderbaarlijke warmte, een bovenaardsche lichtheid door zijn lichaam. Hij opende zijn oogen, waaruit nu onbelemmerd de tranen vloeiden. Franta's handen grepen hem beet. De hemel golfde.

Ferdinand stiet 'n paar huilende geluiden uit, klappertandde, alles nog de nawerking van den voorbijen angst, en nu brak een schreeuwend gelach uit zijn hart, dat opzwol tot jubelkreten. Hij begon met beide armen in het water te slaan, het water dat hij zoo vol vrees had overwonnen. Franta dook al maar onder, en Ferdinand zond zijn wilde gelukskreten de wereld in.

XV.

Het zinken van den dag.

De kamer van den mijnwerker!

Het is nog niet lang geleden, dat de scheepsdokter in zijn hut verscheiden nachten achtereen in den droom telkens hetzelfde vertrek zag. Het was een tamelijk groote, schemerige zaal, die op de preparatenkamer van een medisch instituut geleek. Op den achtergrond een projektie-doek, waarop zwakke, omfloerste beelden voorbij trokken. De lichtende kristalklompen echter, die boven op de zware, eikenhouten kasten glansden, deden aan iets anders denken. Die kasten en kristallen veroorzaakten in den droomer telkens een merkwaardige verlamming.

Half ontwaakt ging hij dan in bed overeind zitten en dacht aan het oude vaderland, terwijl aan de hutdeur zijn zwarte jas, door den zeewind bewogen, als de slingervan een klok de sekonden telde van een buiten-menschelijken tijd. Zonder recht te weten, waarom, dacht hij aan zijn oude vaderland.

O land van het midden, tweevolkerenland, drievolkenland, bohemer land! O land van het bloed, dat zich drievoudig vermengt en dat drievoudig vergoten wordt in onophoudelijke offeringen, sedert duizend jaren! Uw stammen: Duitschers, Slaven Hebreën, omhelzen elkaar in vurige vijandschap. Misschien ziet God slechts de omhelzing en niet de vijandschap! Land der matelooze, stille korenvelden, land van begeerige industrieën, land van onbehouwen lichamen, land van voortvliedende geesten! Velen van uw kinderen zendt gij uit, opdat zij u vergeten. En dan stuurt gij hun, ijverzuchtig, over de vreemde zeeën droomen achterna, die hnn leden in een geheimzinnige verlamming doen verstijven!

Toendertijd was de kamer van den mijnwerker niet in schemering gehuld. De geweldige zon van dien dag stiet haar scherpe lichtglansen door de lage vensters van het Boerevertrek. Op de kast stonden wel twee groote kristallen van ijzererts en lood, maar ze glansden niet. Al het andere

had de droom erbij verzonnen, en de feestelijk gedekte tafel in het midden der groote kamer had hij vergeten. Men verwachtte namelijk gasten. Niet alleen Barbara en de zoon van den kolonel, ook de oudste broer der kindermeid was uitgenoodigd. Als weleerwaarde pastoor in een marktdorp was hij de trots der familie.

De mijnwerkersvrouw was er reeds vroeg in den morgen op uit getrokken, om een kraambezoek te brengen, en werd niet vóór het middageten terug verwacht. Daarom had Barbara de toebereidselen voor het feestmaal gemaakt. Misschien was het verdwijnen van haar schoonzuster een retireeren voor Barbara's kookkunst, die door haar broers steeds hoog geprezen werd. Het middagmaal was dus voor allen een welkom genot. Het zou onbillijk zijn, er niet enkele woorden aan te wijden.

Krap gerekend brengt de mensch dagelijks een uur door met eten. Dat maakt in een matig lang leven van zestig jaar niet minder dan een-en-twintig duizend negen honderd uren. Brengt men dit over in 'n meer overzichtelijk getal, dan vindt men negen honderd en twaalf dagen en nachten, of volle twee-en-een-half jaar van ons leven, die wij enkel en alleen aan deze bezigheid wijden. Een goed statistikus zou kunnen berekenen, dat onze tragedies, onze zielestrijd, onze geestelijke stormen, onze wijsgeerige en kunstzinnige overpeinzingen en genietingen op veel minder tijd beslag leggen. Hoe veel echter spreken de menschen en hun boeken over deze grootsche dingen, wier bezit adelt, terwijl zij de belangrijkste en meest tijdroovende bezigheid van hun leven met een hoogmoedig zwijgen voorbij gaan! Dat is preutsche huichelarij en pedante pruderie, die de ouden niet kenden.

Barbara en haar schoonzuster droegen de spijzen aan. Eerst kwam een donkerbruine, sterke soep, die het sap van een groot stuk rundvleesch in zich had opgenomen en de kruidigheid van allerhande groenten. Bovendien zwom in deze soep nog een flinke portie gesnipperde lever. Daarop volgde een zachte, magere varkensrollade met bruine korst. Aardappelen en zuring maakten dezen gang volledig.

Men dronk er versch getapt bier bij, dat Franta uit de herberg had gehaald. En nu bracht Barbara op een grooten schotel het gerecht binnen, dat zij haar pleegkind als bizondere hulde had toegedacht: telkens drie kersen in 'n laagje deeg gewikkeld en gestoofd. Daar werd witte suiker, geraspte kaneel en gesmolten boter over gedaan, Het blauwroode vruchtensap vermengde zich met die bijvoegsels tot een verukkelijk geheel, waar Ferdinand dol op was.

Alles bij elkaar 'n tamelijk grof en alledaagsch maal. De scheepsdokter evenwel, die in zijn leven honger heeft geleden, en thans iederen dag voor de internationale gelijkvormigheid van een eindeloos diner zit, zou gaarne alle fijnere tafelgenietingen prijs geven, als men hem Barbara's gangen serveerde. Zooals alle andere ervaringen der kindsheid, bepaalt ook de eerste ervaring van „lekker" de richting. Het is een belangrijk element der vaderlandsliefde en bepaalt mede de sympathieën, die een mensch voor volken en landen koestert.

Onder het eten werden traag, met lange pauzen, gesprekken gevoerd, stellig in den trant der meeste tafelgesprekken in die buurt. De mijnwerker en ook de pastoor hadden hun jas uitgetrokken en leunden in witte hemdsmouwen met hun dikke, plompe armen zwaar op de tafel, terwijl ze uit hun borden, ver van zich af, slurpend de soep oplepelden. De mijnwerker praatte weinig, alsof hij zijn geleerden en hooger staanden broer niet met onbeholpen woorden wilde hinderen. De geestelijke zei echter precies hetzelfde, wat ook de mijnwerker gezegd zou hebben, had hij zijn mond open gedaan: dat de oogst er goed voor stond, dat ze toch wel twee dagen regen konden gebruiken, dat de nieuwe veearts er geen zier van af wist, dat de politiek de schuld was van allen tegenslag.

In weerwil van deze eenigszins pessimistische beschouwingen, die het maal kruidden, vermeed men het, zich op te winden en het tafelgenot te vergallen. Eens slechts maakte de pastoor zich warm, sloeg hij zelfs op de tafel. Hij kwam namelijk op het groote schandaal, waarvan 'n spaar- en voorschotkas in de hoofdstad het middelpunt

vormde: door den diefstal van een direkteur en de helerij van verschillende politici hadden duizenden arme lieden hun spaarpenningen verloren. Ook de pastoor had er honderd gulden bij ingeschoten. Hij maakte het geheele bankwezen der wereld uit voor 'n door den staat beschermde dievenbende en verzekerde, dat hij z'n spaarduitjes voortaan in 'n kous zou stoppen! Barbara en haar verwanten waren 't er roerend mee eens.

Barbara, die weer eens thuis was in haar ouderlijke omgeving, straalde van binnen uit en spande zich in, haar pleegkind met huiselijke, moederlijke liefde te omringen. Het paste bij het beeld van deze landelijke tafel, dat de mannen maar zelden het woord tot de vrouwen richtten, en de vrouwen van haar kant, zonder zich om de mannen te bekommeren, onder elkaar zaten te fluisteren.

Ferdinand vermoedde niet, dat hij en zijn toekomst het onderwerp waren van dat ijverig onder-onsje. Hij had weldra de gêne en de beklemming overwonnen, die hem in 'n vreemd gezelschap steeds overvielen. Door het rivierbad frisch en geprikkeld, hongerig door de lange wandeling, liet hij zich, naast Franta zittend, zijn lievelingsgerecht terdege smaken. De bewondering voor zijn nieuwen en eersten vriend was zoo snel gegroeid, dat hij alle domheden en ongemanierdheden van den jongen dadelijk nabootste. Zabbelde Franta op z'n servet, jongleerde hij met z'n lepel, zat hij met z'n beenen te schoppen, dan deed Ferdinand onmiddellijk hetzelfde. Alleen het wilde, bedelende gebaar van Franta, waarmee hij z'n moeder z'n leege bord voorhield, vermocht de gast niet na te apen.

Na tafel ging de pastoor met de twee jongens den kleinen tuin in. Zorgvuldig inspekteerde hij de stamrozen voor het huis, die een geschenk van hem waren. Met de snoeischaar sneed hij de uitgebloeide einden af en verwijderde hij de verlepte takken. De zon gloeide met onverminderde kracht. Over het leege, roode, boersche gezicht van den geestelijke liepen al dikker zweetdroppels. Hij hield bij zijn werk z'n oogen half dicht. Ferdinand en Franta hielpen hem. Hij wist zelf niet, hoe hij op den warhoofdigen inval kwam,

een kind, dat nog niet eens op de lagere school was, latijn te leeren. Misschien wilde hij den kleinen, maar hoogen gast van zijn broeder een eer deelachtig doen worden. Misschien ook wilde hij in 't licht stellen, dat zij beiden, hij en Ferdinand, niet geheel bij dit milieu pasten, doch leden vertegenwoordigden eener hoogere maatschappelijke laag:

„Roos is in 't latijn rosa," onderwees hij: „rosa, rosae, rosae, rosam, rosa! Zeg dat eens na."

En vol blijmoedige vriendelijkheid zong Ferdinand, eerst met 'n paar radbrakingen en daarna goed, het liedje na:

„Rosa, rosae, rosae, rosam, rosa!"

In dit latijnsche spel werden nog 'n paar woorden betrokken, die de omgeving in den mond gaf. Franta, de proleet, bleef er buiten, en dat vond hij best.

Daarna ging de pastoor slapen, en trokken de jongens er weer op uit. Op een pas gemaaide weide leerde Franta aan zijn gast de eerste beginselen van het voetbalspel. Als bal diende een afgevallen, half rijpe appel. Ferdinand was dadelijk vuur en vlam, en deze hartstocht voor voetbal zou hem in zijn leven niet meer verlaten. Niet dat hij 'n goed voetballer is geworden, of ook maar 'n enthoeziaste wedstrijdbezoeker. Maar tegenwoordig nog zal hij, als hij 'n wat grooteren steen op zijn weg vindt, dien stellig 'n heel eind lang voortschoppen, en daarbij de herinnering in zijn voeten dragen aan die vrije uren, waarin hij met andere half volgroeide kameraden in dat spel opging. De „goal" was door twee hoopen aangegeven, die uit de jassen en petten der spelers bestonden.

Het werd koeler, en vermoeid gingen de jongens naast elkaar in de wei liggen. Ferdinand's uitgestrekt lichaam gevoelde op elke plek de aarde. Dit vernieuwde kinderlichaam, dat vandaag voor het eerst het wezen van het water had genoten, het genoot nu voor het eerst het wezen der aarde. Met duizend beweeglijke zuignappen, met fijne, in 'n grashalm verborgen lippen tastte en zoog zij aan het lichaam, dat zich had overgegeven. Ferdinand's rug gevoelde haar begeerte, hem als al het andere op te slokken,

al het bovenaardsche bij zich in te lijven. Zij ademde als een rustig, mateloos dier. Heur adem rook naar hooi. Ferdinand kroop dicht bij Franta. Nu ontwaakte ook in den grooteren jongen teederheid:

„Wat moet er nu verder van je worden, mensch?" vroeg hij op 'n toon van oude levenswijsheid. Ferdinand begreep den zin dezer woorden niet geheel. Maar hij stamelde bekommerd:

„Ik weet niet..."

Franta richtte zich half op:

„En ik zeg je, waarom zou je weer weg gaan? Je hebt ginds immers niemand!"

„Maar ik moet naar school."

„Waarom moet je daarginds naar school? Je kunt toch ook hier naar school! De meester, nu ja, die is vaak dronken. Vondrak heet ie. Maar die van jou daarginds, zou die beter zijn dan meneer Vondrak? Ik zeg je, blijf bij ons! We zullen wel 's zien..."

Deze uitnoodiging met horten en stooten zette zich bij Ferdinand vast.

Men ging vroeg naar bed, toen 't nog nauwelijks donker was. De schoonzuster had voor Barbara en Ferdinand de zolderkamer ingericht. Voor het kind was het bed bestemd, Barbara moest op de oude sofa met leerdoek slapen. Zij bracht twee kleine kransen van weidebloemen in de dakkamer, die ze 's middags gevlochten had. Deze oeroude meisjesgewoonte uit vervlogen tijden kwam steeds in haar herinnering terug, als ze weer thuis was. Nu legde ze de kunstig gevlochten kransen in twee diepe soepborden vol water.

Ferdinand had bemerkt, dat buiten op de kleine houten trap enkele bloemen waren losgeraakt en gevallen. Het hinderde hem, dat die verlaten, uit den samenhang des levens gevallen bloesems in de duisternis lagen te verwelken. Hij maakte Barbara op deze storing opmerkzaam. Zij ging met de kaars naar buiten, zocht de verloren bloemen op de trap en legde ze afzonderlijk naast de kransen in het water. Deze nietigheid bevredigde Ferdinand op eigen-

aardige wijze. Toen Barbara de kaars had uitgeblazen, waagde hij het, met zijn hartewensch voor den dag te komen:

„Zeg, zouden we niet hier kunnen blijven, altijd?"

Verbaasd klonk het antwoord uit het donker:

„Wat zeg je? Wat wil je?"

„Ik kan ook hier naar school gaan. De onderwijzer, nu ja, die is vaak dronken. Meneer Vondrak heet ie. Maar zou de mijne ginds beter zijn?"

Een besliste afwijzing kwam van den overkant:

„Dat is geen school voor jou. Van jou moet iets anders worden, iets groots, zooals je papa was."

Ferdinand verweerde zich half schreiend, half koppig:

„Maar ik wil immers heelemaal niets groots worden, ik wil liever hier blijven!"

Daarop scheen Barbara ernstig over dit verlangen na te denken en langen tijd voor en tegen af te wegen, eer ze het definitief verwierp:

„Wat? hier blijven? Hier hoor je niet thuis. Je hoort bij de voornaamheid!"

Ferdinand wist op dit argument niets meer te antwoorden. Hoe droevig het ook was: er bleef hem niets over dan te zwijgen, en te gaan slapen.

XVI.

Stationsstemming.

Om vijf uur 's middags, toen Barbara en Ferdinand de bedevaartskerk binnen traden, om afscheid te nemen van hun vakantiereis, was de hooge ruimte donker, hol en leeg. Slechts uit het duister eener verre onzichtbaarheid drong het gemurmel der heiligen-litanie, die in de een of andere verborgen zijkapel werd gezongen. Toonloos, nauwelijks hoorbaar rezen in voorgeschreven volgorde de aanroepingen en gebeden op.

Barbara had zich aan de deur met wijwater bekruist en was daarna, Ferdinand met zich mee trekkend, voor een

der onaanzienlijke bij-altaren op haar knieën gezonken. Ze begon ijverig in 'n klein, gehavend gebedeboek te bladeren, dat de knaap nog nooit bij haar had gezien. Toen de plaats, waar ze naar zocht, gevonden was, fluisterde ze:

„Denk nu aan papa en mama!"

Zij zelf las met onhoorbare stem het „gebed voor gestorvenen", zooals het in dit boek stond, dat ze nog uit haar schooltijd bezat. Op de bedoelde plaatsen voegde ze de namen in van hen, voor wie ze Gods hulp inriep:

„Zooals gij u onzer, nog levende menschen, moogt erbarmen, o God, erbarm u zoo ook over onze gestorven broeders en zusters op de plaats der reiniging: red hen uit hun straffen en neem hen tot u in het hemelrijk! Ontferm u vooral over hen, die eens onze verwanten, vrienden, weldoeners en goede kennissen waren, vooral over den kolonel en zijn vrouw, de ouders van dit kind! Ontferm u over hen naar uw groote barmhartigheid! Vergeef hun hun zonden, vooral haar, de zondares! Schenk hun de zwaarste straffen en neem hen tot u in het hemelrijk! Vergeef hun en geef, dat wij allen elkaar eens weerzien in uw eeuwige vreugde door onzen Heer Jezus Christus, amen!"

Ferdinand sloot zijn oogen en balde zijn vuisten. Hij had den besten wil, Barbara's wensch te vervullen en met alle kracht papa en mama op te roepen. Doch de dooden onttrokken zich aan hem. Zij wilden het element niet verlaten, waarin zij zich nu bewogen. Evenmin kan men visschen met de bloote hand vangen, als de schuwe schimmen der dooden. Ze waren al zoo onverschillig geworden, alsof ze niet enkele dagen en weken, doch een paar eeuwigheden dood waren. Al verder zwommen ze weg en het viel hun niet in, zich door hun kind te laten lokken. Integendeel: Franta's beeld brak 'n breed spoor door Ferdinand's inspanning. Hoe meer hij uitsluitend aan zijn ouders wilde denken, des te brutaler drong de jongen zich aan hem op. Franta's hoofd, zooals het verwilderd en druipend uit het water opduikt! Franta, met een koenen slag de slang treffend! Franta, zooals hij midden onder

het rijden van den rammelenden boerewagen afspringt, die Barbara en Ferdinand naar de kleine stad terugbrengt. Eerst stapt de jongen weg, zonder om te kijken. Daarna, alsof deze vriendschapsbetuiging hem een eerlijke overwinning kost, draait hij zich om, en wenkt hij Ferdinand kort met z'n hand. Het beeld van dien karigen, haast groven groet maakt op dit oogenblik het verlangen van den knaap naar zijn eersten vriend al sterker en sterker.

Dit verlangen week pas weer, toen Barbara met hem den rondgang maakte om het wonderdadige beeld, om een laatste gebed te doen. Een dofgele straal, gefiltreerd door de vensterrozet, streek langs de schacht der zuilen. Daardoor maakte de godheid in haar hoogte een nog onbestemder indruk, zij scheen nauwelijks nog van steen. Barbara beval:

„Bid nu voor ons, dat wij nog lang samen mogen leven!"

Deze woorden ontsluierden een wond in Ferdinand's meest geheime vermoeden van de toekomst. Wel was hij nog te klein, om te begrijpen, waarom hij treurde. Doch zijn ziel, die meer wist dan hij zelf, treurde om de scheiding, welke hem Barbara binnen enkele jaren reeds zou ontrukken. Het is niet waar, dat er kinderzielen bestaan in den zin van onvoltooide zielen. Er bestaat alleen een kinderlijk bewustzijn, een primitief, onvolledig kennen der werkelijkheden, die de kleine mensch in zich draagt. Wanneer men kinderen juist waarneemt, leert men begrijpen, dat hun wezen zich van dat der volwassenen door niets anders onderscheidt dan door het embryonale der middelen van het zelfbewustzijn, om indrukken te ontvangen en weer te geven. De ziel zelf verandert niet, ontwikkelt zich niet.

Om zich hiervan te overtuigen, behoeft men nog niet aan de zeer wijze vragen van heel kleine kinderen te denken. Een blik in de stille oogen van een zuigeling volstaat. De ziel, het zichzelf belevende licht, glanst van den beginne af met dezelfde kracht. Slechts de lamp, waarin het zielelicht besloten is, het glas en de kap veranderen, zij verduisteren de lichtkern of laten haar helderder doorschijnen.

In de voltooide afgerondheid der ziel ligt ons leven,

ons lot als juist zulk een totaliteit opgesloten. En dit is het geheim van het weten der toekomst, die kracht in ons, welke wij het meest vreezen. Dat wij bij onze geboorte een leeg, slechts door erfenis eenigszins gelinieerd blad zouden zijn, waarop nu het leven zijn op- en neerhalen begint te schrijven: dat is een dwaling der waarneming van dezelfde soort als de opvatting der oude wereld, dat de zon om de aarde draait. De tijd voegt niets toe. Wie niet inziet, dat de tijd uitsluitend een wegnemende, analytische macht is, heeft zijn wezen niet verstaan. Om een eenvoudige vergelijking te gebruiken: Reeds bij de ontvangenis rust ons leven in ons als een gesloten, volbladige roos. De tijd plukt blad na blad af. In het losmaken der bladeren, in de splitsing tusschen deelen en geheel, in de mogelijkheden van een dialoog bij deze splitsing ligt het karakter der meer grove bewustwording, die de teedere zekerheid van eerste weten verdringt.

De droefheid, die Ferdinand omhulde terwijl hij naast Barbara knielde, deze gedachtelooze droefheid was zijn smartelijk weten van de toekomst. En ook Barbara's ziel bad, terwijl haar mond nu zonder hulp van het gebedeboek 'n paar Maria's prevelde, een eigen gebed:

„Heilige moeder Gods, help mij! Help mij en vergeef mij de zonde, dat ik mijn eigen kleine kind, dat al zooveel jaren geleden gestorven is, heelemaal vergeten ben. Neen, ik denk er nooit meer aan, want ik houd alleen van dit, van dit kind hier, dat nu geen ouders meer heeft. Mijn hart is vol angst van liefde, want ik ben maar een vreemde, een kindermeid en keukenmeid, die men neemt en opzegt. Waar is mijn recht, dezen jongen zoo lief te hebben, dien ik van jongsaf heb verzorgd, meer dan zijn moeder, dat weet gij! Men kan mij iederen dag wegzenden, en men zal het doen ook. Heilige moeder Gods, schenk mij nog drie, vier jaar, dat ik bij hem mag blijven, laat mij tenminste zoo lang blijven als hij op de lagere school zal gaan. Ik smeek dat af niet alleen om mijzelf, neen ook om zijnentwil. Want die tante Karolien houdt niet van hem. Zij is een harde, gierige vrouw, dat heb ik wel gemerkt. Ze heeft mij immers

dadelijk al gezegd, dat ze mij maar 't halve loon kan geven, wanneer ik met het kind mee wil komen. Die vrouw zal nog veel moeite geven, dat zie ik wel. Maar ik doe u de gelofte, heilige moeder Gods, dat ik er zonder loon wil dienen, als het moet voor het eten alleen. Ik heb immers geen nood. Later kan ik nog betrekkingen genoeg krijgen . . . Gij zijt vol genade; de Heer is met u! Gij zijt gebenedijd onder de vrouwen . . . Laat mij nog bij den jongen blijven, heel lang . . ."

Terwijl Barbara zoo voor het wonderbeeld heur hart uitstortte, was Ferdinand op z'n knieën in slaap gevallen en droomde hij 'n korten, onrustigen droom van Janetsjek, den roover. Franta had hem in het bosch alleen gelaten, met het bevel te wachten. Maar hoe lang en geduldig hij ook wachtte, zijn vriend kwam niet terug. In plaats van zijn stem weerklonk plotseling die van Vojta uit het kreupelhout. Vojta zelf bleef onzichtbaar en scheen, al zingende, nu eens dichter bij te komen, dan weer zich te verwijderen. De harmonika jankte bij een der honderd liederen, die op het repertoire van den „pijpedop" stonden. Maar dit had hij toch nog nooit gezongen:

Waterke, zoo koud als ijs,
Ja, zoo koud als ijs!

Dezelfde woorden klonken steeds opnieuw. Toen ze wegstierven, gevoelde Ferdinand zich nog veel, veel eenzamer dan tevoren, ja tot nu toe had hij nog niet goed geweten, wat eenzaamheid en angst eigenlijk waren. Dit was het ware oogenblik voor Janetsjek, om op te duiken uit zijn hol. Hoewel de man een echten, ruigen rooverkop had, leek hij toch meer op een betweterigen dan op een romantischen roover. Weldra zag Ferdinand, dat Janetsjek niemand anders was dan meester Vondrak, Franta's onderwijzer. Op de maat zwaaide hij in zijn hand den stok, waarmee de slang gedood was. „Kom maar, ik zal je wel eens het affazanza leeren," zei hij. Ferdinand kende dat woord niet, doch hij begreep zoo ongeveer de dreigende

beteekenis ervan. Er was niets aan te doen, de macht van den droom dwong hem, op z'n knieën naar het hol te kruipen en zijn mooie broek aan de steenen op te halen, die hij gisteren had aangesleept om den roover te beschermen. Deze ontving hem onbarmhartig en zwiepte met den slangenstok lenig, maar des te pijnlijker tegen de billen van den knaap.

Toen Barbara en hij weer buiten stonden en naar de stad toe liepen, de steile trappen van den boeteweg af, deden zijn knieën hem nog altijd pijn en zijn hoofd was suf. In de vestibule echter van het station, toen Barbara aan het loket de plaatskaarten had genomen, was Janetsjek geheel en voorgoed verdwenen.

Ieder station is ook een dikke, verwarde knoop van psychische en nerveuze stroomingen. Niet alleen de bestendige wolk van kolenwalm en waterdamp drukt op ieder station: ook 'n andere, fijnere wolk, opstijgend uit de vibratie van een eeuwig wisselende menschenmenigte. De uitstralingen der zenuwen, opgewekt door ongeduld, moeten-wachten, angst voor te laat komen, reiskoorts, tallooze stemmingen van afscheid (van doodsnood tot vrijheidsroes); de ochtendvreugde van naar de bergen trekkende tochtjesmakers; de gedruktheid van thuiskomenden; Zondagsblijheid en Maandagsdruk: al die als elektronen snorrende stroomingen vormen de onzichtbare wolk, wier onrust als een lichte regen door ieder station waait. In het bewogen beeld der menschen, die zich ademloos langs de perrons haasten, met grimmige vastberadenheid hun koffers zeulen, wanhopig den juisten trein zoeken, en, hebben ze 'n coupé gevonden, hun plaats met nijdige vechterslust bezetten, bereid, iederen nieuwkomer, die 'n onderdak zoekt, te vernietigen —: in dat jagende gedrag openbaart zich als sprekend teeken 's menschen voorloopigheid, het zinledige, het onzalige verstooten-zijn en het benarde, bittere egoïsme van dit leven. Een wachtkamer derde klas bij voorbeeld in den laten herfst als het buiten motregent, en in den schemer hokken de menschen op de banken, hun versleten handtasschen en in touwen geknelde pakken bewakend —: bestaat er een meer treffend zinnebeeld der doodsverwachting?

Wij hebben allen ergens voor het eerst dat droevige stationsgevoel ondervonden, zooals het nu den kleinen Ferdinand pakte. Vroeger, op wandelingen met Barbara — over 'n viadukt dondert een sneltrein met zilveren twinkelingen der ruiten —: vroeger had hij genoten van het speelgoed-achtige van zoo'n spoor, en in de blijde opgetogenheid van den kenner gejubeld: „Sneltreinlokomotief!" Ook de dans der sinjaallichten, het schrille geluid der bellen, het stappen van kondukteurs en chefs, het scherpe fluiten, hoornstooten en rangeerkabaal: dat alles had hem altijd ten zeerste geboeid.

Vandaag evenwel kondigde 'n hatelijk geklingel de nadering van den boemeltrein aan. Het regende traag, en de stationschef had een kap van wasdoek over zijn roode pet getrokken. Een gemelijke kondukteur boorde grimmig gaten in de plaatskaarten. Het groezelig berookte stationsgebouw was met 'n afbrokkelende verf opgeschilderd, die op grijsachtig geel spoelwater geleek. Het zag er al even onvriendelijk uit als de beambten, die het publiek vol minachting te verstaan gaven, dat de staat zijn doel in zichzelf had en het verkeer diende der monarchie, niet van haar onderdanen. De spoorweglieden schreden bedachtzaam en in zichzelf verzonken langs het wachtende volk. Plechtig staken ze hun weerspannige pijpen telkens weer aan. Een bloembed van armzalige foksia's, en 'n half dood boompje in 'n tobbe vormden haast een dartele tegenstelling met die slaperige ambtelijke hoovaardij.

Niet zoo heel veel menschen wachtten hier op den avondtrein. Afgunstige boeren bewaakten achterdochtig hun morsige bundels. Handelsreizigers, de onrust van hun beroep in de beenen, beerden langs het perron heen-en-weer. Zij streken als samenzweerders snel langs elkaar en riepen elkaar vragen toe, aan wier beantwoording zij geen waarde hechtten. Een vrouw zat midden tusschen kleine kinderen en slecht verpakte bagage. Haar oogen zochten moedeloos in 't rond: zij wist zich niet te helpen.

En Barbara? Hoe afgemat was zij, hoe bleek, hoe oud! Zij kon zich nauwelijks langer op de been houden, en zonk

op een der banken neer. Stil zette Ferdinand zich naast haar. Ze haalde uit haar tasch een tablet chokola, deed het zilverpapier er af, en gaf 't hem. Hij hield de chokola stijf in z'n hand, zonder er 'n stuk van af te bijten. Op dit oogenblik voorzag zijn ziel, dat zij haar eerste afscheid van Barbara zou moeten nemen. Het was een afscheid van onbegrijpelijken, verwarden aard; hij wist immers, dat Barbara met hem naar tante Karolien zou meeverhuizen, en daar in alle eeuwigheid bij hem zou blijven. En toch was alles veranderd.

Met groote klaarheid kwam hem nu tot bewustzijn, dat ze immers niet meer naar huis konden terugkeeren. De oude woning, zijn kamer, en alles wat aan stemmen en gezichten daarbij hoorde: dat bestond niet meer. Niet vroeger en niet later, neen: nu, in deze minuut op de stationsbank der mijnwerkersstad was alles anders geworden. Misschien was ook Barbara al veranderd...

Nu kwam een weeë slaaplust over den jongen en hij liet zijn hoofd zwaar in haar schoot glijden, in de schoot, die hem niet had gebaard. Ook Barbara bracht haar ingevallen gelaat, waarvan de trekken steeds meer werden uitgewischt, dichter bij het gezicht van het kind. En woordloos, onbewust van het leed om hun afscheid, zagen zij elkaar in de oogen en in den afgrond hunner liefde. Zoo groot was de macht der houding, waarin zij verstijfden, dat Barbara en Ferdinand zich nauwelijks konden losrukken, toen de roetige boemeltrein binnen knarste en de kondukteur met fluiten en aansporingen de wachtende menschen in de vuile wagons joeg.

TWEEDE LEVENSFRAGMENT

I.

ALFRED ENGLÄNDER EN HET VERSTAND.

„Ook u zult in de val loopen," zeide een in 't zwart gekleede, ongeveer vijf-en-twintigjarige heer tegen Ferdinand, die onbeweeglijk, ineengedoken of hij 't koud had, in de diepe vensternis zat der kleine slaapzaal. Het venster keek uit op den ouden, statigen domtoren, want de slaapzaal bevond zich in het beroemde Churhaus van Sint Stefanus, waar toentertijd, in de jaren voor den oorlog, het weensche internaat van het aartsbisschoppelijk seminarium was ondergebracht. Ferdinand versikkeneurde hier in deze muffe kamer met twee andere leerlingen, wien het al niet beter dan hem verging, de rest der zomervakantie. Z'n beide slaapgenooten hadden op dezen Zondag 'n uitstapje naar Baden ondernomen, en hij was in het uitgestorven internaat alleen achtergebleven.

Ferdinand's bezoeker, die jonge, in 't zwart gekleede heer, schreed met wiegelende schreden heen-en-weer. Hij heette Alfred Engländer, en maakte den indruk van een mensch, die niet geheel bij zichzelf past. Tamelijk zwaar, toonde hij reeds 'n aanzienlijken buik en 'n rond, roodwangig gezicht, dat scheen te getuigen van 'n gemakzuchtige, weinig skrupuleuze levensopvatting. In dit gelaat echter, waarin van rechtswege dikke lippen behoorden, was een strenge, scherpe mond gesneden, en onder het voorhoofd treurden (niet minder wonderlijk) twee zwakke, zwaarmoedige oogen. Bij het scheppen van dezen mensch scheen de modelleerende natuur twee verschillende ontwerpen met elkaar te hebben verward.

Ferdinand had Engländer leeren kennen op de colleges van het aartsbisschoppelijk seminarium. Met welk doel en onder wiens bescherming deze jonge Jood, die niet eens gedoopt was, de theologische colleges bezocht, wist niemand. Ferdinand beantwoordde Engländer's sympathie, die hem, den negentienjarige, met 'n air van beschermende meerderheid ten deel viel. Hij zat naar zijn gewoonte onbeweeglijk,

en hield zijn oogen neergeslagen. Zijn onvolgroeide gestalte stak in het gewaad, dat aanstaande geestelijken plegen te dragen. Zijn handen verborg hij meestal in de tamelijk wijde mouwen. Hij zag er slecht uit. Doordat hij zijn bruine haar van voren zeer kort gesneden droeg en zijn laag geloken wimpers met de oogschaduwen samensmolten tot zwarte vlekken, maakte zijn uiterlijk 'n nog ellendiger indruk. Over zijn geheele wezen lag het uitgedoofde, dat eigen is aan alle staatskinderen, aan alle schepsels wier vader de staat is.

Sedert zijn tiende jaar, sinds hij tante Karolien's huis verlaten had en gescheiden van Barbara leefde, had hij in inrichtingen gewoond. Eerst 'n militaire school, tot de katastrofe; daarna het alumnaat; en nu hier het seminarium in Weenen. Welk een gedachte, dat er menschen bestaan, die hun leven vrij-uit mogen vormen, en het niet, met dank voor spijs en drank, behoeven te aanvaarden als opgedrongen, als noodlot! Zij mogen naar eigen goedvinden langs de straten gaan, naar vrije keuze eten, drinken, zitten, lezen, rusten. Sprookjesachtig denkbeeld, dat een man als Engländer geen voorgeschreven jas draagt, doch zich naar zijn smaak bij een kleermaker een pak laat maken, dat hem bevalt!

Alfred Engländer, die nog nooit iemand als Ferdinand had ontmoet, werd door het halfbewuste lijden van dezen gevangene al sterker aangegrepen. Hij zocht hem sedert het laatste semester geregeld op, nam hem mee op wandelingen en bracht hem heimelijk boeken. Hoewel Ferdinand meestal zweeg en Engländer altijddoor praatte, voelde de oudere zich toch niet als de weldoener, maar eer als de ontvanger. Hij was een opgewonden man, die met zichzelf overhoop lag, en de eigenaardige rust van den gevangene vermeerderde zijn innerlijke ontevredenheid. Dit bleek telkens weer:

„Weet u, wat het beste in u is?" ging hij voort: „U bent geen intellektueel mensch! Mijn hemel, als u dit mankement maar kunt handhaven!"

Hij viel zichzelf in de rede:

„Ik hoop dat u begrijpt, dat ik u met deze kenschetsing

niet wil beleedigen, integendeel wil onderscheiden. Ik houd u natuurlijk niet voor 'n domoor, niet voor een geesteloos mensch, volstrekt niet. Maar hoe het met u staat, is heel moeilijk te definieeren. Jammer alleen, dat ook u in de val van het verstand zult loopen, dat blijft geen modern mensch bespaard. Uw vroegere opvattingen bewijzen dat."

Engländer bleef schuin achter Ferdinand staan:

„Ziet u, ik kom uit 'n heel anderen, uit 'n zeer ontwikkelden kring. Mijn kindsheid, mijn omgeving, mijn broers, mijn vrienden, allen waren en zijn uiterst intelligent. En ik zelf ben helaas tot in mijn vingertoppen intellektueel van aard.

„Een aardige geschiedenis heb ik 'n paar dagen geleden beleefd op 'n sociaal-demokratische vergadering, waar een zeer intellektueele domkop 'n voordracht hield over de „sociale elementen in het oer-Kristendom". Later hoorde ik, hoe 'n werkman tegen 'n kollega zei: „Die Jezus is voor zijn tijd een heel intelligent mensch geweest." En de kerel, in het volle bezit van zijn beton-, dynamo- en paardekrachtbewustzijn, voelde zich ver boven Jezus verheven."

Ferdinand lachte niet. Hij zag er uit, alsof hij het allang had opgegeven, die uitbarstingen van haat, welke hij goed kende, te willen begrijpen. Maar Engländer liet met 'n slag een boek, dat hij had gegrepen, op het tafelblad neerdreunen:

„Is niet een enkele stelling der dogmatiek, een willekeurige definitie van het lateraansche koncilie of van de synode van Trente niet alleen in diepzinnigheid, maar ook naar wetenschappelijk begrip honderdmaal zoo geweldig, als al die konstrukties der vrijdenkers bij elkaar?"

En hij deklameerde uit het hoofd en met staatsie:

„Gratia actualis est internum auxilium supernaturale, quod Deus propter Christi merita homini lapso largitur per modum motionis transeuntis ad operandum in ordine ad eius sanctificationem." [1])

---

[1]) „De werkdadige genade is een inwendige, bovennatuurlijke hulp, door God wegens Christus' verdiensten aan den gevallen mensch geschonken in den vorm eener voorbijgaande opwelling, die aandrijft tot het juiste handelen ter zijner heiliging."

Hij genoot van den korten hamerklank in dezen zin, dien hij in vervoering nakeek, alsof hij niet was uitgesloten van een voorbijgaande opwelling van genade, wier wezen in zulk hard en massief Latijn is gesnoerd. Ferdinand van zijn kant vond dergelijke zinnen van ganscher harte afschuwelijk. Men kon evenmin een gymnaziast, wiens leerstof „Homeros" was, van de schoonheid der Ilias overtuigen, als hem van de waarde van dogmatische formules. Deze studie had hij zelf niet gekozen, zij was hem opgedwongen, zooals zijn geheele leven tot nu toe. Het was een der meest drukkende vormen zijner gevangenschap.

Voor Engländer daarentegen beduidden deze dingen vreemde, ja exotische werelden, waarin hij zich bewoog met den trots van een ontdekker. Sedert hij in theologische studiën leefde, scheen hem de liberale vrijdenkerij, waarin hij geboren was, een afgrijselijke stap terug uit een lichtend rijk van den geest in een plat, aanmatigend primitivisme. Het was hem onbegrijpelijk, dat niet de meeste menschen dezelfde verandering doormaakten als hij. Daardoor geraakte hij in oneenigheid met al zijn oude kennissen, en stond hij zeer spoedig vereenzaamd.

Nu schoof hij een stoel dicht bij Ferdinand. Deze jongen was de eenige mensch, die hem aan het hart ging. In den kleinen seminarist leefde iets dat niet besmet was door het „intellektueele", iets heel zeldzaams en verbazingwekkends, als je aan de anderen, de huichelaars dacht, die maar gauw een onderkomen zochten. Misschien kon hij hem nog op zijn weg brengen. Dat was evenwel niet de reden, waarom Engländer in dit verweesde zondagmiddaguur tegenover Ferdinand zijn monoloog bleef houden. Hij was eenmaal aan het praten geslagen en nu kon niets hem meer tegenhouden. Het gevaar van zijn denken lag in een gemakkelijkheid van woorden, die hem over heg en steg lokte. Men zou hem voor de voeten kunnen werpen, dat hij al te „persklaar" sprak, als niet zijn van-den-hak-op-den-tak springen en 'n zekere deining in zijn opwinding hem voor die verdenking hadden beveiligd. Daar hij, zooals gezegd, met de geheele wereld overhoop lag, was hij buitengemeen

praatlustig. Geen wonder, dat hij heel diep ophaalde, ten einde de inzichten, die hem op het hart brandden, stevig te fundeeren:

„Eens heeft het verstand zich losgerukt van zijn goddelijk oer-wezen," — hij begon al spoedig te schreeuwen —: „of gelooft u soms, dat een Origines of een Thomas minder verstand hadden dan 'n experimenteerend psycholoog van tegenwoordig? Het van God losgerukte intellekt, dat is de intellektueele mensch, of ook het Niets. Het intellekt-op-zichzelf bestaat immers niet. Het verstand is een zuiver formeel beginsel. Ik heb het eens voor mezelf op de volgende manier gedefinieerd: Metende beheersching der levensindrukken, techniek! Ja! techniek of de geweldige leegheid van het verstand! Begrepen?

„Ik ben natuurlijk niet zoo'n duisterling, dat ik al die dingen zonder meer veracht. Spoorbruggen, betonbouw, auto's, wolkenkrabbers, kanalizeering, lichtreklame, Blériot's vliegpogingen, de gebroeders Wright. Nee; en dan nog! De mensch is aan nog grooter wonderen gewoon geraakt. Ook de zon en de vaste sterren zijn geen kwade lichtreklame. Maar het verstand wil ons juist de verwondering ontfutselen. „Wat licht hier?" vraagt de mensch. „Een gloeilamp," antwoordt het verstand. „Waarom geeft die licht?" — „Omdat kooldraden gloeien." — „Waarom gloeien die?" — „Omdat er een elektrische stroom doorheen gaat van die en die spanning." — „En wat is dat, een elektrische stroom?" — „Een kracht, eigen aan een substantie, die onder bepaalde voorwaarden in werking treedt." — Daarna maakt de mensch een ontgoochelde buiging; het verstand echter waarschuwt hem: „Vóór alles, mijn waarde, verwonder je niet! Verwondering is slechts de leekenuitdrukking voor de duisternis, die ik met mijn voortreffelijke gloeilamp nog niet heb verlicht. Morgen zal ik je een duidelijker antwoord geven. Verwonder je vandaag dus niet en wees blij, dat jij een fatsoenlijker licht in je huis hebt dan je grootvader.""

Nu sprong Engländer op. Zijn dikke wangen gloeiden van werkelijke woede, en hij gilde:

„Maar ik zeg je: Verwonder je!"

Ferdinand dook onder deze kreet ineen. Altijd, wanneer een luide stem weerklonk, schrok hij in de verbeelding, dat een leeraar of een hoogere hem toesnauwde. Engländer merkte de uitwerking van zijn kreet niet eens op. Hij bevond zich reeds in het vergevorderd stadium, waarin hij in de ruimte en tot de geheele menschheid sprak:

„Reeds onze leermeester Aristoteles heeft de verwondering den oorsprong der filozofie genoemd. Helaas was onze leermeester Aristoteles 'n tamelijk droge schoolvos; anders had hij er moeten bijvoegen: Er bestaat, mijn waarde, een rangorde van verwonderingen, begrijp je? Het is niet hetzelfde, mijn waarde, of je je verwondert over een vacuumcleaner, of over de erfzonde, begrijp je? Maar een verstandig mensch verwondert zich alleen over den vacuum-cleaner. De hemel weet, wanneer dit vunzig schandaal begonnen is."

Engländer, die anders steeds een gestrekte houding in acht nam en zijn zwaarlijvigheid trachtte te verbergen achter een strenge waardigheid, stak nu, door het onderwerp meegesleept, zijn buik achteloos vooruit:

„Trouwens, ik weet heel goed, waarmee het begonnen is. De schuld van het moderne intellekt zijn natuurlijk de Engelanders."

Een hatelijke grijns trok over zijn goedaardig gezicht. De Engelschen, de Engelanders, dat was Alfred Engländer's idée fixe. Zijn haat ging zoo ver, dat hij, wien het lot een gehaten naam had opgelegd, dien naam dolgraag met een anderen had verwisseld. Hieraan stond evenwel de vrees in den weg, dat menigeen het motief der naamsverandering als een vlucht zou kunnen opvatten voor de erkenning, Jood te zijn. En niets zou Engländer met pijnlijker schaamte vervuld hebben dan zulk een misverstand, te meer daar hij een innig bewonderaar was der katholieke wereldbeschouwing, De zuiverheid dezer neiging mocht niet door 'n schaduw van verdenking worden vertroebeld. In dezen gekompliceerden schroom was ook de oorzaak te zoeken, waarom Engländer, die onder theologen vermaard was als kenner der dogmatiek en patristiek, zich niet had laten

doopen. Vroeg men hem hiernaar, dan antwoordde hij, dat hij zich nog niet sterk genoeg voelde, het martyrium te dragen eener valsche uitlegging. Hij behield zijn naam en zijn ouden godsdienst, dien hij in vele opzichten hoog schatte. Kwam hij echter op de Engelschen, dan spatten zijn oogen haat:

„De Engelanders natuurlijk, en hun amerikaansche nakomelingen! Wiclef of 'n andere ketter is ermee begonnen. Met de loochening van 'n sakrament is 't begonnen, en waar is het eind? Bij de metafyzika van het spoelwater!"

Plotseling trok er een verrukking over hem. Hij ging in het midden van het vertrek staan, sloot zijn oogen, vouwde zijn handen, en begon op den toon van een monnik de volgende lasterlijke litanie te neuriën; de geestigheid ervan ontspande zijn woede niet, doch versterkte haar nog:

„Heilig kapitaal, erbarm u onzer!

„Heilige rente, rechtmatig uit het kapitaal geboren, erbarm u onzer!

„Heilige geest van het intellekt, derde persoon, erbarm u onzer!

„Gij hoogheilige koren en zalige engelen der petroleum, der katoen, der steenkool, van het leer, van de rubber, van de machine, bidt voor ons!

„Gij alle heilige apostels en evangelisten der geldmarkt en der daarbij behoorende moderne wetenschap, bidt voor ons!

„Gij alle hoogheilige monniken en kluizenaars der trusts en naamlooze vennootschappen, in uw villa's met stroomend water, centrale verwarming en schilderijen van Rembrandt, bidt voor ons!"

Deze duivelslitanie tegen den modernen loop der wereld had Engländer zoo opgewonden, dat het zweet hem op het voorhoofd stond en hij met gebalde vuisten eenige malen door de kamer liep. Achter zijn haat verborg zich de bitterheid om de bestendige ruzie met zijn broers en hun verstandelijke wereldbeschouwing.

Ferdinand had de lasterende parodie evenmin begrepen, als dit blanke, gewelfde vertrek van het Churhaus, waarin

zulke woorden nog nooit waren vernomen. Beiden, hij en het vertrek, gevoelden zich door deze uitbarsting licht verstoord. Ferdinand trachtte nu, het gesprek naar zijn uitgangspunt terug te brengen. Voorzichtig fluisterde hij, zooals men de laatste, gevaarlijke kaart op een reeds wiebelend kaartenhuis legt:

„Maar de openbaring . . ."

In de theologische disputen, die deze ongelijke vrienden met elkaar voerden, speelde de jeugdige kandidaat voor het priesterambt de rol van den vrijdenker, en de Jood die van den geloovigen Christen. Het zou onjuist zijn, bij Ferdinand kwellingen van twijfel en konflikten in zijn geweten te onderstellen. Hij leed te sterk onder den algemeenen druk van zijn slavenleven, om hevig met geestelijke dingen te kunnen kampen. De leerstellingen, formulae, gebruiken, die men in zijn hoofd stopte, waren hem totaal onverschillig. Zij brachten niets dan een muffe atmosfeer, waarin je nauwelijks kon ademen en wier verstikkende onverdraaglijkheid hem thans, en wel juist door Engländer's persoonlijkheid, duidelijk begon te worden. Hij behoefde volstrekt niet van God afvallig te worden, daar al die dingen God, zooals hij hem in zich droeg, nooit raakten. Het betrof immers alleen schooldingen, die je beroepshalve moest leeren. Hij, uitgestooten, armoedig staatskind, had immers geen keus.

Dat deze uitgedroogde „dingen" waarde voor het leven konden hebben, ervoer hij pas aan Engländer. Het gevolg was een groeiende afkeer van al het kerkelijke. Midden onder een gesprek, waarin Engländer de geneeskundige wetenschap hoonde, was in Ferdinand de hartstochtelijke gedachte opgerezen, dat hij arts zou willen worden. Van stonde aan werd voor hem de voorstelling van het geestelijke ambt, waartoe de zorg van den staat hem mechanisch had bestemd, een afschuwelijke druk. Het nieuwe denkbeeld, waarin zijn vrijheidsdorst zich had verankerd, maakte hem reeds dagen lang slapeloos. Wie zou hem helpen? Vergeefsche hoop! Zoo bedeesd en schroomvallig was hij geworden, dat hij tot nu toe niet eens den moed had ge-

vonden, zich tegenover Engländer uit te spreken. En deze, die geen vermoeden had van hetgeen in Ferdinand omging, stortte zich in 'n vurigen aanval op het woord „openbaring":

„Juist!"

Zijn stem zette zich uit, in het volle bewustzijn van onweerlegbare bewijzen:

„Openbaring! Ik stel me nu gaarne op het standpunt der moderne oudheidkunde. De bijbel, het oude testament, het heilige boek der Joden, is een compendium uit den tijd na de ballingschap, samengesteld door Esra en Nehemia, twee geleerde staatslieden; wie weet, misschien ook vol archaïzeerende vervalschingen, in ieder geval doelbewust menschenwerk, overvloeiend van algemeene oostersche citaten, die dateeren uit den tijd tusschen het wereldrijk der Soemeriërs en de hellenistische kultuur. Met één woord: een eklektische verzamelpoespas.

„Ik stel mij, zooals gezegd, zonder 'n spier te vertrekken op het standpunt der wetenschap, ofschoon ik het in m'n vingertoppen voel, dat het standpunt van die onbevooroordeelde wetenschap niet onaardig geladen is met anti-semitische elektriciteit. Verder spreekt het vanzelf, dat ik er als ontwikkeld man-van-mijn-tijd van overtuigd ben, dat reeds vele duizenden jaren geleden menschen op deze planeet hebben gewoond, georganizeerd in horden, en dat ze niet op Adam en Eva behoefden te wachten. Aan hun kannibaalsche bescherming waren stellig niet de landouwen van het paradijs toevertrouwd, maar de een of andere bewoonbare zone in Mexiko, Atlantis, of Lemuria.

„Goed! Ook het eerste ontstaan van organisch leven dient men natuurlijk minder vast te knoopen aan een kommando in 't Hebreeuwsch, dan wel aan den invloed van ultraviolette zonnestralen. Zoo'n straal heeft in brooddronken jeugdigheid een luie aardkluit zoo lang gekieteld, tot zij zichzelf pijn deed: dat onaangename gevoel wordt door velen voor den oorsprong gehouden van alle leven en bewustzijn.

„Dat weet ik allemaal en mijn openbaringsgeloof, het kindergeloof in mij, dat zoo graag zou willen vasthouden aan de onzinnigheid en de tegenstrijdigheden van een oud

literair geschrift, moet wel retireeren. Uitstekend! Maar zoo waarlijk helpe mij God: hier sta ik en ik kan ook anders!"

Om Engländer's ongeremde verrukking in het praten te kunnen begrijpen, moet men bedenken, dat deze bij hem zeer vaak het gevolg was eener lichamelijke zwakte. Die lichamelijke verzwakking had weer haar oorzaak in de kastijdingen, waarmee hij zich als boete voor bepaalde vleeschelijke uitspattingen bestrafte. Daar hij van veel en lekker eten hield, bestond de straf meestal in vasten. Betrapte hij zichzelf op straat op onkuische blikken, dan volgde bij den eersten maaltijd het offer van het toetje. Ontaardde de begeerte in „naloopen", dan werd telkens het middag- of het avondmaal geheel geschrapt. Had de vleeschelijke zwakheid nog aktiever vormen aangenomen, dan strekte zich het vasten uit over een geheelen, anderhalven, in zeer ernstige gevallen over twee dagen.

Gelukte het, zulk een straf door te voeren, dan vond dit zijn loon in de trotsche versterking van het geestelijk zelfbewustzijn en in een voortdurende versnelling van den gedachtenloop. Zoo stond het vandaag ook met Engländer, die op dit oogenblik het twintigste uur van honger achter zich had!

„Let op! 'n beetje scherp nadenken, alsjeblieft!" riep hij uit. „Twee kosmogonieën staan tegenover elkaar. Aan den eenen kant de professor in de biologie, noem maar iemand, Madenstierer; ginds onze heilige leermeester Mozes, of hij nu geleefd heeft of niet. Trouwens ik ben bereid, dien geleerden heer Madenstierer grif te bewijzen, dat noch Karel de Groote, noch de jonkvrouw van Orleans, of Darwin, of hij zelf, ooit geleefd heeft. Begrepen?

„Twee leeren dus der wereldschepping! In formeelen zin is die van Madenstierer geen zier evidenter dan die van Mozes. Noch hij, noch Mozes was 'n ooggetuige van het ontstaan der wereld. Beiden doen een beroep op ons geloof. Begrepen?

„Het onderscheid ligt uitsluitend in hun methoden; dat is in de goden, waarvan ze hun openbaring ontvangen hebben. Madenstierer's godheid is het intellekt, en hij

noemt zijn openbaring „hypotheze". Ook de hypotheze leeft van het geloof, dat wij eraan schenken. Ik ga een belangrijken stap verder en beweer, dat Mozes' openbaring, waar de kerk op berust, met volle gemoedsrust de hypotheze van den professor in zich kan opnemen, zooals een grooter begrip een kleiner. Bewijs: Het heilige volk der Joden — zij zijn in weerwil van al hun tijdelijke intelligentie in ontijdelijken zin een heilig volk —: welnu de Joden leeren, dat de bijbel, de openbaring, een meervoudigen zin heeft: den letterlijken, dien van het verhaal, den mystieken, en ten slotte een hoogsten zin, dien God alleen kent. Nu, hebt u dat gesnapt?

„De inhoud der openbaring is derhalve niet een vast kompleks feiten, dat onwrikbaar voor den mensch toegankelijk is. doch een zwaar gesluierde, eeuwige aanleiding tot onderzoek en nadenken. Zoo ontstond de prachtige konstruktie van den Talmoed, die verwant is met het leerstelsel der katholieke kerk, want beiden vinden hun oorsprong in de exegeze.

„Maar nu komt het kritieke punt. De verklaring is volstrekt niet een belemmering, zij is een bevordering van het vrije onderzoek, en wie weet, of niet ergens in den Talmoed, of bij den heiligen Thomas van Aquino, ook Madenstierer's hypotheze te vinden is! Gods woord is een onuitputtelijke afgrond, waarin zoowel plaats is voor de theologische, als voor de biologische leer van veroorzaking; het is het mathematisch veld der verzoende tegenstellingen.

„Bewijs? Hiervoor bestaat alleen het relatieve, maar grootsche bewijs der geschiedenis. Want onder ons leven slechts twee om zoo te zeggen eeuwige en onveranderlijke gestalten: de Katholieke Kerk, en het Jodendom. Wij zien in het geschiedkundig verloop, dat alle louter intellektualistische leeren binnen korten tijd verwelken. En wat de hypotheze van professor Madenstierer betreft: hier kan men het beroemde woord van den intelligenten Ibsen citeeren: „Een goed gekonstrueerde waarheid leeft twintig jaar."

„Dat korte leven van wetenschappelijke opvattingen

komt daarvandaan, dat zij uitsluitend steunen op waarneming, ervaring en verstand. Zoo moet noodzakelijk ieder weten van vandaag een niet-weten van morgen zijn, juist zooals het bijgeloof van gisteren een weten van overmorgen kan worden, want onze zintuiglijke waarneming is van de verandering der eeuwen afhankelijk. De volkeren der oergeschiedenis, bewoners van verdwenen werelddeelen, hadden misschien andere zintuigen dan wij. Zóó alleen kan men de aangrijpende gedachte der traditie verstaan.

„De traditie is de kollektieve samenhang der generaties boven den tijd uit, ten bate van nuttigen arbeid. Want zij alleen kan de foutenbron van het aan tijd gebonden-zijn en van het individueele uitschakelen. Is dat duidelijk? Onbewogen blijft alleen de gedachte aan God, of zij nu in hebreeuwsche, latijnsche, of chineesche geschriften is vastgelegd. Oud wordt slechts de wetenschap, die zich aan God bindt.

„Alle goddelooze intelligentie, alle intelligentie los van God is subalterne meening en gebrek aan muzikaliteit. De idioten! Alsof een melodie minder bestaat, wanneer de een of andere onderwijzer in de akoestiek wel haar trillingen kan tellen, doch haar produktieven samenhang niet vatten kan! Begrepen?"

Ferdinand had onder dezen waterval van woorden zijn rustige oogen niet van Engländer 's mond afgekeerd. Het scherpe geluid der woorden trof slechts zijn oor. Zijn geest was elders, zooals telkens den laatsten tijd onder de colleges. Wat gingen deze eindeloos verre dingen hem aan? Hij keek aandachtig naar de speekselbellen, die zich aan de lippen van den spreker vormden. Daardoor merkte hij in Engländer's opborrelende apologetiek de oneffenheden, vervalschingen en gedachtesprongen niet op, waarop een goed tegenstander hem had kunnen betrappen. Pas toen de ander nog met 'n tamelijk ongelukkige vergelijking van een oogarts aan kwam zetten, die niet eens de optische zenuwen begrijpt en zich toch verbeeldt, het wezen van het licht te verstaan, toen pas ontglipte hem tegen zijn zin een verzuchting, die met de kwestie niets uitstaande had:

„Mijn hemel, kon ik maar dokter worden!"

Engländer ontstelde. Het scheen, alsof hij nu pas bemerkte, dat iemand naar zijn uitbundigheden luisterde. Hij veranderde van toon:

„Wel zoo, u wilt dokter worden! Dat begrijp ik heel goed. Ik begrijp dat je van hier weg wilt, dat iemand het leven onder deze middelmatige papen niet kan uithouden. U wilt medikus worden? U zùlt het worden. U zult alles worden, wat u wilt. Een mensch als u speelt het zonder het intellekt niet klaar. Men kan er niet overheen springen, men moet er doorheen. U zult binnenkort aan de heele rataplan gelooven. Bij voorbeeld, dat niet onze vervreemding van God, maar de een of andere maatschappelijke orde er de schuld van is, wanneer de menschen zich als schurken gedragen en elkaar met 'n kouden glimlach naar de hel laten gaan.

„Je moet er doorheen. Ik heb ook aan al die onnoozele kletspraat geloofd. U wilt uzelf verstooten. Akkoord! dat begrijp ik heel goed en ik zal u hoogstwaarschijnlijk daarbij helpen. Zeg eens, heb je niet wat te eten? 'n stuk brood?"

Ferdinand opende de kleine kast, die tusschen twee bedden stond. Ordelijk gerangschikt werden 'n paar armelijke kleedingstukken zichtbaar: een tweede pak, een paar schoenen, en wat ondergoed. Deze evangelische armoede ontroerde Engländer en hij begon over zijn belofte na te denken, die hij onvoorziens aan den seminarist had gegeven.

Ferdinand haalde een bord te voorschijn met 'n reeds aangesneden stuk tulband. Dit gebak met amandelen en rozijnen was 'n geschenk van Barbara, dat de post hem gisteren had gebracht. Engländer, die er ineens zeer slecht uitzag, sneed er 'n groot stuk van af en begon dat gulzig op te eten. In Ferdinand bleef het woord „helpen" zoo sterk vibreeren, dat hij hartkloppingen kreeg. Ten einde zijn opwinding ergens door te bemantelen, wilde hij het licht aansteken.

„Laat 't maar, zooals 't is," gromde Engländer met 'n vollen mond.

Daarna ging Ferdinand weer in de nis zitten, waarin

nog 'n laatste zonnestraal glom. Van de tafel kwam de kauwende stem:

„Komisch, dat ik eigenlijk niets van u afweet. Waarom spreekt u nooit van uzelf?"

„Dat hebt u toch nooit verlangd en er ook nooit naar gevraagd," antwoordde Ferdinand verbaasd, waarop Engländer erkende:

„U moet namelijk weten, dat ik 'n tamelijk egoïst varken ben!"

Hij nam z'n stoel en ging vlak naast Ferdinand zitten. Maar die schoof wat opzij, want Engländer's adem hinderde hem.

„Misschien kan ik u aan de dwalingen helpen, die u noodig hebt," klonk het uit de stoel.

Als water in een put, zoo klotste dit tweede „helpen" in Ferdinand's ziel. Engländer's stem kreeg 'n anderen toonval:

„Waar komt u toch eigenlijk vandaan?"

Een spanning werd verbroken. Warm stroomde het door Ferdinand heen. Verwonderd over den vreemden klank van zijn eigen stem, begon hij voor het eerst tegen Engländer over zichzelf te spreken.

II.

Kroniek.

In de Septembermaand, die op Ferdinand's tienden verjaardag volgde, werd hij opgenomen in de kadettenschool. Deze groote gebeurtenis viel samen met 'n andere, niet minder beslissende: tante Karolien trok haar beschermende handen van het kind af, en hertrouwde. Met haar acht-endertig jaar deed zij een schitterend huwelijk met een afgeleefden, maar ridderlijken magyaarschen graaf, dien zij „naar de poesta wilde volgen", zooals ze zich dwepend uitdrukte.

Mama en haar zuster hadden steeds een bepaalde, nu juist niet onbevooroordeelde nationale rangorde gehuldigd.

Over de Duitschers der monarchie, waartoe zij zelf behoorden, sprak men niet graag. Zij vormden een flink en krachtig volk, maar zonder glans: het was noch 'n schande noch 'n eer, daartoe te behooren. De Slaven verachtten ze: deze golden voor 'n bediendenvolk, ze behoorden in de keuken thuis, bezaten geen uitgaande kringen en derhalve geen fijne manieren, ze zonnen op scheuring, in hun hart sluimerden de gevaarlijkste tegenstellingen van den slavischen aard: weekhartigheid, en bloeddorstige haat. Onder hen te leven, geleek op ballingschap. Was men ver van de twee middelpunten der dubbelmonarchie aan het slavische land gebonden, dan gevoelde men zich als een oude Romein in barbaarsche provincies.

Oom Bogdan moest je natuurlijk niet tot de Slaven rekenen. Hij was een edele Magyaar met een kroatischen naam. Bovendien verloor ieder officier, gedragen als hij was door de sfeer van het leger, zijn nationale belasting, zooals een lichaam zijn zwaarte in het water verliest.

De bloem van den vaderlandschen staat was het volk der Hongaren, dat eensdeels bestond uit schilderachtige boeren en paardenherders, en anderdeels uit niet minder schilderachtige magnaten. Deze magnaten, drieste ruiters, waaghalzen en meesters in leven en liefde, spelers, dansers, krijgers en drinkers, namen in het hart der zusters een hoogen rang in. Reeds op school verspreidden de leesboeken aangrijpende verhalen: Maria Theresia, de groote vorstin, was tot de Hongaren gevlucht en deze, haar eenige getrouwen, huldigden haar, terwijl zij met den kroonprins op den arm op den kroningsheuvel de vier historische zwaardslagen richtte naar de vier hemelstreken. Ook keizerin Elizabeth, het ideaal van alle romantische vrouwen uit dien tijd, schatte onder de volkeren van haar rijk de Magyaren het hoogst, en gevoelde zich slechts geheel thuis op haar landgoed Gödöllö. Mama's generatie had reeds vergeten, dat ternauwernood een menschenleeftijd geleden diezelfde Hongaren de roode vaan der revolutie hadden ontplooid.

Tante Karolien's bruiloft en vertrek vonden nog in September plaats. Ferdinand was groot genoeg om te be-

grijpen, hoe gelegen haar zijn inkwartiering in de militaire school kwam. De stortvloed van vriendelijkheden, waarmee Karolien hem de laatste dagen overstelpte, kon dat niet wegdoezelen. Aan de waarheid mag evenwel niets te kort worden gedaan: niet tante's schuld alleen was het, dat zich in de afgeloopen vier jaar geen warmer genegenheid tusschen haar en het kind had ontwikkeld. Vaak genoeg had zij gepoogd, Ferdinand voor zich te winnen. Maar telkens weer trok zij zich na zulke uren, waarin zij haar genegenheid voor kinderen, en haar moeite het hem naar den zin te maken, tevergeefs had uitgeput, met een heimelijken wrok van het kind harer zuster terug.

Waarlijk, de doode zou haar niets kunnen verwijten. Zij vertroetelde den jongen naar heur meening als 'n prins; had hij niet een eigen dienstbode? Zij spaarde geen geld en verkwistte ook nog genegenheid, en dat alles om niet. Iets verstokts stak in Ferdinand, 'n koppige ongenaakbaarheid, de eenige erfenis zeker van den houterigen kolonel, met wien haar arme zuster tot haar ongeluk was getrouwd, in plaats van op 'n betere partij te wachten. Maar zag ze den jongen met Barbara uit school komen, hoorde ze zijn gebabbel en z'n verhalen, die dadelijk verstomden als zij in de buurt kwam, dan kleedde zij haar wrevel in 'n geheel ontoepasselijk woord: Pluimstrijker!

Wat Ferdinand betrof: hij wist heel wel, dat 't hem niet fraai stond, wanneer hij in tante Karolien's gezelschap zoo vaak tot 'n merkwaardige leegte en slaperigheid verviel. Moest hij haar niet dankbaar zijn, haar die hem opnam, voedde, kleedde, en door de bank vriendelijk behandelde? Had zij (en dat moest hij haar toch hoog aanrekenen): had zij Barbara niet behouden? Barbara zelf wees er telkens weer op, dat tante Karolien daarmee iets overtolligs deed: iederen dag zou zij Barbara kunnen gedaan geven.

Maar Ferdinand kon het niet helpen. Aan tafel en op de wandeling, nooit verliet hem aan Karolien's zijde dat onbehaaglijke gevoel van slaperigheid, dat niets anders was dan een kinderlijke vorm van antipathie. De heerlijkste tijd van het jaar was voor hem, wanneer tante Karolien

naar 'n badplaats vertrok en hij alleen met Barbara achter bleef. — Ook tegenwoordig nog kan zulk een slaperigheid hem in bezit nemen, wanneer hij met menschen moet samenzijn, die aan verterende eerzucht of dorst naar macht lijden. Tante Karolien leed daaraan, en de ziel van het kind reageerde daarop, zonder het te weten.

Karolien stelde een onrustige mengeling voor van scherpe berekening en overspannen romantiek. De berekening openbaarde zich in een takseerenden blik en in haar angstvallig ordelijken leeftrant. De romantiek lag in een hartstochtelijke, troebele overschatting der menschelijke standsverschillen. Geen gewoon snobisme: in haar voorstelling vormden de trappen van waardigheden en standen een skala van oneindig fijne nuancen.

Eerst was ze met 'n tandarts getrouwd geweest. Dezen wanhopigen stap had zij, naar heur eigen woorden, alleen daarom gedaan, omdat 'n leelijk meisje geen keus wordt gelaten. Dat haar echtgenoot nu juist 'n tandarts en niets dan dat was, vervulde haar, in weerwil van de ruime inkomsten, voortdurend met een ellendig gevoel van vernedering. Want de omgang met tanden had in haar oogen iets belachelijks en adelde volstrekt niet. Ze voelde zich gekrenkt, dat een deel van haar eigen woning in beslag werd genomen door een wachtkamer en 'n spreekkamer, waarin zieke menschen zaten, die hun ziekte verachtten, menschen die geen bizonder respekt bezaten voor de hand, die hen hielp. Bovendien was haar man niet de eerste de beste technikus, doch een *medicinae universae doctor* na 'n eerlijke, volledige studie. Een tandarts echter is en blijft de paria onder de artsen. Zelfs in de wachtkamer van 'n oog- of oorarts zitten de patiënten met vreesachtige plechtigheid, om te zwijgen van de pathetische wachtzalen van internisten en chirurgen, die groote mannen, welke het voorrecht hebben kameraadschappelijk om te gaan met den dood.

Ja, de adel der specialisten krimpt merkbaar in met de verwijdering der mogelijkheid van een doodelijken afloop. Slechts uiterst zelden, en dan nog in strijd met de wereldorde, is het 'n tandarts gepasseerd, dat hij 'n patiënt moest

begraven. Door deze betrekkelijke gevaarloosheid van zijn kunst blijft hij gebannen buiten de doodelijke hoogten der wetenschap, en komt hij haast in de buurt der ambachtslieden. Het zou geen grooter mésalliance zijn geweest, wanneer Karolien met 'n drogist was getrouwd.

Zoo beschouwde zij haar pozitie. Het beroep van „dentist" (in haar mond klonk dat als „likdoornsnijder" of „masseur"): het beroep van „dentist" stelde ze er verantwoordelijk voor, dat de opneming in de hoogere kringen, die haar toekwam als dochter van een aanzienlijk staatsambtenaar, haar ontzegd bleef. In den loop van drie jaren gelukte het haar, den tandarts van zijn en haar mislukt leven te overtuigen. Hem bleef niets over, dan zijnerzijds de spreekkamer van 'n internist ijverig te bezoeken, en 'n half jaar later het tijdelijke vaarwel te zeggen.

De goede man liet haar wat geld na, dat voldoende rente opleverde, en waaruit ze zonder moeite ook het jaarlijksche bezoek aan 'n groote badplaats kon bestrijden. Eens dacht ze er zelfs over, den kleinen Ferdinand mee te nemen. Ze verbeeldde zich, dat het 'n uitstekenden indruk zou maken, wanneer zij met 'n mooi kind aan de hand in de bronnenhal heen-en-weer wandelde. Tot Barbara's en Ferdinand's vreugde evenwel behaalde haar gierigheid de zege op dat dekoratieve denkbeeld. Ze vertrok alleen, en maakte kennis met haar graaf.

Wie echter mocht meenen, dat Karolien, nu zij op rijperen leeftijd een ridderlijken Magyaar won, in dankbaarheid voor haar lot zou knielen, vergist zich. Ze koesterde de overtuiging, dat zij thans tot heur ware wezen en oorspronkelijke bestemming terug keerde. Bekeek zij zich in den spiegel, dan konstateerde ze tevreden, dat het leelijke van haar verschijning veranderd was in een zekere wrange schraalheid, die 'n gravin niet kwaad staat, indien zij meer den nadruk legt op 'n voorname strengheid van zeden, dan op mondaine staatsie. En daartoe was zij vast besloten.

In de woning stonden half gepakte koffers en kisten. Ook werden reeds enkele meubelstukken voor het transport uit elkaar genomen, de tapijten werden opgerold en in grof

linnen genaaid, want drie dagen nadat Ferdinand naar z'n nieuwe school was, moest Karolien's verhuizing plaats hebben. Onder het verhuisgoed bevonden zich ook 'n paar stukken uit den inboedel van Ferdinand's overleden ouders, die zij van ambtswege in bruikleen had ontvangen. De meer waardevolle dingen, zooals de mignonvleugel, waarvan papa dagelijks genoten had, moesten indertijd verkocht worden, want na den plotselingen dood van den kolonel vond men een zeer ingewikkelden toestand. In haar verliefde lichtzinnigheid had mama de schulden van den ritmeester Bogdan Veselovitsj met haar naam gedekt. Hierdoor hadden de schuldeischers zich 'n poosje op den achtergrond gehouden; doch na haar vlucht stortten zij zich, gewapend met de handteekening van zijn echtgenoote, op den kolonel. Het ging daarbij om belangrijke sommen. In plaats van alles te weigeren en den schuldeischers eenvoudig de deur te wijzen, nam de wanhopige man, bevangen door een panischen schrik voor nieuwe onteering (hij was immers officier), het kruis op zich. Hij accepteerde de wissels en onderwierp zich daarmee aan de verplichting, schulden te betalen tot een bedrag, dat de kautie overtrof, die bij het sluiten van ieder officiershuwelijk onaantastbaar moet worden gedeponeerd. Na zijn overlijden ontbrandde een heftige strijd tusschen de militaire schatkist en de weeskamer, die eindigde met de overwinning der militairen. En Ferdinand werd het slachtoffer.

Barbara bemerkte met schrik, dat niemand ter wereld zoo arm was als haar lieveling, die nu nog de laatste (zij het tamelijk waardelooze) stukken huisraad van zijn ouders verloor. Zij aanvaardde het bedroefd als een noodlot, want hoe had zij, de meid, kunnen opeischen! Met hartstochtelijke omzichtigheid pakte ze Ferdinand's koffer. Op een lange lijst had ze in twee slapelooze nachten alle dingen opgeteekend, die zij noodig vond aan te schaffen. Ze liet de lijst zien; maar tante Karolien vond, dat de helft overbodig was. Barbara's zorg vond ze overdreven. Zij, Karolien, gevoelde ongetwijfeld moederlijke liefde voor haar neef, maar je hoefde hem daarom nog niet te verwennen. De

staat, die in de toekomst zijn vader zou zijn, koesterde spartaansche opvattingen over jongensopvoeding, en dat was ook maar goed. Barbara ging, en kocht voor eigen rekening 'n deel van het overtollige.

Ferdinand's nieuwe oom, de graaf, kon als onderdaan der transleithaansche rijkshelft de voogdij over den jongen niet op zich nemen, wilde het misschien ook niet. Zoo werd den jongen na den dood van zijn vader een ex-officio-voogd gegeven, de een of andere willekeurige meneer, dien hij in z'n leven geen driemaal heeft gezien.

Verwonderlijk genoeg was het, dat Ferdinand geen duidelijk idee scheen te hebben van den ernst der aanstaande verandering en de hardheid van het afscheid. Opgewonden liep hij in de kale woning rond, en zijn opwinding was, zooal niet blij, dan toch vol verwachting. Barbara echter zat, nu alles ingepakt en dichtgesnoerd op het wegtrekken wachtte, stil en zwijgend op 'n koffer. Ferdinand zag haar gezicht niet, dat zij diep voorover gebogen hield; hij zag slechts haar rechten, grijzenden schedel, een treurig beeld, dat hem bij bleef. Maar voor 't moment gevoelde hij eigenlijk geen verdriet. Hoeveel heviger had eens het afscheid op het station der kleine bedevaartsplaats hem gepakt, toen hij in doodelijke benauwenis in den schoot der vrouw zonk, die zijn moeder niet was.

Tante Karolien was oorspronkelijk van plan, Ferdinand zelf naar de kadettenschool te begeleiden; ze bezon zich echter, voor haar eigen zaken had ze immers nog nauwelijks tijd genoeg. Zij nam dus in het leege, opgebroken huis afscheid van haar neef, en zond hem alleen met de kindermeid naar het huis van zijn nieuwe leven. En ook nog, toen Barbara in de slaapzaal der jongste kadetten voor het ijzeren ledikant knielde, zijn dingen uitpakte en in de kleine kast schikte, ook toen nog wogen nieuwsgierigheid en 'n prikkelende schroom sterker, dan het leed van het afscheid.

Barbara beheerschte zich:

„Zoo, mijn lieveling, nu moet ik gaan."

Ferdinand keek haar wezenloos aan. Zij drukte hem 'n stuk papier in de hand:

„Bewaar dat goed! Het is mijn nieuwe adres. Te beginnen met morgen ben ik daar in dienst."

En ze herhaalde telkens duidelijk den naam van haar nieuwe mevrouw, met straat en huisnummer. Daarna fluisterde ze haastig, alsof het 'n ongeoorloofde bede was:

„Kom bij mij, als je iets noodig hebt, als je iets ontbreekt. Je tante is weg, maar ik ben er."

Ferdinand informeerde in plotselingen naijver:

„Zijn daar ook kinderen?"

Barbara schrok, alsof ze daaraan nog niet had gedacht:

„Ja, 'n jongen en 'n meisje."

Nauwelijks had ze deze bekentenis afgelegd, of, het uitsnikkend, drukte ze den jongen tegen zich aan:

„Nee, jij alleen, jij alleen!"

Zoo was het afscheid.

De slaapzaal was lang en smal. Ferdinand's bed stond achteraan en Barbara had 'n langen weg tot de deur. Toen ze zich omkeerde, keek hij haar niet meer na: hij stond te praten met 'n anderen kweekeling. Zij bleef een minuut lang staan, haar oogen vol smartelijke tranen. Daarna herwon ze haar blijmoedigheid. Gelukkig tenminste, dat de jongen niet leed. Hij praatte al levendig met 'n kameraad! Hij zal zich gauw thuis voelen. Dat troostte haar.

Ferdinand bezit het gelukkige vermogen, zich spoedig aan nieuwe levensomstandigheden te kunnen aanpassen. In den grond heeft hij onder de uiterlijke ongemakken van zijn bestaan nooit ernstig geleden, of het nu kadettenschool, alumnaat, kazerne, oorlog was, of dakloosheid, goeverneurschap, en honger. Zoolang hem 'n paar uur per dag vrede en bespiegeling gewaarborgd blijven, voelt hij zich volkomen tevreden. Beloofde men hem 'n eigen kamer en 'n paar boeken, dan zou hij zich kalm in de hel laten opsluiten. Dit stoïcisme ontspringt uit twee deugden, die Ferdinand in rijke mate bezit: geduld, en het vermogen, ja het verlangen, met zichzelf alleen te zijn. Deze deugd onderstelt het bezit van innerlijk leven. Haar tegendeel is

ondernemingslust en aktiviteit, die meestal gebazeerd zijn op ontstentenis van innerlijk leven.

Ook de klasse, waartoe Ferdinand nu behoorde, omvatte in jongenstrant deze tegenstellingen. Het was overigens 'n heel gewone klas van dertig jongens, waaronder noch een uitblinkend talent noch een sterk karakter naar voren trad. Acht-en-twintig ervan behoorden tot het aktieve, levenskrachtige type; de twee overigen hadden het moeilijker.

De tweede heette Weber. Hij sloot reeds in de eerste dagen vriendschap met Ferdinand, waaraan hij tot het eind toe trouw bleef. Zoowel de leeraren (meerendeels officieren) als de medeleerlingen hielden Ferdinand en Weber voor totaal onbruikbaar, hoewel hun vorderingen nog de slechtste niet waren. Maar dat is 'n oude geschiedenis: de middelmatige mensch houdt ieder, die van zijn linie afwijkt, in zijn hart voor minderwaardig. Ferdinand's zwijgzaamheid, de schroomvallige toon van zijn stem, het apart-staan dat hem van nature eigen was, boden aanleiding genoeg voor een geringschattend oordeel. Verwonderlijk was het, dat Weber zich onvoorwaardelijk onderwierp aan een teeren jongen, die geen deel nam aan den ruwen toon der andere kadetten. Heerschappij en onderwerping, tirannie en slavernij: dat zijn met hun gruwelijke gevolgen de voornaamste hartstochten van jongensinternaten. Maar al keken vele klasgenooten verachtelijk op Ferdinand neer, omdat hij niet „gewiekst" was of omdat ze wisten, dat hij geen tehuis bezat —: niemand gelukte het, hem tot afhankelijkheid te brengen. Hij bleek bestand tegen de gebruikelijke pogingen van kwelgeesten, want hij kon zich beroemen op een eerlijke kracht, lijden te verdragen, en bezat bovendien een gladgepolijste ongenaakbaarheid, waarlangs de scheuten schimp en spot zonder te kwetsen afgleden.

Om hem uit zijn evenwicht te brengen, behoefde men krachtiger duivelskunsten. Toen de jongens bemerkten, dat hij vrijwel immuun was tegen hun sadisme, behielpen ze zich met de bewering, dat hij te stompzinnig was om hun pesterijen te kunnen opmerken. Na 'n paar weken, toen hun

verbittering over zijn vreemdheid was vervlogen, lieten ze hem met rust.

Onder andere omstandigheden zou alles misschien zijn regelmatigen weg zijn gegaan. Ferdinand gelukte het althans, zonder extra moeite een vazal en vriend te vinden, wat zijn pozitie versterkte. Weber bewonderde hem en was bereid, zijn overwicht in alle dingen te erkennen. In de pauze's en de vrije uren, 's avonds voor het slapen-gaan, altijd zaten ze bij elkaar, en deze stillen in den lande konden dan, fluisterend en smoezelend, nauwelijks klaar komen met hun onuitputtelijke stof. Jammer dat men niet meer na kan gaan, waarover zoo vurig en ijverig werd gebabbeld. Ferdinand, wiens herinneringsvermogen aan zijn kindsheid zoo opmerkelijk krachtig is, draagt van Weber nog slechts een flauw beeld in zich.

Een langen jongen ziet hij, veel grooter dan hij zelf. Om zijn broodmagere leden slobbert onbenullig de blauwe kadettenuniform met de roode opslagen. Een vroege dood stond hem op 't gelaat geschreven. Van al het gefluister bewaart Ferdinand nog slechts één onderwerp in zijn geheugen: het schild van Achilles. In de tweede klas vatten de twee jongens het plan op, met karton, zilverpapier en waterverf het schild van den Pelide te herscheppen. Natuurlijk moest de uitvoering van dit poëtische plan voor de spotzieke meerderheid geheim worden gehouden, iets wat 'n massa moeilijkheden berokkende. Ferdinand herinnert zich, dat idee en teekening van hem stamden, terwijl Weber met zijn behendige kleermakershanden gelijk de kunstvaardige Hefaistos het technische deel op zich nam. Of er nu van Achilles' schild iets terecht is gekomen, blijft met andere dingen in het duister der tijden verzonken.

Duidelijk nog staat Steidler voor Ferdinand's geest, Steidler, de eenige waarachtige vijand, dien hij in zijn leven ontmoet heeft. Een waarlijk groote vijandschap vinden is even moeilijk, als een waarlijk groote liefde. Tot het karakter der loutere vijandschap behoort allereerst, dat zij niet gemotiveerd mag zijn. Wat uit oorzaken opstijgt: uit vernederingen, beleedigingen, wraak, kan nog niet tot den

zuiveren vorm der vijandschap worden gerekend. Die moet uit het niets te voorschijn breken, uit de afgronden van dierlijke antipathie, uit de moordzuchtige diepten der ontkenning.

Er bestaan drie trappen: de vijandschap van het overwicht, de vijandschap der onderworpenheid, ten slotte de absolute vijandschap, de vijandschap van Steidler jegens Ferdinand.

Het begon ermee, dat Steidler op den tweeden schooldag in de middagpauze door de leege slaapzaal ging, om iets uit zijn kast te halen. Daar de jongens hier pas één nacht geslapen hadden en elkaar nog niet goed kenden, wist Steidler vermoedelijk niet, wie de bezitter van dit of dat bed was. Hij kende alleen zijn eigen slaapplaats. Nu zag hij, dat een der kadetten op 'n matras z'n fraaie leeren necessaire had vergeten, wat stellig een indice van slordigheid was. Maar niet dat wekte de ergernis van den jongen op. Iets onbepaalds joeg hem in 't harnas, misschien de vorm der necessaire, misschien 'n herinnering, misschien slechts kwaadaardigheid. Hij keek om zich heen, of hij alleen in de zaal was, toen smeet hij de tasch op den grond, zoodat de flesch met mondwater brak en de overige inhoud overal heen rolde. Daar juist op dit oogenblik 'n paar kadetten, waaronder Weber, binnenkwamen, verwijderde Steidler zich fluitend, alsof hij van den prins geen kwaad wist. Het mishandelde etui was een afscheidsgeschenk van Barbara.

Bij de eerste indeeling der klassekompanjie, volgens de lichaamslengte, bleek het, dat Steidler de langste was. Geen wonder: hij was ook anderhalf jaar ouder dan de overige leerlingen. Hij had vroeger al de laagste klas eener middelbare school [1]) bezocht, die hij om onbekende redenen moest verlaten. Het was een jongen met 'n heel knap uiterlijk, behoudens 'n haast belachelijk lange bovenlip en 'n wipneus. Zijn haar droeg hij altijd gemillimeterd. Ofschoon hij 'n nogal luie leerling was en van den aanvang af het hoofd van alle booswichten, mochten de officieren hem wel, al gaven ze hem behoorlijk straf. Ze vergaven hem zijn

---

[1]) Gelijk aan een vijfde klas der lagere school in Nederland.

gaven hem zijn luiheid, daar hij zeer gevat was en zich bij de lichaamsoefeningen onderscheidde door handigheid en moed. In weerwil van alle bedenkingen zagen de leeraren 'n toekomstigen pracht-officier in hem. Zoo gelukte het hem, 'n tamelijk goed rangnummer te handhaven, terwijl 'n ander in 'n bodemlooze onderwereld zou gestort zijn. Ook bleef hij de eenige onder de scholieren, die niet getroffen werd door het meest vernietigende schimpwoord op 'n militaire school: „burger!"

Steidler's haat jegens Ferdinand ontlaadde zich niet in 'n dagelijksche reeks kleine hekelingen en lafheden: hij kwam slechts op enkele hoogtepunten tot doorbraak. Lange weken en maanden trokken voorbij, waarin die twee wel niet veel met elkaar spraken, maar toch gewoon met elkaar omgingen, zooals alle anderen. Eens had het zelfs den schijn, dat Steidler toenadering zocht tot Ferdinand en Weber. Zijn haat verried (naast dien diep ingevreten wortel) nog een tweeden kant, dien men haast „politiek" zou kunnen noemen. Al werd Ferdinand over den schouder aangezien, hij vormde toch met Weber een partij. Hoe nietig die partij ook bleef: het was de partij der anders geaarden, der droomers, der kontemplatieven, de partij van hen die zich op 'n afstand houden, waarin zich misschien reeds de hoogmoedige kiem verborg van den geest. Steidler daarentegen was aanvoerder van het wreede leven, held aller brutaliteiten, stoutmoedig tot in het misdadige, niettemin steeds vertegenwoordiger der groote partij, die hem vleide en huldigde. Zelfs de primus der klasse was genoodzaakt, voor hem te kruipen. Hij zag in Ferdinand den eenigen tegenstander, die niet overwonnen was en die, wat hem nog meer verbitterde, zelfs geen mogelijkheid bood van onderwerping.

De eerste ontlading der vijandschap was niets dan een grenzeloos ruwe laagheid. Het was in het zomersemester van het eerste jaar. Toen de klas uit 'n lokaal der tweede verdieping de trap afging naar de binnenplaats, om te exerceeren, en de hal luid weerklonk van het getrappel, drong Steidler vlak naar Ferdinand toe. Terwijl hij rustig

met 'n ander bleef praten, pakte hij onverhoeds de hand van zijn tegenpartij en wrikte hij die snel om. Met 'n kreet, en daarna jammerend, viel Ferdinand neer. De verstuikte hand zwol dadelijk op. Onderzoek, en pijnlijk verhoor volgden. De aanval had zoo bliksemsnel plaats gehad, dat Ferdinand zelf niet geheel zeker was van Steidler's ruwheid. Hij verried hem niet. De booswicht ging vrij uit, daar de kommandant der klasse aan 'n ongelukkig toeval geloofde. Steidler liet de gelegenheid voorbij gaan, openlijk voor zijn wreedheid uit te komen. Zedelijk 'n lafaard, bleef hij in het duister, nog brutaler fluitend dan voorheen.

Kenteekenend was het voor het lage gehalte dier maatschappij, dat zelfs de jongens, die de ware toedracht kenden, Steidler's lafheid voor vanzelfsprekend hielden en Ferdinand's zwijgen niet hoogachtten. Het toppunt van brutaliteit bereikte de snoodaard met de uitspraak, dat de gekwetste 'n kleinzeerig meisje was en dat je hem links moest laten liggen.

Weber ontbrak op dien dag. Enkele maanden militaire opvoeding waren voldoende geweest, en telkens langer moest hij in de ziekenkamer blijven.

Een andere, minder rauwe, doch waarlijk duivelsche euveldaad van Steidler valt in den tijd, toen hij duidelijk toenadering tot Ferdinand zocht en, wel meesterachtig als altijd, toch onmiskenbaar zijn vertrouwen begeerde. Nu moet eerst gezegd worden, dat Ferdinand aan een werkelijk moreel gebrek lijdt. Gevoelt hij ook bovenmatig onrecht doen als een kwelling, hij mist de zedelijke kracht, in opstand te komen als hem onrecht geschiedt.

Toentertijd deed majoor Krispin, de wiskunde-leeraar, hem stellig onrecht, want allen wisten, dat hij de pik op Ferdinand had. Al muntte Ferdinand in de wiskunde niet uit, toch verdienden anderen het „onvoldoende" op hun rapport en de belangrijke vermindering in rang veel meer. Onder de uitreiking der rapporten zag men, dat Steidler opgewonden tegen Ferdinand praatte. Krispin, een koude, mechanische man, stond op den katheder en gespte zijn

sabel om. Dat was het teeken voor den primus der klas, om met 'n kraaiende stem „Geeft acht!" te kommandeeren. De kadetten schoten stijf in de houding.

„Heeft iemand nog iets te vragen?" zei de officier.

Ferdinand voelde zich door dwingende handen uit de bank geschoven. Radeloos trad hij naar voren:

„Majoor, ik rapporteer onderdanig, dat ik den majoor voor zijn welwillende strengheid alleronderdanigst dank."

Dat waren juist de woorden, die Steidler hem daarnet wel vijfmaal had ingepompt. Waarom sprak hij ze uit? Omdat hij zich schuldig voelde, bewust van zijn tekort aan wiskundige kennis? Of was hij hulpeloos het slachtoffer eener suggestie? Nu nog vormt deze zinsnede, die hij, geen twaalf jaar oud, bij de uitreiking der rapporten heeft uitgestooten, voor Ferdinand 'n onopgelost probleem.

Menigmaal is hij geneigd te denken, dat hij 't in goed vertrouwen gedaan heeft; menigmaal is hij het eens met zijn toenmalige kameraden en houdt hij zich voor een verregaanden domkop. Ja, de heele klas proestte, alle militaire tucht ten spijt. Krispin vermoedde aanvankelijk in die deemoedige, bedeesde woorden een ongehoorde brutaliteit. Toen hij echter 'n poos lang naar Ferdinand's open en treurig gelaat had gekeken, vertrok hij zijn welbespraakten, besnorden mond tot een zuren glimlach, en stapte hij kletterend weg. Het gejoel schuimde wederom op. Steidler ging in triomf rond:

„Die buffel! Z'n feestspeech is van mij. Ik heb 'm voorgeluld!"

Ferdinand's zelfvernedering had bij de klas een brooddronkenheid losgemaakt, die maar niet tot bedaren kwam. Nu stond Steidler op den katheder, speelde 'n opgesmukte parodie der scène. Ferdinand zat, door z'n eigen woorden verdoofd, stil in z'n bank.

De zaak nam 'n dramatisch verloop, want Weber besloot, zijn vriend te wreken. Hij leed aan juist zoo'n langzaam begrijpen als Ferdinand. Alles wat hij deed of zeide, scheen daardoor achteraan te komen strompelen en had iets

stooterigs. Ook nu kon niemand zijn oogmerk vermoeden, toen hij rustig opstond en met zijn langzamen, wiegelenden gang naar den katheder schreed. Steidler liet zich niet van zijn stuk brengen. Nu pakte Weber voorzichtig 'n inktkoker, die op tafel stond, en slingerde hem onverhoeds naar Steidler. De worp was goed gemikt. De inkt vloog den vijand in 't gelaat, en bedierf zijn fraaie kadettenuniform. Een grove, doch gelukte wraak, waartegen geen appèl mogelijk was, want een inktklad had den aanklager mee in 't verderf gestort. Steidler wierp zich op Weber en in minder dan geen tijd was er 'n algemeene, razende vechtpartij ontstaan. De aanval gold echter niet alleen de twee outsiders. De woede en verbittering, die allen tegen allen in den loop van het semester in zich hadden opgestapeld, kwam tot uitbarsting. Afzonderlijke paren grepen elkaar brullend naar de keel. Steidler's aanhang, 'n laffe overmacht, rukte Ferdinand en Weber op den grond. Wie weet, hoe het beiden vergaan zou zijn, als majoor Krispin zijn scherpe stem niet als een zweepslag tusschen de vechters had laten suizen. In de wijd open deur stond hij kaarsrecht te kijken naar de kloppartij:

„Stilte! apenbende! Ik zal jullie allemaal de heele vakantie opsluiten!"

En hij voegde erbij, wat een vaste lievelingsvraag van hem was:

„Ben ik hier in 'n Jodenschool? — Wat 'n troep zwijnen! Rechtsom keert, marsch, er uit!"

Allen gleden stil en haastig langs den hoog oprijzenden majoor; Steidler verborg zijn smadelijke inktvlekken angstig achter den rug van zijn voorman. Naarmate de jongens zich van hun tuchtmeester verwijderden, groeide het kabaal weer aan. De kadetten stormden met donderend geraas hun slaapzaal binnen.

Nu bekommerde niemand zich meer om 'n ander. De aanstaande driedaagsche vakantie werd bedreigd, want van Krispin mocht men verwachten, dat hij zijn bedreiging, de geheele klas op te sluiten, nog op het laatste oogenblik zou verwerkelijken. Ieder zocht zijn dingen bij elkaar, om

zoo vlug mogelijk en zonder in 't oog te vallen uit het gebouw weg te sluipen. Ouders en verwanten wachtten al. Ferdinand bleef alleen achter.

III.

Vervolg der kroniek.

Twee jaar verliepen zonder noemenswaardige wrijving. Toen zette Steidler's haat een aanval in, die bedenkelijke gevolgen na zich zou sleepen.

Ferdinand had zich zeer spoedig gewend aan den militairen dwang der kadettenschool. Al bezit hij nog zulke fijne zenuwen, kleinzeerig is hij nooit geweest en hij wist heelemaal niet, dat je je over het leven kon beklagen. Bij wie had hij zich ook moeten beklagen? Evenmin wist hij, dat het op andere scholen, op het gymnazium bij voorbeeld, veel minder hard toeging, en dat je daar vriendelijker kameraden kon vinden en leermeesters, die je beter begrepen.

Voor het hem in volle scherpte bewust werd, voelde hij toch reeds heel vroeg de onpersoonlijke neutraliteit van het abstractum, dat nu zijn vader was. Wanneer de anderen iets op touw zetten, op de ranglijst verlaagd, of bestraft werden, gold hen vertwijfeling minder dit échec, dan wel het huiselijk naspel dat hen wachtte. Een der ernstigste dreigementen van den leeraar lag in het voornemen, de ouders van de onbehoorlijkheden hunner spruiten op de hoogte te stellen. Menigmaal deelde deze of gene kadet onder het middageten bleek aan zijn tafelgenooten mee: „Vandaag gaat m'n oude heer naar den oude," waarbij met dien „oude" de schoolkommandant werd bedoeld.

Ferdinand behoefde alleen voor dien laatsten „oude" te beven en vaak werd hij gelukkig geprezen, dat het bij hem eigenlijk nooit „op iets zou kunnen uitloopen", dat hij niet tusschen twee vuren stond. In zijn geval was de schoolkommandant de absolute oude; de kommandant echter, in het volle bewustzijn van dit feit, vermeed het niet hierop

te zinspelen: „Er bestaat voor jou alle reden, een buitengewone vlijt te toonen!" Of: „De schatkist heeft je als kind aangenomen, voedt en kleedt je; doch ik maak je er attent op, dat wij daar niet toe gedwongen zijn. We kunnen je evengoed in 'n opvoedingsgesticht stoppen, waar je een ambacht leert; dan kun je later als infanterist je drie jaren uitdienen!"

Van tijd tot tijd trok Ferdinand zich dergelijke lotsvoorspiegelingen sterk aan en daardoor gelukte het hem, een middelmatigen rang te behouden. In menig opzicht won hij de sympathie, vaak de neutrale onverschilligheid zijner leermeesters; vaak ook schoot hij te kort. Hoewel hij een heel goed gymnast en schermer was: bij het exerceeren en kommandeeren haperde het. Hier deed zich een gevaarlijke zwakheid van aandacht en zelfbewustzijn gelden. Dit alles was het echter niet, wat Ferdinand benauwde. De werkdagen kon je wel doorkomen; maar heel anders stond het met de Zondagen en de kleinere en grootere vakanties.

Voor de eerste zomervakantie had tante Karolien hem op haar landgoed in Hongarije uitgenoodigd. Het was een tijd van groote verveling voor hem. Hij speelde minder de rol van een eenig zusterkind, dan die van een „armen verwant", tot wien men nauwelijks het woord richt. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij zijn nieuwen oom niet minder verveeld, want de uitnoodiging werd niet herhaald. Daarvan droeg echter ook het onheil schuld, dat over Karolien's huwelijk begon neer te dalen. De graaf kreeg de eerste aanvallen eener hevige ruggemergziekte, waarmee je, naar de dokter beweerde, honderd jaar oud kon worden, iets wat voor Karolien geen vroolijk verschiet was. Niet minder bouwvallig bleek het bedrijf en de tante zag zich gedwongen, de erfenis van haar tandarts in motorploegen, dorschmachines en welpompen te steken. Haar angst voor verarming, die haar ook in goede tijden had geplaagd, bleek allengs meer gerechtvaardigd.

Het volgende jaar gelukte het Barbara, den jongen naar heur familie op het platteland mee te nemen. Dat was een

heerlijke tijd! Franta, haast al volwassen, toonde aanvankelijk een sombere, afwerende houding tegen Ferdinand's kadettenuniform. Toen hij dit eerste wantrouwen had overwonnen, werd hun vriendschap des te inniger. Snel vlogen de vier weken van geluk voorbij. Ferdinand wist natuurlijk niet, dat Barbara ter wille van deze vakantie haar dienst in de stad had opgezegd.

Het derde jaar (Barbara kon zich toen niet vrij maken) kwam er niets. Daar het instituut 's zomers gesloten was, werd Ferdinand ergens in 'n akelige vakantie-kolonie gestopt, met honderden kinderen van alle leeftijden.

Dat waren de groote vakanties. Maar Paschen en Kerstmis? en die vele Zon- en feestdagen? Wie kan beseffen wat het beteekent, in de kale kinderkazerne alleen achter te blijven, als Zondagsmorgens de blijde bende opgewonden naar buiten vliegt, ieder naar zijn thuis of tenminste naar de vrijheid eener burgerwoning? Dat achterblijven beleefde Ferdinand iederen keer, dat Weber hem niet mee kon nemen naar zijn familie, of als de omstandigheden niet toelieten, dat hij Barbara opzocht.

Sedert die twee van elkaar gescheiden waren, veranderde de kindermeid onophoudelijk van betrekking. Zij, anders zoo standvastig en toegewijd, hield het nu bij geen familie en bij geen kind langer dan 'n paar weken uit. De dames, bij wie ze in dienst was en die met deze parel altijd tevreden waren, verbaasden zich over de onrust der vrouw, die plotseling en zonder opgave van redenen haar post verliet. Geen loonopslag, geen lokkende beloften konden haar vast houden. Barbara's zwerfzucht was evenwel niets dan een vorm van trouw jegens haar Ferdinand. Steeds verwittigde ze hem per brief van haar verandering. Op de kadettenschool echter bezocht ze hem nooit.

De Zondagen, waarop zij vrij had en Ferdinand haar opzocht, waren haar schoonste geluk. Zij kon als in vroegere tijden met hem gaan wandelen, of de kadet zat bij haar, wat wil zeggen, dat hij in de meidenkamer of in de keuken zat van min of meer welgestelde burgerhuizen. Ja, in leelijke, nauwe bediendenkamers en in vunzige keukens zat het

officierskind bij de meid, en zij keken elkaar aan, en praatten wat.

Vaak kwamen andere dienstboden wat rondscharrelen, om hun nieuwsgierigheid naar het zonderlinge paar te bevredigen. Vaak trad de huisvrouw zelf binnen, om 'n regeling te treffen. Doch zij waren zoo in hun samenzijn verzonken, dat ze de storing nauwelijks opmerkten. Meestal bracht Ferdinand ondergoed mee, dat hersteld moest worden; dan greep Barbara naar naald en garen of maasbal, want zoo kon je prettiger praten.

Met Steidler hadden in dezen tijd opmerkelijke veranderingen plaats. De jongen, die tot nu toe een stout struikrooversideaal had gehuldigd, nam opeens 'n gemaniëreerde allure aan. Hij begon met den kraag van zijn kadettenuniform. Volgens voorschrift mocht die niet hooger zijn dan vier centimeter. Steidler verhoogde hem eigenmachtig tot zeven centimeter. Z'n klein hoofd met de even uitstaande ooren groeide nu uit tot 'n beangstigend nauwe en langgerekte pijp. Daar kwam nog 'n monocle bij, die hij bij iedere gelegenheid, zelfs onder de lesuren, in z'n oog drukte. Wegens deze overtredingen werd hij tweemaal gestraft. Het gevolg was, dat hij zich in de week voorzichtiger gedroeg, Zondags echter des te arroganter met de zinnebeelden zijner nieuwe elegance pronkte.

Tegelijk wende hij zich een manier-van-spreken aan, die voor anderen onverstaanbaar was. Zoo zei hij tegen 'n argeloozen klasgenoot: „Op jou zal ik niets zetten." Of hij paste dagen lang 'n zinledig adjektief overal op toe, wat hem maar in den zin kwam, bij voorbeeld het woord „nerveus", dat hij uitsprak „nervuus", wat hem het toppunt scheen van voornaamheid. Niet alleen het weer was dan „nervuus", maar ook Krispin's gelakte schoenen en het vleesch bij het middageten. Een derde soort van zijn nieuw uitgevonden taalschat bestond uit duistere vaktermen, die tot het vocabularium schenen te behooren van nachtbrakende verdorvenheid. Dat de kadetten der hoogste klas gisteren „zoo vol als 'n kanon" waren geweest, dat ging nog, want sommigen wisten, dat er daarbij van 'n woest drinkgelag

sprake was. Wat echter het woord „breigel" beduidde, waaraan Steidler boven alle andere nieuwigheden de voorkeur gaf, is moeilijk uit te maken. Hij goochelde voortdurend met dat woord: „Morgen zal 't breigel zijn." — „Dat loopt op breigel uit." En zoo voort. Al die schitterende uitdrukkingen waren afkomstig van Steidler's „partikulieren" omgang, waarop hij graag snoevend pochte. Voortdurend had hij nu den mond vol van namen, die naar den paardestal roken of naar champanje smaakten. Naast 'n baron Elemer von Marosfalva dook 'n graaf Taresani op, om te zwijgen van een werkelijken prins Rhodenspoek.

Steidler was de zoon van een ondergeschikten belastingambtenaar, aan wiens onaanzienlijk, kleinburgerlijk bestaan hij weinig waarde hechtte. Iedere week bedotte hij den ouden man, bewerende dat hij dien Zondag niet thuis kon komen, daar hij op het instituut huiswerk moest maken. Intusschen verboemelde hij den rustdag in het gezelschap van die klinkende namen, waaronder hij de rol van een mooien Benjamin speelde. De anderen, leerlingen der beroemde akademie te S., waren veel ouder dan hij.

Ferdinand leerde de troep op 'n zeer onverwachte manier kennen. Het gebeurde in den tijd, toen Weber naar 'n sanatorium in Istrië was gebracht. Ferdinand wist daar niets van en vermoedde, dat zijn vriend nog altijd thuis bij zijn verwanten te bed lag. Weber woonde niet bij zijn ouders. De vader was als militaire intendant in Dalmatië gedetacheerd. Op een Zondag in het voorjaar wilde Ferdinand den zieke opzoeken. Van die verwanten hoorde hij nu, dat Weber drie dagen geleden voor zijn longen naar het Zuiden gezonden was. Eenzaam en treurig keerde Ferdinand naar het instituut terug. Hij was overtuigd, de slaapzaal even leeg te zullen vinden als op elken Zondag. Doch ditmaal had hij zich vergist: 'n paar vreemde jongelui lagen, half gekleed, op de kribben. Toen Ferdinand binnentrad, vloog Steidler op hem af:

„Heb je wat gezien?"

Ferdinand wist niet, wat hij gezien moest hebben. Een matte stem vroeg:

„Wie is dat?"
Steidler keerde zich in zijn raadselachtige geheimtaal tot de stem:
„Die hoort niet bij ons. Dat is een verstrooide."
De matte stem besliste:
„Dan gaan we gauw..."
Steidler greep met giftige hartelijkheid den niets kwaads vermoedenden Ferdinand onder z'n kin:
„Mondje dicht, schalk, mondje dicht, of..."
Ferdinand hechtte aan deze scène niet de minste beteekenis. Weber's dood verdrong haar uit zijn aandacht. Veertien dagen later namelijk veroorloofde majoor Krispin na zijn komst in de klas de kadetten niet, te gaan zitten, doch deed hij hun in scherpe bewoordingen, alsof ze allen aan dit ongeluk schuldig waren, de mededeeling, dat hun kameraad Weber in 'n sanatorium in Istrië aan de tering gestorven was. De majoor voegde erbij, dat hij het aan de klas overliet, door 'n vrijwillige inzameling een krans te bekostigen, om daarmee Weber's graf op het militaire kerkhof van Triëst te tooien.

De primus maakte onmiddellijk een naamlijst, waarop hij de kleine bijdragen aanteekende, die door de kadetten werden geschonken. De uitwerking van het doodsbericht op de klasgenooten was wonderlijk. Zij voelden geen medelijden en geen schok, maar geraakten door Weber's dood toch in 'n soort onwelkome verlegenheid, alsof de dood een aanmatigend iets was, in tegenspraak met kameraadschap onder jongens. Zelfs Ferdinand, voor wien het stellig een zwaar verlies was, kon in zijn binnenste geen leed ontdekken. Ook deze doode ontsnapte hem terstond naar dat ontoegankelijke doodenoord, waar hij zich goed kon verstoppen. Hoe had Weber er toch uitgezien? Telkens weer verwaasde het beeld van zijn vriend. Hoewel Ferdinand tot zijn eigen verbazing geen diepere smart meende te gevoelen, liep hij toch verscheiden dagen half verdoofd rond.

Barbara was weer eens van betrekking veranderd. Ditmaal scheen ze het uitstekend getroffen te hebben. In een zeer groot huis funktionneerde ze nu als huishoudster, wat

beteekende, dat zij de leiding had over het keukenpersoneel en de overige dienstboden. Toen Ferdinand haar den eersten Zondag na het doodsbericht opzocht, vond hij haar bedrijvig in haar keuken. Ze maakte schotels klaar met sandwiches en gebak. Het huis was vol beweging.

„De groote kinderen hebben gasten," zei Barbara treurig, terwijl zij voor het aanrecht druk bezig was. Ferdinand ging stil zitten, en keek toe. Een kluwen schrille stemmen sprong door de halfopen deur. De kadet huiverde. Afkeer groeide in zijn lichaam. Moest hij niet opspringen en wegsnellen? Hij bleef zwijgend zitten. En Barbara, die misschien juist zoo'n ellendig gevoel had, werkte door, zonder Ferdinand aan te zien.

De stemmenvloed werd sterker. Je kon de leelijke kraaigeluiden onderscheiden van jongens, die den baard in de keel hadden. Nu raasde het gezelschap door de voorkamer, die aan de keuken grensde. Ferdinand sloot zijn oogen, zoo hevig trof hem de onafwendbaarheid van het noodlot. De deur werd open gerukt. Ongeveer twaalf halfvolgroeide jongens stroomden binnen en stortten zich vraatzuchtig op Barbara's schotels. En midden in dat helsche kabaal stond voor Ferdinand 'n tweede kadet: Steidler.

De twee jongens keken elkaar lang en strak aan, en zeiden geen woord. Daarna maakte Ferdinand 'n lichte beweging met zijn hoofd en keek hij onbeweeglijk opzij. Steidler's mond opende zich tot een lach, looze vonken schoten uit zijn oogen, hij zwaaide met zijn armen, alsof hij de geheele bende erbij wilde halen. Op het laatste oogenblik bezon hij zich: hij verliet de keuken, zonder verder aandacht aan Ferdinand te schenken. Ook de anderen, stiller geworden, trokken zich terug, terwijl ze den kadet in deze omgeving met verbaasde blikken aankeken.

Ferdinand nam ditmaal heel vroeg van Barbara afscheid, die hem, hoewel ze de heele scène niet begrepen had, met angst in 't hart liet trekken. Op school terug, zeide hij den kamerordonnans, dat hij schrikkelijke hoofdpijn had en meteen naar bed ging. Toen 's avonds de andere kameraden

thuis kwamen en met woest lawaai en onbarmhartig geschater naar bed gingen, lag Ferdinand reeds in een verwarden, angstigen halven slaap. Woorden en blikken zwermden om hem heen als muskieten.

Nauwelijks hadden de kadetten zich 's morgens in het klasselokaal verzameld, of Steidler trad gewichtig en dreigend op hem toe:

„Hallo, 'n oogenblik, alsjeblieft!"

Hij nam Ferdinand's arm en trad met hem opzij:

„Ik stel voorop, dat ik voorloopig niet spreken zal."

Den laatsten tijd had Steidler's gemaniëreerde taal zich op den bureaukratischen stijl van politieke belangrijkdoenerij toegelegd:

„In ruil daarvoor kan ik van jou openhartigheid eischen."

Ferdinand trachtte tijd te winnen:

„Wat dan?"

„Stel je niet aan! Je weet toch zelf ook wel, dat je geen officier kunt worden, als het uitkomt."

„Wat praat je toch voor nonsens?"

„Ik verbaas me er slechts over, hoe handig jullie dat in elkaar moet hebben gezet, opdat het uit de dokumenten niet kan blijken."

„Mijn hemel, wat voor dokumenten toch?"

„Doe niet zoo, kind! Je bent wel 'n sukkel, maar zóó'n schaap ben je toch ook weer niet. Je weet heel goed, dat een bastaard geen officier kan worden."

„Wat is dat: bastaard?"

„Ik maak je er opmerkzaam op, dat het op 'n grooten breigel uit zal loopen, als je zoo doorgaat. Mij interesseert alleen, wie je mama tegenwoordig onderhoudt."

Deze gemeene, onduidelijke woorden, waarmee Steidler schermde, troffen Ferdinand verpletterend. Het bemantelde, gesluierde karakter van dezen fellen aanval verlamde al zijn verdedigingskracht. Geen woede ontstond in hem, alleen een mateloos gevoel van leed. Het liefst zou hij in huilen zijn uitgebarsten. Maar hij zeide:

„Ik heb immers geen moeder meer."

Steidler toonde zich gekrenkt:

„Weet je, het is niet mooi van je, dat je je moeder verloochent."

Ferdinand steunde:

„Maar ik verloochen haar heelemaal niet."

Steidler liet zich niets wijs maken en ging recht op zijn doel af:

„Kijk, ik kom ook niet uit de familie van een stadhouder of een korpskommandant. Ik kom er openlijk voor uit: mijn vader is maar 'n hooge staatsambtenaar. En ook jij moet openlijk zeggen: Mijn moeder is 'n keukenmeid! Vooruit dan!"

Ferdinand kon zijn tranen niet langer beheerschen:

„Nee, dat is niet waar, dat is niet waar!"

Steidler zei vriendelijk-overredend tot hem:

„Kom zeg nu: Mijn moeder is 'n keukenmeid. Dan zal ik zwijgen. In het tegenovergestelde geval . . ."

De deur ging open en de katecheet kwam de klas binnen, want het uur, dat op dit gesprek volgde, was aan den godsdienst gewijd. Onder de les kon Ferdinand nauwelijks tot zichzelf komen. Ieder inzicht, ieder oordeel over de werkelijkheid verliet hem. Hij was er van overtuigd, dat het met zijn loopbaan uit was, indien Steidler zijn dreigement gestand deed en hem als „bastaard", als zoon van 'n keukenmeid, rondbazuinde. Met de verwarring van zijn denkvermogen vermengde zich gewetenswroeging. Wanneer de kadetten Zondags hun verlofsbriefje vroegen, moesten ze bij de administratie de plaats opgeven, waar ze heen dachten te gaan. Nu werd deze verordening door 'n goedmoedigen onderofficier niet heel streng gehandhaafd. Ging Ferdinand naar Barbara, dan draaide hij meestal om die opgave heen, of noemde hij 'n willekeurig adres. En hij was er van overtuigd, dat het misdrijf dezer verheling thans aan den dag zou komen, en hem den nek zou breken. De vreeselijkste wanklank echter in zijn ellende was de verloochening. Ja, hij had Barbara verraden, hij had haar niet beschermd, hij was afvallig geworden. In zijn bonzend hoofd ontstond de ziekelijke inbeelding, dat hij gelogen had met zijn bekentenis, geen moeder te hebben. Zijn

werkelijke moeder kwam hem zelfs niet in de gedachten. In zijn geest brandde de smaad, dat hij zich voor Barbara had geschaamd.

Na de godsdienstles liep Steidler nog even langs Ferdinand:

„Ik heb besloten, je tot twaalf uur bedenktijd te geven."

Op den lesrooster stond van negen tot tien exerceeren. De kadettenbende werd naar de binnenplaats gedreven. Leermeester in het exerceeren was 'n ruwe, oudgediende sergeant-majoor, die nu op zijn ondergeschikten wreekte, dat zij eens zijn superieuren zouden zijn. Nog nooit had Ferdinand zooveel fouten gemaakt als vandaag. Klonk het: „In dubbele rijen rechts om," dan zwenkte hij naar links. Moest hij als voorman marcheeren, dan gelukte het hem niet, de bevolen richting te bewaren. Bij de handgrepen met het geweer verwisselde hij de afzonderlijke tempo's. Het gevolg was, dat de leermeester hem toedonderde, dat hij moest na-exerceeren: wanneer de anderen mochten rusten, moest hij òf „wippen", of zich onophoudelijk in den inspannenden oostenrijkschen vorm van den paradepas oefenen.

Het onaangenaamste van dit afzonderlijk exerceeren was de omstandigheid, dat de spotzieke groep kameraden in 'n behaaglijke rust van toekijken moppen over het slachtoffer zaten te tappen. Steidler ging voor den troep staan en gaf Ferdinand korte en onbegrijpelijke teekens, die hem nog meer in de war brachten. De snijdende stem van den sergeant-majoor sloeg als 'n zweep over het gelaat van den gepijnigden jongen: „Marsch, een — twee! een — twee!"

De handen gekruisd op den rug, slingerde Ferdinand zijn linker been ver van zich af, in voorovergebogen houding hield hij stand en dan trok hij zijn rechter voet bij, terwijl zijn teenen even den grond aanraakten. „Een — twee!" Steidler was nu vlak bij gekomen en stond naar de strafoefening te kijken, als op straat 'n wandelaar naar 'n ongeval. Toen Ferdinand vlak langs hem heen stapte, zei hij heel ernstig:

„Je hebt gelijk. Denk maar voortdurend aan je moeder."

Ferdinand stokte midden in het „Een!", trok bij „Twee" zijn rechter voet niet bij, en liet zijn hoofd hangen. De leermeester klapte ongeduldig in z'n handen: „Een — twee!" En nogmaals: „Een — twee!" De jongen verroerde zich niet. De woedende onderofficier sprong vlak op hem toe, en brulde:

„Zul je gehoorzamen, ellendig wangedrocht!"

Het beschimpte kind hief langzaam zijn oogen op, om den kwelgeest aan te zien. Doch thans gebeurde iets, wat een heel ver deel van zijn wezen zelf met groeiende ontzetting aanschouwde. Zijn oogen zagen den sergeant-majoor niet. De binnenplaats wankelde in een duizeligen schemer. Een afgrijselijk buiten-zichzelf-zijn, een gruwelijke gloed, 'n onbekende scheuring van het ik hief den veertienjarigen knaap bijkans van den grond op. Tot het laatste oogenblik toe had hij het gevoel, dat hij zich nog achteruit kon rukken. Maar iets genotvols dreef hem juist, zich in 't onbekende te storten. Hij wierp zich op den onderofficier en trommelde met beide vuisten op hem los. Evengoed had hij zich echter op 'n klasgenoot of op 'n boom kunnen werpen, wanneer die het dichtst bij hadden gestaan. Het was geen aanval: het was een vlucht naar voren, het onzinnige rukken aan een nooduitgang, als het vuur in den rug woedt.

De majoor slingerde hem met één vuistslag tegen den grond. Daar bleef hij, krampachtig in elkaar gedoken, liggen. Men haalde den dokter. Die onderzocht allereerst Ferdinand's vuist, of de duim soms verstuikt was.

De jongen bracht een week in de ziekenkamer door. In dien tijd vergaderde het college der leeraren en beraadslaagde men, wat er met Ferdinand gedaan moest worden. Insubordinatie en daadwerkelijke aanval op een meerdere, dat zijn in militaire oogen onverzoenbare misdaden. Aan den anderen kant moest men den leerling als verzachtende omstandigheden wel geestesstoornis toekennen en een aan val, die veel van epilepsie had. Aan een diepere verklaring van het geval dacht niemand: zoo iets was in tegenspraak met de tradities der kadettenschool. Alles bij elkaar: Geen soldateske natuur! Op dat punt was het leeraarskorps

volkomen eenstemmig. Van hoogerhand kwamen telkens scherpere dekreten betreffende de selektie der officieren. Daaraan moest men zich houden.

Rapport, verslag, inlichtingen, antwoord, 'n paar vel kanselarijpapier groeiden uit tot een dokument, dat door de militaire overheid aan de weeskamer werd aangeboden. Daarop verscheen die onverschillige meneer, die de rol van Ferdinand's ex-officio-voogd speelde, en in de ziekenkamer hield die een bespreking boordevol waarschuwingen over de kwestie, wat er nu met den nog niet genezen boosdoener gebeuren moest. Ferdinand stiet met sidderende stem telkens weer hetzelfde verlangen uit: „Weg van hier!" De voogd gaf hem te verstaan, dat een man als hij aanspraak meende te mogen maken op pupillen van beter gehalte. Daarna nam hij afscheid, met 'n paar vage beloften. De burgerlijke instantie besliste het geval voor haar deel. Op 'n dag verscheen in de kadettenschool een leekebroeder, die Ferdinand mee nam. Het alumnaat van een geleerde orde opende zijn poorten voor hem. Zijn nieuwe leven begon ermee, dat hij binnen een jaar de geheele leerstof der eerste twee gymnaziumklassen moest inhalen.

Ferdinand bewees zijn kracht. Het gelukte hem.

IV.

Ferdinand komt op straat.

Engländer had Ferdinand door onderbrekingen en vragen voortdurend verder gelokt op den weg van het releveeren. Deze dacht aanvankelijk, dat hij niets of bedroefd weinig te vertellen zou hebben. Allengs echter kwam het leven in zijn geheugen opdringen. Toch sprak hij schroomvallig en vertelde hij ordeloos en in den blinde, wat vóór Engländer nog geen mensch te hooren had gekregen.

De ander moest hem door vragen telkens weer verder helpen. Hij scheen aan een soort pleinvrees van zelfstandig praten te lijden. Geen half uur was verloopen. Engländer

stond op en draaide het licht aan. Hij gaf daarmee te kennen, dat hij voorshands genoeg wist. Daarna liep hij 'n paar maal met zware stappen door het vertrek, terwijl hij bewust zijn buik introk en zijn lippen samenkneep. Of het weifelend vertelde levensfragment indruk op hem had gemaakt, bleef verborgen. Zijn overpeinzingen werden afgebroken, doordat hij zich 'n tweede stuk van Ferdinand's tulband afsneed en 'n geweldig brok in z'n mond stopte.

„En hoe staat het nu met uw Barbara," vroeg hij, toen hij weer kon spreken.

Ferdinand haalde een versleten portefeuille te voorschijn. Hij zocht lang in de schuilhoeken ervan, maar slechts in schijn, want hij aarzelde plotseling, of hij Barbara's brief wel mocht laten zien. Doch weldra hield Engländer een vel papier in de hand, dat bedekt was met kinderlijk schuinliggende letters.

De brief begon in gebrekkig Duitsch, ging daarna over (daar dit gemakkelijker voor de schrijfster was) in Boheemsch en eindigde weer in 't Duitsch. Barbara beschuldigde zich, dat zij zoo lang niets van zich had laten hooren. Maar er hadden zich groote veranderingen afgespeeld. Haar broer, de mijnwerker, was gestorven, en Franta was goedgekeurd voor den militairen dienst, zoodat hij in 't najaar wel zou moeten opkomen. Ze schreef letterlijk: „Misschien sturen ze hem, zooals de wet voorschrijft, naar huis; misschien ook niet." Daarmee zinspeelde ze op de bepaling, dat de eenige zoon van een weduwe vrij was van dienst. „Mijn schoonzuster en ik zullen moeten afwachten." Ze had besloten, niet meer in betrekking te gaan, daar ze dezen zomer vier-en-zestig jaar oud was geworden. „Ik kan 's nachts niet goed meer slapen en denk dan dikwijls aan u, of u iets noodig hebt." Ze besloot haar brief met de mededeeling, dat haar een gerucht ter oore was gekomen, dat jonge priesters naar Afrika werden gezonden, „om daar de wilden te bekeeren." Deze mogelijkheid vervulde haar met angst en zorg.

Engländer las den brief tweemaal. Zijn gezicht glansde,

alsof er van het dorpsche, zwaar gelinieerde papier licht af scheen.

„Het best nog bevallen mij het opschrift: „Jongeheer", en de eerbiedige toon. Zie je, daarin ligt een der oeroude schoonheden van Oostenrijk, een waardigheid en een vrijheid, die het rijk geworden liberalisme en nationalisme allang vernietigd hebben."

Hij werd plotseling nerveus:

„Laten wij gaan, laten wij gaan! Ik houd het hier niet langer uit. Toe, ga met mij mee!"

Ferdinand greep zijn hoed. Maar Engländer beval:

„Nee! Eerst pakt u uw dingen bij elkaar. We nemen uw koffer mee."

De seminarist staarde onthutst naar zijn bezoeker. Deze motiveerde overtuigend:

„Ik denk, dat er nooit een gunstiger moment voor uw vlucht komt dan deze avond. U bent alleen. Men zal u, vermoed ik, pas morgen ochtend missen. Pak gauw alles in! Voor de rest zal ik wel zorgen."

Ferdinand gehoorzaamde. Zijn handen waren zoo opgewonden, dat Engländer hem bij het pakken en inpersen moest helpen. Hij had geen voorstelling van wat nu gebeuren zou. Zijn geheele wezen stond open voor de vlucht, die gisteren nog een dolle fantazie zou geweest zijn. In een roes gaf hij zich geheel prijs aan Engländer's wil, aan den wil van een man, die in zijn oogen buitengewoon van inzicht en levenservaring was, de eenige autoriteit die hij kende.

Wat had Ferdinand te verliezen? Dit ijzeren ledikant hier, twee magere maaltijden daags en het uitzicht op een schraal beroep, waarvoor hij niet den minsten aanleg bezat. Wat had hij te winnen? De wereld! En Engländer was zijn vriend, die hem niet zou verlaten.

Engländer, van zijn kant, was verrast door het plotselinge besluit, dat hem overweldigd had, om dezen jongen man aan zijn gevangenis te ontrukken. Er bestond voor hem niets afschuwelijkers dan de voorstelling van boeien, van onvrijheid en gevangenschap. Hij dacht in deze minuten wel aan zijn verantwoordelijkheid, doch de zakelijke verhoudingen

waren zoo duidelijk, dat hij iedere bedenking afwees. Die Ferdinand was niet van het hout, waar men misdienaars of kosters van snijdt. In deze atmosfeer van tucht zou hij uitteren. Hij moest op den „omweg" worden gebracht, waarvan hij, Engländer, daarnet gesproken had. Zonder afvallig-worden bestond er voor den modernen mensch geen thuiskomst bij God. Het verschrikkelijke van onzen tijd was immers, dat er geen spontaan en natuurlijk leven in God bestond, doch alleen een lauw en halfslachtig bekeerlingschap, dat zeer dikwijls uit een troebele bron kwam.

Engländer kende die bronnen heel goed. Daar was vóór alles de geestelijke hoogmoed, die zich wilde adelen door de moderne natuurwetenschappelijke wereldbeschouwing als oppervlakkig en banaal te verwerpen. Daar waren esthetizeerende neigingen en poenige vooroordeelen, waarvan Engländer zich evenwel ook na een streng zelfonderzoek vrij wist.

De gedachte aan God was hem werkelijk het levenscentrum. Spiritueel als hij „helaas" was, placht hij God en het goddelijke als een harmonisch gebeuren te definieeren, analoog aan de muziek, „die eveneens minder verstandelijk dan als gevoelservaring moet worden opgevat." Uit deze vergelijking kan men opmaken, dat Engländer ook een adept der muziek was. Hij behoorde tot het geslacht, dat in de opera geen uitvoering van Wagner verzuimde. De muziek was echter een der eerste offers, die men brengen moest. Ook zij was, los gemaakt van een hoogeren inhoud, evenals het intellekt een der ergste verleidingen geworden. Engländer kwam nu geen theater meer binnen en wreekte zich op zijn oude liefde voor Wagner, door hem de schuld te geven van den ondergang der kunst en van de brutale zelfvergoddelijking der kunstenaars.

Des te meer betrok hij de muziek niet als toonkunst, doch als kosmisch verschijnsel in zijn gelijkenissen en gedachten. Er bestond voor hem een muzikaliteit van het oor, van het oog, van het denken, en van het geloof. Muziek was voor hem de ervaring van eenheid en harmonisch-rythmischen samenhang der ruimtelijke en tijdelijke ver-

schijnselen, en als zoodanig een kind der oermuzikaliteit, der theofanie, het schouwen van God.

Hierin zag Engländer het eenige en ware verschil tusschen de menschen, de scherpe scheidingslijn, die de psychische wereld doorsnijdt. Muzikaal en onmuzikaal, wat heel weinig met pianospel te maken heeft, en de eindelijke tegenstellingen omvat. Goed en kwaad, genegen en afgunstig, bevallig en plomp: al deze paren van tègendeelen kon men onder die eene formule brengen.

Wat had hem terstond bij de eerste ontmoeting met Ferdinand in de collegezaal zoo diep ontroerd? Wat bewoog hem thans, nu hij toekeek, hoe de jonge man zijn armoede in de ouderwetsche reismand stopte? Dit was een „muzikaal" mensch. Engländer moest tranen onderdrukken, zoo bekoorlijk-naïef vond hij Ferdinand's bewegingen. Een schrikkelijke twijfel trok nu door hem heen: of hij niet toch een onrecht beging, of hij ook werkelijk voor dit kind zou kunnen zorgen.

„Hebt u uw papieren?" vroeg hij.

Ferdinand snuffelde geboortebewijs en schooldiploma voor den dag. Engländer informeerde verder:

„Wie is uw voogd? de man van uw tante, niet?"

„Nee! ik heb sinds jaren van die twee niets meer gehoord. Misschien leven ze niet meer."

„Nu, wie is dan uw voogd?"

Ferdinand moest zelf lachen:

„Op mijn woord, z'n naam is mij ontschoten!"

„Hebt u vorderingen op den staat? is er 'n nalatenschap van uw vader?"

„Ik geloof van niet."

„Ik geloof van niet! Zie je wel, hoe ik gelijk heb, mijn waarde! Uit u zal nooit 'n verstandig mensch groeien."

„Wat nu?"

„Doodeenvoudig. U schrijft aan het bestuur van het internaat 'n brief, dien ik u morgen zal dikteeren. Bovendien zal ik een jurist raadplegen. Ik denk niet, dat ze u iets kunnen doen. U wilt medicijnen studeeren. Goed! U krijgt de middelen daarvoor. Niemand zal u terug halen."

Ferdinand verbaasde er zich over, hoe gemakkelijk het was, te vluchten. De kooi stond altijd open. Alleen was de vogel te goed getemd en te angstvallig, om weg te vliegen.

Om den portier niet achterdochtig te maken, droeg Engländer de reismand de trap af. Op den eersten hoek der straat bleef hij staan, met de opmerking:

„Ziezoo! Nu bent u een weggeloopen monnik."

Ferdinand voelde zich, alsof hij voor 't eerst op de straten van Weenen liep. Hij verbeeldde zich een lucht in te ademen, die hij niet kende, een lucht vol scherpte, stoutmoedigheid, wind, avontuur, en angst. Een oogenblik lang vreesde hij, onpasselijk te zullen worden. Hij had een wellustig, zwak gevoel in z'n knieën. Nog was niets gebeurd, doch het lot hield hem vast en veranderde alles, zoodat de wereld hem nieuw voorkwam als aan een zieke, die 'n eeuwigheid in bed heeft gelegen.

Alfred Engländer wenkte een rijtuig. Hoe bewonderde Ferdinand dat gebaar vol zelfbeheersching! Hij klemde zich aan den arm van dien man vast, dien hij voor zoo sterk en zeker hield. Iedere schrede was nu vrijheid en zelfbeschikking. Daardoor deed iedere schrede ook zoo'n pijn, alsof de schoenen te nauw waren.

In het rijtuig hield Engländer 'n predikatie:

„U moet zoo gauw mogelijk een brief schrijven aan uw Barbara. Zij zal het stellig naar vinden, dat ze u ook in de toekomst „jongeheer" zal moeten noemen, en dat het „hoogeerwaarde" in rook is opgegaan."

„O, dat is niet van 't minste belang!" meende Ferdinand.

Het rijtuig hield stil voor 'n huis in de gezantschapswijk. Engländer belde en gaf aan 'n eerwaardigen man enkele aanwijzingen. De rieten reismand werd in ontvangst genomen. De eerwaardige verdween met 'n buiging voor den zoon des huizes. Deze wees op de villa:

„De burcht van mijn vader! Dit is 'n school voor 'n duivelsche patristiek."

Hij gaf den koetsier 'n teeken. Het rijtuig reed door.

„Ik wil u met de verhoudingen onder dit dak, waar u 'n paar dagen zult doorbrengen, vertrouwd maken."

Met zijn zorgvuldige woordenkeus, die met ironische voorliefde een persklare en gestilizeerde syntaxis gebruikte, vertelde hij, dat zijn ouders reeds tamelijk lang dood waren, echter twee broeders „bloeiden", ieder een type van „onmuzikaliteit". Daar zij geen geldmenschen uit de eerste, maar uit de tweede hand waren, bezaten zij niet eens „de daemonie van het verwerven. Zij zijn een lauwe secundogenituur van het kapitaal. Een uitnoodiging bij den een of anderen vorst schatten zij hooger dan een geslaagde kommercieele transaktie. Mij haten ze, zonder den moed te hebben, aan hun haat te gelooven. Ze zalven hun haat in met piëteit, met konventioneele konsideraties. Toen ik socialist was, hielden ze mij voor gevaarlijk; sinds ik de waarheid begin te zien, houden ze mij voor krankzinnig. De sterkte hunner pozitie tegenover mij berust op mijn niets-presteeren. Daar ik niets verdien en van mijn rente leef, ben ik 'n paraziet. Daar ik geen talenten bezit of ze niet tot hun recht laat komen, ben ik een verloren zoon."

„De burgerlijke wereld," ging hij voort, „erkent slechts drie vormen van menschelijke existentie: òf sta maatschappelijk bovenaan, òf laat, in den wedloop om geld en genot, evenals zij de geldmakerstong uit den mond hangen, òf word haar hofnar. Als ik feuilletons of verzen kon maken, dan zouden mijn broers vol vreugde met mij pronken. Schrik niet, mijn waarde: ik bezit goddank een eigen woning. Mijn broers en de geheel daarbij passende vrouwen zullen u niet lastig vallen."

De koetsier, die niet wist waar hij heen moest, keerde zich om:

„Waarheen, mijnheer de baron?"

„Naar het Prater," besliste Engländer.

Vriendschap is uitsluitend een deugd van twintigjarigen. Een man kan nog als hij zestig is doodelijk verliefd worden: een werkelijke vriendschap sluit hij na z'n dertigste nauwelijks meer. De wonderlijke voorwaarde voor jeugdvriendschap is de ideëele gelijkheid, die alle twintigjarigen met elkaar verbindt. In welke levensomstandigheden zij zich ook bevinden: zij zijn allen even arm, want ze zijn een-

voudig niets. Zoo valt voor hen de macht weg, die in den omgang de scherpste scheidingen brengt: de nijd. Daar zij allen arm en nietig zijn en nog niet gelikt hebben aan het bloed van het succes, gunnen zij elkaar van harte iederen toekomstigen voorspoed en zijn zij bereid, elkaar over en weer op hun weg te helpen. Bevecht een jong mensch een overwinning, dan heeft hij niet voor zichzelf alleen, doch voor 'n heele generatie overwonnen. Na z'n dertigste evenwel is de man door het succes bedorven, of door tegenslag, wat op hetzelfde neerkomt.

Wel was Engländer 'n jaar of zes, zeven ouder dan Ferdinand. Toch beleefden zij daar buiten in het Wurstel-Prater een heerlijk uur van echte jeugdvriendschap. Er kwam bij Engländer 'n vaderlijk gevoel bij en de vreugde, vandaag niet alleen 'n daad van bevrijding op zijn geweten te hebben, maar ook een gids in een nieuw levensland te mogen zijn. Hij noemde het genoegen, zich door de warrelende menigte in het Prater te laten meevoeren, „in het leven baden." Voor Ferdinand was het zoo iets als 'n eerste bad.

Merkwaardig: binnen enkele uren was al het vroegere weggespoeld. Onafzienbaar ver lagen gisteren en zijn geheele leven. Ferdinand heeft het geluk, niet slechts een ongewone herinnering te bezitten, doch ook een ongewone vergetelheid. Voor hemzelf was het angstwekkend, hoe de snelle beslissing, de vlucht, met één slag het geheele verleden onwerkelijk hadden gemaakt. Alleen zijn lichaam, gewoon aan rij en gelid, aan strenge huisregels, aan wandelingen met de klas, waarbij je je oogen moest neerslaan: alleen zijn lichaam kon zoo spoedig niet vergeten en was radeloos prijs gegeven aan de kleurige dwarreling. Zijn gestalte, in de zwarte seminaristenjas, slingerde onzeker. Telkens trok de angstige glimlach van een blinde over zijn gezicht.

Engländer hield zich aan zijn plan. Hij vermoedde, dat feestelijk gedruisch en vroolijk kleurengewemel genezend zouden werken op Ferdinand's bedeesdheid. Daar hij zelf dol was op de sensatie der achtbaan, nam hij hiervoor kaarten. De jongelui zoefden ettelijke malen in wilde bochten langs schrikkelijke afgronden en door ijselijke tunnels en

zogen het genot van doodsgevaar op in onschadelijke doses. Deze razende beweging, die je middenrif samenknijpt, maakte Ferdinand dronken. Den derden rit schaamde hij zich niet meer en mengde hij zijn stem onder de kreten der meisjes, die zich tegen hun begeleider aandrukten.

Later, toen ze naar den uitgang liepen, werd 't hem zwart voor de oogen en dacht hij, weg te zinken. Welk een verandering in enkele uren! Het was te veel voor zijn kracht. Engländer schrok en bracht hem gauw thuis. Voor het eerst sedert zijn kindertijd sliep Ferdinand weer in een sprookjesbed.

In de volgende maanden zorgde Alfred Engländer met de grootste toewijding voor zijn beschermeling. Daar hij een konflikt met z'n broers, die zijn doen-en-laten bespionneerden, wilde voorkomen, huurde hij goede kamers en betaalde hij kost en inwoning voor 'n half jaar vooruit. Hij liet Ferdinand bij zijn kleermaker op eigen kosten keurig uitrusten. Hij liep naar de universiteit en zorgde voor de inschrijving. Tegelijk bestelde hij studieboeken, anatomische instrumenten, en wat verder nog noodig is bij het begin eener artsenstudie. Ook kreeg Ferdinand een toelage, die intusschen niet groot was, daar Engländer zelf niet over groote sommen beschikte. Het testament van den schatrijken vader bedeelde Alfred, den zoon die geen handelsgeest bezat en dus mislukt was, slechts met een maandelijksch rantsoen. Reeds Ferdinand's uitrusting had hem gedwongen, schulden te maken.

Om twee redenen, die zijn geweten niet met rust lieten, deed hij meer dan noodig was. Hij was handlanger geweest bij Ferdinand's vlucht, en zijn hart van bekeerling was daarover meer bekommerd, dan hij wel wilde toegeven. Verder, nog belangrijker: hij kende zichzelf al te goed. Niet voor niets was hij een „zoon van den rijkdom", en aan de rijken bleef, naar Christus' woord, de „zaligheid" ontzegd. Hij gaf aan de plaatsen in het evangelie, welke hierop betrekking hebben, een zeer eigenmachtige verklaring. „Geef al uw have aan de armen" beteekende voor hem niet: Voed en kleed de behoeftigen, — maar: Bevrijd

u van den last van het materieele. Den vloek der materie noemde hij het ongeduld, terwijl rust en geduld attributen der zaligheid waren. Onder „rust" verstond hij eeuwigheidsbewustzijn der ziel; onrust en ongeduld beduidden vergankelijkheid.

Helaas was hij zelf, ondanks zijn godsdienstig streven, uitermate vol onrust en ongeduld. De impuls van gisteren schrompelde vandaag ineen en werd morgen reeds onbegrijpelijk. Engländer vertrouwde zelfs zijn zuiver gevoel van vriendschap voor Ferdinand niet. Misschien zou hij dat na 'n jaar nauwelijks meer begrijpen. Reeds daarom moesten er voorzorgsmaatregelen worden genomen.

Eén ding stelde hem gerust: Hij had niets gedaan, dan de vrijheidsbegeerte van een gevangene verwerkelijkt, een begeerte die heel zijn stom wezen uitademde, sedert hij met hem had kennis gemaakt. Toen Ferdinand zijn nieuwe kamer betrok, zeide Engländer, alsof hem een pak van 't hart viel:

„Ziezoo! Voor een jaar, hoop ik, zult u genoeg hebben om van te leven. Hoor eens, ik ben niet rijk, en het zou wel goed zijn, als u eens uitkeek naar de mogelijkheden die voor 'n student bestaan, om wat te verdienen. Er bestaan repetitieklassen, hulp bij huiswerk aan scholieren, en dergelijke meer. Op het zwarte bord worden zulke dingen bekend gemaakt. Ik had liever, dat ik u dezen raad niet hoefde te geven. Aan den anderen kant zult u zelf blij zijn, iets te kunnen verdienen. Bang hoeft u niet te zijn. Zoolang ik kan, zal ik u helpen."

Deze laatste bewering werkte op Engländer's gemoed, alsof hij 'n opgeblazen fraze had uitgesproken. Om daarvan af te leiden, vroeg hij:

„Wanneer hebt u Barbara eigenlijk voor 't laatst gezien?"

Ferdinand schrok. Hij had in de spanning van den laatsten tijd in 't geheel niet aan haar gedacht, en ook haar brief niet beantwoord:

„Wanneer? Lang geleden. Den vorigen zomer," bekende hij.

Engländer bekeek ontevreden de muren der kamer:

„Het is te kaal hier," beweerde hij. Meteen nam hij vol afkeer met gespitste vingers 'n gekleurde prent van de haak, die dansende Tirolers voorstelde. Toen hij al in de deur stond, om weg te gaan, draaide hij zich nog eens om:

„Om het niet te vergeten: laten we jij-en-jou tegen elkaar zeggen."

Dien avond kreeg Ferdinand een groote, goed omlijste reproduktie: de strenge Piëtà van een vlaamschen meester. De madonna hierop was 'n oude vrouw.

Engländer had de duurzaamheid van zijn vriendschap onderschat. Geen ongeduld, geen nieuwe impuls kwam hem in 't vaarwater. Ze zagen elkaar dagelijks. Hij was trotsch op zijn schepsel. Telkens opnieuw pakte hem de rust van dezen jongen, zijn beschaduwde oogen, de gratie in zijn bewegingen, en zijn even bemantelde geestigheid. Die zal er wel komen, oordeelde hij, en hij was niet alleen trotsch op Ferdinand, maar ook op zichzelf.

Nog op het einde evenwel van datzelfde jaar werd Engländer, en Ferdinand met hem, het offer van een noodlottingen tegenslag. Het kwam tot scherpe uiteenzettingen tusschen de vijandige broers. De toestand van den leeglooper tegenover de „werkdieren", zooals de textielfabrikanten zichzelf betitelden, werd onhoudbaar. Alfred liet zich, onmatig als hij was, meeslepen, en strekte de verdachtmakingen van burgerlijke eerbaarheid ook uit tot de gehate echtgenooten der broeders. Nu kenden de verontwaardiging en wraakzucht jegens den jongsten broeder geen grenzen meer, te minder sinds die door Alfred's driftige boosheid een schijn van rechtvaardiging hadden gekregen.

Geroetineerde juristen, in dergelijke napluizerij geverseerd, werden in den arm genomen, om de testamentaire beschikkingen van den ouden Engländer met betrekking tot bepaalde clausule's opnieuw te onderzoeken. De vindingrijke rechtsgeleerden hadden succes. Indien Alfred vóór een bepaalden termijn niet zou zijn overgegaan tot aktieven mede-arbeid in de firma, dan zou hij het deelgenootschap in de fabrieken verliezen. Deze termijn zou

nu (heel duidelijk waren de bewoordingen niet) allang verstreken zijn. Daar het kolossale vermogen grootendeels in de textielfabrieken stak, bleef voor den jongsten zoon niets anders dan het vruchtgenot van een matig wettelijk erfdeel, dat bovendien nog in onvervreemdbare waarden vast lag.

Met één woord: Alfred Engländer was van een rijken man 'n kleine rentenier geworden, die iedere maand van de bank honderd vijftig gulden kreeg. Om niet iederen dag tegenover de prikkelende grimassen van zijn broers te hoeven zitten, gaf hij zelfs zijn verblijf in de ouderlijke villa prijs. Van honderdvijftig gulden zou hij in de rezidentie niet kunnen rondkomen. Hij verhuisde dus naar 'n provincieplaatsje, waar hij ook beter weerstand hoopte te kunnen bieden aan zijn vleeschelijke zwakheden, die steeds meer vat op hem kregen. Van daar schreef hij lange, verdrietige brieven aan zijn vriend, waar hij vaak 'n klein bankbiljet bij insloot, dat hij met moeite had bespaard.

Doch wat hielp dat? Ferdinand's ellende begon.

V.

De herkenningskoker.

Wanneer de geschiedschrijvers van den wereldoorlog vaak ook verwijderde motieven aanvoeren, ten einde de verbitterde strijdvaardigheid der europeesche volken in de maand Augustus van het noodlottige jaar te verklaren, vergeten zij een nabijgelegen motief, welks belangrijkheid men onvoldoende heeft gewaardeerd. De groote oorlog was voor duizenden een verlossing van honger.

Leest de statistieken van ellende uit het laatste decennium vóór den oorlog! Ge zult vinden, dat van jaar tot jaar de stakingen om loon talrijker worden, de ondergrondsche revolten sterker grommen, dat het verstikkend leed der zielen zich begint te ontladen in wonderlijke zelfmoord-epidemieën. Het schijnt, alsof het fatum in deze periode de laatste hand legde aan de volledige proletarizeering der

menschheid, doch zoo heimelijk, dat de bezittende klassen het nauwelijks konden bemerken. Wie niet meekon, was zonder erbarming verloren.

En alles verliep onder een vroolijk kabbelenden spiegel van welstand, ekonomische frazen, jacht op dividenden, laatdunkendheid tegenover de koloniën, brooddronken gepraat van vooruitgang en kunstmatige opsiering door ingewijden. De oproerige partijen echter groeiden en de nauwgezette kenner der toestanden weet, dat er in geen jaar meer landloopers en nachtelijke gasten onder bruggen en op parkbanken zijn geweest, dan in negentien honderd veertien.

Voor menig bestaan derhalve (het gold niet alleen landloopers, ook gestranden uit intellektueele kringen): voor menig bestaan beteekende het uitbreken van den oorlog een zekere boterham, een onderdak, en verzorging van het gezin jaren lang.

Ook Ferdinand bevond zich onder de hongerlijders. Het zou echter een vervalsching der waarheid zijn, te beweren dat dit de eenige reden was, waarom hij zich terstond als vrijwilliger beschikbaar stelde. Hij geloofde zooals haast iedereen, wat in de kranten stond. De oostenrijksche officierszoon was in hem ontwaakt. De heilige moed van het vaderland gloeide ook in hem, en ook de heilige angst van alle betere jongelui, door zonder uniform in het achterland te blijven 'n verachtelijke lafbek te schijnen. Het leven echter, dat hij gedurende de laatste twee jaren had geleid, maakte hem de vrijwillige aanmelding en het uitzicht op vechten inderdaad niet moeilijk.

Het leven, dat hij geleid had!

Van alle herinneringen, die bij den scheepsdokter in zoo overvloedigen rijkdom opkomen, zijn die uit dezen donkeren tijd de afschuwelijkste. Doodschheid vergezelt ze en een leegte, die gelijkt op het gevoel van onmacht, wanneer de geest zich tevergeefs inspant, een ingewikkeld wiskundig vraagstuk op te lossen. Er bestaat een zinledig, in den blinde tastend leed, dat in God als 't ware geen weerklank wekt, daar het slechts misbruikt leven is. De herinnering aan zulke

verspilde kwellingen dooft niet uit, doch zij houdt zich dood, zooals sommige dieren voor den naderenden vijand.

Spant de scheepsdokter sterker zijn wil, om zich te herinneren, dan begiut hij eerst een klepperend, ratelend geruisch te hooren, zoo luid, dat de ooren hem tuiten. Hij kent heel goed de beteekenis van dit lawaai, dat 's middags en 's avonds in de muffe waschkelders der restaurants heerscht. Hoe vaak heeft hij zijn maal niet verdiend door borden, zilver en messen af te wasschen in de groote eetgelegenheden van het Prater en van de buitenwijken! Kreeg hij dit werk ondanks het groote aanbod, dan mocht hij vaak nog van geluk spreken.

Er waren natuurlijk nog 'n paar andere studenten van zijn fakulteit, die al even straatarm waren als Ferdinand. Deze jongens, verhard door van ouds bekend gebrek, grepen met wilde handen toe, waar zich maar 'n tipje geluk vertoonde. Ferdinand's fijnere kinderjaren, en de luchtdicht gesloten opvoeding in kadettenschool en internaat maakten hem ongeschikt voor den wedloop om beurzen en voorrechten. Enkele maanden na Engländer's financieelen ondergang was hij reeds zoozeer aan lager wal, dat hij niet meer naar de colleges ging. Nu en dan kwam er wel 'n kleinigheid van zijn vriend, doch die sommetjes hielpen slechts voor 'n paar dagen.

Ferdinand schreef Barbara niets van zijn ellende. Hij wist, dat zij hem bij de minste aanduiding geld zou zenden. En voor niets schrok hij meer terug dan voor de spaarpenningen der oude meid. Hoewel hem 's nachts, als hij zijn gezicht naar 'n vochtigen armeluismuur vol luizen keerde, vaak een eindeloos heimwee naar Barbara overviel, schreef hij haar geen letter, om zich niet te verraden.

Meer dan eens scheen het lot zich over hem te willen ontfermen, en viel een straal van hoop in de woestenij van zijn gebrek aan voedsel, zijn smadelijke behuizing en den afschuw voor menschen, dien de wereld, waarin hij gedwongen was te leven, hem inboezemde. Hij kreeg namelijk meermalen een post van huisleeraar bij 'n welge-

stelde familie, waar hij 'n suffigen gymnaziast door de een of andere klas had te persen. Dan zat hij meestal in het karige namiddaglicht van een grauwe, schemerige kamer voor een met schriften beladen tafel, en trachtte hij, z'n verstrooiden pupil het begrip bij te brengen van logarithmen, of 'n paar hexameters van Homeros te verklaren. De ouders van zulke gymnaziasten, die moesten bijgestoomd worden, waren meestal strenge patroons. Wanneer binnen enkele weken het verlangde succes niet intrad, werd Ferdinand weer ontslagen. Niet alleen zoontjelief, ook de huisleeraar sidderde, als vader of moeder van het spreekuur op het gymnazium thuis kwam. Ferdinand bleek, zeer tot misnoegen zijner pupillen, die hem overigens gaarne mochten lijden,een konsciëntieus lesgever, die de uren lang maakte.

Al steeg uit de voorwerpen, leerboeken, taken, schriften een verstikkende verveling op: hij zat nu ten minste in 'n warme kamer en in 'n goed doorvoede omgeving. Had hij deze namiddaguren beter kunnen gebruiken? In de bibliotheek? Die was propvol lieden, wier bestaan op het zijne geleek. Ook had hij zich, door den nood, reeds al te ver van zijn studie verwijderd. Moest hij dan op straat rond loopen? De straat, die maakte hem ongelukkiger dan welke andere verblijfplaats ook: zij is niet slechts een markt van waren, nog meer een van menschen. Iedere blik, iedere schrede, ieder aarzelen, ieder uitwijken, ieder gedrang, kleeding, schoeisel, gelaat en blik —: alles beteekent op deze menschenmarkt een heimelijk aanbod en een heimelijke vraag. De straat wijst ons, mannen en vrouwen, wat wij in de huishouding van het verborgen, maar onomkoopbare begeerte-leven waard zijn. En wat is 'n man nu waard, die slecht gekleed is, kapotte kousen draagt en doorgeloopen schoenen aan de voeten voelt, en wiens middageten uit koffie en brood bestaat? Al heeft hij nog zoo'n knap gezicht en 'n goed figuur, zooals Ferdinand: wat baat 't hem? Iedere vrouw weet, dat er nauwelijks absolute schoonheid bestaat, dat ieder aantrekkelijk voorkomen uit een innerlijke kracht ontspringt van verhoogd zelfvertrouwen. Ofschoon Ferdinand nu inderdaad een

knappe jongen was, keken de vrouwen hem toch zelden aan. Wanneer hij schuw en haastig langs de huizen vlood, lag niet alleen de nevel der armoede over hem. De zoon van goeden huize gevoelde zich gedeklasseerd, en dat kwam in zijn houding tot uitdrukking. Thans nog overvalt hem een eigenaardige vrees, wanneer hij een hel verlichte zaal vol menschenbeweeg binnentreedt.

Had hij 'n plaats als huisleeraar, dan zat hij, zonder acht te slaan op de vele overuren, naast zijn leerling, en ademde hij met hem de stoffige lucht in van gymnaziale verveling. Nu en dan vroeg de huisvrouw hem ten eten. Bij zulke gelegenheden leed hij aan de gewone ziekte der huisonderwijzers: aan den angst, honger te toonen, en daardoor zijn begeerte naar lang ontbeerd tafelgenot openlijk te erkennen. Hij nam de kleinste porties en het kon gebeuren, dat de ontevreden gastvrouw den kieskeurigen jongen man aanried, zijn eetlust door tusschenmaaltijden niet te bederven.

In tegenstelling met anderen van zijn slag leed Ferdinand evenwel niet aan gekrenkten trots. Toen hij door 'n gelukkig toeval een plaats als lesgever kreeg ten huize van een graaf, waar hij haast drie maanden intern was, liet men hem niet aan tafel meeëten, doch moest hij de hoogere bedienden gezelschap houden. Wanneer de schermmeester, een Italiaan die zijn lot moest deelen, zich niet van uur tot uur heftig over deze behandeling had beklaagd, zou hem de smaad nauwelijks tot besef gekomen zijn.

Toen hij deze plaats verloor, begonnen voor hem de donkere weken zijner armoede. Had hij het geld voor de reis bezeten, dan zou hij misschien, nu zijn laatste kracht hem verliet, naar Barbara zijn gevlucht.

Het hoogtepunt zijner behoeftigheid viel samen met het uitbreken van den oorlog. Reeds in Augustus stelde hij zich ter beschikking. In dien tijd van mobilizatie en eerste oorlogsgebeurtenissen, toen ieder zijn hoofd kwijt was, werd hij van plaats naar plaats gezonden, voordat hij, pas in Oktober, bij het rezervekader werd ingedeeld van een infanterieregiment in Bohemen. Hier zou hij de verkorte opleiding ontvangen tot rezervist.

Na al de ervaringen uit zijn jaren van vrijheid leek het militaire leven in de kleine plaats, leek die heerlijke zorgeloosheid haast een spel. Niet voor niets had hij reeds als klein kind de kazerne en haar dienst leeren kennen, niet voor niets was hij vier jaar lang kadet geweest. Hij voelde zich dadelijk thuis in zijn uniform. Zijn militaire leven was haast een terugkeer naar huis voor hem.

Naast hem werden hier meer dan honderd vrijwilligers gedrild. Allen zuchtten onder den dienst en trokken de eerste dagen verschrikte, ontstelde gezichten. Een deel dier kameraden diende „op eigen kosten": zij hadden hun partikulier onderdak. De overigen, arm als Ferdinand, woonden in de kazerne. Doordat hij zich spelenderwijs de militaire vaardigheden eigen maakte, die hem in opvoeding en bloed lagen, verwierf hij zich onder de kameraden en bij de superieuren 'n tamelijk goede pozitie.

Kapitein Prechtl, de schoolkommandant, was hem blijkbaar genegen. De omstandigheden versterkten zijn zelfvertrouwen. In tegenstelling met de zoons van welgestelden huize, die over 'n ruim zakgeld beschikten, voelde hij zich prettig. Den langsten tijd van zijn leven een gevangene, had de vrijheid hem niet vertroeteld. Zooals bij alle kweekelingen van 'n internaat, beduidde het voor hem 'n zekere verlichting, het bevel over zichzelf te hebben verloren. De anderen leden onder de hardheid van den dwang, onder het vroeg-opstaan, de lichaamsoefeningen, onder het snauwend gebrul der officieren, onder de steeds dreigende mogelijkheid van boosaardige straffen. Hem was dat allemaal onverschillig. De meesten zagen met angst den dag tegemoet, dat ze ten doode moesten oprukken. Hem drukte deze dag niet en de dood wekte geen beeld bij hem. Zonder zich over de toekomst zorgen te maken, genoot hij van dit inspannend tijdperk, dat voor hem rust en veiligheid insloot.

Uit deze tevredenheid van hem vloeide een misverstand voort: menige kameraad hield hem voor een soldaat met hart en nieren, terwijl hij slechts een geredde was.

Onder enkele weemoedigen, die zich plotseling uit 'n vet en gemakkelijk leven in den soldatenkerker zagen geworpen, ontwikkelde zich al heel spoedig een persoonlijk defaitisme. De vloek namelijk, die zij in alle heimelijkheid tegen den oorlog slingerden, gold minder de moorddadige machinerie als zoodanig, dan wel de moeilijkheden en dreigende gevaren, die hen wachtten. Ware pacifisten zouden ware passionisten moeten zijn, veel meer dan alle krijgers bereid, een lijdensweg te gaan. Deze oorlogsverwerpers evenwel vierden hun vredelievende moraal bot in een hartstochtelijk en sluw gekonkel, waardoor ze trachtten zich aan den aktieven dienst te onttrekken. Als vermoeide, belaste samenzweerders trokken ze rond. In hun blik leefde de gespannen aandacht van wanhopige strijders, wien geen beweging van den vijand mag ontgaan. Hier kon je misschien 'n onderofficier der administratie omkoopen, om een naam uit de marschlijst te schrappen. Ginds kon je per slot den eersten officier van gezondheid vermurwen, zoodat hij een gezonde ter onderzoek naar het hospitaal stuurde. Telde men de dagelijksche vrees en zenuwspanning dier stille strijders bijeen, dan zou men een emotie bekomen met een intensiteit, die niet onderdeed voor den doodsangst in de loopgraven.

Er bevonden zich echter ook twee of drie werkelijke helden onder de uitknijpers, geweldige kerels, die zich niet klein lieten krijgen. De brutaliteit van hun verzet tegen het monster „staat"; het gevaar voor de zwaarste gevangenisstraffen, die zij uitlokten; hun duizendvoudige kunst van simuleeren, die zij standvastig en onverschrokken beoefenden: ook dat alles was een lauwerkrans waard.

Overeenkomstig de ingewikkelde samenstelling van het rijk was de groep der groote patriotten in de minderheid. Deze groep had, althans bij Ferdinand's kader, het ongeluk, uit minder sympathieke elementen te bestaan. De hopelooze armoede aan fantazie van deze praatsmakers koppelde de groote gedachte der overwinning vast aan luidruchtige droomen van zilveren en gouden dapperheidsmedaljes. — De groote massa was hier, als overal, kanonnenvleesch. Ferdinand gevoelde zich onder de in stilte wachtenden het best.

Reeds in den eersten nacht, dien hij bij het kader doorbracht, had hij 'n brief aan Barbara geschreven. Enkele dagen doorleefde hij in een zonderlinge, angstige spanning en neerslachtigheid. Toen kwam Barbara's antwoord. Toen Ferdinand het schuine kinderschrift op de enveloppe zag, kreeg hij een hartklopping. Het ging haar niet slecht. Ze was gezond, en woonde in vrede bij haar schoonzuster. In de meening, dat hij onmiddellijk te velde zou trekken, schreef ze hem woorden vol vrees en smeekte ze hem, haar geregeld bericht te zenden. Nog steeds noemde ze hem „jongeheer". Voor zijn jarenlang zwijgen geen woord van verwijt.

De brief kwam op een Zondagmorgen. Ferdinand was zeer ontroerd en vreesde het eindeloos geklets van den vrijen dag; daarom maakte hij 'n wandeling langs de Elbe. Ergens in de buurt, in het gezicht van een vulkanisch gevormden, met bosch begroeiden berg, die met zijn kegel hem wonderbaar kalmeerde, legde hij zich in het oevergras. Er heerschte geen Novemberweer, doch een valsche lente.

Ferdinand hield Barbara's brief in de hand, zonder te lezen, en keek naar het schoone spel van den sterken stroom met de meeuwenvlucht daarboven, zonder te zien. Een kinderlijk geluk vervulde hem. Languit ging hij liggen. Daar riep een stem. In de meening, dat het 'n officier kon zijn, sprong hij met 'n ruk op. Doch het was slechts 'n andere vrijwilliger, waarvan hij tot nu toe alleen den naam wist, anders niets: Ronald Weiss. Daar nog geen twaalf dagen sinds hun aankomst hier waren verloopen, had men elkaar nog nauwelijks leeren kennen. Weiss, 'n korte, stevige kerel met scherpe, onzekere oogen en gelaatstrekken mager als van 'n Indiaan, waaraan je kon zien, dat vermetelheid hun hartewensch was, ging naast Ferdinand zitten:

„Je hoeft je niet aan mij voor te stellen," zei hij, zelfbewust als 'n scherpschutter, die zijn doel niet missen zal. En meteen trof hij het wit, doordat hij Ferdinand's achternaam met al z'n voornamen opsomde en er z'n geboortedatum bijvoegde. Daarna 'n nieuw schot:

„Je vader was kolonel van het regiment der infanterie

Nr. 73, droeg de ijzeren kroon tweede klasse, de Leopold-orde, en het ridderkruis der Frans-Jozef-orde. Klopt dat?"

Ferdinand maakte 'n verbaasde beweging. Weiss was met zijn wetenschap nog niet klaar:

„Vocht mee in 1866, hooggeschat oud-oostenrijksch officier; niet?"

„Hoe weet je dat?" vroeg Ferdinand. Maar Weiss liet zich niet stuiten:

„Jij zelf hebt de laagste klas der kadettenschool bezocht, waardoor wij anderen gehandicapt zijn, jij leeperd! Ontkennen helpt je geen zier."

„Ja, maar hoe heb je dat alles uitgeplozen!" riep Ferdinand verbaasd. Hij hield nog altijd Barbara's brief in de hand. Weiss keek schuin naar het papier:

„Zal ik 's raden, van wie die brief is?"

„Nee!" verzette Ferdinand zich, en hij stak den brief in z'n zak. Daarna begon hij zelf te raden:

„Jij bent in 't burgerleven detektive, niet?"

„O, iets nog veel detektive-achtigers. Heb je dan nooit mijn naam gelezen?"

„Nee," antwoordde Ferdinand oprecht. Weiss toonde zich ernstig gekrenkt en deed grappig-boos:

„Wat? en Homeros ken je wel? Haha! dien ouden sukkel van 'n blinden oorlogskorrespondent!"

Ferdinand was zijn verbazing niet zoo gauw meester:

„Je schijnt van iedereen alles te weten. Hoe kom je aan die feiten?"

„Mijn biografisch vakgeheim verraad ik je niet! Maar twee dingen wil ik je zeggen: Ten eerste, dat ik mij voor je interesseer. Ten tweede, dat je 'n geweldige ezel bent. Waarom buit je niet uit, dat je de zoon van 'n beroepsofficier bent? Leefde je ouwe heer nog, wie weet, misschien zou hij 'n heel hooge piet zijn. Stel je 's voor, wat jij d'r dan voor eentje zou zijn. Maar ook nu! Alles wat bij 't aktieve leger behoort, heeft nu 'n streepje voor. Merk je dan niet, hoe kapitein Prechtl je de hand boven 't hoofd houdt?"

Tusschen de twee vrijwilligers ontwikkelde zich in den

loop van dit gesprek 'n groeiende vriendschap. Ronald Weiss was met z'n dertig jaren reeds 'n journalist van naam. Hij schreef voor de belangrijkste duitsche en oostenrijksche kranten. Zijn pozitie had hij zich veroverd door eenige schitterende avonturen naar amerikaanschen trant, die hij met 'n meesleepend temperament wist te beschrijven. Hij was als lichtmatroos op 'n klein zeilschip den oceaan over gevaren. Hij had als landlooper 'n zwerftocht door Duitschland gemaakt, om de tehuizen voor dakloozen en hun gasten te leeren kennen. Als vlotter, als theeplukker, als delver en als koorzanger was hij werkzaam geweest; al die levens- en beroepsvormen had hij beschreven in opstellen, die als zeer in den smaak vallende specialiteit grooten opgang maakten bij uitgevers en publiek. Hij kan er zich op beroemen, de schepper te zijn van deze thans zoo veel beoefende publicistische variëteit.

Het spreekt vanzelf, dat Ronald Weiss onmiddellijk bij het uitbreken van den oorlog van alle kanten prachtige aanbiedingen kreeg voor een plaats als korrespondent. Hij wees alles kortweg af: het was er hem om te doen, den oorlog als soldaat, in de loopgraven, mee te maken, meer natuurlijk ter wille van journalistieke ervaringen, dan uit patriottisch plichtsbesef. Onuitputtelijk geestig, zwellend van leven, begaafd met 'n krachtige en opgewekte natuur, bezat hij bovendien nog de gloriool der koenheid, die zijn avontuurlijke tochten hem hadden bezorgd.

Ook hier in het rezerve-kader vond hij dadelijk een kring van jonge lieden, die hem bewonderden. Als beroemde persoonlijkheid nam hij 'n uitzonderingspozitie in, wat daaruit bleek, dat hij met 'n Kamerlid, dat hier ook diende, op 'n klubavond der officieren werd uitgenoodigd. Deze onderscheiding had hij in de eerste plaats aan enkele gaven te danken, die in den rijken krans zijner vaardigheden niet mochten ontbreken. Hij kon de bekende tooneelspelers voortreffelijk nabootsen, was ongelooflijk behendig in kunststukjes met kaarten, om te zwijgen van zijn talent als buikspreker en als jongleur. Deze kunsten had hij zich onder artiesten eigen gemaakt, toen hij eens veertien

dagen in den groenen wagen van 'n cirkusgezelschap had doorgebracht.

Dat Ferdinand dezen drommelschen kerel bewonderde, kan men zich voorstellen. Merkwaardig blijft het, dat de ander zich aansloot bij zulk een weinig opvallenden jongen man. Er moet 'n geheimzinnige wet in Ferdinand's wezen bestaan, waardoor hij telkens weer op veel en gemakkelijk sprekende menschen een sterken invloed uitoefent. Misschien moet men hier aan den invloed der tegenstelling denken. Er bestaat een zwijgen, dat elken levendigen woordenvloed ontmaskert en weifelend maakt. Om 'n dergelijke reden worden volbloed stedelingen op het rustige platteland eigenaardig nerveus, ze voelen er zich ongelukkig, en toch worden zij er telkens weer heen getrokken.

Voor de tweede maal gelukte het den jeugdigen Ferdinand, een begaafd, zeer ontwikkeld en redekunstig man aan zich te binden. Op Engländer volgde Weiss. Ferdinand was niet zoo simpel, die twee met elkaar te vergelijken. Alfred Engländer's geestigheid stroomde voort uit een hartstochtelijke verbittering, uit een door strijd gewonnen inzicht, bereid tot lijden en ontberen. De geestigheid van Weiss ontvlamde, zonder diepere herkomst, aan het effekt dat hij wakker riep. Zijn vlugge en onrustige oogen verrieden het, wanneer hij begeerig den bijval van het gezelschap inkasseerde. Men kan niet loochenen, dat Weiss in zekeren zin naar Ferdinand's gunst dong. Hij zocht zijn genegenheid, en kon in menig oogenblik van moreelen kater haast kruiperig worden. Ofschoon hij dan heel goed wist, dat Ferdinand hem niet doorzag, sprak hij toch alsof hij overtuigd was, dat de ander hem wèl doorzag. Daarbij arrangeerde hij een sierlijke uitstalling zijner zedelijke gebreken en tekortkomingen, op sympathieke wijze pasklaar gemaakt voor Ferdinand's ongeoefende oogen. Het kwam tot de spiegelgevechten, die ten doel hebben, zich door zelfbeschuldigingen in den spiegel van een onschuldiger wezen schoon te wasschen, in een spiegel, waarvan men zeker weet, dat hij zelfs het vuil nog als zuivere kleur weerkaatst.

Ferdinand bekommerde zich weinig om Ronald's branie.

Hij bewonderde en lachte. Lachte en bewonderde hij eens minder dan gewoonlijk, dan kon Weiss ongelukkig en ijverzuchtig worden als een vrouw. Ronduit gezegd: de journalist was eergierig, getemperd door ijdelheid. Het is immers het verzoenende aan de ijdelheid, waardoor men haar met de jaren onder de menschelijke zwakheden hooger leert schatten, dat zij den boozen wil opheft. Zij annuleert het duivelsche najagen, daar zij de veile deern van ieder oogenblik is. Geen wraakzuchtig ijveraar, geen waarachtig moordenaar en geen werkelijk heerscher mag ijdel zijn.

Weiss was geen gewone ijdeltuit. Hij leed om zijn ijdelheid, hij leed zelfs door zijn talent, dat hem telkens weer omlaag stootte. Ook de onverzadelijke drang van eeuwig te moeten schitteren pijnigt. Ferdinand heeft menig verhaal van hem in zijn geheugen bewaard.

Zijn repertorium bevatte twee hoofdrichtingen. De eene bestond uit anekdoten, die daarin kulmineerden, dat Weiss voorgaf de waarheid te kennen over bepaalde grootheden der wereldgeschiedenis. Voorzoover ze leefden, beweerde hij, ze persoonlijk te kennen. Maar ook wanneer ze tot het verste verleden behoorden, waren ze niet gevrijwaard tegen zijn geheim weten. Hij had namelijk in de meeste gevallen de ontdekking gedaan, dat ze uit den een of anderen hoek van zijn eigen vaderstad, of tenminste uit het een of andere nest van zijn geboortestreek stamden. Wanneer Weiss dan zijn avontuurlijken onderzoekingstocht in zoo'n nest beschreef, waar 'n kribbige zonderling hem de dokumenten voorlegde, waaruit bleek, dat Napoleon in 't geheel geen Korsikaan was geweest, maar 'n jonge man genaamd Neplatil, dan had ieder schik in dien geestigen nonsens. De geestigheid van zulke bedenksels lag in de ontmaskering van helden, die Weiss verkleinde tot zijn eigen maat en tot die zijner kameraden.

Het andere schema hield verband met de vereering voor misdadigers en hoeren, die reeds vóór den oorlog in zwang was gekomen. Ronald Weiss was 'n beste kerel, die geen wezen wou kwaad doen en met kleinburgerlijke sentimentaliteit aan zijn familie hing. Tegelijk had hij evenwel nooit

afgerekend met de restanten van wild-west- en detektivelektuur uit zijn kindertijd. Als verslaggever van rechtsgedingen kon hij zich op de vriendschap beroemen van alle bekende misdadigers der voorsteden, op de hoogachting van vele souteneurs, en op de echte liefde van menige prostituée. Anekdoten, die hierop betrekking hadden, eindigden meestal met 'n pompeuze scène:

Weiss bevindt zich in 'n mondaine plaats aan de Riviera, of hij zit in 'n voornamen salon, waar hij door toeval binnen gekomen is. De schoone draagsters van groote namen vullen het vertrek. Daar treft het gelaat eener betooverende madonna zijn aandacht, die als gravin Soundso werd aangediend. Dat gelaat moet hij kennen! Een vergissing? Hij kan 't zich maar niet te binnen brengen. Het wordt hem al onbehaaglijker te moede, want de schoone onderscheidt hem al duidelijker met smachtende blikken, die naar zijn aandacht haken. Eindelijk nadert hij haar, bevend van deemoed. En zij fluistert in het oude dialekt der geboortestad: „Maar Ronny, ken je me dan niet meer? Ik ben toch Lola uit den Blauwen Aap!"

Vaak waren die verhalen minder grof en lag er zelfs 'n overtuigende kern van waarschijnlijkheid in. Maar ze mochten dan zijn zooals ze waren: ze vervulden hun doel, doordat ze onder 'n groep slachtoffers voor den oorlog de avonduren verdreven.

Wat Weiss in Ferdinand het minst kon begrijpen, was zijn bleuheid tegenover de vrouwen. Hij zelf ging prat op het bezwarend geluk, dat van de zeven nachten der inspannende week geen enkele voor hem vrij en eenzaam bleef. De vrouwen belegerden zijn kamer en hij scheen tot geen trouw verplicht, daar het haast telkens anderen bleken, die jacht op hem maakten: niet slechts de prostituées der hoofdstad (zijn vriendinnen), die uitsluitend voor hem hier kwamen, ook getrouwde vrouwen, burgermeisjes en arbeidsters, die „op het gezicht" verliefd op hem geworden waren.

Wat de deernen betreft: op haar gloed was hij bizonder trotsch, want hij vond dat de liefde, die altijd te koop is,

het moeilijkst is te winnen. Met een van die meisjes haar vriend door werkelijke liefde te bedriegen, dat scheen hem het toppunt van erotische stoutheid en manlijk succes. Evenals de meeste kleingebouwde, onaanzienlijke lieden haakte Weiss naar ononderbroken bekrachtiging zijner manlijke kracht en seksueele deugdelijkheid. Des te onbegrijpelijker voor hem, dat een goed gebouwde, blonde jongen als Ferdinand zoo moeilijk en schuchter deed.

Er kwam menige dag van verveling, waarop Weiss de behoefte gevoelde, zich af te zonderen van de kudde zijner manlijke en vrouwelijke bewonderaars. Dan ondernam hij met Ferdinand wandeltochten in de omgeving, of ze hokten bij elkaar in de een of andere duistere dorpskroeg. Deze gemeenschappelijke vrije uren waren Ferdinand verreweg het liefst. Weiss, die door ieder grooter gezelschap terstond tot willen schitteren werd aangevuurd, was veranderd. Hij sprak nu uren lang met 'n merkwaardig bescheiden geestdrift van boeken. De kille opwinding, die hij anders ten toon spreidde, verliet hem, en hij leidde het gesprek naar Ferdinand's zin. Het bleek, dat bij dezen alles nivelleerenden snaak op den bodem van zijn karakter een haast komische eerbied leefde voor al het hoogere, hetzij dat dit tot de geestelijke of de uitgaande wereld behoorde, of tot die van de daad.

Wanneer dan echter op den terugtocht het stadje en daarmee de hoop op nieuwe successen in 't zicht kwam, was Weiss met één slag weer de oude. Eens, toen het op zoo'n uitstapje al laat was geworden, versnelde hij op den terugweg het tempo, om spoedig het „Duitsche Hnis" te bereiken, waar zich iederen avond zijn stamtafel verzamelde.

Ferdinand ergerde zich hierover en hield opzettelijk den pas in, zoodat Weiss vooruitliep. Toen deze bemerkte, dat hij Ferdinand niet tot vlugger loopen kon brengen, bleef hij staan en keerde hij zich teleurgesteld om:

„Waarom ben je zoo streng voor me?" vroeg hij.

Naast de heldhaftige uitknijpers waren er in de rekruten-

school nog twee of drie pootige kerels, op roof beluste vechtersbazen, haters van orde, wier trots het was, voor geen daad en geen straf terug te schrikken. Zij hielden zich noch aan het uur der taptoe, noch aan dat van het aantreden: ze kwamen dronken in den dienst of gingen weg zonder verlof; ze liepen op klaarlichten dag in burgerkleeding over de markt, en bekreunden zich geen drommel om de bittere gevolgen.

Die bleven intusschen niet uit. Reeds lang vóór hun oefentijd was afgeloopen, werden ze allen met de eerste de beste kompanjie naar het front gestuurd. Ze toonden zich hierover in 't minst niet onthutst, alsof ze hoopten, daar buiten in 't veld pas goed in het teugellooze element te komen, dat bij hun karakter paste.

Weiss bewonderde deze oproermakers uit het diepst van zijn ziel en zocht hun gezelschap, zonder dat hij, zelf een veel bewonderde, door hen geheel *au sérieux* werd genomen. De praktici der roekeloosheid zagen wel, dat de moed en de dadendrang van Weiss niet geheel naïef waren, doch eer ontsprongen uit begeerte naar waaghalzerij en opschepperij, dan uit 'n natuurlijke behoefte. Het ging zoo ver, dat de journalist, die in Ferdinand's eenzaam gezelschap 'n uur lang voor 'n enkel glas bier kon zitten, in tegenwoordigheid van die krachtpatsers zich als 'n mateloos drinker aanstelde. Maar hij mocht doen, wat hij wilde: ondanks zijn overige successen en zijn revolutionnair gedoe veroverde hij de vriendschap der geweldenaars niet.

Den tijd van africhting kwam Weiss door met 'n klein arrest, dat in zijn latere verhalen tot 'n roemruchtige marteling uitdijde. Gemeenschappelijk met Ferdinand en de overigen werd hij na Nieuwjaar korporaal, waarmee de tijd naderde voor frontdienst en de indeeling bij 'n kompanjie te velde.

De ontzaglijke verliezen der oostenrijksche legers op alle oorlogstooneelen vereischten de aanvulling met nieuwe enorme menschenmassa's. In de oefeningskampen, die roezemoezige fabrieken van oorlogsvleesch, werkte men koortsachtig. Nauwelijks verliepen enkele weken, of opnieuw

stond 'n versch bataljon marschvaardig. Wel bleek het heel gauw ondeugdelijke waar, die door de fabrieken werd geleverd. Keek je alleen naar de verpakking, dan scheen de waar op 't eerste gezicht nog wel aardig bruikbaar; doch zooals op elk ander levensgebied begon men ook bij de leveringen van menschen al spoedig het „surrogaat" in te voeren.

De legerleiding echter brak zich hier het hoofd niet over. De deugdelijkheid der waar lag minder in de bruikbaarheid der individuen, dan wel in de passieve zwaarte der massa, zoodat het voor den rekruut, die in de grijsgroene velduniform werd gestoken, voldoende moest zijn, indien hij ten naastenbij zijn geweer kon laden en afschieten. Al vaker was er 'n afscheidsfeest op de binnenplaats der kazerne, waarbij netjes in 't gelid met eikeloof bekranste offergestalten stonden, de veldgeestelijke in sneltreintempo telkens weer dezelfde toespraak hield, de kommandant eveneens, zij het in verhevener stijl, en de prullige muziekkapel telkens teringachtiger voor geestdrift zorgde. Op het gehuil en gejammer van vaders, moeders, vrouwen en vriendinnen dreef 'n dunne laag van hoera-geroep als een vel op koud geworden melk, en voordat je erop verdacht was, had het station den droevigen droom opgeslokt.

Met ieder wegtrekkend transport verminderde het aantal vrijwilligers zienderoogen. Weiss en Ferdinand kwamen tamelijk laat aan de beurt. Wat den laatste betreft, was misschien kapitein Prechtl de oorzaak der vertraging. Pas toen Prechtl zelf tot aanvoerder van twee marschkompanjieën werd benoemd, ontvingen ook zij beiden het bevel, zich gereed te houden.

Ieder, die het meegemaakt heeft, weet, welk een eigenaardigen toestand de spanne tijds omvat, die ligt tusschen de indeeling bij een zoogenaamde marschkompanjie en den dag van vertrek. Wachten! In een scherpe verkleining steekt in dat woord het wezen van alle levensspanning. Alles, wat aan den tijd onderworpen is, wacht. Het zoo hoorbare ruischen der stilte is niets anders, dan de muziek van het wachten. Zij vormt een grondtoon ook voor de

lawaaiïgste minuut. Onder de soldaten en in den oorlog wordt de zuivere idee van het wachten bloedige werkelijkheid. Ieder moment kan de beslissing brengen, en ieder uur brengt ze, zij het ook slechts als valsch alarm:

„Heb je den vreemden kapitein gezien, die nu bij de administratie is?" — „Nee." — „De kerel komt stellig van den plaatskommandant. Hij heeft 'n opvallend half-officieus gezicht getrokken en de oude heeft om den rekenmeester (onderofficier der administratie) geschreeuwd. Optrommeling voor den heldendood, wat ik je vertel!" — Of: „Ik heb 'n kennis, familie van 'n machinist. Lach niet, jij krombeenig muildier! Morgen zul je 't wel laten te lachen: de lokomotief van onzen trein staat al onder stoom!"

Aan de prikkelende geruchten komt geen einde, tot plotseling, als 'n voorbeeldige *deus ex machina*, in 'n uur van ontspanning het marschbevel losbarst. Dien tijd van wachten verkeeren de manschappen in een afzonderlijke pozitie. Zij behooren reeds aan andere goden toe en voorzien in den dagelijkschen dienst met een duidelijke, nonchalante geringschatting voor het achterland. Weiss schafte zich allereerst 'n paar cahiers aan, om uitgerust te zijn voor het bijhouden van zijn oorlogsdagboek. Bovendien droeg hij van stonden aan een schillerhemd onder zijn uniform, waarmee hij te kennen gaf, dat salueer- en exerceer-soldaatschap voor hem had opgehouden. Ook Ferdinand's zenuwen sidderden van afwachting, en het hielp hem niets dat hij zichzelf telkens weer zeide, dat hij ginds en hier noch iets te winnen noch iets te verliezen had.

Op 'n dag, toen hij kazerne-dienst had, joeg de sergeant-majoor door het gebouw, schreeuwend:

„Alles bij elkaar trommelen! uniform aan! inspektie!"

Ferdinand wist meteen: Het bevel! De eerste sekonde was 't 'n lichte schok, 'n flikkering van angst. Daarna verspreidde zich 'n soort aangename hoop op een bewogen toekomst, die wat goeds kon brengen. Waren we maar vast op weg! dacht hij: nog 'n paar dagen!

Die paar dagen waren vol heen-en-weer rennen, zinledig geroep, 'n gejaagd trap-op-trap-af, zoodat je je verbazen

moest, hoe de zeshonderd man der beide marschkompanjieën ten slotte toch nog in orde kwamen. Nu stak Ferdinand in z'n nieuwe, grove uniform, die hem brandend kriebelde. Zijn hoofd was glad geschoren als van 'n misdadiger. Z'n ransel, met het ijzeren rantsoen voor de karabijn, het tweede paar schoenen, het ondergoed, de boeken die hij meenam, de brooden: de ransel was zoo zwaar, dat hij eraan wanhoopte, hem ooit te kunnen meesleepen.

In de slaapzalen heerschte 'n opgewonden sfeer. De gemeene soldaten, die enkele dagen tevoren de vrijwilligers nog als heeren hadden behandeld, zagen nu in hen gewone gegradueerden, die je moest wantrouwen. Zij vervolgden onbeschroomd met hun hoongelach onbruikbare lieden, als de dikke Wellemin. Met één slag was het laatste restant kameraadschappelijke scherts uit den omgang verdwenen: een bezig egoïsme stak het hoofd op. Ieder begeerde van de diensten en plichten het beste deel te pakken te krijgen. Ferdinand trok steeds bij dergelijke gevechten aan het kortste eind. Toen hij den magazijnmeester het kapotte ondergoed toonde, dat hij gekregen had, beet deze hem toe: „Iedere hond moet zelf om de beenderen vechten!"

Hoe dichterbij het uur kwam, des te vreemder werd de ernst, die in Ferdinand groeide. Ook Ronald Weiss was opeens in z'n schulp gekropen; hij schreef den lieven langen dag brieven. Op het laatste moment kwam er voor Ferdinand geld. Engländer zond hem honderd gulden. Een enorme som voor Ferdinand, zoo'n sterk gevoel van bescherming en veiligheid als er toch van geld uitging! Zelfs die afschuwelijke ransel scheen hem nu lichter toe.

Alles was klaar. Slechts 'n kleinigheid ontbrak nog. De manschappen werden groepsgewijs naar de administratie gedreven. Ferdinand hield plotseling 'n talismanachtig voorwerp in de hand, dat aan een snoer hing. Een kleine metalen koker, waarop het nummer van het regiment was gestempeld. Tegelijk kreeg hij 'n velletje papier met 't bevel, de diverse rubrieken in te vullen: naam, leeftijd, beroep. Gehoorzamend aan 'n krachtigen prikkel begon hij niet te schrijven, doch te kalligrafeeren: ophaal, neerhaal,

krul, hij wist niet, waarom. „Vlugger, vlugger!" spoorde de ongeduldige onderofficier der administratie hem aan. Doch Ferdinand, verliefd op zijn schrijfsel, liet zich niet intimideeren. De zaak rekkend, genoot hij van de bekoring der letters, alsof ze zijn heel persoonlijk eigendom waren. Eindelijk kwam hij bij den regel: Vader, moeder, familie. Een poosje dacht hij na. Daarop legde hij, als 'n beginneling in 't schrijven, z'n hoofd schuin op z'n arm, en teekende met de grootste letters, waarvoor er ruimte was, Barbara's naam en adres op het papier, waaraan men den doode zou moeten herkennen.

In dien nacht kon Ferdinand niet slapen. Hij woelde heen-en-weer. Bij iedere beweging kniesterde de stroozak. Hij ging rechtop zitten. Ginds zat de wachtpost aan zijn tafeltje bij 'n petroleumlamp, wier omfloerst licht nauwelijks door den schemer der zaal boorde. Ferdinand stond op, stuurde den wacht naar bed en nam zelf den dienst over.

Hij zat nu onbeweeglijk en beschouwde den bewogen, ja golvenden slaap der manschappen: telkens weer verhief zich op 'n brits een der mannen in zijn gelig hemd als een golf, en viel weer terug. Er heerschte niet 'n oppervlakkige, doch 'n rustelooze slaap, zooals alleen in de schaduw van een groote levensbeslissing. Menigmaal stiet deze of gene uit de diepte zijner ellendigheid enkele gorgelende woorden uit, grof, kort, zakelijk. Dan gebeurde het ook, dat 'n ander hem op denzelfden toon antwoordde. Zoo praatten de arme, overdag stomme zielen met elkaar achter de muren van hun slaapgevangenis, zonder elkaar te verstaan.

Langs de gangen scharrelde nu en dan een sluipende beweging. Op de binnenplaats beneden klonken kort en scherp de stappen van elkaar aflossende posten. De mannen hier werden goed bewaakt. Er was voor gezorgd, dat niemand aan zijn lot zou ontkomen. Van maand tot maand werden de bepalingen verscherpt, want er waren ongeoorloofde dingen gebeurd, waarop de krijgswet de doodstraf stelt.

Ferdinand luisterde naar het vertakte ademkoncert der slapers. Hij had nog zoo zelden het geluk genoten, 'n eigen

kamer te bezitten, en hij kende zoo goed het ergerlijke, het stuitende van den adem van slapende menschen, waarnaar men in rustelooze nachten vol afschuw wel moet luisteren. De een steunde, de ander zoemde, 'n derde snurkte, of zuchtte, of zong. Ferdinand ergerde zich thans niet. Het was hem, alsof hij wel geen mooie, maar toch diepzinnige muziek hoorde. Iedere ademtocht scheen een toekomstig lot te verhalen. In Ferdinand kwam de meest natuurlijke gedachte op, die ook ieder ander zou gekregen hebben: Wie van deze mannen zal terugkeeren? Nu slapen ze, en na enkele dagen misschien . . .

Het zonderlinge was evenwel, dat Ferdinand zichzelf buiten sloot, op dit moment althans. Hier, in deze zaal, met haar spookachtig vibreerende geluiden, dacht hij niet aan zijn eigen lot. Het was hem te moede, alsof hij in 't geheel niet bij deze slapers behoorde. Zij sliepen, hij waakte. Ergens was God. En hier op hun stroozakken, woelden de menschen. Daartusschen, bewegingloos op 'n onruimtelijk, onwereldlijk neveleiland, zat hij voor een klein licht. Een geheel onbekende toestand beving hem, een verre, doch aangrijpende genegenheid. Het werd hem zoo benauwd, dat hij langzaam zijn armen naar de slapenden uitstrekte.

VI.

Champanje.

Hoewel men nog niet eens het eerste kwart van den oorlog was doorgekomen, heerschte toch in de menigte, die met de marschkompanjieën naar het station trok, een verbitterde stemming vol galgenhumor en kwaadheid. In deze stad tenminste en in dit land was het zoo. De begeleidende menigte zelf splitste zich in twee stroomen: een buitenste, die uit kijkers en meeloopers bestond, en een binnenste, gevormd door de wanhopige verwanten der strijders. Het gelaat van moeders, vaders en vrouwen was bloedeloos en slap. Allen schenen afgetobd als door vele slapelooze nachten. Menigeen was ook reeds vlak na middernacht opge-

broken, om met de eerste lokale treinen, of met boerewagens tijdig bij het afscheid te kunnen zijn. Daarna hadden ze nog vele uren lang voor de kazerne moeten wachten en uit de verte de krijgshaftige toespraken, de veldmis, en het keizerlied bijgewoond.

Nu schuifelden ze met den troep mee, die slap en hangerig, slaapdronken, vooruit slenterde. Opvallend was het, dat in deze laatste minuten nauwelijks een woord tusschen de scheidenden werd gewisseld. De soldaten trokken norsche gezichten, alsof de aanwezigheid der troostelooze verwanten 'n ongewenschte last voor hen was.

Ook de familie van Ronald Weiss was volledig op komen dagen. Een talrijke stam: vader, moeder, een zuster, en twee jongere broers; de oudste broer stond reeds sinds het begin van den oorlog in Servië. Die vijf strompelden verward door elkaar, ieder wilde zijn aandeel aan Ronald hebben. De moeder bleef nog het meest op den achtergrond. Zij hield zich bezig met een stil, gelijkmatig weenen, dat haar, als een arbeid dien men niet kan uitstellen, aan de haren onttrok. De vader, 'n kleine, schrale man met 'n beweeglijk puntbaardje, toonde met roerende halsstarrigheid het streven, zijn zoon den ransel af te nemen, om dien tenminste tot het station zelf voort te zeulen. Het was een zinledig pogen, waardoor de zuster en de broers werden gedwongen, door hetzelfde te beproeven de verwarring te vergrooten.

De officieren lieten alles gaan en maakten zich onzichtbaar. De strijd om den ransel bracht althans op den vleugel, waar Weiss marcheerde, stof voor vroolijkheid en gelach. Toen het station in 't zicht kwam, verviel Ronald plotseling in 'n valsche uitgelatenheid, begon hij te babbelen en flauwe moppen te tappen. Daar de vader hardhoorend was, moest hij schreeuwen:

„Vader! weet je wat het verschil is tusschen 'n generaal en 'n oorlogskorrespondent? Nee?! Ik ook niet! Maar ik weet de overeenkomst. Beiden zie je nooit in de vuurlinie." — „Weet je, waar de legerkommandant naar toe trekt, nou? Nee? Naar het oorlogstooneel!"

De laatste honderd schreden volgde de eene mislukte

grap op de andere, terwijl de stomme tranen der moeder in een angstig gejammer overgingen.

Voor het station gebeurde iets onverwachts. Plotseling en scherp klonk het kommando: „Eén voor één naar binnen!" En tusschen een dubbele haag van veldgendarmen moesten de kompanjieën zich man-achter-man door den slechts half geopenden ingang wringen. Nauwelijks was de laatste man achter de deur verdwenen, of ook de andere vleugel viel dicht. De gendarmen maakten front tegen de menigte verwanten en meeloopers, die in jammerkreten losbarstten. Ook door de manschappen liep een schok. De hoofden bogen zich. Ieder gevoelde, dat hij nu pas in de oorlogsval was gevangen. De stations speelden de rol van voetangels.

Men liet hun echter den tijd niet, tot klaarheid te komen. Nu stortten de officieren, die gedurende den marsch onzichtbaar waren gebleven, zich met felle bevelen op de afdeelingen. Alsof zij de troep en zichzelf wilden verdooven, en, angst aanjagend, hun eigen angst wilden overwinnen, gingen zij zich te buiten aan verwarrende uitroepen en schimpscheuten. Zonder dat iemand ook maar 'n ongehoorzame hoofdbeweging zou gewaagd hebben, geleek de stationshal toch een schip, waarop de muitende matrozen zoo pas ontwapend werden. Nieuwe dekreten, strenge représalje's misschien, waren van kracht geworden.

Op de perrons bevonden zich slechts enkele burgers; sombere, gesloten wachtposten bewaakten dreigend de uitgangen. Het behoort tot de ondervindingen in den oorlog, dat dergelijke manschappen, wanneer zij in 't achterland 'n dezerteur te pakken kregen, buitengewoon scherp tegen hun minder gelukkige kameraden optraden, daar zij door zoo'n strengheid hun pozitie binnenslands hoopten te kunnen handhaven.

Te midden van de vele vuilgrijze uniformen en de ongeschoren mannengezichten, die zich weinig onderscheidden van de kleur der kleeding, bewogen zich drie witte vlekken. Dat waren de dames van den „verkwikkingsdienst", waarbij de benaming „dames" een welwillende overdrijving in-

houdt. De werkelijke dames namelijk hadden zich na de eerste weken van patriottische geestdrift uit dezen liefdeplicht teruggetrokken. Drie versleten vrouwelijke verschijningen, met holle wangen en ingezonken oogen, waren als verlept restant van dien voormaligen verkwikkingszegen en vaderlandslievende toewijding over gebleven. Zij deelden onder de soldaten doosjes met chokola en bonbons uit, zooals je voor 'n dubbeltje uit 'n stationsautomaat kunt krijgen.

Van alle kanten krijschten nu de stemmen het bevel: „Verzamelen!" De aangeblafte kudde stelde zich in twee lange rijen op en staarde naar den langen leegen trein, die hen moest opnemen, en velen hunner in den dood zou zenden. De kompanjieën werden ingedeeld; de luitenants rapporteerden schallend het aantal manschappen aan kapitein Prechtl, die het front afliep. Achter Prechtl stapte pronkend 'n dikke sergeant-majoor, die z'n lijsten vergeleek met het gerapporteerde aantal. Plotseling fluisterde hij den kapitein iets toe, die onrustig werd en de andere officieren bij zich ontbood. Twee infanteristen ontbraken. Een pijnlijke verlegenheid maakte zich van de superieuren meester. Prechtl kreeg 'n vuurrooden kop. De namen werden afgeroepen met het gevolg, dat men nu wist, hoe de dezerteurs heetten. Reeds twee minuten later brachten telegraaf en telefoon beide namen naar alle politie- en gendarmerieposten van het land. De kapitein nam de sekties, waartoe de uitknijpers behoorden, kort onder verhoor. Ze zouden onderweg uit het gelid zijn getreden, om sigaretten te koopen. Meer wist niemand. Kapitein Prechtl kondigde daarop aan deze misdadigers en aan allen, die hen zouden nabootsen, 'n snellen, doch radikalen dood aan door ophangen of fusilleeren. Zijn stem sidderde. Hij liet doorschemeren, dat hij allen voor medeschuldig hield en het betreurde, met zoo'n „schurkachtig menschenmateriaal" tegen den vijand te moeten oprukken. Strak en stijf stonden daar onder deze woorden de manschappen, alsof iedere pees zou springen. Toch kon menig gelaat de vertrokken uitdrukking van verbeten triumf niet verhelen. Dit had met politieke ge-

voelens niets te maken. Bevredigde slaventrots bewonderde de koenheid van medeslaven, die hun ketens hadden verbroken.

Na deze scène voltrok de inlading zich vlug. Ferdinand kwam in een der wagens, waarop naast de aanduiding „40 man of 6 paarden" nog enkele patriottische spreuken prijkten, met krijt geschreven. Weiss beweerde, dat die oorlogszuchtige deviezen niet van soldaten afkomstig waren, doch iederen morgen van hoogerhand werden opgegeven. Ofschoon Ferdinand en Weiss tot verschillende kompanjieën behoorden, klommen zij in denzelfden wagon, om de reis naar het slagveld gemeenschappelijk te maken. De journalist spande zich in, goed geluimd en geestig te blijven, en Ferdinand (die zich wonderlijk bevrijd gevoelde) steunde hem behoedzaam. Een paar onkwetsbare gemoederen begonnen te zingen. De overigen bleven somber en stil. Weldra smoorde het gezang als een vlam, die te weinig lucht heeft. Toen de trein zich eindelijk in beweging zette en zes honderd menschen hun voor driekwart zekere doodsreis begonnen, heerschte 'n oogenblik lang diep stilzwijgen. Ieder keek voor zich heen of rommelde in zijn ransel. Na enkele minuten zei Ronald Weiss tot Ferdinand:

„Zoo, goddank! Nu is m'n familie al 'n paar kilometer ver weg. En morgen honderd, en overmorgen nog meer. En als we op 'n andere planeet werden uitgeladen, dan zou ik heelemaal niets meer van ze weten. Het is 'n puike inrichting, dat onze sentimentaliteit vermindert met den afstand."

Ferdinand bewoog eenige malen stom zijn lippen, voor hij uiting gaf aan 'n heel verward gevoel:

„Zoo reis je ook van jezelf weg, altijd verder; geloof je niet?"

Weiss keek hem boos aan:

„Weet je, ik ben blij, dat m'n maag nu tenminste in orde is. Diepzinnige problemen gaan onbesproken den doofpot in. Heb je rum in je veldflesch? Voor den dag daarmee!"

Twee uur later zoowat was de stemming totaal omgeslagen. Allen schreeuwden, lachten en joelden door elkaar. Alsof hier niet een oorlogstroep naar het moordend roffel-

vuur trok, maar een toomelooze horde van boerenbengels naar een jaarmarkt, zoo raasde de vroolijkheid der jeugd door den voortrollenden trein. De lieden hadden den 's morgens verstrekten alkohol allang verzwolgen. Nu zongen, brulden, stoeiden zij in hun hokken en sloegen ze naar elkaar met leeren riemen. De deuren hadden ze, om het licht en de lucht, geopend; op den drempel zaten twee kerels, die hun beenen naar buiten lieten bungelen. Uit iedere middendeur der twintig wagons bungelden beenen naar buiten. De meesten speelden kaart: mariage, een-en-twintig, zes-en-zestig, of hoe ze mogen heeten. Honderd handen wierpen de vettige kaarten op de vreemdsoortigste onderlagen.

Ronald Weiss had naar den wagon van zijn eigen afdeeling moeten gaan. Toen een der beenbungelaars zich naar binnen terugtrok, ging Ferdinand op diens plaats zitten. Nu keek hij uit over het landschap. Hoewel de sneeuw nog niet overal was weggesmolten, lag het groene waas van begin Maart reeds over de velden. De aarde scheen volmaakt onverschillig. En ook de menschen. Waren soms de wegen, die langs de spoorbaan liepen, waren de dorpen en steden, waren de huizen met de uitkijkende menschen in hun ramen ontroerd door wat er in de wereld gebeurde? Misschien zou dat gebeuren achteraf veel onbelangrijker blijken, dan je nu wel dacht. Zoo wijd en vrij strekte het land zich uit. Komisch, dat een woord, een bevel, een schriftelijk dekreet de macht bezat, de menschen met onweerstaanbaren dwang in nauwe gaten en slooten te persen, terwijl er toch zooveel ruimte op de aarde was! Sproot dat alles voort uit inwendige noodzakelijkheid, of was het maar 'n geestelijke ziekte, waaraan men gewoon was geraakt? Waarom gehoorzaamde men haar dan? Uit angst, die toch ook maar weer 'n symptoom dezer ziekte vormde?

Misschien waren de twee dezerteurs de eenige gezonden, die den waren moed bezaten tot redelijk handelen. Ferdinand fantazeerde, hoe de brutale rakkers zich nu vol spot verborgen in 'n verlaten gehucht of op 'n eenzame hoeve, misschien ook diep in het woud, alle naspeuringen der

gendarmerie trotseerend; hoe zij dagen van goddelijke vrijheid beleefden.

Onmetelijk is de aarde en de menschen zijn lafaards, die wel onverschillig den dood in gaan (zooals bij voorbeeld hij zelf), doch het werkelijke, zelfstandige leven niet wagen. Wat had hij deze laatste jaren niet allemaal moeten verduren, om een warm maal te kunnen krijgen? Die moedigen echter hadden lak aan zulke dingen. Zij wroetten niet als honden in het slijk naar restanten van eten. Ver van alle steden en menschen der aarde leidden zij een heerlijk jagersleven. Zoo droomde Ferdinand tenminste in dit uur van dwepen.

Het was toch eigenlijk belachelijk, dat geen van allen wist, waar de tocht naar toe ging. Alles was mogelijk: Rusland, Galicië, de Balkan. Misschien ook sloeg men in den nacht af en werden ze heimelijk naar de italiaansche grens gestuurd, waar reeds een nieuwe vijand op de loer lag. Goed! het leger moest tegen verraad gevrijwaard zijn. Vernederend was het toch, een mensch te zijn op deze onmetelijke aarde, en als een stuk vee naar de andere wereld te worden gezonden. —

Reed men 'n station binnen, dan groeide telkens de dolle vroolijkheid van het kanonnenvleesch. Sommigen, die geld hadden, trakteerden op bier en jenever. Weiss, Ferdinand, Wellemin en anderen deden mee met de algemeene vrijgevigheid. Op dit stadium der reis deelde men alles met iedereen. Worst, gerookt vleesch, rum en chokola wandelden van den een naar den ander. Dit snel om zich heen grijpende kommunisme vloeide voort uit het gevoel: Waartoe oppotten? wat weten we van morgen? — Het was dan ook een tamelijk waarachtig kommunisme, dat meer bestond in weggeven dan in zich toeëigenen.

Toen Ferdinand op een der stopplaatsen wat langs den trein heen-en-weer liep, wenkte kapitein Prechtl hem. Prechtl was een reeds ouder wordend officier met een zeer open gezicht. Reeds gedurende den oefeningstijd had hij Ferdinand vaak teekenen van een sympathie gegeven, die nooit duidelijker werd uitgesproken. Doch nu reikte hij hem de hand:

„Hoor eens, vrijwilliger! Ik vind het prettig en ik heb er moeite voor gedaan, dat u daar buiten bij mijn bataljon wordt ingedeeld. Ik heb namelijk als jong vaandrig mijn eerste jaar onder uw vader gediend en ik achtte hem zeer hoog. Nu, zooals gezegd . . ." En daar hij uitgepraat was: „Houd u maar flink. Ik zal wel voor u zorgen."

Slechts wie ooit zelf de machteloosheid van een ondergeschikt soldaat en zijn gevoel van nietigheid heeft ervaren, kan navoelen, dat de welwillende toespraak van een hoogere op zijn ziel inwerkt als regen op verdord gras. Alle schepsels in slavernij behoeven aanmoediging. Zeg je tegen 'n nijdigen straathond telkens weer met 'n weeke stem: „Mijn beste, brave hond," dan weet hij van huilende aandoening geen raad: hij springt aanhalig tegen je op en vergaat van dankbaarheid. En de soldaat, die „flink" genoemd wordt, strekt zijn lichaam onnatuurlijk strak, alsof hij besloten was, in alle eeuwigheid stram te staan, ten einde zich den lof waardig te betoonen.

Ook Ferdinand's levensmoed was nu wonderbaarlijk versterkt. Kapitein Prechtl vormde een schakel tusschen hem en zijn vader, die zoo twintig jaar na zijn dood zijn zoon nog steunen kon. Hij behoorde thans niet langer tot de nederigen en naamloozen. Een stormachtige genegenheid voor Prechtl greep hem aan, waardoor opeens de oorlog 'n ander gelaat kreeg.

Ferdinand riep de herinneringen aan zijn vader wakker. De kolonel zou thans stellig, daaraan twijfelde hij niet, een lichtende grootheid, de aanbeden veldheer van dezen oorlog zijn geweest. Ook generaal Hindenburg, de overwinnaar van Mazuren, was immers op hoogen leeftijd uit 'n vergeten hoekje te voorschijn gehaald. Ferdinand gevoelde zich op den tocht zijner fantazieën door zijn vader wonderlijk verwant met alle groote veldheeren. Wat voor begrip hadden dan toch alle anderen van den oorlog? En hij, die een uur geleden nog gedroomd had van de wijdheid dezer aarde en van de goddelijke vrijheid der dezerteurs, hij was nu besloten voorgoed in aktieven dienst in de voetstappen te treden van papa en de groote veld-

heeren. Deze innerlijke verandering had het vriendelijke woord teweeg gebracht van een kleinen, reeds àl te ouden kapitein.

De nacht kwam en stootte de lieden, die het leven uitgelaten vierden, zonder erbarming van de hoogte omlaag. Het was winterachtig koud geworden. Troosteloos hing 'n schamel olielampje aan zijn spijker. Hoe konden veertig man op banken en vloer voldoende slaapplaats bemachtigen? De verstandigen waren al bijtijds gaan liggen en hadden de beschikbare ruimte in beslag genomen. De anderen konden zich niet roeren of keeren en kreunden in hun stijve, krampachtige houdingen. Eerst klonken hier en daar scheldwoorden, weldra heerschte een algemeen gemor. Vloeken tegen de inrichting der wagens, tegen de officieren in hun konfortabele coupé's der tweede klas, tegen den oorlog die al veel te lang duurde; vaak ook maar gemeene en vuile woorden, die deze of gene zonder verband uitstiet, om zijn woede te luchten. De treingeleider Kläsner, de oudste in rang hier, die reeds voor de tweede maal naar het front trok, hoonde de algemeene ontevredenheid. Ze zouden allemaal, als ze maar eenmaal in de smerigheid der loopgraven zaten, met alle macht naar deze wagons voor veetransport terug verlangen!

Zoo'n hoopvol vooruitzicht bracht niemand tot bedaren. Tegelijk met den stank, die bij veertig menschen opgesloten in zoo'n hok vanzelfsprekend was, verspreidde zich een andere macht: haat! Naast den gewonen haat van slaven jegens hun pijnigers, de verterende haat van slaven onder elkaar. Dezelfde mannen, die 's middags hun bezit broederlijk met elkaar hadden gedeeld, waren plotseling in eigendomsfanatici veranderd. Boosaardig bewaakten ze hun ransels, die slechts hun schrale uitrusting en waarlijk geen schatten borgen. Haat verwarde de vermoeide zinnen. Iedere buur werd in den halven slaap een dief en een vijand. In 'n hoek ontstond 'n lawaaiïge ruzie, die dreigde in 'n gevaarlijk gevecht te ontaarden. Een infanterist schreeuwde, dat iemand hem zijn sigaretten uit z'n jaszak gestolen had. Een ander voelde zich daardoor beleedigd en ging met

beide vuisten op den rustverstoorder af, die zijn bajonet trok. De gegradueerden, ook Ferdinand, moesten zich tusschen de razenden werpen, moesten dreigen met onmiddellijke aangifte en met de boeien, om een onheil te verhoeden. Eindelijk gelukte het. De twee kemphanen gingen weer liggen. De een siste, alsof hij anders niet tot rust kon komen, met verdwaasde hardnekkigheid smerige woorden de lucht in.

De onverwinlijke langzaamheid van den nacht brak ook den haat. Het vloeken en lasteren ging over in schrapen en zuchten en eindigde, zooal niet in slaap, dan toch in apathie. Slechts als de trein over 'n wissel schokte, bleef stilstaan, of krakend en hotsebotsend werd aangetrokken, laaide het gemor weer op en vlogen 'n paar hevige onbetamelijkheden over de hoofden.

Ferdinand maakte zich klein, kromp in elkaar, wat hij altijd deed in 's levens ruwheid. Hiermee gebruikte hij de taktiek van sommige dieren, die hun vijand 'n zoo klein mogelijke oppervlakte voor den aanval bieden. Hij sliep niet, doch een zware sluimer kronkelde zich als 'n dikke, zwarte slang om de schemerlamp van zijn bewustzijn. Toch voelde hij zich frisch, toen den volgenden morgen de zon fel rood opging. Hij klom over lichamen, die zich, afkeerig van het ontwakend leven, ineenrolden, ging in de deuropening zitten, en liet z'n beenen, evenals gisteren, naar buiten bungelen.

Veranderd landschap: vlak, kaal, als 'n steppe. Dat moest Galicië zijn. Hij wist nu tenminste, waar het naartoe ging. Deze open velden toonden de vernietigende macht der eenzaamheid heel anders, dan het boheemsche land. Hier was het moeilijker, dezerteur te zijn en den strijd met de aarde op te nemen. Tegenover deze leege steppe, deze eindelooze karrewegen was het haast een behaaglijk denkbeeld, aan 'n menschenkudde te zijn gebonden en op 'n bord warm eten te kunnen rekenen. De treinkeuken rookte al. Ferdinand dacht vandaag niet meer aan de dappere vluchtelingen en hij dacht er ook niet meer aan, beroepssoldaat te worden. Zijn gedachten begonnen zich voor

het eerst duidelijk met het front bezig te houden, dat men allengs meer naderde. Hij benutte den tijd, om een brief aan Barbara te schrijven en een kaart aan Engländer.

In den loop van dezen dag wilde de uitbundige vroolijkheid van den vorigen namiddag maar niet terugkomen. Een gedrukt stemming heerschte er niet, spot en gekheid vlogen er over en weer; toch had het geheel een naargeestige, ja boosaardige kleur. Een bepaalde groep drong zich steeds sterker op den voorgrond. Het waren de mannen, die na genezing van wonden of ziekte bij het kader hadden gewacht, om opnieuw in het vuur te worden gezonden. Ze voerden het hoogste woord en waren er op uit, de angstige nieuwelingen tot wanhoop te brengen. De reusachtige treingeleider Kläsner deed zich het meest gelden. Hij had den dikken vrijwilliger Wellemin, dien men de welvaart kon aanzien, tot mikpunt gekozen:

„Het is heusch heelemaal niet zoo gezellig, als je wel denkt, jongens! Nu zit je nog lekker in onze eerste klas. Maar opeens, misschien al 't volgend uur, komt er 'n schok! Uitstappen! En vóór je je neus kunt snuiten: Tiraljeurslinie! dekking zoeken! De Russen hebben ons in de gaten. Daar heb je 't al: granaten! Eén, twee ... Je kunt tot zes tellen."

En natuurgetrouw bootste hij het huilen der granaten na: „Vlak naast je slaat er een in en je krijgt aarde te vreten. En voor je bedenken kunt, hoe je moeder heet, staan 'r 'n paar wolkjes in de lucht, tsjoets, tsjoets: shrapnels, m'n hartedief! Merk je wel, hoe 't je van achteren al warm wordt? Nu, de brokstukken die er af vliegen, dat heeft niet veel om 't lijf: die scheuren ten hoogste 'n hand of 'n voet af. Maar als 'n kardoes je te pakken krijgt, niet grooter dan 'n bierflesch, dan kun je van geluk spreken: die rammelt je zoo door mekaar en stopt je zoo diep weg, dat geen mensch meer wat te harrewarren met je heeft."

Wellemin trok het gespannen gezicht van iemand, die door hoofdpijn niet goed luisteren kan. Z'n stem begaf hem haast, toen hij vroeg:

„Zeg 's, treingeleider, is dat altijd zoo, dat je dadelijk bij 't uitstappen beschoten wordt?"

„Altijd, m'n engel, altijd. Niet waar, heeren," zoo wendde hij zich tot de oudgedienden: „onze generale staf heeft dat expres zoo ingericht, om ons dadelijk aan het vuur te wennen!"

Nu begonnen de ingewijden elkaar te overtroeven met 'n vloedgolf van opgeblazen verhalen. Naast de gewone zwetserijen keerde 'n ander motief telkens terug: wraak op gehate officieren! Bij het patroeljeeren, onder 'n stormaanval, of bij 'n andere gelegenheid wordt zoo'n brulaap en menschenbeul afgeslacht als 'n schurftige hond. Een kogel in z'n kop, 'n paar kolfslagen, en als het stuk vee zich nog verroert, wordt hij uitgetrapt als 'n sigaret.

„Maar de heeren weten dat heel goed," heette het dan verder, „en daarom zie je al minder vaak 'n beroepsofficier in de voorste loopgraven. Komt dan zoo'n schobbejak, dan is ie zoo zoet als suiker, en behandelt hij je als jonge meisjes. Want daar buiten, jongens, daar is niets . . ."

In dien tijd trachtte de militaire overheid, de verschillende volken zooveel mogelijk dooreen te mengen. Ook deze twee kompanjieën waren uit verschillende distrikten afkomstig en bestonden uit Duitschers en Tsjechen. Men moet intusschen toegeven, dat de Duitschers in haat jegens de officieren voor de anderen niet onderdeden. Kläsner bij voorbeeld was 'n Duitscher. Dit gepraat had echter nog 'n nevenbedoeling: het moest Wellemin en Ferdinand, de toekomstige rezerve-officieren, intijds het standpunt duidelijk maken.

Ferdinand zat allang weer op z'n lievelingsplaats. Bij Kläsner's schildering was het ook hem daarnet koud en warm geworden. Aan een lichte misselijkheid bemerkte hij, hoe bang hij zou zijn. Weiss, die ieder oogenblik in den wagon van den staf rondsnuffelde en telkens verrassende nieuwigheden bracht, was bij Ferdinand gekomen met het diskrete bericht, dat men heden nacht in 'n groote etappenstad zou slapen, zoodat hun lot hun nog éens gelegenheid bood, den roes des levens te proeven. En inderdaad: om zeven uur 's avonds bleef de trein aan 'n belangrijk station

staan, en het bevel plantte zich voort: „Allemaal uitstappen!"
De kompanjieën werden in barakken ondergebracht, die in 'n mooi, ruim park waren opgesteld. Er waren geen stroozakken en kavaletten, maar alleen groote, 'n beetje naar omlaag hellende slaaptafels, die ieder voor vier man ruimte boden. Niemand echter wilde slapen. De oogen der mannen fonkelden van begeerte naar avonturen. Ze hadden verwacht, vandaag nog in de vuiligheid van 'n loopgraaf te zullen belanden, en kijk, daar zaten ze in 'n tamelijk groote stad, waar booglampen gloeiden, waar bonte lokalen hun verleidelijk licht op de drukke straat wierpen. Elegante vrouwen zwierven lonkend rond, auto's snorden, en er heerschte een wellustig leven, zooals nergens meer in het achterland. Wel kon je midden op de hoofdstraat stuk geschoten huizen zien en de ruïne van een kerk: dit alles verhoogde slechts den levenslust. Juist de verwoesting bood een bizonderen prikkel, want zij bewees, dat hier, vlak in de buurt van den oorlog, de orde des levens was losgeraakt, dat al het verbodene hier geoorloofd was: door de treurige bres in de straat drong een geile anarchie binnen.
Ook een sterk man kan in staat zijn, zich met een vervallen vrouw af te geven, in wier schaamtelooze overgave hij hoopt te stuiten op een nieuw en angstig genot. Op zoo'n vrouw geleek deze stad, wier rotte wulpschheid den oorlog ter beschikking stond.
Kapitein Prechtl voelde heel goed, dat het niet raadzaam zou zijn, vandaag 'n scherpe discipline te handhaven. Een leger van veldgendarmen zou noodig zijn geweest, om de barakken te bewaken. Hij besloot dus, liever elke schadelijke krenking der discipline te vermijden. Wie er om vroeg, kreeg van hem verlof om uit te gaan, met de waarschuwing dat hij ieder, die om zes uur 's morgens niet prompt prezent was, onverbiddelijk in de boeien zou slaan.
Ferdinand, Ronald, Wellemin trokken er meteen op uit. Weiss, die zich erop beroemde in alle hoekjes van Europa thuis te zijn, beweerde ook hier den weg te kennen. Jaren geleden zou hij in deze stad 'n paar dolle nachten hebben doorgebracht, toen hij in opdracht van 'n krant het land

door reisde, om 'n reeks populaire artikelen te schrijven over de zoutmijnen en de petroleumwinning. Hij noemde den naam van het voornaamste café, en het eigenaardige opschrift van 'n beroemd wijnhuis, „In den kanonniersdoelen." Inderdaad bleek, dat Weiss geen looze verhalen opdischte: al heel gauw werd het café „Habsburg" zichtbaar en niet ver daarvandaan de rij lichten van den Kanonniersdoelen.

In het café ging bij Ronald's binnenkomen een Hallo! op. Waarachtig, de bekendheid van den journalist moest wel eindeloos ver gaan, dat hij hier, in 'n etappenstad, begroet werd als thuis! Er bestond intusschen een verklaring voor. Aan het gedeelte van het front, dat langs deze stad liep, stonden divizien uit Ronald's geboortestreek.

Niet zonder er zich met 'n snellen blik van te vergewissen, of Ferdinand zijn populariteit wel naar behooren opmerkte, ging Weiss van tafel naar tafel, waar zijn kennissen zaten, grootendeels rezerve-officieren. Hij gedroeg zich, gemeten naar militaire konventies, al heel vrij en brutaal. Z'n pet nam hij niet af, die schoof hij ver in z'n nek, hij zette z'n lippen in fluitstand en begroef z'n handen diep in z'n broekzakken, waarbij de bajonet, topzwaar, naar voren gleed. Hij trok het gezicht van een driesten apache, zooals altijd wanneer hij voelde, dat men op hem lette, en slenterde uitdagend door het lokaal, zonder dat men iets gedwongens aan zijn houding kon merken.

Er bevonden zich ook 'n paar hoogere officieren, maar die wilden geen herrie maken en bleven weggedoken achter hun groote kranten, het uitdagende gedrag van dien kleinen, aanmatigenden korporaal negeerend. Weiss liet zijn stem naar alle kanten schallen, waar hij maar een „prosit" kon kwijt raken. Nonchalant zei hij jij en jou tegen de rezerve-officieren, die hij kende. Hij klopte ze broederlijk op hun schouder, hoewel ze, half burger half soldaat, ongerust om zich heen gluurden, of niemand deze vertrouwelijkheid van 'n ondergeschikte met schele oogen aankeek. Maar Ronald's vlugge blikken en radde tong baanden zich overal een weg:

„Hallo, Frans! Hoe maak je 't, Jaro? Ik moet je wat vertellen. Van wie? Dat kan ik je alleen onder vier oogen zeggen. Wat 'n oorlog, mijne heeren! Hoog tijd, dat ik 's kom kijken. Wat? Ik koester allang de verdenking, dat de heele oorlog zwendel is. Ik zal de zaak wel 's op pooten zetten. Daar zit me de heele bende in 't café Habsburg, en het achterland geeft goud voor ijzer!"

Op dien toon ging het voort, tot Weiss voldoende had genoten van den zoeten drank van zijn roem en geestigheid. Ondertusschen stonden Ferdinand en Wellemin tamelijk verlegen bij de deur.

Eindelijk kwam Ronald met twee heeren, die zich bij hem hadden aangesloten. Men besloot, naar den „Kanonniersdoelen" te gaan. De twee nieuwe waren: een lange artillerie-vaandrig, die met ongestoorde zorgvuldigheid minuten lang de plooien van zijn mantel recht streek, voor hij met een korte buiging, waarbij z'n sporen rinkelden, het lokaal verliet; en een tengere officier van gezondheid, die Ronald Weiss voortdurend met „redakteur" aansprak.

In den „Kanonniersdoelen" net zoo'n scène als in „Habsburg". Ronald vond dadelijk oude bekenden. De hemel weet, waarom hij den krombeenigen en grijnzenden hoofdkelner als „Don Diego" betitelde en als een „echten Spanjaard uit de Sierra van Podbaba" voorstelde. De andere kennis heette Mila: zij wierp zich met den uitroep „Jezús-Maria, Ronny!" in zijn armen. Mila was echter niet het eenige vrouwspersoon op deze plaats. Zij deelde haar animeerend ambt met Vilma en Bronislava, genoemd Slava. De laatste was 'n reuzin, op zijn minst een meter vijf-en-tachtig. Hierdoor won ze de belangstelling van den kleinen, dikken Wellemin. Vilma was 'n propje; en daar de wet der aantrekkingskracht van tegenstellingen hier volledig bevestigd werd, won zij onmiddellijk de gunst van den langen vaandrig.

In 'n afzonderlijk vertrek had men twee tafels aaneen geschoven. Het was 'n typische gelegenheid, zooals er tien tot twintig kilometer achter het front overal te vinden waren. Een papieren, schrille pracht verhulde slechts ten deele de

vochtigheid van rottende muren, die bedenkelijke scheuren bezaten. Elektrische peren, aan snoeren hangend, waren bekleed met verkreukelde kinderlampions. De zitgelegenheid bestond uit stoelen met 'n zitting van stroo en 'n breede sofa, waarop 'n fraai kleed lag. Dezen kostbaren buit uit den oorlog kon 'n scherpe blik aanzien, dat zijn veroveraar hem bij gebrek aan 'n ander betaalmiddel hier had moeten achterlaten. In plaats van 'n piano of 'n grammofoon stond in den hoek een enorm orchestrion.

De meisjes vroegen telkens weer om 'n kwartje voor de gleuf. Dan stroomde uit den buik van het monster 'n verpletterende muziek, die ieder gesprek verzwolg, en ook voor het dansen onbruikbaar was. Dadelijk bij het begin had iemand 'n paar rondjes jenever besteld. Ferdinand, die al twee nachten niet goed geslapen had en door oververmoeidheid 'n sterke behoefte aan alkohol gevoelde, sloeg kort na elkaar drie glazen kontoeszowka naar binnen.

Niemand kon verhinderen, dat er dadelijk 'n oorlogsgesprek ontstond. Men was in de faze der eerste ontgoochelingen gekomen. In den herfst, als de bladeren vallen, zoo had de duitsche keizer geprofeteerd, zou de oorlog uit zijn. En nu begon alweer een nieuw voorjaar. Weiss teekende 'n tamelijk somber beeld van den toestand. Nieuwe vijanden rustten zich uit. In Italië kreeg de oorlogspartij de overhand. De journalist liet doorschemeren, dat hij in het geheimzinnig weefsel der dingen dieper was ingewijd dan anderen. Hij scheen op zijn pessimisme bepaald trotsch te zijn. Al heel vroeg begonnen de Kassandra-naturen, de „zwartkijkers", zich als een aristokratie te beschouwen. De officier van gezondheid steunde Weiss op 'n diepen, zwaarmoedigen toon:

„Ja! ja! Zoo is het, redakteur!"

De vaandrig had twee groote, vuurroode klauwen voor zich liggen, die hij grimmig bekeek, alsof hij bezeten was door het verlangen, iemand 'n oorvijg te geven. Zijn kin sprong ver vooruit en zijn oogen flikkerden onrustig. Hij behoorde tot die gemelijke menschen, wier zenuwen dag en nacht sidderen door de een of andere onbekende ver-

bittering. Zulke lieden staan onder den onophoudelijken dwang van ziekelijke ontkenningszucht, die voortspruit uit 'n diep ingewortelde gekrenktheid. Ze zijn onuitstaanbaar. De vaandrig luisterde 'n poos zwijgend naar het gesprek met nijdig dwalende blikken, doch zoo dat je kon merken, dat hij de oude wijven maar eerst hun onzin wou laten uitkramen, om dan met de volle waarheid uit een hinderlaag te breken. Dat deed hij dan ook, schreeuwend:

„Dat is allemaal stront, mijne heeren! Hebt u het legerbevel van zijne majesteit den keizer gelezen?"

Hij sprong rinkelend op, ging in de houding staan, en ratelde:

„Vervuld van smart verorden ik, dat het keizerlijk en koninklijk infanterie-regiment nummer 28 wegens lafheid en hoogverraad tegenover den vijand uit mijn leger worde gestooten. Het vaandel worde het regiment ontnomen en aan het oorlogsmuzeum geschonken. De geschiedenis van het regiment, welks moreel reeds van huis-uit, toen het te velde trok, was vergiftigd, is hiermee ten einde."

De vaandrig ging zitten. Hij had zoo plechtig gesproken, alsof hij persoonlijk de opdracht had, de uitstooting telkens weer te verkondigen. De afval van het praagsche regiment en de keizerlijke legerorder, die hem openlijk toegaf, had op het zelfbewustzijn der monarchie de uitwerking gehad van een slag. Het was de eerste aanmaning van den dood. Na deze gebeurtenis dachten velen, dat alleen een streng strafgericht en de onverbiddelijke vervolging van alles, wat naar hoogverraad zweemde, het rijk zou kunnen redden. Ook de vaandrig verviel van den plechtigen in den woedenden toon:

„Dat is het, mijne heeren, ik heb 't uit m'n hoofd geleerd, dat is het. Veel te slap zijn onze menschen. Wij moesten de Duitschers eens tot voorbeeld nemen, mijn god. Ik was bij den Duklapas batterijverkenner, en heb 't zelf gezien. Met muziek, mijne heeren, zijn ze overgeloopen. Met muziek, ik heb 't zelf gerapporteerd. Een reuzegat, zeg ik u. We hebben tachtig percent aan verliezen gehad. Toen ben

ik voor 't groote zilveren kruis opgegeven. Eerstdaags moet ik 't krijgen. Mijne heeren, er is maar één middel," schreeuwde hij: „dat gespuis ophangen, neerschieten, folteren, uitmoorden!"

„Zou een radikaal optreden werkelijk helpen?" waagde de officier van gezondheid op te merken. De vaandrig sloeg dreunend zijn roode handen op de tafel:

„Me dunkt, jij bent 'r ook zoo een. Daar is niet tegen te praten. Ophangen, neerschieten, folteren, uitmoorden! Maar niet opsluiten!"

Don Diego had 'n paar flesschen zuren wijn gebracht; op de etiketten stond met de hand „Liebfrauenmilch" geschreven. De vaandrig leschte eerst grondig zijn dorst, daarna verkondigde hij aan het gezelschap:

„Ik zal u mijn opvatting zeggen. Ziet u, ik heb verlof. Maar ik maak het vrijwillig zes dagen korter. Wat? gelooft u me niet? Hier, alsjeblieft, mijn paspoort! Kijk maar! Waarom ik zoo stom ben? Dat zal ik u zeggen, mijnheer de redakteur en korporaal Weiss. Omdat zonder mij bij de batterij alles over z'n kop gaat! Daarom kom ik vroeger terug!"

„Die jonge man daar, Mila," zei Weiss tegen z'n buurvrouw, „is nog zoo jong, dat hij zich al voor even onontbeerlijk houdt als Conrad von Hötzendorf. Maar wat doet God? Hij is al even ontbeerlijk als Conrad von Hötzendorf."

Tegenover deze paradox, die zijn bevattingsvermogen ver te boven ging, zat de vaandrig wat onzeker.

„Hebt u wel eenig vermoeden van de verhoudingen?" verdedigde hij zich. „Het komt nu aan op iederen werkelijken militair. De rezerve wordt dunner en dunner."

Weiss verhief zich en ging diep beleedigd in de houding staan:

„Mijnheer de vaandrig, ik vraag nederig excuus, maar ik zelf en mijn kameraden hier behooren tot die rezerve!"

De vaandrig wist niet, wat hij van dezen toon moest denken, en gromde:

„Ze zullen 't jullie daar buiten wel laten merken."

Wellemin, die voortdurend van het doodsgevaar der komende dagen droomde, mengde zich angstig in het gesprek:

„Die verschrikkelijke gebeurtenissen verlengen den oorlog. En ik hoopte nog wel, dat het in den winter al uit zou zijn, en ik niet meer naar het front zou hoeven!"

Hij schrok, en trachtte zijn openhartigheid te bemantelen:

„De Entente namelijk vat opnieuw moed . . ."

„Wat moet uit zijn," brulde de vaandrig, „waarom moet de oorlog uit zijn? We zijn toch nog niet klaar! We hebben toch alles nog niet bereikt! Integendeel. Het zou 'n schande zijn. Servië moet ophouden, te bestaan!"

Weiss keerde zich met diepen ernst tot Wellemin:

„Natuurlijk! waarom moet de oorlog uit zijn, jij sufkop?! We zijn nog lang niet klaar. Mijnheer de vaandrig is wel voor de zilveren medalje opgegeven, maar hij heeft haar nog niet in handen! En dan heeft hij bovendien nog het *signum laudis* noodig, het ijzeren kruis van de Duitschers, de ijzeren kroon, en wie weet, misschien ook de Maria-Theresia-orde voor 'n heldendaad tegen het bevel. Voor het zoover is, kan de oorlog nog 'n tijdje duren!"

„Wat mij betreft kan hij duren, zoo lang hij wil," zei Mila, „maar alleen de loopgravenoorlog. Dan gebeurt er niet veel, en blijf je waar je bent."

„Gelijk heeft deze winnares in den strijd," meende Weiss: „men moet de verliezenlijst beperken en het vermaak in stand houden."

De officier van gezondheid sloot zich nu bij de bespotting van den vaandrig aan:

„Weet u, redakteur, ik heb daarin 'n groote hospitaalervaring: het is ongelooflijk zoo'n verschil als er bestaat tusschen het praten van gewonde infanteristen en artilleristen. De infanteristen zitten namelijk in de werkelijke hel, en de artilleristen maar in 'n tamelijk konfortabel vagevuur."

Bij deze verklaring werd Wellemin heel bleek. De aangevallene echter verweerde zich hartstochtelijk:

„Wat weet zoo'n urineflesschendrager daarvan af? Ik, als verkenner, ben altijd in de voorste loopgraven!"

„Ja, maar dat is toch geen vast engagement, alleen maar 'n gastvoorstelling!"

„Men moest onzen dokter als een verspreider van onrust verwekkende geruchten ter verantwoording roepen!" meende Weiss.

Wellemin onderzocht, om zijn zorgen te verstikken, het verschil in maat tusschen zijn korte en Slava's lange dij. Zonder hiervan op te zien, zuchtte hij:

„De eindoverwinning wordt meer en meer op de lange baan geschoven."

„Korporaal Wellemin verkondigt de eindoverwinning! Vet gedrukt opschrift vlak onder het officieele oorlogsnieuws!"

De kranteman teekende deze gebeurtenis in de lucht, terwijl de geprikkelde vaandrig die niet nuchter meer was, nijdig naar woorden zocht:

„Opruiming houden, orde brengen, dat moeten ze!"

„Hoe dan?"

„De hoogverraders villen!"

„Mijnheer de vaandrig zou het liefst tegen den binnenlandschen vijand vechten!" konstateerde Weiss.

„Dat is ook noodig. Honderdmaal ja! Ophangen, neerschieten, folteren, uitmoorden!"

„Wat 'n methoden!" viel de officier van gezondheid in, z'n hoofd wiegend.

De artillerist zocht al z'n zinnen bijeen; z'n kleine, flikkerende oogen trokken samen. Onder de tafel sloeg hij z'n sporen tegen elkaar:

„Je bent . . . dokter . . . pardon, u bent 'n Jood! Ik heb . . . pardon, niets tegen de Joden. Maar van militair standpunt gezien, pardon, zijn de Joden laffe zwijnen!"

„U weet, pardon, geen snars van de Joden!" stoof de arts op. Maar hij beheerschte zijn toorn terstond en keerde zich met zijn uiteenzetting tot de anderen, alsof de vaandrig veel te dom was, om zoo iets te begrijpen:

Zooals men weet, waren er twee rassen van Joden. De echte, van hetzelfde bloed als de Bedoeïenen en de Arabieren, en de onechte, die je hier in dit land, en in Polen en

Rusland, in overvloed kunt vinden. Dit tweede ras met kaftan en lokken op de slapen heeft met het ware Jodendom niets gemeen. Ze zouden niet eens van Semieten afstammen, maar van den oostrussischen volksstam der Chazaren. En dat de echte westelijke Joden ondanks hun vreeselijk lijden twee eeuwen lang hun dapper woestijn- en ruiterbloed niet hadden verloren, betoogde hij, dat bewees niets duidelijker dan juist deze oorlog! Wie iets ander beweert, is 'n bewuste lasteraar!

De vaandrig wist niet, of hij in zijn eer was aangetast; hij hapte naar lucht en zijn handen werden nog rooder, dan ze al waren. Vóór hij echter opnieuw kon toeslaan, donderde het orchestrion los, dat een der meisjes uit voorzichtigheid te hulp had geroepen. Een onbehouwen one-step raasde door het vertrek. Weiss, in deze materie 'n onuitputtelijk kenner van teksten, kraaide mee:

En wij schuiven
Lijf aan lijf
Almaar langs de wanden. —

Don Diego was intusschen met champanje komen aanzetten. Ferdinand wist niet, wie hem besteld had; hij genoot dien drank nu voor 't eerst in zijn leven. Reeds na 'n enkel glas verspreidde zich in hem een zalig gevoel. Terwijl de vaandrig door den wijn steeds gewelddadiger dreigde te worden, kwam bij Ferdinand 'n nieuwe geestdrift op, een vervoering als door vleugelen gedragen. Slava pakte hem beet, wilde met hem dansen. „Maar ik kan heelemaal niet dansen!" Zij drukte zich tegen hem aan en kuste hem: „Het zal wel gaan, mijn schat." En het ging werkelijk. Alsof een dwangbuis van zijn lichaam was afgevallen, zweefde hij. Slava fluisterde:

„Ik houd veel meer van jou dan van dien dikkerd. Ik houd héél veel van je."

Ferdinand gevoelde zich door een zoete verdooving omhoog gedragen. De wijn en de geur der vrouw bedwelmden hem. De zwarte wolkenmuur, die het woord „morgen"

beduidde, loste zich op. Tegelijk zag hij precies, wat er in de kamer gebeurde. Hij zag, dat Weiss druk met Mila bezig was. Hij zag dat de vaandrig, met Vilma op z'n schoot, met den dokter bleef redekavelen. Hij zag dat Wellemin z'n portefeuille onderzocht, terwijl hij haar voor de anderen bedekte. In het gezicht van de doodelijke loopgraven was ook deze kleine gierigaard in twijfel, of hij niet een groote som zou offeren, om de laatste uren zijns levens aan genot en liefde te wijden. Onhandig gaf hij Slava heimelijke teekens. Maar zij bleef dansen tot de laatste maat, die het orchestrion uitraasde, zij bleef dansen met Ferdinand en liefkoosde hem.

Toen het uit was, tuimelde hij op z'n stoel; hij dronk zijn glas leeg. Opnieuw hoorde hij het woord: oorlog! Nu kwam een gelukzalige toorn over hem. Ook hij had iets te zeggen, misschien iets belangrijkers dan al de anderen. Eindelijk moest je toch die vervloekte verlegenheid overwinnen. Verwonderd bemerkte hij, dat hij als een tafelredenaar was opgestaan. Van heel ver kroop Ronald's stem naar hem toe:

„Hij is bezopen. Let op, wat er nu uit komt!"

„Ik ben dus dronken," dacht Ferdinand, „dat is uitstekend, dan ben ik niet meer toerekenbaar."

Dit idee maakte hem moedig en vroolijk. Terwijl lichte gedachten hem vervulden, die vol gouden waarheid schenen, gaf de tong al moeilijker de woorden weer:

„Je hoort van niets dan oorlog, oorlog. Maar wat van den oorlog gezegd wordt, dat is heelemaal niet de oorlog... neem me niet kwalijk... dat is heel iets anders. Dat is, ik weet niet wat... Hoe laat is het nu? Ik geloof, al over twaalven. Nu, Weiss, Wellemin, over 'n paar uur zullen we wel beter weten, wat de oorlog is. Maar heerlijk is 't nu hier in den Kanonniersdoelen, juist daarom, omdat we binnen enkele uren in den oorlog zullen zijn. Ik kan niet goed de woorden vinden. Hij schijnt me een vreemd land, waarvan we de grens akelig gauw zullen overschrijden. Ik wou graag nog 'n glas champanje. Verrukkelijk! Van 'n vreemd land weet je toch alleen wat, als je er woont...

er de lucht inademt... Met uw verlof, mijnheer de vaandrig! De zilveren medalje en het *signum laudis* zijn stellig iets heel moois. Maar je kunt toch geen onderscheiding krijgen, omdat je in 'n vreemd land woont en er de lucht inademt. Dat heb ik, met uw verlof, heel onnoozel gezegd... Maar ik kan geen woorden vinden... Het is veel te heerlijk hier..."

Uiterst tevreden viel Ferdinand op z'n stoel. Wat 'n opluchting, je ziel van de waarheid te hebben ontlast! Van alle kanten spatte gelach. Zijn glas was weer vol met den vervoerenden tooverdrank. De wereld werd een goddelijke duizeling. Hij begreep niet meer, wat Weiss tegen hem zeide. Hij hoorde alleen nog Slava's bevestiging:

„Hij heeft gelijk!"

Zooals al haar soortgenooten had zij een zwak voor troebele gevoelsstroomen. Ferdinand's hoofd viel op de tafel. Een oogenblik later voelde hij zich door vele handen opgetild. Weer rook hij Slava's parfum. Nu lag hij op den divan, hij dacht op een schip weg te varen. Weiss vertelde aan de anderen, dat Ferdinand nu vermoedelijk z'n eersten roes had, ging daarna naast hem zitten en sprak hem toe. Ferdinand hoorde altijd weer: „Tot vijf uur kun je hier slapen, dan word je eruit gesmeten." Hij hoorde die woorden, kon evenwel de beteekenis ervan niet goed vatten. Het gerammel van het drinkgelag werd al onduidelijker. Nu waren Weiss en Mila verdwenen. Ferdinand sloeg nog eens z'n oogen op, om Slava te wenken. Maar ook zij had zich met Wellemin uit de voeten gemaakt. Ten slotte schenen alleen de vaandrig met Vilma, het propje, nog aanwezig te zijn. Er was ruzie met den kelner, die het zalige wegzweven van den slaper nauwelijks meer bereikte.

Toen Don Diego hem met de waarschuwing „Sluiting!" wekte, vond hij zich tot zijn verbazing op den divan. Naast hem lag 'n groote brief van Ronald, die hem aanspoorde, het opbreken naar het front niet te verzuimen. Ferdinand zette verschrikt z'n voeten in het vreemde vertrek, als in ijskoud water. Don Diego gaapte.

„De rekening moet nog betaald worden."
Ferdinand hield haar in z'n hand, kon echter van verwarring niet lezen. Hij stamelde:
„Hebben de anderen dan niets betaald?"
„Alleen den wijn en de jenever. Bij den champanje hebben de heeren gezegd, dat de vaandrig zou betalen. Maar mijnheer heeft niet betaald."
Ferdinand kwam langzaam tot zichzelf:
„Wie is dan het laatst weggegaan?"
„De vaandrig."
Een stroom van schrik liep door Ferdinand heen:
„Maar ik heb heelemaal geen champanje besteld!"
„Dat spijt me."
„De champanje moet toch betaald worden door wie hem besteld heeft."
„Spijt me. De vaandrig is op één na het laatst weggegaan en u bent de laatste. Het is nog zes-en-negentig gulden."
Ferdinand sprong op. Een plotselinge opwelling: den schurk neer te slaan en weg te stormen. Hij staarde met leege oogen naar de rekening. Don Diego werd onaangenaam. Hij wist heel goed, hoe je zoo'n groen behandelen moest. Als 'n politie-agent haalde hij 'n opschrijfboekje voor den dag, hij noteerde het regiment van den schuldenaar en vroeg op brutalen toon naar zijn naam. Nu bleef den ongelukkige niets anders over, dan te betalen. Engländer's geschenk, dat hem met een heerlijken trots van rijkdom had vervuld, verdween in de weerzinwekkende, smerige portefeuille van den kelner. Wat wisselgeld kreeg hij terug.
Op straat overmande hem een folterend verdriet, dat hem nuchter maakte tot in zijn gebeente. Hij leed niet slechts wegens de reusachtige som, die hem ontrukt was, maar ook om zijn vriend Engländer, wiens offer nu zoo snood verspild was.
Toen de schemering begon en hij op 'n bank in het park naar den zonsopgang zat te kijken, week de zwaarmoedigheid van hem. Had hij inderdaad iets onontbeerlijks ver-

loren? Kon hij, die zijn leven lang nooit iets bezeten had, iets verliezen?

Toen de kompanjieën zich verzamelden, om naar het station te marcheeren, vroeg Weiss hem in 't voorbijrennen:

„Heeft dat beest van 'n vaandrig z'n champanje betaald?"

In den bedrogen Ferdinand verwarden zich vele gedachten: Waartoe spreken? Als ik 't zeg, zal Weiss mij alles willen vergoeden, en hij is toch zelf maar 'n arme drommel. Z'n familie! M'n hemel, dat komieke puntbaardje van z'n ouden heer. Aan Wellemin zal ik 't misschien zeggen. Die is rijk. Maar hij huilt om iedere cent. Zou ik 't toch niet liever aan Weiss zeggen? Zou ik, of zou ik niet?

Ferdinand gaf 'n onbestemd antwoord en zag, haast als 'n verlossing, dat Ronald, door de kommando's aangespoord, naar zijn afdeeling ijlde. De beweging van den marsch, de frissche lucht, de zonsopgang, de vermoeidheid van drie slapelooze nachten, de wijn: dat alles wekte in Ferdinand een nieuwen roes en een nieuwe verrukking. Hij moest de tranen van een onbekend enthoeziasme verbijten. Daar ditmaal geen verwanten en geen boosaardige wachten de harten bedrukten, trokken de kompanjieën in lachende opgewektheid voort, zonder aan het doel te denken. Ditmaal werd het gezang zelfs door de meerderheid aangeheven.

En opnieuw stonden de manschappen in 'n lange rij voor den trein. Wederom werden de aantallen aan den kapitein gerapporteerd. Wederom werden de namen afgeroepen en met de lijst vergeleken. En opeens stond er een dame. Een buitengemeen schoone en groote vrouw in verpleegsterskostuum. Zij trad op kapitein Prechtl toe en zei met een luide stem, die niet gewoon was met den aangesprokene rekening te houden, dat zij op dit vroege uur een Maltezertrein met gewonden verwachtte. Zonder dat zij haar naam had genoemd, smolt Prechtl weg in eerbiedige galanterie. De pleegzuster informeerde telkens met 'n gelijkmatig luide stem naar dit en naar dat. Eindelijk vroeg ze, of de kapitein haar wilde veroorloven, onder de uit-

trekkende soldaten sigaretten uit te deelen. Een oogenblik verdween ze, om dan terug te keeren met een geestelijke zuster en een chauffeur in livrei, die een mand droeg. Zij en de twee anderen begonnen van beide vleugels uit met het toereiken der sigaretten. Toen de schoone dame bij Ferdinand kwam, aarzelde zij een oogenblik, glimlachend:

„Neemt u toch . . ."

Doch hij staarde haar met sprakelooze verrukking aan en glimlachte ook, alsof hij dezen heerlijken aanblik niet kon vatten en er nooit van wilde scheiden. Hij nam de sigaretten, stak ze bij zich, zei geen dank om niets te verkleinen of te ontluisteren. De kracht van zijn blik nam echter ook de vrouw gevangen. Zij bewoog zich niet van de plek en zocht naar woorden:

„Wat voor landsman bent u? gaat u voor 't eerst naar het front?"

Ferdinand gaf een karig antwoord, zonder zijn oogen te kunnen losrukken. Eindelijk wist zij niets meer te bedenken. Haar oog nam afscheid en zij reikte den jongen man de hand:

„Ik wensch u veel geluk en een behouden thuiskomst."

In gelukzalige verliefdheid besteeg Ferdinand den veewagen. Het was 'n verliefdheid, die zoo goed bij hem paste. Een oogenblik maar! Een verschijning, een godin, die geen naam heeft, die nergens vandaan komt en in het niet verdwijnt. En toch een omhelzing, en toch een bezit, rijker, duurzamer, dan iemand als Weiss ooit zou te beurt vallen.

Ferdinand spreidde zijn mantel uit en ging op den vuilen bodem van den wagen liggen, om in den slaap ten volle te genieten van deze bovenaardsche zaligheid. De vrouw: schoon was haar beeld geworden. Van alle kanten schoten krachten in dit beeld en voedden het, opdat het in heerlijke kleuren straalde. Ferdinand keek in haar oogen, zoolang hij wilde, hij volgde de beweging der lippen. Onder haar zusterkap sprong een dunne, maar eeuwige streng van het lichtblonde haar naar buiten. De verschijning sprak verder met hem en bekende, dat ook zij hem nu voor altijd

in zich droeg. Ferdinand verlangde niet naar haar, zoo sterk was hij van dit bezit vervuld. Kinderlijk-heroïsch veranderde de oorlog in een spel van beelden. Ten einde haar te gerieven, danste Ferdinand tusschen de vuurspuwende fronten, en terwijl het zwijgen der slachtoffers in den wagon steeds beklemmender werd, naderde hij als eenig-gelukkige het onhoorbare grommen in de verte.

VII.

Het sterven der paarden.

De treingeleider Kläsner had opgesneden met z'n verhalen. Toen de nieuwelingen 'n paar uur later uit den wagon klauterden, bevonden zij zich voor de ruïne van een klein station. Met planken en dakvilt had men haar naakte ellendigheid armoedig bemanteld. Voor het overige heerschte hier landelijke vrede. Een paar grijze landstormmannen brokkelden droomerig brood in hun soep, en 'n boerin verzorgde, voor zich heen neuriënd, den moestuin, die naast de lampisterie lag. Geen granaat en geen shrapnel; zwaluwen schoten over de bouwvallen.

De stoeten formeerden zich. „Rooken toegestaan!" In ongeregelden sukkeldraf sjokte men voort, zweetend, kauwend, snuivend, rookend, puffend, langs 'n ruwen, ongelijken landweg. De voeten struikelden onverschillig en zonder tegenweer over de diepe gaten. Na 'n kwartiertje liep de weg 'n gehucht binnen, daar bleek hij echter op z'n minst al even slonzig. Hij nam hier zelfs nog al het menschelijke vuil en afval in zich op. Het plaatsje was geheel kapot geschoten. Een krans van schilderachtig getande façaden stond in een wijden kring om de voormalige markt. Alleen 'n zeer bolwangig gebouw, het raadhuis misschien, was gespaard gebleven. De vraag drong zich op, hoe het kwam, dat het lot zich juist over dit boven alles uitstekende en 'n duidelijk doelwit vormende individu had ontfermd. Ronald Weiss, de journalist, beweerde, dat geen granaat de insubordinatie zou kunnen begaan om te treffen, waar

generaals woonden. Inderdaad prijkte voor den gevel een uithangbord met wijde, gezwollen letters: Kommando van het keizerlijk en koninklijk armeekorps nummer zoo- en zooveel.

Swilcza heette de plaats. Ondanks zijn zwak geheugen voor namen weet Ferdinand dit nog heel goed. Er heerschte 'n banaal leven, en Weiss hield weer staande, dat hij den oorlog als „zwendel" juist doorzien had. Het eenige wat opviel was, dat de burgerlijke bevolking grootendeels weggesmolten scheen. Een paar boerevrouwen klosten langs de straat, waarbij het vuil een klokkend geluid maakte, wanneer ze hun bloote voeten eruit trokken. In de sous-terrains van verwoeste huizen spreidden 'n paar kaftan-dragers hun ondernemingslust ten toon: 'n kruidenierswinkel, 'n herberg, 'n schenkerij, 'n koekbakkerswinkel. Hier en daar scharrelde 'n soldaat op z'n gemak rond met 'n emmer, 'n bord, 'n broodmand. Anderen stonden geeuwend voor 'n werkplaats. Niemand keurde den nieuwaangekomenen een blik waardig.

Op hun weg naar de loopgraven trokken ze nog driemaal door zoo'n dorp, wat grooter of kleiner, doch zich overigens door niets van elkaar onderscheidend. Ten slotte maakte men halt. Kapitein Prechtl verdween in 'n huisje, waarvan de ramen met zeer onkrijgshaftige tuinstokken waren dicht gespijkerd.

De troep was in het domein gekomen van zijn regiment. Een scherp bevel: „Sigaretten weg!" Daarna: „Geeft acht! In 't gelid! Rechts front!" Uit 'n deurtje dook 'n slaperige overste met dwalende, waterblauwe oogen. Hij hield nog 'n half opgegeten broodje in de hand, dat hij z'n adjudant toereikte. De goede man ging zich te buiten aan 'n korte, maar aanmoedigende toespraak, waarin hij onder meer zeide, dat de dapperheid de beste manier was om ieder gevaar te ontgaan. Hij zelf (ging hij voort) bezat een warm hart voor zijn soldaten, wat duidelijk hieruit bleek, dat hij geen behoorlijken kerel zijn regelmatig verlof door den neus boorde, in geval van overtredingen echter aan intrekking van verlof boven elke andere straf de voorkeur

gaf. Hij hoopte, dat deze twaalfde en dertiende kompanjie hem geen schande zouden aandoen, en „gedachtig aan de lauwertwijgen, die het regiment zich zoo vaak om de slapen wond," er nieuwe aan zou toevoegen.

Daarop werd een groote kaart uitgespreid. De officieren namen hun kaarten ter hand en teekenden er de stellingen der troepen in. Kapitein Pfechtl liet Ferdinand naar voren treden:

„Vrijwilliger, u blijft bij mij en zorgt voor de telefoon van het bataljon."

Toen Ferdinand in het gelid terugtrad, werd hij afgunstig gefeliciteerd, want de telefoon gold voor 'n zeer begeerden „zwendel". Dit gebeurde aan den zoom van het vlek, dat de laatste nederzetting was aan den woestijngordel van den oorlog.

Van hier zwierf de weg nog 'n paar honderd meter tegen 'n licht glooienden heuvelrug op, die zich als horizon naar beide zijden eindeloos uitstrekte. Achter dien kam liep dus de onmetelijke wonde der loopgraven, dicht-bij en toch onzichtbaar; slechts hoorde men achter die scherpe lijn een dof ononderbroken geraas, alsof aan den hemel zware deuren werden dicht geslagen. Daartusschenin een keffend hameren en kloppen, als uit honderd werkplaatsen! En menigmaal beefde de aarde, alsof vlakbij een kanon afging, waardoor de nieuwelingen met stommen ernst werden vervuld.

Op den rug van den heuvel verdween de weg. De afzonderlijke afdeelingen gingen uiteen. De twee hoofdgroepen trokken langs kunstmatige dekkingen en verdwenen in de loopgraven. Ronald Weiss moest met zijn troep de bewaking van een batterij aflossen, wat in de gegeven omstandigheden een rustige en plezierige taak beduidde. De schuilplaats van den bataljonsstaf was als een bepaald ruim blokhuis ingebouwd in de helling van den heuvelrug. Als chef der telefoon kreeg Ferdinand een wel kleine, maar toch eigen cel, waarin zich zelfs een brits met 'n stroozak bevond. Op 'n tafeltje lag de kaart van het telefoonnet. Vijf telefonisten stonden onder zijn bevel. Een

andere vrijwilliger, die morgen met verlof ging, maakte hem binnen een uur met de moeilijkheden van zijn nieuw ambt vertrouwd. De lijnen waren drie dagen geleden gekontroleerd en verbeterd. Wanneer er niets ernstigs voorviel, zou deze toch altijd netelige wandeltocht de eerstvolgende weken overbodig zijn. Overigens was het leven hier niet kwaad.

Ferdinand genoot van het middageten, dat hij een weldaad vond vergeleken met den kazernekost, en strekte zich na den maaltijd, volmaakt tevreden met zijn lot, op de brits uit, om enkele uren slaap in te halen. Hij voelde zich nog lang niet uitgeslapen, toen zijn kameraad hem wekte. „Aanval van vliegtuigen; wil je 't niet 's zien?"

Hoog en ver, in den donkerblauwen namiddag, flikkerde een zwerm eendekkers. Terstond verzamelde zich om den zwerm een koppel opspringende shrapnelwolkjes, die het wild zoetjes en nutteloos aanblaften; want desondanks siste met een giftig „hoeoei" een lading vliegtuigbommen omlaag. De geweldige explozie hulde de streek in damp, terwijl daar boven het roofgedierte tegelijk met den vervolgenden koppel witte wolkjes noordwaarts wegtrok.

De vrijwilliger spoorde Ferdinand aan, beneden in het dorp eens te gaan kijken, wat men cadeau had gekregen: hij zou intusschen den dienst wel waarnemen.

Ferdinand slenterde langzaam den heuvel af, waarbij hij den weg links liet liggen. Hij had geen bizondere haast, om de verwoesting in oogenschouw te nemen. De hemel weet, waarom hij zich zoo los en vrij gevoelde, alsof hij de wijde aarde betrad in de ongebondenheid, waarvan hij onderweg had gedroomd. Men kon het deze aarde ook inderdaad niet gemakkelijk aanzien, dat zij in ijzer was geketend. Wel maakte zij den indruk van verbrand en geschramd te zijn. De fruitboomen langs den weg waren haast allen geschonden en vermoord; ook reuzen — platanen, linden, populieren — waren als door den bliksem versplinterd. Andere boomen stonden in zorgeloozen bloei. De beek, waarin hier en daar soldaten hun lichaam en hun ondergoed spoelden, was omzoomd door ongedeerde wei-

den, glinsterend door de lente; de zwakke, lenige halmen getuigden, dat zij in het bezit waren van het eenige juiste systeem, om zich tegenover ruw geweld te handhaven. Onder je voeten voelde je, als je den strijd met den pappigen weg opgaf, een veerkrachtigen, nerveuzen, ja bepaald aandachtigen bodem, die, door lijden voorzichtig geworden, wantrouwig scheen te luisteren.

Rechts en links van den weg gaapten in verstrooide groepen trechters van granaten en de enorme gaten der mortieren, die op versche massagraven geleken. Daarnaast woekerden op deze gemartelde aarde weer wilde en dichte boschjes hazelaars, eikenhakhout en elzen, en op menig punt keek je uit over de golvende glooiïngen van vreedzame heuvelen, met wuivende boomengroepen gekroond, alles vol kalme tevredenheid en eensgezind met 's werelds loop.

Het was geen aangrijpend landschap, nergens overschreed het 't beeld der gewone heuvelstreken. En toch leefde hier het element der onbeperkte wijdheid, de breede maatslag van zee en woestijn. Ferdinand bespeurde deze grootheid. Misschien hielp hem een vloot trekkende ooievaars, wier machtige, breed roeiende vleugelslag niet past bij een kleinzieligen ondergrond. En hoe wisten deze vogels de onbeholpenheid der grootte te verbinden met een teere bevalligheid in beweging! Bestond er iets dat meer ontroerend was en gracieus, dan deze opgetrokken houding hunner roode, ragdunne pooten?

Een houten brug leidde langs een zijweg het vlek binnen. Wonderlijk genoeg hadden de armzalige leemen hutten der poolsche en roetheensche boeren slechts weinig geleden. Nauwelijks een enkel stroodak bleek hier en daar in vlammen te zijn opgegaan: op de meeste stulpen lag de dikke stroolaag onbeschadigd, mat en vuilbruin, als 'n hoop mest. Het zag er haast uit, alsof de mannen uit dit dorp „geëvakueerd" waren en de vrouwen achtergelaten. Vrouwen stonden voor de deur, oude, maar ook jonge Kleinrussinnen met eigenaardig verfijnde trekken, als bij stedelingen. Ook in haar oogen lag de lijdende berusting van de aarde rondom, het lichtblauwe wijd opene,

dat om mededoogen smeekte en toch naïef-onverschillig bleef.

Vermoeiend lang liep de dorpstraat voort met haar lage, berookte krotten. Eindelijk werd zij door een brink onderbroken; in het midden lag een verwilderde tuin met 'n houten kerk. Een klokketoren stond apart, eveneens uit zwarte balken vervaardigd en bouwvallig door de jaren, niet door den oorlog.

Soldaten vertelden nu, waar de bommen waren neergestort. In het slotpark, heette het. Ferdinand geraakte, van den brink afslaand, langs een korten, trapvormigen weg bij een boschrijk landgoed. Den opstand der boomen had zelfs het rommelvuur niet geheel vernietigd, van het slot echter was nauwelijks iets anders te ontdekken dan enkele uitstekende fundamenten. Ferdinand hoorde een gedempte warreling van schrille, doorborende klanken. Hij liep op dat angstwekkend geluid af en stond weldra voor 'n cirkusachtig gebouw, waarvan het schuin oploopend dak was ingestort. De sparren en balken gloeiden aan hun randen met matte en onwillige vlammetjes, die volstrekt niet van plan waren, in een laaienden brand uit te slaan. Planken, steenen, takken, stukken van zadels en gareelen, flarden leer lagen overal in 't rond. In den buitenwand van het houten bouwsel was 'n reusachtige, getande bres gescheurd.

Treinsoldaten en bereden kanonniers stonden er lachend, rookend, in groepjes, alsof er niets gebeurd was, dat hen van hun stuk zou kunnen brengen. Aan Ferdinand's voeten lag een bord, waarop stond geschreven: Paardendepôt der artillerie afdeeling Noord. — Ongetwijfeld was dit achthoekige bouwwerk vroeger de stalling geweest van het grafelijk landgoed. Uit het inwendige van het cirkus drongen nu de afgrijselijke, schrille kreten zoo sterk en langgerekt, dat Ferdinand verstijfde en toch, daar de anderen geheel onbewogen bleken, de reddende gedachte kreeg, dat misschien de een of andere machine daar binnen gillend orde bracht.

Na hevige gevoelens van angst te hebben overwonnen sloop hij door de deur; nu stond hij in een opgewoelde

manege, die bezaaid was met de wrakken van den ingestorten koepel. Ook de boxen, die in een veelhoek om de middelste ruimte heen liepen, gaapten opengescheurd, door het inslaan der uiteengesprongen stukken ijzer afschuwelijk gehavend. Uit deze stallen drongen de onverdraaglijke, schrille kreten. Het was geen gehinnik, het was een langgerekt, ongeartikuleerd gillen zonder pauze, zonder ademhaling. De paarden huilden niet „menschelijk", zooals men van lijdende dieren pleegt te zeggen: zij gilden als paarden, doch zoo, alsof de zielekracht van een paard iedere menschelijke voorstelling van smart overtrof.

De eerste opwelling van Ferdinand was: vluchten. Doch reeds had hij iedere beschikking over zichzelf verloren, werd hij door de hulpkreten der paarden naderbij gesleurd.

Een ruin lag geknakt en brulde met schuin opgeheven kop, als een hert, terwijl bloedig schuim neerdrupte en de manen oprezen als bij een dollen rit. Vlak daarnaast spreidde een bruine, reusachtige merrie haar beenen wijd uiteen, alsof zij haar behoefte wilde doen, maar uit 'n buikwond van een halven meter stulpten haar de roodgele darmen naar buiten. In de twee volgende boxen zag Ferdinand dieren, die ongedeerd schenen. Zij gedroegen zich merkwaardig. Telkens grepen ze een bekvol hooi, alsof de ellende van hun geslacht hun niets aanging. Dan stonden ze weer met gespitste ooren, een uitdrukking van schrik over hun lange, door angst gemodelleerde gelaatstrekken, en zij beantwoordden met een klagelijk, doch gezond gehinnik den kreet, dien een paard slechts in doodsnood vermag uit te stooten. Den smartelijksten indruk maakte op Ferdinand een appelschimmel, die zonder zichtbare wonde op zijn knieën lag. Telkens golfde door het lichaam van het dier een bevende siddering, die brak in een proestenden zucht. Langzaam keerde de schimmel nu zijn kop naar den getuige van zijn sterven om. De kop van den stervenden schimmel was vol onuitsprekelijke wijsheid. Deze wijsheid sprak en zij sprak tot Ferdinand, die zich verlegen voelde worden: welke brug van gemeenschap moest hij slaan naar dit oeroude wezen, om zijn laatste woord te kunnen ontvangen?

Aan de binnenzijde van dezen paardeschedel hamerde weten: als een verhulde lamp liet hij uit donkere, matte ooggaten licht door.

Ferdinand trad iets terug. Een militaire veearts zwierf met zijn helpers langs de boxen. Hij wierp een blik op den appelschimmel, betastte de springgewrichten, en riep iets tot 'n ondergeschikte, die hem op den voet volgde. Deze reikte hem terstond een pistool toe. De veearts bracht het wapen in orde, terwijl het dier hem aandachtig, met diep-ernstige oogen aankeek, zonder zijn omgekeerden kop te bewegen. De veearts vroeg zijn gevolg iets. Een hoefsmid werd geroepen, bracht een boek, en gaf uitsluitsel. De onderbreking duurde verscheidene minuten: al dien tijd liet het paard zijn zwijgenden blik gedurig op den veearts rusten. Deze liep heen-en-weer, vooruit, terug, weer vooruit, om den besten stand te zoeken. Onbeweeglijk bleef de alwetende kop van den schimmel verstard in zijn onnatuurlijke houding. Nu hief de man het pistool op, drukte het tegen 't voorhoofd tusschen de wachtende oogen van het dier, wendde zich wat af, en schoot. Een korte, klappende knal. Het lichaam van den hengst bleef met duidelijke verbazing nog twee sekonden lang in dezelfde houding, even lang als een organisme noodig heeft, om den dood te begrijpen. Daarna kantelde hij mat opzij als 'n lekke boot, die water heeft binnen gekregen.

Op den terugweg sprak Ferdinand onophoudelijk zinledige woorden tot zichzelf: „schiethond", „schothond", „hondeschot", of: „eikenoogen", „ahornoogen", en hij herhaalde die mallepraat tienmaal, twintigmaal. Toen hij zich dit bewust werd, dwong hij zich tot nadenken: Twee bommen suizen omlaag! Niets bizonders! Vijf paarden zoowat moeten afgemaakt worden. Als 'n paard op den ijzel uitglijdt en 'n poot breekt, moet het ook worden afgemaakt. Vermoedelijk zullen we nu paardevleesch krijgen. Gelukkig, dat geen mensch getroffen is . . . Deze overweging vervulde hem met een trotsche rust, waarvan hij echter duidelijk besefte, dat zij belachelijk was.

VIII.

Sluier over het landschap.

Op den terugweg had de wereld zich voor Ferdinand op onbegrijpelijke wijze veranderd. Het wijde en vrije was verdwenen. Wel hing het gulden namiddaglicht in het elzeloof, doch, vleugellam, scheen het niet opgewassen tegen een onzichtbaren tegenstander. De weiden zagen er plotseling roestig uit, en Ferdinand ontwaarde, dat de grond bezaaid was met leege blikjes, patroonhoezen, en menschelijk afval. Overal verhieven zich in het avondlicht stangen, die draden droegen, overal lagen balken en liggers opgestapeld, liepen de kabels der leidingen over den grond. Rondom waren stellingen in voorbereiding, rondom wachtten rollen prikkeldraad, hindernissen, spaansche ruiters. Een bittere walging, een groeiende misselijkheid maakte zich van Ferdinand meester; hij wist niet, waarom. Hij gaf de schuld aan 'n kleine, afschuwelijke dierscène, die hij gezien had: twee eenden aan het plukharen om het aas van een muis. Hoe die trage, waggelende vogels, in wilde roofdieren veranderd, aan het kadaver tusschen hun snavels rukten, tot het midden door scheurde.

Toen hij de plek bereikte, waar de geul der beek in het dal kwam, hoorde hij 'n paar vreemde, doffe slagen, waarvan hij meteen wist, dat ze hèm golden. Omstreeks dit uur plachten de Russen 'n paar dozijn granaten te richten naar de stellingen der bataljons, de batterijen, en het daarachter gelegen dorp. Reeds werkten de brokken ijzer zich snuivend door de lucht, de sekonde in vele onnatuurlijk lange tijdsdeelen splitsend. Zooals een zwemmer naar een balk reikt, zocht Ferdinand de beschutting van een plataan. Een der voorbij slenterende soldaten zag dat, en lachte:

„Dat is geen dekking, korporaal! Als 't daar in slaat, krijgt u ook de takken nog op uw hoofd!"

De bommen vielen ver weg op den aangrenzenden heuvel. Voor het eerst zag Ferdinand de laag opspringende vulkanische uitbarstingen, waar de granaten insloegen. Daarna

kreeg het huilend gezoef in de lucht een strengeren toon. Nog sterker klopte nu het gevoel, dat dit duivelsche huilen niemand anders dan hèm zocht, Ferdinand, persoonlijk. Hij boog diep voor wat naderde. Doch ook de oude soldaten, die hier in 't rond stonden en den oorlog reeds van het begin aan kenden, ook die verstokte kerels, wien zulke kleinigheden niet eens meer minachting afdwongen, namen hun pijp uit den mond, trokken het hoofd in en zetten een devoten katterug op. De granaten sloegen in een kring van tweehonderd schreden neer, zonder schade aan te richten. Ferdinand leerde het suizen en fluiten der granaatsplinters kennen. Hij meende, dat de hagel vlak langs zijn ooren voorbij zong. Een der leegloopende soldaten, die zich met woedend trekken inspande om z'n pijp nieuw leven in te blazen, vloekte:

„Verdomd, je kunt doen wat je wilt, maar die vervloekte hoeren daarboven moet je altijd 'n kompliment maken, die vuiliken!"

Toen alles voorbij was, stelde Ferdinand zich de vraag, of het angst was geweest, wat hem had vastgenageld. Hij vond evenwel, dat een woord als „angst" den toestand, waarin hij nog altijd duizelig vooruit strompelde, geen recht deed. Om zijn hoofd was een klemmende ijzeren ring geschroefd en spitse pinnen boorden zich in zijn slapen. Zijn knieën hadden geen kracht en zijn voeten gingen onzeker als op veeren matrassen.

Hij trad den onderstand niet binnen, voor deze verschijnselen van zwakte vervluchtigd waren. Graag had hij van het gevaar gesproken, doch hij spande zich van het begin af in, de onverschilligheid der anderen na te bootsen, die hier hun dagelijksche taak hadden. De vrijwilliger, die met verlof ging, gaf hem den dienst over en maakte zich bij het vallen der duisternis op, om in een der plaatsen dichter bij het spoor te overnachten. Nu keek Ferdinand door 'n smal luik uit over het treurige veld: etensblikken, stangen, dwarsbalken, zinkputten. Toch zag hij in, dat zijn post, die niet in de voorste loopgraven lag, een genade van God, en van kapitein Prechtl was. Daar rinkelde het apparaat op het

tafeltje en begon het langdurig te zoemen, als 'n insekt, dat zich met razende vleugelslagen verweert tegen 'n vijand. Het een of andere bericht, dat moest doorgegeven worden aan het regimentskommando: „Batterij op punt 208 brengt een nieuw stuk in stelling." — „Russisch munitietransport op zichtbaren weg in kaartvak IV-6." — „Ballon captif boven vijandelijke achterhoede-stelling Zatowka." — Of ook maar: „Sergeant-majoor Kudly der derde kompanjie wegens dysenterie naar de ambulance." — Ieder uur, dag en nacht, of Ferdinand sliep of waakte: het ijverzuchtig zoemende beest riep hem op.

De eerstvolgende weken verliepen, zonder dat er op dit gedeelte van het front iets belangrijks was gebeurd. Ferdinand had zich zeer spoedig aangepast en voelde zich best. Nu en dan kwam Weiss, of Ferdinand bezocht hem in de aangrenzende stelling. Weiss' onrustige geest was met zijn indeeling bij de artilleriedekking niet erg tevreden. De moed joeg hem op. Hij was van plan, zich bij de eerste de beste gelegenheid voor 'n stormkolonne op te geven. Hij kreeg 'n massa boeken gestuurd, die hij zijn vriend leende. Ferdinand zwelgde in de meest bonte lektuur. Op 'n dag kreeg hij 'n langen en, met 't oog op de censuur, gevaarlijken brief van Engländer:

„Ik sta voor den moeilijksten dag van mijn leven," schreef Alfred. „Morgen moet ik herkeurd worden voor de rezerve en er bestaat zoo goed als geen hoop, dat ik ditmaal vrij kom. Sedert weken maltraiteer ik mijn hart met zeeën van sterke koffie en met de meest vergiftige Virginia's, die ik in series oprook. Maar dat zal me allemaal niets helpen. Ik weet heel wel, dat het beestachtig egoïst is, als ik jou, die dagelijks in levensgevaar zweeft, zoo schrijf. Maar ik moet me uitspreken en jij bent de eenige mensch, tegen wien ik spreken kan. *De profundis clamo.* Ik word gemarteld door een waanzinnigen, onnoembaren, mateloozen doodsangst, door een laaghartigen, smadelijken, vuilen angst voor den dood. Sinds dezen vervloekten oorlog denk ik aan niets anders dan aan den dood, aan mijn persoonlijken dood natuurlijk.

„Ik hoor je ironische stem, mijn beste Fred: „En je

vroomheid? heeft niet Christus, zooals je zoo graag beweert, de wereld verlost?" O, beste vriend, ik heb niet opgehouden te gelooven. Mijn geest en mijn ziel gelooven, dat mij niets kan gebeuren, dat ik zal opstaan. Maar mijn lichaam en mijn zenuwen gelooven het niet. Zij zenden verduistering en dompelen geest en ziel in de pathologische grot van mijn fantazie. Over mijn lichaam en over den geest van mijn lichaam heb ik geen macht. Die hebben Christus nog niet in zich opgenomen.

„Ik ben een Jood en heb van mijn voorvaderen een joodsch lichaam gekregen. Het is een lichaam, waaraan jullie Christenen een eeuwenoude duivelsche bloedschuld hebt. Jullie hebt den Jood verstooten, bespuwd, vertrapt, gefolterd, met gloeiende tangen geknepen, aan het rad gebonden, in kokende olie gebraden, openlijk op brandstapels verbrand. Er bestaat geen menschelichaam op de geheele wereld, dat zooveel afgrijselijke doodservaring, doodsherinnering bezit, als het mijne. En de oorlog heeft al deze herinnering gewekt. O, jullie vervloekten! O, jullie moordenaars, je hebt mijn arm lichaam zoo mishandeld en ontmenscht, dat het Christus niet in zich kan opnemen, hem, dien mijn geest miljoenmaal helderder kent dan jullie!"

Toen Ferdinand op deze plaats in den brief was gekomen, werd hij bij kapitein Prechtl geroepen. De cel van den kommandant, uit ruwe boomstammen bestaande, waarop de hars nog altijd honingachtige droppels vormde, diende tot slaap- en werkkamer. Prechtl had langs de wanden 'n massa foto's opgeprikt, waardoor het hok een bewoonden en duurzamen indruk maakte. Er hing zelfs 'n reproduktie van Böcklin's Triton. Nu ruimde hij voorzichtig foto's en Triton op, en gaf alles aan zijn oppasser, die het zorgvuldig in een koffer pakte.

„Dat blijft bij den regimentsstaf," beval hij, voor hij zich tot Ferdinand wendde: „zorg er dus goed voor." Hij wachtte, tot de man de deur uit was. Toen:

„Morgen ondernemen wij een zeer groote beweging. Wat ik u thans zeg, is natuurlijk streng vertrouwelijk. Ook op ons gedeelte bestaat het plan voor een doorbraak. Tegen

de manschappen geen woord hierover! Neem papier en potlood. Om vier uur vijf-en-dertig, vannacht, krijgt u van het regiment het bericht: „Bevel voor eerste-luitenant Dubsky ligt klaar bij de administratie der brigade." Hebt u dat? Dit wachtwoord zult u onmiddellijk doorgeven aan alle kompanjiekommandanten in de loopgraven persoonlijk. Begrijpt u? Eveneens zult u de drie batterijen naast ons verwittigen. Om vier uur vijftig moet het bericht naar alle kanten zijn doorgegeven, en dan pas zult u mij opbellen. Ik ben in de eerste loopgraaf der elfde kompanjie. Is iets u nog niet duidelijk? Neen? Herhaalt u dan het bevel! Goed, dank u. Alle lijnen worden vandaag nog gekontroleerd. Vanavond om zes uur rapporteert u mij, dat alles in orde is. Begrepen? Wees gereed. Genoeg! —

„Wacht! nog iets. Bel onmiddellijk den kapitein der administratie op en herinner hem eraan, dat we onvoorwaardelijk het aangevraagde vat rum nog heden avond hier moeten hebben. Zoo, dat is alles. U laat zich om zeven uur aflossen, want u moet uitgeslapen zijn. Nu, we hebben eenmaal van de rum gesproken, neemt u 'n glaasje konjak. Laten we op ons beider welzijn drinken! Want wie weet . . ."

De kapitein stak de eenige foto, die was blijven liggen, in z'n portefeuille. —

Ferdinand sliep dien nacht zeer rustig en vast. Een zonderling-lawaaiïge vuurglans wekte hem nog vóór het vastgestelde uur. Hij trad naar buiten. Voor de blokhut lagen ongeveer honderd vijftig man om twee vuren. Tusschen de beide groepen stond een vat rum en de lieden tapten daaruit hun eetborden vol, zonder dat iemand toezicht hield. „Stormtroep," zei de onderofficier, die nachtdienst had gehouden.

De horde, die om het vuur legerde, geleek niet op 'n moderne afdeeling soldaten: zij had meer van 'n troep middeleeuwsche struikroovers en bandieten op het theater. Dat kwam, doordat de mannen de toen nog ongewone stalen helmen droegen en met handgranaten waren gewapend. Toch, daarover kon geen twijfel bestaan: dit waren geweldenaars en schavuiten, het schuim en het grondsop

der kompanjieën. Bij het samenstellen van een stormtroep nam men de gelegenheid waar, gevaarlijke elementen kwijt te raken. Toch gaven zich ook vrijwilligers op, stoutmoedigen die haakten naar een onderscheiding, woestaards wier zin steeds op vechten stond, dobbelnaturen die aan de mogelijkheid van een gelukkige verwonding, van een „duizendguldenschot", de voorkeur gaven boven een langdradigen oorlogsdienst. De lui brulden en lachten woest dooreen, alsof ze het erop gemunt hadden, alle slapers te storen. Sommigen waren al dronken.

Kapitein Prechtl trad naar buiten. Hij scheen nerveus te zijn, want op dit vroege uur bleek hij reeds geheel strijdvaardig. Zelfs kijker en kaartentasch hingen al over zijn boernoes. De bende sloeg in 't minst geen acht op de tegenwoordigheid van den kommandant. Geringschattende oogen maten hem, vol brutaliteit. Toen een der jongeren wilde opspringen en salueeren, rukten vele toornige armen hem neer. Een stormtroep gevoelde zich buiten iedere orde en verplichting. Hij bestond uit louter uitzonderingsmenschen, waarvoor geen wet gold. De heeren officieren moesten zich maar koest houden: ze mochten blij zijn, als men daarbuiten in het vuur niet met hen afrekende.

Prechtl werd verlegen tegenover dat uitdagende negeeren. „Ga je gang maar," zei hij, hoewel niemand ook maar voor 'n oogenblik het gelag had onderbroken. Hij sprak dit bevel slechts uit, om de brutale, prikkelende weigering om te salueeren te rechtvaardigen. Wanneer het woord „Ga je gang maar" weerklonk, was ieder van den plicht ontheven, zich om een aanwezigen meerdere te bekommeren.

Ferdinand onderscheidde vele talen in het joelende gewoel. Hongaren en Tirolers, Tsjechen en Bosniërs dronken moed uit het groote vat. De belhamel en held van dezen stormtroep scheen een sergeant-majoor te zijn, op wiens uniformjas een volledige verzameling van alle onderscheidingen tjingelde. Het was 'n lichtblonde kerel met een blinkend wolfsgebit, dat door 'n breeden knevel niet werd bedekt. De oogen van een bedrieger en de kin van een roofmoordenaar maakten het beeld eener krachtige,

boosaardige bestialiteit volledig. De man sprak een opgeblazen en koeterwaalsch Duitsch vol vloeken en vuiligheid:

„Wie bezopen is, rolt 'r door; maar je moet flink bezopen zijn! Potsdonner krijg de cholera! Ik ken 't klappen van de zweep. Voor de zesde maal ben ik d'r bij. 't Heeft me nooit wat gedaan, geen schrammetje. Wie maar goed bezopen is, die lapt alles an z'n laars. 't Komt maar op de rum aan. Bij Rawaroeska hebben ze ons 'n portie extra gegeven. Bij Limanowa hebben die zwijnen van de proviand 'r water bij gedaan. De rum smaakte als zure kattepis. Nou, we zijn dan ook aan den haal gegaan door die stinkende rum. Goeie rum maakt je niet suf, maar gewiekst, zeg ik je. Dan spring je de loopgraven uit, kwiek als voor 'n pleziertochtje!"

Om drie uur was het vat tot den laatsten droppel leeggepooid. Kapitein Prechtl liet den sergeant-majoor bij zich roepen. Hij heette Matoesjek. Ferdinand stond voor den ingang. De reusachtige kinkel liep op hem af, alsof hij lucht was. Hoewel Ferdinand uitweek, kreeg hij van Matoesjek 'n brutalen opstopper, zoodat hij opzij vloog. Dat is een duivel van ruwheid, dacht hij. Het spektakel der beschonkenen bij de vuren groeide. Toen ze echter 'n half uur later de loopgraven door strompelden, heerschte plotseling 'n doodelijke stilte in hun rijen.

Op den aangegeven tijd kreeg Ferdinand van het regimentsstation het bericht: „Bevel voor eerste-luitenant Dubsky ligt klaar bij de administratie der brigade." De telefonist, die anders altijd 'n grapje klaar had, vroeg: „Wie heeft aangenomen? korporaal R.? Herhaal 't dan!" En Ferdinand herhaalde op denzelfden diepen, ernstigen toon als de ander die doodgewone woorden.

Voor hem stond een wekkerklok. De loop van den wijzer vertraagde, de tijd nam een plechtigen, aarzelenden gang aan. In het bestek van tien minuten zeide Ferdinand dezelfde zinsnede nog 'n keer of negen in den hoorn op een somberen, statigen toon. Negenmaal hoorde hij de herhaling. Wanneer hij, volgens voorschrift, het gesprek telkens weer met de woorden „Ik breek af" beëindigde,

kwam een gevoel over hem, dat zijn stem alleen het lot weer een stap voorwaarts had gedreven.

Om vier uur vijftig belde hij de elfde kompanjie op en berichtte hij den kapitein: „Het bevel is doorgegeven." Daarna gebeurde langen tijd niets anders, dan dat de schemering lichter werd en een zon achter nevels opging.

Ferdinand was naast zijn telefoon in slaap gevallen, toen een aardbeving hem wekte. In dezelfde sekonde begonnen duizend stukken geschut aan den oostenrijkschen kant hun vernietigingswerk: veldkanonnen, veldhouwitsers, zware houwitsers, mortieren van groot kaliber, mijnwerpers, loopgravenartillerie. Hij trad uit de blokhut naar buiten, in dat voorwereldlijk, chaotisch gehuil, dat over zijn hoofd heen raasde. Het landschap lag in matelooze verbazing. Nooit was de natuur zoo verstomd geweest als deze brullende oogenblikken van zonsverduistering.

Doch geen tijd bleef hem voor beschouwingen. Het dier op zijn tafel jammerde. Bericht na bericht eischte doorgeving. Een wilde werkroes greep hem aan, zoodat hij een onaangename leegte gevoelde, toen het toestel 'n paar minuten zweeg. In den stortvloed van berichten gevoelde hij zich versterkt, bevleugeld, en een wezenlijk lid van dezen automaat „oorlog", dien hij niet begreep.

Toen hij met brandend hoofd op zijn beenen stond te wankelen, hing de zon hoog aan den hemel. De rinkeling werd al zeldzamer. Een deel der lijnen scheen gehavend. Nu pas liep de voorbereiding der artillerie op haar eind. Al vermoeider en spaarzamer blafte het geschut. Doch naarmate het groote slagwerk terugtrad, verhieven zich andere gebiedende stemmen in de partituur van het gevecht: de scherpe, snorrende rateling der machinegeweren, en het felle, vrouwelijk gekef van het kleine geschut.

Tezamen met het middageten was 'n heele lading vaten rum naar de loopgraven getransporteerd. Het uur was gekomen, om de dronkenschap der stormtroepen naar het hoogtepunt te drijven. Tegelijk reden langs den kam van den heuvel nieuwe machinegeweren aan. „Die zijn voor ons, en niet voor de Russen!" grijnsde de sergeant-majoor der

administratie. Ferdinand begreep het niet. Men lichtte den nieuweling in: sloegen de stormtroepen op de vlucht, dan hadden die mitraljeurs de opdracht, hun eigen troepen weer in de loopgraven terug te jagen.

De afgrijselijkheid hiervan was nog niet tot Ferdinand doorgedrongen, of de tegenaanval der Russen begon. De sergeant-majoor riep allen toe, zich in 'n speciaal voor dergelijke gevaren met beton bekleeden kelder terug te trekken. Ferdinand beweerde, dat hij als telefonist bij zijn apparaat moest blijven. Hoewel de majoor hoonend opmerkte: „Op jou en je apparaat wachten ze nu!" —, bleef de beginneling in zijn cel. Terwijl de russische projektielen bij dozijnen vlak om de blokhut neerstortten en het dak haast geheel afrukten; terwijl zelfs 'n paar granaatsplinters door de wanden heen sloegen en 'n stuk ijzer, groot als 'n vuist, op de brits bleef liggen, zat Ferdinand rustig aan zijn tafel. Hij wist heel wel, dat hij thans noch moedig noch koelbloedig was. Met een zonderling nuchter behagen trachtte hij den grond van zijn gedrag te vinden. Grootendeels was 't een soort verdoofde luiheid, zooals van een slaper in den morgen, die zich tegen iedere verandering verweert. Aan den anderen kant bestond ook wel de bedoeling, de schuilers in den betonnen kelder in verbazing te brengen. De zonderlinge luiheid echter, de verdoofde onverschilligheid was de diepere grond. En bovendien nog een boek, dat Weiss hem had geleend en dat hij nu, onder het trommelvuur, gretig las: Knut Hamsun's „Mysteriën". Om hem heen donderde en bliksemde de fantastisch-doodelijke werkelijkheid. Ferdinand evenwel keerde haar den rug toe en trad een ander rijk binnen. De oorlog brulde, en hij vergoot tranen over den kleinen Minutte en de liefde van een vrouw met witte haren.

Reeds vóór zes uur was alles afgeloopen. Er rikketikte alleen nog wat klein geknetter. De dag had geen rezultaat gebracht. Noch de oostenrijksche poging, door te breken, noch de russische tegenaanval had iets noemenswaards opgeleverd. De oorlogskaart bleef ongeveer de oude. Ferdinand werd afgelost en klom den heuvel op, naar de stellingen.

Er heerschte een bedekt, troebel namiddaglicht. Een flauwe nevel, die niet bij de lente paste, kwam als 'n sluier uit het oosten gewaaid. In dezen onbestemden nevel, die noch uit de aarde opsteeg noch van den hemel daalde, bewogen zich duizend strompelende gestalten langzaam voort. Toen Ferdinand den top bereikt had, zag hij, dat de aarde bezaaid was met deze wanordelijk terugstrompelende menigte wankelende menschen. Daartusschen kropen vele wagens, vooral die, welke met het roode kruis waren gemerkt. De geheele beweging bood den aanblik eener wel ongeordende en langzame, doch rythmische eenheid. Iedere lichtgewonde, die zich door den nevel heen werkte, ging eenzaam als een droomer, en toch schiep juist de afzonderlijkheid dier duizend voortwankelende individuen den aangrijpenden samenhang van het geheele beeld.

De stroom, waar een muffe moeraslucht uit opsteeg, vloeide vlak langs Ferdinand voorbij. De gezichten en handen waren zwart van het kruit. De beslikte uniformen geleken niet meer op menschelijke kleedingstukken. Groote bloedvlekken teekenden zich af. Uit de noodverbanden stegen stinkend wolken jodoform op. Al die gewonden, die nog loopen konden, hadden dezelfde uitdrukking in de oogen. Het waren de starre, in de verte kijkende blikken van zwakzinnigen. En hier en daar vertoonde zich de grimas van verdwaasd leedvermaak, van een krankzinnigen hoon, die scheen te zeggen: „Dat gun ik den lieven God!"

Ferdinand schreed voort door den nevel en den kwalijk riekenden vloed van lichamen. De enkele schreden tusschen de blokhut en dit punt schenen hem een eindelooze weg. Ook hij wankelde onder de onbegrijpelijke slaapdronkenheid, die over deze geradbraakte menigte lag. Eenige schreden zijwaarts was met 'n paar vlaggen een hulppost aangeduid. De doktoren hadden juist 'n lading gewonden afgeleverd, en wachtten op nieuwe. Draagbaren stonden in 't rond, waarop de zwaarste en meest hopelooze gevallen lagen, die men niet wilde blootstellen aan een schokkend transport, of in rust liet sterven.

Toen Ferdinand aan een dezer berries trad, herkende hij Matoesjek, den brutalen, ruwen sergeant-majoor van den stormtroep, die had beweerd dat niemand, die goed bezopen was, iets kon overkomen. De opgeblazen geweldenaar, dien Ferdinand heden nacht voor een barbaarschen duivel had gehouden, lag daar nu, geel en stil. Toen de stervende den vrijwilliger gewaar werd, herkende hij hem en groette hij met een liefkoozenden glimlach. De bestiale kerel, enkele uren geleden nog een afschuwelijk moordenaarsgezicht, glimlachte nu zoo teer, dat dit meisjeswoord „liefkoozend" geen overdrijving is.

De dood had zijn ziel gewekt. Hij verwekte uit dit gelaat een kindsheid, die het nooit had bezeten. Niet de man zelf, slechts het ongebreidelde leven in hem was gewelddadig en boosaardig geweest. Nu lag daar, moeilijk ademhalend, een door smart verheerlijkt mensch. „Arme kerel," zei 'n soldaat der ambulance tegen Ferdinand: „'n granaatsplinter in z'n buik en geslachtsdeelen. We hebben hem maar niet meer verbonden!"

Een korte snik wrong zich in Ferdinand's keel naar boven. Snel keerde hij zich van den stervende af. Nu riep een stem hem aan, haast juichend. Hij kende die stem! Weiss! Uit een wagen klonk de stem. Ferdinand was er met 'n sprong. De wagen stond stil. Ronald Weiss, daar binnen op stroo gebed, trachtte lachend zich op z'n ellebogen op te werken. Zijn hoofd was verbonden, de rechter arm en het rechter been waren ingezwachteld. Zijn schelmachtig gezicht maakte 'n heel kleinen indruk. Ondanks zijn toestand verkeerde hij in een mateloos vroolijke opwinding. Zijn oogen gloeiden als dronken van een overwinning, alsof hij thans de bevestiging had gevonden, waarnaar hij zijn leven lang had gedorst. Triomfeerend riep hij Ferdinand toe:

„Zes wonden! Wat zeg je daarvan? Zesvoudig gewond! Reusachtig, niet? nou? Ik voel me briljant!"

Ferdinand keek hem ontsteld aan. Ronald's oogen flikkerden van al koortsiger dronkenschap:

„Zwendel, zeg ik je! Den godganschen dag zijn we in de loopgraven gebleven en niemand van ons heeft iets ge-

kregen. Daarna, toen er niets meer aan de hand was, ben ik door de loopgraven naar de blokhut getrokken der batterij. Daar hebben we tarok gespeeld. Nu, ik krijg 'n prachtspel. Pagato! Daar opeens: krak, boem. De anderen zijn allemaal dood. Ik had m'n kaarten nog in de hand, toen ze me d'r uit haalden. Die kaarten geef ik nooit weg! Fabelachtig geluk, niet? nou?"

Ferdinand boog zich over den gewonde:

„Heb je pijn?"

„De wond in m'n rug is onaangenaam bij het rijden en het schampschot aan m'n hoofd begint te jeuken. Maar dat is niemendal. Ik kom er niet aan toe, pijn te hebben, zoo briljant voel ik me. Als ik eraan denk, dat ik misschien binnen vier dagen al thuis ben..."

Tranen van geluk stonden in zijn oogen, toen de wagen voortreed. Ferdinand liep 'n eind mee. Onder den botsenden rit begon Weiss te steunen:

„Nu doet het pijn! Tegelijk moet ik denken: dat zijn toch geen wonden voor een hospitaal. Een zware wond mag toch geen pijn doen, wel? Ojé, ojé! Ze zullen me 'n week lang in de ambulance vasthouden en dan weer naar 't front sturen. Ojé, ojé!"

Bij den ingang van het dorp gingen de paarden over in draf. De vrienden hadden geen tijd meer, afscheid te nemen. Langzaam keerde Ferdinand naar de kazemat van het bataljonskommando terug. Nooit had hij zich zoo verlaten gevoeld, als in dit uur. Hij benijdde Weiss om zijn wonden, die hem verhieven tot een held. Voor zichzelf schaamde hij zich, daar hij ongedeerd was gebleven.

IX.

Een vizioen van den paus.

Nu was Ferdinand allang tweede-luitenant.

De arme jongen, die z'n leven lang zelf altijd z'n bed had opgemaakt, z'n kleeren had geschuierd en z'n schoenen gepoetst, bezat nu een bediende, die fanatiek voor hem

zorgde, koffie zette, waschte en naaide. Jozef Stepanek heette de opgewekte knaap, die dezen niet verwenden, bescheiden meester naar waarde wist te schatten. Doch niet slechts een bediende bezat de voormalige hongerende student en huisonderwijzer. Gedurende de loopgravenoorlog tenminste at hij aan een voor zijn voorstelling weelderige tafel. Hij kreeg dagelijks vijf-en-twintig goede egyptische sigaretten, wijn, jenever, chokola, als de nieuwe aanvoeren het toelieten, en bovendien nog de luitenantsgage met veldtoeslag, die zich in zijn portefeuille, onaangetast, tot een kapitaal ophoopten.

Den oorlog had hij op vele punten van het oostelijk front, en vier weken lang ook aan de Isonzo leeren kennen. Was men een katastrofe gelukkig te boven gekomen, dan scheen hem zijn lot niet ondraaglijk. Eens was hij bijna in gevangenschap geraakt. Dat geschiedde bij de gevechten om de beroemde Worobiowka-heuvels, waar de Russen met de laatste geweldige inspanning vóór de revolutie trachtten, de oostenrijksche legers te vernietigen.

Ferdinand had zich, hoe onzinnig dat ook klinken moge, aan den oorlog gewend. Doch dit ging ook anderen zoo, want met den tijd veranderde het ongeregelde afgrijzen der eerste maanden in een regelmatig afgrijzen, dat menigeen in 't geheel niet meer opviel. Overeenkomstig de eigenaardige matheid van zijn aard meende Ferdinand haast, dat het leven thans op de wereld geen andere vormen meer had, en dat het zoo voort zou gaan tot het einde der dagen. Zijn kameraden hielden hem voor 'n geluksvogel, want op 'n paar krabben en schampschoten na was hij nooit gewond. Misschien had Barbara's gebed, zooals eens in zijn kindsheid, hem voor den dood behoed.

In deze jaren schreef hij iedere veertien dagen z'n oude kindermeid 'n brief of 'n kaart, en stipt kwam telkens het antwoord. Had iemand deze briefwisseling gelezen, dan zou hij verbaasd zijn geweest over haar droogheid. Ferdinand klaagde nooit en Barbara verhulde haar klachten, om haar lieveling niet ongerust te maken. Slechts ééns had zij geschreven, dat Franta nu met zijn tweede verlof thuis

was. Bij deze mededeeling was echter volstrekt niet de wensch gevoegd, dat de „jonge heer" dit eens ter harte moest nemen.

Om de waarheid te zeggen: Ferdinand gevoelde 'n innerlijken tegenstand tegen het feit van een verlof. Wat voor alle anderen de zoetste genade beduidde, daar stond hij met angst en aarzeling tegenover. Verlof? Barbara? Hij had haar zoo veel jaren niet meer gezien. Moest hij op die armoedige hoeve plotseling opduiken als een vervreemde, ontgroeid, en den lieden daar tot last zijn? Nu wist hij wel, dat deze uitvlucht niet met de waarheid overeenstemde. De een of andere zwaarte hield hem terug, gelijkend op de moeheid van een zwerver, die in het gras is gezonken en de kracht mist, voort te gaan.

Maar toen die brief kwam met de aanduiding van Franta's trouw, besloot hij toch eindelijk, verlof te vragen. Dat viel in den tijd, die vlak voor zijn bevordering tot aspirant tweeden luitenant lag. Reeds was alles in orde: de reisroute was vastgesteld, het verlofstraktement was hem uitbetaald, overmorgen zou hij afreizen, — toen hem inviel, dat hij in een welvarend dorp der omgeving voor Barbara een geschenk zou kunnen koopen, bij voorbeeld een ham; die kon je in 't geheim van de gewiekste onderofficieren der intendance loskrijgen. Hij trok er dus op uit naar het plaatsje, waar het afdeelingskommando was ondergebracht. Daar wendde hij zich tot den eersten den besten kennis en 'n half uur later hield hij de zware, goed ingepakte ham onder zijn arm.

Nu overmande hem een duizelige opwinding, een gejaagd geluk schoot hem in de keel. Nog maar twee nachten in de blokhut, en drie of vier dagen later zou hij Barbara terugzien! Hij begreep niet meer, dat hij dit smartelijk verlangen, dat hem nu buiten zichzelf bracht, zoo lang had onderdrukt. Hij begon, de oogen op den grond gericht, over de gaten van den stukgereden weg te springen, om zoo gauw mogelijk buiten in de stellingen terug te zijn. Misschien vermoedde hij het gevaar, dat hem uit het dorp hier dreigde. Plotseling hoorde hij een woest geschreeuw achter zijn rug:

„Vrijwilliger! halt! blijf staan, idiote veldluis, onmogelijke kikker! hallo!"

Ferdinand kromp ineen, maakte vierkant rechtsomkeert, en staarde, onbeweeglijk in de houding, zijn vervolger aan. Het was een kolonel der dragonders, die den vrijwilliger met verbitterde adderoogen opvrat:

„Dat zal ik je betaald zetten, jij onbeschaamde chimpansee! Weet je, wie ik ben? Ik ben kolonel graaf Sedwitz! Herhaal dat onmiddellijk! Zoo, nu weet je, wie ik ben, jij melaatsche wandluis! Waarom heb je me niet gesalueerd? Ik vraag waarom je mij genegeerd hebt en drie pas van me af langs me heen bent getuimeld als 'n paralytische kangeroe?!"

„Kolonel, het spijt me, maar ik heb den kolonel niet gezien."

„Wat? waag je het, op je onbeschoftheid nog 'n brutaliteit te stapelen? Niet gezien! Wie ben ik en wie ben jij? Waar haal je de impertinentie vandaan, mij te zien of niet te zien, jij snotterig niets?! Hoe heet je?"

Als Ferdinand nu den eersten den besten naam en 'n willekeurige kompanjie had opgegeven, zou de zaak allicht zijn doodgeloopen. Hij was echter zoo overdonderd, dat hij stipt de waarheid zei. De vervolger wist onmiddellijk den naam van den regimentskommandant. Hij blies:

„Meld je op mijn bevel terstond bij den luitenant-kolonel! Je zult er wel meer van hooren, ellendeling! Rechtsomkeert, marsch!"

Den volgenden dag moest de aangeklaagde op het rapport verschijnen. De slaperige overste, wiens lievelingsthema was het intrekken van verlof als disciplinaire straf, gevoelde zich in zijn element.

„Als een intelligent mensch kan ik u niet in de boeien laten slaan," verkondigde hij. „Bovendien ben ik 'n gezworen vijand van lichamelijke tuchtigingen. Wat moet ik dus met u uitvoeren? Helpt u mij zelf! In welke maand valt uw rechtmatig verlof?"

„Morgen begint mijn verlof."

De waterblauwe oogen van den overste straalden bij dit heugelijke vooruitzicht:

„Zie eens, zie eens, dat treft prachtig! Mooier kon 't al niet. Dat verlof zet u zich dus voor de eerste zes maanden uit het hoofd. Daarmee zijn we beiden geholpen. Zeg mij niet, dat ik een andere straf moet uitvinden! Thuis in de kazerne zou ik u veertien dagen opsluiten. Maar hoe kun je iemand hier buiten opsluiten? Neen! als logisch gevormd en ontwikkeld mensch denkt u er net zoo over. Sergeant-majoor! neemt u den vrijwilliger zijn paspoort af."

Toen Ferdinand de plaats van dit vonnis verliet, brak hij in woedende tranen uit. Prechtl schudde zijn hoofd:

„Ongeluksvogel, waarom ben je dien Berserker toch voorbij geloopen? Je bent werkelijk een der meest onbeholpen offerknapen, die ik in mijn praktijk ben tegengekomen!"

Hij keek den offerknaap treurig aan, dacht 'n poos na of er iets aan te doen zou zijn, en bromde per slot geresinjeerd:

„Z'n eerste verlof! Wat 'n stom pech."

Ferdinand kwam binnen enkele uren zijn verdriet te boven. De ham liet hij door 'n kameraad bij Barbara brengen. Toen de zes maanden om waren, had men juist op grond van de gebeurtenissen alle verloven ingetrokken. Ook was Ferdinand in die dagen tot vaandrig bevorderd en kreeg hij de leiding eener halve kompanjie, waardoor hij minder gemakkelijk verlof wegens gezondheid kon vragen. Zoo kwam het, dat hij in die jaren slechts 'n korte veertien dagen in het achterland doorbracht, namelijk toen hij naar Hajmasker in Hongarije werd gezonden, om den galm der kanonschoten te leeren meten. Toen stond hij vlak voor zijn bevordering tot tweeden luitenant.

Kapitein Prechtl werd tweemaal gewond. Haast een vol jaar bleef hij in binnenlandschen dienst. Als majoor en regimentskommandant keerde hij naar het front terug. Dit geschiedde in de lente van 1917, in de weken die vooraf gingen aan het bloedige offensief van Kerenski. Ferdinand's regiment stond nu weer in het oosten van Galicië, in de

buurt van Zborow, nadat het in 't voorjaar aan het italiaansche front drie volle bataljons had verspeeld. Majoor Prechtl vierde met Ferdinand een hartelijk weerzien:

„Hoe gaat het, beste vriend! Laat me je 's bekijken! Ik kan nu niet bepaald zeggen, dat je er florissant uitziet. Wanneer heb je je laatste rust gehad?"

„Eigenlijk, majoor, nog heelemaal geen."

„Wat? Drommels! Ik heb altijd wel gedacht, dat er 'n halve gare in je stak. Morgen ga je met verlof!"

Ferdinand schrok:

„Majoor! heusch, ik zou liever later gaan. Nu zou ik juist graag hier blijven."

Prechtl keek hem onthutst aan. Een soldaat aan het front, die zich aan zijn verlof tracht te onttrekken, dat was hem nog nooit overkomen. Daarna viel hem in, dat de zoon van zijn voormaligen kommandant misschien niemand had, bij wien hij z'n tijd zou kunnen doorbrengen. Daar was wel wat op te vinden:

„Hier blijven? Geen kwestie van! Ik zal je naar den dokter sturen, die moet je 'n plaats bezorgen in 'n herstellingsoord."

„Majoor, ik voel me best. Ik heb stellig geen rustkuur noodig."

„Zoo? Wat je al zegt!"

De majoor ging van den huiselijken in den officieelen toon over:

„Luitenant! luister goed! Morgen gaat de vijftiende kompanjie voor herstel naar Zloczow. Eerste-luitenant Rotgerber heeft verlof gevraagd. Dat krijgt hij, en u neemt zijn kommando over. Klaar, uit! Zoekt u in Zloczow 'n prettige kamer en leid maar eens 'n lekker lui leventje. Iedere tegenspraak zal ik als insubordinatie en muiterij beschouwen!"

Het toeval wilde, dat Ferdinand tijdens die rustkuur een prachtige, hooggewelfde kamer kreeg toegewezen in een oud stift. Zoo schitterend had hij nog nooit gewoond. Nu pas begon hij te voelen, hoe vermoeid deze drie oorlogsjaren hem hadden gemaakt. Een paar dagen lang bleef hij

in bed liggen, genietend van het zachte matras en het witte linnen. Zijn dienst bestond in niets anders dan in het bijhouden van verpleeglijsten en in de laksche ontvangst van het dagelijksch rapport, dat alles in orde was. Jozef Stepanek, z'n oppasser, overtrof zichzelf in bedenksels, hoe hij zijn meester het leven aanlokkelijk kon maken. Zij hadden tezamen moeilijke dagen beleefd. Jozef legde in zijn verleidingskunsten de hoop, dat de luitenant zulke aangename omstandigheden niet licht met de loopgraven zou verruilen.

Op 'n dag liep Ferdinand door de mooie lindenlaan, die zich buiten de stad Zloczow uitstrekt. Daar hoorde hij 'n heftig gesnauw, die militaire stroom van klanken, welke hem niet meer van angst, maar toch van afkeer deed sidderen. Hij zag 'n langen, strammen artillerie-officier, die 'n gezetten kanonnier beschimpte. In den officier herkende Ferdinand terstond den voormaligen vaandrig, die in het wijnlokaal „In den kanonniersdoelen" krijgszuchtige razernijen had uitgebalkt en zijn vertering niet betaald had. De woedende man spuwde op den grond, liet den dikken kanonnier verachtelijk staan en stapte weg, waarbij zijn groote sporen uitdagend rinkelden.

De beschimpte kanonnier verroerde zich niet, maar stond daar nog altijd met gebogen hoofd. Ferdinand gevoelde een ongewoon medelijden met dat beeld van jammer. Nu keek hij scherper toe, hij sloeg zich tegen 't hoofd en begon te hollen:

„Engländer!" schreeuwde hij, „Engländer!"

Alfred Engländer's dikke hangwangen werden vaalgeel en begonnen te beven. Ferdinand greep hem stormachtig, doch zijn vriend lag slap in zijn armen.

„O Engländer! Hoe is dat nu mogelijk! Hoe kom je hier? Jij in uniform! Mijn arme kerel, aan zoo iets had ik waarlijk niet gedacht. Kom, kom! Je gaat natuurlijk mee naar mijn kamer!"

De kanonnier keek met 'n korten, schichtigen blik op:

„Hoe beveelt de luitenant, dat ik den luitenant noem?"

Ferdinand trad een schrede achteruit. Hij lachte wel,

doch meer uit ontzetting erover, dat ook deze groote geest, wien hij zoo veel te danken had, door de onderdanigheidspsychose was bevangen. Hij greep Engländer bij den arm en trok hem mee.

De wereld was blijheid, het hart vol warmte. Misschien kon hij een duizendste deel van zijn schuld aan dankbaarheid aan dien edelen mensch afdragen, die hem uit zijn hoek naar het daglicht had getrokken. Hij vroeg, verbaasde zich, en praatte maar door, terwijl Alfred Engländer, bangelijk zwijgend, onzeker aan zijn arm voortliep.

Het eerste, wat op Ferdinand's mooie kamer gebeurde, was, dat Engländer, door een huilkramp overmand, op den grond zonk. Hij gaf geen geluid, maar heftige stooten schokten den korpulenten man heen-en-weer. Radeloos knielde Ferdinand naast hem, hij greep zijn handen en streelde die. Het duurde 'n heele poos, eer Engländer zoo ver tot rust was gekomen, dat hij met lange tusschenpauzen in nooit ophoudende zinnen een en ander van zijn lot wist te vertellen.

Ruim negen maanden geleden was hij ingelijfd bij 'n batterij houwitsers. Reeds in de eerste dagen bleek zijn volslagen ondeugdelijkheid voor den militairen dienst; en de hoon, waarmee zijn meerderen hem vervolgden, verergerde deze ondeugdelijkheid tot het belachelijke. Zelf kon hij geen verklaring vinden voor zijn ridikuul te kort schieten. Dommere, en zelfs onhandiger lieden dan hij hadden spelend de gebruikelijke rangladder beklommen, en hem al in den loop der derde week uit de officiersschool verbannen.

Maar ook onder de gemeene manschappen, erkende hij, was er geen eind gekomen aan de vervolgingen. Toen ze hem later bij de administratie stopten, beging hij ook daar zulke ernstige militaire fouten, dat men hem ook uit dezen stoffigen tempel wees.

Het afschuwelijkste was, dat zijn gruwelijk lot niet te wijten viel aan uiterlijken of openlijken tegenstand, doch aan een innerlijke, ziekelijke onmacht tegenover het soldatenwezen. Hij wist heel wel, hoe alles behandeld diende

te worden, kon echter niet overeenkomstig dat inzicht handelen, want een donkere macht dwong hem, zich als een idioot te gedragen. Zijn natuur, de uiterste tegenstelling van een oorlogsnatuur, kon met de militaire sfeer niet het geringste kontakt aanvaarden. En zoo was zijn eenige gedachte, bij dag en bij nacht: zelfmoord!

„Ongeveer drie maanden geleden," nu vertelde hij al rustiger en met meer samenhang, „heb ik het groote geluk gehad, mijn voet te breken. Ik word naar 'n ziekenhuis in Weenen gestuurd, lig daar vier weken, strompel nog drie weken op krukken rond. Helaas zie ik, dat mijn voet met onverbiddelijke snelheid beter wordt. Maar ik geef het hinken niet op, 'n paar doktoren begrijpen mijn leed, en ze houden me nog in 't hospitaal voor orthopaedische behandeling. Het geluk maakt mij overmoedig. Het is weerzinwekkend, den nacht met twintig lieden op 'n ziekenzaal te moeten doorbrengen. Ik bedenk, dat de wacht van de poort iedereen voor 'n kleine fooi 's avonds doorlaat.

„Ik word al brutaler en brutaler. Geen nacht meer slaap ik in 't hospitaal. De katastrofe echter, die ik dreigend voel naderen, treedt prompt in. Nog geen drie weken zijn verloopen. Razzia der bevelvoering in den nacht! Den volgenden dag opnieuw onderzoek in tegenwoordigheid van een hoogen officier. Ik word met een Uriasbrief naar mijn batterij gezonden. Daar word ik geboycot. Men stelt mij onmiddellijk ter beschikking van het regimentskommando. Ook daar behandelen ze me als ontuig, dat niet gauw genoeg uit den weg kan worden geruimd. Ik krijg 'n trap en 'n dienstbrief: De rezerve-kanonnier Alfred Engländer wordt als ordonnans der administratie bij het reparatieatelier van het regiment ingedeeld.

„En nu zit ik hier in Zloczow, ik maak de kamers aan kant voor de vuurwerkers, veeg de binnenplaats aan, laat mij door 'n hondschen eersten-luitenant aanblaffen en moet nog tevreden zijn, als ze me niet bevelen de latrine's schoon te maken!

„En zoo zit ik nu ook bij jou, mijn beste Fred," besloot hij, zonder nieuwe tranen te kunnen inslikken.

„Heb je honger?"

Dit was de eerste vraag, die Ferdinand zijn vriend stelde. Hij vermoedde, wat de verwende man onder den soldatenkost moest hebben geleden. De volkomen geïntimideerde Engländer keek maar stom naar den grond. De luitenant echter zond zijn oppasser naar de officierscantine. Jozef moest brengen, wat er op dit uur maar te krijgen was. Een poos later stond 'n voortreffelijk maal van eenige gangen op tafel. De uitgehongerde Alfred kon zijn gulzigheid niet beheerschen.

Ferdinand besloot, vandaag nog met den antipathieken officier te praten, ten einde hem duidelijk te maken, wat voor 'n man gedoemd was, zijn ordonnans te zijn. De eerste-luitenant was gelukkig goed geluimd:

„Wil je je buitengewonen filosoof bij je houden? Graag! Ik hecht niet de minste waarde aan intellektueele stokers. Stuur hem mij maar terug, als je lust hebt..."

Toen Ferdinand met deze heilmare terugkwam, kon de gepijnigde Alfred maar niet tot zichzelf komen. —

Heerlijke dagen! De vrienden woonden, sliepen, aten tezamen, en maakten dagelijks lange wandeltochten. Menigmaal liet Ferdinand het kleine rijtuig aanspannen, dat de kompanjie bij zich had. Een zalige verrukking, de gever te zijn, stroomde door zijn gemoed. Langzaam ontwaakte ook in Engländer de geknakte vrijheid. Hij begon nu weer redevoeringen af te steken en te filozofeeren. Ferdinand zag dit ontwaken met de vreugde van een goeden arts, die de genezing van zijn patiënt waarneemt.

Op een der rijtoeren sprak Alfred Engländer voor zich heen:

„Wanneer in een mensch de mensch wordt vertrapt, dan wordt ook God in hem vertrapt. God sterft. Het is niet waar, dat lijden en beproeving het geloof versterken. In tegendeel! In mij althans is God reeds sinds negen maanden versmacht. Nu pas begin ik hem weer zachtkens te bespeuren. Hoe kan dan een menschheid, waarin men de menschheid en daarmee ook de godheid vertrapt, aan God gelooven? Zij is zijn massagraf!"

Na 'n week van gemeenschap keerde in Engländer's praten ook de oude geestigheid weer terug. Op een bedwelmend warmen morgen besloten de vrienden, den geheelen dag buiten door te brengen. In de buurt van de stad lag een heuvel, die niet versterkt was en evenmin verminkt door stellingen van infanterie of artillerie. De zoogenaamde derde rezerve-linie liep achter den bult en hinderde hem niet. Jozef kreeg de opdracht, in de officierskeuken een mand met etenswaren te pakken. Het gelukte hem, 'n ongelooflijke massa koud vleesch en taart buit te maken, alsof 'n heele divizie-staf moest worden voorzien.

De hoogte zelf was begroeid met oude, vaderlandsche linden, die juist begonnen te bloeien, den diepen en edelen geur hunner ziel de wereld in zendend. Op de kruin van den heuvel had je het gevoel, op den top van een hoogen berg te staan: zoo geheel weggetild leek de kleine hoogvlakte uit haar bezoedelde omgeving. Zelfs de lucht, hoewel deze geen honderd meter boven het dal stond, had hier de kracht en de stralende zuiverheid der sferen op de Alpentoppen.

Ferdinand en Alfred gingen op de oostelijke helling in het gras liggen en brachten den tijd zoek met eten en slapen. De middag was reeds voorbij, toen Ferdinand door het merkwaardige gedrag van Engländer werd gewekt. Deze liep heen en weer, hield zijn hand voor de oogen, en tuurde in de verte, waar de vijand lag:

„Wat is dat daar?"

„Dat zijn onze loopgraven!"

Ferdinand was door den langdurigen krijgsdienst een goed soldaat geworden en droeg de kaart der stellingen in zijn hoofd; hij begon te verklaren:

„Daar in het noorden, ongeveer tot de lijn die je loodrecht op dien gehelmden fabriekssschoorsteen kunt trekken, staat 'n duitsche divizie. Onmiddellijk bij de Duitschers sluit 'n gemengd regiment aan. De stelling is wat te schraal, ze loopt voorlangs Zborow tot het tweede dal rechts. Dan komt het regiment van Pilsen: Tsjechen, gevaarlijke jongens, die je niet vertrouwen kunt. Hun segment gaat tot Jozefow-

ka. Op de volgende heuvelreeks liggen twee bosnische regimenten. Die kleine, donkere vlekken daarin zijn gemaskeerde stellingen der artillerie. Om ze te raden, moet je al heel scherpe oogen hebben!"

De stellingen, wier plan Ferdinand voor Engländer ontwikkelde, lagen meer dan acht kilometer voor den heuvel uit en waren bovendien in 'n zilveren nevel gehuld. Niets kon je duidelijk onderscheiden. Slechts een flauw vermoeden van den oorlog vertoonde zich, niet de oorlog zelf. De artillerie wisselde met trage tusschenpoozen 'n paar onverschillige shrapnels. Hier en daar mengde ook een mortier zijn stentorstem in het gelaten strijdgesprek. Engländer bleek niet tevreden:

„Verder! aan den anderen kant?"

„De afzonderlijke russische regimenten kan ik je voor 't oogenblik niet noemen. Vroeger stonden de afdeelingen van Broessilow's leger tegenover ons. Maar sinds de revolutie in Maart is alles veranderd. De volkstribuun Kerenski moet nu zelf het bevel over deze troepen in handen hebben."

„Maar, wat is daartusschen? Tusschen de loopgraven, bedoel ik."

„Waar? Ik begrijp je niet, Engländer! Tusschen de loopgraven liggen de hindernissen. De afstand is onregelmatig en wisselt tusschen twee en ook maar 'n halven kilometer."

„Neen, ik bedoel iets anders," gaf Engländer te kennen, en hij hield 'n veldkijker voor z'n oogen, het eenige militaire voorwerp, dat hij naar het front had meegebracht.

„Ik zie iets anders!" bromde hij. Na 'n poos liet hij zich neervallen:

„Ik heb daarnet 'n heel merkwaardigen slaap gehad."

Nu begon hij, zittend, den horizon opnieuw af te zoeken.

„Wat zie je dan toch?" vroeg Ferdinand verbaasd.

Pas na 'n heele poos gaf Engländer antwoord:

„Dat hoefde hier nu niet bepaald Zloczow, Zborow en Jozefowka te heeten, niet? Het kon evengoed heel iets anders zijn . . ."

„Iets anders?"

„Ja, Zuid-Tirol bij voorbeeld, het Isonzo-front, of de

Piave-stelling, of Verdun! Wacht, Verdun is het best. Ik onderstel, dat daar Verdun ligt..."

„Hoezoo? wat wil je met Verdun?"

„Verdun, dat is toch het bloedigste front, niet waar? Daar dondert 't heel anders dan hier bij ons. Nemen we dus aan: Verdun!"

Ferdinand, die op z'n rug had gelegen, ging nu rechtop zitten. Engländer zocht opnieuw met zijn veldkijker de verte af:

„Misschien zijn bij Verdun de velden met hindernissen smaller... Ja, ja, natuurlijk! Verscheiden loopgraven liggen daar geen vijftig schreden van elkaar af. Ik zie het heel duidelijk..."

„Wat zie je?"

„Ik zie hem," zei Engländer heel rustig, terwijl hij z'n binocle liet zakken, zonder zijn oogen van de leege verte af te wenden: „ik zie hem. Hij gaat alleen en aan de spits. „Gaan" is een fout woord. Zijn gang gelijkt op een tusschending tusschen gebrekkig wankelen en over de aarde heen zweven. Hij is blootsvoets. Allen zijn blootsvoets."

Ferdinand was totaal verward en gevoelde een benauwenden angst om Engländer's verstand. Die praatte evenwel zoo bedaard, alsof hij geen waanzin uitkraamde, doch de gewoonste zaak van de wereld vertelde:

„Hij is nu niet de romeinsche Caesar, doch meer dan ooit het rechtmatig opperhoofd van den aardbodem. Mijter, atlas, pauwestaart, ja zelfs den visschersring heeft hij achtergelaten. Ik zie alleen iets glanzends, den kromstaf waarop hij steunt, tegelijk zijn scepter en zijn kruk. Hij draagt een wit doods- en boetekleed en de duizenden achter hem net zoo, juist zooals de vrome Joden op den Verzoendag, en zooals Jehosja, de Christus, gedragen heeft, de God die tegelijk een vrome Jood was.

„Vele dagen geleden zijn zij opgebroken uit het Vatikaan, uit den grooten pruilhoek. Welk een nacht, die aan den wondermorgen vooraf ging! Zij zaten bijeen, de kardinalen der ambten, alle italiaansche kardinalen, ook enkelen uit

Frankrijk en Spanje. Daarenboven vele bisschoppen en prelaten! Menigeen was tot berstens toe opgeblazen van hoovaardig nationalisme en door giftige oorlogsfrazen. Toen echter de Heilige Geest, die naar mystieke wetten in de konciliën werkt, zich over hen stortte, werd hun hoogmoed uitgebluscht en sidderden zij.

„En hij vervloekte de diplomaten en hun dossiers, de nota's der ministers, de leugenachtige publikaties der staten, de cynische, vetgemeste huichelaars der neutrale landen. Toen hij de akten, al de stukken die voor hem op tafel lagen, had verscheurd en met voeten getreden, begon hij zich snikkend van zijn glans te ontdoen. En nu daalde Christus in zijn verscheurd wereldlijk hart en vervulde de oude zenuwen van Benedictus met jeugdige smart en jeugdige kracht, zoodat hij tot den waren plaatsvervanger uitgroeide.

„Over de anderen — meer dan de helft bestond uit hardvochtige, aartsverstandige, materialistische rationalisten —: ook over hen stortte zich met onweerstaanbaar geweld de zuiverheid van hun ambt en hun zending. Ook zij ontdeden zich van al het aardsche, en in hun hart trokken de apostels binnen.

„Toen de zon oprees, volgden zij hun leider, en traden zij naar buiten op het plein van den heiligen Petrus. Snel verspreidde zich de mare van deze gebeurtenis door de stad. Het volk stroomde aan. Men stond met open mond te kijken. De intellektueelen maakten kwinkslagen en de meest intelligente belde dringend de psychiatrische kliniek op. Doch onbekommerd schreden Benedictus en de zijnen naar de plek, waar eens de noordelijke poort der eeuwige stad zich verhief. De opgewonden menigte volgde schreeuwend en dringend.

„Plotseling maakte zich uit de menigte 'n oude plattelandspriester los, 'n boer met vervallen trekken. Hij viel voor den heiligen optocht der apostolische vorsten op de knieën, en bad, dat men hem meenam. En werkelijk: twee kardinalen hieven den oude op en leidden hem voort. Daarop kwamen de geestelijken van alle kanten: pastoors, kapelaans, monniken. Honderden sloten zich bij den heiligen

stoet aan. Hetzelfde herhaalde zich in ieder dorp, in ieder vlek, in iedere stad.

„De overheid was radeloos. Van het front telegrafeerden de generaals onophoudelijk, dat men, het koste wat het wil, den stoet moest aanhouden en zoo spoedig mogelijk naar het Vatikaan terugzenden. Het was immers te vreezen, dat de oorlogszuchtige stemming der naties door dit opzienbarend gebeuren geschaad zou worden. Maar die kribbige depêche's hielpen de generaals geen zier: tegen de waarheid en het leven is geen kruid gewassen. Wel werden gendarmen uitgezonden om Benedictus te arresteeren, doch zij knielden aan den rand van den weg neer.

„Toen men in Milaan kwam, was de schaar tot vijf duizend koppen aangegroeid. In weerwil van de nooddruft in het achterland droegen de vrouwen overal emmers met melk, manden met brood en fruit aan. Verder naar het westen waren het er al zeven duizend. Drie dagen geleden overschreden zij de fransche grens. En nu..."

Engländer keek op zijn horloge:

„... om twaalf uur vijf-en-dertig middeneuropeesche tijd zijn zij daar beneden aangekomen, tusschen de loopgraven, op de velden met hindernissen van Verdun!"

Hp sprong op, keek in de verte en beschreef (niet zonder een licht deklamatorisch accent) den strijd, dien hij zag:

„De Duitschers hebben hun trommelvuur juist gestaakt. Nu knetteren reeds de machinegeweren, de mijnwerpers, het loopgravengeschut als razend aan beide zijden. Op een der sektoren houdt het vuurgevecht op. Met een woesten kreet, dien ik hier hoor, begint de eerste duitsche stormtroep de borstwering te beklimmen en de vijandelijke stelling te berennen. Op andere punten begint de stormloop eveneens.

„Doch daar verandert het dierlijke woede- en angstgehuil van den aanval in een menschelijken, lang voortrollenden roep van verbazing. Ook de Franschen zijn uit hun loopgraven geklauterd en zwaaien als van zinnen hun geweren, als in een roes. Want het witte leger van Christus, barrevoets, staat tusschen de legers van den satan. Al schuchterder

keft het hondegeblaf van het vuur. Nu geen schot meer! Zelfs de duizend batterijen zwijgen onder een geheimzinnig bevel. Eenige generaals en andere hooge officieren storten zich, voor het eerst in hun leven, te midden van de voorste rijen, stompen en slaan de soldaten, brullen iets van het vaderland, wat ik niet kan verstaan. Doch geen mensch bekreunt zich om die roodgestreepte, snauwende bullenbijters.

„Hoor je, hoe de miljoenen weenen? Allen weenen. De aarde weent. Want Christus is gekomen en heeft de vrede gebracht..."

Nu verloor Engländer zijn bezinning en de macht over z'n tong. Zijn oogen puilden naar buiten, rond, bol, als vischoogen. Hij volbracht hikkend den dans van een bezetene en huilde met schrikkelijke stem naar het dal omlaag:

„Niet Wilson, de dorre schoolmeester, maar Christus!"

Wel twintigmaal raasde hij tegen de zwijgende stellingen:

„Niet Wilson, maar Christus! Niet Wilson, maar Christus!"

Daarna wierp hij zich op z'n buik op den grond, en duwde zijn hoofd in 't gras. Stom lag daar ook Ferdinand. Eenige minuten moesten voorbijgaan, eer hij iets zeide:

„Je sprookje van den paus, Engländer, is heel mooi. Je zou haast denken, dat er een kiem van mogelijkheid in lag. De vorst aller Christenen werpt de banden van zich en treedt tusschen de strijdende legers. Alleen de manier, waarop hij dat doet, is 'n tikje, laten we zeggen, theatraal. Overigens is het geheel natuurlijk volmaakte nonsens. En waarom ook? Waarom zou hij zoo tegen het reglement zondigen?

„Op den duur komt men tot onsmakelijke gedachten, Engländer! De sterrenhemel boven ons, heet het toch! Kijk, ik bijt 'n ingescheurd stukje huid onder m'n vingernagel af, anders niet. En in dit mikroskopische niets beschrijven miljoenen atomen hun kringen. En ieder atoom is een volkomen planetensysteem en beschrijft een kringloop om een zonnekern, zooals deze aarde hier. Op een der pla-

neten van dit atoom, waarschijnlijk op alle, wordt oorlog gevoerd, en een soortgelijke kerel als ik bijt zich in 'n pauze den nijnagel af, die zelf wederom een oneindige kosmos is!"

Engländer was gaan zitten en staarde Ferdinand met strijdlustige verrukking aan:

„O jij lieve kleine beginneling in 't intellektualisme, met je koddigen makro- en mikrokosmos! Komt het dan aan op dergelijk kinderachtig gemeet? Of wij tot het atoom behooren van een afgebeten nijnagel, of een eigen wereldfirma zijn: wij lijden in alle atomen, op alle sterren, en Christus, de Waarheid en het Leven, verlost ons hier en ginds!"

Dergelijke gesprekken voerden ze nog langen tijd in de milde atmosfeer van den zomernamiddag. Vaak maakten ze zich boos, even vaak verzoenden ze zich weer met elkaar. Engländer, de zoon van rijke Joden, vervloekte het intellekt en prees de niet-te-vatten geheimenis der verlossing, terwijl Ferdinand, de weggeloopen pupil van een priesterseminarium, niet minder hartstochtelijk de verdediging der wetenschap op zich nam. Maar toen Jozef tegen vier uur met den koffiepot verscheen, sliepen de strijders vreedzaam in het geurend gras.

Het officieele stuk, dat Ferdinand bij zijn thuiskomst op z'n tafel vond, bleek een merkwaardige echo der filozofie van den lindenheuvel. Het was een dier geheime instrukties der hoogste bevelvoering, die 'n kleine kompanjie-kommandant niet kan begrijpen en die hem alleen door 'n vergissing in handen komen. Hier volgt de verordening, die Ferdinand vond:

Datum . .

A(rmee) O(pper) K(ommando) Nummer . . .

Aan het Kommando der

I(nfanterie) T(roepen) D(ivizie).

GEHEIM

Met het oog op A. O. K. Nr. . . van den . . betreffende de behandeling van eigen overloopers wordt met ingang van heden bepaald:

Iedere overlooper van een politiek onbetrouwbare leger-

afdeeling, die op heeterdaad wordt betrapt of in gevangenschap van zijn eigen troepen geraakt, moet aan het naastbijzijnde I. T. D.-kommando worden uitgeleverd, waar hij overeenkomstig A. O. K. Nr. . . van den . . in kort geding volgens de krijgswet wordt behandeld. De bepalingen van dienstboek V—11 betreffende de krijgsgevangenschap zijn niet langer van kracht.

Onderteekening. Stempel.

Ferdinand las het duistere vodje tweemaal door, begreep het niet geheel, en wierp het weg.

X.

De badmeester.

Engländer's idyllische oorlogstijd duurde drie volle weken. Toen kreeg Ferdinand het bevel, met zijn kompanjie naar Kolkow te gaan, waar zich het kommando van zijn divizie bevond. De scheiding viel hem heel zwaar. Alfred erfde nu de mooie kamer. Gelukkig was Kolkow maar anderhalf uur gaans van Zloczow verwijderd, en bijna dagelijks kon Ferdinand het kleine rijtuig der kompanjie zenden, om Engländer te halen, zoodat de gemeenschap wel bemoeilijkt, doch niet verbroken werd.

Op zijn nieuwe standplaats zag hij ook Ronald Weiss terug, die eerstdaags bij de persafdeeling van het ministerie van oorlog zou komen. Weiss had Ferdinand overvleugeld: hij was al eerste luitenant en droeg op zijn borst alle bereikbare onderscheidingen. Die pracht van dekoraties leek intusschen 'n tegenstrijdigheid bij den man, die zoo bijtend scherp het lintjesgedoe placht te hekelen.

Weldra bleek, dat al zijn ervaringen en daden aan het front slechts de onweerlegbare bevestiging waren zijner oude theorie van den oorlog. Het was allemaal brutale zwendel! Oorsprong: de impotente zwakzinnigheid van enkele diplomatenhersens, voortgezet door de impotente zwakzinnigheid van enkele generaalshersenen. De lastertaal

van Weiss ging zoo ver, dat hij beweerde, in al die jaren nergens een werkelijk bewuste en bedoelde leidershandeling te hebben ontmoet. Waren de generaals eerlijk, dan moesten ze allen toegeven, dat hun heele veldheerschap erin bestond, op het een of andere frontgedeelte een draaikolk te veroorzaken, om dan toe te kijken, wat eruit te voorschijn zou komen. Evenmin als je den oceaan met 'n potlepel kon omroeren, had 'n afgetakelde hersenkronkel van 'n generaal invloed op de botte beweging der massa's. En voor de massa's zelf was de oorlog niets anders dan 'n plotselinge katastrofe der natuur.

„Ik wil niet beweren, dat er in dezen oorlog geen helden zijn," ijverde Weiss verder, terwijl zijn onrustige oogen op Ferdinand's gelaat lazen als op 'n wijzerplaat —: „neen, ik beweer zelfs, dat er in dezen oorlog meer dan genoeg helden zijn. Bij iederen schouwburgbrand, bij iedere instorting van 'n huis, bij iedere natuurramp zijn er helden, dat is nu eenmaal zoo. En dan heb je immers ook nog sportieve naturen, wedstrijdmenschen, voortgejaagd door de begeerte, als eerste en vlugste het een of ander doel te bereiken. Naar mijn opvatting echter blijven deze helden grootendeels onbekend.

„Ik zelf ben het tegendeel van een held. Als de nood aan den man kwam, heb ik me altijd gedragen als 'n stuk hout in 'n vloedgolf, dat zijn richting bepaalt naar den kleinsten weerstand. Desniettemin hangt je oog al 'n half uur lang met klaarblijkelijke verbazing aan het geflikker, dat op mijn borst bungelt! Ik verraad je, mijn waarde, dat ik dit heerlijke pronkstuk van minderwaardige alliage door een der weinig aktieve lafheden van mijn leven heb verworven.

„De zaak heeft zich als volgt toegedragen. Terugtocht, wat terugtocht, vlucht bij Görz! Schrikkelijke warboel! De straat is één koek van honved's, grootmeesters van de duitsche orde, landweer, bergkanonnen, tros, ambulance, wagens der genie. Ik, daar midden in, heb niet het minste vermoeden, waar mijn bataljon is en waar God woont. Een hagel granaatkartetsen over ons hoofd. Het gejammer

der gewonden, afgrijselijk! Ik zoek ergens dekking. Daar sta ik naast den administratie-wagen van ons regiment. Er op en 'n eind meerijden, natuurlijk. Beneden mij ligt 'n stapel boeken. Je kent me. Kan ik 'n boek laten liggen? Nu dan, ik begin erin te bladeren: soldatenlijsten, protokollen, verloven, straffen, rapportenboek. Eensklaps heb ik 'n lijvig deel in m'n hand: geschiedenis van het regiment! Uiterst belangrijk! In dit dagboek rapporteert de adjudant iederen avond enorme heldendaden. Waarom ik den dikken kwartijn onder m'n arm genomen en meegepakt heb? Ik weet 't niet. Plotseling 'n vreeselijk gebrul! Officieren van den staf stormen op ons aan. De infanterie wordt in de maisvelden gejaagd, Terug in de van te voren klaar gemaakte loopgraven! Mitraljeurs bedreigen de weerspannigen. Alleen ambulance en trein mogen voorttrekken. De verwarring is even zinledig als onbeschrijflijk. Een drievoudige keten van officieren verspert den weg. Geen loslooper wordt doorgelaten: ieder moet z'n eigen afdeeling zoeken. Maar ik stap naar den kolonel, die de wegversperring leidt, zwaai mijn boek en roep vol geestdrift: Geschiedenis van het regiment! — En daarna laat hij mij, de duivel weet waarom, eerbiedig door.

„Dat kordon van officieren heeft 't natuurlijk niet lang uitgehouden. Een uur later was het doorbroken. Twee dagen lang heb ik de standplaats van mijn regiment niet kunnen vinden. Toen ik eindelijk, uitgeput en gehavend, en gekleurd door 'n schampschot, met mijn trofee kwam aanzetten, hebben ze over het teruggevonden heldenboek gejubeld. Ik werd dadelijk „wegens de redding van de regimentsgeschiedenis" voor de gouden medalje opgegeven."

Allang had Ferdinand zich aangewend, Ronald's verhalen te wantrouwen. Ook nu was hij overtuigd, dat zijn vriend de gouden medalje voor 'n fatsoenlijke prestatie, en niet door 'n bedriegelijke handeling had verworven. De situatie der geschiedenis mocht waar zijn, de toedracht was stellig verdraaid. Hoe ouder de oorlog werd, des te meer was Weiss erop bedacht, zijn pathetiek te deprecieeren.

Met wellust deprecieerde hij daarbij zichzelf. Zijn behoefte aan glans zocht naar nieuwe bevredigingen.

Op 'n keer bracht Ferdinand z'n beide vrienden Engländer en Weiss met elkaar in kennis. Toen de arme rezervekanonnier zijn sidderenden schroom voor 's luitenants gouden sterren had overwonnen, kwam het natuurlijk tot verbitterde oneenigheden. Het ging daarbij om de beginnende russische revolutie, die toen den adem der wereld deed stil staan. Overal aan het oostelijk front vloeide een broederschapsgolf over de loopgraven. Russen, Duitschers en Oostenrijkers vereenigden zich in de doode ruimte tusschen de linies en ruilden levensmiddelen, tabak en vredelievendheid. Deze beweging scheen den generaals der middelste rijken zoo bedenkelijk, dat strenge maatregelen werden genomen. Ronald Weiss was een geestdriftig aanhanger der russische revolutie. Hij droomde van een vrede, dien de ontketende volksmassa's der soldaten in korten tijd aan alle fronten tegelijk eigenmachtig zouden sluiten. Engländer daarentegen hield in 't minst niet van dergelijke revoluties. Dat zouden verschijnselen van den dood zijn, symptomen van bederf, ontbindingstoestanden van kapitalistische en imperialistische energieën. Uit de ontbinding zou nooit een nieuwe wereld voortspruiten. Het gewriemel der maden in een lijk was volgens hem een totaal waardeloos leven.

Toen Weiss weg was, raasde Engländer van ijverzucht:

„Wat zie je toch in dien tweederangs duivel van het valsche temperament!"

Deze schimp weerhield Ferdinand niet, Ronald te verdedigen, die trouwens den volgenden dag, vlak voor zijn vertrek naar Weenen, met groot enthoeziasme van „den genialen, zwaarmoedigen Jood" sprak.

Eens, toen Ferdinand op Alfred's bezoek wachtte, kwam in plaats van den vriend een wanhopige brief, waarin de arme kerel schreef, dat het uitgaan hem bij wijze van straf voor de eerstvolgende dagen was verboden, daar hij weer eens 'n onmilitair antwoord had gegeven. „Dat is infame soldatenmishandeling!" eindigde de brief.

Ferdinand was hevig teleurgesteld. Lange, leege uren lagen voor hem. Enkele weken geleden nog zou zijn eenzaamheid hem niet zijn opgevallen. Nu, na 'n tijd van gemeenschap, drukte hem een verlaten namiddag. Niet de bezitloosheid maakt ongelukkig, doch de onttrekking van een goed.

Daar hij het op zijn kamer niet uithield, zwierf hij wat in de plaats rond. Terwijl hij naar 'n groepje jonge vrouwen stond te kijken, die bij den dorpsmolen op hun gemak aan het wasschen waren, kwamen zekere herinneringen bij hem op. Hoe verslonsd, vervallen, beschimmeld zagen die vrouwen er uit, zooals ze daar wijdbeens stonden met hun slappe heupen en dijen, gemeen lachten en traag aan 't werk waren: echte soldatenhoeren en troswijven, die hun mannen allang waren vergeten.

In het voorjaar, op den terugtocht voor het leger van Broessilow, was Ferdinand's bataljon in 'n streek gekomen, die nog merkwaardig ongeschonden door den oorlog scheen. Twee kilometer voor het roetheensche dorp Hodow lag een boerderij met 'n mooi woonhuis, spiksplinternieuwe stallen en schuren. Later bracht men hier het kommando onder. Op de hofstede moesten rijke lieden huizen, want de woonkamer was groot als 'n zaal. Bont beschilderd rezen twee kolossale ledikanten omhoog, en de kachel was een monster van groene en roode tegels. De vrouw des huizes was op het erf achtergebleven, een twee-en-twintigjarige met waardige, kalme gebaren en een zeer hoogmoedig gelaat. Zij heette Marinka. Misschien hadden alleen de soldaten haar dien naam gegeven, en heette ze anders. Haar ter zijde stond een nichtje, een dor meiske van dertien jaar, dat, de hemel weet waarom, Sjoeppa werd genoemd.

In deze buurt gelukte het den Oostenrijkers, den stoot der Russen op te vangen, zoodat de statige boerenhofstede slechts enkele kilometers achter de eigen liniën kwam te liggen. Aanvankelijk gedroegen de mannen zich onberispelijk tegenover Marinka. De twee nachten, die Ferdinand op de hoeve doorbracht, sliep alles in de schuren en de officieren

zochten in het dorp een onderdak. De administratie werd in de tweede kamer ondergebracht; de groote kamer bleef onaangetast. Niemand betrad haar met beslijkte schoenen en vervuilde uniform.

Nu begonnen hevige loopgravengevechten. Pas zes weken later leidde Ferdinand's weg weer langs de hoeve. Nieuwsgierigheid bracht hem ertoe, naar binnen te gaan. De mooie, ongenaakbare boerin, die deed alsof ze geen woord verstond van wat men tot haar zei, had indruk op hem gemaakt. Hij nam zich voor, bij de administratie iets aan te vragen. Die was nu in de groote kamer ondergebracht. En hoe zag dat vertrek er thans uit! Overal bergen vuil en beken drek, het bont beschilderde baldakijn der ledikanten afgebroken en verhakt, alles bezoedeld, vernield, geschonden.

Geen wonder! De oorlog heeft per slot grootere schatten vernield dan een kleurige boerenkamer.

De hoogmoedige Marinka lag op de bank bij de kachel, terwijl ordonnansen, telefonisten, officieren in-en-uit gingen. Ze lag in 'n schaamtelooze houding, op haar buik, het hoofd in de armen, en scheen te slapen of dronken te zijn, terwijl Sjoeppa als 'n kwaadaardige marter tusschen de mannen rondsloop.

Ferdinand tikte Marinka, die hij wilde begroeten, op haar schouder. Ze wentelde zich log om, bleef in elkaar gezakt zitten en keek hem aan met 'n leegen blik uit gezwollen trekken. Doch geen door smart en tranen vertrokken gelaat had aangrijpender kunnen zijn, dan deze verdierlijkte onverschilligheid.

Wederom vier weken later kwam een onderofficier der administratie naar het front. Ferdinand informeerde terstond naar Marinka en Sjoeppa. Ze waren beiden besmet en zwanger, en den vorigen dag ter interneering naar 'n etappen-hospitaal gezonden voor de vrouwelijke bevolking langs het front. „Nu zijn we alleen in huis," zei de man, en hij voegde erbij: „Helaas!"

Nu Ferdinand naar die verslonsde vrouwen voor den dorpsmolen stond te kijken, kwamen Marinka en Sjoeppa hem in de gedachten, en hij trachtte zich duidelijk te maken,

waarom noch Alfred's diepzinnige noch Ronald's geestige en scherpe redeneeringen het wezen van den oorlog troffen. Neen, met abstrakte begrippen kon je dezen ongemeen lichamelijken reus niet benaderen. Zijn wapenen waren niet slechts mortieren, vuurwerpers en gasbommen, maar ook lues en gonorrhoë. Hij richtte het lichaam der menschen te gronde, doch ook hun waardigheid. Hij gebruikte cholera en vlektyfus niet minder dan schurft en luizen. Al wat er in de natuur aan boosaardigs bestond, al het helsche dat de werkelijkheid was binnengesprongen, stond hem ten dienste.

De gedachte aan moeilijke weken steeg in Ferdinand op. Hij herinnerde zich, dat hij vaak minder geleden had onder honger en gevaar, dan onder vuil, schurft en luizen. Zonderling was het, dat hij, uit deze kregele overpeinzingen opkijkend, voor 'n huis stond, dat zwart op wit het opschrift droeg: „Officiersbadhuis der keizerlijke en koninklijke I. T. D." — Zonder verder nadenken trad hij binnen.

Hij was de eenige gast in het huis. De badmeester maakte de grootste kamer voor hem gereed, bracht in enorme emmers warm en koud water en vulde de kuip overeenkomstig 's luitenants wensch.

Telkens weer, als Ferdinand zich in de weeke verslapping van een lauw bad uitstrekte, kwamen gevoelens terug uit zijn kindsheid, en dook Barbara op. Ook thans en hier. Zij naderde in de gestalte van een groote vermoeidheid. Haast was hij reeds in het water ingeslapen, toen een zachte stem hem wekte. De badmeester vroeg:

„Alles naar uw zin, luitenant?"

Ferdinand wist niet recht, of hij waakte, en stamelde bedremmeld:

„Ja, dank je."

De badmeester, 'n groote, slanke soldaat zonder korporaalsrang, die een lederen voorschoot droeg, bleef aan de deur staan en streelde den bader met een teederen, lijdenden glimlach. Het gelaat van dezen man was onnatuurlijk smal, zijn schedel liep naar boven in 'n belachelijke punt uit en viel zonder achterhoofd loodrecht in den nek. Op de schedel-

punt warrelde een toef witblond haar, dun als vogeldons. De half-open mond met slappe onderlip sprak van zachtmoedigheid, deernis, karakterzwakheid, evenals zijn hooge stem, terwijl zijn strakke gestalte die zachtaardigheid verloochende.

„Verlangt de luitenant nog meer warm water?"

„Neen, dank je."

„Ik kan ook glycerine-zeep brengen, wanneer de luitenant het verlangt."

„Neen . . ."

„Of misschien een badmantel. In den regel geven we alleen handdoeken."

Waarom jaag ik dien kerel niet naar buiten, dacht Ferdinand. Doch de bedremmeldheid, die zich van hem had meester gemaakt, ontroofde hem haast de spraak. De badmeester toonde zich al meer bezorgd voor het welzijn van zijn gast:

„De luitenant heeft het vandaag al heel goed getroffen. Geheel alleen bent u vandaag bij me. Maandag is altijd 'n stille dag. Zaterdags gaat het bij mij toe als op de prager brug. En daarbij willen alle heeren worden opgestreken."

Ferdinand keek verbaasd:

„Opgestreken? wat is dat?"

De badmeester glimlachte teeder en verschoonend:

„Ik masseer namelijk. De luitenant kan straks natuurlijk ook gemasseerd worden!"

Ferdinand wilde met grimmige vastberadenheid „neen" zeggen, zeide echter „ja". Daarbij verbaasde hij er zich voortdurend over, dat de man geen oogen had, doch in plaats daarvan matglanzende klompjes nat leem. Hij zocht naar 'n uitvlucht, om zijn jawoord te kunnen terugnemen. Maar de badmeester stond reeds vlak voor hem:

„Ik masseer in de groote kamer daarginds, waar ook een aangename temperatuur heerscht. Zij ligt aan het einde der gang. Maar de luitenant kan niet goed door de gang loopen. Die is van aangestampte aarde. De luitenant zou zijn voeten vuil maken. Sandalen, zooals 't behoort, hebben we hier niet. Ik heb ze al zoo vaak aangevraagd. Het is een

kruis hier. Ik zal den luitenant eenvoudig overdragen."

Ferdinand schrok:

„Och wat! ik loop zelf wel."

De teedere strengheid van den badmeester werd sterker. Een lichte gekrenktheid kwam te voorschijn:

„De luitenant kan met zijn schoone voeten niet door de gang loopen. Dat gaat niet."

Wat moet ik doen? Was ik dit huis toch nooit binnengekomen! — Trots zulke ongemotiveerde nerveuze gedachten verhief Ferdinand zich gehoorzaam uit het bad. Hij zag om naar 'n mogelijkheid van vluchten. Nauwelijks echter stond hij, of de badmeester sloeg de mantel vlug om zijn lichaam, tilde hem als 'n kind in zijn ijzeren armen, en droeg hem in looppas de gang door naar een dompig vertrek, dat naar vochtig hout rook. Daar lag Ferdinand nu op een brits, terwijl een wild oorsuizen zijn hoofd dreigde te doen bersten.

De badmeester bracht een emmer, waarin hij warm zeepsop maakte, en zette een bus met poeder aan het voeteneinde der brits. Daarna sloeg hij den badmantel, die Ferdinand omhulde, open, en begon zijn werk aan de beenen. Waarachtig: hij verstond de kunst opperbest. Een eigenaardig welbehagen stroomde terstond door Ferdinand's geheele lichaam. De meester greep met zijn geweldige handen niet ruw toe, doch tegelijk vast en zacht. Langzame streken van de enkels opwaarts naar de knie brachten aan de kuit een wellustig-smartelijk gevoel. Onder zijn werk drong uit zijn borst een woordloos gezoem van bevrediging, dat geen bepaalde melodie vormde. Om 't een of andere gesprek te beginnen, vroeg Ferdinand:

„Als burger was je zeker ook masseur, niet?"

Het zoemen stierf weg:

„Jawel, luitenant. Dat beroep heb ik ook uitgeoefend. Een jaar of tien was ik 's zomers bad- en zwemmeester."

„En waar heb je in den oorlog al zoo gediend?"

Een oogenblik lang rustten de handen van den badmeester, daar de herinnering hem moeite scheen te veroorzaken:

„In Servië, luitenant, in de Boekowina, en God weet waar nog meer."

„Ben je infanterist?"

„Niet eens, luitenant, niet eens 'n echte infanterist. In vredestijd was ik rezervist en ik heb maar mijn acht weken uitgediend."

Nu kwamen de dijen aan de beurt. Brandend welbehagen trok tot in zijn heupen. Doch ook op den masseur scheen de wellust, dien hij veroorzaakte, over te slaan. Opnieuw drong het leege zoemen uit zijn borst. Het leek op 'n langgerekt, melodieus geknor in het lichaam van groote katachtige dieren, die zich in 'n zoölogischen tuin zonnen achter de tralies van hun kooi. Om aan dit sonore zoemgezang een eind te maken, flanste Ferdinand het gesprek verder:

„Maar daar buiten in de loopgraven ben je toch net als alle anderen soldaat geweest."

De badmeester greep naar den borstel:

„Tot uw dienst, luitenant, maar ik ben nooit in de loopgraven geweest."

„Waarbij was je dan ingedeeld? bij de proviandeering?"

„Ook niet bij de proviandeering, luitenant. Ik heb altijd ter beschikking van de divizie gestaan."

De uitdrukking „ter beschikking van de divizie", zoo zachtmoedig uitgesproken, kwam Ferdinand heel komisch voor, en dubbelzinnig:

„Wat voor beschikking?"

De badmeester stond nu aan het hoofdeinde der brits, achter Ferdinand. Zijn handen kletsten rythmisch op diens schouderbladen. Zonder deze muziek te onderbreken sprak hij voort op denzelfden rustigen toon:

„Ik was bij de divizie als meester van den scherpen zwaarde ingedeeld."

Deze ouderwetsche uitdrukking, waarvan Ferdinand den zin niet begreep, trof hem als een ijskoude wind. Het kostte hem 'n overwinning, om vragend te herhalen:

„Meester van den scherpen zwaarde?"

De badmeester brak nu het verhoorspel af, alsof hij genoeg krenkingen had moeten slikken:

„De luitenant weet toch zelf heel goed, dat ik scherprechter was. Dat is immers bij de divizie bekend."

Lange stilte, waarin de badmeester de armen van den luitenant hoogst aangenaam kneedde. Pas veel later bracht Ferdinand twee woorden uit:

„En nu?"

De man zweeg 'n oogenblik, terwijl hij nieuw zeepsop nam:

„Nu, luitenant, allang niet meer. Nu kan men bij ons de wetmatige manier niet langer gebruiken. Er zijn er te veel. Ze worden dadelijk neergeschoten en niet meer opgehangen. Maar indertijd, luitenant, in de eerste maanden, in Servië en in de Boekowina, hebben de divizies om mij gevochten. Denk u maar eens in, wat er toen al niet geweest is: burgers, spionnen, popen, komitatsji's. Tegenwoordig zijn het alleen maar eigen soldaten, louter hoogverraders en politiek onbetrouwbaren. Dat is 'n heel andere kwestie! Ja, ja, luitenant."

Ferdinand had het gevoel, dat hij aan de brits vastkleefde en nooit weer los zou geraken:

„En je hebt heel veel menschen..."

„Het zullen er misschien zoowat honderd zijn geweest. Niet zoo héél veel. Ga alstublieft op uw buik liggen, luitenant."

Ferdinand sprak nu naar de aarde gekeerd:

„Maar het moet toch ontzaglijk moeilijk zijn, menschen te dooden."

De badmeester strooide met 'n gebaar van smartelijk miskend-zijn de poeder op Ferdinand's rug:

„Luitenant, neemt u mij niet kwalijk: ik heb niemand gedood, ik heb slechts aan de wet voldaan. „Ik heb naar het oordeel en op bevel der overheid of van mijn meerderen gewerkt. Mijn geweten is zuiver."

Ferdinand lag nu weer op z'n rug en gluurde naar de handen van den badmeester:

„En toch, die handen... Natuurlijk heb je op bevel gehandeld. Maar door jouw handen... Hoe je 't ook opvat."

Het waren op het eerste gezicht geen leelijke handen: groot, knokig, met buitengemeen lange vingers. Het hadden

de handen van 'n virtuoos kunnen zijn, waren niet de laatste vingerkootjes allen op 'n afschuwelijke manier verminkt: knobbelig, verbogen, en zonder nagels. De badmeester richtte zich hoog op:

„Niet waar, de luitenant is nieuw in Kolkow? Anders zou de luitenant geen slecht idee van mij hebben. Geen der heeren heeft 'n slechte opinie over mij. Zijne excellentie de luitenant-generaal wordt dagelijks door mij gemasseerd, om acht uur 's morgens. „Spengler," pleegt hij tegen me te zeggen: „je hebt patente klauwen!" Ik ben een goed huisvader, luitenant. Over mij heeft nog niemand zich kunnen beklagen, ook de arme duivels niet, die ik op bevel heb moeten helpen. Menschelijk moet men zijn, luitenant, en op den greep komt het aan. En dat mijn greep niet heel onaangenaam is, luitenant, daarvoor heb ik mijn bewijzen."

En hij boog zich diep naar Ferdinand over, alsof hij hem 'n zeer pikant geheim moest toevertrouwen. De vlassige donsveeren van een vogel dansten op zijn absurde schedelpunt:

„Bij mijn behandeling, luitenant, is ieders roede nog stijf gaan staan! Dat kan ik bezweren."

Ferdinand ging zitten:

„Ben je nu klaar?"

De virtuoos streek nog eens liefkoozend over zijn werk:

„Klaar, luitenant! Ik zal uw kleeren halen."

Ferdinand voltooide zijn toilet pas buiten. Andere officieren keken hem verbaasd en afkeurend na. Toen hij thuis kwam, overviel hem opnieuw een zware vermoeidheid. Hij ging aangekleed, zooals hij was, op z'n bed liggen en beval z'n oppasser, hem niet te wekken. Hij hoorde nog, hoe Jozef hem eenige keeren opvallend ernstig vermaande:

„Luitenant, er is 'n belangrijk stuk van de divizie gekomen, 'n dikke brief met 'n dienstzegel. Ze hebben ook al tweemaal van de administratie opgebeld, dat de luitenant de ontvangst dadelijk moet bevestigen."

Ferdinand overwoog in zijn verdooving: De divizie? rechtstreeks aan mij?! Dat is iets heel belangrijks! Ze hebben getelefoneerd, bevestiging gevraagd? Dat is misschien

iets verschrikkelijks. Een gezegeld koevert! Och wat, waarom zou ik m'n nachtrust bederven? Ik ben zoo moe. Moet ik dan altijd thuis zijn? Ik ben toch vrij van dienst. Het verschrikkelijke loopt niet weg. Nu mag ik slapen, wie weet, misschien voor de laatste maal!

En zonder zijn gezicht van den brief op de tafel af te wenden, die blonk in de schemering, gaf hij zich over aan het niets.

XI.

DIENSTREGLEMENT DEEL I, HOOFDSTUK 14, PARAGRAAF 97, PUNT 708.

Ofschoon Ferdinand om zes uur 's morgens al wakker was, kon hij er niet toe komen, zijn oogen te openen: als een kind, dat zich slapend houdt om niet naar school te hoeven, hield hij zich slapend voor zichzelf. Het gelukte hem, dit bedrog een half uur lang vol te houden. Toen stond hij op. Hij waschte zich omslachtig en kleedde zich langzaam aan. Toen Jozef hem de koffie bracht, dronk hij die met heel kleine slokjes. Daarbij staarde hij met 'n verstrooiden, ja haast stompzinnigen blik naar de groote enveloppe.

Pas daarna maakte hij haar open. De inhoud bestond uit drie stukken, waarvan het voornaamste drukwerk was. Ferdinand vouwde het geschreven vel open, las het eindeloos lang door, en legde het ter zijde. Datzelfde herhaalde zich viermaal. Het vel bevatte niets dan 'n paar regels machine-schrift. Na het gebruikelijke registratie-opschrift volgde de tekst. Hij begon met de woorden:

„Op grond van A. O. K. Nr. . ., datum . ., beveel ik: —"

Dan kwamen de regels, wier bedoeling Ferdinand maar niet kon begrijpen:

„De infanteristen Karel Schwec, Jaroslav Teinfalt, Frans Pacak, allen van de vijftiende kompanjie van het derde bataljon van het infanterie-regiment Nr. . ., die naar bewezen is tijdens de vijandelijke operaties op den vijftien-

den Juli 1917 voor de stelling Jozefowka door de veldgendarmerie werden betrapt bij hun voornemen, naar den vijand over te loopen, zullen overeenkomstig de hierboven aangehaalde bepalingen overmorgen, den achttienden Juli 1917, des voormiddags om vijf uur dertig door fusillade ter dood gebracht worden.

„De voltrekking der doodstraf wordt opgedragen aan de dertiende kompanjie van het infanterie-regiment Nr. . . Als plaats voor de voltrekking bepaal ik den grooten heuvel noordelijk van Kolkow in vak IV—7 der detailkaart. Leider der exekutie zal de kommandant der kompanjie, luitenant Ferdinand R. zijn. Deze moet in den loop van den zeventienden Juli aan de genoemde infanteristen hun legitimatiekokers ontnemen en hierheen zenden. Al het overige in de bijlagen."

Het onderschrift bestond uit de gedrukte woorden „De kommandant der infanterie-divizie" en een rond stempel, waarin een moeilijk leesbare handteekening verdween. Met groote behoedzaamheid legde Ferdinand dit dokument ter zijde. Voor hij zich de draagwijdte van het bevel geheel bewust werd, kwam zijn gevoel voor logika in opstand: Hoe is 't mogelijk, te „bewijzen" dat iemand betrapt is bij een „voornemen"? Dat bestaat toch niet. Ook herinnerde hij zich niet, ooit tijdens een gevecht veldgendarmen in de loopgraven te hebben gezien. Het geheel maakte den indruk van verdraaiïng en dilettantisme.

Hij nam het drukwerk ter hand. Het bestond uit 'n paar bladzijden, behoorend bij het dienstreglement voor het keizerlijke en koninklijke leger, eerste deel. Rustig ademend verdiepte Ferdinand zich in de met rood aangestreepte paragrafen:

97. *Voltrekking der vonnissen.*

708 Voltrekking eener doodstraf.

Bij de voltrekking van een doodvonnis dient steeds een majoor of bij diens ontstentenis een kapitein het kommando te voeren.

Ter bewaking rukken twee kompanjieën uit ieder van ten minste veertig rotten.

Voor het kordon, dat is voor de onmiddellijke bewaking van den veroordeelde worden één sergeant-majoor, één korporaal, zes infanteristen eerste klasse en achttien infanteristen aangewezen, die zich reeds te voren naar den uitgang van het gevangenhuis moeten begeven, en daar een vierkant moeten vormen, waarvan elke zijde zes man bevat.

De provoost brengt den veroordeelde onder begeleiding van de wacht in het vierkant. Ook de priester treedt daar binnen, waarna de wacht zich terugtrekt.

Het kordon marcheert in het midden der colonne. De marsch naar de plaats van exekutie geschiedt langzaam, en niemand wordt gesalueerd.

De auditeur-militair rijdt of loopt links van den exekutie-kommandant, die bij de nadering van de gerechtsplaats kommandeert: „Geeft acht! in het exekutie-carré, marsch!" — en de formatie daarvan zoodanig aanpast bij de plaatselijke verhoudingen, dat iedere flank van het carré door een halve kompanjie wordt gevormd.

Na de formatie van dit carré treden de officieren daarin. Het bewakingskordon wordt geopend, het vonnis wordt door den auditeur nog eens voorgelezen. Daarna gaat men over tot de voltrekking.

Na de terechtstelling spreekt de priester een bondige vermaning, en een kort gebed voor den terechtgestelde uit, waarop de exekutie-kommandant tot het gebed laat overgaan.

De officieren voegen zich dan weer bij hun afdeelingen, waarop de afmarsch wordt bevolen.

Wordt het vonnis door doodschieten voltrokken, dan moeten hiertoe acht man worden aangewezen, die hun geweren reeds te voren

in tegenwoordigheid van een officier scherp hebben te laden.

Nadat het vonnis nog eens voorgelezen is, moet de veroordeelde knielen, en worden hem de oogen door een kameraad, dien hij zelf onder de aanwezigen kan uitkiezen, geblinddoekt. Tegelijk geeft de exekutie-kommandant met de sabel een teeken aan de achterflank van het carré, waarop deze zich in stilte zoo ver opent, als noodig is.

De acht aangewezen manschappen treden naar voren. Vier van hen, die het eerst moeten schieten, brengen geruischloos hun geweer in den aanslag en naderen onhoorbaar zoo dicht, als mogelijk is zonder den veroordeelde te raken.

De exekutie-kommandant stelt zich ter zijde zoo op, dat hij door deze mannen gezien kan worden, en steekt zijn sabel omhoog, waarop de twee mannen in het midden op het hoofd en de twee buitenste op de borst van den veroordeelde aanleggen. Op het kommando „Vuur!", dat de exekutie-kommandant zonder lang dralen moet geven, branden zij gelijktijdig los.

Intusschen staan de vier andere mannen onmiddellijk achter de eersten klaar, ten einde, mocht de terechtgestelde nog teekenen van leven geven, een of zooveel schoten, als noodig blijken, te lossen.

Bij iederen terechtgestelde moet een wacht van een infanterist eerste klasse en drie man blijven, totdat hij vervoerd wordt naar het doodenhuis of naar een ander hiertoe ingericht lokaal.

Het lijk van den terechtgestelde moet bij nacht in alle stilte zonder staatsie op een daartoe bestemde plaats worden begraven.

In het tweede aanhangsel waren de nadere beschikkingen getroffen, die op dit geval betrekking hadden: de nauw-

keurige tijd van den afmarsch, het aantal patronen voor iederen man. Daar men zich in oorlog bevond, werd het door 't dienstreglement bepaalde getal van twee bewakingskompanjieën tot één verminderd, en stelde men in de plaats van den voorgeschreven majoor of kapitein een eenvoudigen luitenant. De laatste punten hielden zich bezig met het transport der lijken. Het dienststuk eindigde met het bevel aan den exekutie-kommandant, den ochtend van de terechtstelling precies om negen uur bij de administratie van het divizie-kommando te verschijnen en den plaatsvervangenden kommandant te rapporteeren, dat het vonnis op het voorgeschreven uur voltrokken was.

Ferdinand bracht zonder succes een vol half uur door met de bestudeering van deze zoo duidelijke bevelen. Daarna stond hij op, geplaagd door de dwangvoorstelling, dat zijn geheugen dit nooit zou kunnen vasthouden. Jozef vroeg, of men het rijtuig vandaag weer naar Zloczow moest zenden, om den heer Engländer te halen. Ferdinand keek hem lang aan, draaide zich om zonder te antwoorden, en verliet de kamer.

Bij de administratie der kompanjie wachtte de sergeant-majoor Hafenrichter met wanhopig ongeduld op den luitenant. Toen Ferdinand binnenkwam, stormde hij hem tegemoet:

„Wat zegt u ervan, luitenant? Afschuwelijk!"

Ferdinand ging stom zitten, en murmelde na 'n poos:

„Wat moeten we doen, Hafenrichter?"

De majoor huiverde:

„Ik geloof, dat er niets meer aan te doen is. Er is ook geen tijd meer."

Ferdinand tobde:

„Waarom overkomt dat juist òns, Hafenrichter?"

„Dat kan ik den luitenant heel goed uitleggen. Wij zijn hier de vreemden en bijgevolg de dupe. De twee landweerkompanjieën hebben protektie. Zulke smerige bevelen krijgen die niet. Daar zoeken ze de manschappen voor uit, die moeten opknappen, potverdorie!"

„Maar er moet toch iets gebeuren?"

Hafenrichter begon wild in zijn papieren en lijsten te rommelen:

„Als ik den luitenant eens ziek meldde?"

„Moet ik mij ziek melden?"

„Het is er al wel heel laat voor, en niemand zal 't gelooven."

„Nee! dat is oneerlijk! dat gaat niet."

Hafenrichter had werkelijk medelijden met Ferdinand, en zocht naar andere uitwegen:

„Kent de luitenant niemand bij de divizie?"

Zonder 'n enkele gedachte te kunnen vasthouden, deed Ferdinand, alsof hij over deze vraag nadacht; hij vergat echter, te antwoorden. De sergeant-majoor spon zijn draad verder:

„Helaas is de overste van den staf, Colombo, met ziekteverlof. Dat was een keurig man, waarmee je kon praten. Als zijn vervanger is er 'n jonge stafofficier, nog geen zeven-en-twintig jaar oud, een groote belhamel, zeggen de lui, die bij den oude alles doordrijft. Hij heeft al kolossale onderscheidingen. De luitenant kent hem misschien."

„Hoe heet hij?"

„Kapitein Steidler!"

„Kapitein Steidler? Nee, ik geloof niet dat ik hem ken."

„Hij is nu de eenige baas daarginds. De oude moet namelijk door den alkohol al heelemaal weekhartig zijn. Die blijft graag op den achtergrond, want ze hebben hem al eens gedaan willen geven. Misschien, als de luitenant . . ."

Ferdinand viel den sergeant-majoor in de rede. Hij had weer het noodlottige protokol tevoorschijn gehaald en verdiepte zich vol inspanning in een regel:

„Zeg eens, Hafenrichter, hier staat: „Naar bewezen is." Hoe kan dat? hoe kun je zoo iets bewijzen?"

„Laat me niet lachen, luitenant! Die arme duivels zijn namelijk de eenigen, die niet bij de Russen zijn aangeland. Den vijftienden is hun kompanjie gezelligjes naar den overkant gewandeld. Zij moeten nu het gelag betalen."

„Maar dan zijn ze ook heelemaal niet schuldig!"

„Schuldig? Dat is moeilijk te zeggen, luitenant! Eén

voor allen! Bij die van het acht-en-twintigste, die met deze dingen zijn begonnen, hebben ze net zoo gedaan. Wie terugblijft, wordt het kind van de rekening. Daar is niets aan te doen."

Ferdinand hikte als een zieke:

„Misschien zijn ze . . . voor hun fatsoen . . . achtergebleven?"

Hafenrichter gaf zich over aan 'n genotvollen hoonlach:

„We zijn bij 't leger, luitenant! Fatsoen beschermt niet."

Ferdinand was opgestaan en leunde tegen den natten muur van het vuile hok. Met oogen, leeg van ontzetting, staarde hij naar zijn ondergeschikte:

„Mijn God! mijn God!"

Hafenrichter trok 'n geaffekteerd gezicht:

„Ik heb alleen maar de lagere school bezocht, luitenant, maar ik ken het leven en de menschen. In vredestijd was ik chef van het personeel in 'n zeer groote textielfabriek bij Reichenberg. Ik kan alleen zeggen: Wat hier gebeurt, is een krankzinnige misdaad. Er is altijddoor sprake van den nieuwen koers, van de komende amnestie, van 'n spoedigen vrede, en van andere fraaie dingen, die in de krant staan. Maar de kopstukken in 't leger doen, wat ze willen. Deze doodvonnissen zonder krijgsraad, die de een of andere kapitein Steidler eenvoudig dikteert, zijn een schande, waarvoor wij allen zullen boeten. Ik ben een goed patriot, heb mijn post verloren en sta sinds '14 in 't veld. De luitenant zal mij zeker niet verraden."

Het kwam als een zachte kreet:

„Iets moet ik toch doen, Hafenrichter!"

De sergeant-majoor overdacht: Hij ziet er werkelijk zoo uit, dat hij zich wel ziek kan melden. Maar dan moet ik er voor opdraaien! Smakelijk eten! — En hardop waarschuwde hij:

„De luitenant moet de legitimatie-kokers niet vergeten."

„De legitimatie-kokers," herhaalde Ferdinand opgelucht, alsof dit woord hem zijn bezinning terug gaf. Hij trok den riem van zijn overjas stijver aan en nam z'n handschoenen van de tafel. Daarop beval hij:

„Geef mij 'n gegradueerde mee, Hafenrichter!"

De sergeant-majoor schreeuwde om 'n sektiekommandant en zond hem den luitenant achterna, die naar het arrestantenhok ging.

Het was echter geen duistere kerker of een kot, wat door den provoost werd geopend, doch de witgekalkte ambtskamer van den vroegeren krijgsraad. Door de groote vensters vielen bundels zonnestralen, waarin wolken stofjes dansten. Zwermen vliegen zoemden door het vertrek en veroorzaakten naast hun ingehouden bastoon ook nog het geruisch van sissend water op 'n gloeiende kachelplaat. Naar het midden der kamer waren drie britsen geschoven. Daarop lagen de veroordeelden. De middelste stond dadelijk volgens voorschrift op, ging in de houding staan, en riep met luide, gedienstige stem:

„Luitenant, drie arrestanten!"

De tweede ging langzaam en onwillig zitten, terwijl de derde, zonder op den vreemde acht te slaan, zich steunend en kermend op z'n brits heen-en-weer wentelde.

De middelste, die zoo stram „prezent" had gerapporteerd, was een vlasblonde boerejongen met 'n spitsen neus, steenroode wangen en 'n koddig figuur, dat op kermisspeelgoed leek.

„Dat is Teinfalt," zei de provoost, en met 'n knipoog tegen Ferdinand: „Hij is de beste van de drie."

Teinfalt trad meteen op den luitenant toe, sloeg vol ijver de hakken tegen elkaar en pinkte vertrouwelijk, alsof er wegens 'n kleine, storende gebeurtenis tusschen hem en den officier niet het geringste misverstand kon ontstaan. Hij keuvelde zonder ophouden op denzelfden toon en scheidde z'n zinnen niet door z'n stem te laten dalen, maar door 'n kort, betweterig gegiechel, dat op de plaats kwam van punt en komma. Hij scheen 'n steeds springvaardigen lach nauwelijks baas te kunnen blijven, en gaf daarmee te kennen, dat hij ook een gruwelijke grap verstond en goedmoedig doorzag, zonder haar kwalijk te nemen:

„Mijnheer de luitenant, neem mij niet kwalijk, het is toch niet mogelijk, het is toch eenvoudig niet waar, wat

mijnheer de auditeur ons heeft voorgelezen. Ik zeg het de jongens hier altijddoor. Dat is maar zoo'n dreigement van wege de discipline, denk ik. Bevel is bevel, en daarom hebben de heeren dat zoo verordend. Maar zoo dom zullen we toch niet zijn, te denken dat ze ons morgen zoo-maar . . . haha, hehe . . . Kijk 's, zeg ik ze, als ze bij ons thuis 'n dief pakken, die alleen 'n zure augurk heeft gestolen, dan wordt hij door de gendarmen bij de arrondissementsrechtbank gebracht. Daar maken ze 'n nauwkeurig protokol, dan komt hij voor den rechter van instruktie, die 'n heel boek over hem vol schrijft. Dan kan alles naar orde en regel door de rechtbank in de stad worden behandeld. Dat moet alles zijn weg gaan. En wat zou dat nu bij ons dan voor 'n manier zijn? — Dat heb ik hun gezegd. Ze kunnen toch niet in-eens . . . haha . . . hehe . . ., niet waar, mijnheer de luitenant, er moet toch 'n verhoor zijn? er moet toch iets geschreven worden? Dat gaat toch niet, dat mijnheer de auditeur zoo-maar aan komt zetten, ons aankijkt, en als je wat zeggen wilt, met z'n hand wenkt: Laat dat, jongens, en vertel me niets! — Niet eens 'n potlood heeft hij bij zich gehad. En als je 'n nieuw paar schoenen noodig hebt, worden twintig petities ingediend. Heb ik gelijk? Zie je wel, mijnheer de luitenant gelooft er ook niet aan. Hoe komen we erbij! We hebben toch niets op touw gezet! Ik, neem me niet kwalijk, heb nog nooit 'n straf gehad. Geen standje, niet eens rantsoen! En omdat de anderen naar de Russen zijn weggeloopen? Wij zijn immers n i e t overgeloopen. Daar zegt mijnheer de auditeur ons, dat we van het plan hebben moeten afweten, en dat het onze plicht was het aan te geven. Omdat we dat niet gedaan hebben, zouden we hoogverraders zijn en tegenover Zijne Majesteit den Keizer onzen soldateneed gebroken hebben. Mijnheer de luitenant, neem me niet kwalijk, heeft dat zin? Wie weet van 'n afspraak? Ik weet niets van 'n afspraak! En dan nog, als de anderen 'n afspraak hadden gemaakt, zouden we dan 'n kameraad mogen verraden? Dat zouden ze ons immers wel hebben ingepeperd. Mijnheer de luitenant, het geheel is toch zoo dom en kinderachtig . . . hehe, haha . . . En daar komt

mijnheer de auditeur en leest ons zoo wat voor, nadat je in dezen oorlog al wel genoeg hebt doorgemaakt. Maar het is alleen uit angst. En mijnheer de luitenant weet dat heel goed en mag het niet erkennen. En dan mijn oude heer! Die is mulder in Prestitz en gemeenteraadslid. Met de hooge overheid is hij ook bekend. Ze zullen hem dat toch niet aandoen . . . heha . . . Maar dat is allemaal uit angst, denk ik. Doodvonnissen moet de keizer allemaal onderteekenen. Dat weet toch iedere oude vrouw bij ons. En de jonge keizer is een eerlijk vorst . . ."

Nu onderbrak de man, die op de brits zat, dezen eindeloozen woordenstroom:

„Klets niet zoo en schaam je!"

Frans Pacak, zoo heette hij, was stellig geen landbouwerszoon zooals de potsierlijke Teinfalt, maar blijkbaar 'n jonge werkman uit de stad. Het ingevallen, overspannen, en nu door bittere overpeinzingen verduisterde gelaat wees daarop. Ongetwijfeld: dit voorhoofd met den scherpen rimpel boven den neuswortel behoorde aan een slavischen fanatikus, die geheel anders tegenover zijn ongeluk stond dan Teinfalt. Toen diens stem weer met 'n huilerigen deun begon, vloog Pacak woedend op:

„Koest! Wat komen moet, dat komt!"

„Zeg dat niet, Franta," vleide Teinfalt: „je ziet toch, mijnheer de luitenant is 'n heel goed mensch. Die heeft 'n gouden hart, Franta, dat wed ik!"

Pacak keerde zich met weerzin af:

„Jij zwakhoofd! Hou toch eindelijk op met al je geteem! Wat beteekent dan 'n luitenant? Wind, net als jij! Hij kan zelf blij zijn, als de heeren hem laten leven . . ."

Ferdinand hoorde voor het eerst zijn stem in dit vertrek:

„Ik kom de identiteits-kokers halen!"

Deze woorden wierpen den opgewekten Teinfalt op zijn brits, alsof daardoor pas het bonte gordijn voor het afgrijselijke beeld der waarheid was weggerukt. Hij sperde zijn mond open en liet een zachte, langgerekte jammerklacht hooren, waarin een vragende verwondering lag. Pacak

echter haalde rustig zijn legitimatie-koker te voorschijn en reikte hem Ferdinand toe.

„Daar zit het adres in van mijn moeder. Wanneer u een fatsoenlijk man bent, vraag ik u, dat haar de waarheid wordt geschreven en niet, om het volk zoet te houden, dat ik voor den vijand den heldendood ben gestorven, zooals de heeren het misschien verzachten."

Ferdinand trad naar de derde brits. De man, die hier kermend op lag te woelen, maakte een totaal verdierlijkten indruk. Teinfalt had maar wat wazig baarddons op z'n wangen. Pacak scheen met groote zorgvuldigheid scherp geschoren te zijn. Schwec was echter tot over zijn jukbeenderen met zware, langharige borstels begroeid. Handen en huid vertoonden nog dikke korsten van loopgravenvuil. Deze man zag er uit, alsof hij dronken was niet door rum, maar door den dood. Speeksel liep hem uit den mond. Hij boerde en borrelde zonder schaamte.

Ferdinand verzamelde zijn krachten:

„De legitimatie-koker!"

De man richtte zich half op en keek den luitenant met zwemmende, dikke oogen aan, die langzaam uit vreeselijke droomen terugkeerden. Toen hij de officierstenue herkende, kneep hij z'n oogleden samen, hij blies beide wangen op die rood werden als 'n kreeft, en kraste vol haat:

„Lik me!"

De provoost hief zijn hand op, om hem te tuchtigen, doch Ferdinand rukte de hand omlaag. Eindelijk gaf de sektiekommandant hem ook den derden identiteits-koker, en kon hij gaan.

Op straat was het hem, alsof de een of andere macht zijn geheele lichaam had afgebonden, zooals een arts een lid afbindt om het bloed- en gevoelloos te maken. Ferdinand voelde zichzelf niet meer: zijn zolen bemerkten nauwelijks de aanraking met de aarde. Jozef vroeg, of mijnheer de luitenant dien middag in de officierscantine zou eten, of thuis. Hij wilde thuis eten, besloot Ferdinand. En werkelijk: hij at de portie vlug en schoon op, zoodat menigeen hem om zijn eetlust zou hebben benijd. Intusschen staarde hij

echter met blinde oogen in de lucht. Onder den maaltijd kwam, door medelijden gedreven, sergeant-majoor Hafenrichter:

„De luitenant behoeft zich nergens bezorgd om te maken. Het zal vanzelf gaan. Ik heb alle voorbereidingen zoo getroffen, dat de luitenant morgen vroeg alleen maar behoeft mee te marcheeren."

Na tafel wierp Ferdinand zich, wat hij anders nooit deed, op z'n bed. Hij sliep dadelijk in. De veelvuldige wereld van dezen slaap opende voor zijn bewustzijn helle vergezichten. Hij had de voorstelling, dat Frans Pacak, de fanatieke, dappere gevangene, niet Frans Pacak was, doch Franta, Barbara's neef en de vriend uit zijn kindertijd. En daar bleef het niet bij! Ook Franta was niet eigenlijk Franta en Barbara's neef, maar Barbara's zoon, dat kleine wezen, dat in het grijze verleden was gestorven. Ten aanzien van deze moeilijke en geheimzinnige verandering kon Ferdinand's geest niet tot klaarheid komen.

Eindelijk sloeg de slaper zijn oogen op. Het was nacht. Met een korten kreet van schrik sprong hij uit z'n bed. Negen uur! O God, hoe had hij kunnen slapen! Hij stak zijn hoofd in 'n kom koud water. Nog acht uren, dacht hij, en nu wakker blijven! Wat hij doen zou, wist hij niet. Hij snelde naar buiten, den nacht in.

XII.

De eeuwige tegenstander.

De provoost opende het luik, dat in de deur was uitgesneden:

„Ze zullen nu slapen. Wil de luitenant ze zien?"

„Neen, niet noodig."

De provoost rapporteerde:

„In den namiddag is de auditeur nog eens gekomen en daarna de geestelijke. Maar Schwec heeft den priester van onder tot boven bespuwd. Daarna is hij weer weggegaan. 's Avonds hebben we drie maaltijden uit de officierscantine

voor ze gekregen: karbonade met aardappelen en spinazie, daarna emmendaler kaas, en voor ieder twee kruiken bier. Pacak is 'n rustig mensch, en heeft gegeten als 'n rustig mensch. Teinfalt heeft niets kunnen aanraken, en Schwec heeft ook nog de portie van Teinfalt opgegeten. Daarna hebben Pacak en Schwec samen kaart gespeeld, om sigaretten. Het is wel verboden, maar ik laat de menschen altijd spelen, dan blijven ze rustig. Teinfalt heeft mij altijddoor schreiend gevraagd, om z'n ouden heer, die in Prestitz zoo iets als gemeenteraadslid is, telegrafisch hier te roepen. Alsof je van het front telegrafeeren kunt! Nu slapen ze. Zoo tegen negenen slapen ze allemaal altijd, dat ken ik al, maar om half elf worden ze altijd weer wakker. Groote God! En dan begint 't!"

Dit rapport werd niet onmenschelijk uitgebracht, doch met meewarige warmte, voorzoover het ambt van provoost dat toeliet. Hij voegde er nog bij:

„Ze zullen voor vannacht geen sigaretten meer hebben, luitenant."

Ferdinand gaf hem geld met de opdracht, tabak te koopen, keerde zich daarna barsch om en verwijderde zich zoo beslist, dat de gevangenbewaarder hem verbaasd nakeek. Ook buiten op straat viel hij niet uit zijn haast plechtigen stap, die een vast besluit uitdrukte, zonder dat hij eigenlijk wist, waartoe hij besloten had. Toen de post voor de poort der kommandantuur den kaarsrechten officier gewaar werd, salueerde hij met buitengemeen respekt.

De kommandantuur was in een ruim huis met twee verdiepingen ondergebracht. Beneden bevonden zich de eet- en de konversatiekamer der officieren, op de eerste verdieping was de administratie, en op de tweede woonde de luitenant-generaal, terwijl de plaatsvervangende chef van den generalen staf in een nabijgelegen villa huisde, die in vredestijd aan den direkteur der nu verwoeste oliefabriek had toebehoord. Portaal en trappenhuis waren hel verlicht. Ordonnansen, met dessertschotels, flesschen wijn, blaadjes met koffie in de witbehandschoende handen, ijlden zenuwachtig af en aan. Telkens wanneer de deur open ging,

golfde pianomuziek naar buiten, daartusschen hagelbuien van twist en gelach. Ook vrouwenstemmen werden hoorbaar en vermengden zich met plotseling opschaterend grammofoongekrijsch. De geur van spijzen dreef door de vestibule, prikkelend voor ieder die uit de loopgraven kwam, om hier iets te rapporteeren of een administratieve regeling te treffen. Ferdinand gevoelde zich in dit kabaal als versteend, als een bode uit een duistere, oneindige verte.

Enkele officieren traden uit de eetzaal. Hij wendde zich tot de groep, die het stuur al wat verloren scheen te hebben, met een officieel-beleefde, ernstige stem:

„Ik moet zijne excellentie den luitenant-generaal dringend spreken."

Enkelen lachten. Een vaandrig spotte:

„Dan zul je niet veel geluk hebben. Van half negen af bevindt de oude zich, uitgeput door de moeiten van den dag en door buitgemaakt vuurwater, in een betere andere wereld. Hij mag alleen gewekt worden bij een vijandelijke poging tot doorbraak."

„Wees niet zoo haastig gebakerd, vaandrig," waarschuwde een oudere stem: „anders zal men u uw lui en lekker leventje afnemen en op de vooruitgeschoven post Ferdinandowka 3 zetten!"

Dezelfde stem keerde zich tot Ferdinand:

„Den generaal kun je natuurlijk niet spreken, zonder dat je je morgen op den officieelen tijd aanmeldt onder opgave van geldige redenen."

„Het zijn uiterst geldige redenen, die niet tot morgen kunnen wachten."

„Je bent wel wat naïef, mijn waarde! Er bestaat niets, wat niet tot morgen kan wachten. Ga naar boven naar de administratie. Tweede deur links. Wacht daar op kapitein Steidler!"

Terwijl Ferdinand de trap beklom, hoorde hij, hoe de roep „Kapitein Steidler!" zich een weg baande door pianospel, grammofoongeratel, gerinkel van glazen en gelach. Hij trad een vertrek binnen, waar twee onderofficieren aan hun tafels lummelden. Midden in de ka-

mer stond een schrijfmachine met 'n onvoltooiden brief.

De luitenant bleef onbeweeglijk staan. Menigmaal wierpen de schrijvers, verontrust door zijn starheid, hem schuwe blikken toe. Pas na twintig minuten verscheen een stafofficier, die in de vroolijkste stemming scheen te verkeeren. Hij had den kraag van zijn tuniek, die versierd was met zwartfluweelen opslagen en roode galons, losgeknoopt. Beminnelijk informeerde hij:

„Wat is er van je dienst?"

„Kapitein," zeide Ferdinand, „ik ben de exekutie-kommandant van morgen."

De kapitein van den staf bekeek den man tegenover hem met inspanning, alsof het hem moeite kostte, zich de zaak te herinneren. Daarna klapte hij met de vingers:

„O ja, dat is waar! Neem me niet kwalijk, ik moet eerst nog 'n paar stukken voor de post afmaken. Daarna sta ik je graag ter beschikking."

Hij stak z'n hoofd door de deur van de aangrenzende kamer en riep:

„Joosje, hallo, kom gauw op de proppen! Vooruit!"

En lachend tot Ferdinand:

„Dat is mijn vrouwelijke hulp!"

Een jonge, lieftallige infanterist kwam binnen, die er inderdaad als 'n verkleed meisje uitzag, en ging aan de schrijfmachine zitten.

„Geef den luitenant een stoel," beval de stafofficier. Daarna floot hij zachtjes tusschen de tanden, waarop de onderofficieren bliksemsnel verdwenen:

„Ga zitten, alsjeblieft!"

Nog altijd stijf en in al zijn leden geknakt nam Ferdinand plaats. De kapitein posteerde zich onder het plafondlicht bij de schrijfmachine:

„Waar zijn we gebleven?"

De gedachten van den verstarden man, het door den neus gesproken dictée, en het ratelend, telkens bellend kabaal der machine verbonden zich tot een zonderling tertset:

— Niets veranderd is hij, Steidler. Niet eens grooter geworden, eer kleiner. Wie had dat kunnen denken? Na

tien jaren (en toen waren we half volgroeide jongens) heb ik het gevoel, alsof ik hem gisteren voor 't laatst had gezien. Derde rij, op den hoek in het midden. Zijn bovenlip is even lang als toen, zoo weerzinwekkend hoogmoedig. Herkent hij mij werkelijk niet, of doet hij maar zoo? —

„En ik denk nog altijd, beste Elemer, met groot genoegen aan de namiddagen bij Demel, aan de heerlijke nachten in „Trocadero" en aan onze gemeenschappelijke avonturen daar..."

— Waarom dikteert hij dat op de militaire administratie? Waarom schaamt hij zich niet voor mij? Of denkt hij misschien, dat hij mij met zijn Trocadero en zijn Elemer imponeert? Wat 'n kleine oogen heeft hij, en die gezwollen randen... „Majoor, ik dank den majoor onderdanig voor zijn welwillende strengheid!" Als ik daaraan denk, word ik nu nog tot brakens toe misselijk... Waarom zit ik hier eigenlijk? Jij looze vos, o jij looze vos! —

„Je kunt je voorstellen, hoe ik je benijd, dat je in Weenen bent. Ik kan nog lang niet weg. Zooals de zaak nu staat, moet ik den heelen rommel hier alleen doen. Gezien mijn leeftijd kan ik daar heel trotsch op zijn, maar wat helpt me dat, ik heb heimwee naar Weenen. Wat geven ze nu in den grooten schouwburg? Zingt Mizzi Günther nog, en Treumann? Over die aangelegenheid zal ik te bevoegder plaatse informeeren. Wat Vicki verstaat onder „grenzen der standseer", is mij duister. Wees zoo goed en vergeet niet, mijn eerbiedige hulde aan barones Etelka over te brengen..."

— Dat je zoo-iets dikteeren kunt! Hij heeft afschuwelijke handen, net zooals die oplichter in den „Kanonniersdoelen". Gewelddadige menschen herken je aan hun handen. De badmeester had zelfs geen nagels. Karel Schwec, Jaroslav Teinfalt, Frans Pacak heeten ze... Nu worden ze wakker. Ik hoor Teinfalt schreien. Franta Pacak... Franta... Wat zou Babi ervan zeggen, als ze het wist! Vervloekt, ik kan mij niet koncentreeren... Die Joosje heeft uitstaande ooren. Hij is Steidler's lief. Nu weet ik, wat die kwajongens indertijd op Zondag in onze slaapzaal hebben uitgevoerd! Wat 'n ezel was ik! Ezel, ezel, ezel... —

Een lange belrinkel.

„De eerstvolgende dagen hebben we iets te verwachten. Ik ben nooit van meening geweest, dat de russische revolutie ons veel nut zal brengen. Zij ontketent uiteraard de verwoestende elementen op onze eigen zijde, en de vijznd spant zich opnieuw in. Gisteren heeft een verkenningsvlieger ons aan tafel verteld, dat enkele dagen geleden in de russische loopgraven een burger is opgedoken en onder jubelkreten een lange rede heeft gedeklameerd. Kerenski heet hij . . ."

— Doet hij dat opzettelijk, om mij murw te maken? Of heeft hij mij toch niet herkend?! Waarom zou hij mij herkennen. Hij is 'n hooge piet en ik ben 'n sjofele rezerveluitenant. Morgen, morgen . . . Vijf uur dertig . . . Eigenlijk dwing ik mezelf, eraan te denken. Sedert hij in de kamer is, ben ik als 't ware afgewonden. —

Herhaald scherp belgerinkel.

„Nog 'n oogenblik, alsjeblieft," verontschuldigde Steidler zich, en Joosje zette 'n nieuw blad in de machine.

— Ik voel, dat die drie mij van minuut tot minuut onverschilliger worden. Dat mag niet! Maar het helpt niets. Voor mij is nu alleen hij er. Ik kauw de lucht . . . Dat doe ik altijd, lucht kauwen, als ik iemand zou willen dood maken . . . —

„Rep je, Joosje! Fonogram aan alle afdeelingskommando's. Operatie-nummer 873. Datum. Tien uur zeven minuten 's avonds. Dringend urgent. Gelieve onmiddellijk te berichten, waarom rapport over inlassching der duitsche en bosnische kompanjieën in de stellingen Jozefowka en Ferdinandowka nog niet binnengekomen is."

Bel.

— Ik geloof niet, dat ik langer kan blijven zitten. God, God, deze razernij is door-en-door verkeerd, door-en-door slecht . . . Die zal niemand redden! —

„Onderschrift: De plaatsvervangende chef van den staf. Dadelijk doorgeven. De brief komt vandaag nog bij de veldpost. Ingerukt, Joosje!"

De luitenant schoot kaarsrecht op. Steidler snuffelde nog wat rond, eer hij tot luisteren bereid bleek:

„Het is al wel heel laat geworden; maar komaan, wat is er van je dienst?!"

Ferdinand zocht krampachtig in 'n plotselinge nevelige leegte naar woorden:

„Ik ben morgen... aangewezen als kommandant..."

Steidler wendde zijn oogen niet af en toonde geen spoor van ongeduld:

„Ik zelf heb je aangewezen."

Het jammerlijke, dat hij niet had willen zeggen, stootte hij nu uit:

„Kapitein, ik smeek u, mij daarvan te ontheffen!"

Zonder z'n beminlijkheid te verliezen, verwisselde Steidler het kameraadschappelijke „jij" tegen het officieele „u":

„Waarom wenscht u dat, luitenant?"

„Ik gevoel mij tegen die taak niet opgewassen."

„Bent u misschien ziek, luitenant?" informeerde de stafofficier zonder een spoor van spot.

„Neen! ik ben lichamelijk volkomen gezond."

Steidler's gelijkmatige, ernstige beminlijkheid verscherpte het infame van zijn optreden:

„Ik had al gevreesd, dat u ziek zou zijn, luitenant. Sinds gisterenavond wacht ik erop, dat u zich ziek zoudt melden. U doet er evenwel heel goed aan, gezond te blijven, daar u onzen officier van gezondheid diagnostischen twijfel bespaart. Op welke gronden voelt u zich dus niet opgewassen tegen het bevel?"

„Op moreele gronden."

„Moreele? wat bedoelt u daarmee?"

„Het is niet bewezen, dat de veroordeelden schuldig zijn."

De stafofficier glimlachte verschoonend:

„Ik kan niet aannemen, luitenant, dat iets dergelijks uw ernstige opinie is. U weet even goed als ik, dat in dit geval de kwestie „schuldig" of „onschuldig" volstrekt niet in 't geding komt! Er wordt uitsluitend een vervloekt noodzakelijke oorlogsmaatregel getroffen."

„Kan een „voornemen" dan ooit „bewezen" worden?"

„Het schijnt wel, dat u uitgesproken wijsgeerig gevormd bent. Bent u in 't burgerleven misschien een medikus?"

Met krampachtige vertwijfeling stamelde Ferdinand:
„Moeten deze lieden dan gedood worden, kapitein? Bestaat er geen andere weg?!"
Steidler's oogen rustten met welwillende belangstelling op Ferdinand's borst:
„U draagt de beide zilveren medaljes. Ik feliciteer u! Waarvoor krijgt men dan zulke dingen?"
Ferdinand begreep de zinspeling:
„Dat is toch heel iets anders."
„Integendeel! Het doel van iederen oorlog is de verdelging van den vijand. De verdelging van den binnenlandschen vijand is wel met geen enkele eer verbonden, doch daarom geen haar onbelangrijker dan de verdelging van den openlijken tegenstander. En wat het gedoode menschenmateriaal betreft? Wanneer een kompanjie overloopt, verdrievoudigen zich de eigen verliezen! Het is overigens komisch, dat ik met u over dergelijke dingen diskuteer."
Ferdinand boog het hoofd. De woorden bestierven hem. De oude kracht van den kadet Steidler, waar hij op school reeds machteloos tegenover stond: thans en hier deed zij zich weer gelden. Zijn eigen verstand moest deze logika gelijk geven. Daar hij geen argumenten meer vond, begon de bittersmakende toorn zich te roeren.
De kapitein haalde uit zijn map een vel papier te voorschijn:
„Ik hoop met het volgende relaas uw scrupules tot bedaren te brengen. Het is 't rapport van een stationskommandant in 'n groote boheemsche stad." En hij las:
„Daar bij den afmarsch van het laatste bataljon van het infanterie-regiment alhier de tegenstand der manschappen in verschillende gevallen in openlijke muiterij ontaardde, waarbij twee officieren zwaar gekwetst werden, moesten de troepen naar hun kwartieren teruggevoerd en daar ontwapend worden. De decimatie, welke aan deze kompanjie werd opgelegd, werd den volgenden dag door het hier gedetacheerde Honved-regiment voltrokken."
Steidler legde het blad behoedzaam neer:
„Onderstellen wij, dat een bataljon op oorlogssterkte

duizend man omvat, dan zijn er honderd van deze duizend neergeschoten. Gelooft u werkelijk, luitenant, dat alle honderd schuldig waren? Stellig waren de meeste witte lammeren. En kent u misschien een ander middel, dat een om zijn leven vechtende staat zou kunnen gebruiken, om zich van zelfmoord te redden? Wij drijven hier bij ons de humaniteit eer verder dan wel goed is. Aan andere frontgedeelten worden de hoogverraders voor hun eigen graven gekruisigd!

„Hebt u nog een verlangen?"

„Ja, kapitein!"

„Welnu?"

„Alles wat u zegt, schijnt juist te zijn. Doch niettemin mag men weerlooze menschen niet rechteloos en vogelvrij maken. Daardoor wordt onze strijdkracht honderdmaal meer geschaad dan versterkt."

„Die zorg moet u liever maar aan het kompetente kommando overlaten! Hebt u een wensch voor de veroordeelden?"

„Ja! uitstel en krijgsraad!"

„Geheel daarvan afgezien dat een dekreet van het A. O. K. iedere procedure uitschakelt, zou de krijgsraad het vonnis slechts bekrachtigen."

„Kapitein! om Godswil! kijkt u de lieden er toch eerst eens op aan! Een van hen is nog een bakerkind en geen hoogverrader. Teinfalt heet hij."

„Hebt u 'n bepaalde belangstelling voor een van die menschen?"

„Die vraag begrijp ik niet..."

„Ik bedoel een belangstelling op grond van verwantschap?"

Ferdinand deed een schrede achteruit:

„U weet heel goed, dat ik de zoon ben van een hoogen officier."

Steidler lachte nadrukkelijk minzaam:

„Wel zoo... jij bent 't... dat had ik dadelijk wel kunnen bedenken. Eigenlijk heb ik 't ook dadelijk wel gedacht. Een schoolvriendschap vergeet je nooit geheel..."

Op dit oogenblik sloeg de weegschaal van den strijd ten gunste van Ferdinand door. Steidler had zich op twee plekken bloot gegeven. Ten eerste was hij er geen oogenblik over in twijfel geweest, dat de luitenant zijn voormalige kameraad was, die door zijn schuld de militaire opleiding had moeten verlaten. Zijn slechte spel van herkenning liet een nasmaak van ergernis achter. Ten tweede had hij een toespeling op verwantschap gemaakt, waarmee hij zelf niets wist te beginnen. De gruwelijke geschiedenis met Ferdinand's „onwettige" moeder in de keuken was wel uit zijn geheugen gegleden, doch niet uit zijn ziel. Hij wist heel goed, dat hij indertijd een allervuilsten streek had uitgehaald. Door dit alles ontstond een onzekerheid in zijn houding. „Was ik den vent maar kwijt," dacht hij. Het scheelde niet veel, of hij had zich tot een compromis bereid verklaard. Ferdinand was echter niet zoo slim, den juisten, den vertrouwelijken, vragenden toon te treffen. Hij zweeg. Zoo was Steidler gedwongen, zelf een zwak aanknoopingspunt te zoeken:

„Ja, die jolige tijden van vroeger! Dat is ook al 'n eeuwigheid geleden. Herinner je je Krispin nog? Een afschuwelijke hond! Hij is al in Augustus '14 in Servië bij Lisnija gesneuveld."

Ferdinand, bij wien Krispin's naam niets opriep, zweeg. Daardoor bereikte Steidler's matheid haar hoogtepunt.

„Als ik had kunnen raden, dat jij 'n oude kameraad bent... Rook je?" En hij overlegde werkelijk, of hij niet nog op 't laatste oogenblik 'n anderen officier als exekutiekommandant kon aanwijzen.

Intusschen stak hij Ferdinand zijn zilveren doos toe:

„Bedien je gerust... Deze sigaretten worden expres voor ons gemaakt van de fijnste albaansche tabak."

Ferdinand bleef onbeweeglijk, keurde de sigaretten van den hoogen stafofficier geen blik waardig, zoodat de kapitein gedwongen was, de versmade doos weer bij zich te steken. Dit en niets anders besliste de nieuwe wending. Het was een dier angstwekkende nietigheden, welke het lot bepalen. Zooals de waterdamp tegen 'n glaswand door

temperatuursverandering in droppels neerslaat, zoo verzamelde zich opnieuw in Steidler's zenuwen een reeds lang opgeloste afkeer. En nu liet Ferdinand's eischende stem zich hooren:

„Kapitein, ieder weet, dat u hier een onbeperkte macht vertegenwoordigt. Geen mensch zal rekenschap verlangen, wanneer u mij thans een tegenbevel geeft."

Het woord „macht" wekte het zelfbewustzijn weer op, waarin de jeugdige Steidler, sinds hij de plaatsvervanger van een divizie-kommandant was, voortdurend leefde. Hij zette zijn rechterhand in de buiging zijner talje, die hij iederen avond voor den spiegel placht te bewonderen:

„Macht? wat weet jij van mijn macht? Ik ben hier niets dan de koelie, de duivelstoejager. De bevelen deelt de generaal uit."

Ferdinand wist plotseling, dat de onleesbare handteekening op het noodlottige dienststuk van Steidler was. Doch deze heldere bliksemflits zonk meteen weer weg in het duister:

„Wanneer u het maar wilt, kan het bevel herroepen worden!"

Steidler's oogen werden heel klein en dik:

„Maar ik wil niet!"

Hij maakte vlug een rondgang door de kamer, terwijl hij het begin van een populairen deun onheilspellend zacht tusschen de tanden floot. Daarna bleef hij achter Ferdinand staan:

„Zoo komen we niet verder, luitenant! Ik heb geen lust, dit zinledig gesprek voort te zetten."

Ferdinand's gelaat was verwrongen en nat van zweet:

„Ik kàn het niet..."

Steidler liep vlug om Ferdinand heen:

„Luitenant, welke moedertaal wordt in uw papieren vermeld?"

Ferdinand doorzag dezen stoot niet terstond en antwoordde overeenkomstig de waarheid, dat hij een Duitscher was. Steidler evenwel, die zich achter de tafel opstelde, verhief zijn snijdende dienststem:

„Zoo? Ik zal dat morgen laten onderzoeken. Uw deelneming voor hoogverraders wekt de verdenking, dat u tot een andere natie behoort. U zult uw politieke betrouwbaarheid moeten bewijzen, luitenant!"

Ondoordacht rees in Ferdinand een donkere zuil van woede omhoog:

„Sinds drie jaar ben ik zonder de minste onderbreking in de loopgraven. Dat is mijn betrouwbaarheid, die ik niet deel met de heeren, die op de administraties lanterfanten, nooit in 't vuur zijn geweest, champanje zwelgen, doodvonnissen onderteekenen, en apart voor den generalen staf gefabriceerde sigaretten rooken!"

Toen deze krampachtige woorden hem ontschoten waren, wist hij, dat niet slechts de drie veroordeelden, maar ook hij zelf verloren was. Steidler zat aan de tafel en onderteekende enkele papieren, alsof hij reeds lang alleen was en verdiept in zijn werk. Na 'n paar minuten van zwijgen keek hij op:

„Bent u daar nog altijd? Wat wilt u eigenlijk van mij?"

„Een antwoord..."

Steidler trok 'n valsch-verdrietig gezicht:

„Ik raad u aan, niet al te zeer te pochen op onze vroegere kameraadschap. Uw durf raakt de elasticiteitsgrens al van zoo'n betrekking. Vergeet niet, wie u bent en wie ik ben!"

Ferdinand ging in de houding staan:

„Kapitein, ik vraag onderdanig een antwoord op mijn verzoek betreffende de exekutie van morgen."

Steidler keek niet van zijn schrijfwerk op:

„Mijn antwoord hebt u gisteren als bevel ontvangen."

Ferdinand haalde diep adem, alsof hij zich voor langen tijd van luchtproviand moest voorzien:

„En welke mogelijkheden heb ik?"

„U hebt twee mogelijkheden! De eene heet: gehoorzaamheid. En de andere... Maar die ontraad ik u ten sterkste."

„En die andere, kapitein?"

„Insubordinatie," zeide Steidler op een hoogen, langzamen toon met 'n neusklank.

Ferdinand was door afstamming, opvoeding, leven veel te veel soldaat, dan dat de vraag, die hij thans stelde, hem licht kon vallen. Hoewel ieder atoom van zijn lichaam vol razernij tegen Steidler in opstand kwam, greep een huivering hem aan bij zijn woorden:

„En wat, als ik weiger, kapitein?"

Steidler nam met 'n onverschillige handbeweging een revolver van de tafel en haalde nonchalant de haan over:

„En wat, als ik u neerschiet, luitenant?"

Dit dreigement verjoeg uit Ferdinand met één slag het afgrijzen van den soldaat voor insubordinatie. Het was haast vroolijke spot, die in hem opsprong. Hij liep twee passen naar de hand toe, die de revolver hield:

„U bent immers veel banger, mij neer te schieten, dan ik om door u neergeschoten te worden!"

Steidler hief spelend het wapen op:

„Luitenant, u bevindt zich in een gevaarlijke dwaling. U bent niet de eerste in dezen oorlog, met wien ik bij een dergelijk optreden korte metten heb gemaakt! Bedenk u dus wel. Ik geef u vijf minuten tijd en meer niet."

Hij legde zijn horloge op de tafel, terwijl Ferdinand, om aan de nabijheid van dien man te ontkomen, zich naar het venster terugtrok.

Steidler echter bedekte plotseling zijn horloge met de hand, als om den tijd stop te zetten:

„Een oogenblik! voor we beginnen. Wat ik daarnet over uw politieke onbetrouwbaarheid heb gezegd, blijft intakt. U bent wellicht de zoon van een ouden officier bij den troep, maar dat bewijst nog volstrekt niet, dat u niet van moederszijde een hoogverrader kunt zijn."

Het was een verdraaide en onzinnige bewering, waarvan Steidler zich zelf geen rekenschap kon geven. Hij had haar uitgesproken, om Ferdinand te vernederen, zonder dat hij zelf goed wist, waarin de vernedering lag. De kadet in de keuken, hand in hand met een oude dienstbode. Dat beeld was wel uit zijn herinnering verdwenen, evenals zijn wreedheid den volgenden schooldag vervlogen was; doch

alléén uit zijn herinnering. Zijn woorden herstelden de oerverhouding van den haat tusschen hem en Ferdinand, naar een geheimzinnige wet, die menschelijke betrekkingen onveranderlijk doet blijven. Ferdinand zelf had de woorden niet eens begrepen, doch de klank der lettergrepen ontbond het laatste restant zijner zelfbeheersching als een welbekend gif. Om een houvast te vinden voor de eenheid van zijn eigen wezen, greep hij naar het vensterkruis. Steidler glimlachte gevleid, als overwinnaar:

„Zoo, de bedenktijd is begonnen!"

Ferdinand stootte zich van het vensterkruis af en strompelde naar voren:

„Ik heb geen bedenktijd noodig..."

Steidler boog zich achterover, zoo dicht bij hem kwam het gelaat van zijn waanzinnigen vijand. Ferdinand dacht nog: „Klein is hij geworden, Steidler, veel kleiner dan ik, en hij was toch de grootste van ons..." Daarna riep hij luid:

„Kapitein, hier is de exekutie-kommandant voor morgen!"

Steidler wierp een verveelden blik over de tafel en maakte aanstalten, zijn revolver neer te leggen. Ferdinand echter sloeg hem het wapen bliksemsnel uit de hand, greep den tengeren man, die zich in geluidloozen schrik niet verweerde, om zijn middel, hief hem met ongekende reuzekracht hoog op, en slingerde hem op den vloer. In weerwil van het vreeselijk lawaai opende zich geen deur. Star, luisterend, bleef Ferdinand een oogenblik staan.

Toen hij de kamer verliet, zag hij nog, hoe Steidler langzaam opkrabbelde. Nu zal de getuchtigde man roepen, hem nastormen, schieten, het huis in rep en roer brengen: daar was Ferdinand zeker van, en hij bleef op de duistere gang staan, om zijn onafwendbaar noodlot af te wachten. Doch niets van dat alles geschiedde. Toen liep hij op zijn teenen zacht de trap af.

XIII.

Exekutie.

Het was nog geen vier uur 's morgens, toen Ferdinand in het nachtkwartier van zijn kompanjie verscheen en de lieden wekte. Hij zelf was niet uit de kleeren geweest en had den nacht op de helling doorgebracht, waar de terechtstelling moest plaats vinden. De soldaten keken den luitenant wantrouwig aan, want hij toonde een strenge hardheid, die nog niemand aan hem had opgemerkt. Ontoegevend deed hij steekproeven, om te kontroleeren of de uitrusting der mannen in orde was, en een infanterist, die een van zijn drie blikken stamppot had opgegeten, dreigde hij in de boeien te zullen slaan.

Reeds om half vijf moesten allen aantreden. Ferdinand ging driemaal de rijen langs en bij iederen gang pikte hij 'n paar kerels, die hem bepaald antipathiek waren, er uit. Eindelijk had hij drie groepen ieder van acht man apart. De geweren werden nauwkeurig onderzocht, en wanneer een slot niet versch was geolied, regende het vloeken. Sergeant-majoor Hafenrichter kwam heelemaal onthutst aanloopen. Zijn rechter wang puilde uit door 'n groot brok brood en zijn tuniek had hij nog niet dichtgeknoopt. Hij brabbelde:

„Luitenant! gisteren was alles al ingedeeld!"

„Hou je mond," snauwde Ferdinand hem toe. Gekrenkt wierp de man zich nu zelf met schimpscheuten op zijn minderen.

Om vijf uur was de kompanjie, beklemd en somber, voor het gevangenhuis opgesteld. Bij de deur wachtte de veldkuraat reeds in bibberende opwinding: nog 'n tamelijk jonge man, die de groteske uniform droeg, waarin de coupe's van krijgshaftige weerbaarheid en herderlijk priesterschap vereenigd worden. De kuraat had zijn zwarte kap afgenomen. Onder het dunne hoofdhaar verzamelde zich het zweet, dat in dikke droppen over zijn vaalbleek voorhoofd liep.

„Je hebt natuurlijk ook niet geslapen, luitenant," zoo

begroette hij Ferdinand. „Slapen? hoe zou je kunnen slapen!"

Daar de exekutie-kommandant op geen gesprek inging, kwam de zieleherder tot de overtuiging, een buitengemeen verharde ziel voor zich te hebben, wat zijn geweeklaag vergrootte:

„Mijn beste vriend, je hebt ginds aan 't front stellig vreeselijke dingen beleefd. Afgerukte ledematen, uiteengespatte hersenen, stinkende velden met lijken, dat weet ik wel. Maar ik kan je zeggen: niets is zoo afschuwelijk als dit hier; volstrekt niets! Het is al mijn zevende in dit jaar, en nog altijd heb ik me er niet aan kunnen wennen. Integendeel. Iedere keer wordt het moeilijker voor me. En jij? is 't voor jou de eerste maal?"

Toen Ferdinand antwoordde: „Jawel, de eerste maal," leek het hem, alsof zijn stem vele mijlen ver van hem af klonk. De veldpriester trok 'n flesch konjak uit z'n krijgshaftig godskleed, nam 'n slok en proestte: „Brrr!" — waarmee hij uiting gaf aan z'n ontzetting over de scherpte van den drank en de onverbiddelijke vreeselijkheid van het leven: „Je zult eens zien, hoe dat is..."

Hij aarzelde 'n oogenblik, of hij den luitenant 'n dronk zou aanbieden. Daar hij evenwel de verdenking koesterde, dat Ferdinand een eerzuchtige dienstklopper was, stak hij de flesch weer bij zich.

Eindelijk ging de deur open. Op hetzelfde moment overviel Ferdinand een brandende kramp in zijn middenrif, zoodat hij zich met saamgeperste tanden voorover moest buigen. Maar niet hij alleen: ook de manschappen zagen er opeens hol en vervallen uit. Men had zich kunnen verbeelden, dat een parade van doodshoofden de wacht hield.

Ferdinand sloot laf zijn oogen, om de ongelukkigen niet te hoeven zien. Nochtans wist hij alles, ook zonder dat hij het zag. Hij wist, dat Teinfalt kindsch en zinledig leuterde en telkens weer zichzelf trachtte wijs te maken, dat alles maar 'n strafmanoeuvre was ter wille van den angst. Hij wist ook, dat de provoost den kleinen boerejongen op zijn jammerlijk gevraag troostend en uitwijkend antwoordde:

„Ja, ja,! misschien wel . . . Ik kan niets zeggen, maar misschien heb je gelijk! Dat zou zoo wel 's kunnen afloopen!"

Hij wist, dat Schwec nog meer dan gisteren smoordronken was van den dood, en tusschen twee soldaten der wacht, die hem onder den arm hielden, voortstrompelde. Hij wist, dat Franta Pacak, totaal in zichzelf verzonken, geen oogen meer had.

De stem van den veldkuraat schoot nu kijvend op:

„Zoo'n gemeenheid! de auditeur en de regimentsarts knijpen uit. Dat is alleen mogelijk bij deze divizie van zwijnen, waar de kommandant zich om niets bekommert en 'n brutale kwajongen regeert. Let op: 't zal bij ons nog 's op 'n groote rommelzoo uitloopen! In jouw plaats liet ik de beide heeren halen!"

Ferdinand negeerde dien raad volkomen. Opnieuw hoorde hij zijn eigen stem, de verre en scherpe stem van een onbewogen bevelhebber:

„Afmarsch!"

De oudste onderofficier hief de hand op:

„Eerste sektie!"

Gelijkmatig klonken de luide schreden in den stillen morgen. Ferdinand stond met den rug naar den troep. Daar loopt Hafenrichter weg, als door den duivel gejaagd, konstateerde hij. Pas toen de klank van den marsch hem zeide, dat de laatste dubbele rij voorbij was, sloot hij zich bij den stoet aan.

Zonder dat hij het bevolen had, bewaarde de kompanjie een matig tempo. Ferdinand herinnerde zich het voorschrift in het dienstreglement. „Langzamer!" beval hij, en deze roep plantte zich schallend tot de spits voort. Honderd kelen herhaalden bevredigd: „Langzamer!" Uitstel van het gruwelijke, al was het maar enkele minuten. Daarna liet zich in de lange colonne geen woord, geen fluistering meer hooren. Niet slechts de delinkwenten: al deze menschen schenen tot een zekeren graad dronken of slaperig van den dood. Een eenparig, doch slepend en wankelend rythme bewoog de colonne op haar tocht.

Ook de omgeving nam deel aan dit onwillig voort-moeten.

Ofschoon de klok reeds een kwartier na vijven wees, liet zich in deze streek, waar talrijke troepen gelegerd waren, geen soldatenuniform op den weg zien, zelfs geen paardeknecht met 'n drinkemmer. Niemand werd gewekt door het spookachtig stappen van deze vele, naar de verdoemenis marcheerende voeten. Evenals de tijd gestold scheen, was ook het morgenlicht dik en troebel. De roetheensche hutten met hun stroodaken toonden duidelijk den wil, afwijzend erbij te staan. Geen haan, geen hond, geen zwaluw gaf teeken van leven. En zelfs de oorlog daar buiten bewaarde onder deze pauze een verachtelijk zwijgen: geen granaat gromde, geen mitraljeur kefte, alsof de strijd zichzelf moe was.

De kuraat had uit 'n foedraal een zwart-zilveren crucifix te voorschijn gehaald, dat hij met beide handen omvatte en omhoog hief, terwijl hij in het midden naast de veroordeelden voortschreed. Maar hij zag er uit, alsof hij het godsbeeld niet hun voorhield, die in nood waren, doch er zichzelf in zijn vertwijfeling aan vast klemde en er zich onwillig door liet voortsleepen. Belachelijke vent, ergerde Ferdinand zich: en zoo iets had ik zelf moeten worden!

Dit was een der zeldzame heldere momenten van den marsch, die zijn smartelijke verdooving hem toestond. Dat er uit hem niet eens 'n veldgeestelijke was gegroeid, maar 'n ellendige rezerve-luitenant zonder verleden, zonder toekomst: dat schoot hem niet te binnen. Zijn voornaamste bezigheid, terwijl hij achter den marsch-ten-doode voortsukkelde, bestond uit mislukte pogingen tot denken. Wat buiten op de helling zou gebeuren, de laatste beslissing die hij voor den boeg had: dit onttrok zich zelfs aan zijn mislukkende gedachten. Kwam hij in de buurt der ontzettende voorstelling, dan verdween alles en bleef slechts oorsuizen over. Daarom zocht hij zijn toevlucht bij inbeeldingen, die hem veroorloofd waren, bij voorbeeld bij de hoop, dat het vèrdragend geschut van den vijand reeds gericht en klaar stond, om dezen weg onder vuur te nemen. Of: zoo juist zou een bevel van het A. O. K. zijn binnengekomen, dat de onregelmatige berechting van hoogverraders weer verbood, en de onderofficier met de herroeping kwam reeds

ademloos aangesneld, om de marschcolonne in te halen. Of: het onschadelijke kopje aan den horizon zou een vulkaan zijn en er slechts op wachten, om het laatste oogenblik met vuurspuwende vernietiging uit te barsten. Deze fantasterij spon hij het langst en zelfs met 'n meesleepend genot uit. Het belangrijkste was echter, den voortgang der kompanjie te remmen. Toen een infanterist tot hem kwam met de vraag, of Pacak mocht rooken, liet hij halt houden: hij zocht lang in z'n zakken en haalde per slot 'n houten sigarettendoos te voorschijn. Aan het einde van het dorp kwam uit 'n zijstraat 'n ambulance-wagen aanrijden; ook deze gelegenheid werd benut, om den tijd te rekken.

De weg daalde iets. Ferdinand wist nu, dat hij den afgeloopen nacht dezen weg meermalen had afgemeten, en dat het nog maar twee honderd schreden was. Plotseling brak het weten in hem open, dat hij zelf niet langer zou kunnen leven, wanneer het afgrijselijke inderdaad onder zijn kommando moest geschieden. Gisteren was er een brief van Barbara gekomen. Zij was gelukkig, hem buiten de gevarenzone te weten. Als ik het doe, dacht hij, zal ik haar nooit meer in mijn leven schrijven. Tegelijk overviel hem een knersend ongeduld en moest hij zich inhouden, om niet „looppas" te bevelen.

De heuvel! Een lange roep weerklinkt. De troep staat. Ferdinand schrijdt in de sloot, die de strook grasland van den weg scheidt, de rijen langs. Daarbij heeft hij het pijnlijke bewustzijn, iets aan zijn waardigheid te kort te doen, daar hij als officier zich op 'n lager niveau bevindt dan de manschappen. Zoo sterk is de macht der militaire dwangvoorstellingen.

De troep splitst zich in tweeën. In de tusschenruimte staat het hoopje slachtoffers in het kordon. De drie veroordeelden, de kuraat, de provoost, en zes wachten, twee voor iederen ter dood gewijde.

Kwellende details boren zich in Ferdinand's hersenen. Pacak houdt 'n sigaret tusschen de lippen, die niet brandt. Moet hij, de exekutie-kommandant, bevelen: „Sigaret aansteken!" — ? Is dat eigenlijk wel een toelaatbaar en in

't reglement voorkomend kommando? Dan: de zieleherder houdt thans het crucifix voor zich, als 'n vrouw haar handspiegel, zijn kap zit scheef en met z'n vrije hand krabt hij z'n hoofd van nervoziteit. Moet hij, de kommandant, die droevige figuur tot zich roepen en hem duidelijk maken, dat hij zijn waardigheid moet bewaren? Van de soldaten kijkt er geen hem aan. Hij herinnert zich een oud Christusbeeld, dat in den dom van zijn vaderstad hangt. De man van smarte volgt den toeschouwer overal met zijn zwaarmoedige, borende oogen. Het tegengestelde doen deze infanteristen hier. Zij wijken met hun oogen overal voor hem uit.

Hoog tijd! Nu moet iets gebeuren. Het is niet voldoende, heen-en-weer langs de rijen te loopen. De militaire duivel zit Ferdinand gloeiend op den nek. Want wis en waarachtig: in de volgende sekonden verdwijnt ieder ander motief voor de vrees, zich tegenover de ondergeschikten niet voldoende als bevelhebber te gedragen. Deze vrees drijft den scherpen roep naar buiten: „Sergeant-majoor, hier!" Maar wanneer de onderofficier toespringt, weet Ferdinand niet, wat hij van hem wil. Hij moet 'n poos smartelijk nadenken, eer hij uitstoot:

„Voorwaarts! richting heuvelkant!"

Dit bevel is althans een kleine verlossing, want voor het is uitgevoerd, zullen twee minuten van mededoogen verloopen. Op een plek is de sloot met balken overbrugd. De manschappen en de offers maken van deze brug gebruik, wat den luitenant haast een geprikkelden lach afdwingt: zoo zinledig lijkt het hem, den doodsgang langs een meer gerieflijken omweg te gaan. Hij zelf springt over de greppel.

Zeventig schreden meet hier de steenige glooiïng, dat weet hij precies. Dan rijst de hooge, met scherven en afval bezaaide bergkant op. In den nacht, wanneer een zwoele zomerdamp neerdaalt, stroomt hier uit onkruid, brandnetels en warrige bramen een lijmachtige zaadgeur. Een paar groote vlierstruiken staan in vollen bloei.

Opnieuw: „Halt!" En wat nu? Hij denkt krampachtig

aan de uit 't hoofd geleerde bladzijden van dienstreglement eerste deel: voltrekking van een doodstraf.

„Sergeant-majoor!"

„Luitenant!"

„Open carré, met front naar den berg."

Voor den sergeant-majoor, die alle voorschriften even grondig had bestudeerd als Ferdinand, is de noodzakelijke formatie allang duidelijk. Zijn kollega Hafenrichter heeft er hem opmerkzaam op gemaakt, dat de luitenant een teerhartige „bonk zenuwen" was, dien je het beste kon uitschakelen. Zwenkingen, korte marschen vooruit en terug, rechtsomkeert-bewegingen. Binnen een minuut is het bevel uitgevoerd.

Verder! De drie, de provoost, en de kuraat staan nu in het midden van den open rechthoek. Pacak heeft zijn doode sigaret nog altijd in den mond. Teinfalt, het kleurige kermisspeelgoed, is bevroren in een uitgerekte stramheid, alsof in krampachtige militaire verstrakking zijn laatste reddingsmogelijkheid lag. Schwec brult met lange pauzen telkens weer hetzelfde vuile woord over het terrein, terwijl de provoost met rustige vriendelijkheid hem te verstaan geeft:

„Wat heb je daaraan, vrind? Dat kennen we wel. Wat baat je dat?"

Alle drie zijn geboeid. De kuraat schermt blasfemisch met zijn crucifix in de lucht, kijkt de ongelukkigen niet aan en gilt met de dunne, hysterische stem van een vrouw, die met haar man kijft:

„Jongens! nu geen angst! Angst is niet noodig! Alles gaat naar Gods beschikking. God helpt!"

Daarna staat hij plotseling naast Ferdinand en kwaakt hij hem in 't oor:

„Je moet beslist drie stoelen laten halen. Daar bind je ze aan vast en je bent klaar. Zittend is 't veel menschelijker. Bij de drie-en-dertigste divizie aan de Isonzo doen ze 't altijd zoo. Het is veel praktischer en menschelijker dan laten knielen. Mijn woord erop!"

Ook de kuraat, wiens gezicht nat van 't zweet is, worstelt om uitstel. Maar Ferdinand begrijpt hem niet. Hij ziet

louter zwarte, uitgemergelde gezichten, zooals hij er in de loopgraven zoo vaak heeft gezien. Een korte en laatste aanval van zwakte schiet hem in de maag: Waarom houdt deze oorlog niet op?! Daarna is hij weer niets dan mechanisme:

„Sergeant-majoor!"

„Luitenant!"

„De drie afdeelingen voor!"

Tegelijk met dit bevel springt de ratelende tijdmotor in een razende snelheid. Ferdinand behoeft thans niet zelf meer te denken en te handelen. Het noodlot schijnt eigenmachtig en zonder zijn toedoen voort te gaan. Hij staat aan het einde van den linker vleugel. Ook al wilde hij louter toeschouwer blijven, toch zou alles zonder haperen en pijlsnel afloopen. In den sergeant-majoor en in den provoost is plotseling de hel gevaren. Hoewel zij naar allen schijn tot nu toe geen ruwe klanten waren, storten zij zich nu wreed op hun slachtoffers. Zij rukken hen hardhandig naar voren en posteeren hen, niet als menschen doch als gehate dingen, met den rug tegen den steilen bergwand. Maar ook de driemaal acht gezichten, die dadelijk het vonnis zullen voltrekken, zijn geteekend door duivelsche bezetenheid. Hun oogen flikkeren groen en tusschen wellustige lippen en grijnzende tanden steekt bij menigeen de tongpunt naar buiten. In zijn opwinding vergeet de provoost, de veroordeelden (zooals het voorschrift beveelt) tot knielen te dwingen. De sergeant-majoor snuift van ongeduld. Hij rekt zich hoog uit en dondert:

„Zet af 't geweer!"

De kolven beuken den grond. Ferdinand echter, die door de opwinding der anderen steeds droomeriger en rustiger wordt, wenkt afwerend:

„Sergeant-majoor! Ik kommandeer."

Nogmaals huilt het koortsachtig klapperend gekef op van den kuraat:

„Jongens! maak je geen zorgen! Wat God doet, is wel gedaan. Denk aan het kindeke Jezus!"

Hij weet niet meer, wat hij zegt. Zeeziek schommelt de zilveren Christus boven de hoofden. Ferdinand haalt zijn

zakdoek te voorschijn en roept op zachten en korten toon:
„Met standvizier!"

Gekletter. Nu overlegt hij heel zakelijk: Nog drie kommando's: Klaar! Aan! en dan het laatste. Het voorschrift eischt, dat deze reeks zonder de geringste vertraging moet afloopen. Ferdinand weet nog altijd niet, wat gebeuren moet, nadat hij, en nu met een gillende stem, heeft gekommandeerd:

„Schoudert!"

De ontgoochelde eeuwigheid van een leege sekonde. Dan klepperen opnieuw geweergrepen en de driemaal acht karabijnen hangen weer aan de schouders. En nu schrijdt Ferdinand — hij voelt een aangename, vermoeide slingering in zijn knieën — op de drie mannen toe, die diep schijnen te slapen:

„Provoost! neem de boeien af!"

De gevangenbewaarder, die in dat alles een hoogere bedoeling vermoedt, en na de spanning der laatste minuten zichzelf nog niet meester is, gehoorzaamt terstond, maar loopt dadelijk weer achter het front weg, alsof hij bang is voor zijn eigen rechtvaardiging. Ferdinand beschouwt langen tijd de gele, wazige, machtelooze trekken van Schwec, Teinfalt en Pacak, terwijl het ademloos stil blijft. Daarna zegt hij zeer luid:

„Looppas! ingerukt!"

De offers bewegen zich niet. Het vuurpeloton evenmin; noch de drie rijen der kompanjie. Ferdinand weet, dat hij nog slechts éénmaal de kracht zal hebben, zijn woorden te herhalen, want reeds trilt een snik in zijn keel:

„Rukt in! Looppas! Redt je!"

Wederom de in spanning luisterende eeuwigheid van een leege sekonde. Dan waait uit den versten vleugel der rijen een stem aan:

„Looppas!"

Dat is een sinjaal! „Looppas, looppas, looppas!" huilt het nu van alle kanten. De vier-en-twintig, aangewezen voor de voltrekking van het vonnis, die daarnet nog kwijlend van moorddadigen wellust de tanden hadden laten zien,

gedragen zich nu als waanzinnig, zwaaien met de armen, dansen rond en brullen de offers toe, die niet zoo spoedig bereid zijn, uit den dood terug te keeren:

„Looppas! looppas!"

Daar dit alles niets helpt, stormen de manschappen uit 't gelid en de starre leden der kompanjie veranderen in een horde van tierende menschen. De hoogere onderofficieren, de sergeant-majoor en drie sektiekommandanten, staan ter zijde met open mond, terwijl de anderen vooruit rennen en de delinkwenten overstelpen met geld, sigaretten, en allerlei uit vuile zakken opgediepte etenswaren. Een wervel van raadgevingen jaagt dooreen:

„Naar 't eerste 't beste station! Maar niet naar Zloczow! In den tender nemen ze dagelijks verstekelingen mee! Nee! verberg je liever overdag: probeer 't 's nachts! Trek de regimentsopslagen van jullie jas! In drie dagen kun je bij 't groene kader zijn, daar vind je honderd kameraden als jullie! Wie kan jullie wat bewijzen?! Je hebt immers geen identiteitskokers meer! Prokopec en Mrazek, geef jullie hun je verlofbrieven! Jullie kunt toch rapporteeren, dat je ze verloren hebt... Dat is waar, alle duivels! — In veertig minuten zijn jullie op 't station. Om acht uur gaat er 'n trein naar Lemberg, daar heb ik mee gereisd. — Nee! stap niet in Lemberg uit! De patroelje op 't station zou je kunnen arresteeren. De trein rijdt langzaam. Spring er onderweg af. — Met de verlofpassen kan jullie niets gebeuren! — Trek vooral geen gezicht of je schijt krijgt, dan loop je d'r vast in! — Jullie hebt immers twee uur den tijd, voor ze om jullie kunnen telefoneeren. Zoo vroeg staat geen van de heeren bij de divizie op! — Leg 't handig aan, makkers! Maak 'n plan, makkers! Looppas, looppas!"

De eerste, die zich uit de doodsomstrengeling bevrijdde, was Schwec. Hij stiet luid zijn adem uit, schudde de hem omringende bende van zich af als een stuk wild de honden, en rende, zonder om te kijken, het kopje op. Hij verdween achter den kam. Teinfalt, die achter hem aan stormde, struikelde van versuftheid driemaal, eer hij den rug bereikte. Frans Pacak toonde, zooals men verwachten kon,

de grootste zelfbeheersching. Boven aangekomen, bleef hij staan, hij zwaaide met z'n pet en riep:

„Makkers! tot ziens in de vrijheid! en leve de luitenant!"

Nu gebeurde iets unieks. Pacak's roep: „Leve de luitenant!" had Ferdinand plotseling in het middelpunt gesteld. De soldaten begrepen het geweldige van zijn daad. Een enkel mensch had zich gekeerd tegen de miljoenvoudig beveiligde machine der militaire bevelvoering, en haar, zonder zichzelf te „dekken", met 'n enkelen houw vernietigd. En deze bescheiden luitenant hier, een jonge man die op geen der ingebeelde brulapen geleek: hij had deze angstige daad gewaagd.

De gedrilde afdeeling stompzinnige soldaten was in een massa geestdriftige menschen veranderd. Zij drongen dicht om den held heen. Ten minste de helft van deze verstokte en door het loopgravenleven verruwde mannen had tranen in de oogen. Een oude landstormman omhelsde en kuste Ferdinand.

Toen de eerste opwinding bedaard was, riepen vele stemmen tegelijk:

„Luitenant, wij zullen u beschermen! Wij dekken u! We dulden niet, dat u iets overkomt! Wij nemen het op ons!"

Thans, in dit uur, was de groep apathische oorlogsmenschen tot *werkelijken* heldenmoed bereid. Een jonge man had, den geheelen staat en den geheelen oorlog ten spijt, aan drie verlorenen het leven geschonken. Hij had het voorbeeld gegeven van een koenheid, die grooter was dan alle heldendaden, waarvoor men de gouden medalje kreeg. Uit zijn binnenste was een zeldzaam gedicht des levens ontsprongen: de echte revolutionnaire daad. De meest afgestompte ziel hier op de berghelling van Kolkow ervoer dat en was 'n paar minuten lang bereid, dezen man te volgen.

Telkens weer hernieuwde zich de storm om Ferdinand heen. De provoost en de hoogere gegradueerden waren de eersten, die verlegen werden. De veldkuraat daarentegen scheen buiten zichzelf van geestdrift en reutelde aldoor:

„Luitenant, God zegene je! Maar je zult er voor moeten boeten!"

Daarna keerde hij zich tot de manschappen:

„Jullie bent allen getuigen! Ik ben ziek geworden van de geschiedenis, en moet dadelijk naar bed. Ik heb er niets mee te maken. Rapport breng ik niet uit. Denk er niet aan. Dat is zaak van den auditeur. God zal je helpen, luitenant! Jij bent een mensch! Ik ga, ik ga..."

Met sidderende handen pakte hij zijn zilveren god in het foedraal van wasdoek, waarin het kruisbeeld een wapen leek of op z'n best 'n muziekinstrument.

Nu pas verviel Ferdinand, die er droomerig en afgetrokken bij had gestaan, tot een lichte huilkramp. De oude landstormman streelde zijn handen. De anderen spraken verward tegen hem, terwijl ze hem aanrieden, eveneens op de vlucht te gaan. Een, die hem voor zoo belangeloos hield, dat hij zich om z'n eigen lot niet bezorgd maakte, trachtte hem over de toekomst der geredden gerust te stellen. Ferdinand echter gevoelde zich alleronbehaaglijkst, nu hij zoozeer een middelpunt vormde, en rukte zich los. Opnieuw van top tot teen officier, kommandeerde hij:

„Sergeant-majoor! verzamelen! naar huis!"

Pas toen het rythme der soldatenpassen was weggestorven, begaf Ferdinand zelf zich op weg. De gedachte aan vluchten verwierp hij terstond. Dat kon niet gelukken. En dat was ook niet in overeenstemming met de levenskracht, die bij iedere schrede trotser in hem gloeide. Hij was thans en hier voor het eerst op de hoogte van zijn zuiver zelfbewustzijn. Uit deze harmonie welde de levenskracht op, en ook het helder denken, dat hem gelaten de toekomst deed wikken en wegen.

Met ijskoude konsekwentie gaf hij zich rekenschap van de mogelijkheden van Steidler's wraak. Het normale geval: hij wordt bij zijn terugkomst gearresteerd, komt voor den krijgsraad, en wordt òf ter dood òf tot een lange gevangenisstraf veroordeeld. Men zou hem hoogstwaarschijnlijk, na 'n voorloopig onderzoek bij de divizie, naar den hoogen krijgsraad te Lemberg zenden. Daardoor zal de zaak op de lange baan worden geschoven. Zijn daad behoort niet in het kapittel „Hoogverraad": over dezen boeg kan de militaire justitie haar met den besten wil niet wenden. Hij

heeft het zware misdrijf begaan van schending van een bevel en insubordinatie, doch niet in onmiddellijk verband met de oorlogvoering, en evenmin onder eerlooze begeleidende omstandigheden. Daar hij noch tot een muitende natie behoort, noch individueel politiek verdacht is, drie jaar zonder verlof in 't veld staat, en enkele onderscheidingen bezit, schijnt een gerechtvaardigde hoop voorhanden, dat men hem als zoon van zijn vader niet ter dood zal veroordeelen.

Dat weet de slimme Steidler evengoed als hij, en die weet bovendien, dat een amnestie of het einde van den oorlog 'n dergelijke gevangenisstraf zou kunnen opheffen. Neen: hij zal zijn wraakdorst met meer fantazie lesschen. Steidler is er de man niet naar, zijn offer af te staan aan een twijfelachtige procedure met al haar dossiers. Maar wat dan? Zal hij hem bij zich ontbieden, en neerschieten? Geringe kans! Steidler is 'n lafaard. Zijn waarschuwing van gisteren was stellig opgeblazen bluf. Tot mishandeling en soldatenmoord kon je hem wel in staat achten. Maar nu het om 'n officier ging, zou hij tot rechtvaardiging gedwongen zijn, die hij ongetwijfeld vreest.

Nog iets! Ferdinand voelt met groote stelligheid, dat Steidler een ontmoeting met hem, zijn tuchtiger, vermijden zal. Want sedert gisterenavond is hij verslagen, en in den zin der officiersopvatting eerloos. Misschien heeft iemand, Joosje of een der schrijvers, zijn smaad door het sleutelgat gezien, en is hij voor niets zoo bang als voor 'n ontmoeting met Ferdinand in 't bijzijn van ondergeschikten, die wellicht getuigen waren. En zou hij ook niet bang zijn voor 'n gerechtelijk onderzoek, waarbij hetgeen gisteren gebeurd is ter sprake zou kunnen komen?

Plotseling stijgt 'n belangrijk feit, waaraan hij nog niet had gedacht, fel belicht voor Ferdinand op. Onder het exekutie-bevel staat Steidler's handteekening. Heeft Steidler wel het recht, dergelijke bevelen uit te vaardigen? Is dat niet zaak van den generaal? Wat is die Steidler dan toch? Een nietige officer bij den staf, die zijn chef vertegenwoordigt tijdens diens verlof. Is hij in zijn machtsroes niet al te vermetel geworden? Is niet de onderteekening van

zulk een vonnis een misdadige aanmatiging, die hem 't leven kan kosten? Ongetwijfeld heeft hij honderd vijanden, die knarsetanden onder zijn overmoed en hunkerend naar de gelegenheid uitzien, de laagheden zijner laatdunkendheid aan de kaak te stellen!

Toen Ferdinand zijn kamer betrad, vermoedde hij, dat ook onder Steidler's voeten de grond sidderde. Rusteloos liep hij heen-en-weer. Geen angst, doch een verterende nieuwsgierigheid voor wat komen ging hield hem gevangen. Het kwam echter pas na eenige uren, omstreeks den middag. Twee officieren, een kapitein en een eerste luitenant, verschenen in zijn kamer en noodigden hem uit, zich klaar te maken.

„Naar de administratie?" vroeg hij.

„Volstrekt niet," was het antwoord: „je wordt naar de afdeeling van Sarcic overgeplaatst."

Deze onschuldige zin golfde als een warme bevrijding door Ferdinand's gespannen zenuwen. Daarna keek hij de officieren in 't gezicht. Zij zagen er precies uit, zooals hij zich Steidler's vrienden en trawanten voorstelde. Tegelijk werd hij wantrouwig. De twee vertrokken geen spier. Wat wisten ze? De eerste-luitenant reikte hem een dienstbrief toe. Ferdinand zag, dat hij ditmaal door den luitenant-generaal zelf was onderteekend.

„Luitenant Ferdinand R. moet zich onmiddellijk naar het kommando der afdeeling Ferdinandowka begeven en zich bij den luitenant kolonel Sarcic melden."

Niets dan deze onopvallende woorden. Wat beteekenden zij? Ferdinand wendde zich tot den kapitein:

„Wie neemt mijn kompanjie over?"

„Zij zijn al een uur geleden naar het front teruggegaan."

Met verschrikte grimassen stopte Jozef 't boeltje van zijn heer in den ransel. Met groote hoffelijkheid verklaarde de kapitein:

„Wij moeten je naar het afdeelingskommando Ferdinandowka geleiden. Het rijtuig wacht beneden. Heb je nog iets te regelen?"

Nauwelijks was dit uitgesproken, of de deur ging open en op den drempel stond Engländer, verbleekend bij het

zien van dit gezelschap. Hij had gisteren en vandaag een onbedwingbare zorg om Ferdinand gevoeld en was in weerwil van het verbod te voet hierheen getrokken. Ferdinand begroette den kanonnier, die nog nooit zulk een weinig militairen aanblik had geboden als op dit oogenblik, met groote hartelijkheid:

„Fijn, dat ik je voor mijn vertrek nog zie! Je komt juist op het laatste moment."

Engländer strompelde de kamer in en groette de twee officieren, terwijl hij met onnavolgbare stumperigheid de hielen tegen elkaar sloeg en zich stram uitrekte. Hierna stond hij onbeholpen in den weg. Hij waagde geen woord. De eerste-luitenant maakte 'n hoofdbeweging in de richting van Jozef:

„Neem je je oppasser mee?"

„Nee! Jozef, vervoeg je bij majoor Prechtl."

Hij schreef 'n paar regels:

„Breng hem dit!"

Nu ontstond een pijnlijke pauze, die de kapitein verkortte door zijn armbandhorloge te bestudeeren. Ferdinand moest, goedschiks of kwaadschiks, beginnen. Jozef droeg, zijn verdriet ijverig wegsnuivend, de bagage in het elegante rijtuig van het divizie-kommando.

Ferdinand drukte den armen Engländer, die nog steeds geen woord had uitgebracht, de hand, alsof hij een niet heel belangrijk afscheid nam:

„Tot ziens, Engländer! Het ga je goed!"

Bij dit afscheid keken de beide vrienden van Steidler elkaar aan. Toen namen ze Ferdinand als hun gevangene in hun midden. Hij riep nog eens:

„Tot ziens!"

Nu opende zich voor het eerst Engländer's door angst verzegelde mond:

„Kom gauw terug!"

Hij hief zijn rechter arm hoog op, terwijl zijn hielen weer onnavolgbaar tegen elkaar sloegen, om aan de superieuren het eerbetoon te brengen. De twee officieren schudden van het lachen.

XIV.

VOORPOST FERDINANDOWKA 3.

De voorpost Ferdinandowka 3 was een berucht restant der zware gevechten, die in deze streek met wisselend succes hadden plaats gevonden vóór het groote offensief van Broessilow. Tijdens den langdurigen loopgravenoorlog, die vooraf-ging aan de laatste russische aanvalspoging onder leiding van Kerenski, bleef hij vrijwel buiten gebruik. Hij was niets dan een onvoltooide, vervallen en stinkende loopgraaf met een allang vernielde borstwering van gevlochten rotting en omgeven door een onafzienbaren, dichten krans van granaatgaten en mijnontploffingen, die dansende voetstappen der oorlogs- en doodsdemonen.

Ongeveer driehonderd meter van de russische en even ver van de eigen stellingen verwijderd, vormt hij een geliefd mikpunt voor iedere soort artillerie. Wanneer zich in de loopgraaf iets bewoog, al was het maar een wezel of een marter, dan kon men er op rekenen, dat het volgende oogenblik op zijn minst de machinegeweren er op los ratelden. Dit gat, waar je van alle kanten in kon kijken, scheen de primitieve schuttershartstocht te prikkelen, als een schietschijf op de kermis. Toen de oostenrijksche legerleiding had ingezien, dat het taktische punt niet de waarde bezat, om er alle leven aan op te offeren, bezette de veldwacht den post niet meer. Nu namen de Russen de doemwaardige plek in bezit, om daar dezelfde ervaringen op te doen als de Oostenrijkers. Het einde was, dat de vooruitgeschoven post Ferdinandowka 3 stilzwijgend een neutrale stelling werd. Dat veranderde in den tijd, toen binnen het oostenrijksche leger de dezertie tot een ernstig probleem aangroeide. Nu gebruikten eenige kommandanten de schrikkelijke loopgraaf als 'n soort strafkolonie, waarvan men nooit terugkeerde. Er werd natuurlijk niet veel over gesproken en er waren in dat gedeelte van het front lieden genoeg, die er nooit van hadden gehoord. De leek verbeeldt zich vaak, dat de stellingen-oorlog, met name in het oosten, een zeer onbloedig en gemoedelijk

bedrijf is geweest. Hij vergeet, dat de munitie-industrie er recht op had, dat haar produkten verbruikt werden. Hadden er al geen aanvallen en bestormingen plaats, toch wisselden de tegenstanders onvermoeid schoten, in de linies knetterde het voortdurend, en geen dag ging voorbij zonder verliezen.

Zooals er in iedere zaal zoogenaamde akoestische punten zijn, waarin alle geluidsgolven elkaar rechtstreeks en in hun echo snijden, zoo bestonden er aan het front brandpunten, waarin ook op stille dagen de doodelijke kogelbanen zich koncentreerden. Zoo'n punt was Ferdinandowka 3. Hier vormden de liniën van het Zborow-front een gevaarlijke wig. Wanneer in deze kleine hel zich een gedaante bewoog, meenden de Russen dat 'n aanval op 't touw stond, en namen zij de plek onder vuur. Trachtte de ten doode opgeschreven bezetting echter (wat meermalen gebeurde), naar den vijand over te loopen, dan werd zij door de mitraljeurs der bosnische kompanjieën weggemaaid. En zelfs als zij deze poging niet waagde, had haar eigen artillerie geen geringer aandeel in haar ondergang dan de vijandelijke, want de duivel wilde, dat de oostenrijksche veldkanonnen en veldhouwitsers hier bijna steeds te kort schoten.

Om al deze redenen voerde Ferdinandowka 3 in den volksmond den even plompen als eerbiedigen titel: „Logement De aanmonsteringskommissie", waarbij de niet genoemde dood de rol speelde van den voor den dienst goed keurenden militairen arts. Toen nu met de nieuwe geheime beschikkingen van het opperbevel een direkt uit-den-weg-ruimen van staatsgevaarlijke elementen in zwang kwam, geraakte de voorpost buiten gebruik. Hij bleef voortaan meer als spookachtige sage in de herinnering der troepen leven en als grappig dreigement aan de tafels der officieren.

Reeds waren verscheiden maanden verloopen, sedert Ferdinandowka 3 voor het laatst eenige menschenlevens had verslonden. Intusschen steeg de onafhankelijkheid der militaire justitie ten top. In uniformen verkleede rechters legden in het achterland onvermoeid allerhande tuchthuisstraffen op. Eischte de militaire overheid een justitieelen

moord (en wanneer eischte zij dien niet!), dan waren die vloekwaardige rechtshoeren en sidderende wettensjacheraars haar ter wille, want zij werden beheerscht door den angst, naar het front te moeten. Aan het front zelf maakte men met schuldigen en onschuldigen korte metten. In de hand van mannen als Steidler werden bepaalde beschikkingen afschuwelijke wapens, die zich tegen persoonlijke vijanden keerden. Hoeveel gruwelijke tragedies liggen er niet te schimmelen in de dossiers van den oorlog!

Ferdinand had niet geheel juist geraden, toen hij aannam, dat Steidler het niet wagen zou rapport uit te brengen, daar hij zelf te veel hooi op zijn vork had genomen. Een opzienbarende antimilitairistische gebeurtenis kon men niet zoo-maar in den doofpot stoppen. Wat beoogde hij echter met zijn overplaatsing naar de afdeeling van Sarcic? Hem dooden! Daar viel niet aan te twijfelen.

Ferdinand wist niets van Ferdinandowka 3. Hij behoorde immers bij een ander frontgedeelte, bij Jozefowka onder kapitein Prechtl. Twee officieren, boezemvrienden van Steidler, tusschen wie hij ingeklemd zat, eskorteerden hem. Ongerust peinsde hij over deze gevangenschap. Zijn dood droeg een ondoordringbaar masker. Eén ding was duidelijk: de Russen bereidden een nieuwen aanval voor. Sedert weken werden op alle vijandelijke toegangswegen naar het front talrijke munitietransporten gerapporteerd. Bij de oostenrijksche kommando's heerschte groote opwinding, want het dreigende offensief van het reusachtige en hernieuwde rijk zou, zoo meende men, nog geweldiger krachten in den strijd werpen dan in het begin van den oorlog. Het ging nu immers om het lot van het bevrijde Rusland!

In den brief, dien Steidler zijn lieveling Joosje had gedikteerd, was er sprake van, dat er iets op til zou zijn. Ferdinand maakte terecht de konkluzie, dat hij zelf op een „doodelijker" punt zou geposteerd worden, en dat daarin de bedoeling lag van zijn overplaatsing. Majoor Prechtl?! Weinig kans, dat er van hem hulp zou komen! Ferdinand had dezen morgen een zwaar misdrijf begaan. Wat ook gebeuren mocht, hij moest zwijgen.

„Luitenant Ferdinand R. moet zich onverwijld naar het kommando der afdeeling Ferdinandowka begeven en zich bij den luitenant-kolonel Sarcic melden."

Onderweg las Ferdinand dezen dienstbrief nog eenige malen woord voor woord over. Het vonnis over hem was in dorre en banale woorden gekleed, wier diepere bedoeling hij zelf niet doorzag. Zooals de natuurwet staat tusschen God en het door hem beschikte lot, zoo staat tusschen de militaire goden en de militaire schepselen de „officieele weg". Ferdinand had iets verschrikkelijks gedaan: hij had de militaire natuurwet doorbroken. Het antwoord was iets volmaakt regelmatigs en vanzelfsprekends. Een indeeling bij den sektor Ferdinandowka, anders niet.

Na een zwijgzamen rijtoer van een half uur was men ter plaatse. Uit voorzorg hadden de officieren Ferdinand's dokumenten meegebracht. Luitenant-kolonel Sarcic ontving den nieuweling zakelijk, alsof 't alleen ging om 'n alledaagsche vermeerdering van personeel. Het gesloten dienststuk, dat een der heeren, die Ferdinand begeleid hadden, hem toereikte, stak hij ongelezen in zijn zak.

Deze luitenant-kolonel, reeds een oudere man, behoorde tot het gemengde ras, aan welks gelaat en spreektrant alle volken der monarchie deel schenen te hebben. Van zulke gestalten placht men in den ouden tijd te zeggen: „Geboren op de militaire grens." Met deze betiteling werd een zuidhongaarsche landstreek bedoeld, die eertijds op bevel van Jozef den Tweede door keizerlijke troepen, invaliden en oudgedienden, gekolonizeerd was. Sarcic droeg een rossig-grijzen knevel, die als opgeplakt onder z'n neus schommelde. Zijn strakke, fel-blauwe oogen drukten tegelijk kommer en wreedheid uit. Deze oogen pasten uitstekend bij de twee lievelingsuitdrukkingen van den overste: „Ik stel u daar verantwoordelijk voor," en: „Ik moet mij toch dekken!"

Op dezen man scheen Steidler een onpeilbaren invloed uit te oefenen. Dat bleek terstond. Want nauwelijks had Ferdinand zich aangediend, of de telefoon op de tafel rinkelde:

„De kommandant persoonlijk," siste de adjudant en hij

reikte Sarcic den hoorn. Sarcic's kale schedel begon te zweeten en hij begeleidde zijn antwoorden met korte, doch eerbiedige betuigingen:

„Tot je dienst, beste vriend... Jawel, ik ben 't zelf, Sarcic... Juist gekomen... Zal gebeuren... Wordt bezet... Ja, allen die we hebben, vijftien man... Zal de notities toezenden... Bizondere aanwijzingen? Ik heb alles laten rapporteeren. Zeer sterke beweging op de russische toevoerwegen. Artillerie-verkenners rapporteeren tien nieuwe batterijen. We hebben weer gesprekken afgeluisterd... Jawel, Bosniaken en drie duitsche kompanjieën tusschen de Pilseners in de derde en de vijfde loopgraaf... Alles uitgevoerd... Neen, neen, je kunt er op rekenen... Wij zijn gedekt... Dank je, beste vriend... Mijn hulde."

Toen hij den hoorn neerlegde, overviel hem een onverhulde verlegenheid, dat hij, de luitenant-kolonel, in tegenwoordigheid van vreemde officieren met een lagere-in-rang, met een jongen melkmuil van een kapitein, dit haast kruiperige gesprek had gevoerd. Hij had blijkbaar enkele dingen op zijn geweten, die hem reddeloos aan Steidler's macht overleverden. Om den indruk van het slaafsche gesprek uit te wisschen, boog hij zich plotseling over de kaart en begon hij, met strenge meerderheid aan de heeren der divizie het taktische plan van morgen uiteen te zetten.

De eerste aanval van Kerenski had het oostenrijksche front op 'n smal gedeelte ongeveer 'n kilometer teruggebogen. De ingedrukte plek grensde in het westen aan Sarcic's afdeeling. Het was duidelijk, dat de tegenstoot in den vorm van een gekombineerden front- en zijaanval moest worden toegebracht:

„Een klassieke tang!" riep de overste vol ingenomenheid met zichzelf uit: als alle onontwikkelde lieden gebruikte hij graag wetenschappelijke termen. De operatie nu bedoelde niet alleen, de oorspronkelijke linie te herstellen, maar moest tegelijk den russischen aanval voorkomen, die zich van uur tot uur duidelijker aankondigde. Een der heeren wees er op, dat men de drie duitsche kompanjieën, die sedert gisteren in rezerve lagen, pas op bevel van den

generaal in 't vuur mocht brengen. Hieruit ontspon zich een langdurig gesprek over de kompetentie. Niemand bekommerde zich om Ferdinand, die zich ver van de diskuteerende groep had teruggetrokken. Toen het gesprek evenwel op de betrouwbaarheid der troepen kwam en Sarcic er zich op beroemde, dat in *zijn* afdeeling de tsjechische manschappen met hun bosnische en boheemsche kameraden wedijverden in patriottisme, en dat men bij hem nauwelijks vijftien man met de aanteekening „P(olitiek) O(nbetrouwbaar)" zou kunnen vinden, wendde de eerste luitenant zich naar Ferdinand, waarop het onderhoud meteen verstomde. Ferdinand gevoelde het als een scherpen steek. Waarom had men hem dezen ochtend niet geboeid weggevoerd, zooals de wet voorschreef? Zóó echter werd hij misverstaan, en kon hij zich niet verdedigen.

Sarcic en de twee heeren verlieten de kanselarij, zonder hem de hand te reiken. Hij werd niet uitgenoodigd aan de officierstafel. De adjudant deelde hem droog-weg mee, dat hij bij 't invallen der duisternis den vooruitgeschoven post Ferdinandowka 3 moest betrekken. De telefoonverbinding moest onvoorwaardelijk in stand worden gehouden. Doel: observatie der vijandelijke bewegingen en van de uitwerking der eigen artillerie. Met 'n sarkastischen trek om den mond overhandigde de jonge man den kandidaat voor den dood een kaart der stellingen en een statief met kijker. Misschien wilde hij zeggen: Overbodige komedie! Hij besloot zijn instruktie:

„De voor den post uitgekozen manschappen zullen in den namiddag om vier uur aantreden. Zij kunnen aan de hand der lijst naamsgewijze worden gekontroleerd. Het bericht van den afmarsch neem ik in ontvangst."

Juist toen Ferdinand de administratie wilde verlaten, kwam Wellemin binnen. Ook hij was luitenant, had echter kans gezien, bij 't een of andere depot-kommando een aangenamen rustpost te bemachtigen. Blij, 'n bekend gezicht te ontmoeten, begroette Ferdinand hem hartelijk. Wellemin's paffig gezicht vol zomersproeten werd rood, hij keerde

zich verlegen af en trachtte met 'n haastige uitvlucht langs zijn ouden kameraad te komen. Aha, ook Wellemin wist alles! Steidler zorgde er dus niet voor, dat het gebeurde werd doodgezwegen. Dit wees erop, dat hij vermoedelijk tegelijk met het zenden van Ferdinand naar het front ook diens straf had uitgevaardigd, in de hoop, dat de dood van den aangeklaagde het geval meteen in den doofpot zou brengen.

Vijftien man waren het. De namen onthield Ferdinand niet. En de gezichten? Terwijl hij ze monsterde, schenen zij zich op te lossen. Het melkachtige licht van dezen dag wischte hen uit, behalve de twee grensgevallen, den jonge en den oude.

De oude onderscheidde zich pas van de wezenlooze rij, toen hij zijn helm afnam. Ferdinand zag een wit, zijdeachtig hoofd, teer van vorm; daaronder een zeer bedachtzaam gelaat, dat met gespannen lijnen hoffelijk maar zonder begrip naar de komst van het noodlot luisterde. Misschien de een of andere professor, stellig een strafbaar idealist en tegenstander van den oorlog. Ferdinand's geoefend oog herkende terstond den nieuweling. Een paar weken geleden was de lichting der vijftigjarigen opgeroepen en in de keuken der kaders voor den velddienst half gaar gekookt. De uniform was hiermee in overeenstemming: de stof leek uit brandnetelvezels geweven. Ferdinand liet zijn naam tweemaal herhalen: Blinda, Anton Blinda! Beroep in 't burgerleven: leeraar in Latijn en Grieksch. De luitenant nam zich voor, dezen man bij de eerste de beste gelegenheid met 'n boodschap terug te zenden.

De jonge heette Iffinger. Ferdinand's geheugen verwart Iffinger's verschijning vaak met die van Teinfalt, den geredde, hoewel Teinfalt in zijn angst zinloos leuterde, en Iffinger zijn mond niet open deed. Toch vertoonde ook hij die stramheid, die overmaat in dienstijver, welke niets anders waren dan een kinderlijke, bedelende poging, om den dood te vermurwen. Welke euveldaad had deze knaap op zijn geweten, dat men hem tot Ferdinandowka 3 verdoemde? Ach, de haat, de antipathie van den een of anderen

dienstdoenden onderofficier was oorzaak genoeg voor de verdoeming.

In een zomerschen zonsondergang trok Ferdinand met zijn kleine schaar langs den weg, die zich weldra in het loopgravennet vertakte. De troep marcheerde niet, men liep niet in den pas: in zichzelf verdiept stapte ieder voort. Niemand sprak met een ander. De lieden kenden elkaar niet. Pas enkele uren geleden waren ze uit hun diverse onderkomens gehaald. Bevel van den generaal: De post Ferdinandowka 3 moest nog heden avond worden bezet. Overste Sarcic belastte natuurlijk met dit bevel de verschillende troepeneenheden, die onder hem waren gesteld. Menige kompanjieleider of sergeant-majoor greep vlug de gelegenheid aan, een bepaalde antipathie te botvieren. Zoo kwam het, dat een oude man, zijn vergeestelijkt hoofd diep gebogen, struikelend voortstrompelde als een zonderlinge droomer.

Was de vermoeide Ferdinand in staat geweest, op dezen tocht te denken, dan zou het hem stellig niet zijn ontgaan, dat hij door zijn daad van bevrijding misschien drie menschen van den dood had gered, doch ongetwijfeld tegelijk vijftien menschen met zich in den dood meesleepte. Zonder het voorval van hedenmorgen zou het divizie-kommando nooit de bezetting van Ferdinandowka 3 hebben verordend. Onverwinlijke dwang en verward geheim van den oorlog! Ferdinand echter dàcht niet, hij dacht althans aan niets ver-afs. En hoe ver lag reeds de ochtend van dezen dag!

Zijn aandacht werd geheel in beslag genomen door het karakter van het loopgravensysteem, alsof hij een zwerver op de slagvelden was, die op een rustigen avond langs het front rondboemelt. Aan den ingang der rezerve-stelling werd de troep door een korporaal ontvangen, die als gids was aangewezen. Tijdens de weken van Ferdinand's rust scheen alles veranderd en verbeterd te zijn. Hier herinnerde niets meer aan de loopgraven, die men onder het vuur van artillerie en mitraljeurs met de infanteriespa voorloopig had uitgegraven en later had verdiept en betimmerd. Dit waren ruime stegen en formeele woningen. Aarde kwam

nauwelijks meer te voorschijn. De grond was aangestampt of met planken belegd. Dikke betonnen wanden en gewelven beschutten de onderstanden. Daarin stonden in rijen de britsen. De rakken boven het hoofdeinde droegen ordelijk het hebben en houden der manschappen, evenals in de kazerne. Uitknipsels uit geïllustreerde bladen prijkten overal. Men kon nauwelijks gelooven, dat deze stad misschien morgen reeds verwoest zou zijn. De diep gelegen kelders en bomvrije spelonken schenen zelfs tegen den ondergang van een wereld te beschermen. Hoe dichter de loopgraven bij den vijand lagen, des te steviger en fraaier zagen ze er uit.

Er heerschte, zooals het in de ambtelijke communiqué's heet, „een verhoogde werkzaamheid der artillerie." De batterijen beschoten elkaar over-en-weer. Iedereen herkende het booze voorteeken. Menige kartets belandde voor of achter de reeks loopgraven; door de balken en muren der onderaardsche stad liep dan telkens een nerveuze siddering. De bewoners echter van deze stad bleven onverschillig, verrichtten hun krioelend dagwerk, liepen hier en ginds, losten elkaar af bij de schietposten, haalden de soepketels te voorschijn, verdeelden brood, thee, marmelade, sigaretten, speelden kaart, verkochten grappen, zongen of sliepen, en staken, daar het al donker werd, in de blokhutten de helle, valsche en stinkende karbidlichten aan. Op het oorlogsgerommel boven hun hoofd sloegen ze nauwelijks acht. Midden in een groep stond 'n gegradueerde, die iets voorlas uit 'n smoezelige krant. Het leek wel, alsof deze lieden meer belang stelden in een verhaal van hun lotgevallen, dan in hun lotgevallen zelf. De werkelijkheid had hier iets onwezenlijks. Niemand daeht eraan, dat iedere sekonde een raak schot deze fraaie en geregelde veiligheid zou kunnen verwoesten.

Ferdinand was vervuld van den weemoed van een man, die tegen zijn zin den vasten bodem van zijn vader.land moet verlaten, om een onbekend element te bevaren. Ach, mocht hij toch in deze loopgraven blijven, in de vredige warmte van deze talrijke kudde!

Doch reeds opende de korporaal een planken deur: „Steeds rechtuit, luitenant!"

Ferdinand's stem wendde zich zakelijk tot de lieden met den telefoonklos:

„Vooruit dan! leg de leiding!"

Uitgestooten! Buiten de deur des levens gedreven! Dit bewustzijn werd pas na pas duidelijker. Zoolang de gang nog, diep in de aarde uitgegraven, de hoofden dekte, was dit gevoel niet zoo grimmig. Doch al hooger steeg de weg. Nu stonden de schouders reeds vrij boven den aardrand. Bij den vijand ginds, schrikkelijk nabij, golfde het vuurwerk der groen-rood-blauwe lichtkogels en langzaam omlaag dansende schermraketten. Zomeravond, kindsheid, Ferdinand's verjaardag, 's keizers verjaardag, feestnacht! Plotseling stokte de stoet. Over 'n afstand van honderd meter was de loopgraaf kapot geschoten en versperd. In Ferdinand werd de officier wakker:

„Dekken! kruipen!"

Iffinger en de oude Blinda kwamen stellig voor het eerst in 't vuur. Ferdinand wachtte, tot allen zich door de hindernis heen hadden gewerkt, en schoof daarna als laatste, diep gebukt, langs de draadversperrring, die opzij langs de loopgraaf liep. Een bizonder groote, majestijtelijk neerdalende raket vormde lange schaduwen van de voortsluipende gestalten. Ferdinand gevoelde duidelijk in al zijn knoken, hoe het wreede licht een overmatige schaduw uit zijn leden zoog. En reeds ratelde aan hun rechter hand een baan mitraljeurvuur, zooals een vlucht patrijzen opkleppert uit 'n korenveld. De kneep, de tang, tusschen wier kaken ze kropen! Het was duidelijk, dat ze van rechts eigen vuur kregen. Bij de Russen antwoordden driftig keffende geweerschoten als een wilde ruzie, die 's nachts voor 'n herberg uitbreekt. Te hoog! Kwaadaardig gonsde het over hun hoofden heen. Dit alles was niet meer dan een windvlaag, kinderspel, wanneer je in de loopgraaf stond als een nietig deel der bataljons, die zich rechts en links in onafzienbare verten uitstrekten. Gewond te worden, gedood te worden, bij een opmarsch, tijdens een aanval, maar steeds binnen de

linies, ja, dat had werkelijk niets om 't lijf. Doch hier, buiten 'n gegrendelde deur, niet tot den vijand behoorend en niet tot de vrienden?! Misschien dacht deze of gene in de kleine groep aan overloopen. Maar hoe? Zij hadden geen ijzerdraadscharen meegekregen, en de sabels waren stomp. Eindeloos woekerde daar voor hen het stekelbosch van prikkeldraad, dat op sommige plekken, heette het, met 'n sterken elektrischen stroom was geladen. Bataljons- of kompanjie-gewijs kan men in de verwarring van een aanval naar den vijand overloopen. Maar vier of vijf eenzame soldaten, die niet eens door het prikkeldraad heen kunnen komen?

Langzaam sneed de kling van een zoeklicht door de voortsluipende gedaanten. Onmiddellijk knetterden de eigen machine-geweren en een van den vijand sloot zich hierbij aan. Tegelijk spuwden twee granaten vlakbij vlammen en stralen aarde uit den grond. Een splinter sloeg iemand het etensbordje van den ransel. Ferdinand wachtte. Niemand gaf geluid, er was dus niets gebeurd.

De post zelf, een vervuilde loopgraaf van geringe, ongelijkmatige diepte, door treffers haast onkenbaar gemaakt, van de granaattrechters in 't rond nauwelijks te onderscheiden! Nu zaten ze er allen in, het vermijdend, zich te bewegen. Het zonderlingste was echter het zwijgen dezer menschen. Ook Ferdinand zweeg. Hij wilde een poging doen, de verstarring van dit zwijgen te breken, doch slechts een vormeloos, heesch geschraap kwam uit zijn keel op, dat hij verlegen in een korten hoest veranderde. Hij had het gevoel, een mond vol aarde te hebben, evenals lijken, die men vlug in den grond heeft gestopt. In de buurt moesten stellig dooden liggen van den laatsten aanval, open en bloot. Of was het alleen de eigenaardige, nergens mee te vergelijken reuk, die overal op de vermoorde aardstreek tusschen de loopgraven lag, die wolkige stank van ontbinding, vermengd met den reuk van verbrande haren en ontplofte gassen?

Niets folterde echter zoo sterk als het zwijgen der mannen. Kon hij hun niet bevelen, kaart te spelen, zooals soldaten

past? De oude zat blootshoofds in het drassige drek. Zijn witte haren lichtten. Het woord „doelwit" drong zich aan Ferdinand bij het zien van dit glanzend hoofd op. Wederom wilde hij trachten, een woord te vinden. Vergeefs! Ook in zijn keel stak het doodelijke zwijgen, een vastgeramde paal.

Later begonnen enkelen te eten. Ze snuffelden hun kuch op uit hun knapzak en sloegen het mes in hun blik vleesch. Daarbij werden 'n paar vleugellamme woorden gewisseld. Ook Ferdinand bespeurde de krieuwel van een plotselingen honger. Gisteren en vandaag had hij heel weinig gebruikt. Hij keek naar zijn knapzak om, en schrok: zijn dingen waren bij de administratie achtergebleven. Gewend aan Jozef, had hij verleerd, voor zijn bagage te zorgen.

Iffinger moest de verlangende beweging van den luitenant hebben opgemerkt. De oogen van dezen jongen lieten Ferdinand niet los. Wat hoopte hij van zijn mede-verdoemde? Bescherming? Een boodschap terug naar de stelling? Bij helder daglicht zou dat 'n zekeren dood beteekenen. Je moest immers honderd meter open terrein dwars door, daar waar de loopgraaf versperd was. Iffinger kroop naar Ferdinand toe en bood hem zijn bord met hachée aan. Ferdinand bedankte hem en lepelde gehoorzaam 'n paar brokken op. Het koude vleesch echter en de gestolde vette jus wilden hem niet door de keel. Hij gaf den nap terug en deelde met Iffinger zijn sigarettenvoorraad.

Later kwam Blinda rechtop naar Ferdinand toe. Hij maakte een hoffelijke buiging als een heer, die 'n ander op straat vriendelijk om inlichtingen vraagt:

„Pardon, luitenant! Ik heb 't gevoel, dat u heelhuids hieruit te voorschijn zult komen. Ik zou u willen verzoeken, dezen brief hier bij u te steken, en, als het noodig is, te verzenden. Ik dank u zeer, luitenant!"

Ferdinand stak den brief in zijn zak en Blinda begaf zich na 'n tweede burgerlijke buiging weer naar zijn plaats terug, alsof dat een overgeërfde zitplaats was, die hij met niemand zou willen ruilen.

Het vuurwerk der lichtkogels was intusschen aan beide kanten matter geworden. De batterijen wisselden slechts

fatsoenshalve met groote pauzen enkele granaten. Alleen de zoeklichten speurden koud en waakzaam het doodsche landschap af en vulden met hun zwervend schijnsel de groeve Ferdinandowka 3.

Slapen en niets meer weten! Allen dachten hetzelfde. Langzaam begon het oord hun onverschillig te worden. Allerlei gedrochtelijke dingen vlogen uit de kuil: verroeste etensblikken, hard geworden drek, het kadaver van 'n klein dier, de mouw van 'n uniformjas, stijf van bloed. Op sommige plekken stond het water 'n paar centimeter hoog. Droog was de bodem nergens. Men diende zich in te richten, zoo goed en zoo kwaad als het ging. Ferdinand zette zich in den uitersten hoek op zijn mantel en leunde tegen het klamme leem. Zoo was het goed. Wat kon je beters wenschen? Iedere spier genoot de zoetheid der uitputting ook zonder matras en kussen. Al verder glommen de sigaretten der rookers, al bleeker wiegelde het hoofd van den ouden man.

Op het oogenblik echter, dat Ferdinand's bewustzijn wilde inslapen, beleefde hij een eigenaardige ervaring. Geen droom was het, doch een ervaring, die nauwelijks in woorden kan vertaald worden. Zijn gelaat had zich omhoog gericht, daar begon het mee. Op de plek van het hoofd echter, waar anders het naar voren gerichte gelaat de wereld in kijkt, was niets. Dat gelaat zat nu op de uiterst gevoelig geworden hersenpan, en keek omhoog naar den hemel. De oogen zaten rechts en links op den top van den schedel, daar waar het achterhoofd reeds begint neer te dalen. Deze oogen schenen niet geheel aan de vroegere gelijk te zijn. Dat bleek vooral uit de sterren van den zomernacht. Wel stonden er nog de oude gesternten, die Ferdinand als kind van Barbara had geleerd: de groote en de kleine Beer, de Avondster, de Melkweg. Doch twee- en driemaal zoo groot waren de sterren, en in vlammende spiralen wentelden zij al dichter naar de aarde. Welke eeuwigheid zou voorbij zijn? Ook schitterden de sterren niet meer zoo, als toen in zijn kindsheid. Zij sloegen de wimpers afgemeten op en neer, als rustig ademende vrouwenoogen. Doch niet de hemel was het meest wezenlijke deel van deze ervaring. Daar ver-

baasde Ferdinand zich weinig over. Waar hij zich het meest over verwonderde, was hij zelf. Want deze man, deze Ferdinand, die in de loopgraaf zat van een vooruitgeschoven post met volledig bewustzijn en tegen 'n klammen, vochtigen leemen wand leunde: hij was niet de geheele Ferdinand, hij was maar 'n kleine. onaanzienlijke splinter van den waren Ferdinand. Even weinig en even veel als een pijnlijke tand de man is, aan wien hij behoort. In de ziel, die naar buiten was getreden, doken herinneringen op uit den gymnazium-tijd. Had hij niet een formule moeten leeren: „Ik ben slechts een mathematische funktie van mijzelf." Was dat mogelijk? In ieder geval ademde deze onkontroleerbare stelling uit het leerboek der wiskunde een gulden troost uit. Op het zwarte schoolbord van den hemel verdrongen zich met kinderlijke krijtpunten en -krassen de nooit geleerde teekens en bewijzen eener lange lange som, die zonder rest opging. Funktie is als angst. Aan dit rezultaat kon je niet wrikken. Als je dat wist, kwam je er wel door. Maar ik, de mensch zelf?

Al bleeker werd de zekerheid.

Iets zwaars woog op Ferdinand's knieën. Hij opende zijn oogen wijd. Langzaam trok de straal van een zoeklicht voorbij. Een reusachtige rat zat op zijn schoot, star en betooverd als de ontwakende man zelf. Kleine roode kijkers doorvorschten hem. De snorrebaard glansde. Ferdinand maakte geen beweging, kon dit afgrijselijke niet verjagen. Na een eindelooze spanne een fluisteren als uit de diepte van den waanzin: „Ga weg, jij!" Het heksengebroed zette zich af en verdween met een doffen sprong ergens in 'n gat.

Van den ochtendschemer tot tegen den middag zaten Ferdinand en de vijftien onder een brullenden koepel van dood. Voorbereiding der artillerie! Daar het dag was, daar ze aan de loopgraaf reeds gewend waren, daar de hoog boven hen vliegende dood hun niet gold, zag het leven er heel wat beter uit dan gisteren. Ferdinand gevoelde zelfs telkens enkele sekonden een eigenaardig welbehagen. Ook de hel was, als je erin leefde, niets verschrikkelijks. Hierin scheen zich een verborgen genade Gods te openbaren, die

tegenover de ellende een beperkte vatbaarheid stelde. Hij had zich alles veel erger gedacht. Nu begreep hij opeens Weiss en diens snoevende overdrijvingen. In al het grootsche en gruwelijke lag een kern van zwendel. Wat ging het hem aan, dit getrommel? Hij kon rustig op zijn rug gaan liggen en naar den hemel staren, wanneer hij wilde. Doch hij deed het tegendeel. Hij ramde het statief van den kijker in een hooge trede der naar buiten leidende trap en stelde zichzelf daarachter op, de vijandelijke loopgraven bespiedend. Hij probeerde de telefoonverbinding met de voorste loopgraaf en deelde den artillerieverkenner zijn waarnemingen mede. Na enkele gesprekken bleek echter geen verbinding meer mogelijk. Of een granaat had de leiding verscheurd, of (wat terstond bij hem opkwam:) men had bevolen, de roepstem der verstootenen niet meer te beantwoorden. Maar de luitenant zeide zijn mannen daar niets van. Hij wilde het bevel, de leiding te inspekteeren, niet geven, om geen menschenleven op te offeren. Aan den anderen kant oefende elke werkzaamheid met een doel een merkbaar opwekkenden invloed op de lieden uit. Daarom stelde hij voor den kijker een post op, die elk half uur werd afgelost. De waarnemingen, die hem werden gerapporteerd, gaf hij in de stomme telefoon door.

Tijdens den artilleriestrijd waren de russische linies als uitgestorven. Het spel met den uitkijk en de gefingeerde telefoongesprekken sleet weldra. Ach, hadden ze maar doelloos naar den overkant mogen schieten, om maar iets te doen te hebben! Ferdinand wist echter, dat de eenige kans, die hun bleef, daarin bestond, zoo onopvallend mogelijk in deze aardspleet hier te verdwijnen. Hij verbood aan de mannen iedere onnoodige beweging. Enkelen trachtten, te slapen. Doch ze lagen met starre, open oogen.

Een brak het verbod, sprong met een zwaai over den rand der loopgraaf, om ergens in 'n granaattrechter zijn behoefte te doen. Dit was de eerste doode. In het uniforme, eindelooze kraken van het trommelvuur hoorde men de mitraljeurs niet. Maar de man lag een paar pas ter zijde met doorboorden rug op zijn buik. Allen werd het nu duidelijk, dat

het laatste recht van een soldaat in den oorlog hun was ontnomen: hulp brengen aan een gewonde. Zij lagen op het schrikkelijke eiland, waar geen vooruit en geen terug bestond. De een na den ander ging nu plat liggen en drukte zijn gelaat tegen de aarde. Als kinderen, die niet wakker willen worden.

Het geluid der explozies bewees, dat het oostenrijksche vuur nu op de voorste russische loopgraven was gericht. Evenwel — waren uren, waren minuten vergaan? —: de batterijen begonnen te kort te schieten. Gloeiende, langgerekte stralen, zooals altijd op het hoogtepunt van het onweer. In den hoek der tang sprongen de vurige, stinkende aardfonteinen op. Strook na strook. Het russische geschut begon te antwoorden. Een spervuur moest reeds het opzet van een infanterie-aanval verijdelen. Aanvankelijk liet het bombardement de loopgraaf links liggen. Men ervoer dit haast als 'n wellustige gril. Daarna twee treffers in den linkervleugel van den voorpost. Ferdinand werd neergeslingerd. Koeken drek gierden hem als zweepslagen tegen 't gezicht. De splinters zongen lang door de lucht. Ik leef, wist hij twee sekonden later. Nu bewoog hij, probeerend, zijn gewrichten. Een gewonde huilde met gesmoorde kreten, zonder pauze. De witharige Blinda rekte zich uit en stond hoog met stijve beenen. Zinledig waarschuwend sneed zijn wijsvinger door de lucht. Hij sprak met gesloten oogen tot een groote vergadering in een zaal vol bierstank en rook:

„Mijne heeren, de toestand is niet meer zoo, dat men het tot het uiterste mag drijven. Ziet toch eens: ik was geelzwart tot in mijn gebeente: ja, geel-zwart . . ."

Iemand rukte den zieke tegen den grond: „Gas!" Een hol, klappend uiteen springen der gifgasbommen rondom. Met melkwitte klauwen kroop de nevel in duizend gestalten en buigzaam als een reptiel over het veld, doodelijk glipte zij in gaten, spleten, trechters, groeven, greppels. Terwijl allen, die het nog konden, hun gasmasker over 't gezicht trokken, wist Ferdinand: De gewonden zijn verloren.

In de kooi van het masker veranderen tijd en ruimte. Niemand is in staat te zeggen, hoe lang een sekonde of een

half uur duurt. Je drukt de zuurstofcapsule tegen den mond en geeft je geheel over aan den zwaren arbeid van ademhalen. Achter de beschermende glazen wordt de wereld dof. Midden in den vloed der vernietiging vereenzaamt de mensch in een somber, afgesloten broeden. Uitgeperst in den droppel van een enkel oogenblik, ervoer Ferdinand de volle verschrikking der gevangenschap op aarde. Alles gegrendeld! Omhoog kan niemand springen, omlaag kan niemand dringen. De oneindigheid staat open en over je hoofd hebben ze 'n donkere kap geworpen. Treffers, wervelingen van de lucht, worpen vuil, gezoem van splinters! Telkens opnieuw: Nu! En telkens weer: Niets! Een jagende begeerte groeit, om de duisternis weg te werpen, op te springen, weg uit de loopgraaf, weg, weg! De longen vinden geen lucht meer. Hoe lang nog?

Ferdinand wreef krampachtig de kijkglazen. Hoog stond Blinda. Hij had zijn masker afgerukt. Zijn oogen puilden naar buiten. Hij hield zijn handen als een trechter voor z'n mond en riep:

„Op het standpunt komt het aan!"

Naast Ferdinand klauterde een kleine soldaat de stelling uit en begon naar de oostenrijksche linies terug te rennen. Met zijn rechter hand beschutte hij zijn achterhoofd. Belachelijk beeld! Hoe ver brengt hij 't, dacht de luitenant, met de zakelijke onverschilligheid, die ons menschen op dergelijke momenten vaak bevangt. Ook hij rukte nu zijn masker af. Blinda sprak tot het volk:

„Ik had het standpunt van den dubbelen adelaar: want ik was leeraar in 't Latijn, en niet in de natuurkunde!"

Een lange verduistering, waaruit Ferdinand slechts met moeite ontwaakte. De oude zat weer, gebogen, luisterend. Doch hij was niet meer witharig. Zijn schedel was gespleten. Van Ferdinand's bespat gezicht droop bloed met brandend warme hersenen. Iffinger omklemde hem met beide armen. Oogen, oogen keken hem aan, en dan niets meer.

Wat nu geschiedde, was waanzin en helderziendheid in onscheidbare eenheid. Ferdinand wierp den doode van zich af, sprong op en brulde uit volle borst:

„Dat zou ik wel willen zien!"
Wat deze roep beduidde, wist hij niet. Tooverij echter stak in dien zin, want een vreemde, onzichtbare kracht hief hem uit de loopgraaf. Nu stond hij boven op de aarde, met volle scherpte overleggend: Loopen?! Ja! Waarheen? Niet naar den vijand, niet naar de makkers, beiden onmogelijk!

Hij bewoog zijn beenen en deed het onmogelijke, het eenige dat hem mogelijk scheen: hij rende, struikelend, vallend, weer opspringend, niet naar den vijand en niet naar de makkers, doch al verder langs den smallen naakten reep, langs het doodelijk veld hindernissen, dat zich eindeloos tusschen de fronten uitrekt, tusschen de vlammende spitsroeden der naties. En terwijl hij sprong, viel, opstond, opnieuw rende, zong hij met heldere stem vele woorden, die volstrekt geen betrekking hadden op zijn toestand. Deze woorden zijn allen vergeten. Hij weet niets meer van ze, weet niet eens, of Barbara's naam eronder was. Hij herinnert zich alleen een sluw, doortrapt gevoel. Hij liep met de sprongen van den waanzin tusschen de fronten. Tegelijk fluisterde hem een scherpe klaarheid toe: Mijn gedrag is een geraffineerde komedie! Ik zou nu rustig kunnen blijven staan of gaan zitten. Maar ik loop en schreeuw en bedrieg de wereld. Hoe komisch!

Een eeuwigheid later keek hij een borstelig, rood gezicht in de oogen. Hij voelde zich zweven in een wonderlijke lichtheid, alsof hij al zijn gewicht had verloren. Waar hij lag, wist hij niet. Alleen het groote, roode gezicht boven hem vervulde de wereld. Een Rus? Hij trachtte de uniform te ontraadselen. Neen! Het groote, roode gezicht zeide:

„Menschenkind! blijf rustig! laat mij maar begaan!"

Ferdinand gehoorzaamde zoo gewillig, dat hij dadelijk zijn oogen sloot. Een Duitscher! een van de duitsche kompanjieën! Ik ben niet meer in Steidler's macht. De duitsche broeders zullen mij redden. Terwijl zijn bewustzijn weer wegzonk, geloofde hij aan een geheimzinnige en engel-

achtige overmacht der Duitschers, in wier rechtvaardige hoede hij zich thans bevond. Met warme stralen, een niet-te-ontcijferen zinnebeeld, deinde het borstelige, roode gezicht.

Diepe veiligheid streelde Ferdinand's hart, en koesterend wegzinken.

XV.

Hoedster van den slaap.

Hoe was het toch?

In het bed rechts naast hem stierf de jonge russische officier. Langen tijd had hij voor het sterven noodig, en ofschoon Ferdinand met zijn eigen dood genoeg te doen had, verdiepte hij zich toch met taaie belangstelling in het sterven van den Rus. Deze dood was een donkergele vlek zonder oogen, die snel en hevig adem haalde, alsof de ademhaling van een lang en rijk leven nu in luttele dagen en nachten moest verbruikt worden.

Anderen kwamen na hem. Menigeen verdween spoedig. Menigeen kon na weken in deze officierskamer weer zijn eerste pogingen tot loopen doen. Ferdinand echter bleef langer dan allen. Ook in het derde bed wisselden de gewonden vaak, tot de arme jongen kwam, wiens etterend been zes weken lang in een slinger moest hangen en die iederen nacht, in weerwil van drie, vier morfine-injekties, de eindelooze uren lag te jammeren.

Toen Ferdinand weer pijn kon gevoelen, verzette hij zich tegen verdoovingsmiddelen. Zijn schedelwond hielp hem over de kwellingen van zijn verbrijzelden schouder en over het schot in zijn heup heen. Zijn hoofd zelf deed nauwelijks pijn. Doch de geheele mensch lag op den bodem van een diep water. Hij zag alles tamelijk nauwkeurig, maar gebroken door een koel, weldadig element, dat tusschen hem en de dingen spoelde. Vreemd was de wereld en zoo heerlijk zonder zwaarte, opgeheven was de grens tusschen binnen en buiten. Het leven was niets dan een machtige wisseling van beelden, gezwind of traag, al naar de metronoom van

het bloed beval. Daar stond een stoel. Wie met de hand greep, kon bemerken, dat de stoel een tastbaar ding was. Doch Ferdinand verroerde zich niet. Zoo was ook die stoel slechts een beeld. Beelden drongen den gewonde binnen, beelden stroomden uit hem weg de ruimte in. De mensch, de ziel, was een beelden opnemend punt, niets anders, een tooverlens, die de weefsels van eeuwenoude herinneringen op den wand wierp van het rijk, dat men werkelijkheid noemt.

Beeldenwereld; pijnlooze wereld, doodlooze wereld! Ferdinand zou vol meerderheid hebben geglimlacht, wanneer iemand van hem het geloof had geëischt, dat al deze beelden slechts inbeeldingen waren en in de wereld niet voorhanden fantazieën. Niet voorhanden, wat zoo teer van tint, wat zoo fijn en duidelijk aan zijn oogen voorbijtrok? Wie had bij voorbeeld den toren, die iederen dag terugkeerde, tot in zijn fijnste kroonlijsten en sieraden gemodelleerd? Hij, Ferdinand, die niet in staat was, 'n eenvoudige tafel te teekenen? Deze toren bestond in geen enkele stad, die hij kende, nooit had hij de afbeelding van zoo een bouwwerk gezien. Niettemin trad het ding dag op dag aan zijn legerstede, half gotisch, half indisch, met waterspuwers en pagodekappen, een wonderbaarlijke zuiverheid van vorm, waarvan een wijd en onverklaarbaar welbehagen uitging. Hij zag dezen toren duidelijk met de starre slagschaduwen van zijn kleinste uitspringende hoeken en kanten. Wat hij zag, moest toch met oogen zijn gezien, het beeld van den toren moest op zijn netvlies liggen, en wat op zijn netvlies lag, moest in de wereld werkelijk bestaan, om 't even of het oog dat van binnen, of van buiten ontving.

Zulke overwegingen hielden Ferdinand reeds bezig in een tijd, toen hij nog geen geluid kon geven, en gevoerd moest worden. Doch niet de droom-alléén trok iederen dag bij hem binnen: hij bracht een geheele stad mee, een stad die nergens op aarde was gebouwd, hoewel Ferdinand moest toegeven, dat zij bepaalde hoeken en gezichten aan zijn eigen geboortestad had ontleend. Onjuist zou het zijn, haar kort en bondig een droomstad te noemen. Niets ge-

leken haar scherp belijnde, levende straten op het slappe, karakterlooze wezen van gewone droomen. Heldere opschriften blonken aan de winkels en Ferdinand kon de veelvuldige namen op zijn gemak ontcijferen, hoewel ze noch in latijnsch, duitsch, grieksch, noch in eenig ander gebruikelijk schrift waren geschilderd. Je ontmoette telkens weer en telkens nieuwe bekende onbekenden op straat, werd door hen de huizen binnen geleid, in de kamers genoodigd, hoorde ongewoon gastvrije woorden en vreemd-vertrouwelijk spreken. Met ouderwetsche omnibussen reed je naar buiten, door schaduwrijke, indrukwekkende parken...

Te beginnen met een zeker tijdperk verscheen deze stad allengs zeldzamer in de kleine officierskamer van het oorlogshospitaal te Lemberg. Een jongere groep beelden, meer passend bij het waakleven, verdrong haar. Het waren kader en oorlog. Daarna begonnen de menschen der omgeving zich op te dringen. Doktoren, kameraden, pleegzusters, de hoofdverpleegster zuster Beata. In Ferdinand, die zich nog steeds nauwelijks bewegen kon, ontstond nu een vroolijke, ironische lust in waarnemen. Honderd kleine dingen, die hij vroeger nooit zou hebben opgemerkt, amuzeerden hem nu. Gezichten, gebaren, snorren, woorden: alles was zoo onbegrijpelijk komiek.

Een der doktoren noemde zuster Beata altijd „doorluchtig" en sloeg daarbij militair de hakken tegen elkaar. Had het lachen maar niet zoo'n pijn gedaan! Het was altijd een opwindend oogenblik, wanneer Beata de kamer binnen kwam. Zij had een mooie doch luide stem en erkende geen reden, zachter te spreken, alsof zij alleen op de wereld was. Met deze stem modelleerde zij graag de vreemde woorden op een eigenaardige manier. Ze zei bijvoorbeeld: „Vandaag is 't weer 'n desjperatie in het geheele huis!" Wanneer zij deze uitdrukking „desjperatie" of „desjperaat" gebruikte, had Ferdinand verbazenden schik.

Trad Beata zijn kamer binnen (wat met twee groote, energieke schreden gebeurde), dan smeet ze 'n geweldig gat in de verschaalde atmosfeer en verspreidde ze een aangename werveling van frissche berglucht. Haar forsche, veer-

krachtige gang was het schoonste en persoonlijkste aan Beata. Deze gang bestond los van haarzelf. Zooals de statue van een Victoria in haar wapperend, knetterend kleed niets is dan ijlende vlucht, zoo was Beata niets dan schrede. Ferdinand's in schaduwen gehuld bewustzijn koesterde dit schrijden als een kleinood. Met Beata ging het hem zoo. Toen hij haar gestalte voor het eerst onderscheidde, geloofde hij, dat zij die beeldschoone dame was, waarop hij indertijd zoo onwerkelijk verliefd werd. Voortaan versmolten Beata en die schoone tot één wezen.

Er bestonden voor Ferdinand twee Beata's: de hoofdverpleegster, die met luide stem, forsche schreden en kostelijken geur de kamer betrad, en een wonderbaar innerlijk beeld, samensmelting van de werkelijke Beata en die geliefde verschijning op het perron. Tusschen beide wezens ontstond een stroom, al naarmate zij elkaar naderden, of zich van elkaar verwijderden. Dit was een eigenaardige soort liefde. Het gedrag der werkelijke Beata wekte in Ferdinand vaak een schroom, menigmaal ook ontevredenheid. Dan vluchtte de zwaar gewonde naar het beeld, dat hem nooit teleur stelde.

Het dichtst stond Beata bij Ferdinand's droombeeld, wanneer zij 's avonds verscheen, zich naast het bed van den luitenant zette, van onverschillige dingen vertelde, of zwijgend rustte. Ferdinand weidde zijn oogen aan heur gelaat als een zwerver, die zich verlustigt in een heerlijk landschap. En het verst verwijderde zij zich, wanneer zij in den zakelijken toon van haar beroep verviel. Dan noemde zij de ziekten met latijnsche namen, oordeelde met geneeskundige scherpte over dood en leven der patiënten, en verspreidde de scherpe koude van een wintermorgen.

Ferdinand moest 'n paar operaties ondergaan. Telkens weer werden beensplinters uit zijn schouder verwijderd. Hij zag niet graag, dat Beata hierbij assisteerde, Het hulpeloos neerliggen, de onreinheid van het verband, het onder narkoze gebracht worden: dat alles vervulde hem met pijnigende schaamte. Hij gaf er zich geen rekenschap van,

waarom deze schaamte hem in tegenwoordigheid van andere operatiezusters niet overviel.

Een tijdlang verscheen Beata niet slechts 's avonds in Ferdinand's kamer, doch zat zij ook overdag vaak en lang aan zijn bed. Hij genoot van de spannende nabijheid harer schoonheid. Hartstochtelijk verdiepte hij zich in het heerlijke leven van dit gelaat, met gespannen zenuwen genoot hij van de zonsopgangen en wolkenschaduwen, die over dat gelaat heen trokken. Naderhand kreeg de zieke steeds pijn, alsof hij een wilden rit in een schokkend rijtuig achter zich had.

Op een dag na het leggen van een nieuw verband miste hij iets. Aanvankelijk schoot hem niet te binnen, wat het was. Eindelijk informeerde hij, of de identiteitskoker bij z'n dingen lag. Men vond hem niet. Misschien was de koker hem, toen hij gevonden werd, afgenomen. Met onweerspreekbare stelligheid wist hij opeens: Barbara is onderweg. Barbara komt vandaag nog. Op het formulier stond haar naam.

Tegen den middag stortte hij weer in en kreeg hij koorts. Stil lag hij daar, volkomen zeker van Barbara's nabijheid. Een der drie bedden stond op dezen dag leeg, daar de patiënt naar de interne afdeeling was gebracht. Ook de andere buurman, die reeds kon uitgaan, verwijderde zich na tafel.

Om drie uur ongeveer ging de deur open:

„Bezoek, luitenant!" riep Beata, en ze deed het venster open. Haar gelaat had een gespannen uitdrukking. Ferdinand kreeg een schok van schrik, die evenzeer ontsproot uit vreugde, als uit angst voor de vreugde. Beata verliet de kamer met een luid: „Kom alstublieft binnen!"

Barbara zocht allereerst een plaats, om het zware, met 'n massa touwen omwonden pak, dat zij meezeulde, neer te leggen. Daarna trad zij naar het bed toe. Zij keken elkaar aan. Zij gaven elkaar de hand. De vrouw boog haar gelaat aarzelend voorover. Ferdinand trachtte, zich op te heffen. Zij hielp hem. Zij kuste met droge, stijve lippen zijn wangen. Daarna keken zij elkaar opnieuw met ernstige oogen aan.

Een pleegzuster kwam tamelijk lawaaiïg de kamer in en schoof 'n stoel naar 't bed. Barbara ging omslachtig zitten. Beiden hadden nog geen woord gesproken. Ferdinand keek en keek. Te sterk was het leven voor een ziek mensch. Je moest voorzichtig zijn en je voor je eigen ziel dood houden als voor een vijand. Om in de stilte iets anders te doen klinken dan vliegengezoem, begon hij te spreken:

„Wanneer ben je gekomen, Babi?"

Barbara bewoog haar handen niet, die als van haar vervreemd in haar schoot lagen. Zij zat daar stijf en rechtop, zooals arme lieden in een officieel vertrek, dat zij niet kennen. Daarna opende ook zij den mond en Ferdinand hoorde de stem van zijn kindsheid:

„Ik ben vanmiddag hier aangekomen, jongeheer!"

„En hoe lang ben je onderweg geweest?"

„Drie dagen. Ja, drie dagen zullen het geweest zijn . . ."

„Drie dagen," herhaalde Ferdinand, en zuchtte.

Barbara haastte zich, zijn vermeend medelijden te verstrooien:

„O, die drie dagen waren niet zoo erg. Er was genoeg te eten en te drinken en ik kon altijd een goede plaats in de coupé krijgen. 's Nachts heb ik altijd kunnen slapen. En nu ben ik God zij dank hier."

Ferdinand keek en keek. Buiten gloeide het namiddaglicht open als een tulp. Een roodbruine glans stortte zich uit over Barbara's gelaat. Was dat mogelijk? Hoe kon dat toch? Onveranderd, niet verouderd! Barbara's gezicht als de laatste maal, als immer, als eertijds! Niet anders dan in den tijd, toen ze nog bij elkaar zaten. Toen hij haaar zes jaar geleden in de vakantie van het seminarium voor het laatst had opgezocht, had zij hem ouder toegeschenen. En vandaag was hij zoo bang geweest, een veranderde Barbara weer te zien. Hoe goed! De spanning in het middenrif nam af.

Barbara's hoofd kwam dichter bij:

„Wat hebben ze u toegetakeld, jongeheer!"

Haar oogen waren wijd opengespalkt en droog, alsof

ze nu pas de gansche waarheid zagen. Ferdinand lachte afkeurend:

„Dat ziet er veel erger uit, dan het is. M'n schouder ettert nog. Maar in m'n heup is het schot er glad en netjes door gegaan. M'n hoofd... Je moet niet verbaasd zijn, maar ik ben altijd nog 'n beetje suf en moe..."

„Die oorlog," zei ze, en de zoo lang ingehouden tranen braken uit. Zij wendde zich af, om den zieke door haar leed en opstandigheid niet te storen. Toen zij met haar zakdoek klaar was en weer kon spreken, vertelde ze, dat Franta vermist was. Ferdinand troostte haar. Franta zou zeker in 'n russisch gevangenenkamp zitten. Barbara maakte 'n kleine handbeweging, om aan te duiden, hoe weinig het lot van haar neef haar op dit oogenblik bezwaarde. Daarna streek ze zacht over Ferdinand's verbanden. Deze streeling voelde hij als een eigenaardig weldadige pijn in zijn ruggemerg dringen. Barbara's oude macht over het kind! Hij ademde diep:

„Je hoeft je niet bezorgd te maken, Babi! Het had heel anders kunnen loopen. Als 't me weer beter gaat, zal ik je de heele geschiedenis vertellen. Steidler had 't zich anders voorgesteld. Je herinnert je Steidler nog wel? Wat? Natuurlijk herinner je je hem wel! Die lange kadet! kluchtig, nu is hij 'n korte kapitein. Ik ben er prachtig doorgeglipt. Hij kan me niets meer maken, omdat hij naar Italië bij 'n andere divizie is overgeplaatst. En met mij gaat het uitstekend. Ik zal er het leven niet bij inschieten. Dat is de hoofdzaak."

Zijn slappe vingers tastten langs de hoornige handen der vrouw:

„Hoe gaat 't bij jullie thuis?" vroeg hij.

„Je moet je behelpen, maar 't gaat. Beter dan in de stad is 't bij ons op het land. Broodkaarten, vleeschkaarten, vetkaarten zijn er ook. Maar we lijden geen honger."

Ze sprong vlug op en begon haar pak open te maken. Nu lagen daar worsten, een muis rookvleesch, een groote eigen gebakken stoet en twee fijne melkbroodjes op de tafel. Ferdinand keek naar die vreemde dingen. Zoo ver was hij nog niet, dat hij ernaar verlangen kon. Ze hadden

iets doods, iets nagemaakts voor hem. Hij dwong zich evenwel een erkentelijk geluid af, Barbara was opgewonden:

„Ik hoop maar dat alles nog goed is. Ik heb al 'n keer eerder gebakken, drie weken geleden, dadelijk toen de kaart van het leger kwam. Maar daar is niets van gekomen, toen. Zoo gauw gaat dat niet. Ik moest naar de stad. Een heel geloop was dat, eerst naar dat, dan naar dat kommando. Twee weken lang hebben ze mij op mijn pas laten wachten..."

Ontevreden schoof ze haar gaven door elkaar en maakte ze er weer 'n stapel van, als voor 'n Kersttafel. Geen rechte blijdschap kwam in haar op. Hij had dood en begraven kunnen zijn. Dit ijzige denkbeeld bedierf haar het oogenblik. Met groote inspanning moest ze telkens weer nieuwe tranen terugdringen. Wanneer ze haar oogen sloot, zag ze niet den gewonde, doch met buitengemeene levendigheid den kleinen jongen van eertijds, die haar om hulp smeekend aankeek.

Ferdinand's stem was vermoeid en mat:

„En waar ben je hier onder dak gebracht?"

Verschrikt weerde zij de vraag af:

„Maak u daar geen zorgen over, jongeheer. Ik zal wel wat vinden. Een abdis heeft mij aangesproken..."

Hij liet zich door haar zijn portefeuille geven, die onder zijn hoofdkussen lag. Maar het geld, dat hij haar aanbood, nam zij niet. Ze zwoer dat haar niets ontbrak, dat ze genoeg bij zich had. Dit halve uur had hem zoo moe gemaakt, dat hij geen kracht meer had, om den strijd voort te zetten.

„Een abdis?" vroeg hij: „daar vind je stellig 'n onderdak."

De laatste woorden voltooide hij met 'n zacht zingen. Nu drongen weer onafwendbare beelden door het venster. Hij zag tot in de kleinste bizonderheden een groot, prachtig park, dat hij niet kende. Zoo moeten de parken er in Zuid-Amerika wel uitzien, viel hem in. Waarom juist in Zuid-Amerika, kon hij niet begrijpen. Maar het was zoo. Hij liep aan Barbara's hand onder vreemdsoortige, trotsche boomen. Zijn windsels raakten los, verwarden zich, en verstrikten zijn voeten, als boeien, Nu moest hij vallen. Langs palmen slingerde zich roodbloeiend prikkeldraad hoog naar boven.

Om bevrijd te worden van deze dwingende beelden, riep hij:
„Kom hier, Babi . . ."
Zij zat nu vlak bij zijn bed. Zijn oogen zochten:
„Dat is aardig, dat je nog je oude broche hebt."
Als een zacht geluk verblijdde hem dat donkere, arme ding, waar een onaanzienlijk snijwerk omheen liep. Reeds waren zijn oogleden gesloten. Hij fluisterde nog: „Blijf!" En daarna sliep hij in, sliep hij sedert weken voor het eerst zonder droomen of beelden. Stil zat Barbara bij hem. Uren lang hoedde zij zijn slaap, tot men haar zeide, dat zij nu moest gaan.

De eerstvolgende dagen kwam zij telkens reeds vroeg in den morgen. Niemand belette het haar. Zelfs tijdens de vizite van den dokter mocht ze in de kamer blijven. Doktoren, zusters, kameraden bewezen aan de verhouding tusschen Ferdinand en de oude vrouw, die 'n hoofddoek in plaats van 'n hoed droeg, verlegen hoogachting. De gesprekken, die beiden voerden, waren niet woordenrijker en belangrijker dan dat in het uur van hun weerzien. Een eigenaardige, diepe slaapzucht hield Ferdinand gevangen, een slaapzucht, die in Barbara's tegenwoordigheid steeds nog sterker werd. Wanneer de andere gewonden bezoek ontvingen van vrouw, ouders, vrienden, verloofde, praatten ze teugelloos, woekerend met iedere minuut. Ferdinand echter sliep, alsof zijn mishandeld wezen Barbara's nabijheid moest gebruiken, om diepen, heilzamen slaap te vinden. En ook zij, steeds iets over hem heen gebogen, zat stil. Onbeschrijflijk vermoeid was haar gelaat, doch vol besliste tevredenheid. De menschen rondom begrepen dat stomme gedrag niet. Doch Barbara en Ferdinand konden onder den spiegel van het wakend leven elkaar gemakkelijker ontmoeten en inniger in elkaar opgaan.

Hoe losser de verhouding tusschen menschen is, des te praatzieker is zij. Het meest hebben vriend en vriend elkaar te zeggen, reeds minder man en vrouw. Hoe zwijgzaam echter is de harmonie tusschen ouders en kind. Nog veel zwijgzamer was zij tusschen Barbara en Ferdinand, want geen van beiden begreep hun liefde, die in de wereld geen voorbeeld en geen geldigheid bezat.

Den laatsten dag voor haar vertrek, het was de zevende van haar verblijf te Lemberg, kreeg Barbara verlof, den nacht aan Ferdinand's bed te mogen blijven. Ze zeide hem niet, dat hun gemeenschap morgen ten einde zou zijn. Dien avond wachtte hij op haar weggaan. Zij bleef. Toen zeide ook hij niets, hij vocht echter tegen den slaap. Maar spoedig bezweek hij. Barbara bleef onbeweeglijk zitten, van elf uur 's avonds tot vijf uur 's morgens, zonder zijn hand los te laten. Toen ging zij, nog voor hij ontwaakte.

Na drie maanden ongeveer was Ferdinand zoover hersteld, dat hij, leunend op 'n stok, in de stad kon gaan wandelen. Zijn verwondering over „den ongelooflijken bof", dien hij gehad had, werd steeds grooter. Niets roerde zich. Hij werd niet gearresteerd. Had Steidler de zaak werkelijk in den doofpot gedaan? Pas het bezoek van majoor Prechtl bracht eenig licht. Ferdinand's regiment werd naar het zuidwesten verschoven, en Prechtl benutte den dag, dien hij in Lemberg doorbracht, om zijn beschermeling eens op te zoeken. Wel was er een klacht tegen Ferdinand ingediend. Niettemin stond de zaak er gunstig voor:

„Men heeft bij mij inlichtingen ingewonnen en ik heb 'n fulminante beschrijving van je geleverd. Drie volle pagina's machineschrift! Je hebt je wel dwaas aangesteld, maar ik garandeer je, dat je er niets van te lijden zult hebben. Misschien zal het tot een verhoor komen. Dan moet je stevig vasthouden aan zinsverbijstering en zenuwuitputting. Je hebt trouwens geluk. De officieele kentering der stemming, door de keizerlijke amnestie, komt je te hulp. De hooge pieten razen wel, maar ze kunnen niets doen. Vertel me niet, dat 't je goed gaat, en doe geen domheden! Ik hoop, dat jij voor jouw persoon voorgoed van dienst vrij komt. Het eerstvolgende halve jaar tenminste hoef je nergens bang voor te zijn. En daarna? Wie weet? Nou, ik hoed me allang voor profetieën. Maar 't hangt me dubbel en dwars de keel uit."

De tijd naderde, dat Ferdinand het hospitaal moest ver-

laten. Zuster Beata had een plaats voor hem gevonden in 'n beroemd sanatorium in het Alpengebied. Het was niet gemakkelijk geweest en zij moest haar relaties in den arm nemen, daar een kleine rezerve-luitenant zonder naam, geld, protektie, zelden 'n onderdak vond in een weidsch herstellingsoord. Zij verheugde zich, dat de jonge man, wiens herstel zij zich persoonlijk als geen geringe verdienste aanrekende, in een geneeskrachtige omgeving zou overwinteren. Wanneer hij aan de naaste toekomst dacht, had hij geen reden, met zijn lot ontevreden te zijn.

Toen Ferdinand eens in de laatste dagen van zijn ziekenhuistijd op zijn eentje wandelde door een herfstgele laan, hield een auto stil. Beata wenkte hem. Zij was nu niet ziekenverpleegster, niet de directrice van een hospitaal die getallen, medikamenten, diëeten, en de latijnsche benamingen der wonden in haar hoofd had: zij was nu een wildvreemd, goddelijk wezen, dat met haar chinchilla-mantel allen in het stof geborenen te boven ging. Niets had dit wezen meer gemeen met de mooie verschijning van elken dag in witte schort en witte kap, tot wie men woorden, ja scherts kon richten, en die koel en vakkundig oordeelde over leven en dood van gewonde mannen. In de reukkolom, die uit haar opsteeg, overwoog niet meer de frissche berglucht, doch de blonde geur en het parfum.

Verward drukte Ferdinand zich in een hoek der coupé. De chauffeur reed koud en onverschillig door het bleeke landschap. De verschijning konverseerde. Haar tegenwoordigheid vulde de ruimte met geluk en vrees. Beminlijk hielp zij den kleinen officier over zijn nietigheid heen. Een vraag bewees, dat haar gedachten zich met hem hadden bezig gehouden. Daarna gleed het onderhoud terug in het onverschillige. Zij sprak over alle mogelijke dingen, alleen niet over den oorlog, over het hospitaal, over haar verpleegsterswerk, alsof zij een atmosfeer wilde scheppen, die vrij was van deze sombere wolken. Ferdinand kon Beata niet meer identificeeren met het platonisch beeld, dat hij in zich droeg, en evenmin met haar zelf! Toen het gesprek dreigde te verzanden, zeide Beata zonder overgang:

„U zult dus overmorgen al vertrekken, beste vriend?"
„Ja, ik hoop, dat alles in orde is."
De wagen geraakte in den nevel. Beata klopte tegen de ruit en gaf den chauffeur een teeken, naar de stad terug te keeren. Intusschen merkte ze op:
„Ik laat 't nu ook varen."
Ferdinand begreep haar niet dadelijk. Zij verduidelijkte:
„Ik ben van den eersten oorlogsdag af bij de vrijwillige verpleging. Nu heb ik me genoeg afgetobd. Geen der dames, die ik ken, heeft het zoo lang uitgehouden. Afgeloopen! Overmorgen vertrekt u, en den dag daarop likwideer ik!"
Na 'n korte pauze besloot ze:
„Dat u weer op de been bent, zal mijn laatste vreugde als verpleegster zijn."
Ferdinand keerde zich aarzelend tot haar:
„Kan het u werkelijk iets schelen, of een van ons blijft leven of niet?"
Zij leunde met haar hoofd achterover en sloot, zonder hem aan te kijken, half haar oogleden:
„Waarom vraagt u dat zoo in 't algemeen?"
Hij kreeg moed:
„Ik geloof, dat u alles heel licht opneemt."
„En ik geloof, dat u een verbazend domme jongen bent en heelemaal niets merkt."
De knie der ongenaakbare raakte hem aan. Zij trok hem naar zich toe. De groeiende kus overstroomde zijn bewustzijn.
Wat kwam, geschiedde met moeitelooze vanzelfsprekendheid. Er was voor gezorgd, dat spel spel bleef, dat geen al te gevaarlijk gevoel ontwaakte. Een betoovering zonder gisteren of morgen! De heerscheres gaf alles, doch gaf zich niet prijs. Was het toeval? Had zij dit uur opzettelijk gekozen, deze spanne tusschen dag en avond, opdat de roes geen andere toekomst zou hebben dan de scheiding? Vormelooze nevel legerde voor de vensters. De wereld en de oorlog waren weggewischt. Ten onrechte nam men de hoekige smart der dingen voor ernst. Alle ruimten werden schepen, gewiegd op een oceaan van leegte. „Pijnloos is

der goden leven." Bij een klassiek dichter moest dit vers staan. Het was een welbestuurd, smetteloos geluk, welks zeldzaamheid Ferdinand niet eens bewust kon worden. Zijn bedwelming was vol dankbaren, zwellenden trots.

Tegelijk echter had dit uur iets verwoest. Het liefdesfantoom van een vervlogen ochtenduur keerde niet terug.

Hij zag zich nu in een hooge kamer. Nauwelijks wist hij, hoe hij hier gekomen was. De dubbele deuren van een oud portaal hadden zich geopend, de auto was in de entrée blijven staan. Bedienden rukten het portier open. Wie was Beata? Was zij gehuwd, jonkvrouw, weduwe? Een volmaakt sprookje van den nevel, die thans buiten voor het huis zich doodelijk met den zwarten nacht verbond. Tusschen Beata en hem stond een theetafel. Op de glazen dekplaat stonden koude gerechten uitgestald, waarvan hij at. De godin droeg een fantastische kamerjapon van brokaat. Heur oogen verheelden niet een teedere verbazing. Ferdinand zag den totaal veranderden blik der vrouw. Weggesmolten waren uit haar wezen de laatste harde kanten der ziekenverpleegster, die koelbloedig vele mannen heeft zien sterven. Doch weggesmolten was ook de meerderheid der dame, die uit haar auto den kleinen luitenant tot zich wenkte. Zij had toegegeven aan het spel eener lichte neiging. En terwijl dat spel zwevend voorbijging, had het haar veranderd en vernieuwd. De man zag haar in heur brokaat lichten als een gouden gestalte. Heur naakte armen waren tot een leege omhelzing gebogen, alsof zij toch wilden behouden, wat de geest hun ontzegde.

„Luister eens," — 'n kleine pauze ontstond, alsof zij niet gemakkelijk tot deze diepgaande vraag overging: — „je hebt een héél goede moeder. Het was toch je moeder?"

„Ja, ik heb een héél goede moeder," zei Ferdinand haar na, en hij spande zich in, zonder zich het gezegde volkomen bewust te worden, Barbara binnen te lokken in de betoovering van dit vertrek en van deze minuut. Barbara scheen zich echter te geneeren en wilde, ondanks de roepstem van haar pleegzoon, de vreemde, glanzende kamer niet betreden.

Beata's langdurig zwijgen beduidde: Hoe is het mogelijk,

dat deze fijn gebouwde, wonderbaarlijke jongen met zijn ongelooflijken takt en zijn elegante manieren het kind is eener boerin of dienstmeid?

„Met mijn moeder is het merkwaardig ...", begon Ferdinand. Hij sprak echter niet verder. Hoe had hij aan deze heerlijke vreemde iets zoo moeilijks kunnen verklaren? Hij kon immers niet eens zichzelf duidelijk maken, wat hij voor Barbara was, en Barbara voor hem.

DERDE LEVENSFRAGMENT

I.

De nazomer van den ondergang.

Een slappe, stoffige Augustuswind in de straten van Weenen! De lucht is niet warm. Er heerscht slechts de warmte van een lethargischen, onverschilligen zuidenwind. Zelfs de grond, dien men betreedt, ligt leeggepompt en gevoelloos. Menschen schuifelen laks voort. Geen ongeluk, geen opwinding, geen krisis ligt op hun gelaatstrekken, niet eens de honger, alleen een mat niet-begrijpen van hetgeen was, en van hetgeen zijn zal. De meeste mannen dragen uniform. Doch er zijn zonderlinge samenstellingen onder, die men in geen enkel reglement voor het keizerlijke en koninklijke leger kan vinden. Om een kleinen jongen van 'n jaar of achttien floddert een geweldige soldatenjas; daarbij draagt hij 'n grijze sportpet. Een lang skelet met beenwindsels steekt zijn uitgemergelde armen uit 'n ouderwetschen wapenrok. Overal bewegen zich, in grootere groepen of paarsgewijs, zelden alleen, de spoken van het front onder de menigte. Hun kleur kan men nauwelijks meer „veldgrijs" noemen, een woord, waarin nog een restant van groen en koenheid zit: ze zijn aardgrijs, vuilgrijs, grauw als het graf. Frontsoldaten met verlof, gewonden, lieden meestal van de hoogste en de laagste leeftijdsgrens. Met de verschrikte en verbaasde oogen van wakker geschudde slapers slenteren ze langs de straat. Zij kunnen niet begrijpen dat er asfalt bestaat, en winkels, spiegelruiten, gedekte tafels, en vrouwen. Zij sloffen voort, omhuld door een branderige stank van gedroogd slijk en karbol. Men gaat voor hen uit den

weg. Niemand eert meer de verdedigers van het vaderland in hun jammergedaante, voor niemand zijn zij helden. Met afkeer, en het vluchtige medelijden dat men voor onsmakelijke stumpers over heeft, past ieder op, met deze vervuilde bacillendragers, besmetters met dysenterie en vlektyfus, niet in aanraking te komen.

De meeste rezerve-officieren (hun aantal is legio) schijnen er weinig waarde aan te hechten, om door de jammerlijke oorlogsgestalten te worden gegroet. Ook onder hen zien velen er even aardachtig uit, en zij loopen in een niet minder verbaasden halven slaap door de stad. Een ander gedeelte dezer uiterst gedifferentieerde soort van den europeeschen mensch heeft het spel nog niet verloren gegeven. Dat zijn de lieden, die òf het geluk van gedeeltelijke invaliditeit, òf dat van hooge protektie genieten. Zij doen dienst bij de militaire administraties of zitten in de honderd verborgen schuilhoeken dier fantastische ondernemingen, welke vader Oorlog met de veile deerne Industrie heeft geteeld. „Centrale's" noemt men deze ondernemingen, en hun beschermelingen „uitsnijders". Onder de rezerve-officieren van dit slag ziet men er altijd nog enkele, die een zelfbewuste grimmigheid ten toon spreiden, voor iederen pessimistischen twijfel ontoegankelijk blijven, pronken met sporen, lakschoenen, breeches, en streven naar een kranigen indruk. Beroepsofficieren daarentegen vertoonen zich haast niet. Zij hebben den lust verloren, als vroeger glans en kleur te geven aan het onttooverde straatbeeld der rezidentie. Ook de majoor met zijn barsche wenkbrauwen ontbreekt geheel, die in vredestijd alle ongelukkige militairen op hun nummer zette, wanneer zij zich schuldig maakten aan een slappen groet of een andere tekortkoming. Slechts hier en daar glijdt in een auto het bedremmelde gezicht van een hoofdofficier voorbij, die zich vervreemd voelt.

Een opvallende en algemeene verschijning ook in de straten der binnenstad is de knapzak. Jaren geleden nog het prerogatief van tochtjesmakers, bergbeklimmers, landloopers, heeft de rugzak nu een nooit vermoede en algemeen geldige beteekenis erlangd. Mannen en vrouwen torsen

hem, waarbij het woord „torsen" de toedracht onjuist weergeeft. Slap hangen de zakken. De lieden dragen ze in speurende onrust als symbool van dit jaar. Ook goedgekleede heeren schamen zich niet voor die zede. Aandachtig, met de loerende voorzichtigheid van den jager doorkruist men de stad. Dit of dat heeft een kennis verklapt, een vriend zich laten ontglippen: ergens in 'n buitenwijk zou 'n winkel zijn, waar je ondershands en zonder vleeschkaart verduurzaamde worst kon koopen. Meestal ontpopt de schoone influistering zich als zelfbedrog. Niettemin maakt wie onverschrokken is iets buit: zoo al geen vleeschwaren, dan toch 'n paar kaarsen, wat braadvet, een zakje kleverig suikergoed, of twijfelachtige gekonserveerde visch. Niet alleen de beroepssmokkelaars en -kettinghandelaars, de hamsters, haaien, zwendelaars, neen, ook de meest onschuldige menschen zijn door een onvermoeiden, prikkelenden jachtlust bezeten. Zoo kweekt zelfs de honger wonderlijke bloeisels van sport en spel. Er zijn niet slechts gemeene roovers, doch ook geboren avonturiers der proviandeering, speurhonden naar verboden genot, meesterlijke schatgravers en, zooals op elk levensgebied, 'n paar genieën. Hun, den begenadigden, vliegt alles toe. Zij behoeven nergens moeite voor te doen. Hun wezen trekt met toovermacht de zeldzaamheden aan. Grootmoedig verkoopen of schenken zij hun broodkaarten, vetkaarten, vleeschkaarten, suikerkaarten, die magere wissels op het hongerrantsoen, waar de onbegaafden van moeten leven.

In bepaalde buurten der stad vormen zich, zonder uiterlijk op te vallen, opeenhoopingen van begeerte. Deze plekken liggen in de nabijheid der rivier. Daar kan een wandelaar, die geluk heeft en er bemiddeld uitziet, door een sprekenden blik, een geheimzinnig schrapen worden gelokt. De samenzweerders trekken zich binnenshuis terug en uit den zak van een sjofelen ulster duikt een hongaarsche worst op, of een pak klontjes suiker, een tablet zwitsersche chokola, een flesch poolsche jenever. Dat zijn schatten van louter genade, waarvoor men huivert, schatten die in geen aardsche valuta zijn te berekenen. Onderdanig betaalt

de voorbijganger iedere som, want in de banknoot ziet hij een riskant vod papier, reeds morgen wellicht een waardeloos ruilmiddel. Kooper en verkooper maken zich gauw uit de voeten. Het geweten bekommert zich niet om de herkomst der waar. De ingewijde weet, dat zij afkomstig is uit de magazijnen van het leger. Hij was immers zelf 'n paar maanden onder dienst, en kent de officieren en beambten der administratie.

Over het geheele land is een enorm roofnet geworpen. Maar duizend organen zorgen ervoor, dat zekere mazen van dit net telkens weer worden open gesneden, en dat de zegen der plunderingen ook een deel der rijken en listigen ten goede komt. Nu en dan verheft een knorrige wereldverbeteraar zijn stem: hij maakt zich belachelijk, en wordt opzij geschoven. De logge overheid is hulpeloos overgeleverd aan deze lenige laaghartigheid. Wel wordt menigmaal, wanneer het politieke oogenblik gunstig is om de openbare verontwaardiging in bruikbare banen te leiden, de prokureur-generaal naar voren geschoven. Die zet vol pathetischen ijver een proces op touw, waardoor de zedelijkheid in eere wordt hersteld en 'n troep kleine of middelbare Joden achter slot en grendel wordt gezet, omdat ze den prijs van wollen sokken of zakdoeken hebben „opgedreven".

In dit jaar van den honger moest men intusschen ook reeds naar heviger purgantia grijpen, en naast de kleine offers viel soms ook een grootere man. De zedenkomedie van dergelijke processen verdeelde men zorgvuldig over verscheiden weken, opdat het publiek tijd kon vinden, van zijn woede tot den bodem te genieten en de orakelspreuken van het legerrapport te vergeten.

Die communiqué's over den oorlog interesseeren nog maar weinigen. Juist nu (het is middag) gilt de roep „Extra uitgave!" van alle kanten over de pleinen. Niemand luistert, niemand blijft verschrikt staan. Onverschillig neemt men het blad van de kolporteurs aan. Men werpt een blik op den vetgedrukten titel en verfrommelt verveeld de dagelijksche narigheid: „Nieuwe successen der Duitschers bij Soissons!" Wie gelooft nog aan de overwinning? De knap-

zakdragers, begeerige leeperds of wanhopige kniesooren, draven voort. Gewonden en verlofgangers, veldgrauw doodenvolk, ontstelde van het front teruggekomen geestverschijningen, bedelen met hun niet-begrijpenden glimlach van het trottoir vergiffenis, dat zij er zijn.

Het rolluik van een tabakswinkel schuift ratelend omhoog. Door de tweehonderd meter lange menschenslang daarvoor rilt een siddering van blijde hoop. De voorsten in de rij staan er al van tien uur af. De laatste vijftig ongeveer zullen met leege handen naar huis gaan. Zij hebben niets dan de hoop op een wonder. Doch ook deze wanhopige hoop bezit waarde genoeg, om er een uur aan op te offeren.

Het gaat al juist zoo toe bij den nabijen bakkerswinkel, die reeds een half uur eerder werd geopend. Het onderscheid is slechts dat de slang hier hoofdzakelijk uit vrouwen bestaat. Gehard en berustend als de mannen in de loopgraven, staan zij hun tijd uit. Geen enkel jong gezicht. In Weenen schijnen er sedert een jaar slechts oude vrouwen te zijn. Allen dragen afzakkende kousen en scheefgeloopen schoenen. Een der machtige drijfveeren van het grootestadsleven, de vrouwelijke ijdelheid van het been, is uitgebluscht.

De straten worden allengs levendiger. Een volle zon vult de pleinen. De bloemen in de parken worden fel. Een oude heer knipoogt krampachtig omhoog naar de kroonlijsten der huizen. Hij draagt een lichtgrijs zomerpak en een strooshoed, beiden kaal gesleten relikwieën uit een wereld vol vreugde en levenslust. Was er geen rouwband om zijn linker arm, dan zou men afkeurend naar hem kijken. Hij bestudeert nog steeds het dakwerk der huizen en den hemel. Wanneer je daarheen kijkt, kun je je verbeelden, dat er niets gebeurd is... Geen oorlog, geen gebrek, alles bij het oude... Waarom mag ik me niet voorstellen, dat ik 1918 alleen maar droom, en dat we nu in werkelijkheid 1908 hebben of 1898, dat heerlijke jaar 1898! Alles ziet er immers net zoo uit...

Bij het restaurant op het Schotsche Plein loopt de heer in een groote bocht, want voor den ingang staat een „bever". De wandelaar heeft twee maanden geleden bij het mislukte

offensief in Tirol een zoon verloren, en zijn zenuwen zijn tegen de „bevers" nog niet bestand. „Bevers" worden de offers van den oorlog genoemd, die door een kwetsuur van het ruggemerg een sidderverlamming hebben gekregen. Het volk koestert merkwaardigerwijs jegens deze rampzaligen een uitgesproken wantrouwen. Men wantrouwt hun sidderend beven, men houdt het voor 'n taaien en sluwen vorm van simulatie. Deze achterdocht kan haar dieperen grond daarin hebben, dat het schudden een opdringend en schaamteloos beroep schijnt te doen op het medelijden. Toch geeft ieder, die het kan, hun een aalmoes, om den schrikkelijken indruk kwijt te raken. Doch ook hij, die in de ongelukkigen geen simulanten ziet, kan zich niet los maken van een lichte antipathie. Militaire patroeljes zoeken de straten naar dergelijke zieken af; de discipline der invaliden is evenwel reeds zoo ontwricht, dat geen verbod en geen poortwacht hen verhindert, dagelijks de barakken van het militaire hospitaal te verlaten en hun bedelgang te beginnen. Nadert gevaar, dan verdwijnen ze met onverwachte behendigheid in de huispoorten.

Ook de „bever" op het Schotsche Plein was plotseling spoorloos in de keuken verdwenen. Ferdinand zag hem niet meer, toen hij het restaurant betrad.

De eetzaal is overvol. Aan iedere tafel zitten vier en vijf menschen, die geen oog hebben voor elkaar en opgewonden hun bord bewerken. De gelegenheid heeft een goeden naam. Wel wisselt de roem der restaurants met den dag. Met de snelheid van den wind wordt verspreid, waar een vindingrijke waard een nieuw vleeschsurrogaat, een smakelijke saus, een ongewoon meelgerecht uit het niets te voorschijn toovert. Gewiekste kenners speuren herbergen op, waar uit geheime bestanddeelen nog altijd goed bier geschonken wordt en de zevenvoudig ingewijden ook op vleeschlooze dagen een kalfskarbonade van pees en kraakbeen krijgen.

In den grond zijn alle dagen vleeschloos. Daar het woord echter machtiger is dan de werkelijkheid, blijft op twee of drie dagen per week het vleeschverbod buiten werking.

De fantazie der koks paart zich met de fantazie der gasten. Met welbehagen worden bedrieglijke gerechten verslonden, die verschillend betiteld zijn, meestal echter uit dezelfde dingen bestaan: uit gebroken rijst, zwart meel, groentebladeren en de platonische idee van wat gehakt; het geheel een klonterig mengsel. Aan dit hoofdgerecht gaat een bord bruine of witte soep vooraf. Bruin wordt de soep door een half boeljonblokje. Op den bodem van het bord loert een laag gerstekorrels op den hongerige, meer bolster dan kern. Het menu eindigt met een meelgerecht. Dat draagt eenvoudige en eerlijke namen, „wijntulband" bij voorbeeld. Het is niets dan geweekt, maisachtig brood, met bedenkelijke margarine in 'n puddingvorm gebakken en ten slotte met zurigen verdunden wijn overgoten.

Na zulke maaltijden, die de gasten gulzig en in groote porties naar binnen werken, staan ze met zweetend voorhoofd op. Valsche verzadiging verlamt de leden. De lieden brengen hun winderig opgeblazen buik in de buitenlucht. Een uur later klopt de honger alweer aan.

Ferdinand betaalde. Hij wilde den tijd, die hem voor Weenen bleef, benutten om langs de straten te kuieren. De trein naar Bruck, waar hij bij de een of andere administratie dienst deed, vertrok om vijf uur. Zijn rechter arm kon hij nog steeds moeilijk bewegen, iets wat echter minder het gevolg was van den schouderwond (deze was goed genezen), dan wel de nawerking van den hoofdwond. Niettemin had hij zich reeds twee maanden geleden weer voor den dienst opgegeven, daar het rekonvalescentenleven hem begon te hinderen. Zijn verzoek werd ingewilligd, meteen echter plaatste men hem over bij een ander regiment. Hij wist, waarom. Inderdaad ontving hij op den dag, toen hij weer in dienst kwam, een gerechtelijke dagvaarding. De auditeur evenwel, die hem over het gebeurde op de berghelling van Kolkow een verhoor afnam, ontpopte zich gelukkig als 'n welwillende burgerjurist, die den oorlog en het geheele militairisme verwenschte. Met kristalheldere logika ontwierp hij een protokol, waarin het voorval als gelukte poging tot vluchten der veroordeelden, als passieve

rezistentie van den troep, en als zenuwuitputting van den jeugdigen luitenant volkomen werd opgehelderd. Deze akte maakte een eind aan iedere verdere vervolging. Ferdinand zat nu ongemoeid in zijn kanselarij te Bruck aan de Leitha. De dienst had niets om het lijf, te minder, daar iedere voormiddag in beslag werd genomen door de elektrische behandeling van zijn arm. Nu en dan kreeg hij een koeriersopdracht naar Weenen of Graz. Ook vandaag had hij aan het ministerie van oorlog een dienststuk afgeleverd.

Ferdinand was nu in zekeren zin vermogend. De gage van een geheel jaar met gewondentoeslag en andere retributies had zich in den loop van zijn ziekte opgehoopt. De arme jongen voelde met verbazing een tamelijk zware portefeuille aan zijn borst. Terwijl hij nu de Heerenstraat insloeg, liet hij zich drijven op een lievelingsdroom. Zou hij met zijn geld (het was ongeveer twaalfhonderd kronen) niet ergens buiten kunnen verdwijnen, het liefst in een vergeten bergdorp, daar een kamer huren, en niets meer te maken hebben met oorlog, meerderen, minderen, hospitalen en transporten, maar alleen leven, leven, zoolang het geld reikte? En hij was overtuigd, dat zijn armzalige sommetje het geruimen tijd zou uithouden.

Deze dagdroom ging weldra over in wildere fantazieën. De wereld, louter slangengebroed, sissend van gruwelijkheid, onderdrukking en wreedaardig leedvermaak! Riep niet alles om verlossing? Een uur van grootheid had hij zelf beleefd. Was het niet profetische voorbeschikking, dat hij reeds eenmaal boven zichzelf kon uitgroeien? Miljoenen vertrapten wachtten hunkerend op den mensch, die hen verzamelen zou en aanvoeren tegen de schandelijke wetten der macht. Waarom hij niet?

Den laatsten tijd vermeerderden zich deze kinderlijke fantazieën van verontwaardiging. Aan het front had Ferdinand den oorlog als een noodlot aanvaard, waartegen evenmin verzet geldt als tegen een aardbeving. Zijn eigen daad op de helling van Kolkow, de dag in de groeve Ferdinandowka 3, het lijden daarna hadden hem wakker gemaakt. Toen hij voor het eerst den samenhang der wereldschuld

vermoedde, verviel hij in krampachtige opwinding. Sedert dien dag trachtte Ferdinand met alle energie, tot klaarheid te komen. Dat was hem echter niet mogelijk. Hij ging nu driemaal 's weeks een café binnen en doorploegde de kranten, hij verschafte zich boeken, hij voerde gesprekken met de soldaten van alle naties die in het garnizoen te Bruck lagen. Het gevolg was een smartelijke verwarring, die hem zelf intusschen verheldering toescheen. In stee van een rijp en uitgewerkt beeld droeg hij een woest fresko in zijn hoofd, waarop goed en kwaad, leed en schuld in felle kleuren waren gescheiden. De wereld verviel voor hem in twee menschengroepen: de kleine der machtswellustelingen, der Steidlernaturen, en de groote der schuldloos lijdenden. De fantazieën van den officierszoon eischten al strenger revolutionnaire daden, opstanden, muiterijen. Vaak dacht hij eraan, den krijgsdienst openlijk af te zweren. Dan zag hij een plechtige scène, waar hij tegenover een staf van hooge officieren zijn soldateneed herriep, en honderdduizenden (onzichtbaar achter zijn rug) hem volgden.

Vaak leed Ferdinand aan een onaangenaam licht, zwevend gevoel in zijn beenen. Ook dit was nog een nawerking van het schot in zijn hoofd, die zich meestal deed gelden, wanneer zijn gedachtenloop de meest opgewonden plek van zijn innerlijk leven naderde. Het was hem, alsof de zwaartekracht plotseling had vergeten, zijn lichaam veilig en betrouwbaar aan de aarde vast te ketenen. Op dergelijke wankele momenten moest hij voorzichtig blijven staan. Zoo ook nu.

Daar ontwaarde hij voor zich een kleinen officier, wiens rug hij kende. De man had zijn pet ver achterover geschoven, en zijn handen in de broekzakken begraven, waardoor hij tegelijk een weinig militair karakter en brutalen moed ten toon spreidde. Hij scheen voor zich heen te fluiten, terwijl zijn stevige beenen in lederen kappen met onverschillige verachting op den grond stapten. Het merkwaardigste echter was de rug van den officier, een zelfbewuste rug, die blikken kon opvangen.

Bij den volgenden hoek sloeg hij 'n zijstraat in, een

korten blik werpend op de hooge vensters in de benedenverdieping van een kolossaal gebouw in duisteren renaissance-stijl. Ook Ferdinand keek op naar het donkergrijze bouwwerk, dat een drukkende schaduw wierp, want het geleek met zijn onbarmhartige grandezza op een ambtelijke veste of een militair departement. Alleen de hooge vensters beneden behoorden tot een groot café. De officier verdween met snelle en haast gretige schreden in het portaal.

Geen twijfel aan! Ronald Weiss!

Ferdinand wilde hem met 'n sprong narennen. Hij stond echter stil en keek aandachtig omhoog naar de groote klok boven de draaideur van het café. Vijf minuten voor twee. Onwankelbaar groef deze tijd zich in zijn geheugen in, ofschoon hij hem toen niet eens dacht waar te nemen. Onwankelbaar ook groef zich in zijn geheugen de ongegronde angst in, die hem verlamde, de fluisterende wensch die hem van hier wilde weglokken, de geheime opwinding die hem trok, voor hij zijn ouden kameraad volgde, en de zaal binnentrad.

II.

Schimmenrijk.

Hoe houd ik van hem! Hij is mijn vriend.

Ferdinand gevoelde een hevige opwelling van sympathie, toen Ronald's vlugge, donkere blikken hem vol vreugde begroetten. Het was een uitbarsting van menschenhonger na een vastenjaar zonder gesprek en vriendschap. Sinds eenige maanden kwamen ook geen brieven van Engländer meer. Ferdinand had een onderzoek ingesteld, doch niets naders vernomen, dan dat het artillerie-regiment, waartoe de onzalige kanonnier Alfred Engländer behoorde, tegenwoordig in de buurt der Zeven Gemeenten stond.

Nu hield hij de hand van zijn tweeden vriend vast. Beiden versperden den doorgang tusschen de tafels. Noch hij noch Weiss week uit. Met den hartstocht der herinnering aan gemeenschappelijke lotgevallen, zooals slechts oorlogs-

kameraden kennen, vroegen en vertelden zij dooreen, zonder zich om de ongerieflijke plek te bekommeren.

Na de eerste verrassing van het weerzien kon Weiss intusschen niet nalaten, de vele kennissen in dit lokaal op zijn levendige manier van ver te groeten. Zijn groeten vormden, al naar den graad der betrekking, een rijke scala van respektueus kompliment tot gemeenzame handbeweging. „In deze zaal zitten de parlementsleden," verklaarde hij snel, alsof een onwetende provinciaal in de belangrijkste beginselen van het grootestadsleven moest worden ingewijd.

Weiss was vrij sterk veranderd. Zijn gezicht was heel mager geworden. Hij vertelde onmiddellijk, dat hij nog wel op het ministerie van oorlog kwam, doch de oude wereld voor verloren hield en den dag der afrekening met reuzenschreden zag naderen. Hij zelf zou met dien en dien in voortdurend kontakt staan. Hij bromde 'n paar oproerige namen in Ferdinand's oor, die een duidelijke taal spraken en ieder kommentaar overbodig maakten. De bovenste haak van zijn uniformjas stond open. Daaronder was een gekleurde boord van burgerkleeding zichtbaar. Deze verachting van het voorschrift had de beteekenis: 1918! defaitisme! Wie waagt het, mij van mijn eigengereidheid een verwijt te maken?

Ferdinand daarentegen was even nauwkeurig en gehoorzaam gemonteerd, als den eersten dag. Niemand had iets van zijn gedachten aan hem kunnen merken.

Weiss barstte plotseling uit:

„Maar alle duivels, daar denk ik nu pas aan! Jij bent me een oorlogsmensch!"

Hij kende de geschiedenis der verijdelde terechtstelling tamelijk nauwkeurig; geen wonder, daar hij tot dezelfde divizie had behoord. Weiss, de beroemde speurhond die zoo veel ontmaskerde, kende nog heel andere, veel geheimzinniger gebeurtenissen dan de humane inbreuk op de discipline van een luitenant. Van dit oogenblik af ratelde hij onrustig:

„Ik moet je voorstellen... We gaan de zuilenzaal in... Ik zal je introduceeren..."

Men had kunnen denken, dat hij Ferdinand bij de een of andere beslissende en ongenaakbare grootheid wilde brengen, zoo zwaarwichtig klonken deze woorden in zijn mond. Ook de benaming „zuilenzaal" wekte het beeld van een exkluzieve, van macht vervulde ruimte. Zonder een inwilliging af te wachten trok hij Ferdinand in een smalle gang, waar de onechte koffiegeuren der keuken zich vermengden met den echten reuk van ammoniak uit de privaten.

Geheel verdoofd stond Ferdinand eindelijk in den ingang van een hooge hal, die niet ten onrechte den naam „zuilenzaal" droeg, hoewel 't er nogal sjofel uitzag.

Onvergeten de eerste indruk: Waarom is dit hol zoo hoog? en wat voor licht is dat? Thans, na zooveel jaren, twijfelt Ferdinand, of het herinneringsbeeld van deze koepelachtige hoogte niet voortspruit uit een vervalsching, die het uiterlijk der ruimte verwart met zijn eigen innerlijken toestand van destijds. In ieder geval bestaat ook thans nog de onbehaaglijke gewaarwording eener slechts vermoede, zinledige hoogte. Een wolkbank van sigarettendamp sloot de welving af.

Ook het licht werkte op een nieuweling verwarrend. De grijze muren der hal, die een haast infernale stemming bevorderden, bezaten geen lichtbron van buiten, niet eens een armzalig luik! Alle elektrische peren tezamen brandden te mat, om zich tegenover het torenhooge duister te kunnen handhaven. Bovendien was het immers oorlogstijd, en met het licht moest men spaarzaam zijn.

Een nevenvertrek, de schaakkamer, lag aan de straat. Van daar viel een baan onbeschaamde zomerzon naar binnen, storend, kwetsend. Dit dubbelzinnig licht, een pijnlijke vermenging van twee werelden, drukte op de ziel.

De lucht paste geheel bij dit licht. De hal scheen niet in een gewoon huis te liggen, doch in een berg te zijn uitgehouwen, opdat de atmosfeer beschermd zou zijn tegen iedere vernieuwing en verversching.

Bij ruimte, licht en lucht pasten ook de gasten heel goed. Er waren slechts zes of zeven tafels bezet, daartusschen

heerschte echter een druk verkeer. Telkens weer stond iemand op, slofte vermoeid een paar schreden, en zette zich zonder omhaal bij het gezelschap van een andere tafel, waar hij, meestal zonder aan het gesprek deel te nemen, verveeld bleef hangen. Onnavolgbaar slap bewogen zich eenige dier gedaanten, evenals de veronachtzaming hunner kleeding onnavolgbaar slap was. Tusschen lippen vol afkeer hingen doode sigaren en sigaretten, en de rookers schenen veel te onverschillig, om daaraan te zuigen. De gezichten waren haast alle bleek, vervallen of paffig opgezet. Doch telkens doorbrak een heftig temperament de wezenlooze maskers: een zwerm woorden knetterde vijandig op, de trage armen roeiden wild, geestigheid scherpte de zinnen. Snel echter was zulk een vuur weer uitgebrand.

Kelners leunden minachtend tegen de zuilen. Zij geleken minder op dienende geesten, dan wel op toegevende gevangenbewaarders, die goedmoedig het wangedrag der gestraften dulden, ieder moment evenwel bereid zijn, met volle strengheid tusschenbeide te komen. Een der oberkelners staarde, een onbewogen standbeeld, voor zich uit, terwijl een gast zich vlak voor hem te buiten ging aan heftige verzekeringen. De andere ober, die al een grijsaard was, sloop op oude, vermoeide kelnerbeenen door de hal. Uit de vele stemmen, waarvoor hij doof bleef, maakte Ferdinand op, dat de man Frits heette.

Achter de zuilenkolonnade, dicht bij den muur, stonden tafels met groen doek bekleed. Vandaar kwamen de peinzende, hoonende of triomfeerende geluiden der kaartspelers. Bijziende schrijversoogen, gerimpelde voorhoofden van intellektueelen gluurden in de kaarten. Buiten aan het front en ook in de kazerne was het kaartspel een passende bezigheid, de uitdrukking van kwellend, doelloos wachten. Hier maakte dit weggekropen bijeenhokken een onaangenamen indruk. Een duister woord van Engländer dook in Ferdinand's geheugen op: Het geheim van het kaartspel is de doodsangst.

Zooals het licht in deze zaal uit twee elementen bestond, zoo was ook de wirwar van stemmen een mengsel van lethar-

gie en opwinding. Licht en stemmengegons, de onfrissche lucht, het vreemde, nieuwe, gevaarlijke, Ronald's aansporende woorden: dat alles groeide voor Ferdinand aaneen tot een diepen weerzin. Toen hij onverhoeds aan een der tafels zat, werd deze weerzin nog sterker, want Ronald Weiss weidde met dikke en pralende woorden breed uit over de heldendaad van Kolkow.

Tot Ferdinand's eer moet gezegd worden, dat hij die gebeurtenis in oogenblikken van scherpe zelfkennis niet voor een groote daad hield. De redding van zijn eigen geweten was hem destijds van veel meer belang geweest, dan de redding van drie vreemde menschenlevens. In vertwijfeling had hij de laatste mogelijkheid aangegrepen, om van zich af te wenden, wat niet te dragen was. Wanneer hij den gang van zaken eerlijk onderzocht, kon van een heldendaad, van een weloverwogen wilsdaad in strijd met zijn eigen belang, geen sprake zijn. Veeleer gaf hij den auditeur gelijk en diens vriendschappelijke akte: zenuwuitputting. Weiss nu schilderde, om zijn vriend in de lucht te steken, het geval totaal verkeerd: heroïsche weerspannigheid! stoutmoedig, aktief pacifisme!

Eindelijk liet Weiss den ernstigen toon varen en ging hij over tot scherts. Ferdinand herademde. De lieden lachten. Slechts één lachte niet: een lange, veerkrachtige man met hoekige gebaren, die plotseling opsprong, op Ferdinand toetrad en hem hartstochtelijk de hand schudde:

„Gebhart!"

Het ontredderde gelaat van den man bezat een prachtigen arendsneus, die slechts aan de punt wat slap was. Grijsblond haar, dat over het voorhoofd hing. Een veertigjarige, door de natuur blijkbaar niet bestemd, om op deze plek van praatzieke verstarring zijn tijd te verspillen. Ferdinand gevoelde terstond sympathie. Hij wist niet, waarom. Gebhart dwong eerbied af.

De man schokte 'n paar maal verlegen met zijn schouders, maakte aanstalten om iets te zeggen, zei niets, en ging naar zijn stoel terug. Er ontstond een gesprek, dat door de geschiedenis van Kolkow was geïnspireerd. Men vertelde

van dezerteurs, van de dienstweigeraars in de neutrale staten, van de geheimzinnige inrichting der groene kaders achter het front, waarbij zich zooveel gedrosten aansloten en die doorgingen voor knooppunten der naderende revolutie.

De revolutie scheen in dezen kring een vanzelfsprekende en uitgemaakte zaak te zijn, waaraan niemand meer twijfelde. Weiss vertelde van het nieuwe legerdekreet, dat alle verloven opschortte. Het zou een open geheim zijn, dat tachtig procent der verlofgangers niet meer bij hun afdeeling terugkwamen en zich thuis verborgen. Geen wonder, dat Ronald Weiss ook met politieke informaties van vertrouwelijken aard kon pronken. Hij was te weten gekomen, dat nu ook de Kroaten, het voorbeeld der Tsjechen volgend, weigerden met de kroon te onderhandelen. De slavische tegenregeeringen te Parijs maakten van dag tot dag grooteren voortgang.

Terwijl de regeering, de staatslieden, de leidende instanties, ja zelfs de diverse nationale eenheden nog aan het toekomstige voortbestaan der monarchie geloofden, waren de neurasthenici der zuilenzaal reeds lang van haar ondergang overtuigd. Zieke zenuwen hebben steeds een voorsprong in de kennis van den tijd. De russische revolutie had de wereld omver geworpen. Alleen dàt zagen zij. Alle andere feiten waren verouderde restanten, die zij verachtten. Voor de socialisten er zelf nog aan dachten, dat de macht hun plotseling in den schoot kon vallen, werden zij in de zuilenzaal reeds als reaktionnair gelasterd, als „sociale verraders", tegen wie men de revolutie zou moeten beschermen. Intusschen had slechts een kleine minderheid hier in zijn leven ooit met een arbeider gesproken. Tot verraders werden trouwens niet alleen de gematige afgevaardigden der sociaaldemokratische partij gerekend, doch ook de meeste geestelijke beroemdheden van Europa: geleerden, dichters, kunstenaars, wien hun meest kwetsende haat gold.

Naast Roland Weiss had de schilder Stechler het hoogste woord, die den journalist trachtte te overtroeven met avontuurlijke beschouwingen. Anderen trokken, hoewel ze

hun instemming betuigden, toch een wat gegeneerd gezicht. Hun bijval was op een geelachtigen grond van vrees en misnoegen afgeteekend. Vroeger had men met oorlogsdaden en oorlogsgruwelen gepronkt. Hier was ieder erop bedacht, zich door bijtenden spot op de heerschende wereldorde tegenover de toekomst te rechtvaardigen. Ieder wilde nu reeds bij 't uitbreken van den oorlog 'n tegenstander van den oorlog zijn geweest. In de plaats van andere pralerij trad de roem van het „uitsnijden". Stechler ging zich te buiten aan een lang verhaal, waarin hij zijn toehoorders dramatisch schilderde, hoe hij drie weken lang in de observatiecel weergaloos een goedmoedigen idioot had gesimuleerd. Zijn verward en gekreukt gezicht straalde. Weiss gaf Ferdinand 'n stoot, om hem voor dien zwendelaar te waarschuwen. Ieder uur heeft zijn ijdelheid en mode.

De schilder was er verbazend trotsch op, dat hij het eerst in het konservatieve Weenen kubistische schilderstukken had ten toon gesteld. Zooals het een „abstrakten" kunstenaar betaamt, scheen hij zich te verheugen in een hooge wetenschappelijke ontwikkeling. Hij vlocht orakelachtige woorden in zijn zinnen, sprak van de „gekromde ruimte" en van „sterrenpulsaties", van Kant en Pascal. Aan Gebhart's tafel was Stechler maar gast. Zijn knetterende geestigheid wees erop, dat hij bij doctor Basil's gezelschap behoorde. Die kring ging voor de aristokratie der zuilenzaal door. Ronald Weiss, die den solo van een ander moeilijk verkroppen kon, trachtte Stechler in verwarring te brengen. Hij hield zich voor den domme en verzocht den schilder, hem, onontwikkeld mensch, uit te leggen, wat toch de beteekenis van al die enorme begrippen en namen was. De uitkomst was louter wartaal; Kant zou verouderd zijn en Bergson vaag geklets verkoopen. Stechler ontpopte zich namelijk als aanhanger van streng en exakt denken.

Ferdinand zat heel stil te midden van deze verliederlijkte praatjes. Ofschoon hij het gebrek aan houvast, het van-den-hak-op-den-tak-springen heel goed voelde, luisterde hij toch met groote oplettendheid. Hij versmachtte immers van dorst naar hoogere gesprekken. Sedert de ontmoetingen

met Engländer had hij zulk een drank niet meer mogen genieten. Al was ook het kleinste deel ervan echt: het *klonk* toch naar hoogere dingen. Ferdinand gloeide.

Daar kwam nog iets bij. Ronald's introduktie had haar uitwerking niet gemist. De lieden hier schonken hem ongetwijfeld achting en aandacht. Hoe heerlijk was het, eindelijk meer te zijn dan een klein atoom, door de krachten der ruwe wereld rondgeslingerd! Moest hij zich verzetten? Mocht hij zich niet verheugen in het streelend gevoel, onder menschen te zitten, die meer in hem zagen dan den bezitter van een herkenningskoker, onder menschen die vrij en koen uitspraken, wat sinds maanden diep verborgen in zijn hart woelde!

Niettemin: hij keek op zijn horloge! Het liep tegen half vier. Ferdinand zou misschien nog 'n tijdje zijn blijven luisteren naar den prikkelenden woordenwirwar, om dan langzaam naar het station te wandelen, indien — ja, indien Gebhart's blauwe, geestdriftige oogen hem hadden losgelaten.

Uit dezen standvastigen, dankbaren blik sprak oprechte kinderlijkheid, zooals men vaak in de oogen van een fanatikus kan zien. Haast alle blikken in 't rond waren ijdel. Gebhart's oog weerspiegelde geen ijdelheid. Hoe week het ook lichtte: een onwankelbare overtuiging lag op den bodem van zijn licht. Terwijl de anderen allen door elkaar praatten, niemand een ander liet uitspreken, de thema's elkaar verward doorkruisten, bezat Gebhart een zachte, hoffelijke, ja ridderlijke manier, den grootsten onzin met ernstige toewijding aan te hooren. Dan pas antwoordde zijn stille stem, haast schuchter. Het weinige, wat hij zeide, ontsproot nooit aan een toevallige wending in het gesprek, doch steeg omhoog uit afgeronde en stevige opvattingen. Zijn spreektrant was steeds logisch en weloverwogen, en toch omsloot hij de kern van hardnekkige verdwazing, iets dat ondanks alle klaarheid beangstigend was en Ferdinand met onrust vulde.

Gebhart zat tusschen twee vrouwen. Het maakte een merkwaardigen indruk, als hij zich tijdelijk uit het alge-

meene discours losmaakte en tot een opgewonden fluistergesprek met zijn buurvrouwen verviel.

Liza scheen van haar de meer wettige vriendin te zijn. Op haar leelijke trekken lag de onzekere hoogmoed van een wezen, dat zich heeft opgestuwd naar een geloof, waarvoor het veel te zwak is. Zij was het meest zwijgzame lid van het gezelschap, doch zij zweeg boosaardig en vertoonde een geringschattende geslotenheid. Misschien verborg zich achter haar hoogmoed slechts de gekrenktheid van ontgoochelde aanspraken op bezit.

Haar luidruchtig tegendeel was Angelika. Ferdinand herinnert zich, dat Weiss haar eens „Angelika, het geniale dienstmeisje" noemde. Zij was beeldschoon, doch haar bekoring bezat inderdaad het banale blond en de geaffekteerdheid van een dienstmeisje, dat een eeuwigen Zondag viert. De verwaarloozing der kleedij, die tot den toon van dezen kring behoorde, was behendig door haar getemperd. Terwijl Liza bepaald een vuilen en slonzigen indruk maakte, had Angelika verzorgde nagels en droeg zij 'n kleine ketting van barnsteen om haar roerend kinderlijk gebleven hals. Wat echter het adjektief „geniaal" betreft: dit had zij te danken aan haar aanvallen van woedende aforistiek, waardoor ze werd aangegrepen, wanneer de cocaïne begon te werken. Gebhart en zijn geheele omgeving gebruikten deze drogerij op elken tijd van den dag.

Verbaasd maakte Ferdinand thans zulk een aanval mee, waarvoor hij volstrekt geen verklaring kon vinden. Angelika geraakte in razernij en begon een der tafelgenooten, die haar weerzin opwekte, te „analyzeeren". Felle belichtingen van zijn karakter vermengden zich met wilde schimpscheuten. Ten slotte vlogen platte, vuile woorden over de tafel. Ze werd tot onder de haren rood van ongegronde woede, en haar profetessenpoze zakte tot de houding van een nijdig schermend vischwijf.

Angelika's leed was niet ongelijk aan dat van Stechler. Zij moest namelijk voortdurend boven haar geestelijken stand leven.

Men houdt de bohème in 't algemeen voor den levensvorm

van volledige wetteloosheid en tuchteloosheid. Dat is een groote dwaling. Zij heeft haar strenge regels, als welke orde ook maar. Een dezer regels luidt: Stelt iemand zich op een kras standpunt, neem dan terstond een nog krasser standpunt in. Men moet derhalve steeds op zijn hoede zijn, om zich niet schuldig te maken aan burgerlijke achterlijkheid. De overwinning van zulke gevaren kost een groote geestelijke inspanning. In dit opzicht was de arme Angelika in geen benijdenswaardige pozitie. Zij had slechts drie klassen der lagere school bezocht, en later hier in de zuilenzaal 'n honderdtal namen van boeken en schrijvers opgevangen. Met dit schamele gereedschap (dat moet tot haar eer worden gezegd) sloeg zij er zich vermetel doorheen. Stechler had tenminste gebladerd in de wijsgeerige en mathematische werken, waarmee hij zijn benijders wilde platslaan. De onrustige Angelika was nooit in staat geweest, tien pagina's achter elkaar te lezen. De cocaïne schonk haar vleugels en hielp haar zoo over deze zwakheid heen. Ze balanceerde dan met de begrippen der psychanalyze, die toentertijd nog volstrekt niet was ingeburgerd. Ze sprak over Wedekind en andere dichters, die ze allen even grondig kende. Midden in haar bombast kwam echter menigmaal een vrouwelijke natuurklank opwellen, dien zij in een gedrongen sententie wist te kleeden. Allen keken dan verbaasd op en Gebhart, haar mentor, luisterde met aandachtigen, glimlachenden ernst. Even vaak verviel zij echter in mismoedige stemmingen. Dan overdreef zij de dingen in hun tegendeel. Zij spiegelde een nukkige primitiviteit voor en verloochende zelfs, wat zij wist. Op zulke momenten placht zij op stekeligen toon een lievelingsuitspraak te gebruiken:

„U moet namelijk weten, dat ik van gering komaf ben."

Intusschen was ook een zoo veel wetend man als Ronald Weiss in deze omgeving als omgekeerd en vol van een stormachtige opwinding, die hij niet meester kon worden. Hij sprak zonder pauzeeren, alsof hij zijn beweringen iedere sekonde tegenover twijfelaars moest staven. Wanneer iemand hem het woord afsneed, werd hij ongelukkig. Zijn

oogen weidden rusteloos alle tafels en gezichten af, of zich misschien ergens nog iemand verborg, dien hij niet had overtuigd.

Ferdinand, de nieuweling, kon natuurlijk niet weten, wat de zuilenzaal voor de kameraden beduidde. Weiss was een zeer gezocht journalist. Doch zich met deze rol tevreden te stellen, daar was hij de man niet naar, al legde hij er ook telkens weer den nadruk op, niets anders te willen zijn dan wat hij was: het scherpe oog van den tijd, waarin de beelden van het heden waarachtig en glanzend weerspiegelden. Doch hier in dit café kwamen niet alleen dagbladschrijvers, ook auteurs van zeldzamer gehalte, mannen wier naam in aanmatigende periodieken thuis was, en die een fijnen, ezoterischen roem te verzorgen hadden.

Basil bij voorbeeld en zijn aanhang. Diens hooge, uitgemergelde gestalte betrad op dit oogenblik de zuilenzaal en liet zich met achtelooze grandezza aan een buurtafel neer, waar zijn volgelingen reeds wachtten. Van nu aan sprak Weiss zeer luid, om ook door Basil te worden gehoord. Het was immers een zijner beste karaktertrekken, dat hij het hoogere onbezonnen en slaafs vereerde. Met groote omzichtigheid was hij erop bedacht, deze zwakheid niet te openbaren. Hij begroette Basil studentikoos als een ouderen, doch meer buiten het leven staanden kollega.

Ook voor Gebhart gevoelde Ronald vereering, doch van een anderen aard. Basil speelde in de literatuur een rol, had het dus tot iets gebracht. Gebhart was een buitenstaander en oproerling. Tusschen Gebhart en de heerschende rangorde bestond geen brug. Hoe revolutionnair Weiss tegenwoordig ook dacht: in het diepst van zijn ziel geloofde hij met kinderlijke huivering aan de gestempelde waarden. Wie rechtvaardig wil blijven tegenover deze voortgejaagde natuur en haar rol, moet bedenken, dat Ronald Weiss voortdurend onder de onbillijke waardeverdeeling der wereld leed en maar al te licht geneigd was, zijn eigen waarde, hoe die dan ook zijn mocht, te onderschatten. Ononderbroken beleefde hij overwinningen en nederlagen,

die op deze plaats van geesten, welke hij voor superieur hield, dubbel zoet of bitter smaakten.

Ferdinand beteekende voor hem een ontwijfelbare overwinning. In deze in woorden verdronken sfeer was Ferdinand iets verrassend nieuws. Een jonge man, schuchter, niet literair, zonder op voordeel bedachte nevenbedoelingen. En toch had hij een bewijs van moed gegeven, dat allen hier moest beschamen. Wie weet, wat er nog meer in den jongen stak? Gebhart was klaarblijkelijk verrukt. Angelika had het gezelschap verlaten en was verjongd en met rouge op de wangen teruggekeerd. Weiss was niet ijverzuchtig. Ook dit gold hem slechts als een kenteeken zijner overwinning. In ieder geval moest hij Ferdinand ook bij Basil introduceeren.

Terwijl zulke gedachten in hem werkten, was hij toch niet van zins, zich de leiding in het gesprek te laten ontfutselen. Hij vertelde jolige verhalen uit de persafdeeling. 's Keizers militaire kanselarij had een bevel uitgevaardigd, voor de toespraken van Zijne Majesteit kernachtige woorden, gracieuze minzaamheden, gekroonde pronkzinnen kant en klaar voor 't gebruik samen te stellen. Weiss had deze taak op zich genomen en haar op een geestige, dubbelzinnige manier vervuld, zooals de voorbeelden bewezen, die hij nu citeerde. Hij beweerde dat de generaal, aan wiens censuur ze waren voorgelegd, niets van de fopperij had bemerkt en zijn hooge waardeering had uitgesproken. Weer een bewijs, met welk een godvergeten onnoozelheid de heeren van den stervenden tijd hun lot tegemoet gingen.

Ferdinand vond het komisch, dat Weiss, Stechler, en anderen van de geweldigen dezer aarde als van oude sukkels spraken, waar je nu niet bepaald bang voor hoefde te zijn. Hij kende slechts een hunner geringste vazallen: Steidler. Doch welk een schrikkelijke tegenstander was hij! Waarheen men zijn blik ook richtte: overal de koorts van den hoogmoed, zelfs hier.

De zuilenzaal begon op dit uur vol te worden. Ook allerlei argelooze gedaanten van de straat, die hier niet thuis hoorden, spoelden naar binnen. Plotseling stormde een

jong meisje met vertrokken gelaat op Gebhart los. Liza en Angelika sprongen op. Woordenwisseling tusschen de vrouwen. Een eigenaardige, stralende uitdrukking kwam over Gebhart. Hij dreef de drie naar een leege tafel. Daar zat hij met de vrouwen, ver voorovergebogen, knikkend, glimlachend. De scherpe vrouwestemmen werden gedempt tot een fluisteren, waaruit menigmaal het heldere geluid van den man zich losmaakte. Gebhart sprak het Duitsch der hooge ambtenaren in Oostenrijk, dat de kleur heeft van donkere schilderijen. Een der vrouwen schreide. Angelika had weer een aanval van haar woeste welbespraaktheid. Het grijsblonde hoofd van een vreemdsoortigen roofvogel wiegde zich, dicht over het marmeren tafelblad gebogen, teeder tusschen de strijdende maenaden: wanneer de veeren van de hennen vlogen, scheen hij zich het best te gevoelen. Denkt Ferdinand tegenwoordig, na vele jaren, aan Gebhart, dan ziet hij telkens weer hetzelfde beeld: een verweerde adelaarskop, een warrige vechthaan tusschen boosaardige, grijze, verslonsde hennen, teeder knikkend, woorden pikkend. Wat echter de inhioud was dezer opvallende gesprekken, waarvoor Gebhart en zijn grauwe hennen of kraaien meer dan eens per uur apart gingen zitten, dat kon niemand vertellen. Er schenen vrouwelijke geheimen te bestaan, die niemand buiten hem begreep.

Half vijf. Hoog tijd! Verlaten zat Ferdinand onder vreemden, want Weiss had zich naar de tafel begeven, waar Basil troonde. Stechler sprak met hoogdravende geestdrift van een nieuwen man, een met magische krachten begaafden schilder, die voor eenigen tijd in Weenen was opgedoken, doch zou weigeren, het café te betreden.

Ferdinand stond op. Het beste leek hem, ongehoord en ongezien te verdwijnen. Hij wenkte den kelner Frits. Met een doodelijk vermoeid schuifelen naderde de oude man. Een duizendvoudig gerimpelde glimlach van goedige wereldverachting lichtte den gast tegen:

„Mijnheer de luitenant vertrekt al?"

Ferdinand betaalde zijn koffie. Oogen, die alle genotzucht, hartstocht, en domheid der wereld kenden, beschouw-

den hem met genegenheid. Frits zocht een aanknoopingspunt:

„De luitenant was vandaag voor het eerst hier, bij ons.. ?"

Ferdinand bevestigde dit. Uit de borst van den kelner reutelde nu een onbeschrijflijke lach, een lach van diabolische goedmoedigheid, wanneer deze uitdrukking geoorloofd is. Hij pinkte den vreemdeling toe, alsof hij hem op de grenzelooze belachelijkheid der wereld in het algemeen, en van dit lokaal in het bizonder, opmerkzaam wilde maken. Ferdinand, die hem niet begreep, nam vriendelijk afscheid.

Hij had de deur reeds bereikt, toen een hand hem terughield. Het was een weeke en slanke hand, een wonderlijke, een vreeselijke hand, Gebhart's hand:

„U wilt al weggaan?"

„Ja, ik moet naar 't station."

Gebhart boog zijn hoofd met een weemoedig-glimlachend gelaat opzij. Hij scheen niet te begrijpen, dat er een „moeten" bestaan kon:

„Waarom? waar wilt u dan heen?"

„Naar Bruck, naar mijn regiment."

Het weemoedige roofvogelgezicht schrok, alsof het iets schandelijks had vernomen:

„Naar uw regiment? Maar dat is onmogelijk!"

Ferdinand wist heel goed, wat komen zou. Toch vroeg hij, waarom dat onmogelijk was. Gebhart stak zijn hoofd dringend naar voren:

„U hebt iets wonderbaarlijks gedaan. U bent een revolutionnair. En nu moogt u niets verzwakken. U moet uw weg tot het einde gaan!"

„Welken weg?"

„Dezerteeren!"

Het woord „dezerteeren" verschafte Gebhart een hoog genot: zijn gelaat weerspiegelde dezelfde teedere vervoering, als toen hij onder de vechtende vrouwen zat:

„U moet bij ons blijven! Wij zullen u verbergen. Ik geloof, dat wij bij elkaar hooren."

Schuchter stond hij daar met zijn vreemd, onaf jongens-

lichaam, dat zich scheen te schamen voor een liefdesverklaring. Hij zweeg, en zijn glimlach smeekte. In zijn bovenkaak ontbraken hem de twee snijtanden, waardoor hij er nu onverzorgd en deerniswaardig uitzag. Dat gaf misschien den doorslag.

Hoewel Ferdinand in zijn droomen den dienst zoo vaak reeds had opgezegd, trof het begrip der dezertie hem nu als een scherpe schrik. Dezerteeren? Je moest niet dadelijk aan zoo iets denken. Of hij vandaag, morgen, of overmorgen naar Bruck terugkeerde, was totaal onverschillig. Niemand zou zich daarom bekreunen. Er liep trouwens nog een goede nachttrein.

Gebhart's wezen van verleider deed zijn invloed gelden. Ferdinand keek naar de tafel om. Weiss vloog op hem af:

„Je wilt er toch niet uitknijpen, jij schobbejak, terwijl ik je roem verspreid!"

En niet zonder plechtigheid sprak hij:

„Basil wil met je kennis maken!"

Een der goede eigenschappen van Basil was, dat hij, al op jaren komend, nog steeds en telkens weer in de voorste rij der jeugd was te vinden. Hier en elders geldt het gebruik, dat ongeveer elk decennium 'n paar geestdriftige twintigjarigen zich aaneensluiten en, pochend op hun stilistische begaafdheid, van zich beweren, een nieuwe beweging, 'n nieuwe richting te zijn, 'n nieuwe jeugd, 'n nieuwe generatie der menschheid. Geen verstandig man zal hun deze bewering kwalijk nemen, die immers reeds in het lichamelijke op 'n onbestrijdbaar feit berust. De hoofdinhoud der nieuwe bewegingen ligt in de poging, het voor het moment geldige, de geestelijke mode dus, die 'n poos geleden in zwang kwam, kritisch te ontzenuwen, verdacht en belachelijk te maken. Ten einde nu de mode van gisteren te kunnen bestrijden, behoeft men een gedrukt toevluchtsoord voor de strijdvaardige kameraderie, een tijdschrift. Drukkerijen willen betaald worden, en geld heeft men niet! De vraag naar den geldgever treedt dus gebiedend

op den voorgrond. Basil's kunst was er reeds dertig jaar lang in geslaagd, telkens weer naïeve verkwisters op te sporen, die de tijdschriften der jongste generatie financierden. Tallooze blaadjes dankten zoodoende aan doctor Basil hun kort leven. Hoewel een arme duivel, was hij in dit opzicht een geboren stichter. Niet uit ijdelheid of te zijner zelfverheerlijking nam hij de moeite op zich; evenmin wilde hij de rol spelen van een voorvechter der jeugd, die hem niettemin de ontdekking van menig talent dankte. Zooals de zijderups spint, zoo stichtte Basil literaire week- en maandbladen. Zijn pen vulde ze aan met glanzend gecizeleerde essays en beschouwingen, die hij onder de meest welluidende pseudoniemen, minder vaak onder zijn eigen naam over de kolommen strooide. Het kwam er voor hem niet op aan, of zijn scheppingen tegen den tand des tijds bestand waren. Zij raakten ook meestal na 'n paar nummers in vergetelheid. Van meer belang was het, dat telkens weer nieuwe periodieken aan een stichting, en vooral aan een titel kwamen. In het vinden van titels was Basil een unicum. Zijn groote lenigheid zou den schijn kunnen wekken van met-den-wind-meedraaien, uit zwakheid van karakter. Dat was echter niet zoo. In al zijn gedaanteverwisselingen bleef Basil zichzelf trouw. Met zijn eindeloos lange, dorre armen en beenen, met zijn hoog voorhoofd en bleeken kop, geleek hij op een doorschijnend, fijn en spinachtig insekt. Zijn geschriften bevestigden dit uiterlijk.

Juist nu, toen Ferdinand, door Weiss geïntroduceerd, aan Basil's tafel plaats nam, was men bezig, een nieuw tijdschrift te stichten. Ditmaal had de vindingrijke man een schatrijken geldgever in den arm genomen: Aschermann, de prezident van een groote oorlogscentrale, een door velen bewonderd, door velen gescholden krachtmensch. De titel der nieuwe onderneming stond reeds vast:

„De opstand in God: bladen voor kommunisme en katholieke kerk."

Stellig een driest plan! Doch het vond zijn verklaring in de omstandigheid, dat het grootste deel der nieuwe generatie aan den eenen kant het russische kommunisme

genegen was, en dat aan den anderen kant Basil, in het vaarwater van fransche nieuwkatholieken, de kerk en het bekeerlingschap aanhing.

Dergelijke, den adem benemende tegenstellingen met elkaar te verzoenen: dat was juist iets naar den smaak van Basil. Onmiddellijk trok hij Ferdinand, die nog volstrekt niet wist, waar het om ging, in den kring zijner uiteenzettingen. Hier katholicisme, daar kommunisme, beiden bovenpersoonlijke, kollektieve verlossingsleeren, beiden in de wapenen tegen den eenigen gemeenschappelijken vijand: het liberalisme, de demokratie, het hatelijke burgerdom! Beiden gekeerd naar het duizendjarig rijk, en principieele tegenstanders van den oorlog en het geld! Beiden aanhangers van jezuïtische methoden, dat wil zeggen: van tijdelijk verraad aan de ideeën ter bereiking van een boventijdelijk rezultaat. Hier de volgroeide, ginds de groeiende macht, wier vereeniging de zege van den geest op aarde beduidt.

Hoe anders, hoe hartstochtelijk donker klonk de belijdenis van den opstand in God uit Engländer's mond! Ferdinand verdiepte zich in Basil's uiterlijk. De witharige kop, het ingevallen gelaat waren zoo arm, zoo lijdend, in de snede van den mond echter lag spot en de knokige, met roodachtige vlekken bedekte handen waren vol begeerte, ja schaamteloos. Hij zag er tamelijk oud uit, ouder misschien dan hij was. Het moest dezen afgeleefden man wel menige inspanning van ziel en lichaam kosten, om het altijd met de jeugd te houden en haar ongerieflijk boemelleven te leiden. Basil glimlachte den nieuweling bemoedigend toe:

„Nu, hoe staat het? Wilt u met ons meewerken?"

Ferdinand voelde, dat hij een kleur kreeg:

„Ik schrijf niet. Ik kan heelemaal niet schrijven."

Bij deze bekentenis ontspande zich de afwijzende hoogmoed op de gezichten van Basil's aanhangers. Reeds terstond bij de voorstelling was Ferdinand van de toegeknepen lippen dier lieden geschrokken. De tafel hier, waaraan de meest eerzuchtige bewoners der zuilenzaal zaten, was de

oorsprong van dichte wolken hoogmoed. Ferdinand gevoelde dit aan zijn lichaam. Geen hoogmoed is giftiger dan die, welke uit het geprikkelde gevoel van tekort te schieten voortspruit. Waarom maten deze gezichten hem met een verachtelijk zwijgen? Stechler's knallende explozies van geleerdheid waren nog sympathieker, dan dit zwijgen. Intusschen was de schilder in 's meesters nabijheid heel bedeesd geworden.

Basil vond het een zeer welkome omstandigheid, dat Ferdinand een onschuldige leek was en geen man, die al op literair werk kon wijzen. Hij moest eerlijk zijn ervaringen en gedachten gedurende den oorlog en bij zijn verwonding neerschrijven. Daar zou stellig iets interessanters uit te voorschijn komen, dan de gebruikelijke zeurzang der geijkte namen en het ordelooze weegeschrei van oorlogsmoede lyrici. Juist van een mensch, die uit een geheel andere streek kwam, verwachtte hij veel. Wat daarentegen het opstel betrof, dat Stechler hem had aangeboden: dat kon hij in geen geval publiceeren, daar hij niet pienter genoeg was, om het te begrijpen.

De kleine, verschrompelde schilder kromp ineen en stotterde:

„Ik heb alleen als beeldend kunstenaar getracht..."

Hij kwam in zijn rechtvaardiging niet verder. Basil sloeg namelijk zijn arm om een jong meisje, dat voorbij wilde glippen, en trok het naar de tafel:

„De geniale actrice Erna!"

Zijn groote handen streelden de koriste, die den ouden heer geduldig liet begaan. Peinzend keken zijn oogen in de verte. Daarna wendde hij zich tot Ferdinand, alsof hij stellig door hem en door niemand anders begrepen zou worden:

„Leven kun je alleen met eenvoudige menschen en met vrouwen."

Weiss bracht het gesprek op het uitgangspunt terug. Basil's voorstel had hem in vervoering gebracht. Ferdinand moest beslist een stuk voor het nieuwe tijdschrift leveren. Hij, Weiss, bezat brieven van dit stille water, en stond borg

voor origineel werk. Op zoo'n manier waren trouwens de grootste schrijvers ontdekt.

Ferdinand verzette zich met groeienden angst. Basil orakelde over zijn plannen. Terwijl hij sprak, zag hij er uit, alsof hij de tooneelspeelster naast hem reeds geheel vergeten had. Alleen zijn handen bleven als twee vreemde wezens met haar bezig. Ditmaal was het totaal anders met het tijdschrift gesteld, betoogde hij: nu stond er immers een werkelijke macht achter, een groot man van dezen tijd, een ster uit het bedrijfsleven. Een naam echter noemde hij niet. De actrice vluchtte. Basil's teleurgestelde handen vielen leeg op tafel.

„De opstand in God," zeide hij vol vertrouwen, „zal behoorlijke honoraria betalen."

De sneltrein naar Bruck was allang vertrokken. De balk daglicht, die uit de schaakkamer het Hades-grauw der zuilenzaal doorboorde, kleurde zich barnsteengeel. Telkens nieuwe gasten kwamen, wier gestalten zich meteen in het element van deze ruimte oplosten. Zij hoorden hier onmiskenbaar thuis. Velen namen geen plaats, doch zwierven, maar alle kanten loerend, nieuwsgierig tusschen de tafels. Zij schenen kennissen te zoeken; in waarheid zochten ze niets, of althans niets doelbewust. Na hun ommegang verdwenen ze, spoedig echter kwamen ze weer terug, om opnieuw de zaal te doorkruisen. Het café scheen op hen een geheimzinnige aantrekking en afstooting uit te oefenen.

Ook Ferdinand onderging, zonder het te weten, den verborgen invloed van het lokaal. Zijn beklemming was verdwenen. Hij had het gevoel, een spannend en levend tooneelspel bij te wonen. Reeds stelde hij vragen naar opvallende menschen. Vooral boeide hem een jammerlijke gedaante met hooge schouders en gebochelden rug, die om Basil's tafel heen sloop. „De dichter Gottfried Krasny", lichtte Weiss hem in: „oorspronkelijk en begaafd, levend in de eenige omstandigheden, die passend zijn voor een talent." Ferdinand twijfelde er niet aan, dat echte dichters er zoo hoorden uit te zien. Enkele minuten geleden had een geestige en met zichzelf ingenomen heer aan deze tafel

de stelling uitgesproken, dat het oerbegrip van den waren dichter samenviel met dat van den waren bedelaar. Een dichter, die er kans toe zag, den bedelstaf voor den lauwertak te verruilen, was de ware dichter niet. Ten bewijze haalde de schrandere heer den beroemden bedelpoëet aan, wiens beeltenis hier een zuil versierde, hoewel hij zelf het café niet meer bezocht. Hij noemde dezen grooten man niet Altenberg, doch met welwillende intimiteit kortweg Peter. Wel bezat Peter een aanzienlijk tegoed bij de bank, doch den leeftrant van een bedelaar was hij nooit ontrouw geworden: een sluitend bewijs voor zijn echt dichterschap.

Maar toen de begeerige kringen van Gottfried Krasny al nauwer werden, kregen allen een strakken rug en keken ze een anderen kant uit.

Een kleurige vrouwelijke gedaante kwam glimlachend op de tafel af. Basil's apostelen stonden op, hij zelf bleef zitten en reikte de jonge dame slechts de hand. Op het eerste gezicht had men kunnen denken, dat Hedda uit een helderder wereld in dit schimmenrijk was verdwaald. De ingewijden echter wisten, dat het juist omgekeerd was. Zij was uit de zuilenzaal uitgebroken in de wereld van den rijkdom. Velen bewonderden haar daarom, want zonder wilskracht en doelbewust handelen was zoo'n rezultaat niet te bereiken. Anderen weer, Angelika en de overige vrouwen van Gebhart's omgeving vooraan, gevoelden tegenover haar nijd en haat. Het was ook een aanblik vol tegenspraak, wanneer in dezen kring van sjofele mannen en onverzorgde vrouwen een kostbaar gekleed persoon opdook, die het teere lila van haar zomerjapon deed oplichten tusschen het grauw-bruine gewoel. Om van de dubbele streng uitgezocht schoone paarlen maar niet te spreken. Pas een nauwkeuriger beschouwen van Hedda's gezicht onthulde zekere teekenen van haar standsgemeenschap met dit café.

Haar oorspronkelijk niet onaantrekkelijk gelaat van brunette vertoonde menige scherpte en menige waterigheid, zooals door den eeuwigen omgang met intellektueele vragen, door het genot van dertig sigaretten per dag en

andere vrijheden, blindelings gegrepen, moeten ontstaan. Merkwaardig was het, dat de rijkdom, die van Hedda's persoon en kleeding uitstraalde, op de jonge mannen aan deze tafel verwarrend werkte. Wel kenden zij de wereld, waartoe Hedda scheen te behooren, slechts vanuit het gezichtspunt der verachting voor de burgerwereld, niettemin kweekte reeds deze onwettige weerglans van het geld in de revolutionnairen rondom een smachtenden eerbied. Zij lieten zich minder gaan en gedroegen zich tegenover haar niet zoo twijfelachtig als tegenover de andere vrouwen in deze sfeer. Weiss, van wien immers bekend is, dat alles wat hij voor hooger houdt hem meteen den adem rooft, barstte los in een jongensachtig kompliment. Ferdinand werd weer met den gebruikelijken nadruk voorgesteld. Hij kon dadelijk een klein eksamen afleggen. Hedda was geen Angelika: zij bezat inderdaad een aanmerkelijke ontwikkeling en belezenheid, die zij met manlijke scherpzinnigheid in het juiste licht wist te plaatsen. Als echte leerlinge van Basil was zij ook een minnares van het zeldzame en buitensporige. In deze dagen hield zij er zich mee bezig, bij antikwaren rond te snuffelen, ten einde door handige aankoopen haar bibliotheek uit te breiden. Zij vertelde Basil, dat het haar eindelijk gelukt was, een lang gezocht werk over de duitsche mystiek te bemachtigen. Het toeval wilde, dat Ferdinand in deze materie goed thuis was, daar Engländer hem indertijd eenige werken van en over Böhme, Tauler en Suso had geleend. Het gezelschap keek hem met verbaasden eerbied aan. Weiss triomfeerde.

Hedda bleek niet alleen 'n intellektueele vrouw, doch ook een goedig meisje uit den vreemde. Ze haalde uit haar taschje echte egyptische sigaretten, merk Gianaclis, en verdeelde die onder de heeren. Daar men in die hongerdagen blij was, na twee uren dringen een pak gedroogd beukeloof voor de pijp te bemachtigen, maakte deze gift den indruk van een sprookjesachtig wonder. Basil glimlachte welwillend als een man, die over den zegen des hemels een weinig mede te beschikken heeft. Hedda noemde hem Basilius. Stechler praalde met een uiteenzetting over de

methode, die de Arabieren bij het vervaardigen der sigaretten toepassen. Iemand plaagde hem met zijn kennis van de edele tabak: hoe wist hij dat zoo precies?

„Als jongen heb ik altijd de Gianaclis van mijn vader gestolen," beweerde de arme kerel trots, wien men nog steeds de rachitis van een ellendige kindsheid kon aanzien.

Hedda vertelde, waarom zij vandaag naar het café was gekomen:

„Papa moest op stel en sprong op reis. De auto staat buiten. Ik wilde jou halen, om te gaan toeren, Basilius. Het Prater is nu verrukkelijk."

Het woord „papa" klonk in haar mond heel zonderling. Ferdinand begreep niets. Basil, met zijn wit, doorschijnend hoofd op zijn lange gestalte, geleek een voorname grande, die zich mengt onder onbeduidend volk. Breede, trage bewegingen gaven te kennen, dat hij zich kon veroorloven, meer dan één leven te leiden.

Nogmaals kwam het gesprek op het nieuwe tijdschrift. Hedda sloeg 'n in leer gebonden opschrijfboekje open en las de cijfers voor, die zij met de drukkerij, den boekbinder en de verkooporganizatie was overeengekomen. Het bleek, dat zij ook een bekwame zakenvrouw was. Met het papier had zij zich al heel verdienstelijk gemaakt. Alles was gerantsoeneerd: de staat kontroleerde iedere baal der gevaarlijke waar, want de censuur was niet meer opgewassen tegen den stortvloed van min of meer openlijk hoogverraad, dat in alle kroonlanden der monarchie werd gedrukt. Door „papa's" machtige bemiddeling was het gelukt, de hand te leggen op een voldoende hoeveelheid goed papier, om tien nummers van den „Opstand in God" te kunnen publiceeren.

Hedda verhaalde, dat onlangs een beroemde hoogleeraar, tevens katholiek staatsman, bij papa aan de lunch was verschenen. Zij had dit licht van het op touw gezette kommunistisch-religieuze blad verteld. De professor was niet van zijn stoel gevallen, doch had met een erkentelijk wiegen van zijn hoofd gezegd:

„Waarom niet? Heel interessant! Ik geloof, dat tegenwoordig alles mogelijk is."

Basil was verrukt van deze uiting. Hij zag zich reeds gesteund door revolutie en reaktie beide. Het was er hem volstrekt niet om te doen, een van beide aan de overwinning te helpen: hij bezat immers zelf geen grond, dien hij zou kunnen verdedigen. Hem ging het om geestelijke fijnheid. Sinds dertig jaar reeds bewoog hij zich onder beginnelingen. De „nieuwe generaties" erfden hem. Hij had zich een bekenden naam verworven. Keek men evenwel nauwkeuriger, dan bleek dat deze naam geen grootere macht en beteekenis bezat, dan dat hij telkens weer in de registers der wisselende slagorde opdook. Basil was op het einde der vorige eeuw als jonge man socialist geweest; daarna, toen de mode veranderde, had hij zich aangesloten bij de voorvechters der vrije erotiek. Thans eindelijk meende hij het punt te hebben gevonden, waarop hij voortaan kon blijven staan. Ook nog andere overwegingen mengden zich met dit rustgevend gevoel. Zijn leven was, trots alle libertinage, niet gemakkelijk. Een vrouw en drie dochters, die in Keulen woonden, klampten zich aan hem vast. Misschien slaagde hij er nu in zich zoo onafhankelijk te maken, dat hij de eeuwige ellende en de bittere maanbrieven zijner echtgenoote kwijt raakte. Wie weet, of hij met den „Opstand in God" niet een diepe behoefte van den tijd vervulde en de groote massa zou kunnen beïnvloeden. Geld was er immers. Hij had Aschermann enkele diensten bewezen. De middelen van dezen Kroisos waren zoo onuitputtelijk, dat de papier- en drukkosten van een tijdschrift geen gewicht in de schaal wierpen.

In blijde verwachting liet hij zijn vingers knappen, terwijl Hedda de volgorde der bijdragen voor het eerste nummer met een gouden potlood in haar opschrijfboekje noteerde. Ferdinand's schrijversdebuut werd, in weerwil van zijn heftig verzet, voor een der eerstvolgende nummers gerezerveerd.

Daarna verdween Basil met zijn dame, om in Aschermann's auto van een avondtoer in de buurt van het Prater te genie-

ten. Achter bleef de kwade luim van eergierigen, die niet genoeg te eten hadden en geplaagd werden door de zucht, elkaar over-en-weer hun belangrijkheid, hun weten en stralend talent te bewijzen. Nergens, niet in de kazerne en niet in de loopgraven, bestond zulk een onverbonden bijeenhokken. Welke kracht dwong deze eenzamen, in een eeuwig muf lokaal hun tijd met elkaar te verliezen?

Ook op Ferdinand legde die kracht beslag, welke men, zonder te overdrijven, daemonisch dient te noemen. Thans weet de scheepsdokter, dat de maanden, die hij in het schimmenrijk doorbracht, geen toeval waren en niet buiten zijn levenslinie lagen. Tot zoolang had hij steeds onder den dwang gestaan van een „internaat", onder den dwang van meedoogenlooze wettelijkheid. Nu verviel hij in het tegendeel. Doch zie: ook dit was dwang, de dwang eener meedoogenlooze wetteloosheid.

Hij had zijn trein laten wegrijden. In de verte, achter de ruiten der schaakkamer, stierf de dag, en nog altijd dacht hij er niet aan, op te staan en den narrendroom van zich af te schudden. Hoe merkwaardig hij reeds verstrikt was, bewees de onrust om Gebhart, een onrust die hem niet los liet, zoolang hij aan Basil's tafel zat. Haast was het angst, dat zijn lang wegblijven en toeven Gebhart zou kunnen krenken. De vrees voor de ijverzucht van een vrouw is een soortgelijk gevoel. Telkens zocht hij van ver het geestdriftige, kinderlijke oog van den verweerden roofvogel, alsof hij hem vergiffenis moest vragen voor ontrouw. Toen Weiss opstond en naar een vreemde groep ging, zou Ferdinand weer de gelegenheid hebben gehad, zich ongemerkt uit de voeten te maken. De verzoeking was sterk. Maar hij bleef. Had hij iets moois en weldadigs beleefd, dan zou hij misschien gegaan zijn. Hij bleef, daar hij zich van streek en verward voelde. Men behoeft geen uitermate gekompliceerden aard te bezitten, om dat te begrijpen. Eurudikè ziet den helderen dag voor zich. Wanneer zij zich echter omdraait en de troebelheid der onderwereld ontwaart, blijft zij geboeid.

Plotseling stond ieder op en verdrong men zich bij den

muur, waar Frits de nieuwste bulletins opprikte. Ook het duitsche legerbulletin had nu de verwrongen en onoprechte karigheid aangenomen, die in Oostenrijk reeds al te goed bekend was. Een welbehagen vol leedvermaak weerspiegelde zich op de gezichten. Iedere dag bracht den ondergang der wereld naderbij. Zij smachtten naar de katastrofe als naar den toestand, die paste bij hun diepste natuur. Gebhart glimlachte verrukt. Weiss hield een voordracht. Alleen de kaartspelers bleven onverschillig zitten.

Op dit oogenblik betrad de hoofdredakteur Koloman Spannweit de zuilenzaal. Van hem vernam men het ware nieuws. Hij verstond de kunst, met nederlagen, diplomatieke geheimen, vredesvoorstellen, muiterijen en stakingen als opzienbarend nieuws voor den dag te komen, nog voor iemand er iets van vermoedde. Onfeilbare bronnen moest hij bezitten, want weken later werden de dingen bevestigd, die hij verraden had. In de „Avondbode", die hij leidde, werd natuurlijk niets daarvan openbaar. Het was een opvallend radikale krant, die door een kloek blootleggen en aan de kaak stellen den ernstig-dreigenden toon van het socialistische partijblad trachtte te overtroeven. Slechts weinigen viel het op, dat de censuur dit orgaan heel omzichtig behandelde. Menigeen zal zich nog herinneren, dat het de nu reeds lang vermolmde „Avondbode" was, die de laatste oorlogsmaanden al de meer of minder aanzienlijke kooplieden aan het zwaard der prijsopdrijvingswet uitleverde, daar zij deden, wat allen deden: hun waar duurder verkochten dan voor den wettelijk vastgestelden prijs. Iederen dag richtte het blad ten minste een slachtoffer te gronde. Koloman Spannweit's speurzin en spionnagesysteem waren onovertrefbaar. Zijn bloedige veldtocht tegen woeker en omkooperij had hem de glorie van een groot revolutionnair geschonken. Hij haalde de „sociale verraders" over den hekel, was volkomen op de hoogte van de russische revolutie, en beweerde, hier in de zuilenzaal menig gesprek met Trotzki te hebben gevoerd. Zijn overheerschende pozitie dankte hij aan zijn ingewijd weten, zijn schrikwekkend optreden, en zijn krant, waarin hij nu

en dan genadig 'n artikel of gedicht afdrukte, dat de een of andere hoopvolle stakker der zuilenzaal hem opdrong. Hij bezat de trekken van een triesten veekoopman, verscherpt door een haastig verzamelde ontwikkeling.

Tafels werden bijeen geschoven. Een groot gezelschap had zich gevormd, ten einde opwindend nieuws te vernemen. Duizelige afgrond-wellust: dat was een der krachtigste gevoelens dier weken. Een twintigtal lieden verdrong zich om de tafels, daaronder Gebhart, Angelika, Liza, en Weiss en Stechler, en ook 'n paar van Basil's genooten. Spannweit's geweldddadige stem beheerschte alles. En Ferdinand was er volstrekt niet meer verbaasd over, zichzelf hier te vinden: het is een zijner eigenaardige karaktertrekken, in iederen levenstoestand door den waan te worden bevallen, „dit is altijd al zoo geweest." Hij komt in een vreemde stad, en den volgenden morgen denkt hij: „Hier heb ik toch altijd al gewoond, hier en nergens anders!" —

Men hoorde van geweldige dingen: Een Duitscher, uitgezonden om de Franschen over den vrede te polsen, zou door Foch bruusk zijn afgewezen. De radikale onafhankelijken in Duitschland zouden onherroepelijk aan de rechts-socialisten de leiding ontfutseld hebben. De arbeiders der weensche munitie-fabriek Warchalowski zouden reeds sinds dagen bereid zijn, tot de staking over te gaan. Overrijp wachtte de tijd, doch de leiders ontbraken. Er waren slechts gedrevenen.

Terwijl deze mededeelingen en vooruitzichten een wild debat ontketenden, schoot een zwart fantoom recht op Weiss af, roepende:

„Mijnheer Weiss! u moet mij een glas wijn betalen!"

Het was Gottfried Krasny, de dichter, die naar zijn gewoonte van ver het gunstige oogenblik voor den sprong naar zijn buit had afgeloerd. Bij Krasny's aanblik gevoelde Ferdinand een snijdende pijn in zijn maag. Zelf had hij jaren lang honger geleden; doch deze schrikgedaante scheen door den hongergod in eigen persoon naar de aarde te zijn gezonden. Een laag voorhoofd, waarover zwarte krullen hingen. Gretige, vurige oogen in naakte schedelgaten.

Lippen, die de kracht misten zich te sluiten en het speeksel binnen te houden. Het gansche gelaat met een zinledigen, boosaardig-zoeten, haast intriganten glimlach overtrokken. Krasny hield zijn lange handen slap omgeknikt voor zijn borst, zooals een kind in het moederlichaam; alleen maakte hij geen vuist, doch spreidde zijn vingers uiteen. Bij dat al leed hij nog aan een spraakgebrek, want dik en langzaam kokkelden de woorden uit zijn mond.

Weiss ergerde zich over den aanmatigenden toon en liet het tot een scène komen:

„Wat wilt u van mij, Krasny? U bent toch een vurige oorlogspropagandist?!"

Krasny rekte zich hoog uit, doch zijn als 'n waaier uitgespreide handen bleven onbeweeglijk hangen:

„Dat is niet waar! Ik ben geen oorlogspropagandist. Ik haat die moordpartij. Maar den vrijen, manlijken strijd: daar houd ik van!"

Ronald's blik mat op zijn gemak het jammerlijke skelet:

„U hebt 't goed!"

Krasny begon van woede scheel te kijken:

„Ik heb 't niet goed, mijnheer Weiss! Wanneer ik het zoo goed had als u, dan zou ik misschien ook een revolutionnair zijn."

„Juist lieden zooals u zal de revolutie op de been helpen!" merkte iemand op.

Krasny stikte haast in een groot leed:

„Wanneer Duitschland overwonnen wordt, behoor ik tot een bedelaarsvolk. En ik wil niet behooren tot een bedelaarsvolk."

Deze bekentenis uit een bedelaarsmond verwekte langdurig gelach. Spannweit had geen zorgen:

„De duitsche industrie heeft aan den oorlog verdiend. Zij zal ook aan de nederlaag verdienen."

Weiss keek Krasny teeder aan:

„U bent werkelijk een sieraad der natie!"

Krasny beantwoordde den hoon half verwrongen en stiet in afgehakte klanken uit:

„Wat weet u van zulke dingen?! De Joden begrijpen niets van den oorlog!"

„Waren onze generaals Joden," vond Weiss, „dan hadden we den oorlog misschien gewonnen."

Schaamteloos haalde Spannweit een Havanna uit een met goud beslagen koker:

„Och wat! De Joden hebben zulke ondergeschikte baantjes niet noodig. Zij overwinnen, waar zij willen, want ze hebben begrip van geld."

„De Joden hebben ook geen begrip van geld," stelde Krasny met besliste keelgeluiden vast.

Algemeene verbluffing. De dikke tong van den dichter vocht om 'n netelig denkbeeld:

„De Joden hebben geen begrip van geld... Ze houden er niet eens van... Ze verzamelen het alleen voor hun veiligheid... Liefhebben kan alleen de vrije!"

Over deze uitspraak was Gebhart in verrukking. Ook anderen stemden ermee in. Daarop (alsof hij nu zijn entrée had veroverd) nam Krasny plaats, en zeide hij plechtig tot den kelner:

„Frits, breng een glas rooden wijn! Mijnheer Weiss betaalt."

Frits gaf de bestelling aan een zijner ondergeschikten door. Met een afwachtenden glimlach bleef hij aan de tafel staan, maar al te goed wetend, dat het bij een achtste rooden wijn niet kon blijven. Krasny was naast Ferdinand terecht gekomen, die zich aan hem had voorgesteld. De vochte koortshand van den dichter lag een sekonde lang in de zijne. Krasny bekommerde zich echter niet om zijn buurman. Zijn brandende oogen schatten ongeduldig het gezelschap. Daarna wendde hij zich met het zware pathos zijner hakkelende stem, die niet paste bij zijn hulpbehoevenden glimlach, tot een onzichtbaren weldoener:

„Vandaag zijn er gebraden saucijsjes."

Deze zin klonk als een gedragen zang. Niemand nam hem over. Nu kwam er een floers om Krasny's intonatie en werd zij weifelend:

„Er zijn ook noorweegsche sardine's . . . Maar

saucijsjes gebraden smaken beter en zijn voedzamer."

„Frits, drie porties!" riep Spannweit, alsof hij een weddenschap aanging, en hij lachte krakend. De oude kelner verwijderde zich bevredigd, om de bestelling zelf uit te voeren. Zijn slappe kelnergang scheen vlugger dan gewoonlijk.

Doch toen de schotel kwam, gedroeg Krasny zich zonder eenige begeerlijkheid en met ingetogen beschaving. Hij spreidde het papieren servet over z'n knieën uit en at langzaam, in zichzelf verzonken de drie paar saucijzen, zonder iemand een woord of blik waardig te keuren. Spannweit vuurde hem aan, alsof Krasny zich niet aan een natuurlijke, doch aan een sportieve bezigheid wijdde. De dichter evenwel proefde droomerig iederen slok van den wijn, onbekommerd om grappen en spot. Onder zijn maal scheen hij door zalige voorstellingen betooverd. Toen hij klaar was, sloeg hij met zijn vinger de maat op het marmeren blad. Met een plotselingen glimlach wendde hij zich tot Ferdinand:

„En een edelknaap, jong en stout..."

In zijn oogen lag een aanmaning, dezen regel even mooi te vinden als hij. God weet, waarom dit in hem opkwam, daar hij nu verzadigd was naar lichaam en ziel; God weet, waarom hij zijn buurman in het vers van Schiller liet deelen. Telkens weer deklameerde hij:

„En een edelknaap, jong en stout..."

Ferdinand hoorde echter nauwelijks nog iets. De branding van een groeiende duizeling bonsde in zijn ooren. Wat was dat toch? Hij had immers niets beleefd dan een massa spookachtige gezichten en een trommelvuur van woorden. Dit verwarde hem echter meer dan het werkelijke trommelvuur, waaronder hij een mooi boek had kunnen lezen. Hij zag en begreep niets meer. Als een zonderlinge sneeuwjacht dekten het gepraat en geroep rondom hem toe. Wat was dat toch? Waarom kon hij niet opspringen en wegloopen? Toen hij z'n oogen weer opende, zag hij Gebhart's wiegend gezicht, dat hem doordringend aanschouwde. Ook Angelika staarde hem uit eigenaardig

gebroken oogen aan. Als van een ver verwijderden oever schreeuwde de stem van het „geniale dienstmeisje" naar hem over:

„Wat zeg je?! Psyche komt in 't café!"

Verschrikt wendde zij zich tot haar buurman:

„... of is 't Amor?"

Dokter Gebhart stond op en begaf zich met zijn zwaaienden gang naar Ferdinand:

„U ziet er heel bleek uit. Kom mee! Laten we ergens anders heen gaan, waar men beter met elkaar kan spreken."

Het gelukte hun beiden toch niet, alleen te blijven. Voor ze bij de deur waren, sloten Weiss en nog 'n paar anderen zich bij hen aan.

III.

Gebhart en de verwoesting.

Een lange, niet minder verwarde nacht. Eerst zat men in 'n klein, somber lokaal. Het gezelschap groeide weer snel aan. Het vroege sluitingsuur joeg de groep de straat op. Gebhart week niet van Ferdinand's zijde. Hij scheen zijn toestand te begrijpen en omhulde hem met teekenen eener teedere zorg, die in hun linkschheid ontroerend waren. Van dezertie sprak hij niet meer.

Daar er geen herberg meer open was, stelde iemand zijn woning ter beschikking. Het was 'n slordig gemeubileerde kamer, waarin maar weinig stoelen stonden. Men legerde zich grootendeels, als in een bandietenkamp, op den naakten vloer. Allen riepen, vochten, gekscheerden en deklameerden dooreen. De buren kwamen klagen. Te drinken was er maar heel weinig. Doch de spanning van den tijd werkte als alkohol. Ferdinand, de eenzame, was plotseling door vele vrienden omgeven. Men dronk hem toe. Eindeloos ver zonk alles van gisteren weg. Nauwelijks herinnerde hij zich meer, wanneer en hoe hij hier was gekomen. Den roes van een boemelnacht, die alle jonge lieden eens aangrijpt, beleefde hij thans. Van uur tot uur werd hij vrijer

en driester in 't gesprek. Hij was nog bij de laatsten, die in den vroegen morgen langs de doode straten zwierven en erop wachtten, dat 'n café zou open gaan. Pas om negen uur nam hij afscheid van Gebhart.

In een kleine hotelkamer legde hij zich gekleed te bed. Drie uur gejaagde slaap verlosten hem niet van zijn verwarring. Daarna liet hij zich de treinen noemen, die voor hem in aanmerking kwamen. Doch reeds vóór het station keerde hij weer om. Een huiverende prikkeling van vrijheid liep door hem heen. Wat had hij te verliezen? wien was hij rekenschap schuldig? Hij geleek immers sprekend op al die gewonden en verlofgangers, die met oogen vol starre verbazing door de stad zwierven. Waarom zou hij niet verdwijnen?

In den namiddag verscheen Ferdinand in de zuilenzaal. Driemaal nog herhaalde hij zijn poging tot vluchten, en keerde hij terug; daarna was hij definitief gevangen. De kracht, die hem het meest onweerstaanbaar gevangen hield, was Gebhart. Tusschen alle andere verschijningen van het café en Ferdinand stond een kloof van vreemdheid, die zich niet geheel liet overbruggen. Weiss maakte daarop door de vriendschap en de gezamenlijke ervaringen natuurlijk een uitzondering. Met Gebhart echter verbond hem iets, dat niet alleen uit sympathie of bewondering voortsproot. Men zou het verwantschap kunnen noemen, verwantschap niet in een persoonlijken, doch in een socialen zin, die, zonder dat beiden het wisten, in het bloed lag. De zoon van den oudoostenrijkschen kolonel voelde zich tot den zoon eener oudoostenrijksche ambtenaarsfamilie aangetrokken.

In weerwil van de uitwerking der cocaïne openbaarden zich in Gebhart's woorden, gebaren, manieren, een beheerschtheid en een edele inborst, die hem hoog boven het gewriemel der zuilenzaal verhieven. Zijn verweerd gelaat bewees, dat hij als een man van karakter alles kontant had betaald. Stechler, Weiss, ja zelfs Basil geleken spiegelbeelden, die het oogenblik wierp. Alles, wat zij verkondigden, brachten zij opgewonden of als een ouden deun aan den man: het

scheen een cliché te zijn van vroeger gewonnen inzichten (Basil), of een plotselinge inval zonder bindende konsekwentie, zonder vandaag en morgen (Weiss). Men bemerkte, dat zij in het aangezicht van den dood niets van dat alles zouden gelooven, waarvoor zij zich warm maakten om den roem van het oogenblik. Zij waren als hulzen, waarin de duivels dezer dagen met dolle influisteringen rumoerden.

Alles daarentegen, wat Gebhart sprak, klonk voorzichtig en overwogen. En toch verborg zich achter dezen rustigen, haast geleerden trant de dolste aller bezetenheden.

Ferdinand maakte intusschen met Gebhart's leer aanvankelijk slechts in brokstukken en aanduidingen kennis, want hij vond zelden gelegenheid, met hem alleen te praten. Steeds fladderden de grauwe kraaien om hem heen. Behalve Angelika boezemden zij Ferdinand een grondigen afkeer in. Hij begreep niet, wat al dat vrouwvolk wilde, dat zonder groeten naar de tafel gleed, een heftig gefluister begon, en zonder groet weer verdween. Onduidelijk bleven hem de dingen, die zoo hartstochtelijk werden befluisterd. Tweeërlei viel hem op: De aanmatiging die de vrouwen aan den dag legden, alsof zij, door Gebhart's hulde geadeld, deelgenoot waren der voornaamste samenzwering. En dan het woord „verhouding", dat telkens weer uit het gesmoes opdook.

„Verhouding": zoo heette het grondbegrip van Gebhart's wereldvernieuwingsleer. De onderlinge verhouding tusschen de menschen zou verbogen en bedorven zijn, daar sedert eeuwen de verhouding tusschen de geslachten bedorven en verbogen was. Hij noemde den naam van het vreeselijk kwaad, dat de natuurlijke verhouding tusschen de geslachten, de liefde, verpest had: verkrachting! Telkens weer ontwikkelde hij dezelfde gedachte. De menschheid zou reeds veel te ziek zijn, om zich het kwaad helder bewust te worden. Er zou geen ander geslachtsleven meer bestaan dan min of meer omsluierde gedwongen paring. „De man verkracht de vrouw, die zich wreekt door hem van zijn vrijheid te berooven." Alle levens- en staatsvormen, alle politieke verhoudingen der wereld zouden op verkrachting zijn

gebazeerd, zouden ontsproten zijn uit het giftig oogenblik, toen het natuurlijke moederrecht door het tirannieke patriarchaat, door de autoriteit werd vernietigd. Zoo plantte een doodelijke schuld zich groeiend voort tot den huidigen dag. Het laatste gewelddadig gevolg zou de wereldoorlog zijn, die bloedige aanbidding van den godsdienst der macht.

Gebhart hield van de groote historische lijn. Zijn vervallen, ridderlijk jongensgezicht met de grijswitte lok schudde van afkeer, wanneer hij de namen van eenige heroën noemde. Hij haatte Mozes, de profeten, Sokrates, Platoon, om van de helden der daad geheel te zwijgen. Hij zag in deze mannen helsche daemonen, die de moraal hadden geleverd voor verkrachtingsdrift en machtbegeerte: vadervereering, monotheïsme, monogamie. Ook Christus' poging tot vrede op aarde erkende hij niet, daar Christus voor het ware probleem zou uitwijken en zelfverkrachting predikte, waardoor de wereld dan ook juist geworden was, wat zij is.

Waarom Gebhart nu de Babyloniërs boven alle andere oude volkeren voortrok, was niet gemakkelijk in te zien. Misschien stond dit daarmee in verband, dat hij een voortreffelijk kenner van den bijbel was en hem telkens weer erbij haalde, wat voor zoo'n vastbesloten en verbitterden anarchist merkwaardig genoeg scheen. Vooral de geschiedenis van Achab en Izebel in de kroniek der Koningen lag hem na. Zelfs ging hij zich te buiten aan de stoute bewering, dat de wereldgeschiedenis misschien een anderen loop zou hebben genomen, wanneer de babylonische prinses Izebel, de hoer van Babylon, niet door de onsmakelijke profeten overwonnen en aan de honden voorgeworpen was. Izebel: dat was het schoone Babylon, de zoete Astartedienst, de meest verheven liefdesreligie, die ooit had bestaan: mild, blijmoedig, duiven wijdend, drift aanvaardend. Wie weet, hoe het gelaat van den tijd er thans uit zou zien, wanneer Babylon, wanneer Izebel, wanneer Astoreth niet voor Israël's God het onderspit hadden gedolven!

Doch wat te doen! Astoreth en haar liefdesreligie waren verwonnen. Men moest de dingen onder de oogen zien.

Gebhart gevoelde, dat nu het uur gekomen was, waarop hij had gewacht sedert den avond, toen hij, negentien jaar oud, uit zijns vaders huis was weggeloopen. Al de duizend debatten in koortsige nachten, die hij met nihilisten, anarchisten, maximalisten, syndikalisten in door de politie gekontroleerde kroegen de halve wereld over had gehouden: nu zouden ze werkelijkheid worden. Geduldig was hij tegemoet gekomen aan de schoolsche opvattingen, die allerwegen door de kleine geesten worden verkocht. Hij had niets tegen de ekonomische leer van opruïng, want ook zij diende de noodwendige verwoesting. Een arts moet ten slotte niet slechts oorzaken, doch ook symptomen bestrijden. Hij zelf beval Ferdinand de lezing aan van het „Kommunistisch manifest", dat in weerwil van zijn oppervlakkigen, mechanistischen grondslag geestelijke voorwaarden schiep, die hij noodig had. De waarheid stond in dergelijke boeken niet te lezen. Zij bleven, aan hun tijd gebonden, steken in de uiteenzetting van late gevolgen, en gingen niet terug tot de zieke oorzaken, tot de verkrachte moeders. Om 't even: de revolutie moest met alle middelen worden teweeggebracht, opdat de volledige vernietiging der maatschappij zou kunnen gelukken. Zonder den meest grondigen ondergang was het heil niet mogelijk, waarvoor Gebhart een leuze had gevormd: Seksueele revolutie.

Vele jaren geleden, toen hij nog privaat-docent in de psychiatrie was aan een der oostenrijksche universiteiten, had Gebhart een studie vervaardigd over „de beweging der Adamieten in de Middeleeuwen". Hij was de sporen van deze wonderlijke heiligen gevolgd, die eens in tijden van omwenteling zich de kleederen van het lijf rukten, in groepen door het land trokken en in vrome ontucht paarden. Geen toeval, de keuze van deze stof! Hij zelf had immers de ziel van een Adamiet.

Uren lang, dagen lang, nachten lang hokte men bijeen. Als kolengruis hingen de waanzin en 't verderf van den tijd in de lucht. Ferdinand had den angst van vreemdheid uit de eerste dagen overwonnen. Hij geloofde, op de juiste plek te zijn gekomen, waar zijn zoekend lot hem wilde

brengen. Nu trok hij met pijnlijke zenuwen de branderige vonken tot zich, die in het café over en weer sprongen. In stee van te slapen, las hij. Menigmaal polste Gebhart hem, vroeg hij hem dit of dat over zijn verleden. Ferdinand gaf sobere antwoorden. Niets ontbrak in zijn herinnering, doch hij verwonderde zich, hoe moeilijk het was, de dingen uit hun oneindig ver vervlogen-zijn terug te halen. Wanneer den vrager een woord, een gebeurtenis beviel, stroomde de glimlach van kinderlijke verrukking over zijn grauwgeel en toch jeugdig monniksgezicht, dat langen tijd noodig had, om weer slap en uitgebluscht te worden als de trekken der cocaïnegebruikers. Dan strekte hij zijn beverige hand uit, om Ferdinand aan te raken, die een terughuiveren nauwelijks kon beheerschen. De ijzing voor deze hand verdween niet.

Over zichzelf en zijn leven sprak Gebhart nooit. Dit verhoogde zijn geheimzinnigheid. Weiss had hem veel kunnen vertellen, doch Ferdinand gevoelde er een schroom voor en vermeed het, Ronald uit te hooren. Eens echter kwam Weiss uit zichzelf op Gebhart's verleden: hij zinspeelde op een donker punt, op een proces, dat slechts uit konsideratie met de aanzienlijke pozitie van den vader een schappelijken afloop zou hebben gehad. Het ging daarbij om niets minder dan om een aanklacht wegens moord. De jonge arts, werd beweerd, zou een hysterika, die zelfmoord wilde plegen, aan het begeerde vergif hebben geholpen.

Ferdinand bracht het gesprek spoedig op een ander spoor. Hij verweerde zich tegen het griezelige, waarvan Gebhart al genoeg bezat. Alleen den zuiveren en grooten mensch wilde hij in hem zien, den geest, wiens leven en leer uitsluitend aan geweldloosheid was gewijd. Zulke duistere geschiedenissen stonden daarmee in tegenspraak.

Hij moest erkennen, dat er nog andere tegenstrijdigheden waren. In den eersten tijd had Gebhart hem gedwongen, zijn woning te deelen. Jongensachtige toegewijd aan de romantiek van samenzwering en rebellie, bedoelde hij daarmee, den dezerteur het best te beschermen tegen de ver-

volgingen der overheid. In dezen tijd echter bezat de overheid, ondanks al haar spionnage en strooptochten, allang niet meer voldoende macht, om de tienduizenden uitknijpers terug te halen. Ferdinand had overigens zijn plan uitgevoerd en aan zijn chef in Bruck den volgenden officieelen brief gericht:

„Ik ondergeteekende, luitenant der rezerve Ferdinand R., verklaar, dat ik mij niet langer door mijn soldateneed gebonden acht. Als tegenstander van den oorlog en van ieder bloedvergieten ben ik in geen enkelen vorm langer bereid, mij ter beschikking van den massamoord te stellen. Ik doe afstand van alle uitkeeringen, toelagen en rechten, die uit mijn rang voortvloeien."

Bij Gebhart had Ferdinand maar driemaal overnacht. Langer kon hij het er niet uithouden. De priester van Astoreth, de verkondiger van het duizendjarig rijk van den verlosten wellust, leefde in een kamer met een keuken, voorzoover men een raamloos hok keuken kan noemen. Doch niet de armoede was het, die Ferdinand afstootte. Eens had hij nog ellendiger, kwellender slaapplaatsen leeren kennen, dan Gebhart's kamer. Het was de vuilheid, de verwaarloozing, het wanhopig-onmenschelijke, dat in dit woonhol zich overal aanmeldde: kapotte bedden, een morsige vloer, slordig in 't rond liggende kleeren, vuil ondergoed, laarzen, een chaos van koppen, glazen, flesschen, boeken en papieren. Hier huisde Gebhart met Liza. Welk „met" evenwel niet te hoog mag worden opgevat, want dit gemelijke, zwaar belaste schepsel deed slechts dienst als het hoofd der vrouwelijke cliëntèle. Met uitzondering van Angelika en Liza's zuster, een zestienjarig, door oeroude treurigheid gebogen meisje, wisselde het gezelschap vaak. Haast iedere nacht herbergde hier een nieuwe verschijning, die zich op den vloer neerlegde. De leden dezer vrouwenorde geleken sprekend op elkaar in hun gemis van bekoring en hun verwaarloozing.

Wie echter in deze woning babylonische gebeurtenissen had vermoed, zou volkomen gedwaald hebben. Een merkwaardig Sodom en Gomorrha was hier opgeslagen. Het putte

zich uit in een eindeloos geklets. Ver voorover gebogen, verrukt, zat de roofhaan onder zijn hennen, hun woorden als graankorrels toewerpend. „Verhoudingen" werden onderzocht, vervolgd, opgespoord, erkend en verworpen. Ernstige zittingen golden de vraag, of de nieuwe verhouding van Angelika met dezen of genen naar de innerlijke waarheid was afgeloopen, of een liefdesverandering diende te beginnen, of niet. De vrouwelijke zucht, erotische dingen onafgebroken te bespreken, een zucht die overigens alleen tegenover vrouwen uitraast, vierde hier onder Gebhart's begrijpende leiding dagelijksche triomfen. De jeugd van toen was een psychologisch geslacht. Gebhart's diep gravend oordeel gold daardoor voor deze arme, uit hun nest gevallen wezens als onherroepelijke openbaring. Hij regelde het verloop der liefde, opdat in geen verhouding leugen en geweld zouden binnensluipen. Door regeling en verbod, aan de hand der analyze, regeerde hij zijn harem, volkomen overtuigd, daardoor de „seksueele revolutie" voor te bereiden. Ieder geval overwoog hij nauwgezet. Zijn oordeel kwam aarzelend en vermeed iederen dwang.

Hij scheen een onbeperkte macht te bezitten. Beval hij een zijner hoorigen, de straat op te gaan, om (zooals hij zich uitdrukte) de genezing der ziel te bespoedigen: zij ging. Er waren nooden en verwikkelingen, die andere artsenij behoefden. Men moest aan den drang naar homoseksueele liefde rustig toegeven. Heer der wereld was Eroos. Al zijn vormen golden voor Gebhart als door de natuur gewild. Ook wat tusschen man en man, tusschen vrouw en vrouw zweefde, mocht niet worden onderdrukt. Hierin lag zijn eenige aanraking met den gehaten Platoon. De homoseksualiteit had naar zijn opvatting een groote taak in het zieleleven der menschheid te volbrengen. Zij was het eigenlijk pas, die de drift ophief boven haar dierlijk bestek. Zij alleen leerde elk der beide geslachten begrijpen, waarom het als geslacht waard was, te worden bemind. Zonder dat een man bij voorbeeld uit innerlijke homoseksueele ervaring tot de ontdekking kwam, waarom hij als man werd bemind, bleef hij ruw en plomp. De homo-

seksueele kant van zijn wezen pas stelde hem in staat, de vrouw als minnares te begrijpen en teeder te eerbiedigen.

De gesprekken over „verhoudingen" in Gebhart's berookte kamer werden vaak door de opwinding onderbroken, die de prijs was voor het gebruik van het dure, moeilijk te bekomen bedwelmingsmiddel. Wel was hij arts en kon hij binnen bepaalde grenzen cocaïne als medikament voorschrijven; deze geringe hoeveelheden echter waren niet voldoende, te minder daar alle volgelingen aan dezelfde ondeugd leden. Ook begon in Weenen het witte gif al zeldzamer te worden. De vrouwen kwamen op de meest roekelooze gedachten, om zich geld en cocaïne te verschaffen. Zij schrokken stellig ook voor misdadige plannen niet terug. Was de stemming geheel versomberd, telkens weer kwam een redster, die het zakje met het witte poeder op tafel legde. Een paar maal bood Gebhart ook Ferdinand van die gevaarlijke snuiftabak aan. Zij werkte bij hem echter niet als een verhooging van levens- en geesteskrachten, zooals bij de anderen, doch bracht hem slechts hoofdpijn. Zijn natuur beschutte hem. Juist echter wegens zijn weerstandsvermogen werd hij door Angelika beschimpt.

Deze door krampen geschokte ziel was intusschen de eenige in Gebhart's gevolg, die Ferdinand tegelijk boeide en verontrustte. Stelde Liza de orthodokse en wrevelige hoedster van den ordesregel voor, Angelika trachtte telkens weer te vluchten. Zij kon dagenlang uitblijven. Als een vlieg, die in 'n glas met water is gevallen, spartelde zij tegen. Vaak zat zij daar in stille, overdreven aandacht, vaak werd zij overweldigd door haar aanvallen van razernij: zij sprak aanvankelijk in tongen, geraakte dan in lallend schimpen, en wierp ten slotte met koppen en glazen om zich heen. Eens echter kwam ze met emmer, dweil en bezem, zij knielde neer en begon den vloer te dweilen en de kamer in orde te brengen. Met sprakelooze verbazing volgde men haar bedrijvigheid.

De reden echter, waarom Ferdinand reeds na drie dagen dit onderdak verliet en ergens 'n kleine kamer huurde, lag niet alleen in de smerigheid, het overvol-zijn, en het

kabaal; de reden was het kind. Ja, het schreeuwende organisme, dat onverzorgd in 'n waschmand op de tafel lag, terwijl daarnaast de verwarde slingerpaden van Eroos werden besproken, was een kind. Zonder twijfel Liza's kind, hoewel men dit niet zoo licht zou raden uit haar zorg. Zij liet het schepseltje kwartieren lang huilen, voor zij met een zuigflesch kwam, wier inhoud eer op troebel zeepwater dan op melk geleek. Een jammerlijk wezen, geel, verschrompeld, bezaaid met uitslag, met ingedeukten schedel; het lag daar in vuile luiers en werd niet verschoond. Ferdinand bleef eens verscheiden minuten lang gebogen staan over dat opgezwollen gezichtje, dat niets menschelijks had. Een lang doorwerkend afgrijzen greep hem aan. Waarom moest dit kleine lichaam leven, waarom zoo leven? Waarom hielden de menschen er niet van, die het verwekt hadden? Het was duidelijk, dat Gebhart, de man der liefdesvernieuwing, dit kind zoo al niet haatte, dan toch geheel over het hoofd zag. Huilde het, dan hield hij zijn ooren dicht. Dezelfde man echter kon zijn kamer niet vol genoeg met lieden hebben, die diepzinnige denkbeelden wisselden over de dingen, wier gevolg het bestaan van dit armzalige kinderlichaam was. Behoorde dat tot een ander hoofdstuk? Naar Ferdinand's gevoel had het rampzalige schepsel nog slechts enkele weken te leven. Hij maakte een opmerking over het voorkomen en de verzorging van het kind. Liza voer tegen hem uit. Geen spoor van een ook maar dierlijk moedergevoel roerde zich in haar, en ook geen schaamte over het ontbreken van dit gevoel. De eeuwige analyze's schenen deze ontroeringen in haar te hebben doodgezengd.

Ferdinand wierp nog een blik op de kleine mand. Wat moest hij doen? Hij vroeg aan de ouders, welken naam zij hun schepsel hadden gegeven. Nu gebeurde iets, wat zich voorgoed in zijn geheugen prentte: Gebhart en Liza werden verlegen. Voor de bevalling was er wel eens sprake van geweest, welken vrouwelijken of manlijken naam men zou kiezen; daarna hadden zij echter in den vloed der gebeurtenissen de keuze vergeten. Het kind was naamloos. Niet alleen dit feit, ook de zinnebeeldigheid ervan maakte

op Ferdinand een geweldigen indruk. Hij hoopte vurig, dat deze arme bastaard zoo spoedig mogelijk zou sterven.

Dien avond verliet hij het afgeschoten hokje achter de keuken, dat Gebhart voor hem had ingeruimd. Hij maakte 'n paar ongelukkige uren door, want hij kon Gebhart's grootheid en reinheid niet rijmen met dit naamlooze kind. Met hevigen afkeer dacht hij nu aan het gebaar van walging, waarmee de onbuigzame vegetariër steeds toezag, wanneer iemand vleesch at. Zelfs in zijn droom vervolgde hem een afschuwelijke fantazie: hij zag hoe Gebhart als de mythologische god zijn eigen kind opat.

Nooit nog had Gebhart zulk een krachtigen indruk op zijn vrienden gemaakt, als den volgenden avond. Misschien gevoelde hij, dat een ziel hem dreigde te ontvluchten. Hij, die zich anders slechts wijdde aan gesmoes met 'n troepje vrouwen of aan 'n apart gesprek met één, wendde zich nu tot allen. Zijn denkbeelden vertoonden zulk een glans en nieuwheid, dat niemand hem meer onderbrak. Ook Basil en zijn kring, die zich overigens verre hield van Gebhart's groep, luisterde zonder zich af te keeren. Alleen Weiss, die den geheelen tijd zijn mond moest houden, kon niet nalaten zijn buren met goocheltoeren te verbluffen: niemand verstond zoo goed als hij de kunst, geldstukken uit zijn gesloten vuist te doen verdwijnen. — Ook de meest weerspannigen moesten toegeven, dat Gebhart een der belangrijkste mannen van dien tijd was. Ferdinand vergat langzamerhand zijn ontstemming. Een man als Gebhart stond boven de natuurlijke plichten. Hij hield van hem.

Later noodigde Spannweit het geheele gezelschap uit. Hij bracht ze van den eenen bar in den anderen. Deze gelegenheden had de verstarring der stad nog niet aangegrepen. De waarden der nachtelijke kroegen schonken een geelbruin brouwsel, dat ze vaak whisky en vaak jenever noemden. Overal trommelden grijze of door den oorlog invalide pianospelers spookachtige successtukken uit den vredestijd: de muziek was tijdens de bloedige jaren geen vroolijke stukken rijker geworden. Patriottische liederen, die het amuzementstumult der eerste oorlogsjaren had-

den bestreden, waren allang ten grave. Koloman Spannweit, door sentimenteele herinnerigen overmand, bestelde zijn lievelingsstukken. De groote dooder van korruptie, de revolutionnair van de „Avondbode", zong met gesloten oogen en met ontroerd bulken:

Er is maar één keizerstad,
Er is maar één Weenen . . .

Hij betaalde alles. Ook zijn woning, waarheen men zich na middernacht begaf, maakte een zeer weelderigen indruk. Zij bestond uit verscheiden groote kamers vol „zwellende peluws". In het midden der laatste en grootste stond een reusachtige lage rustplaats, onder stapels huiden, een waar luierparadijs. „De nieuwste smaak," merkte de huisheer trots op. Hij had zijn woning tijdens den oorlog door een radikalen architekt laten inrichten. De harde, simpele lijnen der vormen werden verzacht door een waren stortvloed van kussens, door diepe klubfauteuils en verlokkende ottomane's, die zich slechts weinig boven den vloer verhieven. Hoe achter den rug van den onverbiddelijken architekt twee fossielen waren binnen geslopen der vogelvrij verklaarde oudere mode, een fantastisch versierde rooktafel namelijk en een oostersche lamp, dat was niet meer na te gaan. Zij geleken op de gezwollen stijlbloemen, die vaak verdwaalden in Spannweit's overigens zoo modernen en scherpen schrijftrant.

Als een gebergte verhief zich een bibliotheek vol starre banden, die hun omgeving verachtelijk maten. Spannweit leidde zijn gasten naar een gesloten kast en vertoonde hun zijn lievelingen met den trots van een verzamelaar. Het waren zeldzame uitgaven van beroemde pornografieën.

In dit huis vond men te drinken en te rooken, zooveel het hart begeerde: honderdjarige Sliwowitz, duur gekochte oorlogsbuit, en echte Havanna's, die Spannweit via Zwitserland betrok. Geen der aanwezige revolutionnairen brak zich het hoofd erover, hoe de hoofdredakteur van een krant, die den oorlog en het geld stoutmoedig te lijf ging, aan zulke schatten kwam. Lichamen, die door maisbrood, rapen, en beukeloof in plaats van tabak ontredderd waren,

hadden geen reden voor dure karakterproblemen. Zij zwelgden in de zeldzame genietingen. Spannweit mocht dan een verdachte kerel zijn: hij was geen vrek. Integendeel. Thans, nu hij de hoogste trede van een wereldomspannende bezopenheid beklom, toonde hij zich van zijn sympathieken kant. Hij waggelde van den een naar den ander, omarmde iedereen en beweerde in zeven talen, dat alle menschen broeders moesten worden.

Pas in de ochtendschemering ging de bende uiteen. Gebhart, Ronald en Ferdinand gingen in het stadspark wandelen. Weiss sprak ervan, dat men zich niet mocht laten misleiden door de algemeene oorlogsmoeheid: daarin lag geen aktiviteit. De zaak zou nog eindeloos lang kunnen duren, daar ze weer scheen vast te loopen. Zonder een besliste daad zou de revolutie niet uitbreken. Maanden geleden, ten tijde van de groote staking, had men dichter bij de omwenteling gestaan, dan nu!

Plotseling stond hij stil. Een klein, rond gebouw lag aan den weg, haast zoo smal als een wat groote liftkoker, waarschijnlijk een kontrolehuisje der elektriciteitswerken. De deur was open. Ferdinand keek naar binnen. Een ladder scheen in bodemlooze diepte omlaag te voeren. Fakkellicht glom in de opening. Beneden waren arbeiders bezig met de herstelling van leidingkabels.

„Weet u, dat geheel Weenen ondermijnd is?" vroeg Weiss aan Gebhart.

„Wat bedoelt u daarmee?" Gebhart was vol aandacht. De journalist lichtte hem in:

„Ja, toen men eenige tientallen jaren geleden na het prijsgeven der vestingwerken het bouwplan der stad heeft vernieuwd, werd de Wienfluss met al zijn zijtakken overwelfd. Alles is hol daar beneden. Kijkt u maar! Heele stratennetten en pleinen staan op reusachtige kavernen."

Gebhart trad naar de deur en keek zeer lang in de diepte. Ronald echter kreeg sprekend het gezicht van een Indiaan, zooals de boeken over den *wild west,* die in de voorsteden te koop lagen, op het titelblad vertoonden. Niet tevergeefs leefde in zijn hart de jeugdroes der Karl-May-lektuur

onverzwakt voort! Een avontuurlijke droom steeg uit het gat met den dansenden lichtglans naar hem op. In oogenblikken van ontspanning, wanneer hij zich kinderlijk kon laten gaan en niemand voor zich hoefde te winnen, kreeg hij vaak zijn krijgshaftig Indianengezicht. Ferdinand kende het goed. Nu riep hij geestdriftig:

„Als we maar 'n paar kerels hadden! Het zou heelemaal geen groote kunst zijn, dit heele rotte Weenen in de lucht te doen vliegen!"

Door Gebhart's gebogen gestalte, die nog steeds in de diepte keek, liep een schok. Nu stond hij hoog opgericht. Zijn onderkaak sidderde onbeheerscht:

„Denkt u werkelijk? zou dat mogelijk zijn? Je zou heel Weenen kunnen opblazen, wanneer je 'n sleutel van deze deur had?"

„Zonder twijfel," antwoordde Weiss, reeds 'n weinig verbijsterd: „hier beneden kun je stellig tot onder het ministerie van oorlog komen."

Gebhart's lippen openden zich en lieten de tanden vrij. De welbekende uitdrukking van verrukte geestdrift stroomde, feller dan ooit, over zijn rimpelig jongensgezicht:

„Maar dan moet u, beslist, een sleutel laten maken!"

Verlegen en verschrikt liep Weiss 'n paar schreden voort, alsof hij geen woord hoorde. Gebhart verroerde zich niet van de plek:

„Opblazen? Dat zou geweldig, geweldig zijn!"

Ronald Weiss zeide niets meer. Gebhart echter stond nog lang vastgeworteld bij het ijzeren bouwsel.

Hèm was het ernst.

IV.

De Opstand in God.

Intusschen stond de monarchie nog steeds overeind, en ver vooruitgeschoven in 't vijandelijk land weerden zich de legers, meer dan tachtig divizies sterk: in Rusland, Polen, Galicië, in de Oekraïne, in Roemenië, Servië, Albanië,

in den Karst, bij Venetië, langs de tiroolsche Alpengrens, ja zelfs in Frankrijk. De volkeren van Oostenrijk hadden even moedig gestreden als ieder volk in dezen oorlog, die de dapperheid vernederde tot een gruwelijk martelaarschap van hulpelooze menschenkinderen, en de massa's tot een ziellooze materie. Miniem waren, vergeleken bij dit martelaarschap, tot nu toe afval en hoogverraad, waar men zoo druk van sprak. Is het niet gedenkwaardig, dat in de laatste dagen voor de ineenstorting van het leger, toen Hongaren, Kroaten, Slowenen de loopgraven reeds verlieten en naar huis togen, dat het in dit wanhoopsuur juist een tsjechische divizie van de groep Belluno was, die aanval op aanval der Italianen afsloeg?

Wel stond nog steeds de monarchie overeind. Nog zaten de leiders der zoogenaamde Januari-staking in de gevangenis; nog streek de censuur dagelijks over de kranten en veegde zij heele kolommen wit en blank. Dit alles was echter geen bewijs meer van kracht: het was een verstarring, uit gewoonte, het laatste voortrollen van een kogel, waarin nog een nietig restant leeft der aanvankelijke stootkracht. De staat hield zich nog staande, zooals een verbrande kartonnen doos in haar vorm blijft, hoewel zij reeds asch is. Een tikje met 'n vinger, en het spook stort ineen. De beste politiek dezer weken spande zich met alle macht in, niet te tikken.

Misschien hadden de „Bladen voor kummunisme en katholieke kerk" het aan deze omstandigheden te danken, dat de censuur ze niet verbood. Destijds kwamen immers 'n paar politici op de stellig niet onschrandere gedachte, de westelijke beschaving te dreigen met het bolsjewisme in Midden-Europa. Misschien ook kwam het verbod alleen daarom niet af, omdat de machtige prezident Aschermann het tijdschrift met zijn invloed dekte; of (en dit is de meest waarschijnlijke onderstelling) omdat de hoofden der censuur niet waren opgewassen tegen de oorspronkelijke denkvormen van Basil en diens medewerkers. In hun geschrijf zag de censuur wellicht een onschuldige beuzelarij van halve dwazen.

De staatslieden van dien tijd, ja die van alle tijden begaan steeds dezelfde fouten: dat zij zich slechts in hooge politieke kringen bewegen, hun kracht uitsluitend aan de partij offeren, het volk alleen als amorfe massa beschouwen, en de geestelijke zenuwspanningen van den tijd over het hoofd zien. Had een minister van buitenlandsche zaken, in plaats van zich te laten bewierooken in de salons van bigotte gravinnen, zich een jaar geleden reeds onder de bewoners der zuilenzaal bewogen, had een gezant het terrassencafé te Zürich bezocht, dan zouden ze intijds nog de profetie van Samuel bij den heksenketel van Endor ontvangen hebben. In het schimmenrijk, ten huize van hen die nooit thuis zijn, aan den zelfkant van geest en ziekte was het einde der wereld reeds lang verkondigd, en dat in een tijd, toen socialisten nog aan territoriale aanwinsten geloofden en de dooden niet wisten, dat zij dood waren.

Ongehinderd verscheen medio September de „Opstand in God". Hij onderscheidde zich niet wezenlijk van de overige tijdschriften, die Basil in den loop van zijn lange leven uit het niets had opgeroepen en weer in het niets had doen wegzinken. Het waren voor en na dezelfde beschouwingen en overzichten. De stijl was spitsvondig, gepolijst, en bestrooid met de kaneelachtige kruiderij van ongebruikelijke vreemde woorden. Men vond er ook treffende wendingen en steekhoudende inzichten. De toon echter kwam steeds van boven. Dit hooge standpunt bevond zich midden in de ruimte, als 't ware op een mars in volle zee, vanwaar de blik rondom horizonten omspant, die even wijd als leeg zijn.

Tusschen de beide titeltegenstellingen waren liefdeswijsheden gevlijd, die aan de achttiende eeuw herinnerden. Zooals iedere uitverkoren geest, bleek Basil ook een meester van het citaat. Daarbij vermeed hij het, den hoorn des overvloeds te grijpen van banale spreukenzaaiers. Naast den heiligen Thomas en Bernhard werden uitspraken van den hertog van Saint-Simon en van Vauvenargues genoemd. Dieper werden de citaten niet opgehaald. Het had er allen schijn van, dat Basil een onuitroeibare dweepzucht gevoelde

voor de groote wereld. Toen hij echter eens den naam van lord Brummell te pas bracht, viel de schrik hem op 't lijf, daar de ondertitel van zijn blad hem te binnen schoot. Tegelijk liet hij, omzoomd door tirade's van de straat, Bakoenin's ruigen, oproerigen kop en het professorale leeuwehoofd van Marx dreigend uit den tekst opduiken.

Ferdinand las het nummer met inspanning uit. Hij gaf er zichzelf de schuld van, dat Basil's hooge spaansche school als een slaapzang op zijn geest werkte.

Hedda bracht terstond ettelijke eksemplaren mee naar de zuilenzaal, om ze uit te deelen. Zij voelde zich de moeder en leidster der onderneming. Basil had haar eens geholpen, nu vergold zij hem zijn weldaad, doordat zij hem hielp, de bedoeling van zijn leven te vervullen. Het is zeer aangenaam, een dankschuld in te lossen en quitte te zijn. Dat zij Aschermann's vrijgevige gunst genoot (niemand anders dan hem noemde zij „papa"): dit was, voor 'n deel althans, Basil's werk. Toen hem ongeveer 'n jaar geleden de coup was gelukt, had hij zich vol trots met een type van Balzac of Stendhal vergeleken. De dingen ontwikkelden zich verder. Thans bezat hij zijn „Opstand in God".

Hedda van haar kant wilde niet blijven staan. Zij was niet meer de vrouw, die na alle mogelijke wisselingen des lots in Basil haar „ontdekker" had gevonden. Een groote opgang wenkte haar. Zij wilde vergeten. Hoe vervelend, altijd door hetzelfde gezicht te worden herinnerd aan een overwonnen verleden! Hoe onaangenaam, de gedachtenis in levenden lijve altijd om zich heen te moeten dulden! Wel kwam zij, zoo vaak maar mogelijk was, in de zuilenzaal: het streelend gevoel van meerderheid, dat deze bezoeken wakker riepen, was zelfs een sterke prikkel, gelijkend op den trots van een zoon, die het tot iets gebracht heeft en nu terugkeert in den schoot zijner familie. Niettemin drongen zich tusschen haar en Basil steeds dichtere schaduwen, gevolg van groeiende prikkelbaarheid.

Niets kweekt vlugger renegaten, dan het geld. Hedda, de geestrijke vrouw, zou woedend geworden zijn over 'n verwijt, dat haar betichtte van verburgerlijking. Wat helpt

dat echter? 'n Paleis blijft 'n paleis, 'n auto 'n auto, 'n bediendenstoet 'n bediendenstoet. Een glanzende omgeving zuigt alles op, ook het geheugen. Geen gewoonte wordt een mensch reeds na luttele dagen natuurlijker, dan die van den rijkdom. Hedda leidde tusschen het café en haar vorstelijke woning een verwrongen, dubbelzinnig leven, want zij wilde van geen van beide afstand doen. Tot zekere hoogte leed zij onder de tweeslachtige pozitie, die ook op haar vrienden een verwarrenden invloed had.

In dit verband telt Gebhart met zijn kring niet mee, want hij stond buiten de kliek van Basil. Het was niet te loochenen: Gebhart bleef, hoezeer hij ook aan lager wal gekomen was, de meest uitstekende figuur der zuilenzaal. Doch hij werd tot het schuim gerekend. De beweeggronden der menschen blijven overal dezelfde, laat de geestelijke trots smokkelen zooveel hij wil: ook op deze plaats heerschte de hoogmoed van maatschappelijke standen, juist als in de kletspraat eener kleine stad. Gebhart met zijn aanhang was een gemeden man. De angst voor den waren opstandeling, voor zijn zuiveren, onbuigzamen aard trok een bankring om hem heen, die hem afscheidde van den rechter vleugel der zaal: Basil's tafel. Er was zeer weinig kontakt. Slechts Weiss was erin geslaagd, aan beide kanten een rol te spelen. Den laatsten tijd kon men zelfs waarnemen, dat zijn intimiteit met Basil, Hedda en de hunnen al warmer werd. De standsverschillen der zuilenzaal, hoe komisch die ook mochten zijn, deden zich op bepaalde oogenblikken gelden. Zoo ook thans, nu Hedda enkele aanwezigen uitnoodigde, het geboorte-uur van het nieuwe tijdschrift in haar woning, dat is in papa's paleis, plechtig te vieren. Zij maakte een omweg om Gebhart's tafel, toen zij Ferdinand tot zich wenkte. Liza, Angelika, of een der andere kraaien in Aschermann's chineesch salon: dat zou 'n al te groote tegenstrijdigheid zijn geweest! Voor het feest zocht zij slechts 'n klein groepje mannen uit. Een zeldzame gelegenheid had zich aangeboden: Aschermann was voor 'n paar dagen met 'n voedselkommissie naar Bohemen, en het huis behoorde haar.

Papa zag het zeer ongaarne, wanneer Hedda terugviel in de sfeer van haar vroeger leven. Telkens en telkens weer rapporteerde men hem dergelijke uitgangen. Het gevolg was 'n ernstige ontstemming. Niet voor niets had hij, een waarlijk helderzienden raad van Basil volgend, Hedda als dochter geadopteerd: hij hoopte, zijn adoptief-dochter spoedig in hoogere kringen te kunnen introduceeren. Zij zelf begeerde dat. Pas onlangs had hij van haar geëischt, dat zij „met al die kompromitteerende lieden" zou breken; doch dat had ze botweg geweigerd. Een van Hedda's beste kanten was haar vermogen tot vriendschap.

Nu, Aschermann was ver weg. En zij verlangde hevig, haar vrienden in een omgeving te ontvangen, waarin zij niet alleen de intellektueele, doch ook de dame uit de groote wereld was.

Zeer verwonderlijk was het, dat de dichter Gottfried Krasny, het fantoom van ellende, tot de uitverkorenen behoorde. Basil stond daar op. Enkele dagen geleden had hij 'n paar gedichten van Krasny leeren kennen, die hem een hoogen dunk van hem hadden gegeven. De dichter ontving Hedda's uitnoodiging met somberen trots. In gedachten verdiept bekeek hij de uitgerafelde knoopsgaten van zijn manchetten, die zonder knoopen open stonden.

„Kan ik in dit pak verschijnen?" vroeg hij.

„U kunt komen, zooals u wilt," stelde Basil hem gerust.

Doch hij schudde langzaam zijn hoofd, alsof hij trots deze aanmoediging precies wist, wat hij zichzelf schuldig was:

„Ik zal van mijnheer Weiss of mijnheer Spannweit manchetknoopen leenen."

Daar hij deze echter niet kreeg, bedelde hij ten slotte van de garderobe-vrouw twee bleekblauwe linten af, waarmee hij zijn manchetten dicht strikte.

Nog een tweeden nieuweling nam Basil mee. Het was een tsjechische muzikus, genaamd Wawra, een kleine man met gedrongen leden en 'n gesloten, loerend gezicht, dat hij voortdurend aan een ruwen wind scheen prijs te geven.

Aschermann's paleis lichtte hel op uit de verdrietelijke straat, waarin het stond. Zijn eigenaar was een eigenmachtige

natuur, begeerig te scheppen; hij had daarom geen bestaand huis gekocht en ingericht, doch naar eigen zin een nieuw gebouwd. Het was een behoorlijke kopie van barokstijl. De rijkdom van den prezident stamde niet geheel van nu en niet geheel van gisteren; ja, papa stond op de eer, zich een „vóóroorlogsmillionnair" te mogen noemen. Vooroorlogsmillionnair: dit woord had in kapitalistische kringen den klank van oerouden adel. Geen vorst kan met meer verachting op plebejers neerzien, dan een man, die reeds vóór den oorlog rijk is geweest, op de nieuwe rijken. Zoo stond het ook met prezident Aschermann, al had ook de oorlog voor hem het zijne gedaan, en meer nog dan voor anderen. Eens was zijn geluksboot door processen in gevaarlijke stormen geraakt; doch sinds deze voorbij waren getrokken, stond Aschermann sterker dan ooit. Tegenwoordig riep de militaire leiding hem bij haar ekonomische konferenties: hij onderhandelde uren lang met de opperste chefs, en de jonge keizer zelf had zich gehaast, hem zijn hoogachting en hulde te betuigen. Daar hij over konnekties beschikte met fransche en engelsche banken, steeg hij in de maanden der ineenstorting, toen men alle verbindingsdraden met de Entente ten volle moest gebruiken, omhoog tot een macht, die ook in de meest gezaghebbende kringen werd gevleid. Dit was de man, die Basil's tijdschrift financierde, het tijdschrift dat in de bres sprong voor de wereldschokkende gedachte, dat de katholieke kerk de barrikaden der revolutie moest bestijgen.

Hedda leidde haar gezelschap door de pronkkamers en wees, als echte dochter des huizes, op alle merkwaardigheden en schatten. Prezident Aschermann (ook hierin stelde hij gerechtvaardigde verwachtingen niet teleur) was een groot verzamelaar. Hij verzamelde schilderijen, porselein, glaswerk, faïence, klokken, snuifdoozen, bronzen, antieke grafsieraden, munten, en nog allerlei meer. Ferdinand had zooiets nog nooit gezien. Hij schreed door de ruime vertrekken als door 'n muzeum, zonder het gevoel te hebben, dat dit alles persoonlijk eigendom was. Met eerbiedige bewondering bleef hij voor iedere kostbaarheid staan, waar

Hedda opmerkzaam op maakte. Weiss daarentegen, die het vermogen bezat, zich spoedig in het zadel te werpen van iedere situatie, voelde zich dadelijk thuis. Zijn spot, die de geestelijke waarde van al deze grootsche dingen brutaal in twijfel trok en ontmaskerde als een der duizend burgerlijke zwendelarijen, vond de lachende instemming der gids. Ten slotte waren Aschermann's verzamelingen haar gevaarlijkste medeminnaressen.

Men beklom de trap naar Hedda's vertrekken. Zij liet haar vrienden ook haar slaapkamer zien. Deze werd beheerscht door een Boeddha-beeld, dat recht tegenover het pronkbed grijnsde tegen zijn dikken buik. Wat deze aanmaning aan het nirwana midden in de luxe, de zinspeling op de waardeloosheid aller geluksgoederen tegenover het ruime, weelderige bed beduidde, dat kon ieder verklaren zooals hij wilde. In elk geval was de Boeddha het eerste geschenk geweest, dat Aschermann zijn adoptief-dochter had gegeven.

In Hedda's bibliotheek, waar men daarna ging zitten, werd een cocktail geprezenteerd. Ook de boekerij mocht zich laten zien. Men bemerkte Basil's bibliofielen en geestelijken smaak. Een veeldeelige uitgave der kerkvaders stond er in 't gelid, verder Filoon uit Alexandrië naast Plotinos, Kierkegaard in de buurt van Swedenborg; in 'n andere afdeeling vond men een heele revue van memoire's uit de achttiende eeuw.

De meesten ondersteldden later, dat Basil's ontstemming pas in den loop van den avond was ontstaan. Dat komt niet overeen met de feiten. Tusschen hem en Hedda hadden zich de laatste dagen telkens kibbelpartijen afgespeeld. Hij was reeds somber gestemd, toen hij ditmaal Aschermann's woning betrad. Hij ging dadelijk naar de bibliotheek en bladerde in enkele boeken, zonder zich om het algemeene gesprek te bekommeren. Plotseling echter draaide hij zich om en begon hij, zonder eenige voorafgaande waarschuwing, een smartelijke scène uit Nicolaus Cusanus voor te lezen. Na 'n poos viel Hedda hem in de rede:

„Ik geloof, dat wat je daar voorleest, Basilius, heelemaal niet in het boek staat."

Hij keek haar zwijgend door zijn hoornen bril aan. Zij lachte:

„Je moet niet boos zijn, Basilius. Jouw genie is juist de leugen, of laten we liever zeggen: de mystifikatie."

Basil zette daarop het boek weer in de kast, en keerde het gezelschap den rug toe.

Ronald Weiss daarentegen overtrof zich in een nieuwe zwarte kunst. Hij ried, terwijl men den titel bedekt hield, schrijver en uitgever van een boek uit band, druk, papier. Hedda nam meermalen de proef, die hij glanzend doorstond. Zijn zekerheid was inderdaad merkwaardig. Weiss begon door zijn vlotheid en zijn kunststukjes het veld te beheerschen. Hedda schonk hem onverholen een eereplaats.

Toen men in de eetzaal aan de groote, onberispelijk gedekte tafel zat, overvielen Ferdinand hevige pijnen in zijn rechter arm. Hij zat naast de vrouw des huizes; rechts van haar zat Ronald Weiss. Eigenlijk hoorde Basil er, wien het feest gold; doch wie kon onderstellen, dat een groote der zuilenzaal waarde zou hechten aan de een of andere burgerlijke tafelschikking!

Het gezelschap bleek talrijker, dan oorspronkelijk wel leek. Ook waren twee vriendinnen van Hedda gekomen, een jonge schilderes en de dochter van een bankdirekteur, die van den prezident afhankelijk was. Beiden behoorden tot de andere wereld: tot het rijk der orde, dat Aschermann's gunstelinge voor zich trachtte te winnen, al liet de sfeer van het café haar niet los. Behalve Weiss en Ferdinand was er nog iemand in uniform, een invalide officier, die reeds in den eersten servischen veldtocht een been had verloren. Even langzaam, als hij zich op zijn kunstbeen voortbewoog, sprak hij ook. Op dezen avond kwam hij zeer weinig naar voren. Hij heette Leopold Zöger.

Twee knechts begonnen te dienen. Ferdinand had een pijnlijk gevoel in zijn rug. Hij bespeurde misschien het misnoegen der knechts, dat was samengesteld uit geringschatting voor de gasten en schuldbewustzijn tegenover den prezident. Maar niet hem alleen ging het zoo. Aanvankelijk lag over het gezelschap een verlegen stijfheid.

Deze of gene werd zich misschien bewust, dat hij tegen wil en weten van den heer des huizes hier was binnengedrongen, dat stoel en spijs hem niet toekwamen, dat hij zich mede schuldig maakte aan iets ongeoorloofds. Ook de entourage zelf had haar aandeel in het ontstaan der stijfheid. Lieden, die dag en nacht lanterfantten aan vuile marmeren tafeltjes, zagen zich plots gedwongen tot een onbekenden of vergeten vorm. Weinig werd gesproken. Hedda spande zich plichtgetrouw met al haar beminlijkheid in, de onbehaaglijke stemming niet te laten groeien.

De eenige, die door de aanvankelijke verlegenheid onberoerd scheen, was Krasny. Met diepen ernst volgde hij den weg der schotels, van de deur naar de tafel, van gast tot gast. Wat op tafel kwam, deed in dit jaar en in deze stad van hongertyfus aan als 'n soort uitdaging Gods. Krasny liet zich evenwel niet uit zijn sombere rust brengen. De forel op zijn bord beschouwend, trok hij smartelijk zijn wenkbrauwen samen. Weiss wendde zich op treurigen toon tot zijn buurvrouw:

„Mijnheer Krasny is helaas met deze forel niet tevreden, mevrouw Hedda!"

Krasny's oogen werden waarlijk schrikwekkend van toorn:

„U bent een plebejer, mijnheer Weiss!"

En op den hortenden, dikken prediktoon, die hem eigen was, bestrafte hij den kwelgeest:

„Ik heb verstand van forellen, mijnheer Weiss! U behoeft zich hier geen air te geven. In tijden van overvloed zijn forellen, blauw, gekookt in azijnwater, met gesmolten boter, een zeer edel voorgerecht. Doch ik houd ze voor minder voedzaam dan gekookte groenten, voor 'n chic schijn-eten. Zij hebben zeer geringe voedingswaarde. En wat hun smaak betreft: men moet een uitgeruste tong hebben, om dien te kunnen waardeeren. Ik heb geen uitgeruste tong. Helaas ben ik gedwongen, al te veel met mosterd besmeerd maisbrood te eten."

En zonder zich door het gelach te laten storen, voegde hij, na rijpelijke overweging, aan deze bekentenis nog toe:

„Voor mij komt voornamelijk een mooi stuk vleesch in aanmerking, licht gebraden, sappig, engelsch."

Elk adjektief begeleidde hij met een dwepende handbeweging, als behoorden ze bij een lievelingsmelodie.

Nu begon Stechler zich warm te maken. Forellen zouden haast het eenige voedsel zijn, een kunstenaar waardig, reeds wegens de fosfaten, die ze bevatten. Het was te hopen, dat de revolutie (Rusland had het reeds verwerkelijkt) eens een wet zou maken, die den kunstenaar ontheft van den strijd om het bestaan en onder de hoede van den staat stelt. Hij, Stechler, zou besloten zijn, eventueel een voorstel in te dienen, dat voor het toekomstige prytaneum een lijst van edele spijzen vaststelde. In tegenstelling tot Gottfried Krasny zou een Peter Altenberg verrukt zijn. Dus: forellen vóór alles, daarna kalfshersenen, zwezerik, fijn gesneden ham, hachee, en lichte omeletten.

„Kent u Archer?" Hij riep dezen naam als een programma. Niemand kende Archer. Stechler was daar ontsteld over:

„Wat, kent u Archer niet? Hij is het eenige genie, dat tegenwoordig in Weenen leeft. Radikaal ongeëvenaard! Als schilder 'n nul. Maar als mensch zonder weerga, mijne heeren! Hij leeft naar de leer van Mazdaznan. Dat weet u ook niet, wat dat is: Mazdaznan?"

Ronald Weiss stak als 'n schooljongen twee vingers op:

„Alsjeblieft, mijnheer de leeraar, maak u niet al te warm over onze onwetendheid! In Oostenrijk hebben we dat nog niet gehad. Maar toen ik eens 'n winter in Leipzig was, heb ik bij 'n kleinen kleermaker in de Neurenbergerstraat gewoond, die den heelen dag lang op knoflookknollen zat te kauwen. De lucht op mijn kamer kon daarvan meespreken! Dat is, als ik me niet vergis, Mazdaznan."

Stechler werd kwaad:

„Maak geen flauwe grappen, mijnheer Weiss! Het zijn in de eerste plaats peulvruchten..."

Weiss sneed hem den zin af:

„Mazdaznan schijnt een perzisch-saksische wereldbeschouwing te zijn."

„Om zoo iets moest men niet lachen," gromde de schilder: „Mazdaznan reinigt onze Atman..."

En nog vóór iemand hem door 'n vraag naar de beteekenis van het woord „Atman" in het nauw kon drijven, week hij uit:

„Archer geeft in zijn atelier kursussen, die 'n bezoek waard zijn. Voor hij zijn leerlingen laat teekenen, moeten ze kolossale ontspanningsoefeningen doen. Ieder moet eerst z'n mond opensperren en z'n tong los maken. Daarna herleidt hij een schilderstuk van Rembrandt of Tintoretto tot zijn rythmische oerbeweging. De leerlingen moeten de juiste kurve vinden, waaruit de kompozitie is opgebouwd. Reusachtig, niet? Binnenkort zullen hij en ik 'n samenkomst hebben. Wij hebben elkaar schriftelijk beloofd, ons eerst een volle week door purgeeren innerlijk volkomen te reinigen."

Basil had tot nu toe geen woord gezegd. Over zijn mooien, uitgemergelden kop, waarvan het hoog oprijzende voorhoofd een tegenspraak vormde met den wellustigen mond, lag een diepe somberheid. Niemand verwachtte, dit gelaten hoofd ten prooi te zien aan innerlijke ontroering. Niemand bemerkte het dan ook. Het behoorde immers tot Basil's grootheid, dat hij geen partikulier leven leidde, dat hij het nooit bij vrouw en gezin had uitgehouden, dat hij 't „tot niets had gebracht" en als vijftigjarige nog ronddoolde in de vóórportalen van het succes, anderen gaarne helpend, voor zichzelf, bij al zijn raffinement, onhandig. Op bepaalde oogenblikken echter scheen de doodloopende gang van zijn lot hem te overweldigen. Het Niets sprong hem naar de keel. Dag in dag uit verknoeide hij zijn leven, terwijl hij te midden van onbenullige of dwaze jonge menschen zat en een nutteloozé woordenbrij ten beste gaf. Dag aan dag gaf je je met vrouwen af, die voor ieder te krijg waren. Je woonde als oude man nog in 'n ongerieflijke studentenkamer en moest dankbaar zijn voor de aalmoezen van 'n meneer Aschermann, wien je 'n kleine, eerzuchtige Jodin in handen had gespeeld. Als hij maar van Aschermann's aalmoezen had kunnen leven! Doch Basil zag dat geld

niet eens: het werd onmiddellijk naar zijn vrouw in Keulen gezonden. Hij zelf was gedwongen, artikelen te schrijven voor de krant of besprekingen van boeken, die hij niet eens kon lezen. Terwijl de eerzuchtige vrouw, die hij verhoogd had, in fantastischen overvloed leefde en hem boven 't hoofd groeide! Hij werd krijtwit. Hoe haatte hij nu dat tijdschrift, welks geboorte men thans vierde! Hij sidderde bij de gedachte aan heel die doellooze bedriegerij. Zijn handen werden ijskoud. Een sekonde lang zag hij zonder erbarming zichzelf. Het heimwee, waarmee hij vaak praalde: om reeds lang in 'n klooster te zijn verdwenen en vergeten, het verkreeg pijnlijke echtheid.

Op Ferdinand, wiens ooren suisden van een merkwaardige vermoeienis, sloeg Basil's kwelling over. De twee keken elkaar plotseling aan. De oudere plooide zijn vertrokken gelaat, zette uit verlegenheid 'n zelfgenoegzaam gezicht, en dronk Ferdinand toe. Thans eerst bemerkte Ferdinand, dat men in Aschermann's glazen fransche champanje schonk. Zijn hand aarzelde. Tusschen hem en het glas stond de schaduw van een ouden nacht. Fel-duidelijk dreunde door zijn hersenen de stem van den ruwen vaandrig in den wijnkelder „In den kanonniersdoelen". Daar hief ook Weiss zijn glas omhoog en dronk hem toe, zonder te weten, waarom.

Er ontwikkelde zich nu een gesprek, dat Basil leidde. In zijn stem klonk nog de ondertoon van de smart, die nauwelijks was overwonnen. Hij zag er uit, alsof hij van het ziekbed kwam. Wat hij zeide, onderscheidde zich wezenlijk van de opvattingen, die hij in de zuilenzaal verdedigde. Basil ontpopte zich als een duistere reaktionnair.

Alles, wat op de wereld gebeurde, zou schaamtelooze smeerlapperij of bodemlooze domheid zijn, meestal beide tegelijk. Een nieuwe sociale orde zou daar nooit iets aan kunnen verhelpen. Er zou niets over blijven, dan dat ieder fatsoenlijk mensch in zijn eigen partikuliere woestijn verdween en daar vurig tot God bad, dat Hij hem het ware geloof deelachtig deed worden. Iedereen, die niet totaal

te gronde wilde gaan, zou zich op zijn minst bij de derde orde der Franciskanen moeten aansluiten, die het wereldlijke leven niet verhinderde. Hij zelf echter had nog veel strenger plannen.

Daartegenover trachtte Weiss naar het gewone recept, ieder bederf en alle schurkerij als noodzakelijk gevolg der kapitalistische wereldorde voor te stellen. Deze bepaling echter gelukte niet best in een omgeving, waar de miljoenen op het gezelschap neerkeken.

Leopold Zöger, de invalide officier, was het met 't geloof-zonder-meer eens. Er bleef slechts, betoogde hij, een netelig punt: de opstanding des vleesches. Naar wat hij in den oorlog gezien en beleefd had, kon hij met deze leer niet instemmen.

Hedda liet met 'n geaffekteerde beweging een gouden doos openspringen, om tusschen twee gangen een sigaret op te steken. Daarbij zei ze heel snibbig:

„Ik voor mijn persoon sta sympathiek tegenover de katholieke christelijke kerk. Maar, Basilius, bewaar je wijsheid voor het volgende nummer!"

Zij boog haar gezicht naar Weiss toe en fluisterde hem iets in. Basil nam van woede zijn hoornen bril af. Zijn waterige oogen kregen de onnoozele uitdrukking van alle bijzienden, wanneer ze hun bril afnemen. Hij wilde antwoorden. Hedda echter keerde zich met 'n vlugge beweging om. Achter haar stond met 'n lang gezicht haar kamenier, het voorhoofd nat van schrik:

„De prezident!"

Bewonderenswaardig wist Hedda zich te beheerschen:

„Toe, laat u niet storen! Papa is een aardige man."

Ze zei dat eenigszins gemaakt, doch overigens kon men niets aan haar merken. Ook Basil schudde zijn wrevel af en verhief zijn lange, voorname gestalte, die hem zelfrespekt schonk. De anderen zaten stil als in den schouwburg. Het was ook een theaterscène in den ouden stijl.

Ferdinand zag van den ouden heer met zijn levenslustig, rood gezicht het eerst de opbollende plastrondas van zwarte zijde, waarin een groote parel stak. Die das, en het strakke,

met zijde omboorde jacket oefenden een zeer geruststellenden en houvast gevenden invloed uit.

„Dat leeft en geniet maar!" sprak Aschermann half tot zichzelf, en hij zette een groote lornjet op met een breeden, hoornen rand.

Basil zeide op wereldschen, opgeblazen toon:

„Wij vieren hier het eerste nummer van ons tijdschrift, waarmee wij ook u vieren, prezident!"

Aschermann glimlachte hoffelijk, negeerde echter de hem toegestoken hand. Hij begon blijkbaar over de zaak ontevreden te worden. Daarna overzag hij tafel en gasten. Niemand bemerkte de scherpte van dezen blik, die uit goedmoedige, in dikke kussens gedoken oogen schoot. Na deze nietige pauze schokte hij onmerkbaar met de schouders; nu volgde een kernachtige, lawaaiïge lach. Zijn stem was breed en heesch. Hedda stelde voor. De prezident putte zich uit in minzaamheid, alsof hij hier slechts vrienden uit ouden tijd bijeen vond. Hij sloeg Weiss kameraadschappelijk op den schouder en begroette Ferdinand met een warm: „Aangenaam, zéér aangenaam!" Het toeval scheen het te willen, dat hij Basil opnieuw vergat. Toen hij echterKrasny gewaar werd, kon hij zich niet beheerschen:

„En wat bent u voor een vogel?"

Gottfried Krasny hief op zijn plechtige manier de hand op als een redenaar, die het woord vraagt:

„Een raaf, mijnheer Aschermann, die helaas het stelen niet heeft geleerd."

„Enorm, enorm," proestte de prezident, en hij wendde zich tot den heer, die juist nu de kamer binnentrad:

„Wat zegt u ervan, doctor? De heeren van de literatuur!"

De aangesprokene was een Kamerlid. Zijn naam liep van mond tot mond: „Dengelberger!" Hij schoof zijn goedmoedige zwaarlijvigheid opgewekt achter den huisheer aan. Er bestaan twee soorten dikke menschen: de eene soort lijdt onder het vet, de andere aanvaardt en koestert het. Tot deze blijmoedig-gesloten naturen behoorde het Kamerlid Dengelberger. Zijn behaaglijk gedrag openbaarde de be-

paald moederlijke teederheid, die hij voor zijn optimistische lichaamsgestalte gevoelde.

Aschermann's overwinningstemperament en zijn heesche, opgewekte stem beheerschten de tafel zeer spoedig. Men schoof wat bij elkaar, om plaats te maken. Met ontspannen gelaatstrekken vlogen de bedienden de kamer uit, om opnieuw te serveeren. Misschien zou alles zonder onweer verloopen. Hedda was vol attentie voor papa. De prezident ontdekte den champanje en was verrukt, dat men in zijn woning niet slechter werd onthaald:

„Wel, mijne heeren, is dat geen wijntje! Dien heb ik 'n paar maanden geleden uit Frankrijk gekregen. U ziet dus, doctor Dengelberger, u wordt niet bedrogen! Ik ben gesteld op uw oordeel. Frans, zie je niet dat de flesch leeg is?!"

Intusschen had ook Dengelberger omslachtig plaats genomen. Hij zat daar breed en genoeglijk, als de levensvreugde in levenden lijve. Met een mooie bariton-stem, die zich, dank zij de vergaderingen, haar draagwijdte bewust was, zuchtte en zong hij als 'n man, die uit 'n grimmige koude komt en nu pas in de vreedzaamheid van een warme kamer langzaam begint te ontdooien:

„Ja, de literatuur, de literatuur, de literatuur, jawel dames, de literatuur en honderdmaal de literatuur!"

Deze herhalingen zong hij devoot op alle melodische trappen van een rillende skala. Pas daarna scheen hij geheel warm te zijn geworden, wat hij duidelijk maakte door een even uitvoerig als beslist snuiten. Hij was bereid, en wreef zijn groote handen in afwachting van wat komen zou.

„Frans," riep de prezident, „breng de telefoon hier op tafel! Ik word dringend opgebeld."

De telefoon naast het tafelgerei riep den indruk op van almacht en enorme gewichtigheid. Ook Aschermann's heesche hartelijkheid kon dien indruk niet verzwakken.

Het Kamerlid glimlachte tegen zijn wachtende handen, die hij nu over zijn buik hield gevouwen. Daarna verhief hij zijn onverschillige en welluidende stem. Deze stem geleek in haar zelfverzekerde rust op een mensch, die op 'n wild bewogen uur een gevaarlijk punt op straat rustig

oversteekt, als gold het een wandeling in 'n park. Men kon begrijpen, dat Dengelberger's parlementaire tegenstanders de gelaten zekerheid van deze stem vreesden. Het Kamerlid was 'n goed spreker. Zooals bij iederen goeden spreker riep niet de gedachte het woord, doch omgekeerd het woord de gedachte, hoe bescheiden deze meestal ook was. Dengelberger's kleine oogen werden door 'n in nikkel gevatten bril onzichtbaar gemaakt. In dit goed verborgen oogenpaar zetelde de felle macht, die ook den levenslust en de behaaglijkheid van het overige lichaam aan haar doeleinden onderwierp. Dengelberger knoopte weer aan bij zijn vroeger gezang:

„Ja, de literatuur! Daar zit u nu, mijne heeren vertegenwoordigers der literatuur. U neemt het ervan en geniet den aanblik van lieve dames aan uw zijde, wat ik ook doe. Om met Schiller te spreken: wij drinken wijn van Cyprus en kussen schoone meisjes. Item! De vraag moet onvoorwaardelijk gesteld worden: Heeft de literatuur haar plicht tegenover dezen tijd vervuld? Neen, helaas, neen, en driemaal neen! Onze schrijvers (vergeeft u mij, dat ik als leek een oordeel uitspreek), neen, neen, onze dichters en prozaschrijvers waren niet opgewassen tegen de massale ervaringen van den oorlog, noch in geestdrift, noch in leed. Geen lied is ontstaan, geen epos, dat den tijd waardig is. Een armzalige veldtocht met speer en schild, pijl en boog heeft het Nibelungenlied gewekt; en de grootste aller oorlogen heeft, voorzoover ik het kan overzien, niets voortgebracht."

Hier onderbrak Krasny Dengelberger's klacht met een sombere bekentenis:

„Niet de toeristen, doch de soldaten in het zuiden zien de Dolomieten het best."

De meester in het negeeren van interrupties dacht 'n oogenblik na, begreep den zin niet, en schoof hem ter zijde:

„Daar blijft het bij: onze dichters raken den ouden prulleboel niet kwijt. Of Hans Greta wel krijgt of niet...: dat is al uw meeleven met den tijd!"

Na deze wat landelijke vaststelling verspreidde zich een

bedremmeld zwijgen. De volksman bespeurde, dat hij niet geheel up-to-date had gesproken, en verbeterde zich:

„Hans en Greta worden nu wel met moderne perversiteit opgesmukt; maar het groote gebeuren, het massale gebeuren, mijne heeren?"

En hij herhaalde zoo ongeveer hetzelfde, wat in het kultureele spinnewebhoekje der partijpers stond te lezen. Aschermann, in zaken van den geest der schoonheid geen geringer barbaar dan Dengelberger, wilde toonen, dat hij niet vergeefs een geijkt woordkunstenaar in zijn hofhouding had:

„Er zijn toch 'n paar heel aardige oorlogsgedichten gemaakt," oordeelde hij mild: „bij voorbeeld:

Daar buiten aan het Donaustrand
Hokken twee raven . . .

„Misschien loopt het ook anders. In ieder geval heel mooi. Het ding heeft een fludium. Niet waar?"

Fludium: dat was meer een ontsporing der tong dan van den geest, want prezident Aschermann kon nog wel veel moeilijker vreemde woorden juist uitspreken. Maar hij had vandaag reeds zoo'n vermoeienden dag achter den rug!

Niemand sprak hem tegen. Het zou ook overbodig zijn geweest, want de volksvertegenwoordiger putte zich uit in lof over den gelardeerden reerug. De prezident noodigde hem hierop voor de volgende week in zijn jachthuis uit, in de stiermarkensche Alpen. Met het gelaat van een priester, dien men tot het bezoek wil verleiden aan beruchte nachtlokalen, sloeg Dengelberger de invitatie af. Wie kon weten, wat de naaste dag zou brengen! Nooit was hij een zwartkijker geweest, altijd en overal een goed patriot, en ook nu hoopte hij nog op 'n redelijken afloop. De toekomst echter geleek op een waterhoos of op een cykloon in volle zee, die van den horizon kwam aanjagen. De verantwoordelijken moesten nacht en dag op hun post staan. De ellende der bevolking, de ellende der legers te velde stelden een taak, waartegen geen sterveling meer was opgewassen. Geheele

kompanjieën stonden in de kelders van het zuidwestelijk front in onderkleeren en zonder schoeisel. Het oorlogshospitaal in Grinzing zou op een stoomketel gelijken vlak voor de explozie. Het meelrantsoen der arbeiders was ingekrompen tot een maat, die niet ver meer van den hongerdood af lag. Enkele dagen geleden had hij het industriegebied van Neustadt bereisd: al werd hij honderd jaar oud, nooit zou hij dien gruwelijken aanblik van menschelijke ellende vergeten. Slechts een enkelen dag zouden de vloekwaardige aanstichters van den oorlog eens moeten doorbrengen onder de werklieden van Blumau, Wöllersdorf, Ternitz:

„Wee deze stad, wee dit huis en wee ons allen," riep zijn vriendelijke, volle stem, terwijl de laatste gang werd weggedragen, „wanneer iets geschiedt wat niemand voorzien heeft, en de bloedende en hongerende massa's op het denkbeeld komen, hun rekening aan te bieden. Er zijn moeilijke uren in aantocht, en men moet gewapend zijn."

Ronald Weiss grijnsde en onderdrukte een opmerking. Aschermann echter verried over deze angstwekkende vermaning geen schrik, doch stapelde met een vaderlijken glimlach ettelijke kistjes met Havanna's voor den profeet op. Na 'n belangrijken gewetensstrijd koos deze een sigaar, die zoowel licht als lang en slank was.

De prezident wilde het gesprek in andere banen leiden, en informeerde bij Hedda naar het nieuwe tijdschrift. Den titel vond hij, zacht gezegd, komisch, maar ook hij was eens jong geweest en had indertijd de liberale gezindheid van '48 hoog gehouden. Wat nu de vooruitstrevende richting of zelfs de kommunistische verdwazing te maken had met het klerikalisme, dat was hem totaal onbegrijpelijk. Doch ten slotte zouden de papen in Oostenrijk altijd de sterkste macht vertegenwoordigen, en hij zelf met zijn ouden kop had niet de verplichting, alle nieuwmodische dwaasheden te verstaan. Men kon, wat hem betrof, dat „Oproer in God" of hoe het ding heeten mocht, op de mestvaalt gooien.

Daarna keerde hij zich om, en riep met scherpe stem zijn bediende Frans. Wat hij nu deed, was stellig als omgangs-

vorm ten hoogste ongekultiveerd; doch Aschermann had tegenover dezen kring van twijfelachtige gasten onverholen opvoedkundige bedoelingen. Hij wilde met het verhoor, dat hij zijn verbleekenden bediende afnam, het gezelschap ongeveer zeggen: Zoo, nu is het genoeg! Voor het geval, dat alles scheef loopt, en er in Weenen een doodendans losbreekt, heb ik mij als vooruitziend koopman niet slechts gedekt door rolluiken en veiligheidssloten, doch ook door een idioot, maar radikaal blaadje, waarin het woord „kommunisme" voorkomt. Voor de gematigde partijen houd ik daarenboven dezen aartsschranderen en op lekker eten verzotten genieter te vriend. Goed! Wie echter mocht gelooven, dat ik een sidderende lafaard ben, en mij ook maar in 't minst op mijn bezit laat beknibbelen, omdat er misschien een wervelstorm voor de deur staat, die vergist zich geweldig. Deze troep verloopen idioten hier, die ik in rustige tijden met de hondezweep uit mijn tempel zou jagen, dient te weten, dat ik baas in mijn huis ben en blijven zal, ook als Oostenrijk te gronde gaat. Dien langen, sikkeneurigen vlegel met zijn geil doodbiddersgezicht smijt ik er morgen uit. Daarna, als de toestand er wat beter uitziet, volgt hem dat pientere vrouwmensch. Om haar gladheid bevalt ze me al minder; je moet je ook niet van de wijs laten brengen: mijn type is altijd blond geweest. Ze verbeeldt zich, dat ze mij eeuwig onder den duim zal houden; maar dan moet ze vroeger opstaan. Overigens zal ik, zoolang het nog mogelijk is, in Zwitserland of Holland 'n nieuwe verzekering op mijn huis sluiten...

„Frans!"

Aschermann keek zijn bediende vast in de oogen:

„Kun je je het kleine grieksche bronzen beeld op mijn schrijftafel voorstellen?"

„Jawel, mijnheer de prezident!"

„Wanneer ben ik op reis gegaan? Vijf dagen geleden, niet waar?"

„Jawel, mijnheer de prezident!"

„Vijf dagen geleden stond het er nog. Je weet immers, dat ik verlang, dat men de dingen op mijn schrijftafel met

rust laat en ze niet wegneemt om op te poetsen. Neem daar nota van!"

De bediende keek den prezident ontzet aan. Hedda's ooren werden bloedrood. Bij papa scheen sinds zijn reis een merkwaardige verandering te hebben plaats gegrepen. Ze was de kluts kwijt. Tot nu toe had ze op zijn (vaak in stilte bespotte) oude-heeren-sentimentaliteit huizen gebouwd, die wel bestand bleken tegen 'n enkelen woedeaanval. Thans evenwel schoot plotseling een gevaarlijke kordaatheid uit het masker van genotzuchtige goedigheid. Hedda koesterde een warme belangstelling voor de bedienden van het huis: zij trachtte niet slechts hun materieele omstandigheden te verbeteren, waar het maar mogelijk was, doch ook hun ontwikkeling te vergrooten. Zoo had zij Frans bij voorbeeld, die nu zoo vinnig door zijn meester onder handen werd genomen, een roman van Dostojewski cadeau gedaan. Zij voelde zich verplicht, den bediende in bescherming te nemen. Reeds wilde zij een vraag stellen, toen de telefoon op de tafel rinkelend belde.

Het was een lang, gebiedend schellen. Aschermann straalde tegelijk plechtig en geringschattend:

„Hallo, is daar Baden? opperbevel van het leger? zijne excellentie persoonlijk? Mijn eerbied, excellentie! U zegt? Vandaag nog? Maar ik kom juist uit Praag; het was 'n tamelijk vermoeiende reis... Wat zegt u? ministerraad bij Zijne Majesteit?... Voedselvoorziening voor de maand Oktober; ja, dat begrijp ik... Als het beslist noodzakelijk is... De ministerraad is al begonnen?... Nu is het elf uur; in dertig minuten kan ik ter plaatse zijn... Neen, dank u, ik gebruik mijn eigen wagen... Zal in Baden overnachten... Heel vriendelijk, excellentie; ik sta altijd ter beschikking, dat weet Zijne Majesteit van mij... Jawel, dank u... Mijn respekt, excellentie!"

Doctor Dengelberger trok van nieuwsgierigheid zijn wenkbrauwen hoog op. Welk een macht was deze oude, energieke Jood, dien men reeds twee jaar geleden gekist had. Het Kamerlid vroeg met verontrust brilgeflikker:

„Ik ben vannacht tot twee uur aan het bekende adres bereikbaar. Belt u mij vooral op, prezident!"

Aschermann's knorrende bas strooide opnieuw naar alle kanten het goud van behaaglijke goedhartigheid en ongerezerveerde gastvriendschap:

„Laat u niet storen, mijne heeren! Hedda, zorg ervoor, dat je gasten te drinken en te rooken hebben. Frans, de likeur! Nu, verder veel genoegen!"

De oude heer in zijn strak zittend jacket stapte van den een naar den ander. Krasny wekte opnieuw zijn verbazing, hij zeide echter niets dan: „Aha!" Hij liefkoosde de wangen der twee jonge meisjes, kuste Hedda (zijn rol van „papa" handhavend) op het voorhoofd. Daarna wenkte hij Dengelberger:

„Komt u mee, doctor! Ik breng u in mijn wagen naar uw tarokpartij."

Teeder zijn eigen lichaam naar de deur schuivend, verdween het Kamerlid achter Aschermann aan.

Na deze epizode sprong onmiddellijk een groote vroolijkheid op, die zichzelf voortdurend aanwakkerde. Het was de minderwaardige opgewondenheid van schoolkinderen, die hun leeraar nahoonen, een opgewondenheid die pleegt te ontstaan, wanneer men een nederlaag van het schaamtegevoel overwint. Hedda bestelde nieuwen champanje, belde nog 'n massa lieden uit de zuilenzaal op en inviteerde ze erbij. Basil zat in zijn hoek, dronk jenever, en las, zonder zich om iemand te bekommeren. Eens trad Hedda verwijtend op hem toe:

„Maar Basilius, kijk de menschen eens! Het gaat toch niet aan, dat je den heelen tijd zit te lezen!"

Ronald Weiss trok voortdurend achter haar aan. De nieuwe gasten arriveerden. Nu vulden de vertrekken zich met allerhande karakteristieke koppen. Het zag er haast uit, alsof Hedda papa's paleis aan de toekomstige wraak wilde prijsgeven. Met verbeten trekken keken de wantrouwige bedienden toe. In den chineeschen salon bewerkte Wawra de piano, zonder te pauzeeren of iemand te willen plezieren. In dit dansend, stampend spel ontlaadde zich een hussietische haat.

Ferdinand liep verloren tusschen de menschen rond. Hij betrapte zich op 'n onzinnig heimwee naar zijn kamer in

Zloczow, naar de lange wandeltochten met Engländer. Nu tobde hij over zijn verandering. Juist doordat hij gevlucht was, had hij zich weer in gevangenschap begeven. Na luttele weken gevoelde hij zich in de nieuwe wereld nog meer ingekerkerd, dan vroeger. Bestond er geen vrijheid? De zuilenzaal, dat oord der vrijheid, oefende geen geringeren dwang op hem uit dan de wapendienst, integendeel een nog pijnlijker, daar hier de dwang in hem en niet buiten hem lag. Eindeloos rekten zich de uren. De lucht der stad benauwde hem. Geen mensch had het den ganschen dag in Ferdinand's kamertje kunnen uithouden, dat als 'n vastgeloopen lift in een duf huis hing. Nu reeds bekroop hem afschuw, als hij aan thuiskomen dacht, hoewel hij zich hier ongelukkig voelde. Telkens weer gebeurde hetzelfde: hij trad, met een onbeschrijflijken, heeten honger naar menschen, naar innige aanraking, naar kameraadschap, naar kennis, het schimmenrijk binnen, en keerde iederen nacht met een gevoel van afgestorvenheid en nutteloos verspild leven, ja met de zucht naar onvoorstelbare veranderingen, naar ongeziene natuurkatastrofen op zijn kamer terug, die hij van zijn wegsmeltend geld te duur moest betalen, opdat zijn hospita hem niet bij de politie aangaf.

Niettemin was hij reeds besloten, naar huis te gaan, toen op de tweede verdieping plotseling een hevig rumoer ontstond. Gelukkig werd het geraas door Wawra's knetterend pianospel zoo goed overstemd, dat behalve Ferdinand en de bedienden nog slechts twee gasten de trap opstormden.

Basil bonsde met beide vuisten op een gesloten deur, waartegen hij tegelijkertijd met alle kracht drukte. Zijn bril lag op den grond; zijn witte haren fladderden in den wind van zijn eigen woede. De onderkaak stak vooruit als bij een razende. Het was een stuitend gezicht.

Een steeds opgewonden mensch zal in toorn niemand verschrikken. Wanneer echter eén ingetogen man in woede losbreekt, brengt hij ons in verlegenheid. Basil had nooit verraden, dat hij zoo iets als vreugde, smart, ijverzucht, wanhoop kon ervaren. Men sprak over hem met een achtenden glimlach, doch als over een fijn ontwikkelden,

superieuren geest van een afgestorvene. Des te pijnlijker werd Ferdinand door zijn razernij geschokt, die de konjak niet veroorzaakt, alleen mogelijk gemaakt had:

„Doe open, jij giftige adder, doe open! Daar binnen is zij met dien ijdelen aap, met dien belachelijken inktkoelie ... Doe open!"

Hij beukte met zijn vuist op de deur. Zweetdroppels en tranen liepen over zijn holle wangen. Niemand trok hem van de deur weg. Hij hijgde:

„Ze heeft me uitgebuit, die totebel! Twee jaar van mijn leven kost ze mij ... En nu sluit ze zich met 'n gemeenen gokker op, met 'n kaartduivel, met 'n windbuil, 'n bedrieger ... Doe open, vrouwmensch!"

Niet de deur, waarvoor Basil raasde, ging open, doch een andere daar tegenover, die bovendien nog al dien tijd een open spleet had vertoond. Tevoorschijn kwamen, in argeloos gesprek, Hedda en Ronald. Een meer dramatische rechtvaardiging was ondenkbaar. Hedda lachte verbaasd, toen zij Basil zag:

„Je bent krankzinnig en dronken, Basilius!"

Weiss voleindigde een onderbroken gesprek, zonder het intermezzo eenige aandacht te schenken:

„De fotografieën, die u mij hebt laten zien, mevrouw Hedda, zijn bepaald kunstwerken. Ik dank u wel!"

En fluitend begaf hij zich naar beneden. Hedda echter keek Basil met booze strengheid aan:

„Gedraag je alsjeblieft fatsoenlijk!"

Hedda gaf Ferdinand met haar oogen een wenk, om hem aan te sporen, op dien krankzinnigen of dronken man een oogje te houden. Basil was verstard. De korte, voor hem zoo blamabele scène had zijn kracht gebroken. Hij keek rustig toe, hoe Hedda met de gasten de trap af liep, waarbij zij luid verklaarde, dat zulke dingen altijd voorkwamen, wanneer Basil 'n glas jenever had gedronken. Daarna begon hij reutelend te ademen, alsof de razernij opnieuw zou uitbreken. Doch Ferdinand bemerkte heel goed, dat dit gerochel kunstmatig was. Basil had zich uitgeput. Over bleef alleen een droesem van zure ellende,

onverdraaglijker dan de meest brandende smart. De smart, de heerlijke woede wilden teruggeroepen worden! Ontnuchterd wankelde Basil met den zichtbaar gespannen wil van een komediant, om zijn spel ook te gevoelen, naar de tafel, waarop 'n stuk of wat eksemplaren van den „Opstand" lagen. Het eene na het andere scheurde hij op de maat middendoor. Daarna dwong hij zich nog eens, het uit te schreeuwen, en greep hij een kristallen aschbak, om daarmee een der vele vitrine's van Aschermann's verzamelingen te verbrijzelen. Overeenkomstig zijn innerlijken wensch pakte een bediende hem bij den arm.

Ferdinand bracht Basil, die gaarne het tooneel van dit bankroet verliet, naar een kleine zijkamer. De ongelukkige jammerde:

„Blijf bij mij, ga niet naar beneden... Ik bezweer u, laat mij niet alleen!"

Hij wierp zich op een divan, en sloot de oogen. Ferdinand bekeek den witten kop met het mooie voorhoofd. Ondanks de stuitende uitbarsting van daarnet koesterde hij nog altijd voor Basil een groote vereering. Wat kon toch allemaal achter dit hooge voorhoofd verborgen zijn? Een alexandrijnsche ontwikkeling, een scherpe en vaste zekerheid van taal, superieure kennis der wereld: louter eigenschappen van een geestelijk leider. Ook wist hij, dat deze klagelijk uitgestrekte man de vervaardiger en uitgever was van tallooze boeken en verzamelwerken. Ferdinand, die zelf geen literair talent bezat, was toch altijd genoeg gymnaziast, om in gedrukte woorden en de scheppers daarvan hoogere wezens te zien. Eén ding slechts had hem steeds in Basil geërgerd: zijn omgang met vrouwen in de zuilenzaal en ook in andere lokalen. In zijn woorden en gebaren, wanneer hij met zijn groote handen de meisjes omarmde, lag iets opzettelijks en leugenachtigs, een ijdele berekening op den indruk, dien hij met zijn onweerstaanbare erotiek minder op de betrokken dames, dan wel op de heeren zijner omgeving wilde maken. Als een oude grammofoonplaat speelde hij telkens hetzelfde oudbakken nummer, zonder te hooren, dat het reeds onaangenaam knerste. En dit had hij, naar

Ferdinand's overtuiging, toch volstrekt niet noodig. Het paste niet in het levensbeeld, een prelaat in zijn soutane te zien dansen, of een Basil de knie van een meisje openlijk te zien betasten. Gebhart was in deze dingen Basil's strenge tegendeel. Diens grootheid bleek daaruit, dat hij den lust, wiens idee hij tot den wereldtroon verhief, als persoonlijke wellustigheid in 't geheel niet kende. Hij was de groote on-mensch. Nooit had Gebhart een schouwspel geboden als nu deze overigens voorname man, die op zijn divan giftig een langademige, verwarde aanklacht uitspuwde:

„In München heb ik haar opgevischt... Ze zat daar in een café, „Stefanie"... Een winkeljuffie, 'n kleine mooie Jodin... Totaal niets, niet eens bohème... Nee, 'n pientere caissière, die goed oplet... Iederen avond heeft 'n ander haar koffie betaald... En ik, ezelsveulen, heb haar uit den modder getrokken, heb haar groot gemaakt..."

Al benauwender werden voor Ferdinand deze op achterklap gelijkende bekentenissen. Het was weerzinwekkend, dat een man over een vrouw, die hij nog enkele dagen geleden had bemind en bewonderd, zoo laaghartig sprak. Ferdinand trok tegenover het kijvende vischwijf (als zoodanig ontpopte zich de hoogstaande man nu) geheel voor Hedda partij. Nooit had hij iets leelijks of boosaardigs aan haar opgemerkt: integendeel! Haar buitengemeene aanleg bracht hem vaak in verbazing. Was het niet de schuld van den mentor, die haar als jong en onervaren ding had ontdekt, wanneer haar lot niet langs een eerlijker weg ging? Hij moest zich op de borst slaan, en zwijgen! Basil bemerkte de kritische gedachten van zijn offer en greep Ferdinand's hand, die hij vasthield:

„Het a-b-c heeft ze van mij geleerd! En nu praat ze, alsof alles 'n koekje was van haar eigen deeg. Ieder woord is van mij. En die Weiss, zoo'n slampamper, 'n kermisgoochelaar, 'n leege windhond... En ik?"

Hij richtte zich op, alsof hem nu pas de juiste gedachte inviel:

„En ik? Neem me niet kwalijk, dat gaat toch niet! Wie ben ik dan en wie bent u allen met elkaar? U weet misschien

heelemaal niet, wie ik ben? Kent u eigenlijk mijn boek over de tegenreformatie?... Niets kent u?! Nog voor u op de wereld was heb ik een ekonomische studie geschreven, die nu nog van principieel belang is. U moet mij niet voor 'n boemelaar houden, mijnheer, omdat ik onder lieden van uw slag zit. Ik heb in mijn leven gewerkt, uitsluitend gewerkt. Ik zit wel in 't café, maar heb ten minste vijftig deelen uitgegeven... Mag ik mij dan met voeten laten treden? Zegt u zelf: mag ik mij zoo laten bespuwen?"

Ferdinand's schaamte, een man van beteekenis openlijk te zien lijden, was reeds lang weggesmolten. Wat ging dat alles hem aan? Hij werd koud, begon zich te vervelen. Basil echter liet zijn hand nog steeds niet los:

„Mag ik mij dat van 'n Aschermann laten welgevallen? Hebt u zijn gedrag opgemerkt? Wie is Aschermann en wie ben ik? Hij is een zwendelaar, dien ze helaas niet hebben opgesloten. En wie ben ik?"

Plotseling draaide hij de spits der aanklacht om, zich weer, jammerend, op den divan werpend:

„Een zwijn ben ik!! O God, ik ben een afschuwelijk zwijn! Alleen ik zelf heb mijn leven verslonsd... Vijf-en-vijftig jaar... Jij zwijn, jij reddeloos verloren zwijn!!"

Hij ranselde met zijn vuisten op het divankussen. Daardoor werd deze uitbarsting van zelfkennis alleen maar overdrevener en onwaarachtiger. Ferdinand keek Basil, zonder het bewust te doen, gelaten-hoffelijk aan. Dat bracht hem tot zichzelf. Om weer in evenwicht te komen, rende hij nog eenige minuten lang de kamer rond. Daarbij snoof hij zachtjes: „Ik dank u," terwijl hij zijn voorhoofd afdroogde. Ferdinand onderstelde, dat Basil nu het huis verlaten zou; doch reeds na 'n kwartier sprak deze den wensch uit, weer bij het gezelschap terug te keeren.

Op den grond lagen de flarden van den „Opstand in God" in 't rond. Opnieuw had de almachtige wetmatigheid van het lot zich doen gelden, zooals het in Basil's gesternte stond: ook dit tijdschrift was reeds ten doode gedoemd, vóór het leefde. Het belandde in het muzeum der misgeboorten en vroeggestorven kinderen, waaraan de vader

zulke levende en pakkende namen had geschonken. Hij vergistte zich niet: Aschermann en Hedda hadden hem duidelijk te verstaan gegeven, dat men niet langer van hem gediend was. Misschien zou het volgende nummer nog verschijnen, en dan kwam mijnheer Weiss of 'n ander op zijn plaats. Wederom stond hij aan het begin: voor de honderdste maal moest hij zich aangorden, om een idealist te vinden, die de stichting zou verwerkelijken van wat misschien thans reeds heimelijk in zijn geest ontkiemde. Och neen, in zijn geest ontkiemde nu niets anders dan afkeer, verval, en het verlangen, in bed te liggen. Doch hij was te moede, te zwak, om dit verlangen uit te voeren. Hij zag op tegen den langen weg naar huis, hij vreesde de duistere huistrap, hij vreesde zijn armzalige huurkamer, waar het naar bedorven keukenlucht rook. Gemakkelijker viel het hem nog, zich te vernederen en met onverschillig gezicht Aschermann's vijandigen salon binnen te treden. Al het leven van deze dagen, Ferdinand wist dat heel goed, was angst voor de eenzaamheid en vlucht voor zichzelf.

De anderen lagen of zaten doodvermoeid en leeggepompt in den chineeschen salon. Hun ontbrak de kracht, uiteen te gaan. Wilde iemand afscheid nemen, dan wenkte Hedda hem terug. Weiss en Stechler lagen met hun hoofd op Hedda's schoot; Wawra sliep op de pianokruk. Een der meisjes genoot op een divan, voorgevend te sluimeren, de dichte nabijheid van twee mannelichamen. De likeurflesschen stonden leeg. De matte gesprekken kwamen niet ver. Alleen Krasny was niet aangetast door de algemeene verlamming: zijn leelijk geraamte bewoog zich met lange schreden her en der door het vertrek, zijn voor de borst omgeknakte handen waaierden op en neer als bij 'n porseleinen Chinees, en zijn verwaarloosde mond kauwde op een alleenspraak.

Basil trok de hooge glazen deur open, die naar den tuin voerde. Met dit besliste gebaar wilde hij niet slechts frissche lucht binnen laten, doch ook Hedda en al haar gespuis zinnebeeldig te kennen geven, dat hij hen kwalijk riekend vond, en verachtte.

Buiten werd het al dag. Ademend op een bovenaardschen,

gouden achtergrond staarde het nog ongekleurde loofgewemel van den vroegen herfst streng en puur in den katterigen salon, die zich begon te schamen over zijn kunstlicht. Nu zeide Basil, die strak en hoog in een hoek stond:

„Krasny! reciteer eens 'n paar gedichten!"

Krasny aarzelde geen oogenblik, en trad met 'n paar groote passen in de deuropening, wier gouden achtergrond al sterker vlamde. De oogen zagen geen gezicht, ja niet eens een gestalte, doch slechts een smalle, hooge schaduw, die onbeweeglijk stond, terwijl daarachter de stomme duizendstemmige loofwand een onbegrijpelijk muziekstuk van teere bewegingen opvoerde. Deze dunne schaduw op den drempel tusschen twee scherp gescheiden werelden kreeg een stem, die sterker was dan zij zelf, een dikke, trage stem, die moest vechten met de boeien van arglistige spreekfouten, en klank na klank strijdend moest veroveren. Door dezen strijd erlangden de uitgestooten lettergrepen een menigvuldige beteekenis, die meer omvatte dan hun klank en hun zin. De beker van ieder woord was boordevol met dat, wat het verzweeg.

Langzaam baande het woord zich een weg uit het goudige, groene raam in het kelderlicht der kamer:

„De In-di-vi-du-a-list," zeide Krasny.

En zonder stembuiging, zonder melodie, zin na zin opgepompt uit het innerlijk zwijgen, volgde het gedicht:

Een vrouw zoeken! Waartoe? *Die* karwei
Verrichten nog steeds honderden en nogmaals honderden.

Sterven! Waarom? *Dat* werk
Wordt heden door duizend gezonde mannen gedaan.

Wat kan ik voor bizonders doen?
Zonder zorg zijn.

In de laatste drie woorden had de stem haar keten verbroken. „Zonder zorg zijn": dat huppelde bijna uit de helle ruimte het vertrek in. Ferdinand's keel snoerde toe,

zoo diep begreep hij den vogelroep van dit vers. Telkens opnieuw immers had hij zichzelf los gemaakt, om licht te worden, om zonder zorg te zijn.

Daar snauwde de stem het gezelschap toe:

„Wijn-lied!"

De moede gezichten waren met half gesloten oogen naar het ochtendgloren gekeerd. Het leek, alsof zij wachtten op een gerechte straf. Mocht ook deze of gene voor de verzen niet toegankelijk zijn, de ruige, niets ontziende stem had macht over allen:

Sterke, gouden wijn! gij zijt
Als het geluk in het spel:

Eeuwig gelijk uit uw binnenste, of
Wij wild worden, dol worden, toornig worden,
Straalt de verlokking.

Gij en een vragend kind! gij beiden
Wekt in ons het pijnlijk weten, doch ook
Schenkt gij vergeten.

Gij zijt de lust, te bekennen, zijt
De lust, te verhelen, u
Is klaarheid en heimlijkheid.

Eeuwig gelijk uit uw binnenste, of
Wij treurig zijn, of wij blij zijn,
Straalt de verlokking.

En gij zijt als de groote geesten:
Gij maakt ons trotsch, tot wij
Duizelen, maakt ons sterk, tot gij
Ons neerwerpt.
Vriend, verleider, en heer!

„En heer!" Dit suisde als een zweepslag. De spreker stond nog steeds in het raam. Zijn trekken werden thans zichtbaar. Nog viel geen woord. En niemand begreep, waarom hij zich juist door dit suizende „en heer" in Krasny's wijnlied onzeker en getroffen voelde.

V.

De missie van Engländer.

Reeds sinds geruimen tijd deed Ferdinand moeite, Alfred Engländer's verblijf te weten te komen, want al 'n jaar lang had hij niets meer van hem gehoord. Zijn brieven, geadresseerd aan het veldpostnummer en de rezerve-batterij van het artillerie-regiment, waarbij zijn vriend diende, kwamen onbestelbaar terug. Had men den onbruikbaren soldaat overgeplaatst, had men hem ontslagen, of was hij in den oorlog omgekomen? De onzekerheid omtrent Engländer's lot drukte Ferdinand, sedert hij in de zuilenzaal verkeerde, dubbel sterk.

Al zijn naspeuren bleef vergeefsch. Door Alfred's broeders werd Ferdinand met gemengde gevoelens, ja met kwalijk verheelden afkeer ontvangen. Alfred was eenige maanden geleden, vertelden zij, als totaal onbruikbaar wegens „geesteszwakheid" ontslagen. Helaas scheen deze verbazingwekkende diagnoze wel zoo ongeveer met de waarheid overeen te stemmen, want Alfred weigerde, zijn adres op te geven, en ontving alles, zelfs de geldzendingen, onder een postbusnummer. Voortdurend veranderde hij van woning, opdat niemand hem op zijn goed verborgen spoor kon komen. Dat alles zou alleen gebeuren uit haat jegens zijn familie, en Alfred's levenstaak zou het zijn, die familie onmogelijk te maken. Men had tevergeefs getracht, een arts in zijn omgeving te brengen, de eenige vorm van hulp die nog over bleef: door zijn eeuwige zigzagvlucht was ook deze reddingspoging mislukt. Thans echter had de familie genoeg van die pijnlijke geschiedenis: Alfred kon blijven, waar hij wilde. Een treurig, een verloren geval, dat zelfs zoo zorgzame zielen als de broeders nu definitief hadden opgegeven.

Dagelijks maakte Ferdinand lange dwaaltochten door de stad, om het toeval eener ontmoeting een kans te geven. Op bepaalde punten had hij een gevoel van helderziendheid: Hier is hij dichtbij! Doch niettemin trok de vervolgde zich al verder terug.

Eens, 's namiddags tegen vijf uur, toen Ferdinand in een plotselingen aanval van zwaarmoedigheid uit de zuilenzaal op straat trad, zag hij op het trottoir van den overkant Alfred Engländer's gestalte staan. De twee begroetten elkaar niet als vrienden na een lange ontbering, doch staarden elkaar stom aan. Maar dit waren de eerste woorden, die Engländer sprak:

„Ik wacht hier al vijf kwartier op je, want ik heb in een afschuwelijken tijd van mijn leven de gelofte afgelegd, het stinkhol van dit café nooit weer te betreden."

Wanneer zich iets verwerkelijkt, wat lang werd begeerd, dan is de eerste gewaarwording zelden zuivere vreugde en veel vaker een met ontgoocheling vermengde stugheid. Ferdinand schaamde zich en was er tegelijk misnoegd over, dat in Engländer's begroetingswoorden bedilzucht scheen te liggen.

„Kom, we zullen naar mijn kamer gaan," zeide hij. Onderweg bleef hij voortdurend 'n pas of wat voor Engländer uit. Deze haast had nog 'n anderen grond, den angst namelijk, zijn vriend aan te kijken: zoo verschrikkelijk was Alfred veranderd.

Nu stonden de vrienden na tragische jaren in een nauw kamertje van dezelfde stad weer tegenover elkaar. Beiden waren ze offers van den oorlog. Maar al droeg Ferdinand's schedel ook een diep litteeken, al hing zijn rechter arm nog altijd zwak en pijnlijk in het schoudergewricht —: Engländer, die nooit den vijand had gezien, was nog veel erger toegetakeld. Hij had zijn hoofdhaar totaal verloren. Zijn gelaat glom gezwollen en geel. Hij kneep zijn oogleden iedere sekonde onder een nerveuzen dwang dicht, waarbij zijn mond scheef omhoog trok. Zijn verwaarloosde kleeding maakte niet duidelijk, of zijn toestand uit armoede ontsproot of uit groeiende onachtzaamheid. Aan jas en vest ontbraken de meeste knoopen, en de veters der laarzen waren uit korte stukjes aaneengeknoopt.

Ferdinand had spijt van zijn koelheid en sloot hem vast in zijn armen. Engländer bekende:

„Het is vandaag niet voor het eerst, dat ik op je heb

staan loeren. Wees niet boos! Maar ik heb me altijd uit de voeten gemaakt, wanneer je in gezelschap van die lui daar te voorschijn kwam."

„Er zijn toch ook heel goede gezichten onder!" zeide Ferdinand, en hij bespeurde dat zijn stugheid weer opkwam.

„Goed zijn die gezichten niet, Fred; ze zijn wat je wilt, maar niet goed. Begrijp me wel! Ik oefen geen kritiek uit. Je moet weten, dat ik volstrekt geen tijd meer heb voor kritiek. Ik heb ook geen tijd meer voor het verleden. Let dus op, ik zeg 't je nu meteen: van wat ik heb doorgemaakt, zal ik je geen woord vertellen. En ook jij zult mij niets vertellen. Dat ligt achter ons. Geen woord over oorlog, militairisme, verwonding, en dergelijke zwijnerijen! En dat jij in dat gezelschap bent geraakt, weet je, dat heeft wel zoo moeten zijn, dat verrast me niet. Het komt me voor, alsof ik je dat jaren geleden al voorspeld had."

„Wat heb je dan tegen dat gezelschap?"

„Volstrekt niets heb ik er tegen. Ik herhaal, dat mij geen tijd meer over blijft, kritiek uit te oefenen. Ik ben nu de mensch op de wereld, die het meest weet. Dat moet je van mij gelooven. Er leeft in Weenen niemand, en in Parijs en in Rome en in Jeruzalem en in China en in Tibet niemand, die zoo diep is doorgedrongen, als ik. Daaraan valt niets te veranderen! Waartoe kritiek? Die is immers ook maar een huichelachtige, moralizeerende uitdrukking der levenskonkurrentie. Ik behoef geen kritiek. Alles, wat is, staat op zijn eigen plaats. God heeft ook het vuil geschapen. Ik weet, waarom. Hij sleept ons door het vuil, om te zien, of het aan ons blijft hangen. Dat is de geschiedenis der veertig jaren, die Israël in de woestijn heeft gedwaald. Ieder wordt op de proef gesteld. Ook jij! Waarom jij niet? Ik zelf was immers het werktuig, dat jou naar buiten heeft gestooten. Anders zou je nu heel knus 'n dorpskapelaan of 'n veldkuraat zijn, in plaats van in de zuilenzaal te zitten."

Engländer lachte uitbundiger, dan bij dit denkbeeld paste. Ferdinand echter had, terwijl hij antwoordde, het pijnlijke bewustzijn, niet uit zichzelf te spreken, doch onder

den invloed van wat sedert eenige weken van dag tot dag en uur tot uur zijn oor binnenging:

„Ik weet niet, waarom je juist de geestelijke menschen en de kunstenaars met den titel „vuil" vereert. Er zijn 'n paar enorme kerels onder. Wanneer iemand ter wereld een betere toekomst en de verlossing van al het afschuwelijke zal uitdenken, dan zijn *zij* het. Ik begrijp je niet. Geloof je werkelijk, dat de beesten van menschenschenders in uniform, van ministers, zwendelaars en zwelgers minder „vuil" zijn?"

Ferdinand wist heel goed, dat hij een fraze had uitgesproken, waaraan hij zelf niet hard geloofde. Engländer evenwel trok het smartelijk gezicht van een stervende, die verhinderd wordt, zijn laatste beschikkingen te treffen:

„Je dwingt me, mijn tijd met bijzaken te verspillen. Het verschil kan ik je gemakkelijk duidelijk maken. De een of andere generaal, 'n minister, 'n houthakker, 'n metaalbewerker: dat is alles vrijwel hetzelfde. Een brok bezielde, min of meer schrandere materie, anders niet! De een draait schroeven, de ander een dilpomatieke nota. Zij weten niets van 's levens diepte en hebben ook geen verplichting, er iets van te weten. Maar de Geest is een vreeselijke staat en een ontzettende plicht. Bij het geringste verraad, bij den geringsten afval gaat hij in stinkende ontbinding over, die de schrik is van alle engelen. In de gezichten, waarvan wij spreken, kan ik het teeken dezer ontbinding lezen, het luciferisch zegel van den afval, de zucht wraak te nemen voor den toestand van onbeschrijflijke ellende, die Godverlatenheid heet. Bekijk de moderne kunst van deze lieden eens! Haar merkteeken is de haat zonder grond, de haat als zoodanig. Je hebt het woord „verlossing" misbruikt. Geloof je, dat deze lieden aan de toekomst denken, of het volk liefhebben, het proletariaat welks naam zij steeds in den mond voeren? De zwendelaars der politiek zijn nog heiligen, vergeleken bij hen! Zij zoeken de revolutie, zooals de zieke een verdoovingsmiddel, om bevrijd te raken van hun eigen gruwelijken toestand."

Engländer begon zonder oorzaak plotseling te snikken. Het was akelig. Daarna keerde hij zich van Ferdinand af. Hij wilde iets persoonlijks hem niet in 't gezicht zeggen:

„Ieder mensch is nu eenmaal 'n soort spiegel, de een gebroken, de ander met vuil besmeurd, de meesten zijn beslagen, of leeg. De geniale spiegels bevatten misschien het beeld der ware werkelijkheid. En bij jou, mijn beste, bij jou was of is er nog 'n heel klein stukje blauwe hemel in, hoewel al heel ver en wolkig... Maar juist daarom mocht ik je zoo graag, en daarom wacht ik al sinds dagen voor het café op je, daarom ben ik hier gekomen, nadat ik me van alles heb los gemaakt, werkelijk van alles..."

Hij wenkte.:

„Zwijg! zeg nu niets! Ik heb geen tijd. Je mag mij niet in de rede vallen. Ik zal trachten, je te verklaren, wat *ik* voor de wereld wil doen."

Engländer ging op Ferdinand's bed liggen, sloot zijn oogen, en scheen na een poos te zijn ingeslapen. Ferdinand kon een groeiende beklemming niet meester worden. Eindelijk kwam de vreemd geworden stem terug:

„Je weet, dat ik een Jood ben. Wat is er nu weer? Onderbreek me niet!"

„Ik heb totaal niets gezegd."

„Je onderbreekt me voortdurend."

„Ik weet niet, wat je hebt."

„Je wilt natuurlijk zeggen, dat ik naar mijn geest een Christen ben. Dat klopt. Naar het vleesch een Jood, naar den geest een Christen, zooals Paulus, de apostel, dien ik begrijp als mezelf. Hierin ligt ook het geheele probleem."

Ferdinand had graag licht opgestoken, want er heerschte een sombere, regenachtige namiddag, doch hij vreesde, Engländer te prikkelen. Deze bemerkte de flauwe afdwaling in de gedachten van zijn toehoorder, en vloog op:

„Wat wil je eigenlijk?"

„Niets, volstrekt niets! Wat doe je raar!"

„Ik verzoek je dringend, nu geheel bij de zaak te blijven.

Het gaat niet alleen om *mijn* heil. Ben je nu gekoncentreerd? kan ik spreken?"

Ferdinand ging stil zitten. Engländer sprak tegen het plafond:

„Je hebt gelijk. Ik ben een Christen, naar den geest. En een mijner groote zonden is het, dat ik uiterlijk niet tot Christus ben getreden, maar den doop heb versmaad. De oorzaak van mijn halsstarrigheid kan een mensch als jij niet begrijpen. Zij spruit voort uit een buitengemeen moeilijken toestand, dien ik niet de kracht had, te overwinnen. Ik was een slaaf der menschenvrees, ik was te ijdel, om mij door een schijnbaar voordeeligen ruil aan de verdenking van opportunisme bloot te stellen..."

En na een wijle van droomerig nadenken voegde hij hieraan toe:

„Eén ding mag men ook niet vergeten: de nawerking in mij van het bloed eener keten vrome, aan het Christendom vijandige voorouders."

Ferdinand kon een interruptie niet onderdrukken:

„Is het naar den geest niet onverschillig, in welk onappetijtelijk papen-register wij zijn opgeteekend?"

Engländer hoonde:

„Je praat weer eens vanuit de hoogte der intelligentie. De naam van een zaak is waarlijk niet onverschillig. In den beginne was het Woord. Vóór men den appel een appel noemde, was hij een wezenloos ding en geen vrucht. Wij zien de werkelijkheid slechts in armzalige verkorting. Door de naamgeving, door de heilige formule en den ritus wordt het goddelijke wezen der wereld in onze verkorte werkelijkheid getrokken. Dat is het geheim van den doop. Maar jouw ooren zullen wel al te zeer aan ekonomische beschouwingen zijn gewend, om voor mijn overtuigingen meer dan medelijden over te hebben. Ik zie het je aan."

Ferdinand draaide het licht op:

„Waarom spreek je zoo vijandig tegen mij?"

„Vergeef me!" — Engländer lag daar met gesloten oogen. Hij leed. — „Je begrijpt me totaal verkeerd. Het feit dat ik met jou van deze dingen spreek, is het allergrootste

bewijs van vriendschap in mijn leven. Maar het is eenvoudig afschuwelijk, dat je mij niet aan het woord laat komen."

Hij steunde wanhopig:

„Het is 'n mooie geschiedenis! Op deze manier komt de heele zaak in de war. Het lag volstrekt niet in mijn bedoeling van mijzelf te spreken, hoewel ik er reden te over voor heb. Alleen jij brengt me arglistig telkens weer op de ezelsbrug van het ik. Mijn levenstoestand is alleen daarom van eigenaardige belangrijkheid, omdat hij in kern den toestand van geheel Israël bevat. Het tragische lot van Israël is mijn lot: de feitelijke verloochening van onzen Messias tegen beter weten in!"

Ferdinand vocht niet langer tegen zijn begeerte, Engländer te prikkelen:

„Ik heb mij nooit het hoofd gebroken over den Messias of iets dergelijks. Maar bij de Joden heeft mij één ding altijd goed bevallen: dat zij, in weerwil van alle vervolgingen, voortdurend als helden weerstand hebben geboden aan het Christendom!"

„Alsjeblieft, onthoud je toch van zulke vechtlustige banaliteiten!" riep Engländer, en hij werd bloedrood: „Israël en Christus zijn één. Aan jouw heldhaftigen tegenstand hebben wij het joodsche materialisme te danken, dat is het verbitterde ressentiment van Israël tegen zijn eigen hooger zelf; en daarbij nog het skeptische nihilisme van die ontrouw. Begrepen?"

Hij werd weer rustig en giftig:

„Dat wij op een keerpunt der tijden leven, zul jij zeker ook wel gelooven?"

„Stellig!"

„En dat keerpunt hebben volgens jouw meening natuurlijk keizers, koningen, generaals, politici en industrieelen op touw gezet?"

„In zekeren zin, ja..."

„Zoo?! En de revolutie moet dat alles wegvagen! En dan zal een betere tijd aanbreken! Niet?"

„Ik weet het niet. Maar waarom mag ik niet hopen en gelooven?"

„Jij armzalig mensch! Wordt de mestvaalt verwijderd, als je haar omwoelt? Jullie zult er allemaal in stikken. Ik alleen weet den weg . . ."

„Daar ben ik dan nieuwsgierig naar."

„Helaas dalen in den loop der geschiedenis de godsideeën af tot schijnheilig gemaskeerde machtsideeën van menschelijke belangengemeenschappen. Dat komt uit voor de Katholieke Kerk en voor het Jodendom. Godsideeën echter kunnen slechts tot een zeker punt onderduiken, dan drijft hun innerlijke stuwkracht hen weer omhoog. Dit punt is thans bereikt, de aeöon is gesloten. Dat weet ik. Misschien weten ook anderen het. Een geweldig man als de rabbi van Doenajow weet het bepaald. En de kardinaal-aartsbisschop van Weenen zou het kunnen vermoeden. . ."

Een wereldsche geslepenheid vloog over Engländer's gezwollen trekken:

„Ik kan zeggen, dat ik sedert Zloczow dag en nacht heb gestudeerd, om mijn bewijzen te vinden. Niet kwaad zijn de aanduidingen in den Talmoed, bij Zohar en Sepher Jezirah . . . Ik heb per slot ook geleerde hulp gehad. Neem slechts den naam Jezus in 't hebreeuwsch: Jehosja . . ."

Daar schoot hem iets prettigs te binnen:

„Mijn hemel, jij bent immers aartsbisschoppelijk seminarist geweest! Bravo, bravo! Dan zul je je nog wel 'n tikje hebreeuwsch herinneren. Jehosja! Stel je den naam goed voor!"

Hij teekende vijf groote letters in de lucht:

„Het tetragramma, de naam Gods, en daartusschen in een „sj", hebreeuwsch „Sjin", kijk . . ."

Onophoudelijk teekende hij groote halen voor Ferdinand's oogen:

„De „Sjin" is, zooals Zohar zegt, een der drie moeders, waaruit de schepping stamt. Goethe's Faust heeft trouwens niet alleen zijn moeders gratis aan Zohar ontleend. Waar sprak ik van? Ik weet 't niet: jij hebt zooveel negatie in je, dat ik me heelemaal niet kan koncentreeren. O ja! de Sjin. Je zult weten, dat ons heiligste gebed, het Sjemah, met een Sjin begint. Bekijk zoo'n Sjin nu eens goed! Zij bestaat uit vier balken. Vermoed je al iets? De Sjin is niets anders dan

een kruis, welks einden anders zijn gelegd. Midden in den joodschen naam voor God staat een kruis, dat als vijfde letter het tetragramma tot den naam van den Messias voltooit. Gaat je eindelijk een licht op?"

Hij sloeg zich meermalen met de vlakke hand tegen het voorhoofd:

„Een bijkomstig inzicht, 'n aardigheid, meer niet. O God, als het mij maar beter ging! Ik heb kracht noodig, kracht, kracht, om de zaak ten einde te voeren..."

Ferdinand wist niet, wat hij van al dat nonsensikale gepraat moest denken. Hij herinnerde zich, dat Engländer reeds in het begin van hun vriendschap dergelijke scène's had opgevoerd, waar je hulpeloos en zonder begrip tegenover stond. De verdenking was niet af te wijzen, dat ook heden de begeerte om te verbluffen en te verwarren de hoofdrol speelde. Alleen het gelaat van den vriend was totaal veranderd. Het leek, alsof hij 'n ernstige geelzucht nog niet te boven was. Terwijl hij z'n oogen stijf dichtgeknepen hield, smeekte hij:

„Toe, zwijg nu al is 't maar vijf minuten lang! Ik moet tot mijzelf inkeeren, om je zuiver chronologisch het ontstaan van mijn idee..."

Hij maakte zijn zin niet af. Ferdinand wachtte gehoorzaam en probeerde vergeefs, in dit vreemde gelaat zijn vriend terug te vinden. Na 'n poos begon Engländer, zonder zijn dichtgeknepen oogen te openen, met een door tranen trillende stem:

„In September 1907 boven op den Semmering... Ik was nog 'n kleine jongen. In dien tijd is de oude Engländer, mijn vader, gestorven. Ik zal hem nu steeds den ouden Engländer noemen, niet uit tekort aan respekt, doch omdat het woord „vader" mij enorme moeilijkheden berokkent. Ik heb den ouden Engländer niet mogen lijden; alles, wat ik in mijzelf verafschuwde, heb ik in hem gehaat. Wij hebben niet op goeden voet met elkaar gestaan... Ook hij was vol ergernis en ontevredenheid over mij, hij heeft zich altijd gehouden aan zijn oudere, beter terecht gekomen zonen. Maar ik was stellig nog veel onbillijker tegenover

hem, dan hij tegenover mij. Een verschrikkelijke jeugd vol krizis en bitterheid lag achter mij; en toen kwam deze nacht.

„De acht-en-twintigste September 1907. 's Avonds om negen uur is hij in een bergsanatorium gestorven. Ik ben gevlucht uit de familie-bijeenkomst. Regen, mist, storm, geen levende ziel meer buiten. Aan den weg heb ik mij niet gehouden, den ganschen nacht heb ik in de bergen rondgedwaald... Het was geen leed, doch 'n soort hypnoze: mag *ik* ooit weer eten, nu hij niet meer eten kan? Dat heb ik mij honderdmaal afgevraagd. En mag *ik* nog boven op de aarde leven, wanneer hij er nu in begraven zal worden?

„Ik heb mij neergegooid en mijn gezicht met wellust in vuile gaten begraven, om hetzelfde te lijden, wat een doode lijdt. In den morgen hebben ze dan 'n jacht naar mij op touw gezet. En nu komt het, let goed op! Vandaag is het weer 28 September: de verjaardag. Het vorige jaar had ik op dezen dag een geweldigen droom. Het was mijn ergste tijd in Zloczow, vlak voor onzen afmarsch naar het zuidelijk front. De eerste-luitenant, mijn vijand, heeft mij dag-in, dag-uit gesard als 'n schurftigen hond. Jij was weg, ik had geen bescherming meer en heb maar gehoopt, dat ik vroeg of laat zou krepeeren. Toen kwam op een nacht de droom. Opnieuw was hij gestorven, de oude Engländer; opnieuw heb ik weenend en schreiend door den regen gedwaald... Ditmaal echter zijn het geen bergen, maar 'n groote, moerassige vlakte. Plotseling weet ik: Hier, waar ik sta, hier onder mijn voeten ligt hij begraven. Ik kniel en begin de aarde op te krabbelen als 'n mol. Het gaat reusachtig. Ik kom in een nauw, maar uitgebreid systeem van graven, dat zich onder de aardoppervlakte overal heen vertakt. In 'n kleine grafkamer staat de oude Engländer voor een lezenaar. Hij bidt; hij heeft zelfs een mutsje op. Ik heb hem in zijn leven nooit zien bidden: de oude Engländer was 'n overtuigd liberaal en vrijdenker. Dat heeft hij tenminste altijd beweerd en ik heb onmin genoeg met hem over deze dingen gehad. Maar nu staat hij daar in zijn onkomfortabel graf, hij buigt vroom naar alle kanten, en bidt... En ik weet op dit oogenblik,

dat miljoenen dooden rondom in hun kamertjes staan, en bidden ... Een raar gevoel.

„Nu trekt de oude Engländer 'n verstoord gezicht. Hij kijkt mij aan over zijn scheef lornjet. Maak je niet belachelijk, Alfred, zegt hij. Maar wat moet ik dan doen, papa, vraag ik hem. Denk over ons Joden, dus ook over jezelf, beter en juister na, mijn kind, antwoordt hij. Dan bladert hij in zijn gebedeboek en begint weer te zoemen.

„Deze droom heeft mij verschrikkelijk opgewonden. Jou zegt hij natuurlijk niets, dat begrijp ik. Mij heeft hij maanden lang bezig gehouden. Ik heb gestudeerd en gestudeerd, vooral in mijn hospitaaltijd, en al mijn opvattingen heb ik nogmaals van meet af onderzocht. De overtuiging, die ik onder felle smart (ik was ook heel ziek) heb gewonnen, is onwankelbaar. Ik moet nu de groote gelegenheid aangrijpen ..."

Hij vloog van bed op:

„Mijn hemel, hoe laat is het?"

Ferdinand keek op zijn horloge:

„Over achten."

Engländer bleek hevig verschrikt:

„Dan moeten we gauw weg! Ik heb 'n afspraak met Simon Kurz. Jij moet Kurz leeren kennen. Hij is deskundig, en stemt in met mijn idee. Maak je klaar! Ik stel ten slotte vast, dat jij de Christen bent naar het vleesch, die getuige moet zijn van mijn daad."

Ferdinand trachtte te lachen, om den Engländer van vroeger te voorschijn te roepen. Misschien was alles toch maar 'n soort ziekelijke tooneelvoorstelling. Alfred ging echter op zijn lachen niet in, doch keek hem slechts verward aan. Nu besloot Ferdinand uit nieuwsgierigheid en bezorgdheid, zijn vriend te volgen.

Ze betraden 'n klein koffiehuis, in 'n buurt die Ferdinand ternauwernood kende, ver buiten. Ferdinand verlangde hevig naar het oogenblik, dat achter het geelzuchtig gelaat en dwaas gedrag de echte Alfred weer zou opduiken. Hem verwarde de angst van een kind, dat zich vreemd voelt tegenover een bemind mensch, daar dit hem afschrikt door onbehaaglijke gebaren en verontrustende woorden. Englän-

der trok Ferdinand naar 'n vuile tafel. Opgewonden loerde hij naar de deur:

„Anders is hij nooit te laat. Dat moet vandaag 'n heel bizondere reden hebben."

De bezoekers van dit koffiehuis zagen er opvallend uit. Poolsche Joden met oogen vol schrik en angstig slepende schreden gingen in en uit. Zij onderzochten behoedzaam en nauwgezet de gezichten der aanwezigen. Velen van hen sleepten bundels, pakken of rugzakken mee. Beantwoordde iemand hun zoekenden blik, dan geraakten zij in opwinding, trillingen als van samenzweerders speelden over hun trekken, zij knipoogden, wenkten en wiegden, om koopers te lokken. Marktvrouwen zaten in 't rond en bliezen op hun bevroren vingers. Koetsiers en chauffeurs speelden kaart. Een paar goedkoope hoeren rustten van haar inspanningen uit.

Ferdinand wilde het gesprek op den oorlog brengen, op het laatste jaar dat hen beiden had gescheiden, en trachtte, Engländer omzichtig ertoe te brengen, dat hij alle inbeeldingen zou laten varen en over zijn leven in dien tijd zou spreken. Doch deze wendde zijn blik niet van de deur af:

„Schei toch uit, dat is nu immers allemaal onverschillig! Sedert ik het ware medikament ken, denk ik niet meer aan zulke dingen... Waar blijft hij toch?!"

Haast was Ferdinand opgestoven. Maar hij beheerschte zich:

„Neem me niet kwalijk, Engländer! maar ik ben heelemaal niet tevreden over je. Je ziet er onmogelijk uit. En al twee uur lang kwel je me met orfische woorden. Wat is er dan eigenlijk aan de hand?"

„Dat zul je op het juiste moment vernemen."

Ferdinand schoof woedend zijn kop weg:

„Luister eens, nu heb ik er genoeg van! Geef mij een menschelijk antwoord!"

„Daar is hij!"

Engländer zwaaide met zijn hand in de richting der deur. Daar stond een kleine man in een lange overjas, die hem tot de enkels reikte. Op zijn hoofd droeg hij een potsierlijken zwarten stroohoed. Engländer riep:

„Kurz! Hallo! Kurz!"

Maar Kurz bewoog zich niet. Vlak bij de deur voerden twee marktvrouwen een nijdig gesprek. Wie het lokaal wilde betreden, moest tusschen de kijvende vrouwen door. Kurz stond aan den grond genageld. Engländer riep hem opnieuw:

„Maak een omweg, Kurz!"

Daarna keerde hij zich tot Ferdinand:

„Hij is streng geloovig, echt streng geloovig. De joodsche traditie verbiedt een geleerde, tusschen twee vrouwen door te gaan."

Kurz reikte Ferdinand een slappe, vergeestelijkte hand. Men kon niet recht onderscheiden, of de roodachtige woekering op zijn wangen een baard was, of slechts ongeschoren stoppels. De zingzang van zijn stem klonk onverschillig en tegelijk sentimenteel en vermoeid. Zijn antwoorden waren ontwijkend.

Engländer verging van ongeduld:

„Nu, wat brengt u? hebt u hem eindelijk gesproken?"

Kurz zong voor zich heen:

„Neen! met hemzelf heb ik niet gesproken. Dat stelt u zich te gemakkelijk voor. Maar het zal wel gaan..."

„Wanneer zal het gaan? morgen?"

„Neen! morgen nog niet..."

„U bent verschrikkelijk, Kurz! Men moet alles uit u trèkken. Praat toch eens uit uzelf! Wanneer dus?"

Den kleinen Jood verliet zijn langzame en matte rust niet:

„Eerst moeten de groote feestdagen voorbij zijn."

„Mijn god, dat is nog meer dan een week! Wie weet, wat er in dien tusschentijd gebeurt! De vernietigingsduivels worden van dag tot dag sterker. Misschien zal over veertien dagen niemand meer naar ons willen luisteren... Altijd maar wachten, wachten... "

Kurz wiegde met zijn hoofd:

„Wat kan men eraan doen? Heeft de wereld tot nu gewacht, dan zal zij ook tot de volgende week wachten."

Engländer dempte zijn stem niet, nu hij tot Ferdinand sprak:

„Kurz gelooft in Christus! Een wonder bij 'n oostelijken

Jood! Wij zijn geheel onafhankelijk van elkaar tot hetzelfde rezultaat gekomen. Hij is een innig overtuigde! Maar, wat ook gebeure, hij zal altijd orthodox blijven."

Hij wendde zich weer opgewonden tot den kleinen man:

„Niet waar, Kurz? u zult hem de vraag stellen en hij zal beslist antwoorden?"

Simon Kurz liet zich niet tot een al te bepaalde belofte verleiden:

„Dat kan wel..."

„En mijn vriend hier kan meekomen, niet?"

Het antwoord klonk niet overmatig uitnoodigend:

„Wanneer mijnheer wil, kan mijnheer meekomen."

Simon Kurz hield voortdurend zijn hoofd gebogen. Zijn oogleden waren half gesloten. Engländer bemerkte Ferdinand's verbazing daarover en verkondigde met onverholen trots:

„Het voorschrift eischt, dat een geleerde in onbekend gezelschap of op een openbare plaats de oogen neerslaat."

En hij voegde er niet minder luid aan toe:

„Kurz is in de strengheid van zijn leven een heilige!"

Ferdinand verkreeg op dezen avond geen klaarheid meer over Engländer's „idee", noch over zijn waren toestand.

VI.

De dans van den wonderrabbi.

Een week lang liet Engländer zich niet zien. Ferdinand, hevig verontrust, verscheen enkele avonden in het koffiehuis. Vergeefsch! Ook Simon Kurz vertoonde zich niet.

Den negenden dag eindelijk stond Engländer weer in de kleine kamer van zijn vriend. Het liep tegen vier uur; Ferdinand wilde juist uitgaan.

„Kurz wacht beneden," zei Alfred: „hij wilde deze woning niet betreden. We hebben er over beraadslaagd, maar je kunt nooit weten, meent hij. Hij wil geen fout begaan. Een zeer streng vasten ter voorbereiding ligt achter ons. Vandaag wordt het waar gemaakt. Wanneer God ons helpt,

zullen wij de brug slaan. Je ziet, dat ik mij van zwakte en opwinding nauwelijks op de been kan houden. De rabbi van Doenajow, naar wiens woning we nu zullen gaan, is een der grootste figuren der joodsche hiërarchie. Hij speelt daarin misschien een gewichtiger rol dan menig kardinaal in de kerkelijke wereld. Onafzienbaar zijn de gevolgen, wanneer het ons gelukt, hem ervan te overtuigen, dat Jehosja uit Nazareth de rechtmatige Messias van Israël was. Kun je bevatten, wat dat beteekent, na negentienhonderd jaren van vijandschap Israël met Christus te verzoenen?! Een nieuw tijdperk der aarde breekt aan! Ach, het kan natuurlijk niet dadelijk bij de eerste poging gelukken, dat weet ik zelf heel goed. Maar helaas, helaas heb ik zoo weinig tijd meer..."

Ferdinand hing zijn pet weer aan den haak:

„Wat heb ik er dan eigenlijk mee te maken?"

Alfred Engländer had vandaag al het kwetsende en hoonende afgelegd. Hij vroeg deemoedig:

„Laat mij niet in den steek, Fred! Al kun je ook als 'n onnoozele goi de geheele draagwijdte der idee nog niet bevatten, laat me niet alleen! Jij bent mijn eenige vriend en moet in het grootste uur van mijn leven, waarvan men nog eeuwen later zal spreken, bij mij zijn als mijn getuige... Toe, kom nu! Kurz is een zwak, ziek mensch, en heeft dagen lang gevast. Het lange wachten zou hem kunnen schaden!"

Simon Kurz, die beide vrienden beneden op straat ontving, zag er inderdaad uit om medelijden mee te hebben. Hij hield als steeds zijn oogen half gesloten, en wankelde bij iedere schrede.

Ferdinand stelde de vraag, met welke trem het adres te bereiken was. Kurz zeide niets en trachtte slechts, vlugger voort te gaan. Ook Engländer hulde zich in zwijgen. Het was duidelijk, dat om de een of andere godsdienstige reden de gang te voet moest geschieden.

Slechts eens op dezen gedenkwaardigen weg verviel Engländer in een verbrokkelden monoloog. Hij droomde van den volgenden stap, die te doen was, indien de rabbi

van Doenajow zijn hart voor de nieuwe waarheid opende. Dan moest een samenkomst tot stand worden gebracht tusschen den joodschen exilarch en een katholiek kerkvorst, opdat de voorwaarden van den grooten vrede tusschen Israël en Christus besproken werden. De kerk zou jubelen: de bekeering der Joden was immers haar alleroudst en allerheiligst verlangen.

Simon Kurz sloeg 'n stille zijstraat in. Het huis, dat zij betraden, was een donker proletariërshuis vol scherpe, vochtige en schimmelige reuken, zooals alle huizen rondom. De menschen echter, die het bewoonden, schenen geen proletariërs te zijn. De last eener pijnigende vreemdheid legde zich op Ferdinand's borst. Voor hij in den schemer van het portaal nog iets kon onderscheiden, hoorde hij een nerveus gescharrel en geschuifel op alle verdiepingen, het slaan van honderd deuren, en een dof, gelijkmatig gejammer, dat op een mislukt gezang leek. Met groote intervallen sprongen de klanken telkens weer de toonladder op, om boven verschrikt en vragend te blijven staan.

Ook Engländer scheen onder 'n soortgelijke beklemming te lijden, als Ferdinand: hij maakte plotseling een passieven en willoozen indruk. Simon Kurz pakte zijn begeleiders beet en trok hen voort. Nu pas maakten zich gestalten uit de vaalheid der gang los. Vrouwen met kinderen drongen op. Overmatige nieuwsgierigheid staarde de vreemdelingen aan, nieuwsgierigheid, uit wier diepte de afkeer loerde.

Het verkeer in dit huis was zoo levendig, dat men slechts met moeite de trap kon beklimmen. Veel meer vrouwen dan mannen vertoonden zich. Ferdinand vond het merkwaardig, dat deze vrouwen niet de kleeding droegen van tobbende armoede, doch afgedragen damesjaponnen der oude mode, en oorspronkelijk fijn schoeisel met scheefgeloopen hakken. De mannen droegen allen spiegelende kaftans en fluweelen hoofddeksels, die zij ook binnenshuis niet afzetten.

Op den overloop der tweede verdieping stond een Jood, zooals Ferdinand er nog nooit een had gezien. Hoog opgericht, een athleet met lichten baard, roode wangen, en

wilde, vastberaden trekken, scheen hij de taak te hebben, ongenoode gasten van déze plaats weg te jagen. Verachtelijk monsterde hij de drie. De meest verachtelijke blik (zoo scheen het Ferdinand) trof Engländer, die er hier onzeker en gedrukt uitzag. Slechts met 'n onverschillig gemompel beantwoordde de athleet den groet van den kleinen Kurz; daarna opende hij voor de bezoekers een deur, zonder zich verder om hen te bekommeren.

Het was een groote kamer, die voor hen open ging, of liever een zeer ruime keuken met een enorm fornuis, waarop ongewasschen tafelgerei rommelig dooreen stond. De kaalheid der kamer was geen gewone kaalheid, doch de vuile leegte van een woonplaats, die de huurder op het punt staat te verlaten. Tien mannen ongeveer stonden van een lange tafel op, en wachtten op het naderen der vreemden. Door een onbekende oorzaak viel Ferdinand en Engländer dit naderkomen ongemeen moeilijk: zij hadden te vechten met een verlegen schroom. Ferdinand moest den tienvoudig vorschenden blik der mannen verdragen. Hij meende te gevoelen, dat deze blik een lange verandering doormaakte van angstige vijandigheid tot bedaarde opluchting.

Daarna pas wijzigde zich het geheele beeld voor hem, want hij zag niets meer dan den geweldigen, wilden kop van hem, die in de leunstoel bij het venster zat. Misschien zou de kop van den rabbijn op het eerste gezicht minder sprookjesachtig-verschrikkend zijn geweest, had de enorme pelsmuts hem niet gekroond, die zijn gezag verdubbelde en verdrievoudigde. De pelsmuts was echter niets anders dan de hoogere macht van den baard, die wezen en leven vormde van dit gelaat. De donkergrijze baard begon reeds onder de oogen uit te stroomen, de glanzende krullen der slapen vermengden zich met hem, zelfs op den rug van den heerschzuchtigen neus groeide een kleine bos grijze ruigte. Een hypnotisch leven ging van den baard uit, hij kon glimlachen en toornen, ja deze gemoedsbewegingen in verschillende graden uitzenden of terughouden; hij bepaalde, op welken afstand men blijven moest. Het onrustige leven van den baard werd alleen door twee kleine, fonkelende sterren

geregeerd, die hof hielden in de diepste diepte der oogholten, en thans den drie binnentredenden bevalen, te naderen.

De oude liet hen een geruime poos voor zich staan, zonder bepaalde belangstelling voor hen te toonen; daarna knipte hij met twee vingers van zijn welverzorgde hand. Een jongmensch stond op van de schabel naast hem en sloop op zijn teenen naar de tafel der overige Joden. De rabbi knipte opnieuw, zonder een woord te zeggen. Een smalle bank werd aangedragen. Ferdinand wilde naast Kurz en Engländer gaan zitten, doch een verhulde blik van den gigant trof hem, en reeds zat hij — hoe het gebeurde, wist hij niet — op de schabel aan de voeten van den rabbi. Deze knikte eenige malen, alsof hij met den jongen Christen en met zichzelf tevreden was. Hij liet 'n oogenblik zijn weeke en blanke hand op Ferdinand's schouder rusten. Men kon voelen, dat deze hoogmoedige, voor het reuzenlichaam veel te kleine hand zich nooit met de geringste aardsche bezigheid had ingelaten.

Rechts naast den rabbijn bevond zich een kleine tafel, waarop een brood en een mes lagen, met een bokking op 'n bord. De reuk van den visch steeg Ferdinand onaangenaam naar den neus. Zonder dat bleek waarom schoof de oude nu eens het bord op de plaats van het brood, legde hij 'n ander maal het mes van rechts naar links, en dan weer alle voorwerpen op hun oude plaats. Ferdinand, op zijn lage, ongemakkelijke schabel, waagde geen beweging, zoozeer was hij reeds onder de betoovering geraakt van den machtigen mensch naast hem.

De rabbi boog plotseling ver achterover en sloot zijn dikke, zware oogleden. Met één slag zweeg het geraas aan de lange tafel, waar de tien mannen zaten. Men had kunnen gelooven, dat de reus was ingeslapen. Ferdinand keek, hulp zoekend, naar Engländer. Alfred's gezicht was niet geel meer: het gloeide koortsig rood en afgetrokken. Zoo ziet een ten doode opgewonden kandidaat er vlak voor zijn eksamen uit. Ook hij bewoog zich niet.

Uit de omvangrijke borst van den rabbijn echter steeg,

terwijl hij rustig scheen te slapen, een zeldzaam welluidend gegorgel op, dat in een fluweelen zoemen overging, kracht verzamelde, en uitdijde tot een sterken, klankrijken triller, die langzaam daalde en weer wegstierf in het fluweelen zoemen.

De uitwerking van dit korte, uit het binnenste der ziel geputte droomgezang was onbeschrijfelijk. Zooals gekrauwde katten van zaligheid een hoogen rug opzetten en spinnen, zoo schenen ook bij de Joden in dit vertrek de haren van zaligheid te gaan opstaan. Zij wiebelden heen-en-weer, dansten op hun stoel, maakten verrukte buigingen, leunden, alsof ze den hemel open zagen, ver achterover, en herhaalden zacht tremoleerend de melodie, die de oude telkens opnieuw opnam en veranderde. Ook Simon Kurz, die toch niet geheel hierbij behoorde, geraakte onder de betoovering: ook hij begon te wiegen en mede te zoemen. Eén slechts bleef onbeweeglijk rechtop zitten en staarde den rabbi aan: Engländer.

Ferdinand trachtte zich los te maken van den verlammenden invloed, die hem vast hield, en keek om zich heen. Hij had nooit antisemitische opwellingen gevoeld. Zijn beste vrienden, Engländer en Weiss, waren Joden. Deze Joden hier evenwel, in deze onherbergzame keuken, geleken niet op hen: zij behoorden tot een krachtigen, doch wildvreemden volksstam, die met Europa weinig te maken had. Engländer's starheid was niet te begrijpen. Had Ferdinand maar kunnen opstaan en wegsnellen! Het zitten op het lage bankje in de schaduw van den rabbi werd een kwelling. Wanhopig als een gevangene liet hij zijn blikken ronddwalen.

Daar ontwaarde hij nog een mensch, die hier niet paste. Een dertigjarige man was het, die op het fornuis zat en zijn beenen liet neerbungelen. Hij droeg geen kaftan, doch europeesche kleeding: beenwindsels, 'n militaire broek, en 'n zwarten sweater. Met zijn scherp en uitgeteerd profiel geleek hij op een werkeloozen tooneelspeler. Het achtelooze, ja geringschattende zwaaien met zijn beenen vormde een tegenstelling met alles, wat hier voorviel. Hij rookte een

sigaret en beantwoordde den blik van den luitenant met een uitdagende, aanmatigende vastheid. Ferdinand had het gevoel, dat hij dit verbitterde gelaat reeds eerder gezien moest hebben. Zulke gezichten ontmoette men in de zuilenzaal. Daar de man zijn brutale oogen niet afwendde, ontweek Ferdinand zijn blik het eerst.

Thans ontwaakte de rabbi uit zijn slaap of uit zijn bespiegeling. Op een bevelenden toon sprak hij 'n paar zinnen, die hij aan de mannen toewierp als 'n kluif aan honden. Zij stortten zich op de kluif, en een reeks nieuwe zonderlingheden begon.

Een deel geraakte onmiddellijk in wilden strijd, zoodat men had kunnen denken, dat het hier ging om dood en leven, om bezit en recht, niet om de leerstelling van een wijze. Twee oude Joden hokten als schaakspelers bij elkaar en zongen elkaar behoedzaam, met lange pauze's, beurt om beurt, den zingzang hunner dialektiek toe. Een alleenlooper had zich afgezonderd en wandelde met teeder geaffekteerde schreden heen-en-weer, alsof hij een minnelied dichtte; zijn oogen hield hij sluw-verrukt op zijn handen gericht, die hij open gevouwen voor zich uit droeg als een heilig boek. Allen spraken en zongen met groot lawaai door elkaar.

De man in den zwarten sweater keek naar dit gedoe met een uitdrukking van geamuzeerden afkeer. Een landsman, doch een vijand dezer vromen of een uitgestootene, daar viel niet aan te twijfelen. Niemand kwam in zijn buurt.

Engländer's starheid was verdwenen: met wilde gebaren sprak hij tegen Simon Kurz, die zijn hoofd gebogen hield. De weerstreving van den bemiddelaar bracht Engländer tot wanhoop. Hij pakte Kurz ten slotte bij zijn armen en schoof hem, terwijl hij zelf van spanning luid ademde, naar de leunstoel van den rabbi. Een paar der hevig disputeerenden waren ook genaderd, en begonnen voorzichtig, met melodische keelgeluiden, hun antwoorden te wagen. De rabbi scheen daar echter zeer weinig belang in te stellen. Ferdinand wilde opstaan: zacht drukte de witte hand hem op zijn schabel terug.

De aarzelende, zachte stem van Simon Kurz stotterde.

Nu verwijderden de disputeerende Joden, die hun opvatting aan den rechter wilden voorleggen, zich drie passen van de leunstoel. Anderen kwamen erbij, zoodat zich een halve kring vormde om Kurz, Engländer, Ferdinand en den rabbi. Kurz was nu gedwongen, zijn stamelende rede voort te zetten. Doch hoe stiller het rondom werd, des te vager, schaamachtiger, banger stokten zijn woorden. Nu pas scheen hij zich de volle koenheid van zijn waagstuk bewust te worden, waartoe Engländer hem had verleid. Engländer had een slechten tolk en advokaat voor zijn wereldomspannende idee gekozen. Zij was zoo heerlijk, deze idee, zij mocht aan geen liberale rabbijnen of gemeenten worden uitgeleverd. Het oerjodendom zelf moest getroffen worden, in de gestalte van dezen rabbi, waaraan de ontwikkeling der eeuwen spoorloos was voorbijgegaan, die in de tijden van Jezus Christus nog op Jeruzalem's heiligen bodem had kunnen wandelen.

Engländer droeg een tot in de kleinste details uitgesponnen plan in zijn zak, betreffende het groote konkordaat van het Jodendom met de Katholieke Kerk. Het plan was nu niet juist bescheiden. Het eischte een wereld-synhedrium aan de eene zijde, en de plechtige herroeping en herhaling van het proces tegen Jezus. Doch ook de Kerk aan de andere zijde moest zich voegen naar ruime koncessies en grootmoedige dogmatische toegevendheid, wilde Engländer tevreden zijn. De bemiddelaar bij dit geweldige plan schoot echter met ieder woord al jammerlijker te kort. Het water begon over Engländer's voorhoofd te loopen; hij vouwde smeekend zijn handen, om den ouden reus, die voor de scène nog steeds geen duidelijke deelneming verried, te vermurwen en te bewegen, in te stemmen met hem en zijn grootsche idee, die Jezus, den Messias, tot zijn volk moest terugbrengen. De stem van Simon Kurz werd als schuldbewuster en zachter. Daar niemand haar door tegenspraak hielp, ging zij sidderend verloren in de ruimte der onmogelijkheden, die zij uitsprak.

Ferdinand luisterde scherp. Hier en daar kon hij een woord van het jiddisj idioom verstaan. Hij luisterde met

spanning, hoe in die gutturale taal de naam „Jezus Christus" zou luiden; deze was echter niet te herkennen. Misschien ook had Kurz het vermeden, dezen gevaarlijken naam, waaraan zooveel bloed en leed der verstrooiïng hing, rechtstreeks uit te spreken. Welk een ongerijmdheid trouwens, dat Engländer, de Jood, een tolk behoefde, om met zijn volksgenooten kontakt te krijgen! Doch waren deze baardige mannen inderdaad Alfred's volksgenooten, waren zij voor hem niet evengoed vreemden, als voor Ferdinand? Zij eerbiedigden hun volksgenoot in 't minst niet, wat men duidelijk kon bemerken: een stugge vijandigheid tegen Engländer openbaarde zich. Al zwakker vocht Kurz tegen den stommen tegenstand der Joden: als verwelkte bladeren zonken zijn woorden in de wangunstige sfeer op den grond. Waartoe had hij zich laten verleiden? Ten slotte gaf hij het op, hij boog het hoofd, en voltooide zijn zin niet eens.

Geen toorn antwoordde hem, geen verontwaardigde stem liet zich hooren, nauwelijks een vluchtig morren. Wel niemand had Engländer's geweldige idee begrepen. Het weinige echter, dat begrijpelijk was, bleek reeds voldoende, om een pijnlijke ontstemming wakker te roepen. Een vage ergernis, die men wilde vergeten! De Joden begonnen opvallend over andere en bijkomstige dingen te spreken; in den toonval hunner woorden klonk het pijnlijke na. Alleen de man op het fornuis zat ongedwongen en uitbundig te lachen.

Engländer kon den omvang der nederlaag nog niet beseffen, en stiet op smeekenden toon 'n paar logge woorden uit. De rabbijn echter, voor wien hij heel niet meer bestond, maakte met onbewogen lippen een eigenaardig sissend geluid: „Sja!" Rust trad in.

De oude greep nu het mes en sneed den bokking in tweeën. Het kleinste stuk, met den staart, legde hij op het bord, het stuk met den kop liet hij op de tafel liggen. Langzaam liet hij zijn blik den kring rond dwalen. wat den indruk maakte van taxeerende strengheid. Daarna bood hij op de meest vriendelijke manier Ferdinand het bord met den staart aan, wat een verbaasde beweging der vergaderden ten gevolge had. De uitverkorene waagde het niet, het bord te nemen,

en hield radeloos de scherp riekende vischhelft in zijn hand. Hij gevoelde, dat er iets raadselachtigs, iets zinnebeeldigs geschiedde. Met de gespannen verlegenheid van een mensch, die gedwongen wordt aan een vreemdsoortige kultureele liturgie deel te nemen, keek hij naar de handen van den oude, om het onbekende ceremonieel zoo noodig snel te kunnen nabootsen. Afschuwelijk glibberig lag de haring tusschen zijn vingers; walging steeg naar zijn keel.

De rabbi at vlug zijn helft op. Nu verorberde ook Ferdinand den visch met graat en schubben.

Vóór hij evenwel een denkbeeld kon vormen over den zin van het maal, was de rabbijn steunend uit zijn leunstoel opgestaan. Nu pas kon Ferdinand meten, welk een kolos aan zijn zijde had gezeten. De kamer trilde bij iedere schrede, die hij deed. De oude legde zich evenwel wegens zijn zwaarte geen beperking op, doch stampte meermalen hevig op den vloer, eer hij een nieuwe wijs inzette. Het was ditmaal een profane melodie, een strijdlied, leek het Ferdinand. En met wilde stemmen vielen de poolsche Joden in, terwijl alle handen aanvurend de maat klapten. Deze maat werd al sneller, de zang al razender, en plotseling begon de reuzige gestalte van den rabbi in dans te draaien. Niet plomp, niet hijgend draaide de geweldige, neen: sierlijk haast en vrouwelijk zwevend, alsof de goddelijke roes van den dans bij iedere draaiïng de lichaamsmassa verminderde en optilde. De voordans van den oude verwekte een geestdriftigen jubel onder zijn volgelingen, een teeken, dat hier een zeldzaam en feestelijk gebeuren plaats vond. Allen draaiden nu in een fanatieke werveling. De keuken scheen te groeien. Er kwamen steeds meer dansers: de huisbewoners kwamen de deur binnen dansen, joodsche mannen en vrouwen, die met den rabbi, hun vorst in hun ballingschap door den oorlog, uit de geëvakueerde steden en dorpen van het oosten naar Weenen waren gekomen. Wie geen plaats meer vond, danste buiten op de gang, ja zelfs nog in het trappenhuis.

Op den terugweg trachtte Simon Kurz een verklaring te

geven van het symbolische vischmaal. Het kleinere, minder waardevolle staartstuk, dat de rabbijn aan Ferdinand had toegewezen, zou het Christendom beteekenen. Daar de eenheid der joodsche leer nu eenmaal sinds bijna twintig eeuwen versneden en gehavend was, mocht de Christen zijn van de waarheid (den kop) verwijderd deel behouden. Het lied en de dans zouden ongetwijfeld den komenden, echten Messias gegolden hebben, hem die mettertijd alle tegenstellingen onder zijn heerschappij zou vereenigen.

Mocht deze verklaring valsch of juist zijn: Alfred Engländer had niet alleen fiasko gemaakt, doch was ook met openlijke vijandigheid en geringschatting als een afvallige behandeld. Nu strompelde hij totaal uitgeput, ieder moment zijn trekken in wanhopige grimassen verwringend, langs de straat. Zelfs zijn trouwe aanhanger, de in Christus geloovende Simon Kurz, scheen hem de smadelijke nederlaag kwalijk te nemen, en hem met zijn fantastische idee te laten schieten. Hij nam opeens, en zonder zijn komischen stroohoed af te nemen, bij den eerstvolgenden hoek afscheid.

Het begon te schemeren, toen de beide vrienden op een bank bij de opera gingen zitten. Met Engländer moest iets gebeuren, dat was duidelijk. Nog steeds gloeide zijn gezicht bloedrood, en zijn oogen puilden uit als bij iemand, die aan 'n kropziekte lijdt. Voorzichtig begon Ferdinand:

„Kijk, Alfred, ik begrijp heel goed, dat men aan oude dingen hangt. Ik zelf kan mij daar niet van bevrijden. Menigmaal in den nacht komt dat alles om je te worgen. Het wil ons *worgen*, Engländer, dat is het woord! Ik heb in deze weken heel veel geleerd, goddank. Wij moeten eindelijk uit dezen schemertoestand van het oude weg! Wij moeten ons inspannen tot brekens toe, om wat van gisteren is te overwinnen. Denk toch scherp over de laatste vier jaar na! Moeten de miljoenen dooden vergeten worden, zullen de onuitsprekelijke bestialiteiten, waaraan het zoogenaamde menschenleven was blootgesteld, ongewroken en ongeheeld blijven? Besef je niet, dat *dit* oogenblik der geschiedenis, dat wij beleven, niet terugkomt? Iedere sentimentaliteit, of zij zich nu in 'n religieus of 'n nationalistisch kleed steekt,

is thans een onzoenbare misdaad. Ligt op ons niet een vreeselijke verplichting, juist op ons?! Dit oogenblik komt niet terug. En een mensch van jouw beteekenis zou nu in gebreke blijven?! Wat we vroeger hebben beleefd, dat was een smakelooze droom, grijze oudheid, primitieve barbaarschheid, stompzinnige oerwereld... En per slot is het heele Christendom ook niet anders."

Engländer kreunde:

„Nu trap ook jij nog op me... Wat moet ik dan doen? Kan ik het helpen, dat ik alleen de waarheid ken? Ik zou er immers veel beter aan toe zijn, als ik ook zoo'n strakke revolutionnair de dato 1918 kon zijn, als jullie allemaal! Je hoeft de sociale republiek maar uit te roepen, en alles is prachtig in orde, niet??"

Ferdinand dwong zich tot kalmte:

„Dat zeg ik niet, Engländer! Maar is het niet laag, wanneer wij onze denkkracht aan ouden onzin verspillen, in plaats van op te trekken tegen de duivelsche wreedheid en de waanzinnige kwellingen van verleden en heden?"

Engländer citeerde nu zonder pauzeeren een reeks evangelische spreuken. De intonatie van zijn stem verschrikte Ferdinand:

„Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt! Hebt uw vijanden lief, zegent hen die u vervloeken! Wie uwer zonder zonde is, werpe het eerst een steen op haar! Wie het zwaard neemt, zal door het zwaard vergaan! Laat de dooden hun dooden begraven..."

Hij sloeg hartstochtelijk met z'n vuist op z'n knie:

„Is dat soms ook stompzinnige oerwereld?"

Ferdinand antwoordde (doch reeds met een twijfelend geweten), wat men bij dergelijke gelegenheden in het midden pleegt te brengen:

„Dat zijn buitengewoon edele aforismen, die de wereld zoo weinig hebben veranderd, dat de christelijke bisschoppen van alle landen hun eigen wapenen zegenen..."

„Ja, omdat *wij, wij, wij* in een stompzinnige, in een afgrijselijke oerwereld leven!" riep Engländer: „en omdat wij van de ware wereld, de wereld van Christus, even weinig

begrijpen, als een kudde jakhalzen van harmonieleer. Er bestaat op deze aarde geen ander vraagstuk, dan Christus. Want wat is oerwereld? Het moorddadige leven *voor onze belangen*, het dierlijke. En wat is de wereld van Christus? Het overwinnende leven *tegen onze belangen*, het goddelijke!!"

Een afdeeling infanterie trok voorbij, voor den velddienst uitgerust. Een paar menschengroepen bleven staan en keken verbitterd de soldaten na, die slap en zonder orde marcheerden. „Die gaan niet naar het front," zei iemand, „maar naar Wöllersdorf of Blumau ter assistentie tegen stakingsonlusten." Achter de kompanjie stapte een rij politie. Dat suggereerde angst en wantrouwen.

Wantrouwig ook keken de groote paleizen der prachtige straat. Het avondlijk uur bestrooide ze met grauw, droefgeestig vuil. Het verkeer stierf uit. Na het invallen der duisternis hielden de trems met rijden op. Van elke drie booglampen glansde er slechts één zwak en vermoeid. Ferdinand vroeg:

„Wij moeten vaker samen zijn, Engländer, dagelijks, als je dat goed vindt."

Engländer hoorde den vriendschapstoon niet. Hij keek de laatste trem na, die in de richting der muzea verdween:

„Niet mijn as is verschoven," stelde hij vast, „maar jullie as, de as der geheele wereld!"

Na 'n kleine pauze waagde Ferdinand de behoedzame vraag:

„Wil je mij tenminste je adres niet geven?"

Nu vloog Engländer bevend van toorn op:

„Dat is het dus! Heb je je eindelijk verraden? Dat was je heele vriendschap! Wat? mij bespionneeren? Bij mijn broers ben je ook geweest! Natuurlijk! Maar nu heb ik er genoeg van. Genoeg! Uit!"

En hij rende met groote sprongen weg, hoewel Ferdinand geen aanstalten maakte, hem te volgen.

VII.

's Levens afgrijselijkheid.

De eerstvolgende dagen ging Ferdinand niet uit. Hij dwong zich met alle kracht, over zijn boeken gebogen aan de studie te blijven. Twee groepen geschriften waren het: psychanalytische werken, die hij van Gebhart leende, en socialistische literatuur. Grootendeels een koude, kwellende lektuur, die zijn droomerig wezen geweld aandeed. Doch juist dat wezen van hem moest hij bestrijden, om tegen de naderende gebeurtenissen te zijn opgewassen. Als een leerling voor 'n eksamen, prepareerde Ferdinand zich voor de revolutie. Het gelukte hem, uren lang tenminste, al het zwevende in hem te onderdrukken. alles wat hij in zijn laatste gesprek met Engländer „het oude" had genoemd. De boeken sisten hem in 't oor, dat juist dit oude, al zijn doelloos heimwee, al zijn schemerig droomen, al zijn leven in herinneringen: dat dit alles waardeloos was, prulleboel, vijandig aan het leven, die uit de rommelkamer van het bewustzijn moest worden opgeruimd. Geringschattende vreemde woorden boorden zich in zijn geest: infantilisme, kompleks, verdringing, fiksatie. Als eenig doel, dat verlossing kon brengen, wenkte: bewustwording! Wie dezen smartelijken weg van klaarheid niet wilde gaan, was een lafaard, een zwakhoofd, en niet in staat, de letsels zijner kindsheid te overwinnen.

Menigmaal kwam in Ferdinand het „oude" in opstand: dat alles zijn toch maar woorden, die je wegblazen kunt, voelde hij: woorden, die niet slechts kennis willen inprenten, doch ons ook kwetsen en degradeeren. Doch reeds op de volgende bladzijde zag hij zich overwonnen. De tegenstand tegen deze inzichten, heette het ongeveer, was een symptoom der ziekte zelf. De ziel van den zieke zou zich verzetten tegen het bittere genezingsproces.

Ferdinand verwierp zijn twijfelingen en beet zich dan hartstochtelijk vast in de marxistische werken. Niettemin kwamen hem ook hier telkens weer eigen gedachten in 't

vaarwater. Moest het dan beslist waar zijn, dat de laatste grond aller menschelijke dingen ten allen tijde de ekonomie was geweest? Was de wisseling der klassenheerschappij inderdaad de eenige sleutel der geschiedenis? Het tijdperk der slavernij, het tijdperk van het feodalisme, het tijdperk der burgerij: deze indeeling klonk al te glad en te schoolsch, te sluitend. Zij herinnerde hem aan zijn gymnaziumleeraar, die het eerste geschiedenisuur der tweede klas altijd weer met dezelfde woorden placht te beginnen: „Wij komen nu aan den nieuwen tijd. Hij begint den twaalfden Oktober 1492 met de ontdekking van Amerika."

Altijd waren er, onafhankelijk van het produktie-systeem, heerschers en beheerschten geweest. Macht, moord en onrecht waren er vroeger dan veeteelt, ruilhandel en landbouw. Hier school een willekeurige afleiding, een verwisseling van oorzaak en gevolg. Sinds er een menschelijke maatschappij bestond, waren haar heerschers onrechtvaardig, moordzuchtig, spilziek, en de beheerschten rampzalig en erbarmelijk. Dat scheen een natuurwet te zijn. Doch voor het proletariaat, voor de heerschende klasse der toekomst (zoo leerden eenige der geschriften) gold deze wet niet. Na een overgang van strijd en hardheid zouden de vereenigde arbeiders der wereld de bevrijde, de klassenlooze maatschappij oprichten. Dit dogma stond duidelijk te lezen in de boeken der kritisch-materialistische wetenschap, zonder dat de auteurs twijfel toonden of toelieten. Waaròm echter moest dat zoo komen? Waarom werd het proletariaat de klasse der verlossing genoemd? Wat had het gepresteerd, om zoo hoog boven de bourgeoisie te worden verheven? Bestònd het wel buiten zijn ellende? Zijn waarde, ja zijn existentie was het lijden. Alleen om zijn lijden moest het bemind en verlost worden. Zonder de verheerlijking door dit lijden was het een massa grove, onwetende menschen, die op 'n kleine fraktie na slechts aandacht had voor het ruw-lichamelijke.

Ferdinand dacht aan Engländer. Niet alleen de officieren hadden hem half dood geplaagd, ook de lagere gegradueerden en de manschappen, zoodat nog maar een wrak van hem

was overgebleven. Zou het werkelijk een vooruitgang beteekenen, wanneer de heerschappij der officieren door die van den gemeenen soldaat werd vervangen? Officieren en minderen: beiden waren, evenals de overige menschheid, grootendeels gepeupel. De mensch moest worden afgeschaft. De waarde der onderdrukten lag in hun lijden, de onwaarde der heerschenden in de macht. Kon dat veranderd worden? Negen-en-negentig percent gekastijden en één percent kastijders en brassers! Was dat een eeuwige verhouding?

Opnieuw ontzenuwden reeds de eerstvolgende bladzijden Ferdinand's bezwaren. Het proletariaat zou niets definitiefs zijn, doch slechts het treurig gevolg van geschiedkundige verkrachtingen, een tusschentoestand die overwonnen moest worden, opdat de komende hoogere mensch kon ontstaan.

Ja, de komende mensch, het „morgen" alleen was wezenlijk. Wat hadden in vergelijking daarmee overdrijvingen en dwalingen te beduiden? De bloedige smeerlapperij, de pestilentie van dezen tijd moest worden uitgeroeid! Was een maatschappelijke toestand verdragelijk, die miljoenen en miljoenen in fabrieken en loopgraven deed wegteren, opdat een duivelsbende van menschenschenders, nietsnutten, dagdieven, lijntrekkers, O.W.ers en vraatzieken in een vroolijken roes van overdaad kon leven? Mochten deze helsche in-den-dood-drijvers straffeloos ontkomen? Ferdinand drukte zijn handen tegen de slapen. Ach, niet zij alleen: ieder individu van deze dagen was traag en met schuld beladen, hij zelf vooraan. Arbeid en toewijding bleven de eenige verontschuldiging.

Moeizaam verdiepte hij zich verder in het weefsel der theorieën over „meerwaarde", „arbeidskracht" en „arbeidstijd", „produktiemiddelen" en „akkumulatie". Hoe zwaar het hem ook viel: hij werkte, studeerde, maakte uittreksels, en bleef op tot de morgenschemering, alsof hij gedwongen was, binnen luttele dagen het weten van decennia in te halen.

Het gevolg was een noodlottige toestand van zich ongelukkig en gedrukt voelen. Het „oude" in hem wreekte zich:

zijn ziel (een woord, dat hij thans slechts in beperkten zin erkende), het vermoedend weten, dat leed onder het nieuwe denkformalisme. Bovendien begonnen zijn oogen het op te geven. Eens wierp hij alles weg en liep hij in zijn ellendige stemming de straat op. Haar vuil voorkomen scheen den goddeloozen oorsprong der wereld hoonend te bevestigen. Nu had hij een zonderlinge, afschuwelijke ervaring.

Een sombere namiddag. Het motregende. Krantenventers draafden met een extra-uitgave langs de straat. In de laatste dagen van het oude rijk hadden de menschen hun onverschilligheid tegenover de oorlogsgebeurtenissen weer verloren. Allen kochten en lazen, want zij voelden, met een onmiskenbaren zelfvernietigingslust in hun trekken, dat nu het einde gekomen was. De Italianen hadden aan het front tusschen Brenta en Piave den aanval heropend. Een engelsche divizie won veld op de oostenrijksche stellingen op het eiland Papadopoli. Het communiqué, dat oprechter klonk dan in vroegere dagen, gaf openlijk zware verliezen toe. Iedere lezer vroeg zich naar oude gewoonte: Wat verbergt deze verrassende oprechtheid? wat gebeurt er werkelijk? — Na 'n paar minuten was de geheele straat bezaaid met een witten herfst van weggeworpen bladen. Achteloos stapten de lieden heen over de laatste strijdberichten van een oeroud en machtig leger. De massa papier in regenplassen en straatvuil bood een naargeestigen aanblik. De lucht was vervuld van reuken der armoede, van de uitwaseming van muffe kleederen. De menschen hadden leelijke bewegingen, zij sloften en wankelden. Het zag er uit, alsof zij om den anderen stap, door onvoldoend en winderig makend voedsel geplaagd, op schaamtelooze wijze zouden afgaan.

Ferdinand bleef staan en keek de menschen na.

Een nevel scheurde in hem. Hij raakte plotseling aan onuitsprekelijke grenzen van inzicht. Op een schrikkelijke duizeling geleek dit onverwoordbare door-zicht: de afgrijselijkheid des levens! Hij keek door het binnenste der menschelijke lichamen, die daar langs hem heen schoven. Hij zag het giftige drek in iederen menschebuik. Waartoe

alle arbeid, alle geest? Bedrog en misleiding! Niets zal veranderen, daar de lichamelijke konstitutie niet kan veranderen. Welk een vernedering, mensch te zijn!

En veel later nog, toen deze onbeschrijflijke ervaring reeds was vervluchtigd, herhaalde hij als 'n zieke:

„Vuilnisvaten zijn wij, giftige vuilnisvaten!"

Voor de deur van het café maakte hij rechtsomkeert. Hij ging naar huis. In de schemering van zijn kamer zat iemand. Ferdinand herkende de vrouw niet terstond, die op het hooge hoofdeinde van den divan hokte en haar gezicht naar het venster hield gekeerd: Angelika. Zij ontving hem, zonder zich te verroeren:

„Ik wacht al een half uur op je."

De lieden uit de zuilenzaal hadden Ferdinand nog maar zelden in zijn woning opgezocht. Hij antwoordde verbaasd:

„En ik wilde juist naar het café gaan. Een toeval, dat ik ben teruggekomen."

„Gebhart heeft me naar je toe gestuurd," zei Angelika. „Wat voer je eigenlijk uit? We hebben je al meer dan 'n week niet gezien."

Ferdinand aarzelde:

„Ik... ik heb 't druk gehad..."

„Je bent 'n rare snuiter! Waar heb je 't zoo druk mee gehad? Waar kan iemand 't eigenlijk druk mee hebben? Je bent een valsche kerel met louter repressaljes. Heet dat eigenlijk repressaljes? Ik geloof dat 't heel anders heet. Maar dat is mij volmaakt om 't even. Je weet heel goed, wat ik bedoel."

„Dat weet ik eigenlijk niet..."

Angelika sneed hem het woord af:

„Ik heb hier natuurlijk gespionneerd, dat kun je wel begrijpen. Ten eerste dus: deze kamer past heel goed bij je, ze is net zoo stiekem-fatsoenlijk als jij. Weet je, wat iemand in 't café van jou heeft gezegd, 'n Jood natuurlijk? „Hij ziet 'r uit als 'n vroom begijntje, maar is geslepener dan Spannweit!" — Ten tweede: ik heb natuurlijk in je dingen rondgesnuffeld. Minnebrieven zijn niet te vinden. Daarover hebben wij ook al onze opinie. Maar je hebt ons gemeen

bedot. Je schrijft natuurlijk... wijsgeerige werken..."

Ferdinand verdedigde zich energiek:

„Dat is niet waar. Ik heb alleen 'n paar uittreksels uit boeken gemaakt."

Angelika liep hoonend naar de schrijftafel en wuifde met 'n paar vellen papier:

„Voor hoe idioot houd je me eigenlijk? Dat zijn aforismen! Ik heb genoeg ervaring, om uittreksels van aforismen te onderscheiden!"

Zij liet zich niet van haar meening afbrengen, dat Ferdinand in 't geniep 'n schrijver was en zich slechts uit arrogantie als leek voordeed. Na 'n poos ging ze naast hem zitten:

„Waarom laat je je eigenlijk nooit door Gebhart analyzeeren? Je hebt 't broodnoodig. Maar ik geloof, dat je bang bent. Weet je wel, wat Gebhart van je zegt? Hij zegt, dat jij de meest op zichzelf staande mensch bent, dien hij kent. Maar één staat er nog meer apart, en dat ben ik."

„Dat kan wel kloppen," zei Ferdinand, die ging staan. Angelika keek van de sofa naar hem op:

„Bij mij zijn we er achter gekomen, waarom dat zoo is. Ik heb een allerberoerdste kindsheid achter me. Misschien is het bij jou net zoo. Ik kan niet liefhebben en jij kunt niet liefhebben. Wij hooren dus bij elkaar, zegt Gebhart."

Het groezelige kamerlicht werd al triester. Als heldere, blonde vlek teekende het gezicht van het geniale dienstmeisje zich af. Nooit was het Ferdinand zoo banaal en onaantrekkelijk voorgekomen. Hij gevoelde een diepen haat jegens deze vrouw en haar aanmatigend zich-opdringen. In zijn leden prikkelde een matte lust. Hij wist niet, of het de begeerte was Angelika te slaan, of haar te omhelzen. De laatste dagen had hij te veel geëischt van zijn al te vermoeide hersenen; nu overweldigde hem de drang, al die zware dingen weg te werpen en ergens naar toe te glijden, waar alles om 't even was. In deze minuut van zijn leven was Ferdinand van een kittelend verlangen naar gemeenheid vervuld. Angelika was intusschen in een van haar schimptiraden tegen Hedda uitgebroken. Ferdinand keek strak

naar heur mond. Het liefst had hij haar verzocht: Houd niet op! — Ieder gemeen woord, dat haar mooie vrouwestem uitstiet, bereidde hem een merkwaardigen wellust.

Daar het al donkerder werd, ging Angelika bij het venster staan. Ferdinand kwam naast haar.

„Een modder als er vandaag buiten ligt!" zei ze, en Ferdinand herhaalde:

„Ja, een verschrikkelijke modder ligt er vandaag buiten."

„Ik heb eigenlijk niets tegen modder," ging zij voort: „als kind was mijn voornaamste plezier met bloote voeten in de modder rond te ploeteren. Je moet namelijk weten, dat ik ten eerste van 't platteland kom en ten tweede van geringe afkomst ben. Mijn vader was houthakker. Toen ik twaalf jaar oud was, heeft hij mij voor 't eerst gebruikt. Door mijn moeder werd ik daarom half dood geranseld. Mijn biografie kan men alleen uit deze dingen begrijpen, zegt Gebhart. In de modder rondploeteren is 'n heel prettig gevoel. Heb jij wel eens 'n modderbad genomen? ... Wat zeg je? Ik ben in 't tweede oorlogsjaar in Franzensbad geweest; ik was toen heel ziek. Mijn vriend, 'n oude Jood, de beste mensch dien ik ooit heb gekend, heeft mij naar Franzensbad gestuurd. Als je zoo in de dikke modder wegzinkt, je kunt je heelemaal niet voorstellen, wat dat voor 'n gevoel is! En de reuk daarbij ... Nu je zou er zelfmoord voor plegen, zoo fijn is 't."

Ze had zich dicht tegen Ferdinand aan gedrukt. Hij pakte haar. Eerst vermeed hij het (de haat in hem was nog niet gestorven), haar mond aan te raken. Daarna scheen Angelika hem al mooier toe en hij kuste haar. Reeds klonk haar naam als muziek in zijn oor. Wat als wellust van vuil was begonnen, werd gelouterd tot teedere dankbaarheid.

Toen zij hem verliet, sprak Angelika de duistere woorden:

„Ik had gehoopt, dat jij net zoo'n zwijn zou zijn als wij allemaal. Maar je hebt me bitter ontgoocheld."

Ferdinand's hospita legde, evenals iederen dag, om half zeven 'n avondkrant op zijn tafel. Nerveus greep hij naar

het blad. Hij had echter volstrekt niet de bedoeling, er nauwkeurig in te gaan lezen. Daar viel zijn oog op een vrij lang artikel, dat, klein gedrukt, onder de nieuwsberichten van den dag stond. Reeds voor hij den titel in zich had opgenomen, wist hij alles, wist hij, dat deze regels Alfred Engländer's lot bevatten. „Een waanzinnige in het aartsbisschoppelijk paleis", luidde het opschrift, en daaronder met aanhalingsteekens: „De bisschop aller in Christus geloovende Joden."

Ferdinand moest de eerste zinnen twee- tot driemaal lezen, eer hij ze volkomen begreep:

„Eergisteren had in het aartsbisschoppelijk paleis aan het Stefanusplein een opwindende gebeurtenis plaats. Tegen acht uur 's avonds verscheen een man van ongeveer dertig jaar, die verlangde, tot zijne eminentie den kardinaal-aartsbisschop te worden toegelaten. De portier trachtte hem af te wijzen met het motief, dat op dit uur geen bezoek meer ontvangen werd. De man, die, naar het den portier voorkwam, priesterkleeding droeg, hield voet bij stuk en beweerde, den aartsbisschop een dringende, belangrijke boodschap te moeten overbrengen, die geen uitstel duldde. Het gelukte hem, in de kanselarij door te dringen, waar nog enkele funktionarissen aan den arbeid zaten. Daar herhaalde hij op beslisten toon zijn wensch, onmiddellijk door zijne eminentie te worden ontvangen. Op de vraag, over welke aangelegenheid hij op zulk een ongewoon uur wilde spreken, weigerde hij aanvankelijk, te antwoorden. Ten slotte verklaarde hij in groote opwinding, dat hij „de bisschop was van alle in Christus geloovende Joden." Er zouden vele honderdduizenden van die in Christus geloovende Joden bestaan, en zij hadden hem gezonden (zijn naam kon hij nog niet prijsgeven), om met den kardinaal over hun opneming in de christelijke katholieke kerk te onderhandelen. Een gebeurtenis van onmetelijke beteekenis zou op til zijn, waarover een groot kerkelijk koncilie zou moeten beslissen, want de in Christus geloovende Joden stonden op de vervulling van bepaalde voorwaarden en theologische bedingen. De vereeniging mocht echter

met het oog op den algemeenen toestand geen oogenblik uitstel ondervinden: daarom zou hij niet van de plek wijken, voor de aartsbisschop hem had aangehoord, die den roem eener historische draad van dien rang onmogelijk zou kunnen afwijzen.

„De funktionarissen bemerkten terstond, dat men met een waanzinnige te maken had. Een hunner beging evenwel de onvoorzichtigheid, te trachten den opgewonden man te kalmeeren, door erop te wijzen, dat een zoo belangrijke zaak toch wel tot morgen zou kunnen wachten. De beklagenswaardige man verviel nu tot wanhoop, die aangroeide tot een aanval van wilde razernij. Hij wierp een tafel omver, sloeg de glazen deur van een kast stuk, en begon met inktkokers te werpen, waardoor een der heeren, Msgr. O. K., een licht kwetsuur boven zijn oog opliep. Slechts met moeite kon men den razenden man meester worden. De spoedig opgeroepen veiligheidswacht stelde hem nog in den loop van den nacht ter beschikking van de psychiatrische kliniek. Naar wij konden vaststellen, behoort de ongelukkige tot een aanzienlijke weensche familie van textielfabrikanten. Hij werd eenige maanden geleden wegens zijn geestelijken toestand uit den militairen dienst ontslagen."

De laatste regels las Ferdinand, toen hij al op straat liep. Hij tremde naar de psychiatrische kliniek.

De patiënt was gisteren, zeide men hem, op „Steinhof" gebracht. Daar het laat geworden was en de elektrische trems niet meer reden, legde Ferdinand den eindeloozen weg te voet af: het krankzinnigengesticht „Steinhof" ligt ver buiten de stad op een heuvel.

„Nu is het elf uur," heette het daar wrevelig, „en we hebben vijf duizend zieken."

Hardnekkigheid verkreeg, dat de slaperige portier knorrig een foliant op de tafel wierp:

„Engländer, Engländer, Alfred, hier: vandaag door zijn verwanten gehaald, om hem over te brengen naar een partikuliere inrichting."

„Welke?"

„Dat is ons onbekend."

Ferdinand vroeg verlof, de familie van den zieke telefonisch te mogen oproepen. Een onsympathieke stem snauwde door den hoorn:

„Wij zijn voorloopig niet in staat, u Alfred's verblijf mede te deelen."

VIII.

Foebus, de haan.

„Ik denk, dat we ons van onze onderscheidingsteekenen moeten ontdoen, willen we geen pak ransel krijgen," zei Ronald Weiss tot Ferdinand.

Zij traden een portiek binnen. Weiss haalde een nagelschaar uit zijn zak, waarmee zij elkaar de gouden sterren van den uniformkraag en de keizerlijke rozette van de pet knipten.

„Zoo, nu ben ik definitief ontwapend," meende Weiss: „de laatste gage schenk ik aan het vaderland! Alleen om de sigaretten spijt het me. Bij de militairen kreeg je tenminste behoorlijk te rooken."

Hij stak de onderscheidingsteekenen behoedzaam in zijn portefeuille. Zijn voorzichtigheid bleek echter overbodig, want nergens in de stad was verbittering of 'n beginnend oproer te bespeuren. Op bepaalde punten kwam het wel tot samenscholingen: voor het parlement, voor het stendenhuis, voor eenige ministeries; doch al deze menschenhoopen bestonden uit burgers die niet minder onthutst dan nieuwsgierig waren, en het doodenvolk der frontsoldaten, die niet wisten wat hun overkwam. Deze staarden de praters, die zich als middelpunt opwierpen, met hun wijd open oogen-vol-schrik aan, oogen meegebracht uit het trommelvuur. Geen flits van wraak schoot uit deze oogen: zij waren tot den rand gevuld met om hulp smeekende radeloosheid en roerende bereidvaardigheid.

Alleen op het Ballhausplein zwol de menigte in den loop van den voormiddag aan; doch de herrie, waarin zij nu en dan uitbarstte, was al heel schuchter. Niet uit gegeeselde

hartstochten spoten de kreten op, maar veeleer uit een geforceerd plichtsbesef, dat dit ontzettende uur een of ander bewijs van dadendrang wilde geven. Verlegen nam het prachtige Kaunitz-paleis, waar het „ministerie van het keizerlijke en koninklijke huis en van buitenlandsche zaken" Oostenrijk's lotgevallen leidde, het geluid van een onduidelijken volkswil in ontvangst.

Nadat het koor eenige malen „leve!" en „weg!" had uitgegalmd, trad op het pronkbalkon van het paleis een keurig heer, die in zijn toespraak met hongaarsch accent beweerde, dat de nieuwe voorstellen van het ministerie succes beloofden en de vrede (en dus ook de gelukkige oplossing van alle konflikten binnen de monarchie) nog slechts een zaak van enkele dagen was. Tot zoolang verzocht hij de veelbeproefde bevolking der rijkshoofd- en rezidentiestad, standvastig te blijven en rust en orde te bewaren. Hij spreidde voornaam-bezwerend zijn armen uit, waardoor hij het aanschijn verwierf van een *père noble* uit de oude komedie, die tegelijk deemoedig en vol hoogheid van het publiek afscheid neemt. Zijn gebaar lokte opnieuw geroep van „leve!" en „weg!" uit, dat samenzwol tot een onkenbare, lawaaiïge brij van gezindheid.

Weiss stelde voor, bepaalde hospitalen en kazerne's op te zoeken, waar het meer revolutionnair zou toegaan dan hier. Ferdinand sloot zich bij zijn kameraad aan. Ronald was toch een prachtkerel. Zijn levensbegeerte was aanstekelijk. Je kon verrukkelijk met hem boemelen. Hij vond de stelling uit:

„Als de wereld ondergaat, is het een genot, te leven!"

Ook Ferdinand gevoelde thans niets anders dan dit eigenaardige, op gevaar beluste genot. De geestelijke inspanning der laatste dagen, de poging zich op het komende voor te bereiden: zij zonken weg, nu het tot onmiddellijke werkelijkheid kwam. Ferdinand en Weiss waren vrij, arm, en jong. Avonturen lagen voor hen als geschenken. Gedrukt slopen de sjofel geworden burgers langs de straat; zij waagden het nauwelijks, te ademen. Hun leven scheen vernietigd. In Ferdinand's oor echter klonk Krasny's vers:

„Wat kan ik voor bizonders doen?
Zonder zorg zijn!"

In de grinzinger barakken, waarheen zij zich begaven, ging het heel anders toe dan op de straten. Soldatenvergaderingen werden er gehouden. Er heerschte een onontwarbaar tieren en brullen, waarin noch de woorden der redenaars noch de genomen besluiten te onderkennen waren. Niettemin keek ook hier het grootste deel der manschappen met knipoogende verbazing toe. Onder het onuitputtelijk tumult haalden de lieden hun menage; staande lepelden ze hun borden leeg, en brokkelden ze aandachtig het afschuwelijke maisbrood in hun soep. Onberoerd, onverschillig stond een sergeant-majoor in de branding, terwijl hij in 'n administratie-boek noteerde, wat hij had uitgegeven. Ongestoord, rustig vervulde hij zijn ambt, alsof hij overtuigd was, dat dergelijke luidruchtige aberraties het ijzeren bouwwerk der allerhoogste keizerlijke en koninklijke autoriteit niet konden aantasten. Zooals hij, dacht op dit uur nog de meerderheid der soldaten. Had een martiale verschijning thans den vergaderden het met energie geladen woord „Verzamelen!" toegebruld: zij zouden uiteen zijn gestoven en volgens voorschrift hebben aangetreden.

Eenige burgers mengden hun gewichtig zwart onder de golvende veldgrijze menigte. Op hun gelaat lag reeds de duistere last der verrassend snel opgedoken verantwoordelijkheid.

„De leiders der Januari-staking," vertelde Weiss, „die gisteren uit hun hechtenis zijn ontslagen."

Geen leiderschap kon Ferdinand aan deze mannen gewaar worden, doch eerder een hulpelooze vermoeidheid, zooals misschien het gevolg is van iedere gevangenschap. Een van deze mannen werd door een verfomfaaiden cutaway en lang haar tot „idealistischen droomer" gestempeld. Hij zag er uit als 'n kleine boekhouder, die de helft van zijn salaris aan koncertbezoek uitgeeft. Zijn weeke, zachtmoedige oogen schenen achter den vriendelijken bril steeds in tranen

te zwemmen. Weiss stelde zijn vriend aan hem voor; langdurig, verstrooid, en ontroerd hield hij Ferdinand's hand in de zijne.

„U wordt dezen namiddag bepaald bij Wawra verwacht," zoo spoorde Weiss hem aan.

„Ik kom natuurlijk... Het adres heb ik immers..."

En hij zocht met hoffelijke wanhoop, doch vergeefs in zijn zakken naar een briefje. Weiss schreef opnieuw straat en huisnummer voor hem op. De vertwijfelde man zag er hevig aangedaan uit.

„U moet mij verontschuldigen, mijne heeren, ik weet werkelijk niet, waar mijn hoofd staat..."

Hij trad op een groep toe en luisterde verstrooid-ontroerd naar hun verward debat.

„Een grootheid der nieuwe kommunistische partij!" lichtte Ronald zijn vriend in.

Aan het boveneinde van de zaal waren verscheidene tafels aaneen geschoven. Op deze redenaarstribune sprongen in ononderbroken reeksen als dollen schermende soldaten, die de menigte met hun toespraken opzweepten. Deze toespraken waren meestal heel kort, want de woordenschat der redenaars was gauw uitgeput. Desondanks kon men, zelfs vlak naderbij komend, nauwelijks een woord verstaan. Geraakt het rasechte weensche dialekt op kookhitte, dan verzinkt de beteekenis van het gezegde al te licht in de veranderde klinkers en lang uitgehaalde eindlettergrepen.

Het vlug wisselend op- en afspringen der sprekers had een verdoovende uitwerking. Ferdinand geloofde ten slotte, dat het voortdurend dezelfde soldaat was, die, krankzinnig geworden, onophoudelijk omhoog wipte, brulde, onderdook, en opnieuw verscheen.

Niet de in donker colbert gekleede heeren: deze soldaat alleen was de uitdrukking van den algemeenen drang. Doch deze drang scheen niet een gemeenschappelijke zaak te gelden; hij liep dood in een zinledig gelijkblijvende beweging, die op den dans van een gek geleek.

Nadat zij een uur lang stof en rumoer hadden geslikt,

zonder ook maar één verstandig woord te hooren, verlieten Ferdinand en Ronald de barakken.

Weiss had een nobele bui en noodigde Ferdinand in een uitstekend restaurant ten eten. Hier kreeg men zelfs nog in deze katastrofale dagen zeldzame of verboden gerechten. De prikkelende boemelstemming steeg weer op:

„Nu, ik zeg je," praalde Weiss: „alle groote momenten der wereldgeschiedenis zien er net zoo uit, als deze vergadering. Ook in 't begin der fransche revolutie hebben de lui door elkaar gebruld en niet geweten, wat er eigenlijk aan de hand was. In Schlosser's „Wereldgeschiedenis" kun je lezen: „Op den vier-en-twintigsten van diezelfde maand besloot Mirabeau..." Malligheid, „besloot Mirabeau"! Hij ging uit wandelen, net zooals ik vandaag. En over honderd jaar zal men in de nieuwste editie van Schlosser lezen: „Op het einde van diezelfde maand besloot Ronald von Weiss, die evenals Mirabeau uit een oud-adellijk geslacht stamde, de teugels der groote revolutie te grijpen..." Dat zul je precies zoo lezen; geloof je 't niet? Nou, zeg 's?"

Op Ronald's oolijk Indianen-gezicht blonk de sympathieke ondeugendheid, waarmee hij ernstig zijn ontdekking placht te verdedigen, dat Napoleon niet uit Korsika geboortig was, doch een jonge man genaamd Neplatil, die door het lot op de krijgsschool te Brienne terecht was gekomen.

Ferdinand lachte:

„Zul je eraan twijfelen, of je geleefd hebt, als je 'n geschiedkundige figuur bent geworden, Weiss?"

„Uit je vraag, mijn waarde, blijkt, dat je niet tevergeefs de opvoeding der zuilenzaal hebt genoten," antwoordde Weiss vol waardeering.

Intusschen was het drie uur geworden. Opvallend leeg lagen de straten.

„We hebben juist nog tijd, 'n kop koffie te drinken," stelde Weiss vast; „maar om half vier moeten we naar de onwettige zitting gaan..."

„Daar weet ik volstrekt niets van af! Kan ik dan wel meekomen?"

„Jij bent misschien een belangrijker nummer, dan je zelf wel weet," orakelde Ronald.

Ferdinand was er zeer mee ingenomen, een „onwettige" vergadering te kunnen bijwonen. Zonder er over te spreken, gevoelde hij in al zijn leden de grootheid van deze dagen. De zucht naar buitengemeene gebeurtenissen bracht hem in een roes. Hoe koen, hoe avontuurlijk klonk al dit samenzweerderswoord: onwettig! Plotseling sprong zoo'n begrip in den tijd, dat gisteren nog haast niemand kende. In een trotsche wolk van geheimzinnigheid was het woord gehuld. Alleen uitverkorenen mochten het gebruiken.

De onwettige vergadering had plaats in een atelier, tamelijk ver weg in een buitenwijk. Toen Weiss en Ferdinand binnen traden, waren in het vertrek reeds ongeveer vijftien heeren bijeen. Gebhart begroette Ferdinand met groote warmte. Hij maakte een ongewoon plechtigen indruk. Ook Stechler was er.

Wawra, de kleine tsjechische muzikus, die in het atelier woonde en het bewaakte, vertegenwoordigde den afwezigen huisheer. Zooals de meeste Tsjechen had hij in den loop van den geheelen oorlog een korrekte, gesloten uitdrukking op zijn gezicht bewaard; vandaag echter gelukte het hem nauwelijks meer, zijn kalmte te behouden. De blonde haarkrul danste opgewonden over zijn voorhoofd. Onwillekeurige vertrekkingen rilden over zijn gelaat. Het was immers niet uit te houden! Op ditzelfde uur riepen ze in Praag misschien al de republiek uit. Na drie eeuwen van knechtschap de eerste dag der onafhankelijkheid! Zijn volk vrij! En hij moest hier in deze lauwe, lamme stad zitten, onder gekastreerde kletskousen, die bij geen partij behoorden en zich daarom zoo opbliezen. Op den kop af driehonderd jaar geleden waren de onteering en de ellende der boheemsche natie begonnen, toen men den keizerlijken stadhouder uit zijn venster smeet. Zou men vandaag het tijdperk der slavernij met een tweeden worp uit een venster besluiten? Een stadhouder stond immers opnieuw ter beschikking.

O, Wawra had het liefst langs de straten van Weenen gedraafd en geschreeuwd: „Weg van het trottoir! Nu zijn jullie de slaven en wij de meesters!"

Daar dit niet mogelijk was, boog hij zich, om zijn hartstochtelijke spanning te verbergen, over een merkwaardige omheining, die een deel van het groote atelier besloeg. Het was een soort open kooi, waarin een paar kippen onder het toezicht van een hoogen, ongenaakbaren haan korrels pikten. „Zelfverzorgers" noemde men toen de bezitters van dergelijke landelijke kweekerijen in de stad. Wawra's harde spreektrant kon een sidderenden triomf niet verhelen:

„Mooi is de haan, niet?! Hij heet ook Foebus."

En hij voegde eraan toe:

„Je zou hem misschien ook Chanteclair kunnen noemen. Is hij niet het wapendier der fransche natie?"

Hij had het gevoel, door de vermelding van den overwinnaar een raken stoot te hebben toegebracht. Niemand begreep zijn aanval. Wawra gold voor 'n goed, betrouwbaar socialist; maar nu kon hij nauwelijks zijn tranen inhouden van nationale dronkenschap en van smart, in deze glorierijke uren ver van zijn vaderland te moeten blijven.

De algemeene belangstelling keerde zich van de kippen af.

Stechler ontwikkelde een grootsch programma voor de revolutionnaire kunst. Hij deed dat met geestdrift, met halfslachtige wetenschappelijkheden en met den voelbaren angst, niet voor vol te worden genomen.

Het materiaal, dat de kunst tot nu toe voor haar uitdrukking gebruikte, beweerde hij, was burgerlijk. Burgerlijk was de vormenwereld der schilderkunst, burgerlijk de syntaxis der taal, burgerlijk het toonladdersysteem der muziek. Een der meest brandende plichten der proletarische diktatuur moest derhalve zijn, het binnendringen der vergiftigende burgerlijke vormen in den nieuwen tijd en in de nieuwe kunst te verhinderen. Met alle kracht diende men ervoor te waken, dat het toekomstige kommissariaat voor volksontwikkeling niet in de hand kwam van den een of

anderen ouden socialistischen partijsukkel, maar van een werkelijk modern man (hij voor zich stelde Archer voor), die, een eerlijk aanhanger van het radikalisme, van staatswege het bebruik van reeds voorhanden woorden, zinsbouw, toonaarden, en ook iedere nabootsing der natuur verbood.

Gebhart stond op. Zijn verweerd jongensgezicht glimlachte hoffelijk. Hij eischte hoe eer hoe beter een „ministerie voor het likwideeren van het burgerlijke gezin en de burgerlijke seksualiteit". Hij zeide niet „volkskommissariaat", doch „ministerie", welk woord hij met het oud-oostenrijksch ambtenaarsaccent uitsprak, dat hem eigen was. Hij glansde vol toewijding en scheen het groteske dezer woordverbinding heel niet te bespeuren. Weiss kon 'n grap niet inhouden. Een ander sierde haar op; men lachte. Een boertige toon kwam in de onwettige vergadering, reeds voor zij recht begonnen was.

De weekhartige heer in den verfomfaaiden cutaway, waarmee Ferdinand vandaag in de barakken had kennis gemaakt, gevoelde als politikus thans de verplichting, het ontspoorde debat weer op den rechten weg te brengen:

„Genooten, wat u hier ter tafel brengt, is stellig allemaal heel belangrijk. Maar kwesties van kultuur komen voorloopig nog niet in aanmerking. Het gaat nu om het grijpen van de macht. Blijft u, alstublieft, bij de werkelijkheid!"

„Dat kunnen de genooten heelemaal niet."

Deze zin kwam uit den hoek van het atelier, waar de kippenkooi was opgeslagen. Een man had hem uitgesproken, die een zwarten sweater, een militaire broek, en puttees droeg. Ferdinand herinnerde zich niet terstond, dat hij dezen man in de keuken van den wonderrabbi van Doenajow reeds had gezien. Vragend boog hij zich naar Weiss over.

„Elkan heet hij en hij moet bij de Oktoberrevolutie in Petersburg een rol hebben gespeeld," fluisterde Ronald.

Elkan sprak geen slecht Duitsch, in weerwil van het sterke russische accent. Er was echter een bewuste, een opzettelijke gebrokenheid in zijn uitdrukkingswijze, want hij scheen ook in 't Duitsch een buitengemeen woordkun-

stenaar te zijn. Nog stond hij met de onmiskenbare schuwheid van een vreemde in dien hoek. De magerheid van zijn gestalte, zijn zonderlinge kleeding, het loerende ter-zijdestaan gaven zijn houding iets onaangenaam lafs. Hij geleek op een gehaat dier, dat van verre vijandig en begeerig naar de kudde kijkt. Doch in den toestand voltrok zich onweerstaanbaar een verandering. Elkan's scherp besneden gelaat, de groeiende beslistheid van zijn wezen, en een razende hoogmoed wonnen stap voor stap veld. Zelfs Gebhart (een dweper die wel konsekwent was, maar toch 'n dweper): zelfs Gebhart werd geïntimideerd. De overigen, al te zeer voor depreciatie toegankelijk, waren spoedig tot onderwerping bereid.

„De genooten weten weinig van de werkelijkheid," ging Elkan met brutalen vechtlust voort: „de revolutie echter is een verschrikkelijke werkelijkheid. Wat u daar alzoo gepraat hebt, genooten, is oude literaire koek, dat zijn estheten-zorgen van 1910 en het typisch tijdverdrijf van klein-burgerlijke intellektueelen!"

Het was heel stil geworden.

„Het proletariaat heeft voorloopig de klein-burgerlijke intellektueelen noodig, maar zij zullen hun dweperige mijmeringen moeten onderwerpen aan de discipline."

Behoort hij dan tot het proletariaat, vroeg Ferdinand zich af. Hij ziet er niet naar uit, alsof hij in zijn leven ook maar een uur met de handen heeft gewerkt.

Elkan reeg zijn snijdende zinnen weer aaneen:

„In het jaar 1905 hebben wij Russen" (het „wij" had een overdreven klank) „de fout begaan, een sentimenteele en idealistische revolutie te beginnen. Wij hebben het bloedig moeten betalen."

Elkan had zich tot nu toe van de kippenkooi niet verwijderd. Dat hij dezen afstand tusschen zich en de anderen handhaafde, maakte, in weerwil van zijn scherpe woorden, den indruk van een restant van angst en schuchterheid. Thans echter trad hij naar voren en riep hij luid:

„De revolutie is geen gedicht en geen opstel in een futuristisch tijdschrift. Zij is een integraalrekening!"

Aha, een valsche toon! Een opluchting liep door het gezelschap. De toegespitste zin en de pathetische pas deden afbreuk aan Elkan's invloed, want het wisselvallig spel van der menschen strijd om meerderheid wankelt bij de fijnste onechtheid.

Een oudere man kwam aan het woord. Het was een bankbediende met een grooten kalen schedel, deemoedige hangwangen en 'n platgedrukten neus. Dit gelaat maakte den indruk eener allegorische voorstelling van menschenvrees. De slepende, als 't ware slaapdronken stem van den bankbediende waarschuwde. Hij zou langer in de beweging staan dan alle anderen. Wat men nu te hooren kreeg, zou onverantwoordelijk gewauwel zijn, dat zich ten koste van het proletariaat en diens rustige ontwikkeling wilde opblazen. Juist wie wetenschappelijk materialistisch dacht, moest duidelijk inzien, dat het historische oogenblik, om de teugels te grijpen, nog niet was gekomen. De nederlaag van het pruisische militairisme diende men tevens te begrijpen als een overwinning van het westelijk grootkapitaal. Daarin zou de diepere waarheid der gebeurtenissen liggen. De wereldrevolutie noemde hij een opgewonden waanvoorstelling.

„Wij staan volstrekt niet voor een revolutie," zoo besloot de bezonnen man, „doch slechts voor een hevige elementaire katastrofe."

In deze uren kon de rustige opvatting van den bankbediende alleen ontstemming wekken. Elkan viel het gemakkelijk, den ouden sociaal-demokraat in diskrediet te brengen:

„De geschiedenis met de natuurkatastrofe," zeide hij verveeld, „is een oudbakken fraze van het voor-kommunistische Rusland. Alle Zeretelli's en Kerenski's hebben ons met die „natuurkatastrofe" om de ooren gegooid. Natuurkatastrofen, genooten, zijn altijd reaktionnair. De revolutie is niet een elementaite gebeurtenis, doch een wilsdaad. Wij bolsjewiki willen de katastrofe gebruiken als stoom en elektriciteit."

„Neem me niet kwalijk, Rusland is een heel ander geval.

Wij zijn hier goddank nog niet in Azië!" wierp de bankbediende in het midden.

De heer in den verfomfaaiden cutaway merkte op:

„Onze omstandigheden zullen voor de revolutie vermoedelijk niet ongunstiger zijn, dan de russische."

„Ze zijn veel gunstiger!" klonk de besliste stem van Elkan. „Gijlieden bezit in Midden-Europa een perfekte machinerie, die ons ontbreekt."

Ook het begrip „machinerie", wat zoo veel als „industrieele ontwikkeling" beteekent, was een dier kunstwoorden, waardoor de ingewijde zich van leeken wilde onderscheiden. Ferdinand bemerkte verbaasd, dat de ijdelheid zelfs in de spleten van een schijnbaar volkomen zakelijk gesprek binnendrong.

Reeds voordat over dit onderwerp een strijd kon ontstaan, hief de Rus zijn hand op:

„Genooten, ik haat iedere ideologische en fijn-politieke tijdverkwisting. Ik verzoek u, mij een paar minuten gelegenheid te geven, om u te zeggen, hoe mijn vrienden en ik den toestand beoordeelen."

De heer in den cutaway boog:

„Maar natuurlijk, we zitten hier toch geheel zonder formaliteiten bij elkaar..."

En zich tot het gezelschap wendend:

„Valt u alstublieft genoot Elkan niet in de rede!"

Elkan nam behagelijk plaats. Hij rekte vol genot zijn leden uit in het algemeene zwijgen en in den onbeperkten spreektijd, dien hij zich had veroverd. Zooals een rooker het aroma van zijn sigaret langzaam in zijn longen trekt, om het zijn geheele lichaam te doen doordringen, zoo liet Elkan zich doordringen door het aroma van zijn gewonnen meerderheid:

„Eén ding moet u zich goed duidelijk maken, genooten," zoo begon hij op zijn kwetsend-schoolmeesterachtige manier, „dat het op dit moment pas in tweede instantie op de georganizeerde arbeiders aankomt. Daarin ligt onze groote kans, om aan de oude machthebbers de teugels uit handen te slaan. De revolutie is tegenwoordig een zuiver militair

probleem. Ik ben in staat, u dingen te verraden, waar u natuurlijk niet het geringste vermoeden van hebt. Er is in het zuiden geen kwestie van een gewone nederlaag. Mijn vrienden en ik hebben rapporten, dat sinds enkele dagen de oostenrijksch-hongaarsche troepen in volslagen ontbinding zijn geraakt. De soldaten verlaten hun stellingen, plunderen de depots, en bestormen de legervoorraden. De officieren vluchten, houden zich schuil, of trachten bij den chaos in 't gevlij te komen. Een kommando bestaat niet meer, evenmin een algemeen idee, dat aan de herrie een richting geeft. Het parool luidt: Wij willen naar huis! De reusachtige massa's stroomen terug en weten niet, wat gebeurt.

„Zoo staat het met de dingen, genooten! De eerste en eenige taak der revolutie echter is, deze terugstroomende troepen in haar macht te krijgen en hun woede voor den klassenstrijd te gebruiken. Wanneer dat gelukt, is alles beslist, de arbeiders worden meegesleept, de sociaal-patriottische leiders weggejaagd en de bourgeoisie overweldigd. Dit doel moet helder voor oogen blijven. Natuurlijk dreigen oneindig veel gevaren. Het nationalisme vóór alles. Dat is de kleinburgerlijke achterdeur, waardoor men de sociale verbittering het huis der reaktie binnen lokt. Alle nationale partijen der oostenrijksche volkeren hebben hun lieden naar het front gezonden, om op het vuur der muiterij hun eigen schrielen, kleinzieligen pot te koken. Een ander gevaar is de „gemoedelijkheid" van deze stad. Ik heb voor den oorlog reeds vele jaren lang in Weenen gewoond. Ik ken de stad. Let goed op één ding, genooten! Wij mogen ons niet dronken laten maken door kleine gedeeltelijke successen. Het is niet voldoende, dat wij hier in Weenen een verloopen bende verlofgangers, invaliden, uitknijpers en herrieschoppers te onzer beschikking krijgen, waarvan alle hospitalen en kazerne's vol zijn. Wij hebben werkelijke soldaten noodig, soldaten van het front! En niet maar 'n paar kompanjieën: een paar roode divizies, die onmiddellijk moeten opgericht worden!"

„Maar de entente?" vroeg iemand.

Deze interruptie bracht Elkan niet in de war:

„De entente kent maar één militaire politiek: het binnendringen van bolsjewistische ideeën in haar eigen legers te verhinderen. Ik kan u, genooten, uit de beste bronnen mededeelen, dat haar dat op den duur niet zal gelukken. Italië staat reeds zoo dicht bij de revolutie, dat uitsluitend een opgeschroefde overwinning de italiaansche regeering door de eerstvolgende maanden heen kan helpen. Italië zal het nooit wagen, troepen naar een land te zenden, waar de revolutie de baas is. Wij zullen, dat spreekt vanzelf, ook een goede centrale pers noodig hebben, die in het buitenland schrikwekkende berichten plaatst over ons fanatisme, onze wreedheid, en onze kracht."

„En hoe stelt genoot Elkan zich de oprichting van een rood leger voor?" vroeg Weiss.

Elkan keek gehinderd opzij:

„Dat diende genoot Weiss beter te weten dan ik, want hij is officier. Men zal in 't algemeen de genooten officieren erbij moeten halen."

Daarmee word ik bedoeld, gevoelde Ferdinand.

In den loop van een half uur was Elkan van een onzeker, aanmatigend mensch in een opgeblazen Napoleon veranderd. Hij zat met over elkaar geslagen beenen op een stoel, terwijl de anderen om hem heen stonden. Het was als een dekoratief beeld: „In de tent van den veldheer." Elkan scheen zelfs veel minder mager dan tevoren: zijn schraalheid had plaats gemaakt voor een trotsche verzadiging. Dergelijke wijzigingen kan een versmachte ziel vleeschelijk voortbrengen, wanneer zij zich vetmest met gevoelens van meerderheid. Met het gelaat van een man, wiens leidende geest zich helaas ook om kleinigheden moet bekommeren, ging hij op Ronald's vraag in:

„De details zullen zaak moeten zijn van een militair komité. Ik voor mijn persoon geloof, dat het van belang is, reeds in de eerstvolgende dagen de stations van Weenen, Innsbrück, Salzburg in onze macht te krijgen. Zoo spoedig mogelijk moet ook overeenstemming worden gezocht met de spoorweglieden, die reeds grootendeels van de sociaal-

demokraten zijn afgevallen. Nog vóór de troepentransporten weten, wat er aan de hand is, moeten zij ons toebehooren."

Een man betrad met twee groote pakketten het atelier. Elkan stond op:

„Aha, deze genoot brengt ons de strooibiljetten! Het atelier is toch volkomen betrouwbaar, niet?"

Allen begonnen nu Wawra, den muzikus, als een oud en beproefd strijder te prijzen. Men zocht een schuilhoek voor de vlugschriften. Eindelijk werden ze in de kippenkooi gestopt. Gebhart, wiens anarchistenhart de gebaren van den samenzweerder beminde, hoopte eigenhandig stroo over de beide pakketten.

Iemand had een flesch jenever naar de illegitieme vergadering meegebracht. Dit was een sterk inheemsche trek: de ernst van den toestand sloot het beetje genot niet uit, eischte het integendeel. De meesten der aanwezigen koesterden dezelfde meening, doch Elkan oefende met zijn hoovaardige zakelijkheid een neerdrukkenden invloed uit. De man, die op de jenever wilde trakteeren, schaamde zich, zijn flesch te laten rondgaan, en zette haar voor 'n gunstige gelegenheid naast de pamfletten in de kippenkooi.

Het gesprek, dat zich nu ontspon, bewees, dat het scherp omlijnde oorlogsplan der Russen bij de meesten instemming of althans geen tegenspraak wekte. Men was hier uit vagen hartstocht of uit nieuwsgierigheid samengekomen, zonder zich het hoofd te hebben gebroken over een marschrichting. Elkan wees een weg, die logisch overtuigend was. Thans kon men de gewapende massa's ongetwijfeld voor zich winnen met de leus: „Wraak voor den oorlog!" Weiss huiverde onder de avontuurlijke fantastiek dezer voorstelling. Nog nooit, sinds de wereld bestond, had er een krachtiger, suggestiever zinspreuk bestaan. In alle landen, bij alle naties moest zij inslaan, en het beeld der aarde veranderen. Ook Gebhart werd meegesleept door zulke gedachten. Dat een zoo intensief voorvechter der geweldloosheid in militaire beelden zwelgde, was in die dagen van verdwazing niets opmerkelijks. Na vier jaren van ongekende vernedering riep iedere ziel, die erdoor getroffen was, om wraak. Slechts

de oudere generatie en de meest beveiligde standen konden dat niet begrijpen: de oude bankbediende hield zijn ooren dicht en verliet met een Kassandra-waarschuwing het atelier.

„Zijn wij het eens over het parool?" vroeg Elkan. „Dan volgt de vorming van een rood wapen als kerntroep!"

Handen gingen omhoog.

„Ik verzoek de militaire genooten dus, zich klaar te houden."

„Hoe komisch is de wereld toch," dacht Ferdinand: „een paar weken geleden ben ik uit het leger weggeloopen, en vandaag kom ik, niets vermoedend, op de vijfde verdieping van een doodgewoon huis, en daar schijn ik weer onder de wapenen te worden geroepen. Wie zou wel onder dit atelier wonen? Geen handelslui. Stille families. Een tandarts. Een schrijfmachinebureau. Wij hierboven dobbelen over hun lot, en zij weten er niets van af. Dat heeft iets enorms." En hij glimlachte lichtzinnig bij deze gedachte, want het zonderlinge, genotvolle gevoel van spannende verwachting prikkelde hem al sterker.

Intusschen gaf Elkan, wiens hoofd nu als dat van een wereldveroveraar uit den zwarten sweater opdook, nieuwe instrukties:

„Wij zullen vanavond allen de groote soldatenvergadering in de Dreherzalen bezoeken. Neemt zoo vaak als maar mogelijk is het woord. Het zal geen bizondere kunst vereischen, in het verwarde gewauwel vlug een paar beheerschende pozities te bezetten. Vanavond is het echter nog niet raadzaam, de uitdrukking „rood leger" of „roode garde" onder de menigte te brengen. Deze kernspreuk zou op het tegenwoordige moment aan 'n paar generaals en de oude macht den moed der vertwijfeling geven. Dat is totaal overbodig. We kunnen kalm hun volslagen zenuwuitputting afwachten. Ook de ware verhoudingen aan het front zullen pas morgen of overmorgen duidelijk zijn. Houdt u zich daarom liever aan algemeenheden, eischt een nieuwe wereldorde, de afschaffing van den oorlog en dergelijke pacifistische onnoozelheden. Zoo in 't gesprek mag men natuurlijk voor de oprichting van een rood leger

propaganda maken. Het is van belang, dat dit idee in de eerstvolgende dagen uit de massa's zelf schijnt op te duiken. Men zou ook al kunnen beginnen, kenteekenen te dragen: dat werkt aanstekelijk."

Weiss was vuur en vlam:

„Ja, dat is van groot belang. Wij moeten als vertegenwoordigers der sociale republiek bij Dreher komen. Burgers met een rooden band om den arm! Militairen met een rooden band om de pet! Morgen loopen er dan duizenden zoo rond. Wie helpt ons aan roode stof?"

„Ik!" riep Wawra, die tot nu toe met weinig belangstelling voor wat verhandeld werd in de beschouwing van den koninklijken haan Foebus was verdiept: „beneden in de portierskamer ligt een hongaarsche vlag, die ze altijd mee hebben uitgestoken, wanneer de groote overwinningen van ons roemruchtig keizerlijk en koninklijk leger ambtelijk werden bekend gemaakt. Hahaha! „Offert om de lauwerkroon, Goed en bloed den keizerstroon!" Hahaha! „Lemberg nog in ons bezit . . .""

Met dezen triomfroep, dien hij meermalen herhaalde, ijlde hij weg, om na 'n poos met 'n reusachtige vlag terug te komen, die hij achter zich aan sleepte. Rood, wit, groen! O, wat 'n genot, die vervloekte Magyaren 'n stuk bloedig rood uit het lijf te scheuren! Niemand bemerkte de gevoelsgolven, die in Wawra deinden. Vier jaren veinzerij hadden hem geleerd, een masker te dragen. In zijn overwinningsroes liep hij naar den kleermaker op de tweede verdieping om 'n groote schaar en veiligheidsspelden. Ook deed hij geen afstand van Fortuna's gunst, zelf de wraak te mogen uitoefenen: hartstochtelijk verknipte hij reep aan reep de hongaarsche vlag. „Daar heb je je loon! Met welk recht, jullie half aziatisch gespuis, hebben jullie en je gentry de eerste viool gespeeld? Daar heb je je loon! Waar is jullie kultuur? Waar zijn jullie groote komponisten? jullie Smetana, jullie Dvorak? Niets dan tsjardasj en zigeuners, zigeuners en tsjardasj! Zoo, zoo, zoo!" Het roode doek lag op de knieën van den wreker, het witte en het groene vielen naast hem neer.

Tijdens dit werk verscheen een donker hoofd in de deuropening: Koloman Spannweit.

„Wat hebt u voor nieuws, hoofdredakteur?" klonk hem tegen.

Hij keek speurend om zich heen en zeide met de matte achteloosheid, waarmee een krantemensch groote gebeurtenissen begroet:

„Revolutie en uitroeping der onafhankelijkheid in Praag."

Sommigen riepen:

„Hoera, Wawra!"

Deze echter knipte rap en gelijkmatig roode banen uit het vlaggedoek, waarbij hij zijn hoofd diep over z'n werk hield gebogen.

„Hoe is de stemming bij het hof, Spannweit, en bij de regeering enzoovoort?" vroeg Weiss.

„Belabberd is veel te zwak," antwoordde de man der informatie rustig.

„Zullen ze op de revolutionnairen laten schieten?" informeerde iemand angstig.

„Wie moet dan schieten?" Spannweit haalde zijn schouders op. „Wie hebben ze om te laten schieten? In de kazerne van Rossau zijn niet eens de ordonnansen voor het privaat achter gebleven. Vandaag heeft het hoofdbureau der rijkspolitie mij op m'n redaktiebureau opgebeld: hoe ik den toestand beoordeelde? Waarachtig, net mij moeten ze hebben! Ik heb 't ver geschopt!"

„En wat hebt u geantwoord?" informeerden eenige stemmen.

„Ik heb hun natuurlijk geantwoord, dat ik den toestand als heel gunstig en heel rustig beoordeel. Maar wat is er hier bij u aan de hand, mijne heeren?"

Elkan was allang van zijn veldheerszetel opgestaan. Hij trok zijn sweater over z'n heupen naar beneden. Men kon hem aanzien, dat hij zichzelf beviel, wat ook de koketterie bewees, waarmee hij de keelklanken der russische uitspraak overdreef:

„Wat er aan de hand is? We hebben allemaal door elkaar gepraat. Dat is er aan de hand. Overigens, als u iets nieuws

wilt hooren, komt u dan vanavond bij Dreher. Daar is een groote openbare meeting."

Spannweit knipte met de oogen:

„Broeders, als dat zoo voortgaat, wie weet, wat we dan al niet bereiken kunnen!"

Hij keerde zich vriendelijk tot Ferdinand:

„Wel, luitenant, bewandelt u ook de revolutionnaire loopbaan?"

Wat 'n akelige kerel! Ferdinand, anders steeds hoffelijk, kon nu geen beleefd antwoord van zich verkrijgen, en trad zwijgend een pas opzij. Deze afwijzende beweging dwong Spannweit eerst een vleierij af:

„U behoort tot de heel zeldzamen, die ook in gevaarlijker tijden iets hebben gewaagd..."

Ferdinand kon, hoewel het hem pijnlijk was, nog steeds niets zeggen. Spannweit, in weerwil van zijn successen mateloos gevoelig, evenals ieder oorspronkelijk vernederde, vroeg scherp:

„Wat dunkt u?"

Ferdinand werd rood, glimlachte verward, en bracht verlegen uit:

„Pardon... Ik heb u niet goed begrepen..."

Hoog tijd! Enkelen stonden reeds bij de deur. Men sprak af, na de avondvergadering weer hier in 't atelier bijeen te komen, om het richtsnoer voor den volgenden dag vast te stellen. Wawra kreeg de opdracht, de woning niet te verlaten en de kontrabande goed te bewaken. Hij beloofde alles en dreef de laatsten ongeduldig de deur uit.

De groote avondmeeting bood aanvankelijk een soortgelijk beeld, als Ferdinand reeds eens in de barakken had waargenomen. Alleen in den vorm ging het iets meer parlementair toe. Aan een lange tafel zaten 'n paar gegradueerden en soldaten, waarin men dadelijk administratief personeel herkende. Onder hen zwaaide onophoudelijk een korporaal met een aardig, brutaal gezicht de prezidentsbel. Tevergeefs trachtte hij een regelmatige opeenvolging in de redenaars en den gang der debatten te brengen, want de lieden

sprongen ordeloos op het podium, schreeuwden eenige zinnen de zaal in, en maakten zich dan ijlings uit de voeten. Wat zij zeiden, was telkens hetzelfde en bewees, dat zij geen flauwe notie hadden van den toestand en de mogelijkheden der eerstvolgende dagen. Zij eischten de onmiddellijke beëindiging van den oorlog, de bestraffing van onbeminde superieuren, het intrekken van alle voorrechten der officieren, en dergelijke dingen meer, die eer bij een kleinzielige muiterij, dan bij 'n doelbewusten opstand pasten.

Merkwaardig was het, dat de lieden, terwijl ze voor de menigte stonden, vervuld schenen van tooneelkoorts en redenaarsijdelheid. Hun wangen gloeiden minder van revolutionnaire opwinding, dan uit kinderlijke verlegenheid. Zij gebruikten met voorliefde de hoogdravende uitdrukkingen, die zij uit hun krant kenden.

Een uur verliep. Geen verstandig voorstel, geen duidelijk doel ontworstelde zich aan het kabaal. Niets anders geschiedde, dan dat dit soldatenvolk elkaar zijn leed klaagde en over en weer tot razernij trachtte op te zweepen.

Elkan bleef op den achtergrond en redeneerde rustig met 'n paar burgers, die Ferdinand niet kende. Zijn bewering „mijn vrienden en ik" berustte dus op waarheid. De gebeurtenissen bleken meer dan een uitbarsting van den algemeenen oorlogshaat en de onverdraaglijke hongerellende. Opstokers stonden achter hen, stellig niet alleen Elkan en diens groep. Misschien werd op vele zijden doelbewust gewerkt, zonder dat zich dit nog voelbaar maakte.

Van de deelnemers aan de onwettige vergadering had, behalve de heer in den verkreukelden cutaway, nog niemand gesproken. Elkan wendde zich tot Weiss en verzocht hem, het woord te nemen. De toespraak van een officier zou een krachtige uitwerking hebben.

Weiss baande zich een weg naar het podium. Aanvankelijk heerschte een koele en wantrouwige stemming: de sterren waren wel weg, maar de officier bleef kenbaar. Ronald begon aarzelend. Zijn frazen sloegen niet in. Stijl en into-

natie kwamen het oor der menigte vreemd voor. Plotseling echter kwam Weiss op den schitterenden inval, de gouden dapperheidsmedalje zich van de borst te rukken en met een breeden, pathetischen zwaai de zaal in de werpen. Dit was het eerste machtige oogenblik van den avond. De lieden joelden. Door de krachtige uitwerking bevleugeld, vond de redenaar een grap, die populair genoeg was, om in iederen hoek der vergadering te worden begrepen. Het nu uitbarstend gelach had sterker invloed dan een besluit. Wat geen felle tirade was gelukt: het offer der medalje en een grove mop bonden de hoofdelooze, onsamenhangende massa tot een eenheid. De naam „genoot Weiss" plantte zich luid door de geheele zaal voort. Drie minuten waren voldoende geweest, om een leider te brengen.

Verdoofd door zijn succes, en omstuwd door nieuwe aanhangers trad de overwinnaar op de anderen toe. „Goed," zei Elkan zakelijk, alsof iets wat reeds lang in de bedoeling lag, nu ook stipt geschied was: „ u moet straks nog eens spreken."

Weiss trachtte nu van zijn kant, Ferdinand tot een rede aan te vuren:

„Wil je niet optreden? Het is werkelijk een sensatie!"

Als iemand, die een verfrisschend bad heeft genomen, noodigde hij de anderen uit, nu ook in het water te duiken.

Ferdinand gaf geen antwoord en maakte zich stilletjes van de groep los. Hij was bang, dat hij onder een ongewenschten dwang zou kunnen geraken.

Nieuwsgierig doorkruiste hij de groote vergaderruimten. De menigte was intusschen beangstigend aangegroeid: bij de soldaten voegden zich nu honderden arbeiders. Zij keken aandachtig en onderzoekend om zich heen. Men bemerkte terstond: deze lieden laten zich niet overrompelen. Felle vrouwestemmen schoten uit het onontwarbaar lawaai op. Het dragen van een kenteeken was ingeslagen: steeds talrijker werden de petten met een rooden band. De bloedige vlekken brachten opeens energie en geduchtheid. Ferdinand verbaasde zich over de geheimzinnige macht van bijzaken. Het symbool sleepte de werkelijkheid aan.

In gedachten verzonken, geraakte Ferdinand weer in de buurt van het podium. Daar stond Weiss voor de tweede maal te spreken. Er was nu echter niets van den beginneling meer aan hem te bespeuren: als een oud, beproefd demagoog beheerschte hij de vergaderden. Welk een talent! Hij liep zelfs (dit vervulde Ferdinand met buitengewonen eerbied) geheel vrij en brutaal op de planken rond, terwijl hij sprak. De menigte juichte hem toe met de onuitputtelijke gulheid, die zij haar lievelingen gunt. Waar haalde Weiss plotseling dien fermen, standvastigen toon vandaan, waarmee hij zijn wil aan de menigte oplegde? Morgen (zoo eischte hij) moesten in alle hospitalen en kazerne's van Weenen soldatenraden worden gekozen. Plicht der afgevaardigden zou het dan zijn, ervoor te zorgen, dat er geen eigenmachtigheden en geen onvoorzichtigheden gebeurden. Allen moesten voet bij stuk houden. Iedere revolutionnaire soldaat moest door onvermoeide voorlichting wankele en weerspannige kameraden in zijn kamp brengen. De redenaar besloot met den uitroep:

„Weg met den oorlog! Leve de revolutie!"

Na deze toespraak was „genoot Weiss" de populairste man in de ruime zaal. Reeds had zich een staf jongere soldaten gevormd, die hem vlak op de hielen bleef. Hij was een macht geworden.

Toen hij 'n kwartier later tezamen met Ferdinand naar buiten trad, naderde hem eerbiedig een jonge infanterist, wien de zuiverste geestdrift uit de oogen straalde:

„Genoot Weiss, wanneer moet ik mij morgen bij u vervoegen?"

Met de bedaarde rust van een divizie-generaal stak Ronald een sigaret op:

„Om negen uur!"

Maar even later, toen ze voortliepen, klonk het:

„Aangrijpend! Nou? zeg 's?"

Ferdinand kon één gedachte maar niet loslaten:

„Vanmiddag hebben we nog grappen gemaakt. En nu ben je werkelijk een Mirabeau geworden. Is dat niet krankzinnig?"

Weiss trachtte de opwinding, die nog steeds heel zijn wezen spande, door zijn gewone ironie kwijt te raken:

„Ik heb 't je immers altijd wel gezegd: alleen zoo ontstaat geschiedenis. Je hebt er geen flauw vermoeden van, je loopt zoo wat in 't duister tastend rond, en plotseling ruk ik mij de gouden medalje van mijn heldenborst! Nou, wat?"

„Wanneer kwam die inval bij je op?"

Weiss aarzelde 'n sekonde met zijn antwoord:

„Achteraf, mijn waarde! Van tevoren is die inval stellig niet bij me opgekomen. Dat weet je toch zelf wel, dat onze beste invallen pas komen, als wij ze hebben uitgevoerd. Opeens heb ik 't gedaan. Ik zweer je, geen sekonde lang heb ik erover nagedacht. Zoo ontstaat geschiedenis! God weet, wat er uit moet worden. Het had 'n geweldige uitwerking, niet?!"

Ferdinand bevestigde het. Doch Ronald begon zich over zijn vraag te schamen. Hij bleef staan en werd heel teerhartig:

„De zaak is natuurlijk totaal anders. Helaas heb ik bij jou het gevoel, dat je mij nog altijd niet begrijpt. Je laat je door al mijn grappen beetnemen. Ik vat natuurlijk ook al mijn grappen voor ernst op, maar dat is een ernst van een lageren graad. Een ander had de gouden medalje niet weggegooid. En waarom heb ik haar weggegooid? Omdat ik trots alle gekheid een revolutionnair ben. Zoolang ik denken kan, ben ik een revolutionnair. Al op school was ik het. Ik zou me bijvoorbeeld dood geschaamd hebben, 'n brave primus in de klas te zijn, hoewel 't me gemakkelijk zou zijn gevallen. Mijn kwajongensachtigheid was geen overmoed, maar overtuiging. Dat hebben de soldaten vandaag heel goed gevoeld en dat is de oorzaak van hun vertrouwen. Je hebt het in je. En lach me nu maar uit, omdat ik dat zeg: veel is verlakkerij, maar niets is toeval!"

Hij schoof zijn pet in den nek en slenterde voort. Na 'n poos evenwel gaf hij Ferdinand innig een arm:

„Weet je, sinds wanneer ik een bewust revolutionnair ben? Sinds mijn veertiende jaar. En weet je, wat mij tot revolutionnair heeft gemaakt? Een paard! En 'n paard nog

wel in 'n boek! Ken je Zola's Germinal? Herinner je je het paard, dat zijn leven lang in de mijnschacht moet doorbrengen? Een prachtig symbool!"

Ferdinand gevoelde, dat Ronald eerlijk ontroerd was, wel minder om het paard in Germinal dan om de gebeurtenissen van dezen avond, waardoor zijn geheele levensbesef en levensdoel waren veranderd.

De vrienden sloegen de straat in, op den hoek waarvan zich het atelier bevond. Ondanks het nachtelijk uur was de straat vol rumoer. Iets ongewoons scheen te zijn geschied. Een menschengroep omringde een ziedenden ouden heer, wiens stok razend het plaveisel bewerkte. Voor den dwaas stonden de huisbewaarders. Allen gaapten naar boven, naar het laatste verlichte venster van het hoekhuis, waarin nu en dan een luidkeels schreeuwend mensch zichtbaar werd. Ferdinand kon de heesche triomfkreten niet verstaan, welke die man omlaag slingerde.

De oude heer scheen niet tot de burgers te behooren, die zich onder den last der ineenstorting stom neerbogen. Hij had zijn slappen hoed van 't hoofd gerukt. Zijn baard wapperde, zijn kale schedel blonk, zijn stok sloeg vonken uit de keien. Hij schreeuwde:

„Politie! politie! Dat moet men zich toch niet laten welgevallen! We zijn in 'n duitsche stad! De zaak heeft 'n grens! Dat is openlijk hoogverraad! De wetten bestaan nog! Dat moet men het gespuis laten voelen! Verradersgebroed, ellendelingen! Hoogverraad! Politie! politie!"

Ongetwijfeld ging het hier om Wawra, die daar boven voor het ateliervenster een schaduwigen waanzinsdans volvoerde. De concierge en zijn vrouw schudden ontsteld het hoofd. Niemand bewoog zich.

Plomp kwam 'n norsche politie-agent aanzetten. Ook de politie wist niet, waar zij aan toe was, en had een gerechtvaardigd respekt voor onvoorzien ambtelijk ingrijpen. De laaiende grijsaard stortte zich op den diender en overstelpte hem met onsamenhangende eischen, waarin de woorden „hoogverraad" en „krijgswet" de hoofdrol speelden. Daarbij pookte hij met z'n stok naar het verre, lichte venster,

waaruit opnieuw een galm gehuil uitbarstte, welks zin niet te ontraadselen was.

Door Ferdinand schoot de gedachte aan de strooibiljetten. Weiss stelde den politie-dienaar gerust:

„Die meneer daar boven in het atelier is onze vriend!"

„Komt u dan maar mee, mijne heeren," murmelde de bewaker der orde melankoliek. Hij liet de beide vrienden door de voordeur treden, die hij voor den neus van den ouden patriot dicht sloeg. Weiss en Ferdinand stormden de trappen op, terwijl de agent langzaam achteraan stapte.

Het atelier stond wijd open. Het volgende verrassende schouwspel bood zich aan: de geheele vloer was rondom met de oproerige manifesten bedekt, op de tafel lagen de scherven der jeneverflesch, en Wawra danste, stroomend van zweet, in het vertrek rond. Wanneer hij bij 't raam kwam, huilde hij met 'n onherkenbare, schor gebrulde stem fanatiek den nacht in:

„Leve Masaryk! Leve de onafhankelijke tsjechische republiek! Leve ons volk!"

Het meest gedenkwaardige echter van dezen aanblik was noch Wawra's dans noch zijn gehuil, doch de haan Foebus. Hij troonde onbeweeglijk als een heraldisch dier op de blonde kuif van den muzikus, zonder door het zwaaien en zwenken van zijn troon van de wijs te raken. Slechts nu en dan herstelde hij door een matte beweging zijner onbeholpen vleugels het verloren evenwicht. Zijn zwarte, stompe oogen gloeiden wijs en boosaardig. Er ontbrak maar aan, dat hij met een morgenlijken hanegroet den drukkenden nacht had verscheurd.

Reeds klom de zware stap van den diender de laatste treden op. Ontsteld keken de vrienden naar de vele pamfletten, wier opschrift „Arbeiders en soldaten!" geweldig in de oogen stak. Het was te laat, het verstrooide papier te verbergen. Ferdinand wilde zich op Wawra werpen, om hem tot kalmte te dwingen, Toen Foebus deze vijandelijke bedoeling bemerkte, schoten roode blikken van woede uit zijn oogen, en strijdvaardig spreidde hij zijn vleugels uit. En Wawra verdubbelde zijn kreten en sprongen. Daar

hij zich geprikkeld gevoelde, liet hij nu ook Wilson en Clemenceau lang leven.

De politie-man trad in de deuropening. Weiss kwam hem lachend tegemoet en bood hem een sigaret aan:

„U ziet, het is niets dan 'n heel gewone roes. We zullen hem veilig in z'n bed brengen, inspekteur!"

De man staarde knipoogend en wantrouwig naar de dansende gestalte met den haan op het hoofd, wierp een langen blik op de vlugschriften, nam met voorzichtige vingers een sigaret uit Ronald's doos, en salueerde:

„Dank u, mijnheer . . ., mijnheer . . ." (de sterren waren weg, de rang niet te herkennen) „. . . mijnheer de kapitein . . ."

Weiss lachte:

„Binnen tien minuten slaapt hij. U kunt onbezorgd naar huis gaan, inspekteur. Ik neem de verantwoording op mij."

De „inspekteur" aarzelde. Telkens weer keek hij met verlegen hoffelijkheid naar de pamflettenoverstrooming, waarop Wawra met Foebus in onuitputtelijke dansfiguren rondzwaaide. Wawra hoestte schor, zijn stem had geen klank meer. Weiss bediende zich van het weensche volkspatois:

„Zie 's, inspekteur, d'r is toch niets aan te doen. Geen mensch weet, wat er morgen gebeurt. De lui zijn allemaal boven hun bier. De volgende dagen zullen we nog wel heel wat anders beleven!"

„Dat kan wel, kapitein," zei de agent, en hij salueerde weer. Daarna omvatte hij met 'n laatsten blik danser, haan, strooibiljetten, en boog dan zijn gelaat vertrouwelijk en steun vragend naar den „kapitein":

„Ziet u eens, het is wel mogelijk, dat er iets gebeurt. Maar mijne heeren, als ik nu ga . . . De nachtrust mag niet gestoord worden!"

IX.

Babylonisch intermezzo.

Men zal met recht vragen, hoe zich in deze historische week, waarin de machtigste rijken der wereld ineenstortten

en ieder levend mensch van tragische ontzetting was vervuld, hoe zich onder geestelijk hoogstaande menschen zoo'n primitieve, zoo'n schaamtelooze scène kon afspelen. Onder menschen, nota bene, die met al hun zenuwen aan de omwenteling deelnamen, die ademloos van vergadering naar vergadering ijlden, zich als onvermoeide brengers der toekomst opwierpen en in hun redevoeringen onophoudelijk schermden met de hoogste zedelijke begrippen der menschheid.

De meest voor de hand liggende motiveering en verontschuldiging:

Op dien avond waren de meesten van hen dronken, Weiss zelfs dubbel en dwars. Hem had het lot met wreede bereidwilligheid onverwacht een schrikkelijke macht in handen gespeeld. Wat er in Weenen aan ontketende soldateska bestond, noemde zijn naam. „Genoot Weiss", dat was, onbekend waarom, een parool geworden. Was hij er de man naar geweest, de konsekwente gevolgtrekkingen uit deze machtspozitie te maken, dan zouden de gebeurtenissen wel een anderen loop hebben genomen. Doch Ronald Weiss was niemand anders dan Ronald Weiss, een beweeglijk man van talent, goedmoedig, ja week in den grond van zijn ziel, toch bezeten door de teugellooze begeerte, een glanzende rol te spelen, al was het maar een r o l. Hij zelf schrok er het meest van, hoe deze rol van dag tot dag meer en meer in harde, scherpe werkelijkheid veranderde.

Weiss deed, wat naturen van zijn soort, die noch werkelijk toegrijpen noch werkelijk opgeven kunnen, altoos doen: hij trachtte den tegenwoordigen toestand te rekken, zoo goed het ging, en zichzelf het ontwaken te beletten. Het gevaar van ontwaken was intusschen door den veelsoortigen roes, waarin hij leefde, verminderd. Naast den machtroes was het de roes van angst, die hem bedwelmde. Nog wist men niet, hoe de dingen zich verder zouden ontwikkelen, nog steeds bestonden er een keizer en een regeering, wier besluiten men niet kende. Daar kwam de nieuwe nationale vergadering bij, waarvan de machtigste partij, de sociaaldemokraten, afkeerig was van iedere gewelddadigheid.

Wanneer het in haar kraam te pas kwam, kon zij aan iedere revolutionnaire agitatie paal en perk stellen, door zelf de leiding te nemen. Misschien overwoog zij thans reeds de arrestatie van Weiss, als zij niet zelfs een scherper middel in aanmerking nam, om hem uit den weg te ruimen. Dit laatste kon ook een der duizend officieren invallen, die zonder toekomst en knarsetandend van haat door de stad slopen en zich door iederen straatjongen moesten laten uitjouwen.

Weiss sliep nauwelijks meer thuis, doch meestal in de kazerne's en bij vrienden, waar hij zich veel veiliger voelde. Hij kwam nooit op straat zonder zijn staf, 'n groep soldatenraden en den jongen infanterist, die hem met lijf en ziel als adjudant diende. Met een heimelijke huivering zag Weiss, hoe hij, zonder iets bizonders te doen, al dieper in de draaikolk der gebeurtenissen werd meegezogen. De theorie werd nu aan hemzelf bevestigd: de leider was een speelpop der massa, onverschillig of hij generaal of rebel was. Zijn eigen wil was inbeelding. Als een kompasnaald bibberde hij over den graadmeter van den tijd, door geheime krachten en verwarde stormen gejaagd.

De roes, die hem voor zijn groeiend gevoel van onmacht en angst schadeloos stelde, was de dronkenheid der eindelijk veroverde waardeering. Zoo gaarne had Weiss steeds tegen hoogere menschen opgezien, doch hemzelf was, in weerwil van zijn glanzende gaven, alleen de bewondering van kleine lieden ten deel gevallen. De menschen, waarop het hem in de eerste plaats aankwam, behandelden hem uit de hoogte, zooal niet zelfs met een fijnen spot, die zijn inspanning gold, om hun lof op te wekken. Voor de dichters en literatoren was hij de journalist, terwijl de journalisten hem voor een kranig maar wispelturig talent hielden, dat men onvoorwaardelijk verwijderd moest houden van de meer waardevolle taak der pers, het hoogland van het hoofdartikel en de kultureele rubrieken.

Thans echter verhief hij zich opeens als de man der daad, al wist hij zelf ook niet, hoe. Hij trok rond met een gevolg in uniform. Wimpel (zoo heette de jeugdige infanterist)

stond kaarsrecht achter zijn stoel, wanneer hij ergens ging zitten. Verscheen hij, zoo omstuwd, in de zuilenzaal, dan woei een tocht door het grauwe, bedompte vertrek, de gasten verrezen, ieder was er op bedacht, een oude intimiteit uit te buiten. Weiss voor, Weiss na. De meest ongenaakbaren en hoogmoedigen, die hem vroeger nauwelijks hadden opgemerkt, informeerden nu met een respektueus-amikale uitdrukking op hun gezicht bij den sterken man, welke toekomst hij hun dacht toe te deelen. Daar hij nog niets van belang had beschikt, behalve voor aanstaanden Woensdag een meeting van soldaten onder den blooten hemel (en dit gebeurde op Elkan's bevel), hulde hij zich in geheimzinnigheid. Kon hij het anders geen halven dag uithouden, alleen te zijn: nu verdroeg hij geen minuut meer van eenzaamheid. Zoo ging het trouwens ook menig ander. In tijden eener katastrofe schijnt de aggregaatstoestand der maatschappij volkomen veranderd. De levenswaarde der individuen wordt dubieus, en zoo dringen de ontwrichte deelen zich gretig tegen elkaar.

Noch Ferdinand noch zijn kennissen hielden het op hun eenzame kamers en hokjes uit: zij zaten voortdurend in groote groepen bijeen en wisselden van lokaal zoo vaak als maar mogelijk was. Zelfs het besluit, 'n paar uur te gaan slapen, viel moeilijk. Men legde zich in de woning, waar men toevallig vertoefde, op den divan, op twee stoelen, of op den blooten grond. Ook dit verhoogde kuddeninstinkt was een der oorzaken van de scène, waar Ferdinand slechts met tegenzin aan kan terugdenken.

Vast staat in ieder geval, dat Ronald niet alleen overdrachtelijk in een roes verkeerde, doch ook inderdaad een groote massa wijn en jenever in zijn lichaam had, wat eveneens gold voor de anderen, met uitzondering van Gebhart.

Stellig was Basil evenmin volkomen nuchter: in tegenstelling echter met de gebeurtenissen bij het stichtingsfeest in Aschermann's paleis bleef hij waardiger dan ooit. Toch kan Basil's eigenaardige stemming alleen uit den samenhang van zijn lot begrepen worden.

Aschermann had de handen van hem af getrokken.

Het doodelijk voorgevoel, dat Basil op dien gedenkwaardigen geboortedag van zijn tijdschrift overvallen had, het ging nu in vervulling. Hij stond voor het niets. De prezident staakte iederen steun. Aan de katastrofe was een kort onderhoud voorafgegaan, waarbij Aschermann den „Opstand in God" als een zinledig en onverteerbaar tijdverdrijf verdoemde en tegelijk verklaard had, dat hij een goedig mensch was en zich graag het geld uit den zak liet kloppen, doch dat ook zijn bereidwilligheid per slot haar grenzen had. En bovenal zag hij niet in, waarom hij zich, door zotten te ondersteunen, voor de heele wereld belachelijk moest maken.

Den volgenden dag ontving Basil een zakenbrief van Aschermann's bureauchef, waarin den ongelukkige werd medegedeeld, dat in de loopende maand aan zijn familie de gebruikelijke toelage voor het laatst zou worden uitbetaald, en dat hij zelf geen verdere remise's te verwachten had.

Doch niet de zich onverhoeds opdringende zorg om het dagelijksch brood was het, wat hem den zwaarsten stoot toebracht; niet de versche ondergang van een zijner scheppingen; neen, wat hem zijn bezinning roofde, was Hedda's succes. Was zij tegelijk met hem door Aschermann verstooten, hij zou zijn lot met kalmte hebben gedragen. Maar dat het schepsel zijner edelmoedigheid zich na zijn val nog hooger scheen te verheffen, was om dol te worden!

Koel had Basil tot nu toe zijn witte hoofd aan den scherpen wind van den tijd tegengehouden. Armoede, gebrek aan waardeering, gapende onverschilligheid: zij hadden het galante priestermasker van spottende meerderheid niet kunnen verscheuren. Thans evenwel begon het te barsten, en achter de gladde souvereiniteit keken huilerigheid en zwelgende wraakzucht om den hoek, gevoelens, die bij elkaar behooren. Honderd details bevestigden de invretende verdenking, dat Hedda hem, Basil, had opgeofferd, om zichzelf te redden. Sprak zij nu van „papa", dan klonk een ondertoon van nieuw veroverde veiligheid mee. Tusschen haar en Aschermann hadden langademige uiteen-

zettingen plaats gegrepen. Het was haar met allerlei middelen gelukt, hem weer van haar waarde te overtuigen. Het gevolg der nieuwe innigheid bleek daaruit, dat de prezident haar op een jachtpartij in Stiermarken meenam, een gunst, die zij nog maar ééns had genoten.

Doch het fraaiste was nog: in de zuilenzaal liepen geruchten, dat Hedda nu een ander tijdschrift dacht uit te geven, waarvoor zij reeds een leider zou hebben gewonnen, wiens naam voorloopig nog in het duister moest blijven. Wie was de uitverkorene? Vele teekenen duidden op Ronald Weiss. Maar of het nu Weiss of een ander was: met hem, Basil, den encyklopedist vergeleken was het een onbeschaafde, minderwaardige klant. Welk een tijd! De een of andere handige pen van 'n reporter, die zich radikaal wist aan te stellen, werd verkoren, en Basil werd verworpen. Golden de uitgelezen citaten uit Saint-Simon, Montaigne, Vauvenargues niets meer? De ontdekking van onbekende genieën, die in Parijs op het einde der vorige eeuw waren ondergegaan, had zij uitgewerkt? Vonden verstrengelde diepzinnigheden à la Kierkegaard geen weerklank meer? En de fijnste gedachtengang, die de idee der kerk met de revolutie verbond, het eeuwig-starre met het eeuwig-vloeiende, deze waarlijk gallische inval: zou hij niet worden begrepen? De tijd voor geestelijke bergbestijgingen scheen voorbij.

Deze wijziging alleen had echter zijn gevoel van eigenwaarde niet gebroken. Hij was buigzaam genoeg, om de tegenwoordige jeugd, ja de volgende en daaropvolgende, nog te overleven. Veel zwaarder woog het feit, dat de leider van het toekomstige tijdschrift, Weiss of wie dan ook, ook Hedda's vrouwelijke gunst genoot. Met dit dubbele verraad had zij hem een vergiftigde wond geslagen. Basil leed aan een verduivelde, doch geenszins kleinzielige ijverzucht. Hij zelf was er immers steeds op bedacht geweest, niet alleen voor Hedda's opkomst, doch ook voor haar hart te zorgen. Maar hij moest de godheid blijven, de schenker van geluk en liefde, die het voorrecht bezat, over haar keuze te waken. Nu had zij hem dit voorrecht brutaal ontwrongen,

en zelf gekozen. Doordat zij den man Basil zonder diens toestemming bedroog, verried zij den geest Basil.

Zeer merkwaardig was zijn gedrag tegenover deze slagen van het noodlot. Zijn bestaan was opnieuw vernietigd. Echtgenoote en dochters overstelpten hem vanuit Keulen met jammer-, dreig- en hoonbrieven. De reeds ouder wordende man echter ontwikkelde, in zijn ijdelste gevoeligheid gekwetst, een enorme aktiviteit als minnaar.

In deze dagen, nu de straten weergalmden van angst en radelooze opwinding, gaf de magere, witharige Basil zich moeite, den indruk te wekken van tallooze veroveringen op vrouwen. Dagelijks bracht hij nieuwe élève's van zijn gunst in de zuilenzaal. Hij vergenoegde zich niet als Gebhart, de theoretikus van den minnelust, met slonsen en sletten, doch slaagde er in, voor de verbaasde oogen der gasten zelfs eenige meisjes van tamelijke bekoring mee te brengen. De hemel weet, waar hij zijn kudde vandaan haalde. Hij strooide niet alleen met liefkoozingen, ook met snoeverijen. Een kleine danseres beloofde hij verscheiden groote krantenartikels en een schatrijken minnaar; aan 'n beginnelinge als tooneelspeelster een engagement bij 'n prima gezelschap. Met het vuur van een zeventienjarige verhaalde hij zijn vrienden van het bedwelmend avontuur, dat hem met een gevierde schoonheid en groote dame der stad zou verbinden. Al deze pocherijen waren de koortsfantazieën zijner nederlaag. Zij bepaalden in de weken voor en tijdens de omwenteling Basil's woorden en daden.

De ongelukkige liefde voor „de groote wereld" dook als een magere steen uit den lagen waterstand van zijn zelfbesef op. Thans herinnerde hij zich bepaalde betrekkingen, die hem met den een of anderen gezant of aristokraat verbonden. Hij bracht bezoeken. Zijn buitengemeen indrukwekkende verschijning kwam hem te hulp. Eenige salons openden zich voor hem van het genre, waar valsche kunstzin en gemaakte filanthropie de schering vormen. Hier tronen meestal 'n paar gravinnen, die 'n geboortegebrek door verhoogde aktiviteit trachten te vereffenen. Zij leven steeds in den angst, de een of andere belangrijke figuur over het

hoofd te zien, die 'n mededingster haar voor den neus zou kunnen wegknippen. Aan deze omstandigheid had Basil het te danken, dat hij in de meest gedenkwaardige weken der eeuw zijn lange gestalte door de salons eener ondergaande wereld sleepte. Om zijn bleeke kruin lagen flarden grauwe wolken uit het schimmenrijk, wanneer hij vreemdsoortig en indrukwekkend te midden van het banale gesnater opdook. Hij gedroeg zich nonchalant, hooghartig, en vaak zelfs onmogelijk. In andere periode's had men hem zeer spoedig laten schieten; thans echter was de stuurlooze kudde, die geen rechte voorstelling der aansuizende gebeurtenissen bezat, thans was zij angstig opgejaagd en bereid, met den geest en de dubbelzinnigheid 'n pakt op korten termijn te sluiten.

Basil gedroeg zich hier allerminst als een schuchtere nieuweling. Hij had steeds het hoogste woord, nam geen blad voor den mond, en sprak zeer scherpe dingen uit. Deze uren dienden ertoe, zijn zelfrespekt te herstellen. Het was hem voldoende, dat zich deuren voor hem openden, die Aschermann en Hedda voor den neus werden dichtgeworpen.

In de zuilenzaal toonde hij meer dan ooit tintelenden levenslust. Nacht na nacht verbraste hij met de jonge lieden, doch zijn handen sidderden, wanneer hij 'n sigaret aanstak. Vaak bereikten zijn snoeverijen, en niet slechts de erotische, een duizelingwekkende hoogte. Hij begon er duistere, moquante toespelingen op te maken, dat niemand een vermoeden bezat van zijn eigenlijke pozitie in de wereld. Hij zou de spionnage der centrale rijken van den aanvang af om den tuin hebben geleid, daar hij niets minder zou zijn dan een geheim lid der pauselijke diplomatie. De kardinaal-staatssekretaris zou hem voor zijn maandelijksche berichten, met behulp van postduiven verzonden, zijn uitdrukkelijken dank hebben betuigd. Hij zou noch Aschermann noch 'n anderen O.W.-er noodig hebben, daar men hem ieder oogenblik in Rome verwachtte, om van zijn schitterende diensten gebruik te maken. Wat beteekende Oostenrijk, wat beteekende Europa voor hem, daar hij een alomvattende

korporatie toebehoorde? Misschien zou de Heilige Stoel hem binnen 't jaar voor beslissende onderhandelingen naar Damaskus zenden; daarom hield hij zich nu niet meer met de revolutie, doch met de veel belangrijker arabische kwestie bezig.

Over dergelijk gesnoef schudden de welwillenden onder Basil's kennissen het hoofd, de anderen lachten. Een, die een scherpen blik had, oordeelde:

„De arme man komt in de overgangsjaren!"

Ongetwijfeld oefende hij op vrouwen een zekere betoovering uit. Zoo dacht tenminste Ferdinand, die zelf al te schuchter was. Hij had een scène beleefd, die voor Basil's gemakkelijkheid en invloed pleitte. Eens, toen zij beiden een straat overstaken, zagen ze op den rand van het trottoir een heel mooie vrouw, die aarzelend was blijven staan. Een stofje moest in haar oog zijn geraakt, want zij wreef haar ooglid en trachtte het om te slaan. Zonder zich te bedenken trad Basil op haar toe; hij stelde zich voor: „Dokter Basil, oogarts", haalde een zijden zakdoek te voorschijn, en bevrijdde de schoone handig van haar ongemak. Het geheel ging zoo vlug in zijn werk, dat de dame, verward, niet wist, wat van dezen hulpvaardigen aanval te denken. Zij dankte glimlachend, en wilde gaan. Doch nu liet Basil een zijner gepolijste zinnen glippen, die hem terstond iets aparts gaven. Voor de dame nog begreep, wat de vriendelijke oogarts van haar wilde, bood hij haar zijn gezelschap aan. Ferdinand keek hen stomverbaasd na, toen ze zij-aan-zij wegwandelden. Zelfs in zijn meest vermetele droomen zou hij het niet gewaagd hebben, deze bekoorlijke en elegante vrouw zoo vrijpostig te naderen.

Basil was het ook, die Pauline had opgevischt.

Eerst moet verteld worden, dat Pauline volstrekt niet een lichtekooi was, doch een jonge oorlogsweduwe, die zich als bezitster van een modesalon heel flink door het leven sloeg. Zij had het vorige jaar heur man aan de Isonzo verloren. Basil beweerde, dat zij den doode trouw was gebleven tot het oogenblik, dat zij hem, Basil, leerde kennen.

Ferdinand herinnert zich niet, hoe de groote, weelderige

vrouw met de luid krijschende stem in die woning kwam. Hij herinnert zich nauwelijks, hoe hij er zelf was binnengeraakt. Eerst was er weer 'n onwettige vergadering geweest, waarin Elkan, de heimelijke veldheer, het vuur aanblies, en Weiss een lange voordracht hield over den toestand en de bruikbaarheid der troepen. Morgen zou, op de soldaten-meeting, de groote slag worden geslagen. — Ditmaal echter bleef de alkohol niet in het stroo van een kippenhok verborgen.

Die woning herinnert Ferdinand zich nog precies. Een groote ouderwetsche kamer, de stille deugdzaamheid zelf, met sierlijk gebogen meubels en grijsgroene stoelen om een aartsvaderlijke tafel. De witte geëmaljeerde knoppen der canapé ziet Ferdinand nog voor zich. Op die canapé zaten de oudsten der vergadering: Basil en Gebhart. De laatste had ditmaal zijn vrouwelijke vazallen niet meegebracht. Totaal verwilderd stond Weiss voor 'n deur, die naar 'n slaapkamer leidde. Hij riep, lachte, en veegde zijn praetorianen den mantel uit, Wimpel en nog twee anderen, die vandaag den staf vormden.

Spannweit, die 'n stuk in z'n kraag had, zocht jammerend een zachte stoel, zonder er een te ontdekken, waarbij hij met 'n vette stem 'n beroep deed op de revolutie, om bepaalde paragrafen van het strafwetboek af te schaffen.

Ook Leopold Zöger, de invalide officier die aan Hedda's feestmaal had deelgenomen, was meegekomen. Hij bewoog zich even langzaam en plechtstatig, als hij sprak. Het leek, alsof hij onvermoede innerlijke zwarigheden moest overwinnen, om een zin te kunnen uitspreken. Overigens was hij een rustig man, zeer belezen, een langjarige vereerder van Basil's geschriften. Basil had hem ook bij de anderen geïntroduceerd. Niemand kende hem veel temperament toe. Hij behoorde tot het type der toeschouwers en meeloopers, die zich verzamelen om origineele genieën. Bezonnenheid en gerezerveerdheid kenmerkten hem, eigenschappen die in een opzettelijk sprankelende omgeving een zeer aangenamen invloed hadden. Zijn in den oorlog opgedaan lichaamsgebrek droeg hij zonder het geringste teeken van

smart of droefheid als iets vanzelfsprekends. Zöger was een der hier zeldzame menschen, van wie men geen verrassingen verwachtte. In het begin van den avond zat hij stijf op 'n pianokruk.

De gebeurtenissen ontwikkelden zich onvoorziens.

Basil, die in achtelooze houding, alsof hij bij de zaak niet betrokken was, op de grootvaderlijke sofa zat, gaf met het gezicht van een vorstelijken schenker van feestelijkheden het sinjaal:

„Pauline, maak mij niet te schande!"

De vrouw waggelde tusschen de mannen rond. Haar groote mond stond open als in een kramp. Een onbeheerscht lachen schokte haar. In dezen verdwaasden lach verspilde Pauline al de ingetogenheid, die zich in haar veelomvattend lichaam had opgezameld. Misschien was zij volstrekt niet zoo teugelloos, als zij zich hield. Een wraakzuchtige wil, zichzelf te doen vallen, lag in deze krijschende kramp. De uitbarsting werkte op haast pijnlijke wijze aanstekelijk op de dronken mannen: ook zij spanden zich in, door brullen en gieren het laatste restant van schaamte te overwinnen.

Enkele minuten later lag op den vloer het hoopje van een zijden jurk en een bolstaand, vleeschkleurig korset.

Weiss, de held van den dag, was de eerste, die in de zijkamer verdween. Wimpel betrok de wacht voor de deur. De jubelende Spannweit omhelsde hem en eischte met uitpuilende oogen, te worden binnengelaten:

„Ik wil een plaats in de stalles!" riep hij: „als kritikus heb ik recht op 'n plaats in de stalles!"

Merkwaardig was de houding, die Basil en Gebhart aannamen.

Basil zat stil-vergenoegd te kijken. Hij zonde zich. Hij zat daar als een idyllisch, verheerlijkt mensch, dat naar een vriendelijk avondlandschap kijkt. Geheel anders Gebhart! Zijn edel roofvogelgezicht blonk van tevredenheid. Aan de dronkemanspartij schonk hij niet de geringste aandacht: slechts de bezieling van een stoet lichtende gedachten, die de cocaïne van alle kluisters bevrijdde, leefde in zijn blauwe

oogen. Leopold Zöger, die met zijn pianokruk bij de tafel was gekomen, had hem een gelukkige kernspreuk gebracht: de vaak gehoorde stelling, dat uitsluitend het Christendom de schuld droeg van de seksueele schaamachtigheid en de minachting voor genot.

Gebhart wees Zöger's gemeenplaats af. Nu was hij in zijn element. Deze man der verwoesting glimlachte met de kinderlijke blijmoedigheid van een geleerde, wien iemand het genoegen heeft gedaan, zijn hoogsteigen onderzoekingen ter sprake te brengen. De rijkdom zijner ideeën over de oudste geschiedenis steeg in hem op, zonder te worden gestoord door het godslasterlijk geschreeuw en gebakkelei in de buurt der deur. Hij ontwikkelde met half gesloten oogen in heldere zinnen de denkbeelden, die voor hem de raadsels van de ontwikkeling der menschheid omvatten.

Neen, neen: het Christendom was niets oorspronkelijks, doch slechts het late gevolg, in de gecivilizeerde landen, der gebeurtenis, die eens de wereld tot haar onheil rondom had ingekerkerd. Wie nu deze gebeurtenis in haar geheele diepte wilde verstaan, moest vóór alles aandachtig het eerste boek van den bijbel bestudeeren, de geschiedenis van het paradijs, van den zondeval, en van het eerste menschenpaar. De uitnemende auteur van dit boek (verkondigde Gebhart) had in een tijd geleefd, waarin het aandenken aan die oude, een omwenteling veroorzakende gebeurtenis den volkeren nog niet geheel ontschoten was. Men kon terecht aannemen, dat de schrijver van Genesis een lid was der aloude profetenscholen, of althans een erfgenaam hunner tradities. Wezen en taak der profetenscholen bestond in den strijd tegen de babylonische kultuur, dat wil zeggen in den strijd tegen de restanten eener verheven, het geslachtelijke verheerlijkende religie. Door de geheele babylonische wereld en derhalve ook door het boek der schepping zou als een scheur de herinnering loopen aan die beslissende gebeurtenis . . .

„En wat voor gebeurtenis bedoelt u dan, dokter?" vroeg Zöger op zijn droge en moeilijk hakkelende manier.

Verbaasd, dat iemand dat nog vragen kon, antwoordde Gebhart met onverholen afschuw:

„De afschaffing van het moederrecht en de instelling van het vaderhuwelijk."

Bij deze woorden ontstond er onder de dronkaards, die aan het andere einde der kamer opeendrongen, een tumult. Spannweit begon namelijk woedend op de deur te bonzen. Wimpel trachtte hem weg te duwen. De anderen overstelpten de worstelpartij met een stortvloed van gelach.

Ook Ferdinand was nu niet bepaald nuchter meer, doch hij gevoelde tegenover de rumoerigheid van de anderen een bezadigd gesprek als een weldaad. Ofschoon hij Gebhart's lievelingstheorie heel goed kende, besloot hij toch, hem uit zijn tent te lokken:

„Dat moet je nader verklaren!"

„Het is toch heel opmerkelijk," ging Gebhart voort, „dat geen wezen ter wereld een meer geniale opvatting heeft dan een kind tusschen zijn eerste en derde levensjaar, en dat niet de zoogenaamde beschaafde volkeren het letterschrift of de teekenkunst hebben uitgevonden, doch oude, zwervende jagerstammen, die zonder bezit en zonder wet door de landen trokken en in holen huisden. De vrijheidsberooving, de vestiging in vaste domicilie's beteekent een verlies der genialiteit, dus een verlies van hoogere wezenlijkheid en, wat hetzelfde is, een verlies van reinheid. Hier ligt de geschiedkundige daad van den zondeval verborgen."

Basil ontwaakte uit zijn blijmoedige overpeinzingen. Als pauselijk geheim diplomaat stelde hij in 't begrip „zondeval" belang. Hij vroeg met een verzadigde intonatie:

„Zondeval? hoezoo?"

Gebhart stak, wat hij in den ijver van een debat steeds deed, zijn armen vooruit, terwijl zijn kin het tafelblad naderde:

„Op een bepaald punt heeft de natuurlijke richting van den weg zich gewijzigd. Dat verklaar ik mij als gevolg van groote omwentelingen op aarde, die de toenmalige menschheid dwongen, zich straffer te organizeeren, ten einde in den strijd om het bestaan de heerschappij te bemachtigen over

het verdedigingsmateriaal. Een soort dwingelandij en toestand van beleg...''

Zöger viel hem in de rede met een ontevreden en moeilijk geformuleerde vraag:

„Zeg eens, dokter, wat heeft dat met de seksueele schaamte te maken?''

„Héél veel, alles!'' troostte Gebhart hem: „het paradijsverhaal brengt de liefde-daad, de erfzonde, en de schaamte met elkaar in onlosmakelijk verband. Hoe dient men dat te begrijpen? Wij moeten ons, om het te begrijpen, op een punt plaatsen buiten onze historische ontwikkeling. Ten eerste: Adam en Eva vormen natuurlijk geen individueel menschenpaar, doch den toestand van beide geslachten in de wereldperiode, die de bijbel symbolisch uitbeeldt. Ten tweede: laat uw zuiverste, meest natuurlijke neiging spreken, en vraagt u zich dan af: Wat kan er voor beschamends zijn aan de liefde-daad? Welk een overmaat aan perversie en verdorvenheid moest er in de wereld zijn gekomen, om de schaamte te doen ontstaan!? En de verdorvenheid kan niet zonder oorsprong zijn binnengedrongen. Schamen kan men zich alleen over een afschuwelijke handeling. Doch zich over het hoogste heiligdom der natuur te schamen: de betrekking tusschen man en vrouw en haar mysterieus genot? Wat moet niet vooraf zijn gegaan, denkt u zich daar eens in! Een gruwel!''

De deur der zijkamer ging open. Triomfeerend verscheen Weiss op het tooneel. Hij wendde zich met het gebaar van een akteur naar achteren:

„Schoone en geniale Pauline, ik dank je!''

Een der soldaten sleepte nieuwe flesschen aan. Spannweit verdween. De groep voor de deur loeide al dierlijker.

Gebhart, door de smart der eeuwen aangegrepen, alsof het zijn persoonlijke, diep-eigen ervaring gold, liet zijn hoofd nog meer dalen:

„Denkt u zich eens in! Schaamt eenig natuurlijk wezen zich over de seksualiteit? Ik vraag u dringend, u het ontzettende feit duidelijk te maken, dat wij menschen ons schamen!! Ik weet niet, of u dat zoo scherp gevoelt als ik.

Is het niet de meest absurde verhouding der wereld, dat wij ons schamen voor haar schoonste en heiligste geschenk? Dat kan in geen natuurlijk wereldplan besloten liggen. Deze schaamte is het door-en-door afschuwelijke. Zij bewijst, dat ons gevoelsleven verwrongen, ziek en laag is. Daardoor juist schamen wij ons immers."

Zöger stond op. Gebhart's uiteenzettingen overtuigden hem niet. Ook had hij, van minuut tot minuut meer verstrooid, zijn halve aandacht geschonken aan het luidruchtige deel van het gezelschap. Nu stapte hij met zijn bonzend en klepperend kunstbeen naar de groep, waar de stem van Ronald den toon aangaf. Ferdinand bleef alleen aan de tafel met Basil en Gebhart, wiens oogen doffer werden, naarmate hij fanatieker sprak:

„Tusschen liefde en schaamte ligt de erfzonde. De bijbelsche geschiedenis der schepping vertegenwoordigt met de scherpste logika het zuiverste inzicht in alle sociale kritiek. Hoe fijn is het, dat eerst de vrouw door het booze beginsel wordt verleid. Zij zal wel haar waardigheid verliezen, doch het later des te gemakkelijker hebben. Dat is de oorzaak."

Ferdinand begreep deze konkluzie niet en stelde een vraag. Het kabaal bij de deur bewees, dat in den loop der orgie een nieuwe wijziging was ingetreden. Gebhart ergerde zich en gaf geen duidelijk bescheid:

„Misschien was zelfs de wil tot vernedering aanwezig . . ."

Basil, die voor een man van zijn beteekenis al te lang had gezwegen, ontplooide thans met 'n stem vol meerderheid zijn banier:

„Ik weet niet, of ik uw denkbeelden volkomen begrepen heb, dokter Gebhart. Doch ik geloof, dat de katholieke kerk in den loop van haar geschiedenis oogenblikken heeft beleefd, waarin zij er na aan toe was, het begrip der schaamte voor genot, zoo al niet *ex cathedra*, dan toch *de facto* te overwinnen. Ik denk aan een zoo heerlijke verschijning als paus Alexander de Zesde, aan het genie, dat door de protestantsche kritiek tot een gedrocht is gemaakt. God weet, waar wij vandaag zouden staan, als Luther en zijn aanhang niet over

ons waren losgebarsten. Nog de tegen-reformatie met den geheelen barokstijl vertoont, ondanks het masker van kuischheid, het ware streven der kerk, om den toestand der oorspronkelijke naïeve zinlijkheid, de wereld zonder schaamte, te herstellen."

Gebhart had hoffelijk naar Basil geluisterd. Nu trok hij echter zijn bedroefd gezicht, als steeds wanneer hij zich niet begrepen voelde. Hij murmelde:

„Neen, neen, ik bedoel het anders. De kerk, dat is immers het vaderrecht, de autoriteit in haar meest krassen vorm!"

Iemand roffelde met 'n leege flesch tegen de deur. Een ander bonsde met z'n vuisten op de toetsen van 'n jammerende piano. Ferdinand brak er zich het hoofd over, wien van deze tierende Berserker's de fraaie kamer behoorde. Alles trilde. Gebhart verrees nu langzaam, op de tafel leunend. Zijn mooie kop met de over het voorhoofd gekamde lokken wiegelde op den dunnen hals. Uit zijn glazige oogen staarde de roes van een eeuwige ontzetting en een onstilbare wraakzucht:

„Ik ben kommunist." perste hij uit, „omdat ik het kwaad helder zie. Eens was de wereld anders, Niet alleen de bijbel, ook andere oude dichtwerken spreken van het gouden tijdperk zonder wetten en rechters, *vindice nullo*. Dat is geen gebazel, doch een heilige herinnering der menschheid. Daarna kwam de allerlaaghartigste inbreuk in het scheppingswerk. Het is niet mogelijk het afschuwelijke te vatten en in woorden te kleeden, dat vermoedelijk gebeurd is, toen op het tijdperk van de vrijheid en de zelfbeschikking der vrouw, op de verheffing der moeder tot meesteres, de nacht volgde van het rechtsgeldige vaderschap, van het individueele kinderbezit, en den stinkenden gezinsdwang. Wat was de afgrond tusschen liefde en schaamte?"

„Aantreden, Ferdinand!"

Deze dronken uitroep was waarschijnlijk van Weiss afkomstig. Ferdinand negeerde hem. De aanblik van Gebhart nam hem geheel gevangen. Over diens verweerd jongensgezicht was zulk een wanhopig buiten-zichzelf-zijn gegoten, alsof hij op dit oogenblik met God worstelde, opdat deze den schuldeloozen tijd der heerschende moeders

weder zou doen ontstaan. De dweper hief zijn magere, roeiende armen hoog boven zijn hoofd:

„In deze wereld van den dood is immers het eenige onvergankelijke wonder: het genot! Er bestaat niets hemelsch' of metafysisch', dan dat. Uit het genot stroomt al het goede, waartoe wij in staat zijn: liefde, teederheid, dankbare verrukking, zelfvergetelheid, offervaardigheid... En dit eenige licht onzer armoede is ons ontnomen! Kunt ge dat vatten? O, ik zie het oogenblik voor mij... Een horde eerzuchtige halfapen stormt uit het woud te voorschijn en stort zich op de naakte, niets kwaads vermoedende vrouwen... Ja, ik zie het duidelijk... Oorlogswilden zijn er onder met al hun onderscheidingsteekenen op de borst, en weerzinwekkende professoren met groote baarden. Zij kunnen niet liefhebben, zij kunnen geen vreugde scheppen, daarom willen zij zich wreken. Macht, macht, macht: dat is het eenige gevoel, dat hen beheerscht. Zij werpen zich over de levensbron en vergiftigen haar met hun boosaardigen wil. Macht, macht, macht! Onrein, evenals zij, moet voortaan alles zijn, alles enkel dorstig naar één ding: naar zelfverheffing. In den tempel van den vromen liefdelust hangen de halfapen wetstafelen en wapenen. Den ruwsten ruwaard van een baardigen halfaap maken zij tot hun God... De hof van Eden is verwoest. De vreugdeloozen hebben de vreugde in de wereld vernietigd, en stellen op haar plaats de verkrachting..."

„Aantreden, Ferdinand!"

Nogmaals weerklonk deze dronken schreeuw. Gebhart (zoo had nog niemand hem gezien) stond daar als een heilige in ekstaze en strekte zijn smalle handen naar het plafond.

Nu trad echter plotseling een doodelijke stilte in, want uit de zijkamer klonken gillend angstkreten der vrouw. Met alle anderen stormde Ferdinand het vertrek binnen. Door een hevig afgrijzen geschokt, werd hij getuige van een onbeschrijflijke scène.

Het gelaat der naakte vrouw, die op het bed lag, was opgezwollen, stuk gekrabd, de lippen stonden bloedig open. Haar beenen hield zij wijd uiteen gespreid. Op haar rug

liggend, trachtte zij zich op te richten, doch haar krachten waren te zeer uitgeput. Met verdwaasde oogen vol ontzetting staarde zij naar Zöger. De invalide, die zoo ernstige en ingetogen man, was eveneens naakt. Een woeste daemon scheen in hem gevaren. Hij had zijn prothesis afgegespt en zwaaide die boven zijn hoofd in de lucht, alsof hij daarmee de vrouw wilde verpletteren. Over zijn krampachtig vertrokken gelaat stroomden tranen. Tusschen zijn blikkerende tanden siste hij onophoudelijk: „Daar, daar, daar, jij loeder!" In deze uitbarsting lag evenwel volstrekt niet alleen woede, doch een mateloos verbitterde smart. Was hem bij de omhelzing zijn ellende, zijn voor immer gehavend lichaam op schrikkelijke wijze bewust geworden? Hij hinkte en danste op zijn eenige been onzeker in 't rond. Telkens weer wilde hij toeslaan. Wimpel greep hem vast. Maar ook Gebhart moest vastgehouden worden, die toornig den kreupele te lijf wilde en heesch uitstiet:

„Geen geweld!"

Ferdinand sloot zijn oogen. Niet alleen, omdat het tooneel zoo afgrijselijk was, doch omdat zich daar achter een onmetelijk droeve zin verborg, dien hij niet kon verstaan.

X.

De keuze van een leider.

De tweede November 1918 bracht in menig opzicht een ontgoocheling. Elkan en de andere strategen hadden gehoopt, dat op het plein voor het oorlogsmonument, waar de beslissende meeting zou plaats vinden, het halve garnizoen der rijkshoofdstad zich zou verzamelen. Men rekende op tien, ja twintig duizend man. Er kwamen er geen vijftien honderd.

Het gerucht der onvoorwaardelijke overgave en van den chaos aan het front was overal heen doorgesijpeld. De oorlog had zijn einde bereikt. Daarmee verdween echter ook de oproerige stemming bij het meerendeel der manschappen. Revolutie, dat was immers voor de meesten de wanhopige

wil, niet meer naar het front te gaan. Berustten de geruchten op waarheid, dan kon men weer vrij ademen. Tegelijk echter met het bewustzijn, dat het levensgevaar weg was, deed zich een andere invloed gelden. Ook degenen, die de laatste dagen opruierstaal hadden uitgeslagen, voelden zich opeens onbehagelijk en bedremmeld. Vier krankzinnige jaren van dood, verschrikking, verminking! De doelloosheid van het offer: dat was het eerste, wat van de nederlaag den menschen tot bewustzijn kwam.

Dezen terugslag, dezen domper op de geestdriftige stemming hadden de revolutionnairen niet verwacht. De week was verloopen onder schor geschreeuw, fantastisch plannen-smeden, wilde debatten en dronken uitspattingen. Op niets kon men thans staat maken dan op de ontketende begeerte naar avontuur, de verbittering, en de ijdelheid van enkele individuen.

Hadden de twijfelaars gelijk? Geleek de eigen tijd inderdaad op een fotografisch negatief, waarop alleen het niets duidelijk te voorschijn komt, het verzuim, het toeval, het niet-bedoelde? Zoo was de oorlog uitgebroken, zonder dat de blik van hen, die hem verklaarden, ook maar den schemer der eerste vijf dagen had onderscheiden. Zoo ook voltrok zich de omwenteling, met het eenige onderscheid, dat de stelselloosheid en verwarring duidelijker aan den dag traden. De menschen hadden niet den geringsten invloed op hun lot. De onderteekening van een ezel, van een zwakhoofd, van een bloodaard of een nar ontstak de reuzenlont. Achteraf kwam de wetenschap met haar *esprit d'escalier*: zij bevingerde de onontwarbaar ineengedraaide vlecht der gebeurtenissen en peuterde er willekeurig (al naar het politieke standpunt) oorzaak en gevolg uit.

Ferdinand leerde de antieke idee van het noodlot begrijpen. Geen mensch kon zelfs maar voor het geringste deel eener sekonde zich het eigenmachtige verloop zijner voorstellingen duidelijk maken — om van leiden te zwijgen. En dit niet-beluisterde verloop was de akkerbodem, waaruit alle daden en gebeurtenissen voortsproten. Zonder tegenstand dus regeerden daemonen de wereld door middel

van ongeordende voorstellingsreeksen van menschelijke hersenen, en de zoogenaamde heerschers hadden tegenover deze ware machthebbers niets te stellen dan de brutale inbeelding hunner logika en doelbewustheid.

Ach, niet in het willen en niet in het denken lag het geheim der geschiedenis, doch in het geraffineerde spel van het leven zelf, dat evenals het menschelijke bewustzijn niets dan een voortgejaagde, koortsige vlucht beelden was, wier wetmatigheid God alleen kon ontraadselen!

Wie had er bij voorbeeld den stoot aan gegeven, dat de oorlogsinvaliden zich juist op de treden van het monument moesten opstellen? Weiss wist er niets van, Elkan evenmin, en ook niemand anders. Zij waren eenvoudig het eerst ter plaatse verschenen en hadden daarom de beste plek, den hoogen, van verre zichtbaren sokkel, bezet. Geen revolutionnaire regie had echter een tooneel kunnen uitdenken, dat meer opzweepte dan dit toeval, waardoor in het volle licht werd geplaatst een groep half- en driekwartmenschen, wier mechanische leden, krukken, metalen spalken, steunkorsetten, wier verbrijzelde gezichten en holle doodskoppen een deining van apokalyptische verschrikking opleverden.

Ferdinand moest zich door de scharen een weg banen, om zijn vrienden te bereiken. Hij bemerkte dat uit het gelaat der frontsoldaten nog steeds veel minder woede en opstandigheid sprak, dan uit het verstarde, radelooze smachten der verminkten, der voor-altijd-vervreemden. Een oogenblik dacht hij, dat de frontsoldaten hier met de kinderlijke verwachting in hun oogen gemakkelijker tot iets vreedzaams en zachts, dan tot wraak te brengen waren.

Achter het gedenkteeken was een ruimte voor de tafel vrij gehouden, waaraan de leiders der vergadering zich konden terugtrekken. Wimpel zat daar en sorteerde papier. Elkan gaf aan de redenaars de laatste aanwijzingen: de meeting mocht vandaag niet worden ontbonden, voor ten minste drie of vier kompanjieën van het toekomstige „roode leger" waren opgericht. Weiss duidde, als militair opperbevelhebber, op den achtergrond van het plein de plek aan, waar aanwerving en inlijving der troepen moest plaats

vinden. Hij was bruinrood van opwinding. De lieden salueerden hem stram; hij dankte kort met zijn wijsvinger, dien hij achteloos naar de klep van zijn pet ophief.

Ditmaal was ook Basil verschenen, die een wonderlijken aanblik bood. Zijn langgerekt skelet stak in een gehavende, te kleine uniform. De naakte onderarmen staken treurig uit de mouwen te voorschijn. Op zijn verheven schedel zat een pet met rooden band, die op zijn minst twee nummers te klein was.

„U moet vast-en-zeker spreken," drong Elkan aan, die van het witte priesterhoofd, de magere gestalte en de jammerlijke uitmonstering een schilderachtig effekt verwachtte.

De zitting werd door een oudere invalide op het hooge voetstuk van het monument geopend, Daarna werd Basil, die zich op het laatste oogenblik begon te verzetten, meedoogenloos naar boven geheschen. Daar stond hij nu, hij de schrijver der „Tegenreformatie" en vijftig andere boeken, de uitgever van tallooze kultureele tijdschriften, de kenner van hooghartige, exquise literatuur, de gepatenteerde minnaar, de meester in gekompliceerde galanterie, de rekordhouder in nachtelijke debatten: daar stond hij nu, hoog, Basil, de groote schrijver en arme hond. Voor hem spreidde zich de grauwe, neergedrukte massa uit, die met zuigende oogen aan zijn gelaat hing, welks fijne vreemdheid met sterke verwachting vervulde. In Basil echter voltrok zich iets pijnlijks. Eerst zag hij schemerig een golving van gestalten, daarna een zwarten afgrond, aan den overkant waarvan het gewone leven der stad zich afspeelde. Zoo gaarne zou hij daarheen ontvlucht zijn. Sekonden verliepen, en hij, wien de taal anders als een slaaf diende, vond geen woorden, waarmee hij den zwarten, luisterenden afgrond zou kunnen dempen. Zoo ziek en ellendig was Basil op dit oogenblik. Een doodelijke bleekheid viel over zijn trekken. Eindelijk begon hij aan een paar zinnen te werken. Zijn stem, anders zoo vol meerderheid, was nu vlak en zacht, zoodat zelfs Ferdinand, die in zijn buurt stond, hem niet verstaan kon. Men hoorde slechts 'n paar banale abstrakte woorden: het „vloekwaardige liberalisme, dat de ware

schuld van den oorlog was" en de „overwinning der burgerlijke eeuw", hoogdravende stijlvormen, die in dit uur en voor dit volk niet op hun plaats waren.

Ferdinand gevoelde groot medelijden met deze doodvermoeide gestalte, die zich hier weer een nederlaag op den hals haalde. Want het gevolg der vage en nauwelijks begrijpelijke woorden was het eigenaardige zich-afwenden, de gekrenktheid, waarmee een menschenmenigte steeds reageert, wanneer een redenaar, tooneelspeler, zanger tegenvalt. Basil stokte, maakte een pauze, en begon opnieuw. Doch het geluk verliet hem nu geheel-en-al, hij raakte in de war en vond geen enkel woord meer. Een paar spotachtige uitroepen. Nu nam de beklagenswaardige man met 'n zonderlingen ruk en op 'n hoogst burgerlijke manier zijn pet af, op doffen toon roepend:

„Leve het kommunisme en de katholieke kerk!"

Daar slechts enkelen iets gehoord hadden en de menigte niet wist, waar zij aan toe was, kwam het tot geen uiting, niet eens tot gelach, De fout moest echter onmiddellijk worden goedgemaakt: Weiss werd ervoor gespannen, en bij zijn verschijning met hartstochtelijke toeroepingen ontvangen:

„Leve genoot Weiss!"

De oorspronkelijke vrees, dat zijn populariteit door zijn niets *doen* zou verteerd zijn, bleek niet gerechtvaardigd. Ronald had lang over een pakkende leus nagedacht, waarin ook de meeting van heden zou kunnen kulmineeren. Hij wilde zijn gouden ster weer aan z'n uniformkraag naaien, ten einde haar opnieuw met een koen gebaar aan de revolutie te offeren. Iets beters was hem helaas niet ingevallen. Elkan ontried heftig de herhaling van 'n dramatisch succesnummer, dat maar éénmaal slaagt.

In elk geval bracht Ronald's optreden eenig leven. Toen hij den eisch onder de menigte wierp, na dit uur niet doelloos te blijven rondloopen, doch zich aaneen te sluiten tot een stevige macht, om aan de geheele wereld den wil van het proletariaat te dikteeren, kwam er beweging onder de lieden, en in vele treurig afwachtende oogen ontwaakte

een vuur. Dit meeleven wakkerde den gloed van den redenaar weer aan, die z'n stem doordringend en kleurrijk deed schallen:

„Ge zult niet langer soldaten zijn van het verleden, van den ouden despotischen staat; ge wordt nu soldaten van een betere toekomst, strijders der zegevierende massa's! Aan geen officieren, aan geen meerderen, aan geen onteerende straffen zult gij langer zijn blootgesteld!"

Bij deze woorden gebeurde iets onverwachts. Een dikke en gewichtige man had zich naar het redenaarsplateau omhoog gewerkt en schoof nu met een rustige armbeweging Weiss opzij. Het was niemand anders dan doctor Dengelberger, het Kamerlid, en de vriend van prezident Aschermann. Het had eerst den schijn, alsof deze oude, ervaren politikus Weiss en zijn genooten binnen enkele minuten in 'n hoek zou drukken. De zwarte, behaaglijke gestalte, het grijze professorsbaardje, de wijze bril: dat alles wekte een buitengemeen vertrouwen, en gaf rust. „Op hem kun je je verlaten!" Deze grootmeester der volksvergadering bezat de kunst, met zijn opgeruimde, levenslustige verschijning en overtuigende persoonlijkheid een sterk opbeurenden en bemoedigenden invloed uit te oefenen, In tegenstelling met de koboldachtige opwinding der politieke nieuwelingen gingen van hem fascineerende stroomen vaderlijkheid uit. Hij sprak zonder eenige moeite, hij zocht geen spitsvondige formule's, versmaadde de lichtste intonatie van demagogie; hij hield geen rede, doch baande den weg voor een ernstig onderhoud in een moeilijk uur. Warme, menschlievende bezonnenheid was het element, waaruit zijn woorden voortvloeiden:

„Maar, genooten soldaten, wat begint ge daar voor domheden? Weet ge eigenlijk wel, wat ge wilt? Ik ben er vast van overtuigd, dat noch gij noch deze heeren hier het weten. Welnu, dan wil ik u zeggen, wat ge van plan zijt. Ge wilt het oostenrijksche proletariaat in den rug vallen. De arbeiders staan aaneengesloten achter hun partij, in ijzeren proletarische discipline. Gij echter tracht thans in deze moeilijke dagen door ondoordachte en doellooze eigenmachtig-

heden aan deze discipline te tornen, hoewel juist gij de verplichting hebt, haar onverbiddelijk in stand te houden. Soldaten, de oude wereld is ineengestort. Wij moeten haar niet nog een stoot geven. Pas voor pas marcheert de revolutie. Herrie echter, denkt daar goed aan, is geen revolutie."

Weiss sprong naar voren en schreeuwde uit alle macht:

„Genooten! laat u niet door de sociaaldemokraten uit den zadel lichten! Het is alles gemeene leugen! Ze willen u ontwapenen, onschadelijk maken, en dan aan de bourgeoisie verkoopen!"

Hij kwam niet verder. De gevoelvolle bariton van Dengelberger, die zich hartelijk over de leuzen van zijn opgewonden tegenstander scheen te verheugen, vulde welluidend de lucht:

„Ik kan wel niet zoo hard schreeuwen als deze heer," zeide hij, met de keel schrapend, „maar in plaats daarvan wil ik oprecht en zonder terughouding onzen toestand voor u blootleggen, Het arme, overwonnen Duitsch-Oostenrijk wordt door bloeddorstige vijanden omringd. Bij de oude doodsvijanden voegen zich nu nog de Tsjechen, de Hongaren, en de Zuid-Slaven, onze voormalige landslieden. Al deze menschen wachten met groote genotzucht op de gruwelijke katastrofe die ons bedreigt, op het oogenblik waarop wij verhongeren, elkaar verscheuren en opeten. Wij hebben — en nu zeg ik u, genooten, de zuiverste waarheid — nog nauwelijks voor een week levensmiddelen in Weenen. Onmetelijk zal de ellende zijn, wanneer het ons, sociaaldemokraten, niet te elfder ure gelukt, deze belegerde stad van proviand te voorzien.

„Ieder verstandig mensch kan voorspellen, wie bij krankzinnige onlusten het gelag zal betalen. De armsten der armen. Uw moeders, vrouwen en kinderen! De partij, soldaten, bouwt haar hoop op u, op uw moed, op uw trouw en uw verstand. Zij zal u roepen, wanneer de revolutie in gevaar verkeert en uw arm noodig heeft. Maar wie de proletarische solidariteit en discipline verbreekt, om zich op eigen hand naar voren te schuiven of zijn persoonlijke wraakzucht te bevredigen, die is een vijand der revolutie en een handlanger der duistere reaktie.

„Ten slotte, soldaten: gebruikt uw gezond verstand en denkt aan uw eigen lot! Zullen deze heeren, die uit de lucht zijn komen vallen, voor uw menage, voor uw onderdak en soldij kunnen zorgen, wanneer alles ondersteboven gaat? En wat wordt er van uw gezin, genooten, wanneer er geen brood meer te vinden is, wanneer de lieden op de straat sterven, en de besmettelijke ziekten zich met ongekende snelheid verspreiden?"

De redenaar sprak al breeder en rustiger. Hij kreeg onweerstaanbaar de lieden op zijn hand en stuurde zonder krachtverspilling op de golven van zijn invloed. Daar deed Elkan een langen, verrassenden pas en ging vlak voor Dengelberger staan, want hij wilde diens welgedane gestalte aan de blikken der menigte onttrekken. De niet zeer luide, doch snijdende stem van den Rus boorde zich met harde, vreemde klanken in de ooren der vergaderden. Zijn donker, uitgeteerd gelaat werd, terwijl hij sprak, al smaller van haat:

„Deze afgevaardigde hier, die lang geleden, nog in vredestijd, als volksvertegenwoordiger in het leugenparlement der monarchie werd gekozen, waagt het, u „offers van den oorlog", u, ‚genooten" te noemen! Ik bewonder u, dat ge hem aan het woord hebt gelaten. Hij heeft een enkele maal de waarheid gezegd. Jawel, vijanden wachten op uw ondergang. Maar niet de Italianen, de Franschen, de Tsjechen en Zuid-Slaven zijn uw vijanden. De doodvijand van het proletariaat is de sociaaldemokratische partij. Deze afgevaardigde hier was het, die den oorlog niet alleen duldde, doch zelfs verwelkomde. Deze afgevaardigde hier was het, die voor keizers, ministers, kapitalisten, generaals, en chemische massamoordenaars op zijn buik kroop. Deze afgevaardigde hier was het, die overal, waar tijdens den oorlog de soldaten tegenstribbelden en de arbeiders staakten, onze vrijheidsbeweging verried en hielp neerslaan. Deze afgevaardigde was zoo'n goed patriot, dat hij zich nooit uw lot aantrok, wanneer beestachtige officieren u in de boeien sloten, ranselden, en bestalen. Deze afgevaardigde hier dekte de militaire justitie. Toen twee jaar geleden een held van het proletariaat de rechtvaardige doodstraf vol-

trok op een keizerlijken minister-prezident, was het deze afgevaardigde hier, die in zijn krant schreef, dat die held maar 'n arme gek was.

„Soldaten, invaliden! deze afgevaardigde hier heeft geen mandaat van u! Gij zoudt hem nooit tot uw vertegenwoordiger hebben gekozen, want hij is 'n heel gewone opportunist, iemand die de huik naar den wind hangt. Deze afgevaardigde hier zou u, wanneer de nederlaag toevalligerwijs een overwinning was, thans in dit uur, waarin hij nu uw vriend speelt, met mitraljeurs naar het front laten jagen. Geeft aan dezen afgevaardigde van een monarchistischen rijksraad, die allang gekrepeerd is, het eenige juiste antwoord, genooten!"

De massa barstte in een „Hoei!" uit, dat op het huilend geluid van een sirene geleek, doch meteen uiteenviel in een verward stemmengeratel. Hier en daar klonk de kreet:

„Weg, Dengelberger!"

De oude politikus, die op zulk een kracht en een zoo scherpen aanval niet had gerekend, weifelde. Zijn bril fonkelde vorschend in 't rond. De taktiek van opbouwende rust en ernstige, nationale gemoedelijkheid had op de schuimende heethoofden der eigen partij nog steeds de overwinning behaald. Opwinding was altijd een zwak punt van den tegenstander, dien Dengelberger met superieur inzicht wist te treffen, Deze russische Jood echter was een apart geval. Zijn mateloos-hevige aanvallen wondden diep. Eenige weerhaken bleven ook in Dengelberger's sappig lichaam steken. Verscheiden sekonden was de evenwichtige zelfbewustheid van dezen zoo krachtigen man, die een leven van eerlijken arbeid achter zich had en van welverdiend opklimmen, pijnlijk vertroebeld. Hij nam ten slotte zijn toevlucht tot een beproefden tegenstoot, die onder andere omstandigheden de tegenpartij stellig had neergeveld. Doch tegenover de gevaarlijke samenrotting en de woedende aanklacht was deze, op zichzelf handige, coup een ernstige misslag:

„In zulke tijden" (zei hij vriendelijk en met een jovialen glimlach) „duiken steeds allerlei vreemdelingen op, die

ons niet graag mogen en niet in Weenen thuis hooren. Ze zouden het liefst alles in 't honderd doen loopen, waar zij zelf de last niet van zouden hebben. Maar wij Weeners zijn een menschelijk volk en bedanken voor aziatische zeden en gebruiken . . "

Schril sneed Elkan's stem Dengelberger het woord af:

„Proletariërs van alle landen, vereenigt u!"

Deze kreet verscheurde opruiend de lucht. Dengelberger opende zijn mond; zijn mooie stem kon echter tegen Elkan's scherp geluid niet meer op:

„Gij ziet nu zelf, aan welken kant de afgevaardigde staat. Geen christelijk-sociaal en geen duitsch-nationaal gemeenteraadslid had dat mooier kunnen zeggen . . . Ziet eens, genooten, wat voor 'n prachtige gouden ketting de proletariër Dengelberger hier op zijn buik draagt!"

En hij tipte met zijn vinger op de burgerlijke horlogeketting van den gewichtigen man. Gehuil van alle kanten:

„Weg, Dengelberger! Weg met de sociaaldemokraten! Weg! Verraders!"

De afgevaardigde hief zijn armen op, om zich nog eens voor zijn woorden stilte te veroveren; doch deze beweging versterkte het tumult, dat genoot van zichzelf. Nu zette Dengelberger zijn hoed op, en gelaten klom hij van zijn post omlaag, als een man, die het spektakel van 'n paar desperado's niet overschat.

De aftocht van den alom bekenden socialist ontketende een schuimenden jubel. Het was duidelijk: de partij kon de aanklacht niet weerleggen, zij had zich als verrader ontpopt, zij vertegenwoordigde niet meer den wil der revolutionnaire soldaten en arbeiders. Met Dengelberger's nederlaag had de dag een hoogtepunt bereikt, waarop men nauwelijks had durven hopen. Meteen echter werd de krachtige uitwerking in kleine munt gewisseld, want nu schoten opnieuw die heftige, driftige sprekers op, die met hun schorre, in dialekt gekleede vaagheden het elan der massa ontzenuwden.

Een wenk van Elkan, en Ferdinand werd door 'n paar armen beetgepakt en op den sokkel getild. Hij dacht, te

vergaan. Schrik rilde langs zijn rug. Wat moest hij doen, wat zeggen? Maar nu hij eenmaal zoo vrij daar boven stond als in een frisschen wind, en het plein met de menigte overzag, kwam een groote vrede over hem. In hoopvolle bereidwilligheid keken duizend oogen naar hem op. Hij zag de oorlogsinvaliden, hij zag de vale gezichten der soldaten uit de loopgraven, hij zag ten slotte nog maar één gezicht. Het was de grijze, uitgemergelde kop van een zeer ouden infanterist, die onuitsprekelijk treurig naar hem opkeek. Hoe diep vertrouwd scheen hem dit half vergane, vervallen gelaat, dat hij in 't veld honderd maal had gezien. Het was de oude landstormman op de heuvelhelling van Kolkow, het was de arme Blinda in de vervuilde loopgraaf van Ferdinandowka 3, het was de jichtige ordonnans in de kanselarij van Bruck, en nog vele, vele anderen. In Ferdinand's keel vormde zich een kleine knoop van aandoeningen. Toen deze vernauwing echter openging, viel het hem plotseling licht, om te spreken. Hij behoefde geen nadenken. Hij wist nauwelijks, dat hij sprak, of wat hij zeide:

„Broeders!"

„Genooten" te zeggen, zou hem indringerig, ja een ongeoorloofde brutaliteit hebben toegeschenen:

„Broeders! wij allen hebben in deze jaren verschrikkelijk geleden. Nooit kan dit lijden aan ons weer worden goedgemaakt, evenmin als de gedooden ten leven kunnen ontwaken. Een dag, broeders, als heden komt voor ons geen tweede maal. Ge zijt schrikkelijk geteisterd, maar nu zult ge verhinderen, dat in de toekomst wederom zoo'n leed, dat wederom de onteerende bloedschuld van een oorlog over de wereld komt! Grijpt de macht, die dit uur u biedt, om de wereld voor eeuwig van dien smaad te verlossen!"

Al waren het niet letterlijk deze woorden: hun zin was toch dezelfde. Maar niet de bescheiden rede, doch het wezen van den spreker verwekte de eigenaardige, aangename trilling, die zich over de dichtstbijstaanden verspreidde. Het was een klank, die met de heftig opzweepende woorden der anderen in tegenspraak stond, doch niettemin aanzienlijk bijdroeg tot het succes der meeting.

Ferdinand daalde af naar de woelende menigte, die onomwonden haar instemming betuigde. Hij schrok niet weinig, toen de oude soldaat, wiens treurig gezicht onder zijn rede de wereld voor hem had beteekend, dicht op hem toedrong, zijn arm teeder aanraakte, en met grooten ernst en ontroerde stem uitriep:

„Leid u ons!"

Het klonk zoo onbegrijpelijk, dit „Leid u ons!" Tegelijk echter was het als een doffe knotsslag van verantwoordelijkheid, die op Ferdinand's hoofd neerkwam.

Weiss trad voor het slotwoord op; de goede stemming mocht niet langer oratorisch worden misbruikt:

„Genooten! In de groote steden van Midden-Europa vormen zich op dit uur roode legers, die alle proletariërs van alle landen vereenigen en den imperialistischen oorlog voor altijd zullen verhinderen. Kiest hier terstond bij akklamatie een revolutionnair militair komité! Geeft u allen op voor de kompanjieën der revolutie! Voor soldij, verpleging en kazerne's is gezorgd. Leve het roode volksleger!"

De keuze had in 'n minimum van tijd plaats. „Genoot Weiss!" donderde het van alle kanten. Daarna wezen de lieden bij akklamatie 'n paar andere rezerve-officieren aan, die hier gekomen waren. Ten slotte wezen vele handen levendig naar Ferdinand: „Die daar! die luitenant daar, of wat hij is! Hoe heet hij eigenlijk?"

Weiss riep den naam uit, dien de geheele vergadering schallend herhaalde. Voor Ferdinand nog een woord kon zeggen, was hij tot medelid van het revolutionnaire militaire komité gekozen.

In verwarde wanorde stroomde nu alles naar den achtergrond van het plein, waar een krijtstreep over het plaveisel was getrokken voor de aantredende manschappen. Ongeveer zeven honderd man meldden zich onmiddellijk aan, louter jonge kerels. Een lang front, twee gelederen diep, bezette het trottoir. Voor dit front dansten Weiss met zijn adjudant en nog 'n paar opgewonden lieden. Wimpel stelde, op welbekende wijze, „prezentielijsten" samen. Men telde de rijen, verdeelde ze in pelotons, gaf ze korporaals en

kommandanten, en nog voor een half uur verloopen was, bezat het Roode Leger vier kompanjieën op zoogenaamde vredessterkte.

Intusschen was Elkan er met een deputatie op uit getrokken, om bij het nieuw opgerichte „Staatssekretariaat voor legerzaken", dat in het oude oorlogsministerie zetelde, verpleging en onderdak voor duizend man aan te vragen. Deze kleine afronding naar boven was politiek gerechtvaardigd: morgen kon de gewapende macht, waarop hij steunde, reeds het dubbele en drievoudige hebben bereikt. De vier kompanjieën waren slechts een begin, een rezerve-kader. Elkan wilde er in de eerstvolgende dagen voor zorgen, dat niet alleen het gemoed der oude, in 't vuur geharde officieren, doch ook de nieuwe machthebbers en de geheele burgerwereld door fantastische getallen werden geïntimideerd.

Ook Ferdinand was ijverig in de weer, terwijl hij, overeenkomstig de eeuwige grondslagen van het reglement, orde in de nieuwe kompanjieën bracht. Hij stelde de kameraadschappen, rotten, pelotons samen, waarop van oudsher de militaire opbouw is gegrondvest. Onder deze bezigheden vervulde hem echter volstrekt geen revolutionnaire geestdrift, doch slechts een zonderlinge wrevel. Hij vond zichzelf belachelijk, en in stee van bevrijd, opnieuw gevangen.

Ronald Weiss echter beleefde grootsche uren. Hem omgaven in een dichten krans alle dagbladreporters van Weenen. Van een verslaggever was hij nu zelf een voorwerp van verslaggeving geworden. De bloknoten sidderden van begeerte en ongeduld. En Weiss, de kenner en meester, leidde met omzichtigheid de openbare meening:

„Wie schrijft voor Berlijn?"

„Rosen, Rosen!" berichtte het geheele gezelschap.

„Waar is Rosen?"

„Hier!"

„Let op, Rosen! Je geeft het natuurlijk telegrafisch door voor 't eerste ochtendblad. Maar geen knullig berichtje: op zijn minst honderd regels, begrepen?"

Hij begon te dikteeren, maar viel weldra zichzelf in de rede:

„Rosen! waarom grijns je zoo stompzinnig? denk je soms, dat ik maar wat poch? Dan overschat je mij. Hoe meer er over de revolutie in de bladen staat, des te reëeler is zij. Als oud journalist diende je toch te weten, dat een gebeurtenis heelemaal niet bestaat, voor ze in de krant komt. Me dunkt, dat heb je nog niet geleerd... Vooruit dus!"

Nauwelijks echter was hij weer begonnen, of hij hield opnieuw op:

„Waar is Hrdina?"

„Niet gekomen."

„Wat beduidt dat, niet gekomen? Wie zal voor Praag verslag geven? Wat is dat voor 'n geschiedenis in 'n tijd, waarin je niets telefonisch kunt doorgeven? Moeten de lui in Praag denken, dat bij ons de keizerlijke muziek nog altijd uittrekt?"

En hij zorgde er energiek voor, dat de dienst van den plichtvergeten Hrdina door een ander geheel naar zijn zin werd overgenomen. Daarna liet hij de kollega's gaan:

„Mijne heeren, ik sluit hiermee de perskonferentie. Morgen namiddag verwacht ik u allen weer. Het communiqué van den dag zal in de kazerne worden uitgegeven, die het Roode Leger zal betrekken. U kunt daar ook stof verzamelen om de stemming te beschrijven. De kranten moeten de eerstvolgende dagen van niets anders vol zijn, dan van ons!"

Na een uur keerde Elkan met de deputatie terug. Een groote kazerne aan de Mariahilferstraat, dus midden in de stad, geen tien minuten van parlement en regeeringsgebouwen, was ter beschikking van de revolutionnaire troepen gesteld. Een overwinning zonder weerga. waarop niemand had gehoopt:

„Leve het Roode Leger!"

Jubel bruiste omhoog naar de daken.

Op marsch! De hemel weet, wie plotseling de muziekkapel bijeen had getrommeld, die zich aan de spits van den stoet stelde.

Voor het eerst in het leven dezer stad bliksemde en don-

derde de Marseillaise door de verschrikte straten.

Weiss slenterde naast Ferdinand achter de laatste afdeeling voort. De pet zat hem achter in den nek. Hij begroef zijn handen diep in z'n broekzakken en floot de hymne hel mee. Niets in zijn wezen verried den nieuwen machthebber en veldheer der revolutie. Ferdinand moest om hem lachen, want hij had zijn meest avontuurlijk *wild-west*-gezicht voor den dag gehaald. Toen de troep voorbij het parlement marcheerde, zei hij jongensachtig-gelukzalig:

„Dat kan fijn worden!"

XI.

Het bultenaarke.

In de eerstvolgende dagen kwam Ferdinand nauwelijks uit de kleeren. Hij stortte zich op zijn nieuwe werk, om den knagenden wrevel kwijt te raken, die hem toefluisterde: Dit alles is doelloos, opgeschroefd, toevallig, onecht. Misschien was dit echter in de wereld altijd zoo geweest, en had geen enkel tijdperk, wanneer men er bewust in meeleefde, meer plan en zin getoond. Van beneden en van buiten gezien maakten politieke gebeurtenissen wel den indruk van rijpe overwegingen, bewuste, verantwoordelijke beslissingen en lang voorbereide daden. Je las in de krant pompeuze berichten over troonredenen, ministerkrises, oorlogsverklaringen, en thans doken zelfs woorden op als „taktiek der leiders" en „revolutionnaire wil". Zoowel het een als het ander scheen evenwel boerebedrog en humbug, en uit 'n geraffineerd mengelmoes te bestaan van overbodig gezwets en stompzinnige, beschimmelde ambtenarij. Ruime kamers, waarin luie heeren blauwen sigarettendamp uitbliezen en niet-bindende opvattingen ten beste gaven; nauwe loketten, waarachter geniepige tuberkuleuzen zich over hun hongerloon door wreede plagerijen wreekten op de deemoedig wachtende menschen-queue: dat was de regeering dezer wereld, die niet veranderen zou, wie ook regeerde.

Vreemd genoeg nam Ferdinand Ronald's skepticisme over op 'n oogenblik, dat de ander zich in de schaduw van zijn nieuwe waardigheid en macht tot een geloovige ontwikkelde, en nu ook in de meest alledaagsche gesprekken zijn stellingen met vuur verdedigde.

Misschien (overwoog Ferdinand) had God het zoo ingericht, dat al het zinledige pas dan zin kreeg, wanneer het voorbij was. Het moest wel zoo zijn, dat opgeblazen nietsnutters van elke gezindheid in zwartberookte vertrekken onder eindeloos geklets bijeen hokten, opdat geschiedenis ontstond. Hij dwong zich tot een nauwomschreven vlijt, in de hoop, dat in het verloop der gebeurtenissen de goede zin ervan nog zou blijken. Hij liep van het eene kantoor naar het andere, van de intendance naar het bureau der proviandeering, van het eene magazijn naar het andere, om voor de nieuw opgerichte kompanjieën al het noodige bijeen te garen.

De bureaux van het oude leger waren alle ontwricht. Op menig groot kantoor zat nog slechts 'n enkele officier, die bij de woorden „Rood leger" ineenkromp. In de meeste depots hingen nog maar enkele welgedane sergeant-majoors der administratie om, die met den besten wil den heelen rompslomp niet baas konden. Zoo gelukte het Ferdinand, in aller ijl uniformen, laarzen, ondergoed, blikken levensmiddelen, stroozakken en dekens te bemachtigen, om daarmee manschappen en kazerne uit te rusten.

Doch het was, alsof de duivel ermee speelde. Nauwelijks hadden de lieden deze dingen in ontvangst genomen, of zij schoolden in de gangen samen en hieven een geschreeuw aan: dat men ze liet verhongeren en omkomen. Ook nu drongen, evenals tijdens den oorlog, gewetenlooze elementen in de kazerne door, om van roof te leven.

Allen liepen in-en-uit, zooals het hun paste. Niemand hield zich aan de dienstorder, die het revolutionnaire militaire komité aan alle deuren der soldatenkamers had laten opprikken. De voorzitter van het komité en opperbevelhebber der Roode Weermacht, Ronald Weiss, was niet in staat, dezen chaos een vorm te schenken. Zooals de toe-

stand was, voelde hij zich genoopt, de lieden te vleien. Kommandant en ondergeschikte gaven elkaar over-en-weer den titel „genoot", en wanneer de chef een bevel uitsprak, kleedde hij het in den vorm van een bescheiden verzoek. De dienst zelf bestond in ononderbroken vergaderingen, die van het eene vertrek naar het andere verhuisden en alleen onder het eten werden gestaakt.

In weerwil van deze misstanden vormden zich de kompanjieën grootendeels uit prachtige kerels. Ferdinand herinnerde zich niet, in het veld ooit betere gezichten te hebben ontmoet. De overtuiging en de offergezindheid voor die overtuiging adelde ze. Die overtuiging zelf was wel-is-waar verward, vaag, en eer een emotie dan een politiek begrip. De soldaten hoopten van de revolutie de afschaffing van den oorlog voor alle tijden, den ondergang van de schuldige heerschende klassen, en met religieus vuur een „nieuwe wereld". Zoo was het althans de eerste dagen. De leiders, die zelf tot geen klaarheid kwamen, voedden dit brandend verlangen met versleten frazen. Er was niets dan een leege geestdrift, waaraan niemand een beslissende richting vermocht te geven. Weldra vertoonden zich de gevolgen. De revolutie van Midden-Europa verdorde door haar geestelijke armoede.

De perskonferenties, die Weiss hield, hadden het gewenschte gevolg. Was de gebeurtenis inderdaad niets anders geweest dan het spiegelbeeld van haar bekendmaking, dan had de volledige triumf ongetwijfeld moeten intreden. De kranten brachten dagen lang verschrikte mededeelingen, masochistische berichten, ja zelfs speelsche feuilletons over het groeiende Roode Leger in Weenen. De burgerij sloeg bevend de ochtendbladen open, en de verpletterde heerschersklasse van gisteren zat achter gesloten luiken in het kunstmatig donker hunner woningen.

Daar Ferdinand niet op de vergaderingen verscheen, geen redevoeringen hield, en zijn vollen tijd besteedde aan de organizatie der intendance, geraakte hij zeer spoedig op den tweeden en derden rang der leiders. Daar was hij heel blij over, want Ronald's gemakkelijkheid ontbrak hem.

Op een dag verlangde het komité van hem een nauwkeurig rapport over de toestanden op de weensche stations. Ferdinand kon zich aan deze opdracht niet onttrekken, die hem trouwens ook interesseerde. Hij koos als eerste studieobjekt het zuidelijk station, waar hij dien namiddag naar toe trok. Men zag op dit uur nauwelijks een burger op de perrons: passagierstreinen liet men niet meer loopen, want ononderbroken kwamen van het front de restanten aan van het uiteengespatte leger. Een tierende soldateska vulde de hal met haar stemmengegons en een muffige aardlucht, meegebracht uit de loopgraven. Geen officier was er te vinden. Op wien het bevel over het station was overgegaan, kon niet worden uitgemaakt. Een dozijn stationsbeambten vermeerderde de verwarring, doordat zij orde wilden stichten. Een ander deel stond slap en onverschillig te kijken. Het ergst was een groot transport gewonden eraan toe: de begeleidende arts, een oude, wanhopige man, moest telefonisch met twintig hospitalen onderhandelen, voor een zich bereid verklaarde, den ongewenschten aanwas op te nemen. De offers der laatste gevechten lagen op onbekleede berries of vuil stroo in de smerige wagons; hun wonden etterden en brandden, doch reeds van zeven uur 's morgens af stond de trein onder de kap, en behalve 'n schrale watersoep hadden de zieken nog geen maaltijd gekregen. Ferdinand ging de wagons stuk voor stuk langs, en stak zijn hoofd vol wee schuldgevoel in de stinkende atmosfeer van karbol en vervuiling.

Daar hoorde hij van 'n ander spoor zijn naam:

„Luitenant R.!"

Ferdinand ontwaarde een man met 'n wilden baard in 'n havelooze uniform, temidden van 'n groep nog haveloozer soldaten. De man liep met onnatuurlijk glanzende oogen op hem toe. Een volle minuut had Ferdinand noodig, voor hij hem herkende:

„Om godswil! majoor Prechtl!"

„Overste Prechtl, alsjeblieft!" zei de man, die tusschen zijn baard vol grijze haren een doodskop droeg.

Ferdinand stamelde:

„Overste . . . ja . . . wat is er dan met u gebeurd?"

De star blinkende pupillen van den man bewogen zich niet, als hij sprak. Ook zijn woorden en zinnen waren stijf en boekachtig:

„Het is ons gelukt, mij en mijn dappere troepen, een smadelijke gevangenschap te vermijden."

En hij wees naar den troep van ongeveer dertig fantastische bedelgedaanten, die achter hem opdrong. Slechts vijf van hen droegen laarzen, de overigen waren barrevoets of hadden onbeschrijflijke vodden om hun voeten gewikkeld. Geen bezat nog een ransel, om te zwijgen van een geweer. Prechtl's stem knerste op 'n scherpen, bijtenden kommandotoon, dien Ferdinand van hem niet kende:

„Heb mij schitterend van den vijand losgemaakt. Mijn voorzichtige chefs zijn er bij Udine van door gegaan. Drie dagen geleden zijn we de grens van Karintië overgetrokken. Plunderingen werden vermeden. Mijn dagorder heeft voeding met te velde staande gewassen voorgeschreven. Gisterenmorgen in den trein. Zal vandaag het regiment aan zijne majesteit den keizer overgeven."

Ferdinand had in Prechtl steeds gewaardeerd, dat hij afkeerig was van den militairen toon en nooit een grooten mond opzette. Meer nog: hij was (naar zijn meening) van den eersten dag af een besliste tegenstander van den oorlog en een scherp kritikus der hoogere leiding geweest. Des te onbegrijpelijker de starre verandering nu. Hoe zonderling: de officier scheen geen voorstelling van den toestand te hebben. Voorzichtig trachtte Ferdinand, hem in te lichten:

„Overste! hoogstwaarschijnlijk zal er morgen of overmorgen al geen keizer meer zijn . . ."

Prechtl richtte zich op:

„Heb ik al gehoord. Maar, vertel mij eens: wat wordt er dan van het keizerlijke en koninklijke officierskorps?"

„Er hebben zich nieuwe staten gevormd . . ."

„En waar hoor ik dan bij, als ik zoo vrij mag zijn dat te vragen? wie zal mij overnemen? Ik was driemaal gewond.

Heb den oorlog aan alle fronten en in iedere pozitie meegemaakt. Ook zijne majesteit heeft den soldateneed gezworen. Waar hoor ik dus bij?"

„Dat hangt van het kompetente bestuur af, overste."

„Van het kompetente bestuur?" Prechtl verhief schallend zijn stem: „Dan zou ik met allen eerbied willen bedanken. Ik ben regimentskommandant en mijn bevoegde overheid is de oostenrijksch-hongaarsche monarchie. Knoop dat in uw oor, luitenant!"

Zijn donkerbruin gezicht verschoot van ergernis. Hij keerde Ferdinand scherp den rug toe en stapte tusschen de rails heen en weer. Ongelukkigerwijs gebeurde er nu een vlegelachtigheid, die treurige gevolgen met zich mee zou sleepen. Een paar soldaten, het station naar officieren afzoekend, die hun onderscheidingsteekenen nog droegen, kwamen op Prechtl af:

„Weg met die rozetten!" brulde een der kerels hem toe.

Prechtl bleef versteld staan. De soldaten omringden hem dreigend:

„Versta je·'t niet? De rozetten van de pet!"

Het geheel speelde zich zoo snel af, dat Ferdinand te laat kwam. Voor Prechtl nog een geluid kon geven, had hij een ruwen klap tegen zijn hoofd. De pet vloog op den grond. Ferdinand ving den wankelenden man op. Hij lag twee minuten stil in zijn armen. In zijn borst hijgde een heeschfluitende adem, die zich echter niet tot een uitbarsting verdichtte. Ferdinand poogde, den half in onmacht gevallen man tot rust te brengen:

„Overste, zoo iets moet tegenwoordig iedereen slikken! Niemand gaat het anders. Gisteren is een generaal op straat naakt uitgekleed en geranseld. Kom, laten we gaan! U moet eens uitslapen en weer op kracht komen. Ik breng u naar 'n hotel! Morgen ziet alles er anders uit . . ."

Prechtl zei geen woord en bleef nog 'n poos tegen Ferdinand leunen. Daarna deed hij twee passen:

„Nee, nee! Weet je wat? Geef mij 'n sigaret, dat is veel beter!"

Met begeerige halen begon hij te rooken. Daarna liep

hij weer op-en-neer. Toen hij bij zijn pet kwam, gaf hij haar vol hekel een trap. Intusschen was Prechtl's soldatentroep op enkele manschappen na (duidelijk de minst intelligenten) weggesmolten. De overste scheen nu een besluit te hebben genomen, want hij bleef met een ruk staan en riep:

„Verzamelen! Aantreden!"

De soldaten maakten geen aanstalten, het bevel te gehoorzamen. Eén knipoogde tegen Ferdinand, en wees naar zijn voorhoofd. Prechtl was bij het troepje gekomen en ging in de houding staan. Hij riep, alsof hij door vier volle bataljons moest worden verstaan:

„Soldaten van het keizerlijke en koninklijke regiment der infanterie nummer . . . !! Ik heb jullie na een vierjarige worsteling in de rijkshoofdstad teruggebracht. De oorlog is uit. Jullie bent vandaag ontslagen. Wat er verder met jullie gebeurt, beslist het kompetente ressort. Het regimentskommando is niet meer kompetent. Ik dank jullie voor je heldhaftige volharding en moed. Veel geluk op je verderen levensweg! Leve . . ."

Hij wees zijn heilwensch met een geringschattende handbeweging de deur. Ferdinand spoorde hem aan:

„Gaan we nu, overste?"

Prechtl keek hem in 't gelaat met een afgetrokken, peinzenden blik:

„Het is wel heel praktisch, denk ik, dat ik heelemaal alleen ben en thuis geen vrouw met 'n paar kinderen heb zitten. Stel je voor! Ik zou wel 's willen weten, wat je vader van den rommel zou gezegd hebben . . ."

„Vlak bij is 'n hotel, overste . . ."

Prechtl liet hem niet uitspreken:

„Nee, geen sprake van! heb ik niet noodig! Kom, geef me nog 'n sigaret!"

Zorgvuldig stak hij de sigaret op en met zichtbaren wellust vulde hij zijn borst met sterke rookwalmen, terwijl hij opnieuw tusschen de rails heen-en-weer ging. Ferdinand wilde hem niet hinderen, maar zei toch bij zichzelf: Je moet oppassen! — Helaas echter bezat Prechtl een dier kleine browning-revolvers, die in de handpalm verdwijnen.

De knal was zoo zwak, dat hij de joelende soldatenmenigte in de groote stationshal niet stoorde. Er ontstond een kleine warreling, die ook Ferdinand als in 'n droom meevoerde. Toen men den ouden officier op de sofa van den stationschef neerlegde, was hij al dood. Ferdinand gewerd geen woord en geen blik meer.

Een dag van razenden arbeid volgde hierop. Het Roode Leger bezat nu reeds een sterkte van nagenoeg duizend man. Ferdinand had weer na oneindige moeilijkheden uniformen, laarzen, beddegoed, levensmiddelen in blik bemachtigd. Tegen acht uur 's avonds echter werden zijn hoofdpijnen zoo onverdraaglijk, dat hij vluchtte en wanhopig langs de straten liep. De angstige leegte der stad gonsde hem met den golfslag der verlatenheid in 't oor. Hij ijlde naar de zuilenzaal, zooals een verschrikt, op hol geslagen paard naar zijn stal rent. Ook het café was haast geheel uitgestorven; van de kennissen vond hij er alleen Stechler. De schilder ontving hem met groot nieuws: vandaag was niemand minder dan prezident Aschermann met Hedda hier in de zuilenzaal verschenen. Een overwinning van Hedda! Ongelooflijke dingen waren op komst. Aschermann zou, wanneer in Weenen de commune zich wist te vestigen, al zijn kunstverzamelingen vrijwillig socializeeren en voor het publiek toegankelijk maken: dat had hij hem, Stechler, vast beloofd. De prezident oogstte nog meer lof:

„Hij stelt zijn volle vertrouwen in ons. Had u het ooit voor mogelijk gehouden, dat hij haast een geestverwant is? Een tikje kalmer misschien, maar overigens... Nu dan, al over veertien dagen zal het nieuwe tijdschrift verschijnen. Het heet: „De roode gedachte." Hedda neemt zelf de redaktie op zich; Weiss zal haar alleen maar helpen. Het spijt me verbazend voor Basil. Ik weet ook niet, of ik als vriend van Basil wel kan meedoen. Maar, als we oprecht zijn: Basil is toch 'n reaktionnaire estheet. Tegenwoordig kun je als modern mensch wijsgeerig alleen pozitivist zijn.

Misschien ook nog pragmatist! Dat weet u wel! Maar thomistisch metafyzikus als Basil? Dat is glad mis! Van 't standpunt uit van het historisch materialisme heeft Hedda volkomen gelijk, Basil af te stooten. Stel je voor! Dat eschatologische geknoei is immers een verkeersstremming. Hij behoorde nu eindelijk niet meer zonder standpunt akritisch te leuteren, maar werkelijk in een klooster te gaan!"

Voor Stechler lagen 'n paar vellen papier, die bezaaid waren met de groote, opzettelijke letters van het handschrift, dat de meeste schilders zoo gaarne gebruiken. Hij pakte de bladen langzaam bijeen:

„Met uw verlof, ik zal nu alleen daarginds gaan zitten. Een belangrijk werk! U ziet wel..."

Ferdinand's zwijgen verkeerd uitleggend, gaf hij bereidwillig uitsluitsel:

„Een radikaal ontwerp voor het onderwijs op alle scholen. Ik maak dat samen met Archer. Drommels, u weet nog heelemaal niet, dat ik met Archer heb kennis gemaakt. Nu, het was eenvoudig kolossaal. We waren onmiddellijk een open boek voor elkaar. Hij is 'n nieuwe Pestalozzi, wat zeg ik Pestalozzi, een nieuwe... een nieuwe... Maar daar bestaat geen naam voor. Dat Archer bestemd is om volkskommissaris voor het onderwijs te worden, dat zult u wel weten, niet?"

Ferdinand liet een onverschillig „Zoo?" hooren. Tegen dit „Zoo?" verzette Stechler zich heftig:

„Luister eens: hoort u ook al bij die menschen? Iedereen komt me tegenwoordig met die oude kletspraat aan. Archer was nooit monarchist. Goed! hij heeft het opstel „Rijksgedachte en keizeridee" geschreven. Maar ten eerste in het jaar 1916 en ten tweede in „De stijle kurve". Dat kan iemand toch niet voor ernst opnemen! Veel belangrijker is, dat hij Mazdaznan voor alle schoolkinderen van Weenen verplicht wil maken..."

Stechler had medelijden met Ferdinand om diens verbaasden blik:

„Onderschat dat niet, mijn waarde! Het komt daarbij niet alleen aan op zuivering van driften. De toekomstige

regeering zal met Mazdaznan het geheele voedingsvraagstuk oplossen. In Rusland worden dergelijke pogingen gedaan. Denk u maar eens in: peulvruchten kunnen overal worden geplant, in ieder stadstuintje en langs de boulevards. Waarom niet? Een enorme besparing van verbruik met aktieve handelsbalans, en daarbij voedzaam!"

Het toeval wilde, dat juist bij het woord „peulvruchten" Gottfried Krasny opdook. Stechler verdween als 'n haas. De dichter beschreef op zijn manier, met opgeheven onderarm en slaphangende handen, een kring om de tafel, terwijl hij, zonder te groeten, zijn begeerige, veeleischende blikken in Ferdinand's oogen boorde. Daarna, toen hij er zeker van was, zijn offer genoeg te hebben beleedigd, kwam hij dichterbij, bevelend:

„Luitenant! u betaalt voor mij een glas witten wijn!"

„Graag," zei Ferdinand, die er plotseling blij om was, dat deze man en geen ander hem gezelschap zou houden.

Krasny deklameerde somber:

„Sedert een paar dagen is de keuken als dood. Ze hebben niets dan den slecht verteerbaren tiroolschen jachtschotel."

Daar Ferdinand wreed genoeg was, zich dezen ernstigen wenk niet onmiddellijk aan te trekken, decideerde Krasny op harden toon:

„U kunt wel een portie tiroolschen jachtschotel voor mij bestellen!"

Voor het gerecht was opgediend en onder het eten sprak de dichter, onder nadrukkelijke wraking van zijn tafelbuur, geen woord. Ferdinand had den tijd, hem waar te nemen. In twee weken had hij hem niet gezien. Kon dat de oorzaak zijn, waardoor hij hem zoo onbegrijpelijk veranderd vond? De brutale paraatheid om aan te vallen, die paste bij zijn bedelaarschap, had nu iets gedwongens. Door het somber Medusa-masker glom meer dan eens een zwakzinnige, smeekende glimlach.

Plotseling werd Krasny geel van woede en grijnsde hij naar zijn bord:

„Waarom dwingt u mij, zoo iets te eten? De worst is

bedorven. Een mensch in mijn toestand diende uitsluitend koffie met gekondenseerden melk te nemen."

Ferdinand wenkte den kelner Frits, die met het matte genoegen van een kenner het oude spel volgde. Den laatsten tijd had zijn spotachtige vriendelijkheid voor Krasny een opvallenden vorm aangenomen. Hij serveerde de koffie in hoogsteigen persoon, terwijl zijn van vermoeidheid bevende gestalte nauwelijks vooruit kwam.

Toen Gottfried Krasny den schotel had geledigd, verwaardigde hij zich, afkeurend te krassen:

„Van u had ik dat niet verwacht!"

Ferdinand schoof zijn stoel met 'n ruk achteruit:

„Wat bedoelt u?"

„Dat u zich met 'n meneer Weiss, met 'n meneer Spannweit, met 'n meneer Stechler zoudt verbroederen!"

Hij haalde elken naam, knarsend van haat, lang uit. Ferdinand begreep hem wel, maar hij zeide:

„Ik begrijp u niet."

Krasny liet zich niet afschrikken:

„Het is ten eerste dom en ten tweede gemeen! Bovendien past het niet bij u!"

„U moet zich wat duidelijker uitdrukken, mijnheer Krasny."

Krasny's logge stem zong:

„Voor mij als duitsch dichter is de ondergang van Duitschland een slag. Dat is het, mijnheer, waaronder ik lijd."

Op Ferdinand's tong lag 'n geringschattende opmerking. Wat had het duitsche volk met dezen dichter te maken, die zijn verzen, zooals het heette, vaak in 't geheel niet opschreef, doch slechts in zijn geheugen bewaarde? Hij zei echter niets, want in Gottfried Krasny's houding lag een waarachtigheid, die hem nu dwong, zich te verantwoorden:

„U spreekt van de gebeurtenissen, waaraan ik deelneem," vroeg hij met voorgewende luchtigheid, „niet waar? Nu, ik heb te veel beleefd, om maar onverschillig te kunnen toekijken."

Een lauwe bewijsvoering. Ferdinand schaamde zich. De hoofdpijn beroofde hem van alle slagvaardigheid, die

toch al zijn sterke kant niet was. Krasny evenwel stootte grimmig-vijandig uit:

„Gelooft u aan gelijkheid?"

De hemel weet, wat dat voor 'n verlamming was:

„Ik geloof, dat, wanneer ooit, dan nu de mogelijkheid bestaat, de levensverhoudingen der wereld te verbeteren."

Droge, slappe woorden! Waarom toch? Prechtl was er de schuld van. Het onverschillige, koude gezicht van den stervende zweefde onafgebroken voor zijn oogen.

Krasny hief zijn klauwvingers op als voor 'n eed:

„Gelijkheid is de meest slinksche leugen der wereld! Ben ik soms de gelijke van 'n meneer Weiss, van 'n meneer Stechler, van 'n meneer Spannweit? En vrijheid?"

De blik van een wolf, gereed voor den sprong, loerde op Ferdinand's antwoord. Het kwam niet. Nu blafte Krasny:

„Vrijheid voor wie? Voor het proletariaat? Het proletariaat heeft onder te blijven! Ruwheid, wanbeschaving, leelijkheid m o e t e n onder blijven. Wie dat wil omkeeren, is 'n misdadige gek of 'n eerzuchtige Jood. U bent toch geen Jood! Gisteren heeft 'n meneer Stechler gezegd: Wie niet wil werken, zal ook niet leven. — Ik werk niet en hij werkt ook niet. Meneer Stechler is een leugenachtig zwijn. Maar ik doe, wat ik zeg. Arbeid onteert. Ik haat den arbeid. De anderen haten hem ook, willen niettemin geld verdienen. De waarheid is: Alleen wie n i e t werkt, zal leven, want wie leeft, k a n niet arbeiden. Een aartshertog, een vorst heeft het volle recht, niet te arbeiden. De wereld is voor de darren geschapen en niet voor de bijen!"

Het zou niet zoo heel moeilijk zijn geweest, de waanwijsheid van Gottfried Krasny's adelsfilozofie te weerleggen. Ferdinand deed ook een poging in die richting. Hij had helaas geen geluk: de dichter luisterde niet naar hem. Zijn woedende rede scheen hem te sterk te hebben aangepakt. Zijn bovenlichaam begon onvast te slingeren. Plotseling vroeg hij:

„Hebt u ooit het bloemencorso in het Prater bijgewoond?"

„Nooit."

„Hebt u nog den sakramentsommegang met den ouden

keizer gezien? Alle hongaarsche magnaten met hun gouden koorden, de hooge geestelijkheid, de keizerlijke garde?"

Ferdinand antwoordde ook op deze vraag ontkennend.

„Maar u bent toch wel eens in de hofopera geweest?"

Ja! Ferdinand had eenige operavoorstellingen bijgewoond. Een vreemd, onbereikbaar geluk, dat naderhand pijn deed. Krasny keek op uit een listigen droom:

„Ik ben maar één enkele maal, als kind, naar de hofopera meegenomen. Sindsdien echter, ik bedoel in de laatste jaren, leg ik het op de volgende manier aan..."

Hij maakte een pauze. Een sluwe glimlach trok over zijn gezicht:

„Natuurlijk kan ik me zoo, zooals ik er uitzie, niet in de vestibule wagen. Doch wanneer het zeven uur wordt en ik lust heb, naar de opera te gaan, dan leen ik van den eersten kelner Frits zijn eleganten raglan en zijn fluweelen hoed. Het valt dan volstrekt niet op, wanneer ik onder aan de logetrap ga staan. De dames loopen mij voorbij. Ik kan ze nakijken, hoe ze naar boven klimmen, met avondmantels en goudleeren schoeisel. Dat is een heerlijk genot..."

Met open mond scheen hij die zaligheid te zien. Daarna verkropte hij de herinnering, en stelde als een habitué, die talrijke verhinderingen betreurt, op ernstigen toon vast:

„Helaas heb ik sinds anderhalf jaar de opera niet meer bezocht."

Ferdinand keek hem vol verwachting aan, alsof het verhaal nog niet voltooid kon zijn. Nu viel Krasny woedend uit:

„En u zoudt willen, dat die mooie vrouwen in plaats van diademen hoofddoeken droegen! Maar weet u dan niet, dat rijkdom het eenige goddelijke op de wereld is? God is stellig niet de bedelaar, doch de rijke man uit het sprookje!"

„Ik ben altijd arm geweest," zei Ferdinand: „hoe kan ik dat weten?"

De suggestieve kracht van Krasny's op hollen toon uitgesproken woorden was echter zoo sterk, dat een smachtende vizie van parfum en zwevende schouders voorbijtrok.

Thans, voor het eerst bij dit gesprek, keek Krasny met

zijn koortsige rooveroogen zijn partner onderzoekend aan:
„Kunt u jaloersch zijn, luitenant?"
Ferdinand antwoordde verbaasd:
„Ik geloof niet, dat ik daar veel talent voor heb."
Krampachtig klonk nu woord voor woord:
„Maar ik des te meer! Weet u, dat ik de opera niet alleen heb bezocht, om te kijken, maar nog meer, om te benijden... Zelfs ù benijd ik!"
„Dan ben ik er heel nieuwsgierig naar, waarom iemand mij zou kunnen benijden."
Al begeeriger liepen Krasny's blikken langs Ferdinand heen:
„Ik benijd u om uw lichaam. Ik benijd u om uw gezondheid. Denkt u, dat ik altijd in 't café zou rondlummelen, als ik 'n beter lichaam had?"
Hij schudde zijn geraamte, dat in dit late jaargetijde in een lichtgrijzen luusteren kiel stak:
„Het zou mij met een ander lichaam ook veel beter gaan. Dan hoefde ik evenmin te werken als nu, en het zou mij beter gaan..."
„Zoolang ik u ken," merkte Ferdinand voorzichtig op, „ben ik ervan overtuigd, dat u niet goed in orde bent. U bent ziek en u zoudt bij een andere levenswijze stellig beter kunnen worden."
Krasny fronste beleedigd zijn voorhoofd:
„Ik ben niet ziek. Ik ben alleen niet gezond. Ik heb meer uithoudingsvermogen dan alle anderen. Maar dat is het niet. Met een ander lichaam zou ik beter te eten hebben en een meneer Spannweit zou het niet wagen, mij voor den wederdienst van twee kronen in 't gezicht te spuwen."
Met 'n handbeweging wees hij iedere uiting van troost af. Ferdinand had inderdaad dergelijke wreede scène's met afschuw moeten aanzien, wanneer Spannweit en andere genieters voor 'n schunnige aalmoes den bedelaar zelfvernederingen afkochten en hem op den koop toe hoonend uitlachten. Krasny wel-is-waar toonde steeds de meest hoogmoedige bereidwilligheid, om zich voor twee kronen te laten bespuwen. Thans echter ging in zijn trekken een

zwarte zon van haat op, die met helsche stralen nieuwe gedachtenketens belichtte:

„Weet u, waarom de Joden de psychologie hebben uitgevonden? Om den blik der wereld van hun gedegenereerde lichamen af te wenden. Ik begrijp dat heel goed aan mijzelf. Het lichaam is de eenige waarheid, die aan een mensch voorhanden is."

Het was Gottfried Krasny's manier, uren lang te zwijgen, om dan weer met niets ontziende lompheid het gesprek aan zich te trekken, wanneer hij een eenzaam offer vond. Ferdinand's schedel dreigde te springen als 'n oververhitte ketel:

„Wanneer u wist," klaagde hij, „hoe 'n hoofdpijn mij al uren lang mishandelt, zoudt u mij om mijn gezondheid niet benijden. Ik heb gisteren iets afschuwelijks beleefd . . ."

Hij stond op en deed het voorstel, het leege, beklemmende lokaal te verlaten en in den nacht wat te gaan wandelen. In zijn honger naar lucht vergat hij den kouden November en Krasny's kleeding. Deze ontving het voorstel verbaasd: gaan wandelen, dat had nog nooit iemand van hem verlangd! Hij gehoorzaamde echter zwijgend en liep met zijn schaduwgestalte achter Ferdinand aan. Bij den uitgang der zuilenzaal keek de oude Frits hen met zijn waterige, ondoorgrondelijke oogen na:

„Als ook zulke gasten je in den steek laten . . . Moeilijke tijden, moeilijke tijden!"

Toen ze voorbij 'n bekend restaurant kwamen, bleef Krasny staan. Wel waren de luiken voor de oproerige buitenwereld gesloten, doch door de reten glansde licht, ten bewijze, dat de rijken ook nu nog voortreffelijk konden dineeren.

„Spannweit zegt," zei Krasny geestdriftig, „dat je hier 's avonds 'n uitstekende tafel vindt . . ."

Ferdinand's portefeuille was de laatste weken heel wat dunner geworden. Wel had hij voor zichzelf zoo goed als niets noodig, doch hij had al te veel deelnemers aan zijn spaarpenningen gevonden. Wat er eerstdaags met hem zou gebeuren, wist hij niet. Maar in het algemeene *va banque* dezer dagen verspilde hij geen gedachten aan de toekomst. Toch kon hij niet van zich verkrijgen, aan zijn eerste op-

welling toe te geven en Krasny in dit dure restaurant te onthalen. Niet alleen om de smartelijke kosten: ook uit den ouden schroom, dien hij nog steeds tegenover voorname gelegenheden gevoelde.

Gottfried Krasny scheidde niet zoo gemakkelijk van den weelderigen lichtgloed in de spleet, die de gedachte wekte aan braadgeur en fijne gerechten:

„De Weeners verstaan het pikante niet," zei hij met rustige afkeuring, waarachter zich een gelukzaligheid der fantazie verborg: „zij gebruiken altijd weer dezelfde kruiden en toevoegsels. Mosterd! dat is voor hen al pikant. Mijn vader heeft mij als jongen eens naar 'n eersteklas hotel in 't buitenland meegenomen..."

„U hebt dus een vader," viel Ferdinand hem in de rede, die zich volstrekt niet kon voorstellen, dat dit fantoom op regelmatige, menschelijke manier ontstaan was. Krasny scheen slechts met tegenzin over persoonlijke aangelegenheden inlichtingen te geven:

„Ja, ik geloof dat mijn vader nog leeft. Maar sedert ik voor het eindeksamen ben gezakt, heb ik niets meer van hem gehoord."

„En wat is hij dan, uw vader?"

„Misschien nog altijd gymnaziumleeraar in Villach, misschien ook al rector..."

Hij deed 'n paar snelle passen, om van het ongewenschte onderwerp bevrijd te worden:

„Maar ik wilde u van heel iets anders vertellen, van het gerecht dat ik toen heb gegeten en dat ik mij met de scherpste nauwkeurigheid herinner. Zelfs den naam herinner ik me, die op de kaart stond, hoewel ik toen pas dertien jaar oud was. Het gerecht heette: „Pot flamand au feu", met „sauce vinaigre". Welnu, het kwam in een blanken koperen schotel ter tafel, en bestond uit allerlei vleesch, alles gekookt. Hoofdzakelijk een prachtig, goed gelardeerd stuk schenkel, het kan ook 'n staartstuk zijn geweest. Lach niet! Deze onderscheidingen zijn kultuurkwesties. Denk toch eens aan de Romeinen. Verder was er een smeltend zacht gestoofde kalfskop bij, de witte

borst van een kapoen, en 'n paar schijven van een heete, grofkorrelige worst, heel vet, iets zoo kostelijks heb ik in mijn later leven nooit meer te eten gekregen. De vleeschbestanddeelen waren met koolbladeren, wortelen en andere groenten in hun eigen jus gestoofd. Ook wat ui en veel kappers waren er in, en op de *sauce vinaigre* zwom — maar dat kan ik niet bezweren — mariolein."

Hij herhaalde telkens dit schoone, melodische woord: „Mariolein!" Daarna besloot hij met een sombere kritiek:

„Bij ons gebruikt men maar zelden mariolein, en kappers heelemaal nooit, behalve misschien bij gegarneerde..."

Hij schudde zijn gebalde vuist:

„Waarom geen kappers? Kappers zullen in den oorlog toch wel niet verdwenen zijn?"

Allang sprak Krasny niet meer tegen Ferdinand. Voorovergebogen strompelde hij voort, aan de aarde vertellend van vervlogen genietingen. Pas in het volkspark ontwaakte hij uit dezen koortsdroom van pikante hongerbeelden.

Wanneer men niet juist langs een brandende lantaarn ging, zag men slechts naakte boomtoppen en vale wolknerven in een onrustigen hemel, waartegen de torenspits van het raadhuis angstig-scherp afstak. De voet trad met afkeer op vuile bladhoopen, die aanvoelden als week geworden kadavers van dieren. Een vochtige kou woei door het park.

Ferdinand, die niet verwend was en genoeg had aan zijn warme tuniek, sloeg zijn uniformmantel om de schouders van den klappertandenden Krasny. Deze nam de zorgzame gift als altijd zonder 'n teeken van dank of blijheid in ontvangst, en zeide geen woord. De koude, Prechtl's baardig gezicht, en de gedachten aan het Roode Leger joegen Ferdinand voort. Krasny bleef snuivend bij hem achter:

„Ren toch niet zoo!" hijgde hij eindelijk.

Ondanks den scherpen wind ging Ferdinand nu op een vochtige, kille parkbank zitten. De dichter bleef voor hem staan. Hij beet naar hem als een nijdige hond:

„Dat heb ik al dadelijk wel van u gedacht, dat u geen kracht voor afgunst hebt!"

Ferdinand wist reeds, dat nu de eene beleediging op de andere zou volgen. Hij bleef gelaten zwijgen, wat Gottfried Krasny nog meer verbitterde:

„Weet u, wat aan u het onverdraaglijkste is?" blies hij met zijn komische, door de woede geaccentueerde spreekfouten: „U schijnt waarachtig een goed mensch te zijn! Onverdraaglijk!"

Ferdinand bromde kort:

„Goede menschen? Die bestaan er niet!"

„Natuurlijk bestaan die niet! En daarom is het ook 't allerweerzinwekkendste, wat er bestaat. U bent goedhartig, omdat u onverschillig bent. Wat gaat alles u aan? Doe toch niet zoo verheven! U bent toch ook maar een bedelaar, die zich meer inspant dan ik."

„Dat kan wel . . "

„Waarom bent u dan niet begeeriger? Afschuwelijk! De beestachtigste gemeenheden van 'n meneer Spannweit zijn mij nog liever dan dat . . . dat . . ."

„Nu, ik houd u niet vast. U zult mijnheer Spannweit ongetwijfeld ergens in 'n café vinden."

Krasny sloeg den kraag van Ferdinand's jas op. Zijn lange zwarte haren vormden een tegenstelling met de militaire tenue:

„Ik ben immers alleen met u meegegaan, omdat er niemand anders was!"

Ferdinand dwong zich tot 'n lach:

„Wat wilt u eigenlijk?"

„Niets! U hoeft niet bang te zijn. Of . . . ik zal . . . Kent u het Bultenaarke? Het is overigens niet van mij."

„Wat voor 'n bultenaarke?"

„Het is een gedicht. Ontwikkelde menschen kennen het."

„Ik ken het niet."

Ferdinand zocht in zijn geheugen naar 'n gedicht met dezen titel. Zonderling was het, dat hij zich wel geen gedicht herinnerde, maar duidelijk een bultigen dwerg voor een groote tegelkachel zag, die in geenen deele op den tamelijk langen Krasny geleek.

„*Des Knaben Wunderhorn*, uitgave van Hendel, bladzijde

805," stelde de huiverende schaduw in den blauwgrijzen mantel met pedante preciesheid vast. „Ik weet nu niet meer, hoe ik er op ben gekomen. Maar ik zal u het gedicht voordragen. Het zijn voor mij de mooiste strofen in de duitsche taal, die er bestaan . . . Nee, hier gaat het niet. U kunt blijven zitten; ik ga ginds bij de lantaarn staan, want in 't donker reciteer ik niet graag verzen."

De meeste kennissen van Krasny vonden zijn manier, gedichten voor te dragen, belachelijk en pathetisch. Iets belachelijks kon men met wat kwaden wil in dezen stijl wel vinden; het verwijt daarentegen van holle pathetiek was volmaakt onbillijk. Spraakgebrek en moeilijke klankvorming dwongen hem tot langzaamheid, die echter nooit plechtstatig en leeg werd. Als met een zuigpomp zoog hij de woorden op, om ze dan, ze stuk voor stuk izoleerend, gewijzigd weer uit te stooten. Men kreeg den indruk, dat hij zich van de woorden moest bevrijden als van een zwaren last, die hem kracht noch rust liet voor zin en samenhang. Ook dit volkslied, dat een zwevenden, lichten toon eischte, sprak hij hortend uit als zijn eigen geweldddadige hymnen. Afstootend leelijk echter was, terwijl hij reciteerde, de houding der geknakte handen, die hij zich had aangewend:

Wil ik in mijn tuintje gaan,
Wil 'k mijn uien gieten,
Zie 'k een bultenaarke staan,
Hoor hem hardop niezen.

Krasny hield op, boog zijn hoofd achterover, en herhaalde: „Hoor hem hardop niezen, hardop niezen . . ."

Al het boosaardige was van hem afgegleden. Hij scheen zaligheden te ervaren. De stompzinnige, smekende glimlach, dien Ferdinand vandaag reeds vaker ontwaard had, viel onder het armelijke licht der parklantaarn als een sluier over zijn gelaat.

Nu echter trachtte hij, zoo vlug als zijn tong het maar veroorloofde, verder te komen, alsof hij 't zich, bij zijn lichamelijke zwakheid, niet meer veroorloven kon, de aangrijpende diepte van dit lied ten volle te genieten:

Wil ik naar mijn keuken gaan,
Om mijn soep te koken,
Zie 'k een bultenaarke staan:
Heeft mijn pot gebroken.

Wil 'k mijn kamer binnengaan,
Wil 'k mijn papje eten,
Zie 'k een bultenaarke staan,
Heeft 't al half gegeten.

Wil ik naar den zolder gaan,
Om wat hout te halen,
Zie 'k een bultenaarke staan,
Heeft de helft gestolen.

Wil ik naar den kelder gaan,
Wil 'k een wijntje tappen,
Zie 'k een bultenaarke staan,
Die mijn kruik wil gappen.

„Ik sla een strofe over," verkondigde Krasny, zonder zijn zangtoon op te geven en met schuin achterover gebogen hoofd:

Wil ik dan naar boven gaan,
Wil 'k mijn bedje dekken,
Zie 'k een bultenaarke staan,
Hoor hem luidkeels gekken!

Als ik op mijn bankje kniel,
Voor een klein gebedje,
Zie 'k een bultenaarke staan,
Dat plots vangt te spreken aan:

„Beste jongen, in je bee
Bid voor 't bultenaarke mee!"

„Het is mooi," zei Ferdinand kort en hard. Hier was iets

aangeraakt, wat hun beiden aanging, hem en Krasny. Dat voelde hij. Welke beteekenis het had, was intusschen niet zoo gemakkelijk uit te pluizen. Hij wilde het ook heelemaal niet weten, en daarom verhardde hij zich.

Krasny stond nog altijd in dezelfde houding onder het licht. In den officiersmantel zag hij er uit als een ongeoorloofde droomfantazie Hij sprak omhoog naar de lantaarn:

„Alleen maar mooi? Wat weet ù daarvan? Het is het diepzinnigste duitsche lied."

Ferdinand sprak niet tegen. Een onaangename nasmaak. Waarom moest hij in den nacht naar flauwe kinderversjes luisteren? „Beste jongen, in je bee..." Naïveteiten in Krasny's gruwelijken mond. Die man maakte hem verdrietig. Hij hunkerde ernaar, hem zoo spoedig mogelijk kwijt te raken. „Bid voor 't bultenaarke mee!" Prikkelend naïef! Van de aarde beneden steeg 'n afschuwelijke nattigheid in de beenen. Ongeduldig scharrelde Ferdinand met zijn voeten in de herfstbladeren:

„Het is al beestachtig koud," zei hij, om maar wat te zeggen.

Krasny was week geworden. Hij liep, zwaar ademend, 'n eind naast Ferdinand, die onbarmhartige passen maakte. Haast deemoedig kwam een voorstel:

„Laten we toch naar de zuilenzaal teruggaan. We zouden nog 'n glas thee met rum kunnen drinken."

Ferdinand lachte ondanks zichzelf vol leedvermaak:

„Te laat! Al om elf uur politie-sluiting."

Dat vroege sluitingsuur was Krasny's grootste ergernis. Het verlengde de armoede van zijn nacht. Het was eigenaardig, dat geen der gezellen, die met Krasny in het schimmenrijk samenhokten, er 'n voorstelling van had, hoe en waar hij buiten het café leefde. Daar hij meestal het laatst de zuilenzaal verliet, wist de voorlaatste niet, waar hij in den nacht bleef. Nu hikte hij vertwijfeld:

„Politie-sluiting? Dan moet je wel naar huis gaan."

„Naar huis!" Dat begrip vond Ferdinand in Krasny's mond nog tegenstrijdiger dan het woord „vader".

„Waar woont u dan?"

Gottfried Krasny noemde een voorstad ver weg. Op de vraag, bij wie hij woonde, gaf hij een ontwijkend antwoord:

„Het is een goede familie. Ik ben tevreden."

„Het is voor u nog 'n heele tocht naar huis," stelde Ferdinand vast.

„Een uur en nog meer . . ."

En na 'n poos voegde hij er zeer hoogmoedig aan toe:

„U kunt mij wel brengen."

Dat was weer echt Krasny. De aanmatigende toon van dezen eisch ergerde Ferdinand ongemeen. De nijdas moest op zijn nummer worden gezet. Nu nam hij zelf een laatdunkend air aan:

„Neen! u kunt veel beter mij wegbrengen. Ik ga nog naar de kazerne. Die ligt op uw weg."

Zij stonden op de Ringstraat. Krasny blafte:

„Hoe krijgt u 't in uw hoofd? Waarom moet ik u wegbrengen? Waarom *ik* ù?"

Ferdinand keek hem zelfs niet meer aan:

„Laat u het dan!"

En hij sloeg, zonder zich verder om Krasny te bekommeren, de richting in naar de Babenbergerstraat. Een oogenblik lang raasde eerlijke woede in hem, waarvan hij zich geen rekenschap kon geven. Maar reeds na een minuut draaide hij zich om en ging hij midden op den rijweg staan, om beter te kunnen uitzien.

Strompelend bewoog Krasny zich voort, de eenige mensch op den breeden boulevard. Ferdinand keek hem lang na. Hij gevoelde een onbestemd, groot verdriet.

XII.

De kreet om bloed.

Ferdinand was als gewoonlijk pas tegen den morgen in zijn bed gekomen. Hij sliep, toen er hevig op zijn deur werd gebonsd. Dit deed hem uit zijn laatste, zware droomen opschrikken. Juist had hij nog langs een der doorweekte karrewegen in Oost-Galicië gemarcheerd: als je de voeten moei-

lijk uit de modder trok, klokte het. Wie was de naakte vrouw daar voor hem in de eenzaamheid, die zich met wiegende heupen vooruit werkte? Marinka? Nee! het was Angelika. Hij riep haar toe te blijven staan en op hem te wachten. Waarom niet? Angelika scheen zijn stem evenmin te hooren, als hij zelf. Gelijkmatig stapte zij voort. Haar heupen waren breed gewelfd, haar schouders en hals echter waren smal als bij 'n schoolmeisje. Helaas droeg ze, wat heelemaal niet bij haar paste, een kind op den arm. Ferdinand zag met een rilling van afgrijzen dat geelbruine ding, dien krommen, rachitischen gnoom op den arm der mooie vrouw. Om het slap wiebelende hoofd van het schepseltje gonsden zwermen dikke, vermoeide vliegen. Het was toch niet Angelika's kind, doch de spruit van Gebhart en Liza, het kind Naamloos. Aan den weg, waar de beek liep, lag een houtzaagmolen. Daar was indertijd het bataljonskommando ondergebracht; Prechtl stond wachtend voor de deur. Het sprak immers vanzelf, dat Ferdinand niet verder ging, ofschoon Angelika hem daardoor ontglipte. Zij sloeg bij den molen af...

Nieuw gebons. Infanterist Wimpel stond in de kamer: „Genoot, kleed u vlug aan! Genoot Weiss stuurt mij. We zullen het militaire kommando bezetten. Dat reaktionnaire wespennest moet eindelijk worden uitgebrand!"

Toen ze twintig minuten later de Liebigsteeg insloegen, scheen er eerder een feestelijke parade op komst te zijn, dan een revolutionnaire onderneming. Dichte drommen kijkers golfden af en aan, lachend, grappen makend, ja haast stralend, alsof ieder oogenblik het lang verwachte geschetter der militaire muziek moest losbreken.

In 'n breed uitgerold front staarden twee kompanjieën van het Roode Leger naar het gebouw van het stedelijke militaire kommando. Het was een gehaat huis, dat vier jaar lang een waar schrikbewind over alle vluchtelingen, spijbelaars, verlofverlengers, hospitaalratten, simulanten en andere oorlogsbelemmeraars had gevoerd. Achter deze, vandaag zoo onschuldig-laf kijkende vensters waren de officieren thuis, door wie al die strooptochten en razzia's waren uit-

gebroed, waarvan het doel was een voortdurende menschenjacht. Belust op betaald-zetten, gloeide het Roode Leger van ijver. Zuiver in 't gelid, als bevond men zich op de binnenplaats eener kazerne van het jaar 1914, stonden daar de strakke rijen.

Weiss, persoonlijk de leider van deze expeditie, had als een veldheer bij vredesmanoeuvres een heel gevolg om zich heen verzameld. Zijn ordonnansen hadden in gerekwireerde automobielen den ganschen morgen door de stad gereden, om geen bekende voorbij te gaan, aan wiens getuigenis hij waarde hechtte. Ook Hedda was gekomen en Weiss beschreef haar (doch zoo, dat de anderen ervan kennis konden nemen) zijn krijgsplan. Nauwelijks evenwel werd hij Wimpel en Ferdinand gewaar, of hij riep:

„Wimpel! Geeft acht en sinjaal!"

De infanterist ijlde naar de kompanjie-officieren. Onmiddellijk daarop klonk een scherp kommando, en de hoorn schetterde „Storm!" door de lucht.

De krijgshaftige onderneming werd flink uitgevoerd en bevredigde den trots van den bevelhebber. Een machinegeweer werd op de ramen der kommandantuur gericht, een ander op de binnenplaats van het huis in stelling gebracht. Posten bezetten in looppas met gevelde bajonet de hoofddeur benevens alle toegangen, trappen, telefooncellen, archief en kas.

Wimpel, de adjudant, plaatste zich, overeenkomstig de oude voorschriften, stram voor den opperkommandant:

„Genoot Weiss, het bevel van het militaire revolutiekomité is volvoerd!"

Weiss viel niet uit den stijl, tikte aan zijn pet en riep met luide stem:

„Dank u!"

Daarna zette hij zich met zijn suite in beweging, die grootendeels uit de bezoekers der zuilenzaal bestond en door 'n aanzienlijk aantal voorbijgangers en leegloopers werd vermeerderd. Op de eerste verdieping wachtten de officieren van het huis in een lange gang; zij stonden op een hoop, vooraan een generaal met den chef van zijn staf. De oude

heer stond daar, hoffelijk, op wankele beenen; het roode lampas op de broek vormde schuchtere plooien. Zoo vriendelijk zagen de toornende godheden er dus van dichtbij uit, zoo beminlijk-timide op het moment, dat de macht hun ontglipte. Bevonden zich onder deze groep dan geen helden van aanvalsbevelen, leveransiers van massa-graven, zwelgers in menschen-materiaal, wien geen doodvonnis ooit de spijsvertering had gestoord? Neen, onmogelijk! Hier stonden 'n paar kleine, onttooverde burgerlui, 'n hevige zorg en angst om de toekomst in hun blik. Zij geleken sprekend op het hoopje vertwijfelden, die overal vol doodsangst voor den militairen arts traden, om bleek van schrik de uitspraak „Geschikt" in ontvangst te nemen. Alleen de macht had zich omgedraaid. niet de mensch. De vale gezichten dezer wereldheerschers van gisteren waren een groot zinnebeeld van de gelijkheid der menschezielen in dezelfde situatie. Arme filisters, dacht Ferdinand, zonder een gevoel van ironie te kunnen onderdrukken.

Weiss slenterde op de groep af:

„Generaal! het voormalige militaire kommando van Weenen is in handen der Roode Weermacht. Ik zal de heeren volstrekt niet verhinderen, zich na overgave van den dienst te verwijderen."

De generaal, die doodsbleek was geworden, slikte eenige malen. Voor hem stond Weiss, 'n rezerve-officier, 'n verachtelijk sujet, 't een of andere onzichtbare niets, waar hij nog enkele weken geleden met koude oogen doorheen zou hebben gekeken als door lucht, hij, de godheid. Dit „niets" stak nu in zijn tegenwoordigheid 'n sigaret op, 'n brutaliteit, waarvoor hij nog 'n half jaar geleden naar het front zou zijn gestuurd. Maar wat deed de onttroonde godheid nu?

Hij trachtte, als tegenover een meerdere, in de houding te gaan staan, wat hij intusschen niet geheel volvoerde. Daarna stamelde hij geschokt, doch op beleefden toon:

„Ik zal mij schikken naar de feiten..."

Het zou hem niet meer gekost hebben, wanneer hij gezegd had: „Ik moet voor 't geweld wijken." Maar dat liet

hij gaan. Misschien viel hem die waardiger zin niet in, misschien ook had hij den moed niet, een antirevolutionnair getuigenis af te leggen. De rinkelende heeren waren opeens armzalige medemenschen geworden, die zich door het lot van hun gezin hevig bezwaard voelden. Vlug en zwijgend zochten zij de trap. In geen blik blonk de geringste tegenstand; op menig gelaat lag op zijn best 'n zweem van looze verwarring en zure nieuwsgierigheid. Alleen een oude stafofficier zette het bekommerde gezicht van een mensch, die in zijn arbeid, welken hij voor belangrijk houdt, gestoord wordt. Hij ging zijn kamer binnen en nam, zonder dat iemand hem hinderde, een grooten stapel akten onder den arm; daarna schreed hij rustig door de groep toeschouwers, zonder naar links of rechts te kijken.

Bij den aanblik van dezen ouden man gevoelde Ferdinand een met medelijden vermengde pijn. Stellig een atavistische opwelling. Misschien dacht iets in hem aan zijn vader, die vandaag, leefde hij nog, in juist zoo'n smadelijke situatie had kunnen geraken.

Toen allen voorbij waren, ging Ferdinand met Weiss naar de binnenplaats, Ronald wilde de uitwerking van zijn *coup-de-main* nagaan:

„Het is alles prachtig geloopen, nou? niet?"

„Arme filisters," zei Ferdinand: „het is goed, dat ze eindelijk begraven worden..."

Zijn gedachten waren nog steeds bij de officieren. Weiss erkende:

„Deze heele bezettingsmaatregel is eigenlijk maar 'n truc, 'n manoeuvre, om de lieden af te leiden, zand in de oogen te strooien. Weet je, wat Elkan heeft voorgesteld? De man wordt al verschrikkelijker. Hij wilde, dat we naar Schönbrunn marcheerden en den keizer gevangen namen. Misschien heeft hij in politiek opzicht gelijk. Het zou een kranige zet zijn; daardoor zouden we den toestand volkomen beheerschen. Maar ik... ik kàn 't eenvoudig niet. Wat? Nee! geen spoor van angst. Er zou geen schot vallen. Schönbrunn wordt door 'n paar halfwassen snotneuzen uit de militaire akademie bewaakt. Maar ik kàn 't eenvoudig niet.

Sentimenteel, soms? Mijnentwege! Ik heb medelijden met den jongen man. Hij heeft 'n goed hart en was altijd 'n vijand van den oorlog en 'n liefhebber van operette's... „Ronald Weiss neemt den laatsten Habsburger gevangen." Een smakeloos opschrift. Helaas, 'n mensch is zwaar belast. Midden in de revolutie komt 'n geschiedenisboekje, 'n schoolboek je dwars zitten..."

Toen Ferdinand 's middags op z'n kamer terugkeerde, ontving hem een onverwachte bezoeker: Gebhart zat op zijn bed. Hij was, iets wat slechts onder bizondere omstandigheden geschiedde, netjes gekleed, pas geschoren, en had zijn verward, grijsblond haar in een scheiding gekamd. In zijn ouderwetsche gekleede jas, die aan deftige, kleinsteedsche burgerij herinnerde, maakte hij den indruk van een schamelen student, die de voorgeschreven bezoeken brengt bij de families zijner professoren.

Ferdinand kende de reden al, waarom Gebhart van tijd tot tijd tot dergelijke burgerlijke reinigingen en verkleedingen overging. Het was om zijn moeder, die ongeveer iedere veertien dagen uit de kleine universiteitsstad, waar de oude zeer beroemde Gebhart tientallen jaren had gewerkt, naar Weenen kwam. Dat de vrouw van den hofraad aan den arm van haar zoon de zuilenzaal betrad, was een hoogst zonderlinge vertooning, alleen in ontwrichte tijden mogelijk. Met oogen zonder begrip luisterde de oude vrouw naar de gesprekken, voor wier gif zij zich sloot. Mijn god, dacht zij misschien, als professorsvrouw heb ik toch ook wetenschappelijke besprekingen moeten aanhooren, waarin een eenvoudig mensch niet kan binnendringen. Om haar preutschen mond trilde menigmaal de pijnlijke inspanning van het niet-begrijpen-willen, vooral wanneer haar blik over de trieste en wanordelijke schaar kraaien gleed, of wanneer Gottfried Krasny de tafel naderde.

Gebhart zelf gebruikte in tegenwoordigheid zijner moeder de cocaïne slechts heimelijk, en spreidde tegenover haar met kluchtige opzettelijkheid een galanterie ten toon, die

even zinledig als ontroerend was. Zooals iedere echte dogmatikus had hij zijn leven opgebouwd op de meest meedoogenlooze gehoorzaamheid, die hij aan zijn overtuiging meende schuldig te zijn. Vader: dat was de aartsvijand, het verfoeilijke lid in de keten, dat van geslacht op geslacht de walmende fakkel der erfzondige verkrachting overgaf. Zijn vader vooral, een geaccentueerd voorbeeld, iemand die de onverbiddelijke autoriteit van het patriarchale recht niet slechts in zijn leven vertegenwoordigde, doch ook in zijn hoogleeraarsambt van staatswege de taak had, die autoriteit als wetenschap te schragen en te pantseren.

Wel had Gebhart, de zoon, de walmende fakkel gebluscht, doch de macht van den rechtsgeleerde over hem was tot diens dood zoo onverwinlijk sterk geweest, dat hij bloode voor iedere diskussie uitweek, die de oude eischte. De moeder daarentegen: zij was als alle moeders, als alle vrouwen een offer der tegennatuurlijke vader-diktatuur. Juist daarom, omdat zij een offer was, mocht Gebhart de „betrekking" tot haar niet losmaken, al bleek ook telkens opnieuw, dat zij elkaar nauwelijks iets te zeggen hadden. Na zoo'n leege en verlegen samenkomst noodigde hij haar toch telkens weer uit tot 'n spoedige hervatting van haar bezoek: hij schreef brieven en bewees haar alle mogelijke attenties. Een dezer attenties was de reiniging, waaraan hij zich iederen keer voor een aangekondigd bezoek onderwierp: hij ging naar het badhuis, een overbodigheid, die hij voor de andere offers der manlijke verkrachting niet over had. Daarin lag echter ook, achter alle halsstarrige overtuigingen, de eerzucht van een elders levenden zoon, netjes onder de onderzoekende oogen van zijn moeder te komen.

Vaak kwamen bij den anarchist Gebhart de bekoorlijke trekken van zijn oorspronkelijken aard te voorschijn. Zoo treedt onder een afbrokkelende verflaag plotseling het edele werk van een ouden meester aan den dag, dat lang verborgen bleef achter schrille, er over heen geschilderde kleuren.

„Is je moeder weer in Weenen?" informeerde Ferdinand.

Gebhart ging op de vraag niet in, doch staarde door het venster naar den teringachtigen Novemberdag. Hij had

den sentimenteelen, stervenden blik in de oogen van alle verslaafden aan prikkelende vergiften, die verscheiden uren lang hun middel ontberen moeten. Eindelijk bekende hij:

„Ik kom bij je, omdat ik een aziel voor de politie noodig heb. Ze zullen me bij jou niet zoeken."

Ferdinand haalde z'n schouders op:

„Politie? Die bestaat er immers niet meer. Ik denk dat ze tegenwoordig eerder 'n reaktionnairen minister dan 'n revolutionnair zullen arresteeren."

Gebhart wendde zijn dooden blik nog steeds niet van het raam af:

„Neen! het is iets anders. Heeft met revolutie volstrekt niets te maken. Ik... je moet weten... Nu: Angelika heeft zich vergiftigd. Vanmorgen vroeg."

Terwijl Gebhart met kalme woorden de tragedie vertelde (Ferdinand dacht telkens, in een koortsachtig leugennet te worden verwikkeld), wijzigde hij de bedaarde, doffe uitdrukking op zijn gelaat niet, en gaf hij ook geen bewijs van zijn innerlijke deelneming. Gisteren had hij, zoo luidde zijn verslag, den geheelen avond met Angelika alleen doorgebracht, en wel met het bepaalde doel om door middel van analyze vast te stellen, of dit arme wezen gered zou kunnen worden. Helaas was het rezultaat van deze gemeenschappelijke inspanning hoogst treurig uitgevallen. Tegen den morgen hadden hij en zijn patiënte moeten erkennen, dat er geen middel ter wereld bestond, om haar te helpen, daar zij in haar instinktieve leven totaal gebroken was, geheel los stond van elk verband, meer nog, tot geen enkele gemeenschap in staat, van ieder waarachtig levensgeluk was uitgesloten, en veroordeeld tot een eeuwig-koude eenzaamheid met al haar hysterische gevolgen.

Verscherpend zou er nog een lichamelijk lijden bij komen, dat, naar een kollega had vastgesteld, eveneens ongeneeslijk was. De oorzaken dier vernietiging der driften, dier smartelijke onvatbaarheid voor liefde lagen voor de hand: haar eigen vader, een boschwerker, had Angelika, toen ze twaalf jaar oud was, verkracht, en haar eerste zwangerschap zou in haar veertiende jaar zijn gevallen.

Toen zij tot het inzicht in haar onveranderlijk lot was gekomen, had Angelika (het liep al tegen zevenen) een recept van een snelwerkend vergif van hem geëischt. Daarop was hij consciëntieus met zichzelf te rade gegaan. Op dit punt van zijn verslag begon Gebhart opvallend levendig te worden:

„Je weet, dat niet alleen ik, maar ook burgerlijke artsen op het onwettige, doch gerechtvaardigde standpunt staan, dat men het lijden van ongeneeslijk zieken dient te verkorten. In honderd gevallen handelt men ook dienovereenkomstig, in de laatste stadia van kanker bij voorbeeld. Doch waarom alleen dàn? Ik ga verder en zeg, dat men geen mensch op aarde het recht op zijn vrijwilligen dood mag ontrooven, of het beperken. En in het geval der arme Angelika, waar de vrijwillige dood de eenige en goed gemotiveerde uitweg is? Ik heb dus een zeer groote hoeveelheid veronal voorgeschreven. Mijn handteekening staat leesbaar op drie recepten. Om twaalf uur werd zij naar de kliniek gebracht. Nu zal de politie mij vermoedelijk zoeken. Daarom ben ik bij jou gekomen."

Ferdinand, die met den rug tegen het raam stond, trad opzij, om den kouden luchttrek te ontgaan, die door de reten drong:

„Leeft ze nog?" vroeg hij.

Met de grootste naïveteit, zich geen enkele schuld bewust, antwoordde Gebhart:

„Ik weet het niet precies. Maar het is hoogstwaarschijnlijk, dat zij leeft. Ze zullen haar maag hebben uitgepompt."

Ferdinand verdiepte zich een poos lang hartstochtelijk in dit edele gelaat, dat geen waanzin, geen ongerijmdheid, geen berouw, geen angst weerspiegelde, doch slechts de onbewogen overtuiging van de rechtmatige menschelijkheid zijner daad. Verwonnen door den invloed van dit sterke geloof koesterde ook hij een oogenblik lang de gedachte, dat hier niets ongehoords was gebeurd, doch slechts iets vanzelfsprekends. De zonderlinge morgendroom: Angelika met het mismaakte kind, was totaal vervlogen.

Ferdinand riep zijn hospita en verzocht haar, voor den nacht ook den divan als bed op te maken: mijnheer zou

hier slapen. Daarna echter trachtte hij, zoo snel mogelijk uit de kamer weg te komen. Maar reeds op de trap overviel hem een uitspraak van Engländer, den waanzinnige, een der laatste stellingen, die zijn beste, zijn eenige vriend tegen hem had uitgesproken, voor hij in den nacht was weggestormd:

„Niet mijn as, maar jullie as is verschoven, de as der geheele wereld!"

Misschien was in de herinnering aan Engländer en aan deze woorden de sleutel te vinden voor Ferdinand's houding tijdens de bewogen zitting van het revolutionnaire militaire komité, dat sedert den vorigen dag reeds zonder onderbreking in de Roode Kazerne vergaderde.

Bij zijn binnenkomst in de voormalige regimentskanselarij sneed juist Elkan's stem door de kille, al schemerige, en dik met rook gevulde lucht:

„Wat ik u voorspeld heb, gaat stipt in vervulling. Wij laten ons iedere troef uit de hand slaan. Hier heb ik een rapport: Gisteren is de vijf-en-twintigste divizie der infanterie in gesloten gelederen te Weenen gearriveerd. De revolutionnaire stationsdienst heeft rustig toegezien, hoe de troepen onder leiding van hun luitenant-generaal ongehinderd naar hun kazerne's zijn getrokken. Zoo steunt men het ontstaan van witte garden. — Verder: Het rezervebataljon van het regiment nummer 49 staat volkomen betrouwbaar achter de sociaal-demokraten, die koortsachtig aan de oprichting van een eigen weermacht werken. — Wanneer wij de gelegenheid van den twaalfden November niet aangrijpen, houd ik de zaak in Weenen voor verloren. Een schande, als men aan Beieren en Hongarije denkt!"

Uitroepen van instemming klonken op. Elkan zat, zooals hij graag deed, met over elkaar geslagen beenen midden in de zaal. Hij nam als op het tooneel de plaats van een leider in, oefende vanuit zijn centrale stelling bijtende kritiek uit en gaf zijn bevelen. Zijn zelfgenoegzame, harde spreektrant was tuk op het ijdele gebruik van mathematisch-strategische vergelijkingen. Er moet, wanneer de ervaring ons niet bedriegt, een heimelijke wet bestaan, die maakt dat iedere

kleine man, wien de macht ten deel valt, door een waanvoorstelling wordt aangegrepen, welke men het best met den naam „Napoleon" kan treffen. Napoleon: dat is het niets, waaruit een almacht groeit. De even onuitputtelijke als afgezaagde Bonaparte-vereering bezit haar oorzaak niet in de grootheid van den held, doch in zijn opklimming. Daarom vereenigt zij de meest uiteenloopende menschentypen, als zij het succes maar aanbidden. Er bestaat een *imitatio Napoleonis* op elk levensgebied, dat macht belooft, en menig industrieel, beursman, schouwburgdirekteur of dirigent volgt getrouwelijk dezen god na, voor wiens wedergeboorte hij zou willen doorgaan.

Ook Elkan gaf zich nu geen gering air:

„Houden wij aan één ding vast," onderrichtte hij de aanwezigen: „de opstand, de straatgevechten worden door geheel andere principe's beheerscht, dan de regelmatige oorlog. In den oorlog is het streven der leiding er op bedacht, met de X, de onbekende, zoo goed mogelijk rekening te houden en haar uit te schakelen. De taktiek van den opstand echter verlangt juist, dat men die onbekende, die X, uitdaagt. De rekening der revolutie hangt af van de onverwachte, onberekenbare, verrassende momenten. Dat is geen mystiek, genooten, zooals u mij nu voor de voeten zult werpen, maar een fijne mathematische overweging. Toen wij in Petrograd de Doema uiteen joegen, gebeurde dat zoo: Er kwamen 'n massa menschen, arbeiders en soldaten; de galerij was tjokvol, als nooit tevoren. De afgevaardigden keken elkaar heel trots aan en zeiden: Nou, dat is nog 's 'n bezoek! wat 'n belangstelling! — Toen ze daarna lustig aan 't kletsen waren, riep er een van boven: Nu is 't uit! — Dat was voldoende. Wie zal dat in Weenen roepen?"

De heer in den verfomfaaiden cutaway trachtte, den Rus het wezen der weensche volksziel te verklaren, die van ieder pathos afkeerig zou zijn. Thans echter veroordeelde ook Weiss de onverschillige houding der stad, wat Ferdinand na Ronald's uiteenzettingen op den morgen der coup-de-main verwonderlijk vond. De opperbevelhebber van het Roode Leger zag er trouwens ontdaan en bleek uit. In strijd

met zijn innerlijk wezen verviel hij plotseling tot een scherperen toon. De reden was geen andere dan angst en boosheid, bij 'n vreemden zwerver als Elkan achter te moeten staan in doortastendheid en vurigen moed.

Elkan's verwatenheid was niet te snoeien. Zijn geheele wezen scheen geladen met de verbeten energie, door ieder woord een nieuwe trede van meerderheid te beklimmen. Bovendien had hij een kwetsende manier, volstrekt niet naar de argumenten der anderen te luisteren, doch terwijl zij spraken aanteekeningen te maken of bevelen uit te vaardigen, die niet ter zake dienden. Ferdinand gevoelde tegenover dezen man een langzame woede in zich opstijgen, die giftig smaakte. Elkan onderbrak het debat en keerde, zonder op instemming of tegenwerping acht te slaan, tot zijn schoolmeesterachtige voordracht terug:

„Slechts wanneer de massa zich in een toestand van geweldige opwinding bevindt, kan de revolutie gekoncipieerd worden. Deze spanning koelbloedig op te wekken: dat is onze taak. In deze richting moet een besluit worden genomen. Het is tot nu toe veel te lauw toegegaan."

„Heel juist!" bekrachtigde een niet onmelodieuze stem. Ferdinand keek pijlsnel in de richting van dat geluid.

De schemering was diep geworden en niemand stak het licht op. Misschien zou de moeite overbodig zijn geweest, daar op dit uur de elektriciteitswerken vermoedelijk staakten. Het sombere halfdonker van November had om alle gezichten een grauwen mist geworpen, zoodat men ze slechts met moeite kon onderscheiden. Het beeld van deze vergadering week sterk af van de andere, die Ferdinand tot nu toe had bijgewoond. Er waren veel nieuwe menschen aanwezig, daaronder ernstige en door zorgen geplooide gezichten, geen schermers met woorden meer, doch lieden wien de zaken, naar het scheen, zeer ter harte gingen. Een dezer gezichten teekende zich af, doordat een sneeuwwitte krans haar en een apostolische glans door het vuile gordijn van nevels lichtend heen drong. Ditzelfde gezicht had „Heel juist!" gezegd. Daar de oude man zag, dat hij met zijn interruptie de algemeene aandacht had getrokken, stond

hij aarzelend op en begon hij, met een angstvallige, jongensachtige buiging:

„Mijne heeren!"

Meteen echter verbeterde hij zich:

„Genooten! kameraden! Staat mij toe, dat ik een woord meespreek . . . maar . . . eerst . . ."

Hij werd zichtbaar verlegen:

„U zult mij niet kennen . . . maar ik ben verreweg de oudste onder u en ook wel de oudste revolutionnair. Ik vier vandaag mijn zeventigsten verjaardag, u kunt 't gelooven of niet . . . Kameraden, genooten, ja, ik ben in het groote jaar 1848 geboren. Sindsdien heb ik gestreefd en gezwoegd... tot dezen dag van vervulling . . ."

Hij snoot luid en aangedaan:

„Weet u, wat dat is, mijne hee . . . kameraden? Ik zie op groote herinneringen terug. Reeds tijdens de Commune van '71 was ik in Parijs. Hoe heb ik er altijd naar gehaakt, dat ook mijn vaderland de bevrijding zou deelachtig worden, die Europa's lichtstad indertijd genoot. Sindsdien, dat kan ik met trots zeggen, heb ik geen opstandige beweging, geen demonstratie, geen straatgevecht tegen de politie verzuimd. Ik ben in mijn leven acht-en-twintig maal wegens onwettig verzet gearresteerd en drie-en-twintig maal gevangen gezet. Viermaal heb ik ernstige houwen met de platte sabel gekregen, wanneer de politie van leer trok, en eens ben ik zelfs onder de hoeven der kavalerie geraakt, toen zij de straten schoon veegde.

„U bent allen jong, èn u zult zich de gebeurtenissen uit vroeger jaren niet meer herinneren. Maar de kiesrechtdemonstraties van 1905 zullen misschien ook u nog in 't geheugen liggen. Steeds stond de oude Nowak in de voorste gelederen. Ik ben namelijk Nowak."

Hij maakte een buiging, bescheiden glimlachend als een man, die een niet onbekenden naam draagt. Behalve Elkan, die levendig tegen 'n duitschen matroos praatte, volgden allen geboeid Nowak's woorden, hoewel deze thans naar een partikulier en ijdel gebied afdwaalde:

„Van mijn kleine verzameling geschiedkundige platen,

revolutionnaire gebeurtenissen voorstellend, zullen sommigen uwer misschien reeds gehoord hebben. Zij is werkelijk eenig in haar soort. Ik noodig u beleefd tot een bezoek uit, al kan ik u ook, als arm jonggezel, verder niets aanbieden. Veertig jaar geleden al — dat moet u weten — heeft mijn vader mij een welvarende fabriek van spiegelglas nagelaten; maar ik heb deze erfenis niet aanvaard, daar ik geen ondernemer wilde zijn. Zoo ben ik dan klerk geworden. Mijn kleine besparingen gebruik ik voor de aanvulling van mijn boeken en platen. Werkelijk, het zal mij een eer zijn, mijne heeren . . . Zooals u mij hier ziet, doe ik ook nu nog dienst. Op het kantoor van doctor Ludwig Jellinek. U zult dien naam wel kennen. Een heel bekend kantoor, advokaat-prokureur . . ."

De oude man had den draad verloren en begon onbegrijpelijke dingen te stamelen. Toch viel niemand hem in de rede: het witte, lichtende hoofd had een betooverenden invloed.

Onder de tallooze spelingen der geestelijke natuur mocht ook deze zonderlingheid niet ontbreken: de estheet der revolutie. Nowak verdiepte zich niet in den inhoud der bevrijding, doch bedwelmde zich uitsluitend aan haar geste. Inderdaad, hij had niet gelogen. Zijn naam was bij de politie bekend als van een berucht rustverstoorder. Doch niet de eischen van het algemeene kiesrecht of van den achturendag hadden hem telkens op de been gebracht. Neen: wanneer de massa's op de straten samenrotten en hun doodbrengend stormgehuil ten hemel schuimde, wanneer harde knuisten het plaveisel open scheurden en de vensterruiten eener gansche huizenreeks kletterend neerstortten, wanneer de razende wig een drievoudige keten politie doorboorde, dan gloeide een bezeten zaligheid door Nowak's borst. Het was de absolute verrukking van het oproer, zooals er vroeger, voor de moordmachines al te zeer volmaakt waren, een absolute verrukking van den oorlog bestond.

Wat de platenverzameling van den oude betreft: deze was als kunstverzameling totaal waardeloos. Voor hem bevatte zij echter de herinnering aan zijn sterksten levensroes.

Weiss, die voor dergelijke zonderlingen steeds een groote belangstelling koesterde, kende Nowak's schat. Later gaf hij eens lachend een beschrijving der armzalige en fantastisch beplakte muren, waar naast gravure's van tijdgenooten der fransche revolutie vergeelde uitknipsels uit geïllustreerde bladen hingen, als er maar iets van staking of straatgevecht op te vinden was.

Nu, in de verwachting van mateloos lokkende stormdagen, vouwde de zeventigjarige boekhouder zijn handen als een klein kind, smeekend:

„Mijne heeren! wij moeten de straat op! Doet mij dat genoegen!"

Hier maakte Elkan aan het intermezzo een einde. Hij duwde den matroos naar den voorgrond:

„Genooten! Ik stel u hier genoot Gruppe van de duitsche oorlogsmarine in Kiel voor. Hij heeft u iets te zeggen."

Gruppe was een zwaargebouwde man met een open, eerlijk gezicht. Hij geleek eer op een jeugdigen huisvader of op een koopman, die in 'n kleine noordduitsche stad sigaren verkoopt, dan op een muitenden zeesoldaat. Al was zijn rede ook klaarblijkelijk uit het hoofd geleerd en werd zij maar afgedraaid, toch verbaasde Ferdinand zich, zoo ongekunsteld en waarachtig als de kort aangebonden stem van den man klonk:

„Ik breng aan het weensche proletariaat" (zoo begon hij) „den groet der matrozenrevolutie uit Kiel. De soldatenraad der duitsche oorlogsvloot zond mij hierheen. Ook boven Weenen moet de roode vlag waaien, want Weenen zal tot het groote vaderland van het bevrijde duitsche proletariaat behooren!"

Heel anders dan Elkan sprak Gruppe het woord „proletariaat" uit. Hij behoorde ertoe. Uit deze rechtmatigheid stroomde krachtige rust, die een scherpe tegenstelling vormde met de geprikkelde opgewondenheid van Elkan of Weiss. Ferdinand zelf had het steeds vermeden, van het proletariaat te spreken: dat zou hem een ongehoorde aanmatiging en onbeschaamdheid hebben toegeschenen. Gruppe mocht het. Hij beschreef nu, kort in de details, langdradig in het geheel,

het lijden der zeesoldaten tijdens den oorlog en het ontstaan der revolte. „Mijn" noemde hij het ruim der linieschepen, waarin hij en de andere galeislaven vier jaren lang in bedompte, grauwe hitte hadden gesmacht. Hij vlocht in zijn verhaal allerlei namen, die te Weenen totaal onbekend waren en wier karakter hij niet nader aanduidde:

„Hipper gaf het bevel voor het uitvaren naar Schillingreede. Dat was ons teeken. De stokers rukten het vuur uit de ketels. Podolskie en torpedostoker Artelt zetten hun schouders er onder. Ook het derde eskader heesch de roode vlag. Brandt's verlofsweigering gaf den doorslag. De Wik sloot zich bij ons aan. Nu zond de S. P. D. Gustaaf Noske. Dat is nu het gevaar . . ."

Toen Elkan zag, dat Gruppe's korte zinnen van gebeurtenissen, die hier niemand kende, de vergadering vermoeiden, nam hij het woord. Ferdinand zou nog graag naar den Duitscher hebben geluisterd, maar Elkan riep:

„Genooten! ik doe het volgende voorstel: Den twaalfden November, het uur van den opmarsch der massa, wanneer de partijen tot de oprichting der demokratische republiek besluiten, dringt het Roode Leger in het parlement binnen, het jaagt de nationale vergadering uiteeen, neemt de regeering gevangen, en kondigt de diktatuur af van het proletariaat! Ik verzoek, dit voorstel zonder diskussie aan te nemen."

Weiss schrok en zocht naar een veilige haven:

„Natuurlijk stem ik voor iedere doortastende daad. Ik ben immers geen politikus, maar een soldaat der revolutie, genooten! Doch juist als soldaat draag ik de verantwoordelijkheid ervoor, dat de verdeeling der krachten juist wordt afgemeten en dat er geen doellooze offers vallen. Het is nog drie dagen vóór twaalf November. De vraag, over welke macht de tegenpartij beschikt, moet eerst nauwgezet worden onderzocht. Ik denk daarbij niet alleen aan troepen zooals die van het 49ste, die ongetwijfeld op de hand der sociaaldemokraten staan, doch ook aan de officiersdetachementen, aan de militaire scholen, aan de lijfgarde's, aan alle krachten, die onmiddellijk ter beschikking van de reaktie zullen staan, wanneer ons oproer mislukt. Ik mag noch het Roode Leger

noch de revolutie aan een onzekere onderneming wagen."

Elkan behoorde tot de menschen, die door iedere tegenspraak hun bezinning verliezen, zelfs een waarvan ze de redelijkheid inzien:

„Het voorbehoud van dien genoot wijs ik af!" riep hij. „Dat is maar een aftochtsmanoeuvre! Hij verbergt zich achter zijn „soldaat der revolutie". Oude geschiedenis! kennen we! De kwestie moet volstrekt niet eerst onderzocht worden. Wij hebben een geweldigen voorsprong, dien niemand ons kan afkoopen, ook de sociaal-demokraten met hun 49ste niet. Op twaalf November zal geen mensch ons in den weg treden, behalve misschien de wacht van het parlement, dus vrouwen der garderobe en portiers..."

Een karbidlamp werd op de tafel neergezet. De matte en starre gezichten in haar nabijheid schenen gewonnen te zijn. Andere gestalten spraken in 'n hoek druk tegen Weiss, die heftig met zijn handen gestikuleerde. Ook het licht bracht geen orde in het schimmige tooneel. Elkan vroeg suggestief:

„Hoeveel machine-geweren hebben wij?"

Wimpel rapporteerde:

„Zes met volle bediening en munitie."

Iemand dweepte vol vertrouwen:

„We kunnen er ook tien en twaalf hebben. In het arsenaal krijgen we alles, zelfs geschut, als het noodig is."

„Wat antwoordt u daarop, genoot?" keerde Elkan zich tot Weiss.

De journalist pareerde den stoot:

„Dat zijn nieuwtjes voor u, niet voor mij! Maar het gaat minder om mitraljeurs en geschut, dan om de macht, die erop steunt. In den namiddag kan een overval op het parlement misschien gelukken; maar wat gebeurt er 's avonds, wanneer een divizie ons belegert? Ons leger bestaat uit vijf, ten hoogste zes kompanjieën; het is mijn plicht, dat te bedenken. Niettemin verklaar ik, dat ik Elkan's voorstel voor mijn persoon nog niet afwijs. Maar ik moet alle mogelijkheden nauwkeurig onderzoeken en zal morgen mijn houding bepalen. Overschat onze militaire pozitie niet!'

„Ik stoot hier telkens weer op dezelfde dwaling," zei Elkan met het gezicht van een overspannen leeraar: „de genooten denken, dat de diktatuur hun zonder strijd of bloed in den schoot zal vallen. Dat is uitgesloten! Ook het Smolny en het winterpaleis hebben wij pas na een strijd met vele verliezen veroverd."

„En wij hebben," praalde Weiss, „vandaag het militaire kommando zonder bloedvergieten bezet!"

Elkan kneep zijn oogen dicht:

„Dat was een van uw beste komedies, genoot Weiss!"

Onder dit woordgevecht was de oude Nowak bij het karbidlicht gaan zitten, dat een hard gipsmaker over zijn gelaat wierp. Toch kon men het klare blauw van zijn apostel-oogen nog goed onderscheiden. Er bestaan onnoozele menschen, wien een dwaas-geestdriftige schijngeleerdheid aankleeft. Tot deze lieden scheen Nowak te behooren. Hij verhief bescheiden zijn aangename stem, alsof hij zich schaamde, zijn hartewensch prijs te geven:

„Mijne heeren genooten, bewaart den vrede! Wanneer men zoo lang heeft gewacht, als ik, ziet alles er anders uit. Machine-geweren en kanonnen zijn natuurlijk het allerbelangrijkste. Men kan in het park heel goed stellingen uitgraven. Rukt u maar uit! Den twaalfden of nog eerder. Ik zal in het heetste strijdgewoel staan, daar kunt u op rekenen. De roode vaan hoog! Jawel . . . dus . . . mijne heeren . . . ik verzoek . . ."

En hij murmelde met een haast smartelijk zaligen glimlach:

„Bloed wil ik zien . . ."

Den negenden November 1918, enkele dagen na het einde van den wereldoorlog, sprak de zeventigjarige Johan Nowak, een ongehuwde klerk, waarover in rustige tijden zijn broodgever zich nooit kon beklagen, zacht en met de duidelijke uitdrukking van droomerigen wellust de woorden:

„Bloed wil ik zien . . ."

Elkan keek den oude strak aan:

„De man heeft gelijk," zeide hij: „hoe treurig het ook is, zonder bloed valt niets te bereiken."

„Waarom?"
Dat was Ferdinand's stem. Hij verbaasde er zich zelf over, dat zijn woede overvloeide en tot een woord werd.
Om de uitbarsting van zoo'n terughoudende en zwijgzame natuur te kunnen begrijpen, moet men dieper in de innerlijkheid van dit oogenblik binnendringen. In de eerste plaats: de kreet om bloed was niet meer dan een leus. Er was geen sprake bij Ferdinand van eenige humane gedachte. Hij zelf had nu een mensch in dit vertrek kunnen dooden. Die mensch was Elkan. Een vreemdeling had zich tot leider opgeworpen. Wat ging Elkan Weenen aan, wat ging hem het proletariaat aan? Weiss en hij, beiden Oostenrijkers, beiden officieren uit den oorlog, gevoelden zich onbehaaglijk in de rol, die het lot hun had toebedeeld. Elkan niet! Doch achter deze moeilijk te vatten koude onvervaardheid lag in het wezen van den Rus nog een verborgen ader, die Ferdinand's haat grenzeloos opjoeg: Elkan's verwatenheid en hoogmoedige trots. Stellig geloofde ook Elkan aan de revolutie, maar zijn geloof kon met dat van Ferdinand niets gemeen hebben, waarvoor hij in slapelooze nachten smartelijk streed. Elkan was het zwarte brandpunt eener doellooze wedervergelding, die noch samenhing met den oorlog noch met het proletariaat. Juist uit deze onafhankelijkheid sproot zijn eigendunk voort, die zich in ieder woord onverdraaglijk verhoovaardigde. Slechts een wreker, die zijn bezinning kwijt is, kon zich van zijn doodbrengende zaak zoo zeker weten. In al zijn zenuwen gevoelde Ferdinand in hem den aartsvijand:
„Waarom?" herhaalde hij nogmaals.
Elkan's oogen schenen hem nog niet te hebben bemerkt. Hij antwoordde rustig, zonder zich naar den vrager te keeren:
„Om de noodige opwinding onder de massa te brengen."
„En waarom moet dat gebeuren?"
Elkan, die lont rook, draaide er omheen:
„Waarom? Om den twaalfden November de arbeiders op onze hand te krijgen."
Ferdinand overwoog geen oogenblik, wat hij zeide. Hij

was slechts bezeten door de kokende begeerte, Elkan te prikkelen:

„Waarom moeten dan eigenlijk de arbeiders op uw hand komen?"

Elkan wiegde zich kalm op zijn heupen:

„Onze genoot wil mij een eksamen afnemen, niet?"

„Ik wil weten, waarom er bloed moet vloeien," brulde Ferdinand, en hij maakte aanstalten, zich op Elkan te werpen: „ik wil weten, waarom..."

Gruppe hield den razenden Ferdinand vast.

„De wild geworden kleine burger," hoonde Elkan, alsof hij een geneeskundige diagnoze opstelde.

Ferdinand herwon langzaam zijn zelfbeheersching en maakte zich vrij van de armen, die hem vast hielen. Zijn stem had onweerstaanbare kracht en dwong overal tot volmaakte stilte:

„De revolutie moet een einde maken aan de beestachtige slachtingen: zoo heb ik haar opgevat. Ik denk niet graag aan den oorlog en aan alles, wat we daar hebben doorgemaakt. Maar ik duld niet, dat oude idioten en laffe honden van bloed spreken. Schoften met niet de minste ervaring, die geen granaaat van 'n shrapnel kunnen onderscheiden, hebben niet van bloed te spreken! dat duld ik niet!"

En voor nog een ademtocht de stilte had doorbroken, stormde hij de zaal uit, de deur achter zich dicht smijtend.

In Ronald's dienstkamer wierp hij zich op den stroozak. Als 'n dikke nevel welfde zich de kazernereuk over hem heen, die doordringende reuk van warm brood, kouden tabaksrook, zweet, leerwerk, smeerolie en waterdamp, dien hij reeds sinds zijn kindsheid kende. Het geweldige kloppen van zijn hart gevoelde hij aan alle kanten, alsof hij het middelpunt was eener uitgestrekte bouwerij, waar vele timmerlieden en metselaars in onverbiddelijke maat hamerden.

Na 'n kwartier verscheen Weiss, grimmig en terneergeslagen:

„Je gedrag was idioot-ontaktvol. Heb je dan niets gemerkt van mijn poging, de beslissing uit te stellen? Nu is alles verknoeid. Elkan heeft jou voor 'n anti-revolutionnair uitge-

scholden en gezworen, dat ze in Rusland korte metten met je zouden maken. Je kunt op je vingers natellen, dat ze je uit het militaire komité geschrapt hebben."

„Dat is mij hoogst aangenaam."

„Maar voor mij is het hoogst onaangenaam, dat Elkan's voorstel is aangenomen."

„Dan moet je je ontslag nemen als kommandant van het Roode Leger."

„Dank je wel! En mijn verantwoording aan de geschiedenis?"

Opeens was de „geschiedenis", waaraan hij zoo veel spot had verkwist, een zeer werkelijke en plechtige dame geworden:

„Misschien biedt zich nu de laatste gelegenheid aan, om een groot doel te bereiken. Is het dan niet mijn plicht, alle burgerlijke remmingen in mij te overwinnen? Heb jij 'n idee? Jij bent toch maar 'n gelukkige *outsider*. Ik wou, dat ik in jouw huid stak. Maar ik, ik, die voor alles staan moet? Als tusschen twee molensteenen word ik fijn gewreven."

Hij legde zijn hand op een vensterruit, doch daar in deze kazerne alles vernield en gebroken was, viel 'n stuk van het gesprongen glas kletterend neer. Weiss keek verschrikt op. Ferdinand voelde zich verlamd door een doodelijke slapheid:

„Doe, wat je wilt! Alles is even afschuwelijk."

Weiss knipte een kleine zaklantaarn aan en ritselde met 'n stuk papier:

„Bij alle andere chikane's heb ik vandaag nog 'n brief gekregen..."

En hij eindigde met tegenzin:

„Een brief van m'n oude vrouw."

Het vorige jaar had Ronald Weiss zijn vader verloren, die te gronde was gegaan aan den angst en het hartzeer, zijn op een na oudsten zoon in doodsgevaar te weten, nadat de oudste zijn leven in Servië had verloren. Ronald sprak nooit van zijn familie, maar Ferdinand wist nog van de vrijwilligersschool, dat hij met overgevoelige innigheid aan haar hing. Dat was bij Joden altijd zoo, beweerden de menschen.

Bij Engländer intusschen sloeg de liefde in haar tegendeel om. Weiss had eens, wat hem stellig zelfverloochening moest kosten, in de zuilenzaal de opvatting verdedigd, dat een boek, waarin het woord „moeder" met een sentimenteelen toon voorkwam, al daarom prulwerk was. Dat woord zou geen recht van bestaan meer hebben, sinds de oorlogskladders het allen stervenden soldaten in den mond legden. Ferdinand leerde toen een eigenaardigen trek van Weiss kennen, waardoor de literatoren zich van de overige menschen onderscheiden: zij putten hun zienswijze niet uit hun wezen of uit hun ervaringen, doch uit een verfijnd gevoel voor het versleten-zijn der woorden. Het ontstaan van nieuwe begrippen schijnt geen diepere oorzaak te hebben dan de angst, zich door het gebruik van afgezaagde begrippen te kompromitteeren. Hun eigen innerlijk te verloochenen hielden lieden als Weiss voor 'n geringere schande, dan het blijven steken in een verouderde konventie.

Ronald's zaklantaarn verlichtte nog steeds een ronde plek van den brief. Ferdinand las:

„Je moet, mijn lieve kind, een leider zijn, maar geen aanvoerder."

Weiss kon in weerwil van zijn innerlijke verscheurdheid den trots van den zoon niet geheel onderdrukken:

„Heeft de oude vrouw dat niet goed geformuleerd? Nou, zeg 's?"

Het liep reeds tegen elven 's nachts. Toch was Ferdinand's hospita ('n brave ziel) niet gaan slapen. Zij wachtte, huiverend van kou en angst, voor de huisdeur haar huurder op. Nauwelijks vermocht hij, van haar zenuwachtige woorden het volgende te begrijpen:

In den namiddag was Gebhart weggegaan, nadat hij aan de hospita had gezegd, dat hij onrustig was en niet langer alleen kon blijven.

„Ik herademde," steunde zij, „want ik ben van 't begin af bang en angstig voor den dokter geweest."

Tot haar ontzetting echter keerde Gebhart na twee uur

terug, en wel niet alleen, doch met een anderen heer:

„Heer, dat kan men eigenlijk niet zeggen! O, luitenant, het is stellig 'n moordenaar, die heer!"

Dokter Gebhart zou van haar verlangd hebben, verhaalde zij klappertandend verder, dat zij den nieuwen heer in plaats van hem in de kamer van den luitenant herbergde; hij zelf moest nog dien avond op reis. Zij schreide:

„Ik heb 't niet gewaagd, nee te zeggen, ik heb niet gewaagd, om hulp te roepen. En nu ligt die verschrikkelijke man daar binnen op de sofa en ik sta hier buiten en weet niet, wat ik doen moet. Alleen ter wille van u, luitenant, heb ik de politie niet gehaald."

De man, die op Ferdinand's divan lag, beantwoordde volstrekt niet aan die vreeselijke schildering. Het was 'n kerel met 'n hoekig gezicht vol zomersproeten, waaraan men kon zien, dat hij veel ontberingen had doorstaan. Daar hij zich op soldatenmanier geheel in zijn deken had gewikkeld, kon Ferdinand niet uitmaken, hoe hij gekleed was; geen zijner kleedingstukken was te zien, behalve de plompe, beslijkte soldatenschoenen, die op den vloer stonden.

In vloeiend Duitsch, doch met 'n zeer vreemde uitspraak, zeide hij:

„Ik ben Riardet."

Dat klonk, alsof hij 't voor vanzelfsprekend hield, dat Ferdinand wist wie Riardet was. En met diezelfde vanzelfsprekendheid, zooals onder samenzweerders heerscht, constateerde hij:

„Kameraad, ik zal hoogstwaarschijnlijk de eerstvolgende dagen bij u logeeren."

Ferdinand vond niet het geringste houvast, om zich tegen Riardet's besluit te verweren. Deze van zijn kant verwachtte niet eens een formeele uitnoodiging, het kwartier, waarin hij zich genesteld had, ook werkelijk te betrekken. De „onwettigen" vormden onder elkaar een broederschap. Het was eenvoudig ondenkbaar, dat de eene revolutionnair aan den anderen de toevlucht zou weigeren.

Terwijl Ferdinand zich nu, ook half gekleed, te bed legde, gaf Riardet opheldering:

„Ik kom uit Bohemen. Uit het gevangenenkamp van Erfurt ben ik al twee maanden weg. Bij den Chemin des Dames was ik naar de Duitschers overgeloopen; maar dat is al lang geleden. Daar thuis hebben ze mij en andere kameraden al in den eersten winter uit de gevangenis gehaald en naar de loopgraven gestuurd. Het is best afgeloopen. Nu zal ik misschien naar Rusland gaan. Gebhart ken ik heel goed; we waren vóór den oorlog samen in Zwitserland..."

Aan Ferdinand, die oververzadigd was van wat hij dezen dag te verwerken had gekregen, ontbrak de lust, naar Riardet's avonturen te luisteren. Hij zweeg zoo halsstarrig, dat ook den ander de lust in praten verging.

„Kan ik 't licht uit doen?" vroeg Ferdinand ten slotte, zonder antwoord af te wachten. Nauwelijks echter was het donker, of wanhoop greep hem aan, dat hij zich aan de duisternis had overgeleverd, waarin de lichamelijke gemeenschap met zijn slaapgenoot zooveel sterker werd. Ja, de prikkelende adem van Riardet, zijn zich-uitrekken, woelen, namen egoïstisch den geheelen nacht in bezit en lieten voor Ferdinand maar een klein, beklemmend hol over, waarin een volwassen mensch zich nauwelijks kon inrichten. De ruimtevretende slaap van dezen Franschman, die uit een duitsch gevangenenkamp was ontvlucht, had de kamer de neerdrukkende sfeer van ononderbroken marschen en vervolvolging binnengesleept. Ferdinand lag stijf op zijn rug en verroerde zich niet, daar hij op de plek, waar zijn lichaam rustte, alleen maar geduld werd. Ergens stonden Riardet's geweldige, zware oorlogslaarzen, waaraan heele wegen en akkers kleefden. Tot vilt geworden, oud uniformgoed vol prikkeldraadscheuren, bloedvlekken, zweet en luizen legde meer en meer op de duisternis beslag. In den hoek loerde misschien een handgranaat. De geheele nacht rook al aardachtig, moerassig en gevaarlijk.

Ferdinand trachtte, zich tegen iedere aanvechting van slaap te verzetten. Hij moest wakker blijven, om alle gevaren te rechter tijd te kunnen onderscheiden. Ten slotte

kon hij er niets meer tegen doen, dat hij langs een doorweekten karreweg in een vlakke en wijde streek vooruit ploeterde. Het was juist dezelfde galicische weg van zijn ochtenddroom, waaruit hem dezen morgen Wimpel's stem had gewekt. De twee brugpijlers van dezen dag rustten derhalve op dezelfde aardstreek. Is dat hier Ploehow, Konjoechi, Hodow, vroeg Ferdinand zich af, of is het Kolkow? Hij keek onrustig naar alle kanten, om een dorp met roetheensche boerenhutten te ontdekken. In de verte vertoonde zich plotseling een heuvel met een kerk. Dat is Kolkow niet, konstateerde hij gerustgesteld. Prechtl zal ik niet hoeven zien. Om zijn doel, de kerk, te bereiken, moest hij eerst door een klein bosch. Hij overwoog: de toegang tot het bosch is verboden, want daar heeft mijn vijand zijn mitraljeur opgesteld. Die vijand was Steidler of Elkan, of misschien ook Riardet, of alle drie in één persoon. Het bewijs voor de drievoudige persoonlijke persoonseenheid leer je wel op 't seminarie, maar ben ik vergeten, erkende Ferdinand schuldbewust. Den vijand zelf kon hij niet gewaar worden; doch hij zag duidelijk den patronengordel van het machine-geweer aan den boschrand en nu, nu hij tegen zijn zin voortgaan *moest,* nu vlamde het daar op...

„Halt! geen beweging!" riep Ferdinand, met beide beenen uit zijn bed vliegend. Tegelijk was ook Riardet opgesprongen; hij hield zijn handen in de hoogte, en hijgde: „Niet schieten... niet schieten!"

In de deuropening, waardoor een mager lichtschijnsel viel, klonk jammerend een vrouwestem:

„Jezusmaria, ik heb zooveel angst uitgestaan..."

Het was de hospita, die door schrikvoorstellingen bezeten de kamer van haar huurder was binnengekomen, en de slapers met heur kaars uit booze droomen had gerukt.

Ontzet, nat van zweet, staarden de drie menschenkinderen en tijdgenooten elkaar aan, een waanzinnig trifolium van angst, die veel eer de vader van alle dingen is dan de strijd. Na enkele verlegen woorden kroop ieder, tamelijk ontspannen, in zijn warm nest.

Voor Ferdinand 's morgens opstond, had Riardet, de koene anarchist, zich reeds verwijderd. Ferdinand's gouden horloge was weg. Het was 't eenige erfstuk, dat de kolonelszoon van zijn vader bezat. Hij vermoedde, dat Gebhart's jeugdvriend uit Zwitserland zich volstrekt geen diefstal bewust was, doch in den nood het beginsel der „wederzijdsche hulp" eigenmachtig had toegepast. Ondanks deze begrijpende onderstelling leed Ferdinand hevig onder het verlies van zijn horloge. Een der weinige dingen, waaraan hij werkelijk hing. Het monogram van zijn vader was in de kast gegraveerd. In zijn kindsheid had een teer speelwerk, in dit horloge verborgen, hem vaak in 't oor geklingeld.

„Daar valt toch niets aan te veranderen," zei Ferdinand, na meermaals vergeefs te hebben gezocht. Daarna stak hij zijn portefeuille bij zich.

Het restant van zijn geld was onaangeraakt gebleven.

XIII.

De vervolger wordt vervolgd.

Ferdinand werd gekweld door hevige twijfelingen, hoe hij zich na hetgeen was voorgevallen te gedragen had. In het militaire komité voelde hij zich niet meer thuis, niet zoozeer, omdat gisteren door 'n paar willekeurige lieden zijn uitstooting was geëischt, doch voornamelijk, doordat dit zoo groots klinkende lichaam in waarheid volstrekt niet bestond: het vormde zich immers iederen dag opnieuw uit telkens weer andere onverantwoordelijke duisterlingen of zottekappen. Weiss was een zwak man, die gaandeweg al zijn invloed op Elkan had verloren. Ferdinand haatte Elkan: van ieder woord, dat uit diens mond kwam, walgde hij tot brakens toe om de bewuste koudheid en venijnige arrogantie.

Een jongen man, die door het lot in den stroom der ge-

beurtenissen was meegesleurd, viel het niet gemakkelijk, den moed te vinden, om zich eerlijk rekenschap te geven. Anders zou Ferdinand zichzelf bekend hebben, dat alle verwachtingen van wereldvernieuwing op een slinksch bedrog der ziel berusten, een bedrog dat het gevoel van bevrijding (zooals elke ondergang steeds opwekt en dat zich verzet tegen de orde) vervalscht tot een geestdriftig geloof in de toekomst. Hij zou zich verder zijn diepe ontgoocheling bewust zijn geworden, dat er wijd en zijd geen man te vinden was, die door zijn kracht, vastheid van overtuiging, en waar leiderschap als een licht den weg wees.

Toch hield Ferdinand zich niet voor ontslagen van zijn plichten jegens den wordenden tijd. Revolutie was voor hem immers heel iets anders dan de felle fraze „Grijp naar de macht!", die hij dag aan dag uit den mond van hoogmoedige menschen kreeg te hooren. Moest hij daarvoor strijden, dat Steidler's heerschappij werd afgelost door die van een ruwen korporaal? Dat was de zin niet van wat hij bedoeld had. Opnieuw ervoer Ferdinand de oorspronkelijke situatie van zijn leven: nergens bij te hooren.

Niemand zal hem ervan verdenken, dat hij den tijd gebruikte, om zich aan deze konflikten te onttrekken.

Tot nu was het hem niet gelukt, Alfred Engländer's verblijf te ontdekken. Daar kwam een kaart met het poststempel Amstetten, zonder onderteekening; doch Ferdinand herkende op het eerste gezicht Alfred's schrift, hoewel dit opzettelijk veranderd was, of zich door de ziekte beangstigend had gewijzigd. De regels liepen met groote afstanden schuin omlaag:

„Zoek mij niet, want je zult mij niet vinden! Dit is de zin der verstrooiïng, dat wij elkaar niet vinden mogen. Vervolg mij niet, want jij zelf bent vervolgd! De moordenaars zijn je op de hielen. En jij bent geen hardlooper, maar een kind aan de hand eener oude vrouw. Mij gaat het van dag tot dag beter; hoe meer ik Zijn zoon ben, des te meer is Hij mijn Vader. Ik ben in Hem en Hij is in mij. Wij beiden groeten je."

Poststempel Amstetten! Ferdinand wist van een inrich-

ting, in de buurt van de spoorlijn. Wel verbood de zieke hem in de duistere woorden dezer briefkaart een bezoek. Toch maakte Ferdinand zich onmiddellijk op.

Het station was ditmaal slechts door enkele roode soldaten en thuiskomers van het front bezet, doch op het plein daarvoor stapte met 'n aanmatigend air een schurftig, in uniform gekleed rapalje rond, dat op gelegenheid loerde tot roof. Een dienstregeling bestond niet meer. Wanneer het den hemel of een machinist beviel, liep een trein. Schuchtere, verschrikte menschen wachtten in lange rijen op het perron. Mannen en vrouwen hing de knapzak op het gebogen kruis; het leek wel, alsof al deze rugzakken niet voor voedingsmiddelen dienden, doch het symbool waren eener straf, van het juk der slavernij, dat een geheel volk op den rug moest dragen. Dook ergens een meer gespannen zak op of zelfs een gepakte koffer, dan werden de kwaadaardige gezellen aktief: zij schermden met hun geweren, namen de etenswaren in beslag, of hieven op eigen hand en naar zonderlinge tarieven boetes, belastingen en tollen.

Op ieder klein station herhaalde zich hetzelfde tooneel. In den trein zelf zaten de menschen opeengeperst als gedroogde visch. Allen strekten onophoudelijk het hoofd omhoog, om tenminste in de hoogere luchtlaag een ademtocht van vrijheid te snappen. Geen haat, geen ongeduld, ja niet het geringste spoor eener innerlijke ontroering vertoonde zich op de gezichten, doch alleen het bedompte broeien van lichamelijke ellende. Ieder doofde zijn bewustzijn uit, zoo goed het ging, om niets te zijn dan een levenloos ding, een stuk voortgesleepte materie.

In deze dagen trof de een of andere regeerende opperste gerechtigheid vlug haar laatste kosmische beschikkingen, om den achterstand in te halen. Twaalf miljoen mannen waren aan de fronten omgekomen, het achterland echter was nog altijd blijven leven: het evenwicht moest worden hersteld. Zoo werd dan in deze periode, nu de wapenstilstand reeds overal onderteekend was, de longenpest of de spaansche griep in de groote steden gedetacheerd. Een nieuwe uitverkoop van den dood begon; het fatum dwong dien uit-

verkoop tegen verminderden prijs aan de lieden op, als bij een middelmatig offensief.

Doch ook de aarde met haar landschappen scheen aangetast door den ondergang, die over de menschen was beschikt. Niet onverschillig rolde de planeet voort, hoewel het voor haar niet veel uit kon maken, wanneer het jeukend ongedierte in haar pels verhongerde en krepeerde. Ferdinand bemerkte, dat de heuvels, de bergen, de bosschen, de heidevelden, de stoppelakkers, dat alles er in dezen geheimzinnigen November anders uitzag, dan ooit te voren. Iedere steen, iedere kluit staarde als een verwijtend kadaver naar den hemel. Slappe, gapende, waterige melankolie hing over het dompige, herfstachtige landschap. De eenige kracht, die zich ijverig en tot volle tevredenheid der doodsgoden deed gelden, was het bederf. Zelfs de wegen wilden in ontbinding overgaan, om eindelijk rust te vinden. Slijmerige wolken hingen laag als een bovenaardsche verkoudheid. Nooit nog had men op alle wegen zooveel afschuwelijke zwarte slakken zien kruipen.

Ook op de chaussée, die naar Ferdinand's doel leidde, kon men nauwelijks door het slijk vooruit komen. Toen hij eindelijk voor den ringmuur der inrichting stond, was het hem volmaakt duidelijk, dat hij Engländer hier niet zou vinden. Alleen om van deze zekerheid bevestiging te verkrijgen, belde hij. Zijn gevoel had hem niet bedrogen. Des te beter! Opgelucht herademde hij: zijn hart was vol vrees geweest voor het aanschouwen van den zieke.

Terug naar het station der kleine stad ging het veel vlugger. Ferdinand had geluk: juist toen hij het perron betrad, reed een trein binnen. „Weenen!" blèrden de kondukteurs. Als bijenzwermen hingen de menschen buiten aan platform en voeteplank. Een brutale boerebuik drukte Ferdinand een wagon binnen; nu stond hij, naar adem snakkend, in de zijgang. Twee gelige bakerkinderen, door wanhopige moeders beschermd, kermden met ijle, dunne stemmetjes. Een slechte inval was het, in 1918 ter wereld te komen. Op hun rimpelige schedeltjes zaten scheeve kapjes. Niemand maakte plaats voor de arme vrouwen: wie zat, die zat.

Zoo vaak de lange trein zich in beweging zette, geleek het op een spoorwegongeluk: de wagons stootten krakend tegen elkaar, de buffers steunden, de remmen knarsten, en de gebroken of met papier geplakte vensterruiten rinkelden schel. Iedere machinist scheen bovendien in een wreeden menschenvijand te zijn veranderd, wiens voornaamste genoegen er in bestond, den tijd arglistig te verbeuzelen, en bovendien zijn trein over alle pijnlijke wissels haastig te laten springen als een dronken bok. Dan werden de reizigers door elkaar gerammeld als de schaakstukken van een beëindigd spel. Bij zoo'n gelegenheid viel Ferdinand zeer onzacht in de armen van een heer, die in den hoek voor de coupé-deur een vaste standplaats had veroverd. Een officier, niet veldgrijs, doch in fleschgroenen wapenrok, pet in de hand. Wat uitstaande ooren, gezwollen oogleden. De schrik rommelde in Ferdinand na als de donder in 't gebergte. Steidler scheen echter ten zeerste verheugd:

„Kijk eens aan, wie had dat kunnen denken! Daar heb je R.! Hoe maak je het?!"

Ferdinand zeide geen woord, weigerde echter de hand van zijn vijand niet. Deze bezon zich:

„Ach ja, ach ja ... Er is nog 'n kwestie tusschen ons ... Och kom: *tempi passati*! Heb je er eenig idee van, hoeveel kwesties ik wel heb? We zijn toch oude schoolkameraden! Ik heb me tegenover jou in hooge mate kameraadschappelijk gedragen ... Waarachtig, ik kan me niets verwijten. Was Colombo er geweest, dan had die je wel anders getrakteerd. Die hield niet van grapjes ... Wat wil je dan? ... Je ziet er patent uit ..."

Het laatste was een overdrijving. Toch zag Ferdinand er, in vergelijking met Steidler, haast kerngezond uit. Het gelaat van den kapitein was bijna even fleschgroen als zijn wapenrok. Zijn oogen zaten in blauwzwarte kuilen, die òf van een moeilijk òf van een losbandig leven getuigden. Geen spoor meer van de zelfverzekerdheid van den almachtigen „plaatsvervangenden chef van den generalen staf" te Kolkow. Steidler geleek nu sprekend op den kadet in Ferdinand's herinnering. Als een fijnmazig net wierp hij zijn eindeloozen

woordenstroom over het hoofd van zijn voormalig offer:
„Waar kom je vandaan? Ik kom van Innsbrück. Niet direkt. Drie dagen was ik bij Salzburg, heb daar 'n paar vrindjes. A propos van Innsbrück: 't was er niet meer uit te houden. Onze voortreffelijke bondsbroeders zijn daar binnengerukt. Maar niet schouder aan schouder: als verklaarde vijanden. Waren nooit iets anders. Met hen heb ik wat meegemaakt in de praktijk! Een beiersche divizie onder luitenant-generaal Krafft von Delmensingen!"

En hij trompette nogmaals:

„Krafft von Delmensingen! Dat kraakt, niet? Iedere naam een volle treffer. Ja, daar kunnen wij niet tegen op. Kun je je voorstellen, dat er bij ons iemand Krafft heet? en dan nog wel als eerste naam? De man zou bij ieder kommando onmogelijk zijn, de krachtpatser. 't Doet me toch plezier, dat zij met al hun Krafft's den oorlog net zoo goed verloren hebben, als wij. Bovendien hebben zij geen Bohemers gehad..."

Ferdinand keek Steidler opmerkzaam aan. Eerst was een eigenaardige elektrische schrik door hem heen gevaren; nu begreep hij evenwel niet meer, hoe deze verwarde zwetser hem angst kon inboezemen. Zijn eeuwige tegenstander stelde hem te leur. Onmogelijk: deze jonge man was niet de kapitein van den generalen staf te Kolkow! Toen had Steidler scherp omlijnd, schrander als de duivel, en zakelijk gesproken, zonder het weerzinwekkend officiersjargon te overdrijven; vandaag putte hij zich uit in door den neus praten en uithalen van lettergrepen. De man was niet gevaarlijk meer, alleen maar hinderlijk. Dat deed Ferdinand haast verdriet. Daar intusschen het gedrang in de wagongang nog dichter was geworden, bleef hem niets over, dan Steidler verder aan te hooren:

„Het schijnt me toe, dat we telkens alleen door botsingen met elkaar in aanraking komen. Ik geloof, dat jij 'n haatdragend mensch bent... Kijk eens aan: ik zou ook haatdragend kunnen zijn, tegenover jou, je weet wel... Maar ik denk er niet aan! Officierseer? Lieve hemel, wie zoo achter de schermen heeft gekeken als ik... Ik was, dat

weet god, in den oorlog niet de minste. Mijn conduite-staat is de beste van den geheelen jaargang. Waldstätten kent me uitstekend ... Gelukkig toch maar is de eereraad niet doorgegaan. Ik heb mijnerzijds geen sikkepit tegen den moordrommel. De godheden moeten zelf soepketel model veertien maar netjes uitlepelen. Wat gaat ons dat aan. Ken je overste Bubenik van het 24ste? Natuurlijk, die kent immers ieder kind! Nu die was de prezumptieve voorzitter van den eereraad. Maar eerst heeft hij zich nog gauw even doodgeschoten. Weet je waarom? Wegens verzet van eigen troepen. Al die eerjagers hadden zich allang moeten neerschieten. Nu zie je, hoe ik 't opvat. Wees dus niet haatdragend!"

„Ben ik heelemaal niet," zei Ferdinand. Het verleden, de oorlog waren hem volmaakt onverschillig geworden. Waarom zou hij deze weer geheel tot nul ineengeschrompelde nul haten? Hoogstwaarschijnlijk had de vroeger opgeblazen en nu gebarsten kleine schurk heelemaal niet anders kunnen handelen. Ook hij was maar een onderdeel der machine geweest. Ferdinand gevoelde niet de geringste wraakzucht, doch voortdurend teleurstelling, zonderlinge teleurstelling. Steidler legde zijn hand op Ferdinand's schouder:

„Werkelijk, je bevalt me. Ik zou je vaker willen zien ... Wat, ga je naar Weenen? Ik ga ook naar Weenen ... 'n beetje sondeeren. Jij, als burger, hebt 't gemakkelijker. Maar wijlui moeten ons heroriënteeren. Zal wel lukken, als stafofficier bedoel ik, als élite ... Hebben doe ik geen duit, van huisuit bedoel ik. En jij? ... Dat is waar ook: je oude heer is allang dood. Maar je moeder misschien? ... Nou, zooals 't is, zoo is 't. Ik ben eigenlijk blij, van 't leger af te zijn. Als je je leven lang niet anders hebt gezien ... Om te spuwen, zeg ik je. In Weenen zal ik in de jockeyclub gaan. Heb daar konnekties bij de vleet. De lui moeten er overigens parterre zijn. Het boheemsche grootgrondbezit is totaal naar de maan, dat kun je op je vingers wel natellen. Ik ben veel meer gespitst op de industrie. Ken je de bekende textielfamilie Glückauf in Göding? ... Nee? ... Kom toch! 'n Zoon daarvan was bij mij bij den staf ingedeeld. Vrijwillige auto; ik heb haar gehouden. De oude heer heeft

letterlijk voor mij geknield, dat ik den Jodenjongen niet zou transfereeren. 'n Meisje was er ook bij, 'n pracht van 'n kind zeg ik je. Nu, toen ik gereflekteerd had . . . Je moet de Joden maar kennen, zooals ze aan elkaar hangen. Bepaald imponeerend. Wie als Jood op de wereld komt, die is klaar. En dit is nog maar één geval van honderd. Bijvoorbeeld die jonge Iserstein van het spiritus-kartel. Heb ik ook bij me gehad. Met de industrie sta ik op goeden voet; daar ben ik niet bang voor. Je hebt er geen idee van, wat voor beloften ik alzoo in m'n zak heb. Nee, nee, ik hoef maar toe te grijpen, snap je? Ik, als stafofficier, met mijn ontwikkeling . . . Wat? zijn we al in Hütteldorf?"

„Ja," zei Ferdinand, „en u hebt een heel opvallende uniform."

Voor geen geld van de wereld zou hij „jij" hebben gezegd. Steidler begreep de waarschuwing niet onmiddellijk:

„Ik had er immers behoefte aan, 'n beetje netjes geëquippeerd in Weenen binnen te rukken. Nu is 't eigenlijk uit, en kun je je weer wat meer in vredesstijl adjusteeren. 't Is 'n oeroude wapenrok."

„Waar hebt u de laatste dagen dan gezeten? ergens buiten de wereld?"

„Dat klopt! op 'n prachtslot!"

„Ik raad u aan, de rozet van uw pet te doen en de sterren af te knippen, of ten minste den jaskraag op te slaan! Een wonder, dat u er zoo doorheen bent gekomen!"

Voor 'n kort oogenblik keerde de oude Steidler in het verwaterde gezicht terug:

„Ik heb geen vooroordeelen, maar verdonkeremaand wordt niets. Daarvoor ben ik te veel officier. Begrepen?"

Doch na 'n poos sloeg hij zijn kraag op.

De trein botste een laatste maal over weerspannige wissels en reed onder de kap. Ferdinand had handig naar de mogelijkheid geloerd, om het eerst buiten te komen. Hij sprong met 'n forschen zwaai weg. Nu voort! Achter hem klonk de neusstem:

„Hallo! wacht op mij! ga er niet van door!"

Ferdinand wrong zich bruusk door den stroom van arm-

zalige knapzakken. Hij hoopte, een voorsprong te behalen. Gelukkig werd Steidler door zijn bagage opgehouden. De massa echter bleek, nu Ferdinand dichter bij den uitgang kwam, zoo taai, dat hij zijn haast moest prijs geven. Reeds in de stationshal had Steidler hem ingehaald:

„Waarom dezerteer je me daar? Hoor eens, dat is niet mooi van je. We moeten ons toch eens uitspreken. Heb je daar wat op tegen? Oude schoolkameraden!"

Steidler droeg slechts een aktentasch in zijn hand. Ferdinand vroeg hem niet zonder belangstelling:

„Waar hebt u dan uw bagage?"

„Dat is me een breigel! Ik heb alles bij het elfde legerkommando achtergelaten. Tandeborstel en nachtgerei heb ik in m'n tasch. Hoofdzaak zijn de dubbeltjes. Nu, ik heb voorloopig niet te klagen. Kom, ga met me mee naar Lepschi. Natuurlijk houd ik je vrij ... Vooruit!"

Wat 'n kleverige vent! 'n onsmakelijke klit! Tot de Mariahilferstraat ga ik mee. Dan spring ik op de eerste de beste trem. — Steidler werd al vroolijker. Hij schoof zijn hand onder Ferdinand's arm:

„Kijk eens aan! Kolossaal, Weenen ... Wat de lui toch willen? Een half jaar geleden was ik hier met verlof; toen was 't rustiger ... Dat leven van tegenwoordig! En toch voel je de kultuur. Wat zeg jij ervan? Onze duitsche broeders met al hun kracht hebben zooiets niet. Vin je dat ook niet?"

Op dit uur kon men met de meest welwillende oogen geen spoor der geprezen kultuur ontdekken. Het plein was vol menschen, doch die sombere en hongerige menigte scheen op buit te loeren. Het was nog vóór zessen, toch stond geen winkel meer open. Verscheiden zakenlieden openden heelemaal niet meer, of maar voor 'n enkel uur. De duisternis, door de spaarzame booglampen niet getemperd doch verscherpt, had iets moorddadigs, iets dat den adem benam. Steidler scheen door deze stemming geheel onberoerd:

„Wanneer ik naar de industrie ga, blijf ik maar in Weenen. Dat zweer ik je. 't Idee, dat ik me in Göding, Nikolsburg of Pardubitz zou opbergen! Ik kom alleen voor de Centralen

in aanmerking, als stafofficier, met mijn boekje... als élite van het leger..."

Ze kwamen bij de Mariahilferstraat. Er gonsde het kabaal van een dichte horde soldaten. Steidler had zijn monocle voor zijn oog geklemd en keerde zich om naar een jong manspersoon, die in een zeer nauw gesnoerde getaljeerde jas voorbij ging:

„Heb je die vent gezien! zoo'n..."

Nu maakte een soldaat zich van de horde los en kwam langzaam op de twee officieren toe, terwijl hij hun den weg afsneed. Door dit dreigende naderen geboeid, bleven zij onbeweeglijk staan. De soldaat draaide langzaam zijn hoofd naar de anderen:

„Zeg, hoor 's Turl, kom 's hier! Is dat Medinger niet?"

En hij nagelde met zijn kleine landloopersoogen Steidler vast. Intusschen kwamen 'n paar anderen even langzaam aanslenteren. Een van hen stak omslachtig een sigaret op, waarbij hij gromde:

„Wat? kapitein Medinger van 't 49ste? Die hond, die ellendeling? Daar wacht ik al zoo lang op!"

Hoe meer kerels aan kwamen drentelen, des te nauwer werd de kring om Steidler en daarmee ook om Ferdinand:

„Is dat Medinger? Kijk 's, daar heb je Medinger! Dat was de hoofdaanlegger. De lijntrekker, de loeder!"

Steidler smeekte met 'n overslaande stem:

„Ik ben kapitein Karl Steidler van den generalen staf. Laat u mij alstublieft doorgaan!"

Genietend lachen. Daarna allerlei stemmen:

„Hou je bek, laffe hond! Dat kan iedereen wel zeggen! Jij bent Medinger! Een hond net als die ander! Dat zijn twee reaktionnairen! Medinger heeft z'n sterren nog, de hond! Zeg, Frans, geef 'm 'n opstopper! Wat? 'n trap is nog te goed voor die hond, die Medinger!"

Het volgende gebeurde heel snel. Steidler kreeg verscheiden vuistslagen in zijn gezicht. Bloed liep hem uit den neus. Hij schreeuwde: „Politie! help!" Daarna wierp hij zich met woedende kracht tegen den ring. Een soldaat, door een berekenden trap tegen zijn onderbuik getroffen, tuimelde

jammerend op den grond. Een paar bajonetten flikkerden in de zwarte lucht, maar Steidler was vrij en rende al, om hulp schreeuwend, langs de tremlijn. Op dit moment kreeg Ferdinand 'n verschrikkelijken stoot in zijn rug, die hem vooruit deed vliegen; haast was hij gevallen. Struikelend wist hij echter weer op de been te komen. En nu begon ook hij te rennen. Een gedenkwaardige jacht, die hij nooit zal vergeten!

Reeds met de eerste sprongen had hij Steidler ingehaald: Ferdinand was steeds een uitstekend looper geweest. Nu wierp hij een blik achterom. Maar vijf of zes man hadden de vervolging ondernomen; de voorsprong scheen groot genoeg en de vlucht niet hopeloos. Je moest te rechter tijd in een duistere zijstraat verdwijnen. Misschien is Steidler wel zoo verstandig om 'n andere straat voor zich te kiezen. Dit plan helder te bedenken, lukte Ferdinand nog; daarna ging zijn verstand in het opgewoelde instinktleven onder.

Vele werelden kruisten elkaar als kleurige schijven. Daar was vooreerst het lichaam. O, zijn lichaam was goed, goed de longen, goed het hart; het klopte wild, maar gelijkmatig. Met verrukking werd Ferdinand zich onder dezen loop om het leven zijn lichaam bewust. Nog geen zweetdruppel stond hem op het voorhoofd. Zijn jeugd stroomde door hem heen als een frissche, koele dronk. Hij trok zijn knieën hoog op en smeet zijn beenen ver voor zich uit: zoo had hij 't als jongen gedaan, zoo kon hij 't ook nu nog, met de ellebogen in de zijden hardloopen op de lange baan, als in een droom. Enkele minieme sekonden vergat hij zelfs het geraas der soldaten in zijn rug, ofschoon er nu niet meer vijf of zes, maar honderd en duizend schenen te zijn.

Het was hinderlijk, dat de straat, de renbaan, niet geheel leeg was. Je moest uitwijken voor vrachtwagens en voor de trem. Doch ook de vervolgers hadden met deze hindernissen te kampen. En dan de menschen, die kluchtige menschen! Hij kon toch van de voorbijgangers niet goed verlangen, dat zij hem hielpen of ten minste een anderen kant uit keken. En toch: hun koude haag vormde haast nog een meer onbarmhartige macht, dan de soldaten daar achter hem

met hun bajonetten en sabels. Men bewaarde blijkbaar geen welwillende neutraliteit: Ferdinand verbeeldde zich, dat achter hem de menigte met de soldaten gemeene zaak maakte. En niet alleen de menigte: ook de huizen rotten in zijn rug samen, renden mee en hielpen hem voortjagen. En ik had het zoo gemakkelijk kunnen hebben! In mijn zak zit immers nog altijd de band van het Roode Leger. Ezel die ik ben! Nu pas schiet me dat te binnen. Maar misschien was 't dwaasheid geweest... Hoe lang loop ik al? Ik draai me geen moment om; je hoort ze duidelijk. Als Steidler maar niet zoo stom is om hetzelfde te doen als ik... Daar staat 'n agent, hij verroert geen vin. De volgende steeg!

Ferdinand sprong wild opzij en kwam in 'n groep menschen op het trottoir terecht, die uiteen stoven. Daarna liep hij door 'n volmaakt donkere en leege steeg. Zijn ze achter mij? Hij luisterde. Kleurige flarden vlogen om zijn hoofd. Ja, ze komen! Het plaveisel klepperde, al dichter bij ...

Een smalle huisdeur stond open. Ferdinand tuimelde naar binnen als in smerig water; hij struikelde over 'n paar treden, en bleef, leunend tegen een kouden, natten muur, liggen, om zijn lot af te wachten.

Her rumoer buiten scheen geweldig aan te groeien. De vervolgers hadden alles gezien: een hunner stormde het oude huis binnen. Maar nu struikelde ook hij over de onzichtbare treden en viel over het lichaam, dat in den hoek lag te hijgen. Zijn hoofd zonk op Ferdinand's borst. Enkele minuten lang niets dan de zware adem der voortgejaagden, die in botsende stooten een gruwelijke geschiedenis verhaalde. Geen geluid doorbrak den nacht voor de deur.

Ferdinand maakte een beweging, om op te staan. Met een onderdrukten kreet omklemde Steidler krampachtig zijn handen:

„Om godswil, blijf liggen! ze zijn buiten! ze staan op den uitkijk..."

„Ze zijn niet buiten; dan zou je ze hooren."

„Sst... Juist die stilte is 'n teeken, dat ze op ons loeren... Mond dicht, verroer je niet... jezusmaria..."

„Ze zijn niet meer buiten," zei Ferdinand nogmaals, en

hij deed 'n nieuwe poging om op te staan. Steidler's nagels drongen in zijn hand:

„Ik smeek je, ik bezweer je bij het leven... bij het leven van weet ik wat... bij het leven van je moeder: verroer je niet, blijf liggen, om' godswil!"

Het gelaat van den vijand zijner jeugd naderde in doodsangst Ferdinand's wangen. Het was nat van tranen, bloed en zweet. Ferdinand boog zijn hoofd opzij; en toch lag er in de nadering dier onzichtbare kloppende warmte iets kinderlijks, iets dat lang vervlogen was en aan spelen op een grasveld herinnerde.

In de holte van hun schuilhoek zagen ze nu langzaam een licht naderen. De stem van den huisbewaarder klonk verontwaardigd:

„Wat is hier aan de hand, mijne heeren?"

Uit Steidler's woorden was het officiersjargon weggeblazen. Hij bedelde:

„Mijn beste vriend! denk u eens in : we zijn officieren, en daar buiten staan soldaten die ons om hals willen brengen..."

De huisbewaarder trad kalmpjes op de straat, keek om zich heen, en rapporteerde, dat er niets te zien was:

„Nu dan, mijne heeren, geen gekheid! Ik moet u dringend verzoeken, want ik kan niets door de vingers zien, in deze onrustige tijden..."

Steidler stond te tuitelen op zijn beenen. Hij scheen langzaam tot zichzelf te komen:

„Ik moet hier blijven... U kunt mij niet de straat op gooien... De soldaten vermoorden me stellig. Mijn naam is Steidler, kapitein van den generalen staf. Ik stel u verantwoordelijk... U bent mijn moordenaar..."

„Daar kan ik niets aan doen. Komaan, mijne heeren, ik ben voor het huis verantwoordelijk. Opstootjes zijn er den heelen dag. Ik moet sluiten."

Steidler drukte zich met den rug tegen den muur:

„In uniform kan ik het huis niet verlaten!"

Ferdinand mengde zich in het gesprek:

„Zoudt u dezen heer niet aan 'n burgerpak kunnen helpen?"

De huisbewaarder weidde behaaglijk uit; het klonk als een geloofsbelijdenis:

„Aan burgerkleeding helpen? ik? Mijn waarde heer: drie jaar lang ben ik met mijn halve long bij 't leger geweest. En dag aan dag heb ik de hooge heeren gevraagd, mij aan civiel te helpen. Wat denkt u, dat me dat heeft opgeleverd, mijn waarde heer? Geen zier!"

Ferdinand haalde 'n banknoot te voorschijn:

„Nu, misschien weet u iemand anders hier in huis..."

De man stak het geld in z'n zak en bewaarde een nadenkend zwijgen, om een overgang te maken. Daarna zei hij twijfelend:

„Of 't lukken zal? Misschien de officiaal..."

Dit laatste vroeg hij zichzelf. Ferdinand drong aan. Nu lichtte de man hem in:

„Officiaal Deierl op de derde verdieping."

Door een tweede gift aangespoord verklaarde de huisbewaarder zich bereid, de heeren bij den officiaal op de derde verdieping te brengen.

Deierl, een grijze jonggezel, bezat een oud-oostenrijksch monarchistisch ambtenarenhart, doch geen garderobe, die daarmee in overeenstemming was. Niettemin bleek hij terstond bereid, den in gevaar verkeerenden stafofficier te helpen. Enkele minuten later droeg Steidler een zonderling kostuum uit het jaar 1885 en een bruine reispet. Boord en das kreeg hij niet. Langzaam maakte hij de salonsporen los van zijn gelakte schoenen. De stafofficer, die naar Weenen was gekomen met de hoop op een schitterenden feestnacht, zag er nu uit als een verloopen individu uit de voorsteden.

Achter hen knerste de sleutel in het deurslot.

„Het is beter, dat wij niet bij elkaar blijven. Gaat u naar den overkant," zei Ferdinand.

Steidler nam zijn afschuwelijke reispet af. Zijn gezicht was nog altijd opgezwollen en vuil. Zijn ooren schenen nog verder uit te staan, dan vroeger. Hij slikte verscheiden malen, alsof hij iets wilde zeggen, doch het niet waagde. Zijn mond trok huilerig. Daarna reikte hij zijn ouden schoolgenoot zeer aarzelend de hand.

Ferdinand weigerde haar niet.

In de straat, waar Ferdinand woonde, was een klein café met roode pluchen meubelen, waar de middenstanders uit de buurt in den namiddag hun kop koffie dronken en op de avondbladen wachtten. Hij zelf was hier nog nooit binnengegaan. Maar nu, een kwartier na het wilde avontuur met Steidler, betrad hij de kleine herberg: hij dacht zijn huis, dat nog enkele minuten verder lag, niet meer te kunnen bereiken, want zijn hoofd en zijn beenen gaven het op, en een razende dorst kwelde hem. Gebroken viel hij op den eersten den besten stoel neer. Nauwelijks echter had hij een glas bier verzwolgen, of groote dikke worstvingers schoven zich voor zijn oogen:

„Ra, ra, wie is dat?"

Ferdinand duwde de hand weg. Koloman Spannweit wierp zich op de pluchen sofa; zijn krakende lach sloeg den uitgeputten Ferdinand in 't gezicht:

„U bent verstomd, niet? Ik heb dadelijk wel gedacht, dat dit uw stamlokaal moest zijn. Waarom? U woont immers om den hoek... Wat? Natuurlijk weet ik dat. Alles weet ik. Misschien heb ik hier zelfs op u zitten loeren..."

Hij lachte opnieuw geweldig, alsof dat 'n erorme grap was. Ferdinand balde krampachtig zijn vuisten. Dat hij in zijn toestand met dezen ordinairen dikbuik moest praten, was weer een van die drommelsche streken van het lot. Het zweet, dat zijn geheele lichaam bedekte, begon als ijs voelbaar te worden. Hij rilde. Spannweit merkte niets:

„Me dunkt, u gelooft niet van me, dat ik u hier heb opgewacht... Ja, waarom zou ik niet graag met een aantrekkelijk mensch willen praten? Dat bènt u namelijk. Nu, u hoeft niet bang te zijn, ik heb niet op de loer gelegen, maar hiernaast bij de redaktie van de „Gerechtszaal" wat te doen gehad... Opsteken?"

Hij hield Ferdinand zijn met goud beslagen sigarenkoker voor:

„Drommels, 't zijn Partaga's... Bedenkt u zich toch, zoo iets krijgt u in heel Midden-Europa alleen van mij...

O, u rookt sigaretten... Wat hebt u toch 'n dorst, al uw derde bier... Skaal, zoo zeggen wij noordsche Vikings. De Saksen zeggen „proost"; de Alemannen „gezondheid"; en westelijke kultuurvolken zeggen heelemaal niets... Luister eens: is u den laatsten tijd niets bizonders opgevallen... in de zuilenzaal bij voorbeeld?"

Ferdinand perste zijn lippen op elkaar, om zijn klappertanden niet te verraden. Hij richtte met inspanning een vragenden blik op Spannweit. Deze hervatte verbaasd:

„U hebt dus heelemaal niet gemerkt, dat ik er al een eeuw niet meer kom?"

„Ik kom er ook maar heel zelden," zei Ferdinand overeenkomstig de waarheid.

„U hebt gelijk: een aardige jonge man heeft wel wat beters te doen. Kijk eens, ik ben stellig niet hoogmoedig, maar per slot heb ik toch een pozitie te handhaven. U had de zuilenzaal vroeger moeten kennen, toen ik er nog met de groote politici zat. In '13 heb ik er dagelijks met Trotzki schaak gespeeld. Maar tegenwoordig? Mijnheer Weiss, alle achting, maar... Ik ben een goed revolutionnair. Bewijs: mijn werk. Als u eerstdaags eens bij mij komt, zal ik u brieven laten zien, die Jaurès mij heeft geschreven, want ik ben geen nieuweling... Maar u kent de verhoudingen niet. Men moet naar Weenen gekomen zijn als ik, zonder 'n cent op zak, om de stad te begrijpen. Dwazen zullen hier niets uitrichten. Onder de sociaaldemokraten zijn toch ook 'n paar groote mannen. De oude Viktor Adler, daar moet je met den diepsten eerbied een buiging voor maken... U hebt gelijk, dat u niet meer in de zuilenzaal komt: het zou jammer van u zijn... Wat mankeert u toch?"

„Niets! het zal wel overgaan."

Spannweit schonk aan Ferdinand's toestand geen nauwkeurige aandacht:

„Het komt me voor, dat u verdwaald bent... Heb ik geen gelijk? Ik zit namelijk dikwijls over u te peinzen, ja juist over u... Dat is niet mijn verdienste, maar de uwe. In dàt gezelschap past u niet. Zoo'n keurige jonge man als

u zou in heel andere kringen kunnen verkeeren . . . Goed, u hebt geen geld. Maar daarom juist moet je op 'n idee komen. Kijk 's, houdt u zich maar aan mij: ik zal mijn handen over u uitstrekken. Daar geef ik u mijn woord op. U moet alleen 'n tikje vertrouwen hebben . . . Weet u wat? Laten we gaan soepeeren. U krijgt een maal, als u sinds den vrede nog niet hebt gehad!"

„Neen, ik kan niet . . . dank u . . ."

Koloman Spannweit stond versteld en kneep zijn oogen toe:

„Wel zoo, daar zit ik naar uw gunst te dingen . . . Dat is niet aardig van u. Waarom kunt u niet?"

„Het gaat vandaag niet . . ."

„Zoo? Dat is iets anders. Meer hoef ik niet te weten. Ik feliciteer u! Als u weer vrij bent, belt u mij dan thuis maar op. Ik zou me u werkelijk willen aantrekken . . . Wat ik nog zeggen wou . . . 't is me ontschoten . . . zal wel niet zoo belangrijk zijn . . ."

Hij staarde verstrooid naar zijn sigaar:

„Ja! wat hebt u gisteren toch in het roode militaire komité uitgebroed? Ik hoor van een zitting van twaalf uur. Zijn er besluiten genomen, voor morgen?"

Ferdinand kon het niet langer uithouden. Hij stond met een schok op:

„Mijnheer Spannweit, nu moet ik gaan!"

„Midden in 't gesprek, juist nu ik u iets vraag?"

Nu pas bemerkte Ferdinand, dat Spannweit hem op glad ijs wilde brengen:

„Ik heb koorts, ik moet naar huis!"

„Wat u al niet zegt! U ziet er uit als een bloeiende jongen. Ik hoop dat u morgen weer gezond bent. Wat hebben ze u dan van mij verteld?"

Ferdinand legde het geld op de tafel:

„Heelemaal niets hebben ze me verteld."

Spannweit richtte zijn zwaar lichaam moeilijk op. Zijn hoofd met de blauwgeschoren wangen en den grooten neus geleek op een spotachtig-verbitterden Caligula:

„Luister goed! Alles wat ze u van mij verteld hebben,

is een kleine falsifikatie. Maar u, jonge man, bent als geheel een groote falsifikatie!"

XIV.

De massa en de enkeling.

Omstreeks den middag reeds begon de groote optocht der arbeiders, de demonstratie voor het parlement.

Dat had Weenen, de keizerstad, nog nooit beleefd. De grijze, brokkelige façaden der oude paleizen keken ontsteld neer op dezen door het noodlot gedreven vloed. Wel waren er reeds in vredestijd optochten, demonstraties, Meifeesten, relletjes geweest, doch deze zeldzame scène's van opgewonden menschenmenigten speelden zich af achter een met goud doorweven sluier, die ze aan den blik onttrok en hun alle beteekenis ontnam. In de voorsteden, de arbeiderswijken, de misdadigershoeken der rezidentie huisden nu eenmaal ontevreden en oproerige elementen, die zich in de droeve dagen van het rijk op den voorgrond waagden, wanneer de „echt oostenrijksche politiek" weer eens haar ongelukstaktiek had gebruikt. Groeiden de demonstraties door de verbittering soms uit tot „tumulten en excessen", dan kon de vreedzame burger 's avonds in zijn krant ongeveer het volgende lezen:

„Toen uit de menigte naar de politie steenen werden geworpen, trok deze van leer en zuiverde zij de straat, terwijl de bereden politie door een kranigen aanval de oproerstokers verstrooide. Hierbij werden er zoo- en zooveel gewond, gearresteerd, gevangen gezet."

Dergelijke voorvallen geleken op een plasregen, die een eindeloos langen en mooien zomerdag voor enkele minuten bederft. Wat hadden deze kleine vertroebelingen te maken met Weenen, de stad der liederen? In iedere metropool bestonden honger, werkloosheid, ellendige woningtoestanden, en een droesem van rustverstoorders en apachen. Dàt was voor de tegelijk levenslustige en sarkastische burgers Weenen niet!

Frans Jozef met zijn groene wuivende pluim, links van hem graaf Paar, stuift in zijn gouden koets langs de straat. Het volk jubelt, en hij salueert vermoeid en goedertieren. Een gala-avond in de opera! Een eindelooze reeks van equipages. De arme lieden staan in eerbiedige hagen en fluisteren elkaar huiverend de namen toe der groote dames, wier diademen in den nacht flonkeren: Liechtenstein! Colalto! Lobkowitz! Esterhazy! De toegangsprijzen voor zulk een théâtre-paré-voorstelling zijn onbetaalbaar; doch wie der brave lieden denkt er aan, dat ook voor hem de opera kon zijn gebouwd? Ieder het zijne!

Een met goud doorweven sluier, waarachter alles zoo heerlijk vaag deint! Van oorlogsjaar tot oorlogsjaar werd hij kaler. Den twaalfden November scheurde hij geheel.

Ook Ferdinand had nog nooit de massa gevoeld. Sombere, beladen marschkompanjieën, die in veewagens worden gestuwd; het wijd uitgespreide net van manschappen in de loopgraven; de lange, klappertandende rijen van simulanten bij de keuring: dergelijke massa's kende hij heel goed. Menschen, door de voorstelling van een onverbrekelijken dwang ter aarde gebogen, afgestorven wezens, oogen vol doffe neerslachtigheid als van strafgevangenen.

Den vloed der honderdduizenden, die langzaam als een lavastroom voortschreed, kon men eigenlijk niet mooi noemen. Doch hoe log hij zich ook bewoog, hoe onverbiddelijk hij ook lichamen en zelfbepaling der individuen uitdoofde: als een apart wezen scheen hij een geweldige vrijwilligheid en soevereiniteit te bezitten. Ieder onder deze arbeiders had in de vier verschrikkelijke jaren onder de kwellingen van aanmonstering en militaire opleiding geleden, de meesten waren buiten in 't veld geweest, allen zuchtten nog steeds onder den honger. Hoe zonderling was het dus, dat de massa als geheel op dezen dag geen verbittering, geen wraakzucht toonde, terwijl toch ieder individu begeerig moest zijn naar vergelding en afrekening. In deze uren van den opmarsch openbaarde de massa een geheimzinnig, hooger zelfbewustzijn, dat zich reeds veel te rustig in het bezit der toekomst gevoelde, om naar het fantoom van het verleden

achterom te kijken. Het rijk was vernietigd, het volk overwonnen, maar opeens schenen er slechts enkele duizenden werkelijk overwonnenen te zijn, en uit den nevel traden vijfhonderdduizend overwinnaars.

Allen hadden hun zondagsche kleeren aangetrokken, in ieder knoopsgat vlamde de roode anjer, en de dag van uiterste machtsvernietiging veranderde in een dag van uiterste machtsontvouwing. Zoo snel ontdoet de tijd zich van zijn prachtigste lijken, gestorven staatsvormen, waar het overrompelde gemoed nog lang over droomt. Enkele dagen geleden nog was de stad vol veldgrijze mannen: vandaag zag men nauwelijks een uniform meer. Het oorlogsgrauw lag met andere, veel edeler asch op den afvalhoop.

Slechts een lange rij soldaten vertoonde zich: het Roode Leger. De kompanjieën stonden in tamelijk losse formatie voor het ver doorloopende hek van het volkspark, zoodat zij den hoofdingang van den griekschen parlementstempel goed in het oog konden houden. Men beschouwde hen in 't algemeen als de militaire beveiliging der volksmenigte. Niemand had ontzag voor deze soldaten met den rooden band om de pet, hoewel ze de bajonet op hun geweer hadden geplant. Nog niemand immers had een oordeel over de machtsverhoudingen in den wordenden staat. Ook zelfs onder de burgerlijke toeschouwers, die overal den geweldigen optocht omzoomden, heerschte vandaag een vage en half onderdrukte vreugde, die minder voortsproot uit instemming met den tegenwoordigen toestand, dan wel uit de diepe voldoening, dat de moorddadige dwang der oude staatsautoriteit eindelijk had uitgediend. Geen konsideratie met eigenbelang zal den menschen ooit het instinktieve genot verzuren, de onaantastbare heerlijkheid van gisteren vandaag in vrees en zwakheid te zien sidderen. Zoo geschiedde het dan ook, dat heeren met chique gouden brillen en taktvol verheimelijkte elegantie de republiek bejubelden, en barsche en baardige ijzervreters hun knorrige stem met de juichtonen der menigte vermengden.

Het kostte vandaag weinig moeite, hoog opklinkende uitingen van verrukking te ontketenen. Debutanten in de

redekunst oefenden zich op alle trottoirs. De volksmond vertelde geestig, dat menig eerzaam man in de aangrenzende huizen tegen zijn vrouw zeide: „Bewaar het eten voor me! Ik spring 'n oogenblik naar beneden om 'n rede te houden!"

Tot het nog niet onderzochte verschijnsel van de persoonlijkheid der massa behoort verder, dat de inhoud van al deze redevoeringen op zichzelf volmaakt onverschillig was. Het oor der menigte hoorde achter de afgezaagde frazen een taal, die zij alleen begreep en anders niemand, noch de redenaar noch de individueele toehoorder. Het was een eenvoudige taal, die niet uit begrippen bestond, doch uit aanzwellende en afnemende spanningen, uit inhoudingen, hoogtepunten, rustpoozen en knallende kadensen. Tot het zeer uitgebreide kan men niet door middel van het verstand spreken, doch alleen door middel van de muziek.

De roes van het kollektieve zelfbewustzijn, die alom golfde, liet niets weerstrevends of vijandigs opkomen: wie kon het wagen, tegen de honderdduizend en hun eenparigen wil in verzet te komen? Reaktie? De massa wist, dat iets dergelijks niet bestond. Ergens mochten zich 'n paar oude politici, dignitarissen en generaals in het duister verborgen houden: op deze dooden na was de geheele stad meegesleept in den onweerstaanbaren vloed van het nieuwe.

Het bewustzijn van kracht en van welslagen ondanks alle ongeluk, een bewustzijn dat geen gevaar erkende, verwekte humor. Aan de breede oppervlakte van den plechtigen volksstroom kringelden overal kolkjes van gelach. Ook het Roode Leger legde gemoedelijke vroolijkheid aan den dag: de manschappen waren uit het gelid getreden en stonden, gekscherend, in groepen; de geweren hingen hun slordig over den schouder. Ferdinand dacht aan 'n gebruikelijken militairen snauw: „Jullie ziet er uit als 'n bende nachtwakers!"

Toen hij bij den troep kwam, werd hij met groote sympathie begroet. Een vertelde hem, dat het wel verboden was, munitie mee te nemen, doch dat hij toch maar 'n paar patroonkokers bij zich had gestoken. Weiss was totaal

veranderd: het bleeke gelaat van verantwoordelijkheid had weer plaats gemaakt voor zijn loos colportage-gezicht. Hij trad op Ferdinand toe met 'n oude scherpe militaire beweging:

„Luitenant, hier is een veldheer met driehonderd hansworsten!"

Daarna praatte hij tevreden:

„Weet je al, dat je gisteren een groote overwinning hebt behaald? Waar zat je toch? Eigenlijk moest ik je wegens ongeoorloofd verlaten van de kazerne opsluiten. Nu dan: we hebben van toonaangevende zijde een wenk gekregen. Er zal geen aktie plaats vinden. Om het slechte weer afgelast. Je kunt je indenken, hoe onze Lenin schuimbekt. Hij heeft zich nog niet vertoond."

Sinds het begin van den ommegang waren reeds twee uren verloopen, en nog steeds stroomde onafgebroken de menschenmassa. Men kon de trage beweging slechts herkennen aan den langzamen voortgang der vaandels en wijkborden, die boven de zee van hoofden wiebelden. Plotseling echter trad op het wijde plein, dat door de tallooze menschen niet alleen ruimtelijk, doch ook akoestisch oneindig was uitgezet, een opmerkelijke stilte in. Ferdinand en Weiss klommen op een bank, om beter te kunnen zien.

„Kijk eens," riep Weiss, „de bonzen komen, die dorre en leuterzieke opperpriesters van een schoonere toekomst."

Gelijk Priamos, die op Troje's tinnen aan zijn schoondochter de namen der reuzige helden opsomt, begon ook hij nu de namen te noemen der verschillende partijhelden. Langzaam, als geperst uit een tube, kroop een stoet zwarte heeren uit de antieke paleisdeur van het parlement. Ze begroetten het volk door een kernachtigen zwaai met hun demokratische slappe hoeden, en nog op grooten afstand kon men bespeuren, dat het unieke van dit uur hen vervulde.

„Dengelberger glanst tot hiertoe," zei Weiss tevreden. En inderdaad: de stevige, blijmoedige gestalte van den optimist overwon het donkere koor en teekende zich als echte persoonlijkheid af.

Een der heeren trad thans ver naar voren, breidde zijn

armen uit en begon zijn toespraak. Al hoorde men ook geen geluid, toch teekende zijn gezicht zich al scherper af tusschen de oneindige gezichtenmassa rondom. Als een bleek en ijdel schitterlicht seinde het rythmisch en toonloos in den menschennevel.

Tegelijk togen ook de fotografen en de filmoperateurs aan het werk. Zij zaten op de reklame-zuilen en in de boomkruinen of hielden zich schrijlings ter halver hoogte van de lichtmasten vast; zelfs op de nok van het parlement doken ze op.

Weiss was zoo diep verzonken in den aanblik van dit leven, dat hij den eerbiedigen groet heel niet opmerkte, dien een schilderachtig burger hem telkens opnieuw bracht. De man had zich bij een groep van het Roode Leger gevoegd; Ferdinand herkende den ouden Nowak. De boekhouder had zich op zijn zondagsch uitgedost: hij droeg een pelsjas met een volmaakt kalen kraag, een hoogen hoed en, wat volstrekt niet paste bij dit burgerlijke masker, een zwaren, knoestigen stok. Op voorzichtige, wijd uiteen gedraaide platvoeten waggelde hij rond, tuk op avontuur. Zijn scherp geschoren wangen beschaamden met hun slagvaardig rood de papieren anjelier in zijn knoopsgat.

Ronald verviel weer eens tot zijn welbekende twijfelingen aan de werkelijkheid der geschiedenis:

„Kun je het voor mogelijk houden? Haast net zoo, als 't in de boekjes staat: het volk verzamelt zich op het marktplein en Perikles of Solon kondigt de nieuwe staatsinrichting af. Pardon, ik heb natuurlijk geen notie van Solon of Perikles. Op de H.B.S. hebben we dat niet gehad. Overigens kan alleen een H.B.S.ser 'n echte revolutionnair worden, en nooit een gymnaziast. Jullie gymnaziasten bent allemaal verstokte aristokraten; of ik je ook ken! Nu zoo iets als dat daar komt toch alleen in tooneelstukken met allerlei figuranten voor... Ik heb eens als figurant meegedaan in Reinhardt's Oedipus in 't cirkus Schumann... Lach niet! Ik vat mijn beroep ernstig op. Wat is er toch?"

„Niets," zei Ferdinand, een onbehaaglijk gevoel onder-

drukkend: Elkan was opgedoken. „Wat is dat voor een geschiedenis met Oepidus?"

„Nu, we hebben als gekken door de manège geloopen, opzettelijk stof opgewoeld, en gebruld: De pest, de pest! — Zie je, dat mis ik hier. Voor 'n groot theaterstuk is dat alles te weinig dramatisch. Daar moet een Reinhardt aan te pas komen. Oedipus heeft op de tempeltreden niet met z'n hoed gezwaaid, maar z'n handen gewrongen. Hij deed het prachtig, het was de oude Bonn... Weet je, ik heb toen meer aan de pest geloofd. dan ik nu aan deze komedie hier geloof... In de voorste rij zit 'n dikke kapitalist met briljanten knoopen in zijn overhemd.... Ik ben mijn leven lang een rebel geweest; ten onrechte heeft mijn grootmoeder mij voor 'n kwajongen gehouden... Die kerel met zijn gepolijsten kalen kop van millionnair heeft zoo op mijn zenuwen gewerkt, dat ik onder zijn plaats ben blijven staan en hem minuten lang in 't gezicht heb gebruld: De pest is over ons, de pest, o gij goden, de pest, de pest! — Kun je je voorstellen, hoe de man zich geneerde?"

Terwijl Ronald nog vertelde, zag Ferdinand, dat in de afdeelingen van het Roode Leger plotseling een krampachtige beweging was gevaren: de soldaten drongen naar voren en wezen met opgewonden gebaren naar het dak van het parlement. Hun bevelhebber merkte nog altijd niets: God sloeg hem op dit gevaarlijk tijdsgewricht met de meest abundante zwelgerij in anekdoten.

Wat zich thans ontwikkelde, geschiedde zoo overstelpend vlug, dat zelfs een ontleding naar tijdsdeelen van een sekonde het verloop niet met juistheid kan ontwarren en herstellen. Hijgend kwam Wimpel aangerend, alsof hij niet tien passen, doch een langen wedloop achter zich had. In een oogwenk waren Ferdinand en Weiss door een handvol gestikuleerende gardisten omringd. De eene stem overschreeuwde de andere:

„Genoot Weiss! machine-geweren tegen ons! daar boven! een overrompeling der officieren!"

Dezelfde lieden, die nog twee minuten tevoren met vriendelijke nonchalance naar de dingen hadden staan kijken,

waren als door den duivel bezeten en wonden zich door woordloos gebrul op tot den roes, dien zij begeerden. De verandering was binnen vijf polsslagen volkomen. De sterkste verandering voltrok zich bij Weiss: hij, die in zijn mond nog de woorden droeg, waarmee hij het schimmige en theatrale van dergelijke gebeurtenissen kenteekende, viel terstond aan de macht van het schouwspel ten offer. Ferdinand had hem nog nooit zoo gezien. Zijn oogen waren heel klein van dronkenschap, de huid over de jukbeenderen brandde donkerrood. Thans wist Weiss niet meer, dat hij slechts de akteur van dit oogenblik was. Door een ongeremde zucht naar groote avonturen geschokt, brulde hij met 'n overslaande stem:

„Geeft acht! machinegeweren! verzamelen!"

Ook Ferdinand werd door onbegrepen machten beheerscht. Hij had immers duidelijk gezien, dat op het dak van het parlement een filmoperateur zijn camera opstelde. Misschien was alles een vergissing. Door huilende, zich heftig bewegende soldaten omringd, meende hij te schreeuwen: „Geen machinegeweren! een filmcamera!" Was het echter het algemeene gedruisch, dat zijn stem verstikte, of was het een daemonische macht, die haar geluidloos maakte: hoe meer hij schreeuwde, des te heviger deed zijn keel hem pijn, des te minder hoorde hij zichzelf. Het was als in een droom. Eindelijk wrong zich toch een kreet uit zijn mond: „Machinegeweer!" Het woord „filmcamera" bracht hij niet tot uiting. Hij probeerde, Ronald Weiss met beide handen te grijpen; doch deze bemerkte dat in 't geheel niet. Over zijn anders tot in de ooghoeken wakker gelaat hing de sluier van een tragischen waanzin. Nu gevoelde ook Ferdinand zich omhuld door dezen waanzin, een wilde zoete lust, een drang te rennen, te zweven, te brullen, om zich heen te slaan, te verdelgen. Nu *wilde* hij zich niet langer tegen den storm verzetten, want hij zelf was een deel van den storm geworden.

Op dit oogenblik maakte een groep zich van den rechter vleugel der afdeeling los: zij stormde achter haar leider voort, die zijn sabel door de lucht liet bliksemen. Dat ver-

droeg Weiss niet. Daar hij geen sabel bezat, zwaaide hij wild met zijn rechter arm boven zijn hoofd, schreeuwende:

„Mij achterna!"

Ferdinand werd meegesleurd, niet door den stormloop der anderen, maar door de vernietigingsdrift, die hem alle bezinning ontroofde. Het was een onbeschrijflijke sekonde van orgiastische bezetenheid. Naast hem floot een adem, die nauwelijks vooruit kon. De oude Nowak zwaaide zijn knoestigen stok; zijn waardige, stijve hoed had hij allang verloren; zijn witte haarkrans stond als een aureool overeind om zijn potsierlijken schedel. Met de blatende stem van vroolijke grijsaards, die wat te diep in het glaasje hebben gekeken, kwekte hij telkens weer dezelfde twee woorden, die niet bij de situatie pasten:

„Allons, enfants!"

Nowak's verschijning bracht Ferdinand weer tot zichzelf. Nu bonsde hij tegen zijn innerlijken tegenstand op, als tegen een muur. Met een schok bleef hij staan, wankelend onder het bevel van zijn eigen wil. Dit was een der levensmomenten, waarin deze teere Ferdinand zich met onverwachte kracht opgewassen toonde tegen de geheimzinnige, angstwekkende goden.

Het logge reuzelijf der massa had terstond voor de stormloopende soldateska schuw en verbaasd ruimte gemaakt. Op de trappen van het parlement ontstond een kijvende kluwen, waaruit, vandaag voor het eerst, felle individueele stemmen verstaanbaar opklonken. Ook dit was maar een kwestie van sekonden, terwijl de zwijgende, dicht opeengedrongen menschenmuur rondom de soldaten al ernstiger en zwarter scheen te worden. De strijd op het bordes spatte uiteen en plotseling kraakten razende kolfslagen bonzend tegen de parlementsdeuren.

Allen, die het hoorden, maar dan ook allen, wisten, dat in een ondeelbaar oogenblik het eerste schot moest vallen. Ieder droeg den scheurenden knal reeds in het oor, en toch dacht niemand er nog aan, te vluchten of zich te dekken.

Zonder de geringste vertraging ging dit schot ook werkelijk af. De eeuwigheid van een korte, luisterende stilte, en

daarna iets aangrijpends: een hooge, vrouwelijke kreet, één kreet van de massa, gelijkend op de klettering van miljoenen kiezelsteenen tegen een metalen wand. En alsof het door geen andere oorzaak was opgezweept dan door dezen gil, begon meteen het dolle, verwarde knetteren der geweren.

Wat was er gebeurd? Wie schoot? De honderdduizenden begrepen niets. Zelfs de soldaten van het Roode Leger, die hun vuur richtten tegen de nok van den griekschen tempel, hielden de echo hunner schoten voor een vijandelijken aanval en begonnen nu naar alle richtingen te vuren. De zware poort van het parlement week niet voor de woedende hamerslagen.

Ferdinand, die met gespannen spieren onbeweeglijk stilstond, bemerkte dat hij alleen was midden op den thans zonderling veel kleiner geworden rijweg. Enkele ademhalingen, en het monstrum der massa was weggevaagd; slechts in de mondingen van verre zijstraten golfden kleine, zwarte eilanden.

Zinledig floot en miauwde het in de lucht. „Alles te hoog," oordeelde een vakman in Ferdinand, die bij de zaak niet geïnteresseerd was. Steenbrokken zoefden langs zijn oor. Hij volgde zijn oude gewoonte en zocht dekking achter een boom. Reeds lagen enkele lichamen op het plaveisel, het verbaasde jammeren van gewonden drong tot hem door. Nu zeide hij tegen den boom, waarachter hij stond, alsof hij hem een oud, afgezaagd verhaal vertelde, enkele malen achtereen het beteekenislooze woord: „Aha . . ."

Hij had geen roes meer in zich, ook geen droefheid en geen verontwaardiging, doch niets dan een eindelooze onverschilligheid. Tien stappen van zijn boom zag hij zijn pet tusschen de tremrails liggen. Nog steeds jankten de projektielen door de lucht. In drie kaarsrechte sprongen was Ferdinand bij zijn pet; den rooden band, die afgevallen was, vergat hij.

De laatste schoten stierven weg. In de leege ruimte verspreidde zich echter niet de klare rust, die op een gelukte overrompeling volgt, doch het valsche, verwarde geluid van

het bewustzijn, een mal figuur te hebben geslagen. Het gehamer der geweerkolven en de felle kreten gingen reeds onder in het praatziek geroezemoes der onderhandelingen. Het volkshuis was niet veroverd. Enkele troepen soldaten liepen lachend naar het volkspark toe, alsof het lolletje hiermee tot hun volle tevredenheid was afgeloopen. Een ziekenauto reed voor.

Elkan had de onbekende grootheid, de X zijner revolutionnaire mathematika, koelbloedig onder de menigte geworpen. Maar die X was een leugen, en op een leugen kan niets worden gebouwd, zelfs niet een behendige coup-demain. De driehonderd politici van het parlement, allen nuchtere, geslepen lieden die aan geen onbekende grootheden geloofden, konden zonder de hulp van ook maar één gewapende hun macht handhaven. Deze overwinning sproot volstrekt niet voort uit hun dapperheid, maar uit de geheimzinnige logika van al het gebeuren, de tweede onbekende in de vergelijking der menschheid, waarmee Elkan nooit wilde rekening houden. Over bleven van die kranige bestorming twee dooden en eenige gewonden, een mager rezultaat, waardoor de dwepende romantiek van den ouden Nowak zich stellig ontgoocheld voelde.

Was dat de revolutie? Ongeloovig stelde Ferdinand zich deze vraag. De toeter van den reddingsauto waarschuwde, de motor sloeg aan. Rondom lagen hoeden, flarden, parasols. Een paar bruinroode bloedvlekken grijnsden.

Wat nu? Op het bordes van het parlement stonden nog altijd 'n paar kleine groepen te kijven. Ferdinand overwoog opnieuw, waartoe hij behoorde. Een trieste afschuw verzamelde zich in hem. Nu pas zette hij zijn pet op. Weg van hier! Wat was er gebeurd? Hoe onbeduidend en stompzinnig leek het hem. Een razende afkeer van zichzelf begon hem te worgen.

Langzaam liep hij langs het volkspark en sloeg bij het theater af. Overal verdrongen zich kleine, verstrooide menschengroepen. In hun opgewonden gepraat uitte zich minder verontwaardiging, dan verbazing, half vermengd met ergernis, over een gebeuren dat niemand begreep. De

geruchten woekerden tropisch. De Tsjechen zouden Weenen zijn binnengetrokken. In Schönbrunn zou een detachement officieren tegen het Roode Leger vechten, en binnen enkele uren de oude stad bezetten. Een keizerlijke generaal zou uit Baden oprukken met een trouw gebleven divizie. De revolutionnaire soldaten zouden een bloedbad onder de volksvertegenwoordigers hebben aangericht. Kommunisten zouden plunderend door de stad trekken...

Ferdinand luisterde nauwelijks naar al dien onzin. Hoe verder hij zich van het tooneel van den storm verwijderde, des te sterker groeide in hem het verlangen, met een mensch te spreken, die van de troebelen der laatste weken verschoond was gebleven. Hij kende maar één man, die de vastheid bezat, zijn leelijk hoofd hoog boven de verwarring te houden: Gottfried Krasny. Toen Ferdinand bij de Minoritenkerk kwam, besloot hij, naar de zuilenzaal te gaan.

De klok wees vier uur. Voor de draaideur stonden gasten en kelners van het voorste lokaal, die nog veel gruwelijker geruchten aan elkaar verkochten dan de verstrooide menschengroepen. De zuilenzaal was (behalve de afdeeling der kaartspelers) totaal leeg. Een der spelers stond op en trad op Ferdinand toe:

„Wat is er aan den gang?"

Ferdinand gaf het karige antwoord, dat er voor het parlementsgebouw geschoten was. Een oud, sponsachtig gezicht, dat nooit andere lucht scheen te hebben ingeademd dan die van het onderwereldlijke schimmenrijk, riep zijn nieuwsgierigen partner terug:

„Wat kan er aan den gang zijn in Weenen? Weiss is aan den gang!"

De pappige stem van dat gezicht zong:

„Weiss is los, Weiss heeft geluk, zijn ijzeren boeien rukte hij stuk..."

En aansporend:

„Kom toch! Wie betaalt mij 't tijdverlies? Morgen zullen we alles lezen. U geeft..."

Ferdinand keek om zich heen. Hij wachtte, tot Krasny

uit een schaduw zou opduiken en met een fellen blik vol verachting, zijn handen geknakt voor zijn borst, plotseling op Ferdinand zou toestappen: „Luitenant! u betaalt voor mij een portie saucijzen!" — Zonderling genoeg echter vertoonde zich vandaag geen Krasny.

Op oeroude kelnervoeten schuifelde Frits ongeroepen naar Ferdinand's tafel; hij gaf inlichtingen met een zorgvol gelaat:

„Denk u eens in, luitenant, mijnheer Krasny is al in tien dagen niet meer bij ons geweest. Hij moet ziek zijn. Want zoolang ik in de zuilenzaal bedien, heeft mijnheer Krasny nog geen dag overgeslagen. Morgen ben ik vrij, dan zal ik hem opzoeken."

Frits hield nu zijn wat hardhoorend oor naar den gast gekeerd, om de bestelling aan te nemen van 'n drank of 'n krant, doch Ferdinand vroeg slechts:

„Heeft dan nog niemand zich om hem bekommerd?"

De kelner lachte zacht als een menschenkenner, waarbij zijn houding de rezinjatie van een Diogenes uitdrukte, die niet meer teleurgesteld kan worden:

„Zich om hem bekommerd?! Neem me niet kwalijk, luitenant, bij de ongeregelde toestanden, die we nu beleven! In oorlogstijd kon men zich nog veel meer op de gasten verlaten. U zelf bent nu langer dan een week weggebleven. Dokter Gebhart met zijn dames is sinds een paar dagen heelemaal verdwenen. Nu ja, mijnheer Weiss komt nog. Maar als hij komt, steekt hij alleen zijn hoofd naar binnen en vraagt hij: Frits, wie is er geweest? En dan gaat hij alweer. Nee! wacht! eerst moet ik hem nog alle kranten brengen, de binnenlandsche en de buitenlandsche. Het is een kruis, al die kranten! En zoo gauw als mijnheer Weiss ze leest! Open slaan, en hij is al klaar. Dat eischt nu juist de praktijk, denk ik. De andere gasten zouden er een voorbeeld aan kunnen nemen. Bij hem duurt nooit iets lang . . . Ja, ja, ook professor Basil is niet meer de oude. Al die meisjes, die hij op sleeptouw moet nemen, maken hem treurig, Dat komt wel meer voor . . . U bedoelt? Mijnheer Stechler? Wel, die heeft nu juist zooveel belangrijks te doen . . . En mijn-

heer de redakteur Spannweit, praat u me daar niet van! Wie zou zich dan om mijnheer Krasny bekommeren?"

Nadat de kelner al deze kwade kansen voor Krasny te berde had gebracht, viel over zijn rimpelig gelaat een moedelooze afmatting. Slechts een laatste zwakke glimp van sarkasme blonk glimlachend den gast tegen. Ferdinand's oogen klampten zich aan het gelaat van den filozoof vast.

Wanneer men Zondags Frits op straat ontmoette, maakte hij den indruk van een gedistingeerden ouden tooneelspeler, die het van komiek bij een weensch volkstheater tot de hoofdrollen aan een voornamen schouwburg had gebracht. Misschien stak in zijn gemoed, te oordeelen naar deze zondagsche allure, een verwantschap met de kunst, waardoor hij aan den mageren post in de zuilenzaal de voorkeur gaf boven iedere andere aanstelling.

Thans verzuchtte hij:

„Als ik mijn gasten zoo overdenk, ojee . . ."

Hoffelijk voltooide hij zijn verzuchting niet. Hij zette een streep onder de twijfelachtige rekening, en besloot:

„Maar mijnheer Krasny zal ik morgen eens opzoeken."

Ferdinand liet zich door Frits het adres van den dichter geven.

De weg scheen eindeloos. Daar men ter viering der jonge republiek vandaag een algemeene vakantie had afgekondigd, reed er geen enkele trem en moest Ferdinand te voet gaan. Wanneer hij aan de geweldige massa dacht, die een uur geleden nog in lange stoeten door de straten was getrokken, leek de haast nachtelijke doodsche leegte nu totaal onbegrijpelijk. De stad toonde zich bitter gekrenkt en sloot haar gelaat als een beleedigd mensch.

In de woning van den hospes, waar Ferdinand nu binnentrad, zat de vader op de tafel te naaien. De moeder had een strijkplank tusschen kozijn en bedrand gelegd. Er waren twee kinderen. Er heerschte de onaangename lucht van alle kleine kleermakerswerkplaatsen: petroleum, en muffe stoffen.

„Woont hier mijnheer Gottfried Krasny?"

Ferdinand zocht met zijn blik de deur naar een zijkamer, doch vond er geen. De kleermaker hield met naaien op:

„Mijnheer Krasny? Ja..."

Hij wees met zijn vingerhoed naar een stroozak, die een hoek der tamelijk ruime kamer vulde:

„Jawel, mijnheer Krasny woont hier. Maar ze hebben hem al vijf dagen geleden naar het algemeene ziekenhuis gebracht."

De kinderen trappelden op den stroozak rond:

„Marsch, pak je weg!" riep de moeder.

Ofschoon hij geen duidelijke inlichtingen verwachtte, vroeg Ferdinand, aan wat voor 'n ziekte Krasny dan leed. Alsof hij haar een bitter verwijt had gemaakt, kwam de vrouw in 't harnas:

„Wij hebben hem, neem me niet kwalijk, in deze dagen altijd wat gegeven. Ik heb 's morgens en 's avonds altijd voor hem gekookt. Thee en soep. We hebben immers zelf niets anders. Het was al niet meer uit te houden. Onze schuld is het heusch niet. Maar mijnheer Krasny wilde totaal niets meer inhouden."

De kleermaker sneed deze klacht misnoegd af:

„Hij is een beste kommensaal, mijnheer Krasny; al vijf jaar woont hij bij ons. Hij is nooit thuis. Daarom zouden we hem nog langer hebben gehouden, al was hij ook al drie maanden huur achterstallig. Het zijn immers moeilijke tijden. Hij kan het niet helpen. God geve, dat hij gauw weer gezond wordt."

Ferdinand staarde naar den kamerhoek, waar aan het hoofdeinde van den stroozak een stapel vuile Reclam-deeltjes lag. Misschien kon hij den zieke lektuur brengen; maar hij gevoelde afkeer voor dat stoffige en beduimelde papier. Intusschen nam de kleermaker zijn bezoeker scherp over zijn brilleglazen heen op:

„Is mijnheer misschien luitenant R.?"

Toen dit bevestigd werd, gleed de man van zijn tafel:

„De zaak zit namelijk zoo. Mijnheer Krasny heeft voortdurend gevraagd, dat wij den luitenant of den kelner Frits in 't café op de hoogte zouden brengen. Ik ben ook tweemaal op weg geweest, naar de dichtstbijzijnde publieke telefooncel. Maar mijnheer weet wel, hoe dat tegenwoordig gaat.

Ik heb maar geen aansluiting kunnen krijgen, Dat kan ik onder eede voor de rechtbank bezweren. Later heeft hij gewild, dat ik naar de kamer van den luitenant zou gaan. Ik zou ook stellig gegaan zijn, luitenant, als ik niet juist op dien dag werk had gekregen. Kan iemand als ik dan werk laten schieten? Ik heb immers al zooveel geloop gehad met dat ziekenhuis..."

Hij begon weer te naaien, en Ferdinand kleedde zijn verwijt, daar er immers niets meer aan te doen was, in een hoffelijken vorm:

„Jammer, dat u niet gekomen bent!"

Op straat dacht hij: Wat 'n hondsche laagheid! Hij had naar mij toe moeten gaan!

Tegelijk echter klonk twijfelend 'n andere stem: Deze kleermaker is 'n arme, geplaagde drommel. Hoogstwaarschijnlijk tuberkuleus. Hij woont aan het einde van de wereld. De tocht had hem 'n halven arbeidsdag gekost en bovendien een belangrijke overspanning van zijn zieke longen. En wat beteekent Krasny voor hem? Een kommensaal, een gezinsstoornis, die de huur schuldig blijft en maar één voordeel heeft: op 'n paar slaapuren na nooit thuis te zijn. Als je 't goed uitrekent, dan zou den kleermaker de menschelijkheid van een tocht naar de stad veel duurder te staan zijn gekomen, dan een millionnair de stichting van een heel hospitaal. Wat verlang ik toch van 'n armen kleermaker? Vervloekt nog toe!

Ferdinand verdiepte zich tobbend in de wreede onoplosbaarheid van al het menschelijk moreele:

Zullen verbeterde toestanden de menschen beter maken? Loopt niet alles uit op 'n idioot geschiet voor de gebouwen der macht? En zelfs wanneer de toestanden verbeterden, zal de mensch dan niet precies hetzelfde luie en genotzuchtige beest blijven, dat zich van de overige dieren alleen onderscheidt door zijn moordtechniek en zijn ijdelheid? Afschuwelijk loop je overal vast! Mijn God, waarom is Engländer er niet, om mee te kunnen praten?! Nu zou ik hem beter begrijpen. Wat voor 'n koud beest ben ik zelf! Op dien avond in het volkspark was Krasny al doodziek. Dat

wist ik, en ik deed of ik niets wist. Zijn aanmatiging en brutale, bevelende toon hebben mij al te zeer geërgerd. Toen heb ik de stem van het bultenaarke genegeerd. Afschuwelijk van mij! Ten slotte heb ik mij ook nog gemeen gedragen...

In het algemeene ziekenhuis vernam Ferdinand, dat een griep, gepaard met ernstige ondervoeding, eergisterennacht zonder veel moeite een einde aan Gottfried Krasny's leven had gemaakt. De beambte der administratie zocht het blad met de informatie op:

„Hier! Bent u familie?"

„Neen," en aarzelend: „ik ben maar een vriend."

De beambte fronste de wenkbrauwen:

„Het is werkelijk hoog tijd, dat er iemand komt. Wilt u het lijk zien?"

Zonder op antwoord te wachten, greep hij zijn hoed.

Zij gingen door een verwarrend labirint van trappen, gangen, en binnenplaatsen. De beambte ontsloot een zware, ijzeren deur. Ferdinand keek in een grooten, ijzig kouden kelder. Zijn voet stokte aarzelend.

„Loopt u maar door."

De gids verontschuldigde zich haast:

„Het is hier nu heelemaal leeg. Een uur geleden zijn allerlei transporten vertrokken, naar het anatomische instituut, naar het centrale kerkhof, en zoo voort."

Op een draagbaar lag een naakt menschelichaam, door een laken slechts zeer onvolkomen bedekt. Het was daarenboven volstrekt geen echt menschelichaam, maar iets onzegbaars, een opgeschoten kindergeraamte, dat door blauwgevlekt leer overspannen was. Krasny's gelaat had met het leven geen vrede gesloten. De tandelooze mond stond zwart en begeerig open. De baard groeide uit de ingezonken wangen, alsof de dood hem niet aanging. De gesloten oogen vormden niets dan twee donkere vlekken, maar hielden ook nu nog niet op, te eischen en te bevelen. In het schrikkelijk omhulsel scheen nog steeds een restant te gloren der gespannen energie, die zich met zooveel moeite door vernederingen en vijandig gebedel het lang niet dagelijksche brood had veroverd. Het deed wonderlijk aan, dat

aan den bevroren voet van den doode een plaatje met een nummer hing, en dat Ferdinand's uniformmantel naast hem op de brits lag.

De beambte draaide vormelijk af:

„Een nalatenschap is niet voorhanden. Hij bezit niet eens een hemd, waarin men hem begraven kan. Het opmaken van een inventaris is dus overbodig."

Ferdinand bleef stom. De ander werd al ongeduldig:

„We hebben gewacht, tot zich iemand zou aanmelden. Wenscht u een begrafenis? een begrafenis derde klas? Die is het goedkoopst, wanneer u op een eigen graf aanspraak maakt."

Ferdinand knikte van ja, zonder te weten, dat hij het deed. De beambte zag de overjas op de brits:

„Wacht! hier is nog een officiersmantel, die de overledene heeft meegebracht. Wat moet daarmee gebeuren?"

Ferdinand maakte een teeken met de hand en duidde daarmee aan, dat men den doode in den mantel moest kleeden. De voorstelling, dat de mantel, dien hij zoo lang had gedragen, die dus haast een deel van hem zelf was, met Krasny onder den grond zou vergaan, legde zich als een schroef om zijn slapen. De beambte maakte 'n paar aanteekeningen, en herhaalde:

„Een begrafenis derde klas, uitgaande van de lijkenhal van het centrale kerkhof, morgen den dertienden November om vier uur dertig 's namiddags."

Hij noemde de kosten met hoffelijke beslistheid, alsof hij een klant tegen vasten prijs een waar verkocht, waarop hij geen winst maakte.

„Dank u wel," zei Ferdinand toonloos; hij had er niets van gehoord. Het was te gruwelijk. Wel kende hij het leven en den dood, dit echter ging al wat hij in de loopgraven en de hospitalen had beleefd, te boven. Het lijk begon reeds tot ontbinding over te gaan en wasemde in hooge mate den reuk uit, die niet slechts in enkelvoudigen zin afschuwelijk en ijzingwekkend is, doch in een hoogeren zin, als de reuk van het kwaad, als de reuk van den grooten vloek, die onzen geest martelt.

Hier in den reusachtigen lijkenkelder lag maar één doode, doch een sterke.

Zonder te rekenen, ging Ferdinand met de som akkoord. Niet uit goedheid stemde hij erin toe, de begrafenis te betalen, doch gedreven door de angstig worgende voorstelling, dat hij hier niet vandaan zou komen, eer hij deze schatting had voldaan.

Krasny beval: Luitenant! u zult mijn graf betalen!"

Boven op het kantoor gaf Ferdinand nagenoeg al zijn geld af. Zeven-en-dertig kronen bleven hem over.

XV.

Den bedelaar wordt zijn naam ontnomen.

De regen droop gelijkmatig en willoos uit den hemel, zooals het bij dezen dag paste.

De twintig menschen, die den bijwagen der trem vulden, behoorden allen tot hetzelfde gezelschap. Zij maakten den indruk van een vreemden stam, die zich wel niet door de huidkleur, maar toch door stem en gebarenspel aanmerkelijk van de overige bevolking der stad onderscheidde. Ook enkele dames bewezen haar verwantschap met dezen stam, doordat zij eveneens de opgewonden taal der manlijke leden gebruikten, die op de geïntimideerde kleine luiden in denzelfden wagen een geheimzinnigen en prikkelenden indruk maakte.

Slechts een oude heer stak zoowel door zijn gesoigneerde kleeding als door zijn rustige ingetogenheid voornaam af bij den stam, dien hij, als men 't zoo mag uitdrukken, met een geforceerde en verachtelijke sympathie beschouwde. Het was Frits, de kelner uit de zuilenzaal.

De menschen, die deze tremlijn naar het groote kerkhof gebruiken, zijn gewoonlijk in 't zwart gekleed, treurig en behuild. Niet echter de stam der zuilenzaal, hoewel ook deze zich opmaakte, een ouden makker te begraven. Hij scheen voor dit doel zelfs bepaald opgeruimd en hoog gestemd te zijn. Het moeilijk te vatten karakter dezer menschen

wilde, dat het dichtbije en verwante hun niet ter harte ging, dat zij, die meer dan alle anderen in het oogenblik meenden te leven, steeds in het niets van een toekomst en een verleden leefden, waaraan zij een willekeurigen vorm gaven.

Opvallend weinig werd over Gottfried Krasny gesproken, waaruit men echter niet mag opmaken, dat zij niet allen het verlies van een onvergetelijke persoonlijkheid gevoelden, die voortaan in hun leven zou ontbreken. Toch zou bij een nauwkeurig onderzoek gebleken zijn, dat er onder het begrafenisgeleide nauwelijks iemand was, die den doode in waarheid sympathie toedroeg. Behalve dan misschien de oude Frits. Dat kan verklaard worden uit de geheimzinnige kracht, die aan den afstootend leelijken Krasny, den onverbiddelijken bedelaar eigen was, een kracht die op het zelfrespekt der zielen de uitwerking had van salpeterzuur. In Krasny's tegenwoordigheid was de knoeier een knoeier, de opsnijder een opsnijder, en de schoft een schoft. Hoe ongelooflijk het ook klinkt: Krasny, de boeman der kinderen, Krasny, de vogelverschrikker, Krasny, de struikroover en aanrander der café's, die zijn maaltijden inde als een rooverhoofdman zijn tol — (ach, dit ridderlijke handwerk had hem toch niet kunnen voeden!) —: Krasny was de onomkoopbare deugd, de Cato van de zuilenzaal geweest. Niet zijn bedelaarschap had hem (zooals velen ten onrechte meenden) de honderd plompe vernederingen op den hals gehaald, waarmee zoo menig licht der zuilenzaal hem bedacht; neen, het was de wonderbaarlijke kracht van zijn wezen, die in bepaalde zielen onontkoombaar een gevoel van afkeer opriep voor hun eigen laaghartigheid. Daarom wilde men hem verootmoedigen. Wie weet, of niet eenigen van hen, die thans naar het kerkhof trokken, diep in hun binnenste heimelijk een opluchting gevoelden, nu deze strenge kracht verstomd was.

Weiss lasterde 'n beetje:

„In Krasny heeft 'n restant van knoeierij gezeten, van cliché-werk, dat heb ik altijd wel gemerkt. Ook in zijn gedichten! Een verhongerde dichter, dat is toch, op de keper beschouwd, verschrikkelijk konventioneel, niet?!"

Ferdinand ergerde zich over Ronald en diens literaire waardeering van dit lot:

„Ik vind," zeide hij, „dat Krasny 'n ontzettend eerlijken dood is gestorven."

De karigheid, waarmee hier de persoon werd herdacht, wien de bedevaart gold, hing misschien ook daarmee samen, dat men in de gesprekken van den afgeloopen nacht het geval reeds had uitgeput. De meesten helden tot Ronald's opvatting over. In de dagen, waarin 'n nieuwe wereld begon, was 'n dichter verhongerd. Een opmerkelijk feit, bruikbaar genoeg, om als aantrekkelijke bladvulling in de kranten te dienen. Daarenboven was er de laatste twee etmalen zooveel gebeurd, dat ook deze lange rouwtocht niet lang genoeg was, om alles te bepraten.

De geschiedenis met Gebhart allereerst. Angelika ging vooruit. Hedda (haar vijandin) had haar in 't ziekenhuis opgezocht. De genezende vrouw haakte er naar, heur meester te volgen. Gebhart was namelijk, begeleid door zijn engeren harem, uit Weenen verdwenen. Men vertelde avontuurlijke dingen. Hij zou, daar hij geen pas had, 's nachts langs smokkelpaden bij Salzburg de beiersche grens zijn overgetrokken. Ferdinand, wiens bewondering voor Gebhart's groote persoonlijkheid ondanks al diens verdwazingen niet was verdwenen, beweerde, dat men alleen van hem zooveel stoutmoedigheid verwachten kon. Een skeptikus echter vroeg:

„Hoe kun je in 'n sennhut aan cocaïne komen?"

Ferdinand keerde gekwetst zijn gezicht van den vrager af. O, hoe stond deze geestige toon hem al tegen! Daar hij nog diep vervuld was van Krasny's dood, wees hij den twijfelaar met een opmerking af, die voor de meesten niet begrijpelijk klonk:

„Ook Gebhart zal als een heilige sterven. Daar zou ik 'n eed op kunnen doen."

Hedda (zij en twee kleine tooneelspeelsters waren de vrouwen van het uitgeleide) bleek vandaag in 'n overwinningsroes. Inderdaad had zij prachtig haar slag geslagen. Eergisteren, toen in de weensche financieele wereld de angst voor de kommunisten tot het kookpunt steeg, had zij papa

ertoe gebracht, het kapitaal, dat hij van plan was aan de „Roode Gedachte" te wijden, notarieel vast te leggen. Wie de tweede Novemberweek in Weenen heeft meegemaakt, zal prezident Aschermann dit zwakke uur niet aanrekenen: lieden, die nog heel wat vaster in den zadel zaten dan hij, direkteuren der banken, onbeperkte beheerschers der industrie, stonden klaar voor de vlucht. Papa's idee, een roode achterdeur voor zich open te laten, was toen zoo dwaas niet, al kan men het enorme bedrag van het gedeponeerde kapitaal alleen uit de nervoziteit van het oogenblik verklaren. In ieder geval had Hedda's klare geest een grooten triomf behaald: het tijdschrift-in-wording was geborgen, en zijn uitgeefster kon niet alleen zeker zijn van een belangrijke macht, doch ook, wat nog veel kostbaarder was, van onafhankelijkheid.

„Waar is Basil eigenlijk?" informeerde Stechler.

Men wist wel, dat de schipbreukeling van den „Opstand in God" iedere ontmoeting met Hedda wilde vermijden; toch vonden enkelen het niet aardig en kleinzielig, wanneer hij op grond van dergelijke motieven verzuimde, den doode zijn laatste eer te bewijzen.

In aansluiting bij Hedda's meesterstuk kwam nog 'n andere gebeurtenis op journalistiek gebied ter sprake: Koloman Spannweit had plotseling de hoofdredaktie van zijn scherpe „Avondbode" neergelegd, en was naar een burgerlijke krant overgegaan. Men kon dat onverhoedsche verraad van een radikaal temperament niet verklaren. Sinds tien dagen was Spannweit ook niet meer in de zuilenzaal verschenen.

Ronald Weiss grijnsde alwetend:

„Het lijkt waarachtig wel, of er nog vaklieden zijn, die verbaasd staan! Mij was dat alles al 'n eeuwigheid bekend, en niet mij alleen. Spannweit is 'n pracht van 'n politiespion. Natuurlijk nu niet meer zoo, als jullie je dat voorstelt. De politie klopt heel onderdanig bij hem aan: mijnheer de hoofdredakteur dit en mijnheer de hoofdredakteur dat! Hij is in de politiek 'n heele macht. Maar toen hij twintig jaar geleden versch uit Szeged naar Weenen kwam en nog niet eens behoorlijk kon spellen, is hij zijn bedrijf als vertrouweling begonnen. Zijn opklimmen van scharrelaar

in de rechtszaal tot hoofdredakteur is een roman. De kerel heeft moordenaarstalent. In den oorlog leverde hij op bevel van zijn hooge cliënteele de verontwaardiging van het volk tegen de kleine prijsopdrijvers. En nu loopt hij openlijk naar de betalende partij over. Ik kan jullie zeggen: dit is een der meest ernstige voorteekenen der laatste dagen. Dat deze speurhond zijn draai neemt, geeft te denken. Voor de bourgeoisie is hij de berouwvolle zondaar, die zich bij haar aansluit op 'n moment, waarop de meesten naar links afglijden. Nu, tien rechtvaardigen betaalt zij niet half zoo graag, als één berouwvollen zondaar. Hij is aan alle kanten gedekt en maakt uitstekende zaken. Vermoedelijk heeft hij over ons een uitvoerig rapport bij de politie ingediend."

Plotseling werd Ferdinand de zin duidelijk van zijn gesprek met Spannweit, eergisteren. Hij voelde zich geprikkeld:

„Waarom heb jullie hem dan geduld, als je alles wist?"

Weiss keek Ferdinand verbaasd aan:

„Ik geloof, dat je de zuilenzaal nog altijd niet begrijpt en nooit zult begrijpen. Wij dulden alles. Wij leven *sub specie aeternitatis,* evenals de varkens."

Wat 'n raadsel was Weiss toch! Ferdinand herinnerde zich niet, hem ooit zoo stralend te hebben gezien als op dezen begrafenisdag. En gisteren had hij zich toch als bevelhebber van het Roode Leger belachelijk gemaakt! Alle ochtendbladen stonden vol schimp en spot, en hij had de uitknipsels bij zich en las hardop de regels voor, waarin hij 'n onverantwoordelijke hansworst, 'n opportunistische schooier en 'n ijdele prul werd genoemd. Hij beweerde nu, dat die verdachtmakingen hem als revolutionnair eerden en als oud journalist verblijdden. Veel belangrijker dan *wat* over iemand in de krant stond achtte hij het feit, *dat* eenzelfde naam voortdurend genoemd werd. De roem zou een volmaakt amoreele zaak zijn: een klank die het publiek onophoudelijk wordt ingehamerd, anders niet. Voor God mogen alle menschen gelijk zijn, betoogde hij: voor den krantenlezer zijn zij het stellig. Een heilige, een tenor en een roofmoordenaar vertegenwoordigen dezelfde publicistische waarde, mits hun naam maar even vaak de wereld

wordt ingebazuind. Zoo redeneerde nu dezelfde Weiss, die er eens aan het front hevig onder geleden had, dat in 'n krant zachtzinnige kritiek werd uitgeoefend op een zijner literaire voortbrengselen, waaraan hij waarde hechtte.

Vooral scheen het Ferdinand tegenstrijdig, toen Ronald, de overtuigde revolutionnair, plotseling met onverholen tevredenheid betoogde, dat *zijn* aanval op het parlement de regeering een geweldigen angst had ingeboezemd, en dat voortaan sociaaldemokraten en politie met hart en ziel aan elkaar verknocht waren:

„Wat dat voor 'n invloed heeft gehad, mijne heeren, kan niemand zich voorstellen! Plotseling is alles anders geworden. De lui verstoppen zich. Merkt u dat niet? Elkan verbergt zich ergens in de Leopoldstad. Hem ben ik voorloopig kwijt. Hij is overigens 'n echte Robespierre-natuur; vaak imponeert hij mij. Maar een Danton als ik ben is mij liever. Raad u eens, mevrouw Hedda, hoe Danton eigenlijk heette!"

„Anton."

„Enorm. Chevalier d'Anton. Maar dat was al een latere metamorfoze. Hij is eenvoudig een geboren Aäron. Te bewijzen uit den Semi-Gotha. Daar staat altijd maar de loutere waarheid. Een kranige jongen, die Danton. Bij hem vergeleken is Robespierre een hond, De eerstvolgende dagen zullen beiden, Robespierre en Danton, moeten oppassen. Mijn eerewoord erop: zoo staat de zaak!"

Hij lachte kinderlijk. Hedda nam zijn lach over:

„Weiss heeft in de heele revolutie geen plezier, als er geen overheid is."

Hierop antwoordde hij zonder eenig cynisme:

„U zegt daar iets heel verstandigs, mevrouw Hedda. Bij de revolutie hoort onvoorwaardelijk een andere partij, waartegen zij zich richt. En die moet sterk zijn, anders is 't zaakje maar 'n klucht. Een zegevierende revolutie is eigenlijk idioot. Een radikaal, die de macht heeft, kan zich meteen wel ophangen."

Dat was geen paradox, maar Ronald's eerlijke opvatting der dingen. De statige, hoogbeenige passen van weten-

schappelijk-ekonomische plechtigheden lagen hem even ver, als een ekstatisch geloof in de toekomst. De oude kelner echter nam nu het woord, om dit probleem definitief en vol wijsheid op te lossen:

„Zooals de jongens op school. Bij 'n flinke heibel hoort een leeraar. Wien zou je anders pesten?"

De trem hotste al door de wijken, waar wereldstad en doodenstad in elkaar beginnen over te gaan. Slechts twee soorten winkels omzoomden de straten, die al meer gapingen vertoonden: de werkplaatsen der steenhouwers, en de bloemenkramen. Een winkelraam met levensmiddelen viel hier op als iets vreemds, ja iets ongepasts. De bloemenvrouwen hielden ervan, hun solide kransen en slingers met veel groen goed op te vullen en met ijzerdraad vast te snoeren; de ongelukkige bloemen verstikten in zoo'n pantser. Hieruit (evenals uit vele andere dingen van dezen tijd) bleek, dat de esthetische smaak der menschen vervormd wordt door de armoede, door den eeuwigen dwang, van weinig veel te maken.

De steenhouwers stalden hun hoog opgestapelde gedenksteenen al net zoo uit, als de meubelmakers der kleine lieden hun afschuwelijke kasten, ledikanten en latafels. Ook de dood was een woningvraagstuk: je moest er intijds voor zorgen, dat je in de reusachtige huurkazerne's der ontbinding niet al te slecht onder dak kwam, en dat ten langen laatste een steen, een kruis, een engel, een gebroken zuil, een ijzeren hek, een pronklamp nog het bewijs bracht, dat de familie niet uit vagebonden bestond en zich van het grafsteenlooze plebs onderscheidde.

Meer nog dan de wijken van het leven legden de kerkhoven en kerkhofbuurten de gruwelijke wanbeschaving bloot van het massale, de vormverknoeiïng der proletarische menigte. Met somber gelaat keken nu de voorgangers en profeten van proletariaat en gemeenschap door de vensters der trem naar dit beklemmend stadsgedeelte. En misschien gevoelde deze of gene de onheelbare scheur, die midden door het leven en den geest gaat. Want de diepste, de hartstochtelijkste begeerte niet alleen van den mensch, ook der materie

in het algemeen is de wil, zich af te zonderen, van een collectivum een individu te worden. De geest droomt telkens weer van een leven van zelfvernietiging, hetzij hij dit in godsdienstige oprechtheid het „rijk Gods" noemt, of met wetenschappelijke gewetenswroeging de „klassenlooze maatschappij". De levenskracht van het atoom wil echter volstrekt niet in een grooter geheel opgaan, zij wil niet eens met de gemeenschap in vrede leven, zij wil haar kwijt raken. Ja, de geheele bedoeling van het bestaan der atomen schijnt niets anders te zijn dan een wanhopig streven naar ik-wording. Dit streven is echter tegelijk een teugelloos streven naar schoonheid, of, wat in een lager begrip hetzelfde beduidt, naar luxe. Schoonheid kan evenwel niet als een vaste grootheid gelden, daar zij slechts een vorm der spanning is tusschen rijkdom en armoede, tusschen het meest vrije en het meest onvrije ik. Bij de holenbewonende oermenschen was de bezitter van een fraai besneden en versierd hecht van een mes een groot verkwister en estheet. En als binnen honderd jaar iedereen zijn badkamer met stroomend water moet bezitten, dan zal de sociale vraag daarmee nog niet opgelost zijn, zoolang een begeeriger ik-atoom zich een grooter luxe weet te verschaffen. De menschen zullen in hun badkamers al even ongelukkig zijn, zichzelf even erbarmelijk vinden, als tegenwoordig in hun opeengepakte, massale wijken.

Het sociale levensgevoel, de produktieve verbittering hangt immers volstrekt niet van de omstandigheden af, waarin de arme vegeteert, doch van den voorsprong, dien de rijke heeft gewonnen. De hartstochtelijke aanspraak der massa op leven wordt minder bepaald door den nood, waarin de miljoenen smachten, dan door den overvloed, waarover de weinigen beschikken. De zegevierende commune's brengen wel geen geluk, doch in plaats daarvan een ellende, die door het ontbreken van nijd met zichzelf tevreden is. Deze toestand blijft natuurlijk maar zoo lang intakt, als de terreur in staat is, het gejaag der atomen te verlammen. Daarna begint evenwel opnieuw een uitbarsting der ikontwikkeling, of, wat iets dergelijks is, van het kapitalisme.

Daar is niets aan te doen: de atomen zijn nu eenmaal hardloopers, zeide Ferdinand tegen zichzelf, door wiens geest dergelijke nevelige gedachten trokken. Het was hem, alsof gedurende al dien tijd Krasny met hem had gesproken, wiens strakke en krachtige overtuiging noch door den honger noch door de katastrofe ooit was gebroken.

Daar men het doel allengs naderde, werd nu de vraag opgeworpen, wie den afscheidsgroet aan het graf van den doode zou uitspreken. De beraadslaging hierover was niets dan een overbodige formaliteit, want wien anders dan Ronald Weiss kwam het toe, dit te doen, hem, die in de laatste weken zijn roem als redenaar had gegrondvest en honderdmaal had gestaafd. Bescheiden stemde hij toe, daar, zooals hij zeide, geen geoefender spreker aanwezig was. Het was wel een zonderlinge gedachte, wat Gottfried Krasny ervan zeggen zou, wanneer „een mijnheer Weiss" hem het laatste afscheid in de aarde toeriep.

Voor den ingang van het reusachtige kerkhof kocht Hedda nog een armvol bloemen, en daarna betrad het gezelschap vlug de ceremonie-hal met den bij zulke gelegenheden behoorenden angst, te laat te komen. Doch heel spoedig bleek, dat men zich in deze dagen ook aan de dienstregeling van den dood niet hield. Dit is geen scherts, maar een symptomatisch verschijnsel, dat zich aan ieder opdrong, die de hal der doodkisten betrad. Het was een zwart uitgeslagen, met religieuze emblemen niet al te rijk versierde stationshal. Deze indruk werd nog versterkt, doordat in afzonderlijke nissen zeven of acht dichte groepjes menschen stonden met sombere of behuilde gezichten, en wachtten. Juist zoo wachtten verwanten en vrienden, door het afscheid hevig aangedaan, op het vertrek van een trein, die een bemind mensch heel ver weg brengt.

Een blik op de afgedragen rouwkleeding der begeleiders, op de karige kaarsen en de armzalige bloemtuilen bewees, dat de passagiers hier allemaal derde klas reisden. Maar deze derde klas was reeds de eerste trede van burgerlijken welstand, wanneer men in aanmerking neemt, dat de meeste reizigers naar den doodenakker een nog slechter en massaler

transportmiddel deelachtig werden. Hier bleef althans de schijn nog bewaard. De funktionarissen droegen plechtige sjerpen, 'n steek, en zilveren knoopen aan hun jas. Zij vervulden hun dienst zonder ruw optreden of luid spreken.

Aan den wereldlijken was een geestelijke verkeersagent toegevoegd. Terwijl de een in het midden der hal met wijde handbewegingen aankomst en vertrek der rouwstoeten regelde, ontwikkelde de geestelijke een niet minder opmerkelijke bedrevenheid: hij verstond de kunst, het Taylorsysteem ook op gewijde handelingen toe te passen. Een krans latijnsche woorden, kunstig op een enkelen ademtocht gesponnen, driemaal een lichte zwaai met den kwispel, wederom een ademtocht vol heilig gezang, een kruis sierlijk boven de lijkkist geslagen, ten slotte de schuchtere, zachtmoedige priesterbuiging,... en reeds kwam de volgende aan de beurt.

Krasny's geleide was het laatste. Vermoeid en rillerig stelde ieder bij zichzelf vast, dat men ondanks de prijzenswaardige behendigheid van den geestelijke lang zou moeten wachten. Ook de stam der zuilenzaal omgaf de baar van den makker in een nauwen kring en onderscheidde zich, nu hij zoo treurig en zwijgend op de doodkist met haar zwarte kwasten neerkeek, in volstrekt niets meer van de andere stammen en geslachten op deze plaats.

In de groote theatrale oogenblikken van het leven gedragen alle menschen zich, zonder het eerst te hebben geleerd, als de statisten van een vaak gespeeld tooneelstuk, die hun slappe gebaren, loopbewegingen en samenscholingen al onbewust uitvoeren. Het leven gelijkt daarin op de spelleiders der oude school, die zich niet willen onderscheiden door eerzuchtige opvattingen, doch trouw de deugdelijk gebleken grondstelling aanhangen: Zoo hebben wij het altijd gedaan.

Ook Krasny's lijkstoet betaalde zijn tol aan de eeuwenoude konventie, en toen de priester de kist eindelijk met wijwater besprenkeld en ingezegend had, barstten de twee jonge tooneelspeelsters in tranen uit, terwijl zelfs de door het leven verharde leden van het gezelschap strakke en sombere gezichten trokken, zooals het paste. Daarna ploe-

terde men over doorweekte parkwegen door den regen, die intusschen in een grauwen, neveligen motregen was veranderd. Menigmaal hielden de dragers halt en spuwden zij diepzinnig in de handen, voor zij den lichten last van den doode weer opnamen: niemand mocht denken, dat hun beroep een genoegen was. Voor het bruine open graf trok de verspreide, in afzonderlijke individuen opgeloste schare der rouwgasten zich weer samen.

Alles zou op de gebruikelijke manier glad verloopen zijn, wanneer een klein incident niet een welkome wijziging had gebracht. Plotseling trad namelijk Basil te voorschijn. Hij schreed met zijn lange beenen, zijn doorzichtig denkershoofd hoog opgeheven, langzaam op de begrafenisgroep toe, zonder te groeten. Het leek haast, alsof zijn hooge gestalte van ver over honderd grafheuvels kwam aanzweven. Knap bedacht was dit onverwacht optreden stellig, want terwijl de anderen, door den langen tocht vermoeid, al 'n uur lang hun beenen loodzwaar voelden, had Basil, kalm op-en-neer wandelend, zijn krachten verstandig gespaard. De vermoeiden zagen nu in den mooien, witharigen man, die hen allen verre overtrof in waardigheid en fiere houding, een wezen van hoogere waarde dan zij zelf. Het gevolg was een plotseling respekt: wie weet, of Basil niet meer was dan een gekrenkt fantast, en per slot toch nog geheime betrekkingen onderhield met het Vatikaan. Het purper van een kardinaal zou hem waarlijk niet kwaad staan! Stechler gaf opgewonden-fluisterend als zijn meening te kennen, dat niet Weiss, doch Basil de eenige waardige grafredenaar zou zijn. Allen waren 't hiermee eens, ook Hedda. Weiss verklaarde, in z'n wiek geschoten:

„Best! ik ben niet eerzuchtig. Ik heb de laatste weken heusch genoeg gesproken."

Men gaf Basil door aanvurende teekens den algemeenen wil te kennen. Hij stoorde zich daar niet aan, doch besteeg den heuvel, in gedachten verzonken en uit eigen machtsbewustzijn. Zijn inwendig gekeerde blik liet met oneindige onverschilligheid het gezelschap der rouwgasten links liggen, en dwaalde over de warreling van

touwen en stangen, die de kist omlaag moesten brengen.
„Gotthold Krasny!" klonk het op innigen toon.

Onrust ontstond en een scherp gefluister, dat den redenaar wilde korrigeeren:

„Gottfried! . . . Gottfried!"

Basil sloeg zijn oogen op, keek de lieden als bewusteloos aan, richtte zijn oogen weder omlaag op het verregende, ongeduldige graf, en begon opnieuw:

„Gotthold Krasny!"

Slechts twee fluisterstemmen trachtten nogmaals, gehoord te worden: „Gottfried!" Het baatte niets. De anderen lieten het maar gaan; Hedda evenwel kon zich niet beheerschen en fluisterde Weiss toe:

„Echt Basilius! Hij is al zoo aan liegen gewend, dat hij niet eens meer een waren voornaam kan uitspreken. Het is heusch enorm."

Allen voelden zich door Basil's fout gekwetst. Was Krasny geen onbekende en aan lager wal geraakte geweest, die zijn begrafenis als aalmoes aan moest nemen, dan zou de lapsus hevige ergernis hebben gewekt. Ferdinand vond 't ellendig: de plechtigheid scheen hem ontheiligd en belachelijk gemaakt. De dwaling was intusschen niet alleen „echt Basilius", maar op zijn minst even echt „Krasny": slechts bij zijn lot paste het geheel, dat hem drie minuten, voordat hij voorgoed in de aarde verdween, zelfs nog het eigendom van zijn naam werd betwist.

De pijnlijkheid van het voorval maakte, dat het begin der grafrede verloren ging. Basil had niets bemerkt. Zijn hoog oprijzend voorhoofd blonk zuiver en geestelijk door de vuile schemering; daaronder zat als een embleem van den rouw de zwarte hoornen bril op het fijne profiel. De jukbeenderen sprongen sterk naar voren, de holen der wangen waren dieper dan ooit, en de mond had zijn spotzieke snede verloren. Er stond daar een andere Basil: hij moest het in de laatste weken moeilijk hebben gehad. Ook zijn elasticiteit had een grens. Wat hij jaren geleden spelend had overwonnen: de kwetsende ontgoocheling en de ineenstorting van een tijdschrift, kon hij ditmaal niet zoo spoedig meer te

boven komen. Ook hij was verzwakt door honger en ontbering. Zijn stem sidderde van ontroering. Ferdinand verstond pas langzamerhand de woorden:

„. . .Je was een dichter, een echte dichter, zooals deze tijd van technischen vooruitgang, deze tijd van kommercieele bedriegers niet meer kan begrijpen. Weldra zullen er in alle overwinnende en overwonnen landen nog slechts goed rendeerende fabrieken van romans en draken bestaan, wat een gruwelijke aankondiging beduidt van een algemeenen ondergang. Maar jij, Krasny, hebt iedere geldwinnende industrie, als het naar zijn wezen onreine, met razende woede gehaat. En jij kòn haten, jij arm, jij heerlijk atavisme, die je nu vereenigd hebt met je groote voorvaderen, met de heilige dichters uit den ouden tijd. Jij arme, echte dichter! Je verzen zullen niet leven: je naam, dien maar zoo weinigen kenden, zal nu voor eeuwig vergeten zijn. Wat doet het er toe? Jou kwam het op roem en succes niet aan. Jij waarachtig vrije: nooit heb je een vers gesmeed, om een compromis te sluiten, al was het maar met de eerzucht. Waar bestaat of bestond er ooit een dichter, die zijn schoonste strofen niet eens opschreef en ze niet op het papier, om te zwijgen van een ijdel boek, doch alleen in zijn geheugen bewaarde? Dat men van de kunst niet leven mag, weten vele kunstenaars. Ik geloof echter, dat geen naar dit hooge beginsel zoo konsekwent heeft geleefd, als jij. Een meester van het woord, zooals jij, had met eenige moeite stellig een uitgever of een Maecenas voor zich kunnen winnen. Maar jij hebt er de voorkeur aan gegeven, je levensonderhoud, dat naar een langzamen hongerdood leidde, daardoor te verwerven, dat je je om een glas wijn en om een stuk worst door de wreede aasvogels uit je omgeving liet bespuwen . . ."

Bij deze zinsnede verhief Basil zijn stem, die tot nu toe den toon van gelijkmatige rust niet had overschreden. De leden van den zuilenzaalstam keken onontroerd voor zich uit. Achter dit masker van onverschilligheid evenwel maakten ook de onschuldigsten tien uiterst pijnlijke sekonden door. Langer duurde de onderbreking der rede niet:

„En nu ben ik daar aangekomen," begon Basil opnieuw, „waar je heel groot, ja uniek was, arme Krasny. In dezen tijd praten de frazeurs overal van het martelaarschap van den arbeid. Ik weet wel, dat er martelaars leven en lijden. Hen te helpen, moet een onzer grootste zorgen zijn. Doch indien er miljoenen martelaars van den arbeid zijn: er is maar één martelaar van het niets-doen geweest, en dat was jij. Je lediggang sproot niet voort uit werkschuwheid, doch uit diepen haat voor den arbeid. Hierin ligt de waarde ervan, want je hebt 't je niet gemakkelijk gemaakt. Je haat jegens arbeid was immers niets anders dan de trots van den uitgelezen dichter, die nog eerbiedig onderscheiden kan tusschen dat, wat zonder opzettelijkheid charismatisch ontstaat, en dat, wat met de vlijtige inspanning van het talent, met jacht op succes en begeerte naar erkenning gemaakt, ja gemáákt wordt! In de ziel van den waren dichter glimt nog een nietige vonk van het paradijs, een afglans van den oorspronkelijken genade-glimlach, van den droom der menschen voor den zondeval en voor de verdrijving uit het paradijs, voordat het klonk: In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten. Ter wille van deze vonk, van dezen glimlach, van dezen oerdroom eeren wij den dichter."

Nu pas maakte Basil zijn blik los van de stellage stangen en touwen, en keek hij omhoog in de nevels:

„Gelukkige Krasny! Nu ben je in een wereld, waar de klassenstrijd van oudsher is beslist, in een wereld, waar het socialisme der heiligen heerscht, waarnaar wij, onder de moederlijke leiding der katholieke christelijke kerk, hier op aarde moeten streven, en wat wij eens, als de tijd rijp is, ook zullen verwerkelijken. Wij allen, die hier aan uw versch graf staan, hebben ons tegenover u menig verwijt te maken: spot, wreedheid, hoogmoed, en kwelzucht. Maar op dit oogenblik is er geen onder ons, wiens hart koud kan blijven en niet lijden zou onder datgene, wat hij jou in goddeloos verspilde uren heeft aangedaan. Verheerlijkte ziel, keer je niet af! Jij die in ons midden met het volste recht onverzoenlijk was, vergeef ons nu in het rijk Gods, want wij allen hier zijn heel rampspoedig.

„En nu, vaar wel, Gotthold Krasny!"
„Jammer! Hij heeft zoo mooi gesproken . . ."
Dat was de opinie van allen, want de naamsverwisseling in den laatsten afscheidsroep werd opnieuw als een klad gevoeld.
Enkelen grepen Basil's hand, toen hij van den aardhoop afstapte.
„Gottfried, Gottfried," sisten verwijtende stemmen. Basil nam den bril van zijn doorzichtig gelaat, en poetste hem. Men zag, dat hij had geschreid.
„Gotthold, Gottfried, dat is toch één pot nat," bromde de man van welluidende pseudoniemen: „Gotthold bevalt mij veel beter."
En zonder zich om wat er verder gebeurde te bekreunen schreed hij even langzaam en wijdbeenig weg, als hij gekomen was.
Allen staarden hem na, zonder te groeten. Alleen de oude Frits nam zijn stijven hoed af en maakte zijn kompliment tegen Basil's rug, zooals hij 't in zijn dienst gewoon was:
„Ik heb de eer, mijnheer de professor!"
Nu gebruikte men, overeenkomstig de zede, de schopjes, om aardkluiten op de kist te doen bonzen. Het laatst wierp Frits drie vochtige klompen in het graf, waarbij zijn gelaatstrekken ongedwongen glimlachten, alsof een kostelijke grap hem amuzeerde. Deze ongegronde en opvallende vroolijkheid wekte verbazing en gaf, toen men huiswaarts keerde, aanleiding tot allerlei gesprekken. Frits wist noch dat hij gelachen, noch dat hij er komisch uitgezien had. Hij trachtte zijn berispelijk gedrag te verontschuldigen:
„Mijne heeren! op mijn leeftijd heeft men voor zoo'n gat in den grond geen afschuw meer."
„Hoe oud bent u dan eigenlijk, mijnheer Leimgruber," vroeg Weiss, daarmee bewijzend, dat hij, in tegenstelling met de anderen, den familienaam van den kelner kende. Voor hem was Frits niet een figurant van het totaal onpersoonlijke kelnerschap, geen Frits dus, die buiten zijn lokaal niet leefde, maar een oude heer genaamd Leimgruber, die

in een burgermanshuis woonde, een gezin bezat, aan de huiselijke tafel zijn maaltijd gebruikte (waarbij hij, de kelner, bediend werd!), 's avonds naar bed ging en 's morgens opstond. Bij den naam „Leimgruber" keken allen verbaasd op, alsof deze lettergrepen een vleug waarschuwende intimiteit aanbrachten. Frits evenwel wist bescheid:

„Zoo ongeveer drie-en-zeventig zal ik wel zijn."

Ook Hedda bleek meer van den kelner af te weten, dan men algemeen onderstelde:

„Ik verbaas me volstrekt niet. Frits is 'n neurasthenische kunstenaarsnatuur, misschien de eenige in de zuilenzaal."

Stechler had een verklaring voor den zonderlingen lach aan het versche graf:

„Het is toch duidelijk: Frits was kolossaal aan Krasny gefikseerd!"

„Och loop weg met jullie fiksaties!" grinnikte Weiss: „heb jullie dan niet opgemerkt, dat Frits zich altijd amuzeert, als iemand hem de vertering schuldig blijft! Mijn eerewoord erop, dat is zoo. Niet waar, mijnheer Leimgruber? Hij is de eenige oberkelner op de wereld, die medelijdend glimlacht, wanneer iemand tegen hem zegt: Frits, ik heb vandaag toevallig geen geld bij me; schrijf 't maar op! — En daarnet heeft hij alleen daarom zoo komiek geglimlacht, omdat een gast hem met zijn heele schuld naar de andere wereld ontkomen is. Hoe hoog staat de rekening „Krasny", mijnheer Leimgruber?"

„Rond een honderd vijf-en-twintig kronen, mijnheer Von Weiss. Ik heb namelijk de rekening juist gisteren afgesloten," antwoordde de oude kelner prompt.

Onder deze gesprekken waren zij van den hoofdweg afgeraakt. Ze dwaalden nu tusschen gelijkmatige, slechts met kleine steenen aangeduide reeksen van graven, die zich eindeloos uitstrekten. Het liep tegen den avond. Ondanks den verloren weg, ondanks de kille, door alles heen trekkende nattigheid, ondanks het droefgeestige uur en de trieste omgeving was het gezelschap al overmoediger geworden.

„Wat beduidt dat!" riep Weiss: „er is 'n heele dag voor-

bij, en ik heb nog geen rede gehouden?! Dat gaat toch niet!"

Uit deze scherts kan men opmaken, hoe slecht hij het had kunnen verkroppen, dat Basil en niet hij aan het woord was gekomen.

„Houd hier een rede tot alle dooden, Weiss!" opperde nu een romantikus.

Weiss bezon zich geen oogenblik, maar zocht een wat hoogere standplaats. Aan den weg lag een groote hoop verwelkt loof, door de tuinlui bijeengeharkt. Ronald besteeg dit muffe spreekgestoelte en spreidde alomvattend zijn armen uit. Een paar jonge naakte boomen hielden hun takken, waarop een witte herfstschurft lag, bedelend naar de menschen uitgestrekt, zooals dieren 'n gewonde poot. De met hout gedekte grafheuvels van arme lieden schenen naderbij te komen. De stem van den redenaar klonk nu luid door de wijde duisternis:

„Genooten! Hoe lang nog?! Ik vraag, hoe lang ge nog de onderdrukking wilt verdragen, die ge van de levenden, die klasse van uitbuiters met hun vollen, verzadigden buik, moet verduren? Zijt gij niet de ware dragers der menschelijke maatschappij, berust niet alles op u? Wat zou er gebeuren, wanneer gij hun, die op kosten van uw dood-zijn leven en brassen, toeriept: Tot hiertoe en niet verder!? Gebruikt eindelijk uw macht en uw rechten! Denkt eraan, dat gij met uw broeders daar buiten in de massa-graven der slagvelden onoverwinlijk zijt. Verbreekt de boeien en jaagt de kapitalistische verraders onder u, die in weidsche mauzolea slapen, naar den duivel. Dwingt eindelijk met ijzeren proletenkoppigheid de gerechtvaardigde eischen af uwer in ellende smachtende klasse. Stemt in met mijn roep: Betere woningen ook voor de dooden! Doode proletariërs van alle landen: vereenigt u!"

Het leek haast, alsof de dooden op hun rustige, gelaten manier antwoord gaven: de glibberige bladerhoop geraakte aan het glijden en Weiss, die zijn evenwicht verloor, tuimelde languit in de vuile, weeke massa. Tegelijk naderde uit de verte, slingerend en telkens verdwijnend, een licht. Niemand zeide iets. De zwarte duisternis, die al dikker van den

hemel daalde, was besprenkeld met witachtige schubben, als met meeldauw. Een lantaarn, die gelig een gezicht in een ambtelijken kapmantel bescheen, brak wantrouwig door den nachtwand. Weiss was allang weer opgekrabbeld. Op de manier van straatjongens hield hij zich voor den domme en klaagde hij:

„Wij zijn verdwaald, inspekteur."

Heel wat minder luidruchtig begaf men zich onder leiding der lantaarn op den terugweg. Hedda liep naast Ferdinand:

„U hebt al de begrafeniskosten betaald?" informeerde zij.

„Ja! ik was de eenige in het hospitaal. Het was al het laatste oogenblik. Ze zouden hem anders in een gezamenlijk graf gestopt hebben, of als anatomisch materiaal hebben gebruikt."

„Dat gaat natuurlijk niet. Ik zal 't u teruggeven. Wat heeft 't u gekost?"

Ferdinand wist niet, waarvan hij de eerstvolgende dagen moest leven, had dit geld dus noodig als zijn adem. Toch kon hij 't niet van zich verkrijgen, de som te noemen. Het oogenblik paste niet:

„Het is heel vriendelijk van u, mevrouw Hedda," zeide hij, „dat u daaraan gedacht hebt. Wij kunnen er wel een andermaal over spreken."

„Nee, het is beter, de zaak meteen te vereffenen. Ik heb zooveel in mijn hoofd, zou 't kunnen vergeten."

„Als het noodig is, zal ik u eraan herinneren," loog Ferdinand, en hij ergerde zich over zijn eigen schuwheid. Hedda nam zich vast voor, dit geld niet uit de gedachten te laten gaan. Haar geluk maakte haar week. En over Basil, dien zij ten val had gebracht, had zij verdriet. Om al die redenen gevoelde zij de warme behoefte, anderen hulpvaardig bij te staan. Ook den kelner Frits bood zij de betaling van Krasny's schuld aan, doch deze wees 't verschrikt af:

„Maar mevrouw, de overledene zou woedend zijn, als hij om z'n geld kwam!"

Met deze diepzinnige zinsnede bewees de oude Frits een angstig-juist aanvoelen van de sfeer der zuilenzaal. Inderdaad: de 125 kronen van Krasny's schuld aan den oude vormden,

daar hij ze nooit had kunnen afbetalen, een zonderling doch vast bezit van hem. Bracht nu iemand deze som in cirkulatie, door haar aan den schuldeischer te voldoen, dan beroofde men den dichter van een schuld, die zijn tegoed was, daar zij nooit werd ingevorderd. Volgens deze financieel-technische opvatting zou de afbetaalde schuld, die de schuldeischer niet verlangde, een pretensie geweest zijn van den helaas gestorven schuldenaar.

Al begrijpen eenvoudige geesten deze moeilijke doch dwingende logika ook niet, de oeroude kelner van de zuilenzaal begreep haar, beleed haar, en liet zijn aanspraken op het goed van den doode varen.

Tien minuten later zat de stam der zuilenzaal weer in de trem. Allen waren doodmoe, door-en-door nat, en koud. Nog nooit had men zoo naar het café verlangd als nu. Daar vond men althans, ook bij den heerschenden brandstoffennood, een dragelijk vertrek, waarin de koude voeten weer op hun verhaal konden komen; daar vond men verwarmende dranken, al bestonden die ook in koffie uit blikjes, in gemeene foezel, en andere afschuwelijke surrogaten.

Allen konstateerden eenstemmig, hoe onbeschrijfelijk ongerijmd het was, dat bij deze huiverende vlucht naar de zuilenzaal juist Krasny de eenige was, die achter moest blijven.

De anderen waren al door de deur van het café verdwenen. Ferdinand stond met Weiss nog buiten op het trottoir en bekeek aandachtig het duistere renaissance-gebouw, de groote vensters, de verlichte klok (zij stond op half zeven), den geheelen omtrek, waar hij maanden geleden de kameraden had ontmoet, om in zoo'n vreemdsoortig en bewogen leven te worden getrokken.

Weiss trad reeds naar de deur toe:

„Zullen we naar binnen gaan?"

Ferdinand verroerde zich niet. Op haast smeekenden toon:

„Ik ga niet mee, Weiss."

„Kom je later?"

„Misschien... trouwens... nee... ik denk, dat ik vandaag niet kom."

„Zorg dan dat je tegen elven in de kazerne bent. We hebben 'n heel belangrijke vergadering."

Ferdinand zweeg. Ronald trad weer op hem toe:

„Ik zal voortaan altijd in de kazerne overnachten. Dat zou ik je ook raden. Sedert gisteren is de politie brutaal geworden. Er waait 'n totaal nieuwe wind in Weenen. De politie heeft van de regeeringsgezinden verlof gekregen, ons er van langs te geven. Nu is ze nog wel niet zoo brutaal, mij in de kazerne op te zoeken. We zullen allerlei voorzorgsmaatregelen moeten nemen, om den moed der heeren wat te temperen. In ieder geval is het beter, niet naar huis te gaan."

Ferdinand ging maar vaag op deze waarschuwing in:

„Nu, ik zal 's over de zaak nadenken..."

Zij gaven elkaar de hand, en mompelden 'n achteloos „dag". Weiss keerde zich echter nogmaals om:

„Hallo! wacht even! nog iets!"

Ferdinand deed twee passen naar Ronald toe, die hem met de volgende woorden afwachtte:

„Denk je, dat ik het niet merk? Je hebt weer je befaamden tegenstand als indertijd bij 't kader. Ik zie de Elbe voor me. Heb ik gelijk?"

„Wat voor 'n tegenstand?" vroeg Ferdinand verbaasd, 'n tikje gedwongen.

„Zet niet zoo'n onschuldig gezicht. Je bent 'n slimmerd... Nu, wat denk je eigenlijk van mij?"

„Rare vraag!"

„Volstrekt geen rare vraag! Ik zal je zeggen, wat je van me denkt. Die Weiss is 'n ijdele komediant, die met niets ernst maakt, ook niet met de revolutie, en zich met groote handigheid op den voorgrond dringt... Dat denk je van mij..."

„Geen kwestie van!"

„Stil! Een aangeklaagde moet men laten uitspreken. Let dus op! Ik was in de journalistiek 'n heele baas, dat weet je. Alle kranten zouden elkaar om mij in de haren zijn gevlogen. Ik had stapels geld kunnen verdienen. Voor mijzelf zou me dat allemaal onverschillig zijn. Maar je weet ook, hoe ik

tegenover mijn moeder sta. En zij leeft van mijn inkomsten. Dat alles heb ik vóór de revolutie al geweten. Wat de anderen over mij denken, laat me wel-is-waar niet koud... maar ik wil, dat *jij* een juiste voorstelling hebt. Goed, ik tap altijd flauwe moppen. Maar denk je, dat een burgerlijk blad ooit weer een regel van mij zal drukken? Ik denk van niet, en ik wil 't ook niet. Ik ben namelijk, weet dat wel, geen toekijker, maar een speler. Het socialisme is mij heilig. Zoo! Dat verhindert intusschen niet, dat ik overigens volkomen het varken ben, waar je mij voor houdt. Wat? Alsjeblieft geen verzachting, jij blanke toetssteen! Wees alleen niet strenger tegen mij, dan noodig is. Dag!"

Weiss was met drie sprongen in het café verdwenen. Hij liet Ferdinand geen tijd, hem te verzekeren, dat hij veel vriendschappelijker gedachten koesterde en geen achterbaksche bekrittelaar was. Moest hij Ronald achterna loopen? Neen! De verdenking van tegenstand klopte wel. Doch deze gold niet alleen Weiss, maar de geheele zuilenzaal, waarvoor hij bang was. Misschien was Krasny's dood er de schuld van.

Ferdinand bleef nog enkele sekonden besluiteloos staan. Daarna slenterde hij langzaam voort door de slecht verlichte, beregende stad. De zware ijzeren poort van den burcht was gesloten. Weiss had goed geraden: op de eerste binnenplaats, voor het wachthuis der voormalige keizerlijke en koninklijke burchtwacht, werd in het fakkellicht een groote afdeeling politie zichtbaar.

Ferdinand sloeg nu den welbekenden weg door het volkspark in. Toen hij de Lerchenfelderstraat besteeg, viel een heel kleine winkel hem op, waar de winkelierster juist het rolluik wilde neerlaten. Het was 'n armzalige bloemenzaak, in de uitstalkast stonden 'n paar roodachtige asters. Ferdinand trad haastig naar binnen, alsof hij vóór de sluiting nog gauw een heel belangrijke boodschap moest doen, en kocht drie der herfstbloemen. Het kwam niet bij hem op na te gaan, waarom deze plotselinge en ongewone wensch hem bekropen had.

Hij bereikte zijn kamer niet: reeds bij den ingang beneden ontving hem een man in burgerkleeding met 'n wijd uit-

staande onderofficierssnor, die zijn politie-plaatje liet zien:
„U moet meegaan."

Iedereen, ook de meest onschuldige, die ooit in een dergelijken toestand geraakt, gevoelt op het moment der arrestatie een hevigen schok. Ferdinand echter gevoelde absoluut niets. Niet alleen, doordat hij deze gebeurtenis half-bewust voorzien had, doch daar hij met alles had afgerekend. In zijn zak droeg hij zeven-en-twintig kronen. Vóór hem lag het Niets. De makkers der zuilenzaal, zij waren sinds een uur als een sprookje vervaagd en in afgelegen verten verdwenen als de verste schaduwen van zijn leven. Zijn eenige vriend was zielsziek.

„Waar gaat het eigenlijk om?" vroeg Ferdinand den gerechtsdienaar kalm, terwijl ze voortliepen.

„Dat zult u zelf wel het beste weten," klonk het met ambtelijke barschheid.

„Geen idee..."

„Men zal u zoo dadelijk wel gelegenheid geven, alles te hooren."

„Zoo," zei Ferdinand volmaakt onverschillig.

Zonder opzet had hij de meest handige manier gekozen, om met de politiek om te gaan. Zijn ongenaakbare gelatenheid riep geen subalterne instinkten van wreedheid op, iets wat elke huilerige angst ongetwijfeld wel zou hebben gedaan. De beambte keek den ferm voortloopenden man van ter zijde aan; in een opwelling van sympathie verried hij zijn geheim:

„U was toch de heer, die gisteren het teeken heeft gegeven voor de bestorming van het parlement..."

„Ik? hoe zoo?"

Deze vraag kwam niet eens op erg verbaasden toon.

„Ja, u! Bij het verhoor kunt u alles te berde brengen."

De arrestant scheen een heel verstrooid mensch te zijn. Misschien voelde hij zich zoo zeker, daar de staat, goed bezien, zich in een toestand van regeeringloosheid bevond en daardoor politieke overtredingen wettelijk niet kon straffen. De inspekteur had op dezen dag al een heele reeks soortgelijke gevallen behandeld. Hij wist er alles van.

Op weg naar het politiegebouw doorkruisten zij verscheiden straten, waar het tamelijk druk was. Merkwaardig, dacht Ferdinand in 'n klein hoekje van zijn bewustzijn: sedert gisteren is de stad totaal veranderd.

De regen had opgehouden. Ondanks vochtigheid, November, en onverlichten nacht liepen de menschen beslister, slopen ze niet meer langs de huizen: zij waagden het weer, hun wereld in bezit te nemen, hoezeer de loerende gevaren hen ook bedreigden. Het was een subtiele en heimelijke verandering, die men als 't ware slechts met gesloten oogen kon waarnemen. Uit een lokaal drong, tot nieuwe genietingen opwekkend, het vooreerst nog klagelijke geluid van een piano. Voor een helder verlicht winkelraam verdrongen zich menschengroepen met blijde gezichten. Iets ongedroomds werd waarheid. In een aarzelenden roes hingen honderd oogen aan den inhoud van groote en solide etensblikken. Uit Amerika was de eerste zending „corned beef" aangekomen: echt vet, rood, gerookt vleesch!

Dit alles raakte Ferdinand niet, die zijn drie asters krampachtig voor zich uit droeg als een kwetsbaar bezit. Hij was immers volstrekt niet meer in Weenen. Met zijn geheele wezen zocht hij een vergeten punt in de wereld, waaruit thans machtige stroomen van bescherming en rust ontsproten. Zij daalden over hem neer als een zalige klok van verdooving.

VIERDE LEVENSFRAGMENT

I.

Plotseling opbreken.

„... non sordidi lucri causa nec ad vanam captandam gloriam, sed quo magis veritas propagetur et lux eius, qua salus humani generis continetur..." [1])

Met een onverschilligen neusklank deunde een onbewogen, met grijze franje behangen mond deze formule op, die traag in de gehoorzaal nagalmde, waar de plechtigheid plaats vond. De bedorven atmosfeer van den Junidag in de stad stolde in deze broeiende ruimte tot een soort vette lucht, die men slechts moeilijk kon inademen. Mat glom de gouden ketting van den rector. De oeroude woorden klonken als leege tooverspreuken, waarvoor men zich schaamt. Bij alle groote gebeurtenissen van het menschenleven klinken zij zoo: bij begrafenis, huwelijk, doop. Zij veroorzaken haast altijd een nauw merkbare verlegenheid: men slaat de oogen neer, daar hun zin onverstaanbaar blijft, daar zij uit een reeds lang verzonken wereld stammen, en ieder den funktionaris voor een onverschilligen, ongeloovigen paap houdt, die zich bij zijn hokus-pokus niet eens de moeite geeft, de schijnheiligheid te bewaren.

„Haec vos ex animi vestri sententia spondebitis ac pollicebimini." [2])

---

[1]) „... niet ter wille van vuig gewin noch om ijdelen roem na te jagen, doch opdat te meer de waarheid worde verspreid en haar licht, waarin het heil van het menschelijk geslacht ligt besloten..."

[2]) „Dit zult gij borgen en beloven uit den grond uws harten."

Op het podium stonden vandaag in een losse rij vier medici, om hun doctorsdiploma te ontvangen. Eens had men hen voor totaal verboemelde en gesjeesde studenten gehouden, want ieder van hen had reeds zijn dertigste jaar achter den rug. De tegelijk vaste en vreugdelooze uitdrukking hunner gezichten bewees, dat voor deze mannen de eertijds zoo gulden romantiek van het fuivend studentenleven tot een wat belachelijke, kinderlijke periode behoorde. Alle vier hadden hun jeugd in den oorlog verloren; binnen drie jaar hadden zij de uitgebreide stof moeten meester worden, waaraan een vroegere jeugd vier, vijf jaar mocht besteden. Zij waren allen arm.

Er bestond in Weenen, behalve de prachtige moerasplanten aan den rand der ellende, nauwelijks een familie, die in den oorlog of door de ineenstorting van den geldkoers niet het meeste had verloren. Zelfs de zwoegende vlijt vormde nog een luxe, die men verwerven moest door andere werkzaamheden, vernederingen, twijfelachtige besognes en knoeierijen. Dit was de grond, waarom de gezichten der doctorandi er zoo nuchter en stroef uitzagen, op één na, dat den indruk maakte, geheel verstrooid te zijn.

Pyrrhus-overwinningen wekken geen vreugde, doch slechts vermoeidheid, en een wrange verwondering over het feit, dat iets onmogelijks, ja ongeoorloofds is gelukt. En wat was ten slotte gelukt? Leeggepompt stond men aan den start van een tamelijk hopeloozen wedren.

De vier gestalten, die hier aan dezen start in hun beroep stonden, drukten door houding en kleeding duidelijk de trieste illuzies uit, die zij zich van den glans der toekomst maakten. Een was al heel dik en kaalkoofdig; hij droeg op klaarlichten dag een smoking, waarin hij er als een kelner uitzag, wat hij zoo nu en dan ook geweest was. Een ander had de duidelijke kenteekenen van een „arbeider-student": in zijn blauwen kiel maakte Ferdinand nog verreweg den besten indruk, ofschoon de laatste jaren voor hem nog gekompliceerder waren geweest dan voor zijn kollega's. Thans echter dacht hij niet aan die jaren, aan de onvermoeide, vaak fantastische pogingen, geld te verdienen, aan

de verrassende beroepen, die plotseling voor hem open stonden, om drie weken later weer even sprookjesachtig, even onwerkelijk te zijn, als tevoren.

En toch: het jaar van ellende, 1913, had Ferdinand veel meer aangegrepen, dan het waanzinnige gedoe vlak na den oorlog, dat ook menig arm mensch aardig op streek hielp. De lieden klaagden wel hevig verbitterd: alles zou duizendmaal slechter zijn, dan vroeger. Naar Ferdinand's ervaring evenwel was het individu veel minder verstooten en verloren, dan in de geprezen periode van den vrede. De revolutie had haar invloed doen gelden.

De aderlating van het kapitaal, het angstige wantrouwen van den rijkdom jegens zichzelf, de eeuwige vrees voor de sociale omwenteling: dit alles schiep in deze dagen niet alleen (zooals de ontevredenen smadelijk klaagden) de groote werkloosheid, doch ook voor velen een menigte onregelmatige bronnen van inkomsten. Het eeuwig-starre was in beweging gekomen, de aangeboren hardheid der bezitters was opgelost in schuimende begeerte, die allerlei volk ten goede kwam. Meer nog: het koude, hoornige geweten der oude wereld was, zooal niet bekeerd, toch murw geslagen. De ijzeren tegenstellingen van eertijds konden zich niet staande houden. Slechts met afgrijzen zag een open oog nu de huurkazernen van vroeger, meer dan ooit volgepropt, opdat de heilige zak van den huisheer er niet lichter op zou worden. Onverdraaglijk was voortaan het gezicht der naargeestige, licht- en vreugdelooze proletarische wijken. Machtige volksgebouwen schoten uit den grond met ruime grasvelden, die op tuinen geleken. Tehuizen en bewaarplaatsen voor kinderen werden in alle wijken geopend, opdat geen onschuldig schepsel meer onder de wielen geraakte eener wereldorde, die het niet voor zich had uitgezocht. Hoe onvolkomen dit alles ook mocht zijn: het was toch een uitkomst der revolutie van enorme waarde. Boven alle opgewonden gepraat en drukte uit brak een nieuw gelaat der wereld door het scheurende masker.

Diep leden zij, die bij de verandering van het tooneel met de oude dekoraties in een hoek waren geschoven; doch ook meer

gelukkigen leden, die zich inbeeldden, dat God hun bij verdrag had gegarandeerd, het evenwicht der aarde uit den tijd van hun jeugd voor altijd te zullen handhaven. Nog nooit had onrechtvaardigheid zoo verstokt de goede dingen der vernieuwing geloochend. De donkere, van oudsher overgeërfde gereedheid tot den belangenstrijd was in alle menschen opgewoeld, en daaruit kwam voort het meest stompzinnige, meest irrationeele wezen of wanwezen, dat zich voor het zuivere verstand houdt: de politiek. De eene partij loofde, de andere verdoemde, en geen vermoedde het leven.

Er bestaat geen vooruitgang en er bestaat geen stilstand. De tijd is geen toerist, en Gods slingerpaden vormen geen afgebakenden weg.

Eén ding staat vast: Ferdinand sloeg er zich in deze jaren beter doorheen, dan vroeger. De lessen, die hij gaf, werden menschelijker betaald dan voor den oorlog: de nieuwe kaste spaarde niet.

Deze nieuwe kaste betrok nu de sloten, paleizen, patricische woningen, en aarzelde niet, een leermeester, van wien men onmiddellijk bemerkte, dat hij van betere afkomst was, tot getuige te maken van hun welstand. Ferdinand kreeg de taak, bibliotheken in te richten, boeken, die men moest hebben gelezen, aan te bevelen, en de nieuwe rijken in opera en tooneelstuk in te wijden, opdat zij zich tegenover hun kennissen van ouderen rijkdom niet blameerden. Op grond van zijn ervaring was Ferdinand van opinie, dat de nieuwe rijken beslist de voorkeur verdienden boven de oude: zij hadden de pathetische aanmatiging van het geld nog niet ontdekt, zij zagen met verbazing de eigenzinnige sprongen van het fortuin, geloofden niet aan zijn duurzaamheid, en waren daardoor in zekeren zin deemoedig en vrijgevig.

Dergelijke aanstellingen waren echter onstandvastig als een schim en telkens maar van korten duur. Tweemaal had Ferdinand het geluk gehad, dergelijke lieden te treffen; veel vaker waren het heel duistere beroepen, die hij moest aangrijpen. Toen hij er heel beroerd aan toe was, had hij

zelfs als kolporteur van kranten gewerkt. Een andermaal was hij hulp van een kwakzalver in 'n voorstad geweest. Tot zijn eigen verbazing vond hij zelfs verscheiden maanden lang zijn brood als invallend lid van een operakoor.

Doch niet aan al dat schimmige dacht hij nu, terwijl hij zijn diploma ontving. Zijn geestelijke werkzaamheid kon men eigenlijk niet denken noemen, maar alleen 'n poging, met den eigenaardigen toestand, die hem beheerschte, in 't reine te komen.

Het was hem, alsof niet jaren, maar slechts uren, ach, misschien maar oogenblikken verloopen waren, sinds... ja sinds wanneer? Sinds de vier dagen, die hij in verzekerde bewaring bij de politie had moeten doorbrengen? Neen! Sedert hij voor het laatst in de zuilenzaal had gezeten? Neen! Sinds den vroegen ochtend op de helling van Kolkow? Neen! Sinds den nacht, toen hij voor het eerst in zijn leven champanje had gedronken? Neen! Sinds de schemerige uren in het alumnaat, toen Engländer voor hem de wereld van Christus opbouwde en tegelijk den kleinen seminarist deed ontsnappen? Neen! Sinds de kadettenschool? Neen! Sedert zijn kindsheid? Ook niet! Het scheen hem, alsof slechts enkele spookachtige minuten voorbij waren sedert het niets, sedert de doode eeuwigheid, sedert het nog-niet-zijn. En toch kwam hij zichzelf zoo afgeleefd, zoo oud voor. Was deze toestand nog altijd een der gevolgen van zijn verwonding? of beduidde hij een bovenzinlijke vlaag, die hij, Ferdinand, alleen onder alle menschen moest doorstaan? Niet ongevaarlijk was zij, deze vlaag, want zonder uitwendige oorzaak begon het hart waanzinnig te kloppen, alsof het een vijand moest afweren, die steeds nader drong.

Ferdinand trachtte, zich van zulke vreemde gewaarwordingen los te rukken, en liet zijn blik op het kleine gezelschap beneden in het auditorium rusten. Er zaten ongeveer tien lieden op de banken, verwanten en vrienden der doctorandi. Ferdinand begon nu wat plichtmatig te glimlachen: hij had Mary herkend.

Toen hij later met haar de stoep der universiteit afliep

in de gulden Junizon, was de verwarring nog steeds niet van hem geweken. Hij sprak geen woord. Doch met alle kracht voer zijn ziel tegen hem uit:

Ik moet van haar houden. Ik moet haar dankbaar zijn, ik moet meer van haar houden. Wat heeft zij niet allemaal de laatste twee jaar voor mij gedaan! En nu sta ik zoo ver van haar af, ik loop naast dat bekoorlijk meisje als een onverschillige vreemde. Ik moest veel, veel meer van haar houden! Zou ieder ander niet gelukkig zijn en offers brengen, om op mijn plaats te kunnen staan? En ik doe geen mond open, want iets waar ik geen macht over heb trekt mij weg. Twee jaar al houdt zij het met mij uit. Waarom toch? Zij is jong en beeldschoon. Dat zegt iedereen. En ik ben 'n ellendige sukkel, 'n bedelaar. Goed, dat zou het ergste niet zijn. Maar ik heb noch talenten, noch een geest die kan schitteren. Met mij kan zij geen eer behalen. Daarenboven ben ik in den grond van mijn wezen een koude, botte egoïst, die door niets te binden is. Dat weet zij. En toch is zij oneindig liefderijk en brengt zij geluk op geluk aan 'n mensch, die haar geen geluk brengt en haar lot maar in den weg staat. Waarom houdt zij van mij? en waarom sta ik nu zoo mijlenver van haar af? (Waar zijn we toch?) Als zij bij mij komt, brengt ze altijd iets mee. En ik? Afschuwelijk! Ze is toch zoo mooi! Dankbaar moest ik zijn, en haar anders liefhebben....

Deze ingespannen poging om lief te hebben was echter even vergeefsch, als het streven zou geweest zijn, zich te verheugen, dat hij nu zijn studie onder de moeilijkste omstandigheden had voltooid. Mary daarentegen scheen innig blij te zijn en zoo diep tevreden, dat zij niet eens naar een gesprek verlangde.

Ferdinand keek haar van terzijde aan. Heur hoofd was licht naar den rechter schouder gebogen; zij hield haar oogen voor de sterke zon half gesloten. De neusvleugels trilden telkens zacht. Dat mocht hij zoo graag bij haar. Mary was uitstekend gekleed, en haar losse en fraaie gang, haar veerende gestalte verrieden de vrijmoedigheid van een zelfstandig wezen. Zij leidde samen met een beroemde danseres

een school voor dans en rythmische gymnastiek, die op den nieuwen grondslag der lichamelijke opvoeding berustte; haar eigenlijk vak was evenwel de muziek. Zij bezat het rijksdiploma voor piano. Zoo wandelde Mary met haar drie-en-twintig jaren op een vasten, veiligen weg, terwijl Ferdinand met dertig nog steeds 'n poovere beginneling was. Wie weet: misschien hield zij juist daarom van hem. Frissche, levenskrachtige vrouwen als zij voelen zich immers vaak tot mannen aangetrokken, die maar met halve aandacht strijden. Het is niet alleen de moederlijke behoefte tot helpen, die zich met gevoelens van wellust over het hulpelooze ontfermt, doch het vereerend vermoeden van een adel, die iedere speurende, jagende eerzucht versmaadt. Mary en Ferdinand zagen elkaar niet zoo heel vaak, meestal alleen Zondags, daar hun werk hen in de week niet vrij liet. Ook dan gebeurde het, dat Ferdinand vaak halve uren lang niet sprak. Mary kende dat. Daarom verdriette zijn zwijgzaamheid haar nu niet. Zij maakte den indruk van een opgewekte vrouw, die met vreugde een blij uur tegemoet ziet, waarvan zij het arrangement zelf met omzichtigheid heeft getroffen.

Het is toch te gek, dat ik zoo op mijn mondje ben gevallen! gromde Ferdinand's geweten. En met een tegen zijn bedoeling matte, zure stem vroeg hij:

„Wat ben je van plan? waar gaan we heen?"

Mary noemde een restaurant in de buurt der opera. Daar had zij een kleine aparte kamer laten rezerveeren en een fesetelijk maal besteld, om Ferdinand's promotie-dag naar behooren te vieren.

„Dat is 'n schitterend idee," zei hij, terwijl hij er onder leed, den juisten toon nog altijd niet te kunnen vinden. Gedrukt door zijn eigen stilzwijgen liep hij naast haar voort, zonder haar zijn gezicht toe te keeren. Hij keek al maar voor zich op den grond, waar Mary's slanke beenen zich bewogen als een hooge, vlugge muziek. Hoe lief was zij. Zijn zwaarte, zijn zwijgen ontstemden haar, scheen het, nog steeds niet. Anders nam hij op 'n wandeling altijd haar arm onder den zijnen, vandaag echter maakte die nare, onbe-

kende gevoelstoestand hem die kleine teederheid onmogelijk. Het was haast een geheime arglist, die echter maar voor 'n gering deel in hemzelf lag: van buiten drong de remmende invloed in hem binnen. Mary gaf door niets te kennen, dat Ferdinand's koelheid haar pijn deed en haar vreugde verminderde.

Nu verleidde zijn schuldgevoel hem tot een kleinen misstap. Hij deed een der pijnlijke valsche grepen in de gevoelige snaren, die over den klankbodem eener liefde zijn gespannen. Het was iets heel nietigs, doch bracht een verandering in den toonaard: Ferdinand legde plotseling, zonder eenigen overgang en met een onwaarachtige, al te groote beweging zijn hand om Mary's talje. Zij bleef afwijzend staan, en schoof de hand weg; haar gelaat was streng en boos. Wat een gebaar van vereeniging had moeten worden, werd een gebaar van verwijdering. Op hetzelfde oogenblik (ze stonden op een kruispunt) suisde een auto vlak aan Mary voorbij, die zich te ver naar voren had gewaagd. Ferdinand trok haar met 'n ruk achteruit; de chauffeur draaide zich om, en schold. Haastig staken ze de straat over; geprikkeld weigerde Mary Ferdinand's arm, die haar wilde leiden. Maar op het andere trottoir herwon zij haar zelfbeheersching. Zij zeide niets.

Alle zalen van het restaurant waren propvol. De menschen zaten nu weer voor bonte en rijke schotels. Ieder scheen vast besloten, meer te eten en te drinken, dan hij kon verdragen. Het derde en vierde jaar na den oorlog stonden in het teeken van ingespannen zwelgen. Het geld was niets waard en daarom moest zijn schijnwaarde, die nauwelijks den dag overleefde, tusschen ochtend en avond in genot worden omgezet. Wel hieven de kranten dagelijks jammerkreten aan en verkondigden zij het einde van Europa, het duizendjarig rijk der ekonomische vernietiging, doch de verharde tijdgenooten, die reeds aan menigen ondergang gewend waren, lieten zich het genot niet verzuren. Wel zongen de menschen het katastrofen-lied gewillig mee, zij beweerden dat de wereld dood was en ontvolkt, maar nog nooit in hun leven waren Europa's steden

in een wilder stortvloed gedompeld van zwijmel en tumult.

De algemeene begeerigheid had intusschen haar oorzaak niet slechts in den verhoogden appetijt der wereld, doch in nog een ander moment. Men moest telkens weer aan zichzelf verzekeren, dat de oorlog met zijn gruwelijke ontberingen uit was, dat men voortaan alles weer kon krijgen, dat geen macht ter wereld het waagde, de genietingen te beperken, en men kon doen en laten wat men wilde. Zooals een ontwakende op de grens van den ochtendslaap zich ongeloovig van de nieuw geboren werkelijkheid vergewist, zoo vergewiste de menschheid dezer jaren zich van uur tot uur van haar vrijheid tot genieten. Wel scheen de nachtmerrie van loopgraven, vliegtuigbommen en broodkaarten allang vergeten, doch ook al dachten de hoofden er niet meer aan: de matte leden voelden er zich nog steeds door bezwaard.

Overal nestelden zich bars, danshuizen, gelegenheden voor benauwde genoegens. Ondanks goud en mode-architektuur hadden zij voorloopig nog een ongezond, een provizoor aanzien: zij verrieden het karakter van bont opgesmukte barakken, en daarmee hun herkomst uit de oorlogswereld. Maar dat veranderde van dag tot dag. Al solieder werd de ontketende levensdrift gestut. Wat was er van de straten geworden? De profeten, die een woestenij vol gras en onkruid hadden voorspeld, konden zich laten uitfluiten. Zelfs in een „stervende stad" bezat iedere beursbezoeker zijn auto. Te rechter tijd verscheen de juiste muziekbegeleiding. Nog waren de vredesverdragen niet onderteekend, of reeds dreunden Amerika's dansrythmen door de amuzementszalen en vervulden zij hun natuurlijke taak, den doodsangst der wereld en zijn apokalyptischen kater door de onverschillige zwierigheid van valsche kadansen te verdooven.

Zelfs het van ouds beroemde restaurant, waar Ferdinand en Mary nu om een uur 's middags binnenschreden, werd geranseld door het gestamp van een foxtrot.

Een kleine kamer. Bloemen op de tafel:

„Dat heb je verrukkelijk in elkaar gezet, Mary! Ja, zoo ben jij . . ."

Onder het eten was Ferdinand totaal veranderd. Hij praatte voortdurend en ontwikkelde zelfs toekomstplannen, wat hij anders nooit deed. Maar nu werd Mary al stiller, al eenzamer, al stugger. Zij had alles zoo mooi klaar gemaakt; het kleine feestmaal echter, dat zij haar vriend had toegedacht, scheen haar opeens geen vreugde meer te brengen. Zij at (er lag een zekere nadruk in haar matigheid) haast niets, en gaf nu van haar kant op alle vragen maar korte en koele antwoorden.

Van ieder gerecht was Ferdinand stormachtig verrukt. Hij bezwoer Mary, toch niet zoo kieskeurig te zijn. Daar deze pogingen, om hun stemming te verbeteren, mislukten, nam hij zijn toevlucht tot vertellen. Hij had deze week twee avonturen beleefd, waarvan het eene al heel merkwaardig was. Ronald Weiss had hem opgezocht! Een weerzien na bijna drie jaren. Weiss was niets veranderd. Altijd een sterk bewijs ten gunste van een mensch. Nu ging hij naar Rusland, om de verhoudingen der Sowjet te bestudeeren. Ook daaruit bleek een groote trouw. Hoewel dit alles hem, Ferdinand, heel goed beviel, toch was er bij de ontmoeting met den ouden kameraad geen innerlijk kontakt geweest:

„Ben ik zelf dan zoo veranderd, Mary? Ja, ik geloof, dat jij me veranderd hebt."

„Is dat een licht verwijt?"

„Om godswil, volstrekt niet . . ."

Geen vrouw raakt gemakkelijk verzoend met het verleden van haar geliefde. Ferdinand's voormalige vrienden, die zij uit zijn verhalen kende, waren Mary haast zonder uitzondering antipathiek. Nu vroeg ze, haast loerend:

„En het andere?"

„Je weet toch, wie Gebhart is. Ik heb vaak van hem gesproken. De belangrijkste man, dien ik in mijn leven ontmoet heb. Ondanks alles. Ik meen, dat ik je eens iets van Gebhart ter lezing heb gegeven . . ."

„Dat klopt! Ik heb er geen woord van begrepen. Jullie

bent indertijd met woorden als „geniaal" en „belangrijk" heel vrijgevig geweest."

Ferdinand dacht lang na, hoe hij die ingewikkelde moeilijkheid zou kunnen verklaren:

„Op dat, wat hij heeft geschreven, komt 't heelemaal niet aan. Ook wat hij gezegd heeft, houdt geen stand . . . Het is moeilijk te definieeren . . . Een cocaïnist, een verwoest mensch, een zonderling . . . Niet wat uit hem kwam, was groot. Hij zelf was groot. Dat is eigenlijk ook niet juist. Je moet hem meegemaakt hebben . . ."

„Heeft hij je ook opgezocht?"

„In zekeren zin, ja . . . Stel je voor: eergisteren kom ik thuis, daar vind ik 'n groot pak. Wat kan dat zijn? Het was al acht uur en tamelijk donker. Denk je eens in: je maakt niets vermoedend 'n donkerbruine kartonnen doos open, en vindt een doodenmasker. Eerst dacht ik, om den karakteristieken neus, dat 't het bekende masker van Napoleon was; maar als ik naar het raam loop, herken ik Gebhart. Op deze manier ben ik te weten gekomen, dat hij gestorven is. Wel een heel ongewone kennisgeving! En dan: wie heeft mij het masker gebracht? . . . Mijn hospita komt thuis en vindt het pakket voor de deur. Een heel duistere geschiedenis. Niet meer na te gaan. Misschien is het werkelijk een nalatenschap van den doode aan mij . . . Het mooiste menschengelaat trouwens, dat ik mij denken kan. Ik moet altijddoor naar het masker kijken. Jij moet het zien . . ."

Mary weerde huiverend af:

„Doodenmaskers zijn voor mij iets afschuwelijks; ik loop er de kamer voor uit. Als kind al heb ik 't niet uitgehouden. Papa moest om mij het masker van Beethoven wegzetten. Als je wilt, dat ik ooit weer bij je kom, beloof me dan, dat je het ding wegstopt, maar niet in de buurt . . . Het beste is, dat je het weggeeft . . ."

Gebhart's doodenmasker was allerminst geschikt, om Mary's vermoeide vreugde weer op te wekken.

Toen de boschbessen kwamen, vroeg Ferdinand den kelner om een spoorboek. Hij uitte zijn verlangen op den verschrikten toon van iemand, wien plotseling een belangrijk

verzuim te binnen schiet. Nu hij zich vol ijver in den reisgids verdiepte, zei Mary:

„Waarom doe je zooveel moeite? Je weet toch heel goed, met welken trein je gaan wilt."

Ferdinand keek haar met 'n onechte verbazing aan: in weerwil van zijn werkzaamheid als statist was hij 'n zeer slecht tooneelspeler. Mary nu hield zijn aktentasch op haar schoot, en haalde er met veel omhaal in plaats van boeken 'n paar stukken ondergoed uit te voorschijn en 'n zakje met kam en borstel. Ferdinand stotterde:

„Ik heb dat ingepakt... je kon nooit weten... Vanmorgen vroeg was ik nog heelemaal onzeker."

Hij gaf geen nader uitsluitsel over zijn reisplannen. Mary vroeg ook niets. Hoewel hij maar heel zelden, ja haast nooit over dezen kant van zijn leven met haar had gesproken, wist zij toch alles. Langzaam pakte ze de dingen weer in de tasch:

„Onderweg van de universiteit hiernaartoe is 't me al duidelijker geworden, dat je op reis wilt."

„Maar juist onderweg" (riep hij verbaasd) „heb ik er heelemaal niet aan gedacht! Ik geef je mijn woord. Eigenlijk heb ik toen alleen aan jou gedacht."

Zij zocht zijn blik:

„Je weet, hoe ik van je houd, Maar waarom ben je dan zoo geheimzinnig?"

„Dat ben ik niet, Mary." — Hij was eerlijk geschrokken. — „Maar het valt me zoo moeilijk, te spreken... werkelijk..."

Zij had nu de licht gekrenkte onbevangenheid eener vrouw, die de partij voor een ander opneemt:

„Ik verbaas me er alleen over, dat je het niet allang gedaan hebt in al deze jaren."

Zijn gezicht trok zich pijnlijk samen:

„Ik kan het zelf niet begrijpen, Mary... Een idiote angst... Hoe moet ik je dat duidelijk maken? Jij bent een onbelast, klaar en zonnig wezen. Dat is heerlijk. Maar ik... Ik kan 't niemand en jou ook niet duidelijk maken, dat je zooveel angst kunt hebben voor je eigen ziel en voor..."

Hij beëindigde den zin niet, toen hij bemerkte, dat er het woord „liefde" in zou voorkomen. Daarna begon hij opnieuw:

„Misschien begrijp je dit... Ik ken een heel bepaalde stad, die niet bestaat, waarvan ik echter heel vaak droom. Dat is nog niets buitengewoons. Ook jij hebt stellig zoo'n droomstad. Maar mij overkomt daar telkens weer dezelfde onaangename geschiedenis: Mijn trein stopt aan 'n klein, open station; je kunt heel goed de stad in kijken. Ik herken 'n heel ordinair huis, en ik weet, dat ik in dat huis jarenlang heb gewoond en dat iemand daar bij de aankomst van een bepaalden trein op mij wacht. De kondukteur opent de deuren en roept een station af, waarvan ik den naam nooit kan onthouden. Een paar menschen stappen uit, enkelen blijven zitten. Ik wil opstaan en mijn handtasch uit het net nemen. Onmogelijk, want al mijn leden zijn verlamd, en wat de zaak nog gekompliceerder maakt: de andere passagiers mogen mijn schande niet bemerken. Ik span me dus in, er heel onverschillig uit te zien en aan niemand mijn hopelooze situatie te verraden. Nu is het afschuwelijke, dat de trein een tamelijk lang oponthoud heeft en dat ik duidelijk de ramen moet zien van het oude huis, waarin ik zoo lang heb gewoond. Nog altijd zou ik kunnen uitstappen, denk ik bij mezelf, maar ik kan het niet. Nu worden de deuren dicht geslagen. Eerst hoor ik het fluitje van den kondukteur, daarna den toeter van den hoofdkondukteur, en ten slotte de lokomotief. Langzaam zet de trein zich in beweging. En ik zie nog steeds het huis... Stel je nu mijn gevoel voor!"

Hij stond op en ging naast Mary zitten:

„Ik moest je dergelijken onzin niet vertellen."

Zij had lang nagedacht:

„Nu ben ik werkelijk blij, dat je gaat."

Ferdinand boog zijn hoofd diep over haar schoot:

„Het is heerlijk, dat je dat zegt..."

Nu kon ze weer lachen:

„Je hebt nog rond twee uur den tijd, voor je op het Frans-Jozef-station hoeft te zijn. Zie je, ik ken de boheemsche treinen ook zonder spoorboek."

De zonderlinge verstarring tusschen hen beiden loste zich op. Zij kusten elkaar. Toch waren hun liefkoozingen tot den rand gevuld met de nerveuze spanning van het naderend afscheid.

II.

Thuiskomst in den vreemde.

Ferdinand trad den volgenden morgen uit het vuile provinciale hotel op de zonnige straat der kleine, landelijke stad. Het was midzomer, en Zondag.

Sedert hij gisteren de grens van zijn geboorteland overschreden had, leefde hij in een benauwende verlegenheid. Hij scheen zichzelf een man, die in een vreemde, afgesloten wereld is geraakt, waarin hij wel geduld wordt, maar niet opgenomen. Hij behoorde tot de overwonnen, ten val gebrachte klasse der heeren (ach, hoe weinig behoorde hij daar in werkelijkheid toe!); hij sprak duitsch, en ook zijn uiterlijk verried hem. Iedere blik der tolbeambten, die naar zijn pas vroegen; het gedrag der kondukteurs, kelners, kruiers schiep dezen afstand, hoewel niemand hem onvriendelijk bejegende.

Niets en alles was hier veranderd. Het waren dezelfde menschen, dezelfde straten, huizen, winkels, doch zij droegen allen een ander aanzien, dat sterk naar voren kwam. Bij nauwkeuriger waarneming kon men vaststellen, dat het geheele uiterlijke verschil met den vredestijd bestond in de brievenbussen, die niet meer zwart-en-geel, maar blauw-en-wit waren geverfd, in de nieuwe uniformen, in de gewijzigde staatsheraldiek boven alle ambtelijke gebouwen, en ten slotte in de postzegels der republiek, die in kiosken werden verkocht, op wier schild de tsjiboek-Turk van oud-Oostenrijk nog altijd zijn pijp rookte.

Kleinigheden, als overal! Doch welk een geweldige vernieuwing hielden zij in! Een beetje olieverf en 'n streekje lak, en een nieuwe wereldperiode was ingewijd. Was Ferdinand in plaats van hierheen naar Amerika gegaan, dan

had hij zich niet vreemder en meer verstooten kunnen voelen dan in dit land, dat zijn vaderland was, en onder dit volk, waartoe hij niet behoorde.

Den vorigen dag, dadelijk bij zijn aankomst, was Ferdinand getuige van een optocht geweest, die hem ontstemd had. Een nationale jeugdgroep, 'n gymnastiek- of sportvereeniging, ongeveer honderd man, trok in 't gelid en met militairen pas over het stationsplein. Een aanblik, dien men toen overal in Europa kon vinden.

Ferdinand was blijven staan. Bravo! Drie-en-'n-half jaar geleden zou dat 'n flinke marschkompanjie zijn geweest. Hadden daarvoor roof, moord en revolutie gediend? Vroeger marcheerden alleen de soldaten, die het moesten. Maar nu marcheeren al twaalfjarige kwajongens vrijwillig. En met hoeveel plezier dragen zij hun uniform! Mijne heeren, ge waart toch allen zoo overtuigde antimilitaristen? Al vergeten?! Rot de wereld weer samen? Wat moet zij anders doen? De mensch is een groepdier, geen kuddedier, een hongerige wolf in de wintersteppe van dezen tijd. Groepdieren zijn laffe roofdieren. Hun leven is op vechten ingesteld, maar zij vechten nooit afzonderlijk. Eén, twee — Rechts, links! Het ligt in jullie aard. En wij hebben gedacht, dat revolutie doorbraak van den geest beduidde. Waarheen zijn de menschen, zijn de gesprekken der zuilenzaal verstoven? Over zulke dingen spreekt niemand meer. Alleen het lichaam is van belang: beenen, armen, spieren, gymnastiek, estafette-wedloop, boksen. Aktiviteit en training van een troep wolven! Rechtsom keert! Tot berstens toe is alles vol van ijdele lichamen. Jullie god is de techniek. Heilige Alfred Engländer, arme geest in je cel! Hoe goed, dat je geen vermoeden meer hebt van dezen omzwaai.

Langzaam slenterde Ferdinand, toen de afdeeling verdwenen was, van het station de stad in, om 'n onderdak te zoeken. Daar het al donker was, zag geen huis en geen straat hem met de oogen van het verleden aan.

Vandaag evenwel — de diepe klokken der oude bedevaartskerk dreunden —: vandaag bracht zijn sterke herinneringskracht hem honderd dingen nabij. In zijn kinds-

heid en jongensjaren had hij hier vier- of vijfmaal over het marktplein geloopen, niet vaker. Hij meende echter met haast smartelijke duidelijkheid alle details der plek te herkennen. Een leelijke hoek sprong in een zijstraat van den brink uit, als 't ware zóó uit Ferdinand's eigen droomleven gehaald. De verglaasde baksteenen van dat huis vol kroonlijsten en de gouden cijfers van het jaartal 1890 waren hem welbekend. Den ijzerwinkel op den hoek kende hij zoo goed, alsof zijn weg hem dagelijks daarlangs leidde: hij wist reeds van tevoren, dat in de uitstalkast naast land- en tuinbouwgereedschappen en kolomkachels ook een roestige engel moest staan.

Onze zenuwen beantwoorden een dergelijk weerzien niet met ontroering of weeke gevoelens, zooals men vaak in boeken kan lezen. De mensch is het spook, is de terugkeerende doode van zijn eigen verleden. Het is een gedrukte, onverkwikkelijke toestand, waarin men ernaar verlangt en tegelijk zich ertegen verweert, in den dik met kroos begroeiden waterspiegel van het voorbije leven te worden gedompeld. Wie in een stad, waarvan hij allang vervreemd is, het huis opzoekt, waar hij zijn kinderjaren heeft doorgebracht, of het portaal van zijn vroegere school betreedt, kent die tweeslachtige emoties. Ze zijn zoo schuw en in den schemer behoorend, dat men het nauwelijks kan wagen, ze overeenkomstig de waarheid op te teekenen. In hen leeft een onvoldaanheid, zooals volgt op mislukte inspanningen; de angst, nogmaals voor een onoplosbare taak te worden gesteld; en een afkeurende verbazing erover, dat ons leven wel verbruikt is, het oude omhulsel echter onverschillig blijft bestaan, hoewel wij het eveneens aan wasdom en ondergang gebonden achtten. Bovendien broeien diep in het donker der ziel nog vage stemmingen, die samenhangen met onzen belachelijk korten levensduur en de onbillijke verdeeling der tijdwetten, die anders over menschen heerschen dan over dingen.

Die roestige engel bij voorbeeld grijnsde al een kwarteeuw lang, misschien nog veel langer, onveranderlijk. Ferdinand groette hem. Daar sta je onbeweeglijk, zonderling wezen,

onverkoopbare waar, sinds ik je als kind voor het eerst op je plaats zag en over je nadacht. Grauwe engel, welke aardsche taak is je opgelegd? Hoor je thuis op een kerkhof, of boven een bed met een hemel? Ik voor mij geloof, dat je geen enkele andere zichtbare bedoeling hebt, dan den tijd te weerstaan. Stellig hebben je patroons reeds vaak gewisseld en bezit je thans de kleinzoon van den man, die je gestalte vervaardigde, of misschien zelfs een geheel vreemde. Engel, de wereld is ten onder gegaan, en jij hebt het niet bemerkt. Wie niet uit vleesch en bloed bestaat, is als God. Misschien zien wij elkaar nog eens terug. Hoe komt het toch, dat jij zoo veel voor mij beteekent?

Ferdinand bekeek den engel zeer lang, tot zijn geheele wezen vervuld was met de zwartheid van een onbegrijpelijke huivering. Daarna betrad hij, zonder honger te hebben, het restaurant daar vlak bij. Hier had hij het laatst als achttienjarige alumnus met Barbara gezeten, voor hij van zijn verlof naar Weenen terugkeerde. De zaal was geheel onveranderd. Op den achtergrond stond nog steeds het biljart. Alleen de portretten van het oude keizerspaar boven de toonbank hadden plaats gemaakt voor het portret van den president. Dat alles nog hetzelfde was, boezemde hem 'n onaangenaam gevoel in. Hoe dwaas! Had het logement er evenwel niet meer gestaan, dan zou hij ondanks zichzelf bedroefd zijn geweest.

Na een half uur van beklemd peinzen kwam het bij hem op, dat hij om het doel van zijn reis heen draaide, dat hij een reden zocht, om den Zondag nog in deze plaats te kunnen doorbrengen. De van oudsher beroemde bedevaartskerk schoot hem te binnen, die hij na den dood van zijn vader 'n enkele maal, onheuglijke tijden geleden, met Barbara had bezocht. Deze kerk herinnerde hij zich nog maar heel vaag. Het sprak vanzelf, dat hij haar moest zien. Blij over dit uitstel begaf hij zich op weg.

Hij kwam bij de reeks kramen, waar nog altijd dezelfde vrome bijouterie der boeren lag uitgestald: beschilderde kaarsen, gebedeboeken, ingelijste spreuken, heiligenbeelden, amuletten, crucifixen van allerlei grootte, prent-

briefkaarten, presse-papiers, medaljons, tabakspijpen, opschik, het meeste versierd met de afbeelding van den bedevaartstempel. Voorzichtig, zooals arme lieden steeds doen, onderzocht Ferdinand zijn portefeuille. Het bedrag voor de terugreis schoof hij apart. Daarna begon hij te koopen. Het waren doorgaans waardelooze snuisterijen, die hij met groote haast inpalmde, zonder er zich rekenschap van te geven, of hij met dergelijke geschenken vreugde zou brengen. Een overstroomende drang, het verzuimde weer goed te maken, dreef hem, deze beuzelarijen der vroomheid uit te kiezen: een medaljon met de beeltenis der madonna, een klein ivoren doosje met ingelegd paarlemoer, en nog allerlei andere dingen, waaronder ook een rozenkrans. Ach, waarom had hij er in Weenen niet aan gedacht, geschenken mee te brengen? Mary wilde het niet gelooven, maar het besluit, waartegen zijn angst zoo lang had gevochten, was werkelijk zeer plotseling overwinnaar gebleven. Deze vrome inkoop nu ontsproot ook uit de bijgeloovige poging, God om te koopen, opdat niet gebeurd zou zijn, wat misschien allang gebeurd was.

Behoedzaam stak hij de breekbare pakjes in zijn aktentasch. Daarna besloot hij, niet de gemakkelijke serpentine van den Kalvarieweg te kiezen, doch de drie honderd zes-en-negentig steile treden der boetetrap. Die is korter, zeide hij tot zichzelf, alsof hij tegenover zijn eigen ziel niet in een tweeslachtige pozitie wilde komen.

In weerwil van den Zondag was hij op dit uur de eenige boeteganger, die zijn hart afbeulde en op de twaalf terrassen der zoentrap telkens snuivend bleef staan. Zelfs boven op het plateau voor de kerk waren vandaag slechts enkele geloovigen verzameld: de tijd scheen het wonderdadige beeld der moeder Gods niet welgezind. Trouwens: de hoogmis was reeds meer dan een uur voorbij.

Toen de koele schemer der kerk zich om Ferdinand heen sloot, die lichamelijk voelbare ruimte, welke van alle andere ruimten verschilt, gaf Ferdinand zich enkele sekonden over aan het zoo aangename bad in God. Slechts enkele sekonden. Want reeds onderzochten zijn blikken wanden,

gewelf, altaar, vensters en lantaarns. Middelmatig barok, dacht hij, jezuïtenkultuur van de provincie. Zonderling, hij dacht dat, of liever: een ontwikkeld heer in hem dacht dat, terwijl de werkelijke Ferdinand zelf zich over dien gekultiveerden heer ergerde. Hij vond dergelijke neuswijsheid taktloos, kon echter niet verhinderen, dat de schoolsche meneer er steeds overvloediger mee kwam aandragen, hoe meer hij zich ergerde. Voor den zilveren wereldbol met de slang bij voorbeeld moest hij aan Gebhart's paradijs-theorie denken. Tegenover de twee skeletten der martelaars kwamen zelfs anatomische gedachten bij hem op. Het was, alsof alles, wat Ferdinand de laatste tien jaar had beleefd, geleerd, gelezen, samenwerkte, om een wrevelige aanmatiging in hem te verwekken.

In den tegenstand tegen het naïeve heiligdom „kwamen de inentingspokken van het intellekt bij hem op". Dit woord stamt natuurlijk van Engländer. Zoo ongerijmd verwarren zich de innerlijke processen, dat Ferdinand, die kort tevoren (zonder zich bewust te maken, waarom) de drie honderd zes-en-negentig trappen van den boeteweg had bestegen, thans zijn tegenzin nauwelijks kon onderdrukken. Dat duurde intusschen maar weinige minuten; daarna ging hij vermoeid op een bank zitten.

Hij sloot zijn oogen. Nu moest hij eigenlijk bidden. Waar kwam die gedachte vandaan? Wanneer had hij het laatst gebeden? Neen, niet eens in de loopgraaf van Ferdinandowka 3! Halt, geen leugens tegen zichzelf! Hier en daar, wanneer hij ten einde raad was, kwam een woord aan God hem op de lippen. En verder: wat waren dan die plotselinge onbegrijpelijke vervoeringen, die hem menigmaal op de openbare straat, op zijn kamer, in een café, op wandelwegen, ja zelfs onder menschen aangrepen, zijn lichaam schokten en een heerlijken tranenstroom naar buiten dreven. Hoe ver was hij thans van die verrukkelijke geestdrift verwijderd! En toch herhaalde een stem in zijn binnenste voortdurend: Ik moest eigenlijk bidden.

Ferdinand wist nauwelijks meer, dat hij hier in dezen schemer als zesjarige jongen, naast Barbara knielend, al

eens de vergeefsche poging tot een gebed had gedaant papa en mama, kom toch, ik wil uw gezicht zien, om voor u te kunnen bidden. Evenmin echter kan men visschen me: de bloote hand vangen, als de schuwe schimmen der dooden... Ook thans wilde hij een gezicht oproepen. Het ontsnapte aan zijn machtelooze bezwering. Achter het roodachtig duister zijner gesloten oogleden joegen hinderlijke malligheden voorbij: schepen, auto's, gestalten van professoren, vrouwebeenen, pagina's van 'n boek, preparaten in spiritus, en totaal zinledige vormen en vlekken. Nog nooit waren zijn hersenen zoo onbekwaam tot koncentratie geweest, als nu. Een vijandige macht scheen die zotte stoet beelden te arrangeeren, om zijn kracht te verlammen. Ik moest eigenlijk bidden! Gekke gedachte! Hij gaf het op.

Hij zou vlug naar buiten zijn gegaan, als een zijgang hem niet had verlokt, de trap op te klimmen naar het muzeum. Wat was dat voor 'n lange galerij, wier muren tot het plafond toe vol schilderijen en trofeeën hingen? Een dergelijke folterkamer moet ik al eens meer hebben gezien. Waar toch? Ergens in 'n kasteel. Ik weet niet, wat er met mijn hoofd aan de hand is. Ik kan me absoluut niets herinneren....

Hij kwam voorbij de geofferde haarvlecht, die na zeventig jaar nog altijd blond was. Twijfelziek ontwaarde hij de krukken, prothezen, orthopaedische schoenen. Dat is iets voor mijn kollega's! De arts in hem roerde zich, die in bovennatuurlijke genezingen een bedrieglijke charlatanerie van den hemel ziet.

In sommige schilderstukken verdiepte hij zich langer. Een lokomotief snuift dreigend een geweldige rookzuil uit, op het punt, het argeloos op de rails spelende kind te verpletteren. Met een wijden, rooden muil springt de razende helhond op den reiziger los. Neerstortend van een huis in aanbouw blijft een steen angstwekkend boven het hoofd van den arbeider zweven. En telkens weer bedwingt de stralende hand der moeder Gods het duivelsche, bloeddronken gevaar: zij stuit de rook spuwende lokomotief, den woedenden hond, den boosaardigen steen.

Ferdinand kon zich van deze grotesk geschilderde tooneelen niet losmaken. Een dramatische macht ging er van uit, die met kunst niets gemeen had, en misschien juist daardoor zoo pakkend was. De ontwikkelde heer van daarnet meende, dat hier met slechte kleuren en in belachelijke vormen het eenvoudige, onmiddellijke effekt der primitieve meesters werd bereikt, alleen dank zij het daarbij passende naïeve geloof. Doch de ware Ferdinand, die nu weer tot kracht was gekomen, luisterde niet langer naar den ontwikkelden heer. In deze eerste schilderijenverzameling, die hij in zijn leven had gezien, liep hij nu opgewonden van het eene stuk naar het andere. Dat hij bekenden groette, wist hij niet. Maar hij zoog zich vast aan de menigvuldige scène's, niet anders dan een geboeid kind.

Ten langen leste besteeg hij, daar hij nu toch al zoo hoog was, ook nog den klokketoren. Hij streek met zijn hand over den donkeren mantel der wijd en zijd beroemde klok. Zij gaf niet den geringsten toon. Hoe laat was het? Zijn horloge was weg. Half twee, zoo niet later. Hij was alleen, geen andere kijklustige dook in de valdeur op.

Ferdinand trad naar een der torennissen en keek uit over het gele, zomersche land, waarvan de horizon heel ver in een blauwen nevel lag: je kon zelfs de peppellaan langs de rivier herkennen. Een prachtig uitzicht vandaag. Rechts moet 'n wat grootere plaats liggen; daar, natuurlijk! En iets meer naar het westen het bosch. Over de richting was hij niet in twijfel. Hij strekte zijn hand uit: daar!

Toen hij zich echter terugtrok, stonden enkele zweetdroppels op zijn voorhoofd. Het was ook warm genoeg hier. Daar klonk, zonder dat het hem opviel, zijn eenzame stem in de stil luisterende klokkekamer:

„Leeft zij nog?"

III.

Barbara leeft.

Ferdinand dwaalde al heel lang om de kleine hoeve, die

aan den oostelijken rand van het dorp lag. Dat hij niet binnentrad, was niet slechts uit angst voor een onherroepelijk bericht, doch beduidde ook een geheim ceremonieel, zooals wij ons in den strijd met het lot telkens weer opleggen. Hij mocht den drempel niet betreden, zeide hij tot zichzelf, zoolang niet een der huisgenooten naar buiten was gekomen: dat zou hem geluk brengen.

Toen Ferdinand 'n paar weken geleden bij het laatste eksamen zat en, terwijl zijn voorganger onder het mes was, op het vreeselijke oogenblik wachtte, dat de professor zich tot hem zou wenden, was zijn opwinding zoo groot, dat hij nauwelijks zijn leden voelde. Doch in deze opwinding gloeiden ook aktieve opwellingen van strijdlust! Hoe anders nu! Het was een wachten op het onveranderlijke: het een, of het ander. Zijn hart klopte onverdraaglijk. De onzekerheid vulde hem als een zwarte materie, waarin slechts enkele ragfijne metalen draden van hoop en blijdschap waren geweven.

Het moeilijkst was de tijd te verduren, die van sekonde op sekonde zijn tred verlangzaamde. Hij geleek op zekere instruktieve filmen, waarop voor de oogen van den toeschouwer een plant zich uit zaad tot knop en bloem ontwikkelt. Verborgen in een hoog korenveld staarde Ferdinand naar een klaproos, die hij had geplukt. Het scheen of de tijd, die hem zoo kwelde, oneindig langzaam in den harigen stengel opsteeg. Eindelijk bereikte hij het ronde vruchtbeginsel, maar reeds voor hij in de roode bloembladen geraakte, liet Ferdinand de klaproos vallen. De tijd openbaarde zich al net zoo in Ferdinand's eigen wezen, dat door de gespannen afwachting in een toestand van pijnlijke overbewustheid geraakte. Hij was voor hem als een reeks leege baringen: iedere sekonde was de moeder der volgende, die zij met smart ter wereld bracht. Geen lichtvoetig na-elkaar danste voorbij, neen, het lijdende moederschap van een eeuwig uit-elkaar-ontstaan vulde het universum. Zelfs de kontraktie van zijn hartspier, die hij nu zoo duidelijk gevoelde, was hetzelfde proces als de barensweeën...

Nu waagde hij zich, eindelijk, in den kleinen voortuin.

De stamrozen waren niet verdwenen, de hooge zonnebloemen straalden. Onverschillig speelde de bonte glazen bol met zijn spiegelbeeld. Daar trad iemand het huis uit.

Het was een man, dien Ferdinand bij een vluchtige beschouwing 'n ouden boer zou genoemd hebben. Dat zou echter geheel onjuist zijn geweest, want ondanks ingevallen wangen, kleurlooze bruinige huid, scherpe jukbeenderen en wiegelenden gang was deze man maar drie jaar ouder dan Ferdinand, die zichzelf nog steeds als 'n onvolgroeiden knaap voelde.

Franta bleef plotseling staan. Met een gemaakten glimlach trad Ferdinand op hem toe en reikte hij hem de hand. Niet zijn oogen, alleen zijn instinkt herkende in dezen verouderden man den speelmakker uit zijn jeugd:

„Hoe maakt u het?" vroeg hij verlegen.

De man toonde noch verbazing noch bizondere vriendelijkheid:

„Nu, dat gaat zoo'n gangetje..."

Het gesprek werd voor Ferdinand al moeilijker:

„We hebben elkaar in lang niet gezien," begon hij opnieuw.

Franta gaf met 'n stomme handbeweging te kennen, dat zoo'n tijdruimte niet te berekenen was.

„En de heele oorlog ligt er tusschen," zei Ferdinand, die dit overvloedige thema als vasten grond betrad: „u hebt van alles doorgemaakt, heb ik gehoord."

Doch ook de oorlog maakte Franta niet spraakzamer:

„Nu ja... dat zal wel..."

„U bent als gevangene in Rusland geweest, niet?"

Franta streek peinzend met zijn zwarte werkhand over zijn snor, en stelde de juiste toedracht vast:

„We waren in Siberië."

„Daar hebt u den krijgstocht der tsjechische legioenen tegen de Bolsjewiki meegemaakt! Een heele ondervinding!"

Maar Franta sprak de rustige woorden:

„Een heele ondervinding? Bij 't leger is 't altijd 't zelfde. Ten slotte wordt de mensch 'n verstokte ijzervreter."

Na deze voor hem overmatig lange redevoering werd

hij met zijn woorden weer even karig. Ferdinand waagde de groote vraag nog altijd niet. Krampachtig poogde hij haar uit te stellen, of het antwoord aan het toeval over te laten. Hij keek naar Franta's leerachtig, gerimpeld gezicht. Drieen-dertig jaar, dacht hij. Het is, alsof je met 'n boom praat, nee, met 'n brok aarde. Hij doet maar, alsof 't niets te beduiden heeft gehad, maar heel Siberië draagt hij in zijn gezicht:

„En wanneer bent u teruggekomen?"

Franta rekende bedaard uit:

„In twintig, ja dat klopt, in April."

„Dan ben ik eigenlijk maar 'n klein kind, bij u vergeleken!" riep Ferdinand.

Hiermee was de stof uitgeput. Een stilte viel tusschen hen, waarin de tijd scheen te kruipen; het maakte Franta niet nerveus, doch greep Ferdinand hevig aan. Eindelijk bekende hij luchtig:

„Ik ben maar weer eens hier gekomen. Heb mezelf na m'n laatste eksamen vakantie gegeven."

De opmerking had niet veel zin, als men bedenkt, dat hij het laatst in 1910, nog in diepen vrede, in de grijze oudheid dus, Barbara had opgezocht. Franta maakte hem hier geen verwijt van. Hij stak z'n pijp in den mond en zwaaide zijn zak, dien hij tot nu toe over den arm had gedragen, over zijn schouder:

„Ik moet nu naar de mijn," legde hij uit, „en kom morgen pas terug. Maar de vrouw is binnen, en tante."

Bedachtzaam ging hij het huis weer in, en alsof het 'n heel alledaagsche mededeeling gold, riep hij met trage stem:

„Tante! de jonge heer is gekomen!"

Daarop nam hij kort met 'n handslag van Ferdinand afscheid, die hem nakeek. Terwijl de mijnwerker op zijn gemak voortwandelde, kreeg zijn rug een aarzelende en wantrouwige uitdrukking. Het leek, alsof hij ieder oogenblik wilde stilstaan en om zeer bepaalde redenen omkeeren. Ferdinand staarde hem wel na, doch zag niets. Het bewustzijn „Barbara leeft" verspreidde zich door zijn leden als een weldadig stroomende vermoeidheid, doch ook de

angst voor de ontmoeting, de angst voor liefde, groeide en groeide.

Er was nog geen halve minuut verloopen, toen de oude vrouw in de deuropening stond. Zij strekte heur armen niet uit. Zij stiet geen kreet uit. Rustig stond zij daar, en glimlachte. Het was eigenlijk geen rechte glimlach, doch eer een knipoogen, een pinkend afweren van licht, dat pijn doet. Ook Ferdinand verroerde zich niet.

Was het Barbara? De kaarsrechte gestalte van zijn kindermeid, die hem vroeger groot had toegeschenen, was gebogen als een boom, wiens leven ten einde loopt en die nu met zijn kruin de aarde weer zoekt, waaruit hij komt. De linker schouder der oude vrouw was hoog opgetrokken en naar voren gestulpt, de rug had zich tot een bult gekromd, de linker arm hing er slap en onsymmetrisch bij. Zij kon haar hoofd niet meer rechtop dragen en hield het met een kinderlijk, smeekend gebaar opzij. In haar vroeger zoo ernstig gelaat hadden zwakte en ouderdom een uitdrukking gemodelleerd, die als listige schalkschheid aandeed. En dan: zij was zoo klein geworden. Tusschen haar kromme schouders en de opgetrokken heup zat de romp van een kind.

„Ik ben 't, Babi," zeide Ferdinand, waarop zij nog steeds geen geluid gaf en slechts haar oogen met de hand beschutte, hoewel zich juist een dikke wolkenmassa voor de zon schoof. Plotseling echter kwam zij bevend van de stoep af en liep zij op hem toe. Het was een wonderlijk geluidloos voortglijden, zooals van nachtdieren. En ook beschroomd.

Ferdinand hield het klein geworden, lichte wezen in zijn armen. Langzaam werden haar oogen rood. En nu herkende hij in deze grauwe wangen weer de hoedster van zijn kindsheid: Barbara. In zijn voorstellingen had hij telkens uitgedacht, hoe hij zijn hoofd tegen haar borst zou leggen. Nu gebeurde het omgekeerde. Doordat zij zooveel kleiner was dan hij, leunde zij tegen hem aan. Anders ging het niet. Maar nu veranderde ook de geheele verhouding tusschen Ferdinand en Barbara: nu was zij het kind en hij de beschermer. Diep moest hij zich tot haar overbuigen. De schedel der oude vrouw geurde nog altijd licht naar edel

morellehout; op haar zwarte bloeze was de donkere broche gestoken met het kleine ivoren snijwerk, die papa, de kolonel, haar eens met Kerstmis had geschonken.

Het eerste, wat Barbara zeide, was een uiting van bezorgdheid:

„Maar ik heb me heelemaal niet voorbereid..."

Ferdinand verwachtte, dat de schokkende opwinding, waarvoor hij zoo had gevreesd, nu over hem zou komen. Doch er kwam totaal niets. De hevige ontroering van daar straks had plaats gemaakt voor een leege ontspanning. O eeuwige argwaan! Er bestaat geen heden: ieder beleven is een vorm der herinnering.

Daarna zat hij in het vertrek, dat zijn droomtaal „de kamer van den mijnwerker" noemde. Waarachtig: van de hooge eikenhouten kast keken nog steeds de kristallen neer, twee groote klompen dragoniet en looderts. Rusteloos gleed Barbara door 't vertrek:

„Ik ben heel gezond," verontschuldigde zij zich. „Sinds twee jaar heb ik maar 'n beetje rheumatiek, maar dat hindert niets, al heeft 't mij ook niet mooier gemaakt. Wat doet dat er toe bij 'n oude vrouw? Goddank, ik kan werken, en nog net als vroeger..."

In haastige verwarring probeerde zij 'n paar sleutels, voor ze den juisten vond, om de paradekast te openen. Daarna haalde ze blank tafellinnen te voorschijn, waarbij haar nu onzekere handen allerlei verwarring aanrichtten. Ze had werk genoeg, alles weer in orde te brengen. Daarbij somde ze overluid op, wat ze wel en wat niet noodig had.

Ferdinand besloot, zijn geheele schuld door een halve leugen te rechtvaardigen:

„Ik ben nu pas naar je toe gekomen, omdat... Weet je, eergisteren heb ik mijn artseksamen gedaan. Ja, nu ben ik geneesheer. Laat genoeg. Toch heb ik er spoed achter gezet, zoo goed ik kon. Je kunt je voorstellen, hoe veel ik in deze jaren heb moeten studeeren. Lange jaren, en geen dag zonder zorgen. Ik heb heel wat narigheid gehad. Behalve studeeren heb ik immers ook nog m'n brood moeten verdienen. En daarvóór, mijn god, daarvóór..."

De ware grond van zijn verzuim was zoo onuitsprekelijk verward. Al schold hij zichzelf menigmaal voor 'n kouden, harteloozen schurk uit, toch wist hij wel, dat niet vergeten de schuld droeg, maar niet-vergeten. Hoe kon hij dat duidelijk maken! Barbara begeerde echter volstrekt geen verklaring en geen verontschuldiging. Zij legde zacht haar kleine harde hand op zijn wang:

„Ik heb altijd wel geweten, dat u komen zou, als u kon."

In haar beweging en in deze woorden lag een diepte verborgen, die hem deed vermoeden, dat zij veel meer van hem wist en begreep, dan hij gedacht had. En nu pas klonk de onmerkbare schaduw van een zwak verwijt:

„Ja, als je al vijf-en-zeventig bent..."

„Vijf-en-zeventig," herhaalde Ferdinand, alsof hij verrast was.

„Dat kunt u wel narekenen," zeide ze, doch ze ging niet zoo ver, uit dit getal de benauwende konkluzie te trekken, waarvoor Ferdinand nog 'n half uur geleden had gesidderd. De angst, dat ze er niet meer zou zijn, was immers de oorzaak geweest, waarom hij haar al jaren lang niet meer schreef. Door het noemen van haar leeftijd wees zij onduidelijk en terloops op haar dood, zonder haar pleegzoon tot eenig bezwarend gevoel te verplichten. Een dergelijke fijnheid lag in Barbara's aard.

Nu rammelde ze met tafelgerei en daarbij ontging 't haar, dat de vrouw van haar neef de kamer was binnengekomen. Ferdinand stond voor de vreemde boerin hoffelijk op, die, van haar kant verlegen, bleef staan. Barbara keek op. Ofschoon zij als weduwe van een vorstelijken kamerdienaar heel goed wist, hoe het hoorde, noemde zij toch den naam van den gast niet: heimelijke ijverzucht, dat haar Ferdinand, haar pleegkind ook nog met andere menschen hier in huis zou moeten spreken, maakte haar kwaad. De nicht kreeg hoogmoedige en harde oogen te zien, en zij kreeg ook de anders zachte stem der oude vrouw op een strengen, bevelenden toon te hooren:

„Loop naar het dorp en haal bij koopman Macak een

kilo kersen! Maar je hoeft je niet te haasten. Voor ik met het deeg klaar ben, duurt 't nog 'n tijdje."

De verlegen boerin was blij, een voorwendsel te hebben, om te verdwijnen. Ferdinand voelde zich gedrukt, dat zijn bezoek onrust in de familie bracht, en zei daar iets van. Barbara maakte een geringschattende beweging:

„Laat ze naar de maan loopen. Ze gaat veel te prat op haar rijkdom."

Hij vernam nu, dat Franta na den dood van zijn ouders een „rijke" had getrouwd, de eenige dochter van een grooten boer. Ze zou eens veel erven, hoewel haar vader noch haar noch Franta eraan liet ruiken en liever dure boereknechts betaalde. Het feit van den toekomstigen rijkdom scheen Barbara niet bepaald met vriendelijke gezindheid jegens de erfgename te vervullen. Het was duidelijk voelbaar, dat de oude meid in het huis van haar neef een hooge achting genoot en, hoe gebrekkig zij ook werd, tegenover de jonge vrouw haar heerschende pozitie wist te handhaven.

Een uur geleden nog had Ferdinand gedacht, dat hij nauwelijks tegen de stormachtige gevoelens van dit weerzien zou opgewassen zijn. En nu reeds bleef het gesprek bij onverschillige dingen en was het hem te moede, alsof deze kamer een plek was, waar hij jaar-in, jaar-uit dagelijks zat. De zoo sterk veranderde oude vrouw scheen hem nu reeds gemeenzaam. Hoe wonderlijk, dat ook het heilige, het onvervulbare, eenmaal in het leven geroepen, vanzelfsprekend en gewoon werd!

Barbara gedroeg zich steeds onrustiger. Het was al laat, zei ze. Ze haalde hem naar de keuken, en glimlachte veelzeggend. Ze strooide nu meel op een deegplank, hoopte het opeen tot een berg, holde een krater uit in den top, wierp de dooiers van drie eieren in de holte. Daar voegde ze een groot stuk boter aan toe en vermengde deze drie oerelementen der keuken, meel, boter, eieren, tot een gele vette deegmassa, die zij al dunner en fijner kneedde.

Dit procédé herinnerde Ferdinand zich nog precies. Nu wist hij ook, dat de nicht was uitgestuurd, om de kersen voor zijn lievelingsgerecht te halen. Hij zat naast Barbara

op een keukenkruk, zooals eens als kadet, wanneer hij haar in haar diensten opzocht. Bewonderenswaardig ging haar het werk af, ondanks haar zwakheid en gebrekkigheid. Wel moest ze haar hoofd scheef houden, doch al haar bewegingen waren even flink en zeker, als in haar besten tijd. Het is altijd een troostrijk gezicht, wanneer een mensch bewijst, dat zijn kunst ook op hoogen leeftijd niet verflauwt. Ferdinand zag haar vlugge handen met de uitpuilende aderen heen-en-weer vliegen:

„En hoe heb je het gehad, Babi?"

Zij onderbrak haar bezigheid niet:

„Mijn hemel, de dag moest langer zijn. Er is zoo veel te doen. Hij is nooit thuis. En zij? Een verwend nest! Geen hand uitsteken, maar altijd 'n bonbon in haar mond. Een fijn popje. Als haar vader naar de stad rijdt, spant hij 'n landauer in, als een heer. Nu, ik moet vaak ook nog voor den stal zorgen. In 's hemels naam dan maar, zoolang ik me nog bewegen kan... Ze zullen nog 's verbaasd kijken. Vorige week, op Drievuldigheidsdag, komt ze naar me toe. Kijk 's, tante, je beult je af; we kunnen voor 't grove werk best 'n meisje nemen... Toen heb ik haar eens op 'r nummer gezet. Wat, zeg ik, 'n sloddervos in huis, zoo'n vrouwmensch dat lui rondhangt en je maar in den weg zit! Als je haar den rug toe draait, heeft ze haar vinger òf in den neus òf in den boterpot. 's Avonds knijpt ze er uit en dan trekt ze den heelen nacht met jongens op. En dan steelt ze nog op den koop toe. Nee, nee, dat soort ken ik, ik heb heel wat ervaring. Liever doe ik alles alleen..."

Ze was heel korzelig geworden, maar moest na 'n poosje lachen:

„Wat vertel ik u toch voor onnoozelheden, u, een geneesheer!"

En zij besloot:

„Nu, werk is er dus, God zij dank, genoeg. Daar heb ik niet over te klagen. En verder? Ik kom nauwelijks meer de deur uit. Ben immers oud en voor het geklets der andere oude vrouwen interesseer ik me niet... Nu ja, Zondags ga ik naar de mis. Maar dat is dan ook alles."

Op de plank lagen twee mooie, gele plakken deeg. Barbara nam 'n kleine handvol meel en strooide het over haar werk. Een oude, overbodige gewoonte. Zoo gaat een schilder voor het laatst met zijn penseel over het voltooide stuk, niet om iets te veranderen of te verbeteren, doch alleen, daar hij moeilijk van zijn werk kan scheiden. Terwijl zij nu het deeg in gelijkmatige schijven sneed, voerde Ferdinand afzonderlijk een stomme samenspraak met een doode, met den dichter Gottfried Krasny. Mijnheer Krasny, zeide hij, ik geloof, dat uw opvatting van arbeid, uw anti-arbeidsovertuiging, totaal valsch is. De arbeid zou toch juist een vorm van goddelijke genade kunnen zijn. Hebt u ooit gehoord, dat in 'n gevangenis aan de gestraften als belooning voor goed gedrag de arbeid ontnomen wordt? Het ontnemen van arbeid geldt daar toch voor een der zwaarste kastijdingen, niet waar? —

Barbara was gereed en ging, vermoeid, zitten.

Nu haalde Ferdinand slechts met 'n matig goed geweten de gewijde kleinigheden uit zijn zak, die hij gisteren had gekocht:

„Het heeft niet veel om 't lijf... alleen maar om wat voor je mee te brengen. In Weenen had ik geen tijd meer, want gisteren morgen wist ik nog niet, dat ik gaan zou..."

Hij had geen slechte keus gedaan: een kostbaar geschenk zou voor Barbara geringer vreugde zijn geweest dan de rozenkrans, dien hij bracht. Haar vroomheid had door oorlog en omwenteling niet geleden, kon ook niet lijden, daar zij niet van inzichten en stroomingen der wereld afhankelijk was. Men ademt de lucht, denkt er niet over na. Een kleine opmerking bewees intusschen, dat ook deze rustige ziel door den storm van voor haar onbegrijpelijke gebeurtenissen enkele twijfelingen en eenig hartzeer had moeten ondervinden. Zonder dat Barbara verbittering tegen den nieuwen tijd aan den dag legde, scheen zij toch met smartelijk heimwee aan het verleden gehecht:

„Ja... vroeger was 't anders..."

„Hoe bedoel je dat, Babi?"

„Nu, ik bedoel, alles..."

„Ik geloof dat je aan de politiek bent gaan doen en aan de nieuwe regeering denkt."

„Nee, nee, hoe kan ik daarvan praten. Daar begrijp ik niets van. Onze prezident is een beste man en heel schrander. Denk je maar 's in: 'n oude man, verlaten in de wereld, en toch heeft hij alles alleen tot stand gebracht, zoo zegt men."

Nu dempte zij voorzichtig haar stem:

„Maar ik weet niet, wat de menschen willen. Keizer Frans Jozef heeft toch 't beste met ons voorgehad . . ."

„De oorlog," zei Ferdinand, in de ruimte, daarmee 'n onduidelijk antwoord gevend op alle vragen. Barbara evenwel zuchtte heel beslist:

„Ja, de oorlog is de schuld."

Tusschen Barbara en Ferdinand was het woord geen levenselement. Zoo kwam het, dat hij er nu al met inspanning over nadacht, wat hij haar zou kunnen vertellen. Maar wat viel er van het verleden te vertellen? Er bestond geen brug van zijn leven naar het hare. En dit feit gevoelde hij in dit uur niet als een „hooger staan", doch als gebrek en onreinheid van dit leven.

Barbara was opeens heel nerveus geworden. Zij keek telkens weer schuw uit het raam. Het werd duidelijk, dat een belangrijk besluit haar bezig hield. Eindelijk legde zij haar vinger op haar mond, alsof zij zich door vijandige luisteraars omsingeld voelde, en fluisterde:

„God weet, wanneer we weer alleen in huis zijn . . ."

En zonder een woord, om (ook al waren er geen menschen) zelfs onzichtbare wezens niet in vertrouwen te hoeven nemen, gaf zij Ferdinand een teeken. Hij zag met verbazing, hoe vlug haar krom getrokken lichaam de oude steile trap opklom, die naar den zolder leidde. Stommelend volgde hij haar.

Onveranderd vond hij de kamer, waar hij als kadet en alumnus had geslapen. Alleen de oude, met wasdoek bekleede sofa bleek opgeruimd: op de plaats daarvan stond Barbara's ijzeren ledikant, geen hoog opgestapeld boerebed, doch de smalle legerstede der dienstmeiden. Op de tafel zag hij in een diep bord een stijfgevlochten

kransje van weidebloemen. Hier was de geur van morellehout, hoe licht hij ook bleef, verdicht tot een mystiek aroom. De naakte leegheid van het kamertje en het zuivere wit der muren pasten wonderbaarlijk bij dit aroom en openbaarden de geheime macht, die zich in Barbara's persoon verborg. Hier in haar eigen domein was zij een ander. Het erbarmelijke, misvormde omhulsel der oude vrouw omsloot haar slechts als de betoovering een fee: daarachter straalde een sterk en buitengemeen wezen.

Schuchter stond Ferdinand daar, alsof hij op dit oogenblik aan zijn kindsheid ontgroeide en nu pas zijn pleegmoeder leerde begrijpen. Het vergaat den menschen in den regel met hun ouders niet anders, die tot een bepaald tijdpunt slechts figuranten der gewoonte blijven, voor ze in het oog hunner kinderen een bloedeigen leven mogen krijgen. Hier kwam echter nog een bizonder inzicht bij: Ferdinand vermoedde, dat de oude meid, aan wie hij daarnet niets van zijn leven kon vertellen, duizendmaal meer van hem en zijn lot begreep, dan hij zelf en zijn zoo psychologische vrienden.

Barbara knielde voor een zwarten, houten koffer. Het was dezelfde roerend oeroude kist, die hij nog goed kende. Het deksel klapte op en nu werd de eigenaardige geur sterker, vermengd met den klammen reuk van gesteven ondergoed.

Plotseling hield Ferdinand een tamelijk groot en heel zwaar zakje in zijn hand. Het was een ding, dat je juist nog op de palm van je hand kon wegen. In zijn verrassing begreep hij eerst volstrekt niet, wat die witte buidel beduidde.

Thans zeide Barbara, vandaag voor het eerst, „jij" tegen Ferdinand:

„Het is voor jou. Ik heb 't opgespaard vanaf den dag, dat de kolonel is gestorven. Niemand weet het. Heb mij ook niet laten bedotten."

Ferdinand staarde haar ontsteld aan. Nu gevoelde zij de verplichting, zich te rechtvaardigen:

„Ik heb 't alleen voor jou gespaard. En stuk voor stuk daarin gestopt. Want op spaarbankboekjes heb ik nooit vertrouwd. Niet eens op papieren geld. Zie je nu wel,

hoe slim ik ben? De anderen hebben alles verloren en ik heb 't behouden. Maak je niet bezorgd. Wat ik noodig heb, dat heb ik, tot mijn laatsten dag en nog voor de begrafenis ook. En Franta? Zij is immers rijk. Haar vader, die domme boer, moet met 'n equipage rijden. Nee, nee, dat is niets voor Franta. Het ergert me al, zooals ze voortdurend om den koffer rondsluipen. Die zullen nog eens verbaasd staan! Ik ben hun niets schuldig. Ik werk en draag bij, meer dan mijn deel. Voor hen heb ik 't niet opgespaard, alleen voor jou. Ik heb vast geweten, dat je komen zou, en heb me dus geen zorgen gemaakt. Het is van jou, want jij staat me het naast op de wereld. Wat gaat m'n neef mij aan? Neef, dat is 'n verre verwantschap. Hij heeft 't niet noodig. Maar al had hij 't noodig: jij bent mij de naaste. Voel je niet bezwaard. Ben je nu niet een geneesheer? Jij hebt 't noodig. Een arts moet toch een wachtkamer inrichten en instrumenten koopen. Ik verzeker je: dat brengt heel wat onkosten met zich mee. En waarom zou je erop moeten wachten! Dat levert dan per slot maar moeilijkheden op. Je hebt nu je goede jaren. Ik ben blij, als het 't huis uit is. En God weet, of je ooit terugkomt..."

Ferdinand stond daar nog altijd radeloos. Niets kon hij uitbrengen, dan een:

„Maar dat gaat toch niet."

Barbara gebaarde zich als een wanhopige:

„Doe niet zoo dwaas... Hoor je daar iets? Ik geloof, dat ze al terug is... Gauw, gauw... Het was immers altijd voor jou alleen bestemd en voor niemand anders. Zou ik anders op 't idee gekomen zijn, te sparen? Ik, een alleenstaande vrouw? Op den sterfdag van je vader ben ik begonnen. Het is rechtmatig jouw eigendom... Ik hoor dat luie opgeblazen wicht al in de keuken; zoo dadelijk komt ze ons bespionneeren... Waar wil je 't wegstoppen? Mijn hemel, in je broekzak? Daar kan 't misschien heelemaal niet in. In die tasch? Ja, ja, stop 't in je tasch. Maar laat die nergens liggen! Wat kijk je toch? Komt ze al naar boven?"

Ferdinand zocht naar een plek, waar hij den zwaren buidel met munten kon verbergen. Op dit moment kwam

de nicht beneden met veel lawaai naar binnen. Barbara kreeg een schok en siste:

„In je zak ermee, gauw, gauw!"

Ferdinand, die zelf geschrokken was, deed gehoorzaam den buidel in zijn broekzak verdwijnen, wat minder opviel dan Barbara had gevreesd. Zij veroorloofde hem niet, aan het woord te komen. Ademloos van verwarring fluisterde ze:

„Je zult nu stellig een wandeling willen maken. Ik heb ook nog veel te doen ... het vleesch brandt nog aan ... En zij loopt te luistervinken, in plaats van de aardappels op te zetten ... De kersen ... Alles komt op mij neer ... Als je ver genoeg van huis bent, stop 't dan in je tasch. Je moet je tasch meenemen. Ga nu wandelen ... het is mooi weer vandaag en niet te zonnig ... wel wat zwoel ... Na tafel zal 't wel onweer worden; dat voel ik aan m'n rheumatiek. Kom tegen etenstijd terug. Een uur zal 't nog wel duren. Vergeet de tasch nu niet ... en blijf niet te lang weg!"

Zij had hem in haar angst voor de nicht al de deur uit gedrongen. Doch haar laatste woorden brachten haar weer tot de werkelijkheid. Zij hield hem vast. Haar verschrompeld gezicht gloeide van trots. Met beide armen trok zij hem naar zich toe en tegen haar wang. Hij gevoelde, hoe die vochtig werd. Nu liet ze hem los, fluisterde nogmaals bevelend:

„Ga nu wandelen!"

IV.

Goud, diepe flauwte, vlucht.

Nu ging Ferdinand wandelen, zooals Barbara van hem had geëischt. Doch hij slenterde niet doelloos voort, maar schreed langs den weg, die naar de rivier moest leiden, gelijkmatig en breed als een mensch, die op een bepaald punt wil uitkomen. Hij had zich moeten inspannen, om een anderen gang aan te nemen, want deze marschpas maakte hem prettig vrij van zichzelf en verleende hem de rust van een automaat.

Toen hij meende, al heel ver van het kleine huis verwijderd

te zijn, haalde hij, ook hierin gehoorzaam aan Barbara, den witten buidel uit zijn zak, om hem in de aktentasch te stoppen. Hij maakte den dubbelen knoop los en greep, zijn pas slechts weinig inhoudend, in het zakje. Een handvol metaal. Louter gouden munten: twintigkronenstukken, oude dukaten, en ook 'n paar groote gouden talers van honderd kronen.

Wanneer men bedenkt, dat in deze jaren van geldvernietiging de banknoten zelfs nog beneden hun waarde aan papier daalden, zal men begrijpen, dat een stapel goud fantastischer indruk maakte dan de schat uit een sprookje, legendarischer, onwerkelijker dan de opstanding der dooden. Goud, dat was een zeldzaamheid; goud, dat bestond niet meer. De oorlog had het nog begeeriger opgeslokt, dan bloed. Goud was geen devies met een hoogen koers, waarvoor men bergen binnenlandsch papieren geld kon koopen: goud noteerde niet, goud was het geheimzinnige, onbesmette relikwie van een lang vervlogen, van een haast bovenaardsche onveranderlijke waarde.

Ferdinand hield nu deze relikwie van bovenaardsche, onveranderlijke waarde in zijn hand en hij was ervan overtuigd, dat geen sterveling in deze landen op het oogenblik iets dergelijks het zijne noemde. Geen moment dacht hij eraan, dat dit geld was, een gewoon ruilmiddel ter bevrediging van zijn behoeften. Het was niet *geld*, het was *goud*.

Terwijl het fatum aan alle menschen het loon voor hun arbeid had ontroofd en het had vernietigd, was Barbara uitverkoren, om heur aardsche zwoegen in eeuwige, de tijden overlevende valuta te mogen omzetten. Haar arbeid was gered. In den buidel hier lagen de vele duizendtallen uren, die zij voor het fornuis had gestaan, vaatwerk had gewasschen, het zeil had gedweild en met was geboend. Hier lagen de lange nachten, die zij zorgend aan het ziekbed van vreemde koortsige kinderen had doorgebracht, zonder in te dutten; in dezen buidel zaten de tallooze vroege uchtenden, als zij het eerst in het slaapdronken huis opstond om melk te nemen en versch brood; de leege Zondagen waren hier, waarop zij zich ook het kleinste genoegen had ontzegd,

om al haar werken en leven in deze erfenis voor Ferdinand te kunnen vermunten. Zij vertrouwde op geen spaarkas en op geen bank. Rente was voor haar een onnatuurlijk, dubbelzinnig begrip. Met het zuivere instinkt van een oerwezen uit eenvoudiger eeuwen gevoelde zij, dat papier toch maar papier was. Zoo was het haar en haar loon gelukt, onberoerd te blijven door de groote spottende waardevernietiging van het heden.

Ferdinand telde de som niet, die voor hem immers geen som was, maar een ondeelbaar geheel, Barbara zelf. De afzonderlijke goudstukken glansden blank als nieuw geslagen. Hoe vaak moesten ze wel gepoetst zijn in heimelijke nachten, wanneer de nieuwsgierige nicht sliep! Zuiver kwam de stempel uit, de naar den trant der Caesaren met laurier bekranste kop van den ouden heerscher.

De zoon van den kolonel had nooit van den heerscher en diens staat gehouden, want de staat was voor hem een harde, liefdelooze meester geweest: kadettenschool, majoor Krispin, de sergeant-majoor-instrukteur, het alumnaat, slechte voeding, sjofele kleeding, gevangenisleven; dan weer kazerne, oorlog, kazemat, doodvonnis, Steidler, Ferdinandowka 3, hospitaalstank —: dat alles was de staat. Die verdiende geen liefdevol herdenken. En toch was het Ferdinand nu, alsof hij in den linnen buidel het zuiverste extrakt droeg, de edelste essence van het verzonken rijk.

Hij was er wel niet goed behandeld, maar toch thuis geweest. Tegenwoordig bezat hij slechts een pas, maar geen vaderland.

De volkeren en de klassen, botte elementaire machten, de Giganten der grieksche sage, balden de vuisten, om opnieuw hun bestiaal strijdgebrul te doen weerklinken. Hij evenwel, de zoon van den oudoostenrijkschen officier, behoorde tot geen dier elementaire grootheden. Om hun gevoeligheden, hun bronstige woede, hun wraakzucht en verwarden haat bekreunde hij zich niet. Zijn soortelijk gewicht was lichter dan dat van alle andere menschen. Hij behoorde tot geen volk en geen klasse. Politieke woorden: spiegelgevecht, waarachter de toornige oerdrift lag van ver-

bitterde belangen met het merkteeken van een leugenachtig ideaal. De spiegelplaat van zijn leven was met zulke dampen niet beslagen, want geen belang trok hem omlaag. Hij stond er geheel buiten, hij was mateloos vrij. En juist daardoor leefde hij zoo geweldig.

Was het 't bewustzijn van zijn vrijheid, dat nu dit stormachtige gevoel in zijn lichaam verwekte? Hij rende vooruit als een rad, dat te weinig wrijving heeft.

De klare, stralende Junidag was met één slag verduisterd. De wereld nam de kleur der benauwde zwoelheid aan, die haar nu gebiedend vervulde. Het krachtige „ja" van alle dingen veranderde in slappen twijfel. De korenzeeën, de felle vlekken der korenbloemen en roode papavers, de haagroosjes, de rozebottels langs den weg, het schelle geel der dotter- en moerasbloemen in de waterrijke weiden, het fijne violet der klavervelden, de boschrand, waarboven nog enkele sekonden geleden een lucht had getrild als boven onzichtbaar brandende kaarsen; de wijd en zijd verstrooide boomkruinen in de verte, gelijkend op spookachtige *ballons captifs*, die aan hun anker rukken —: dit alles was nu afgestompt en neergedrukt.

Slechts met moeite kon Ferdinand zijn loop remmen. Hij had geen horloge. Het is stellig al heel laat geworden. Om godswil, ik moet terug.

Nauwelijks was deze aanmaning opgekomen, of een vreeselijke contra-stem lokte:

„Moet ik terug? kan ik terug?"

Neen, neen!! Zijn geheele wezen sidderde onder dit meedoogenlooze antwoord. Waartoe Babi nogmaals zien? waartoe nogmaals met haar spreken? Wanneer ik bij haar ben, verwijder ik mij. Wanneer ik mij verwijder, ben ik bij haar.

Wreede gedachte! Had *deze* liefde geen organen, geen taal, om zich uit te drukken? Ferdinand rende al verder. Nu zag hij Barbara voor zich. De tafel in de kamer van den mijnwerker was allang gedekt. Onrustig inspekteerde zij de pannen, trok ze naar voren, heur hand met de schort beschuttend, schoof ze weer opzij. De gesmolten boter dreigde te verschalen. De nicht trok al 'n spottend gezicht. Barbara

verwaardigde haar met geen woord en ging voor de huisdeur staan, om naar Ferdinand uit te kijken. Haar gestalte verwaasde: zij was het rechte beeld dat hij tot nu toe in zich had gedragen, en zij was het gebogen beeld, dat hij vandaag pas had leeren kennen.

Wat doe ik toch? Ik moet immers op tijd voor het eten komen!

Barbara's wachten drukte loodzwaar op zijn hart. Hij keek om. Was dat de richting, waarin hij in zig-zag langs alle mogelijke paden al te ver van het dorp was afgedwaald?

Een flauwe klokketoon luidde ergens het half van een onbepaald uur. Barbara wacht. Den weg verkorten! En Ferdinand stortte zich in een ongemaaide weide, die in de richting scheen te liggen. Hij geloofde aan geen hindernissen. De horizon moest hem bij Barbara brengen. Zijn voeten konden zich nauwelijks door het gras heen werken. Daarna geraakte hij echter op een weg, waarlangs hij met groote, jongensachtige sprongen ging galoppeeren, om bij de eerstvolgende bocht weer een weiland in te draven. Met een rustelooze vaart en zonder eenig overleg rende hij snuivend voort, om maar weer goed uit te komen en Barbara niet te leur te stellen. Geen wonder, dat hij op deze manier op moerassige plekken belandde, waar hij tot zijn scheenbeen in zonk, zoodat hij wadend moest omkeeren. De richting was nog maar een kwellende inbeelding. Zijn dravende voeten bonsden op een al vreemder bodem. Wat waren dat hier voor steengroeven te midden van dorre grasvelden? Hij strompelde over puin, wondde zich, sprong op en raasde weer zinneloos voort.

Eindelijk moest hij blijven staan. Zijn hart hamerde hem aan den grond vast. Nu was hij het middelpunt eener wereld geworden, die geen richting, geen doel, geen vanwaar en geen waarheen had. Het landschap toonde zijn misnoegen over hem met 'n vaal en grauw gelaat. Hij keek naar de zwart geworden hemel op, die wild wielde als een schrikkelijke drijftol, als een matelooze maalstroom, die alles in zich wilde opzuigen.

Wat is dat? Ik voel me niet goed.

Zijn handen waren ijskoud en stijf. Z'n knieën knikten. Z'n hoofd zwol geweldig op. Verbaasd ging hij zitten. Het middelpunt der wereld lag op een steenige heide, die den branderigen reuk van braamstruiken uitwasemde. Een bosch van loofhout in den rug. Voor zijn oogen graan, zoover zij keken. Het bedreigde leven in Ferdinand verwonderde zich kinderlijk tegenover den dood, die al hooger steeg als donker water. Nu kon hij niet meer terecht komen. Arme Barbara! Als je dood gaat, is een verzuimd zondagsmaal toch niet zoo belangrijk. Misschien wacht ze al niet meer. Al langzamer klopte het hart, maar ook àl zwakker. Het licht verwelkte zienderoogen. Haver en tarwe gloeiden niet meer geel, doch walmden leikleurig. In de verte rommelde een matte donder aan de omfloerste gong van den hemel.

Ferdinand hoorde al wilder in zijn ooren het geruisch suizen van knetterend kiezel, het rammelend geratel van steenslag, dat uit 'n wagen op den weg wordt gekipt. Dat valt allemaal op mij neer, dacht hij. En hij had gelijk. Niet alleen de uitputting door den ren wierp hem nu neer: deze had slechts de maat aller uitputtingen, aller eenzaamheden, van alle strijd en ellende, honger en afmatting vol gemaakt. De geweldige, al te zware eischen aan zijn jeugd gesteld, die geen jeugd was geweest, die zich door den oorlog, de omwenteling, den geest en het niets had moeten heen worstelen: deze stieten hem in het duister. Kletterend steenslag. Ja, nu viel heel zijn leven op hem neer als een lawine van puin. Hij strekte zich uit, om zich erdoor te laten toedekken. Daarbij rukte hij met zijn rechter hand een plok gras uit, alsof hij steun zocht.

Ten slotte evenwel streelde hem een vermoeid welbehagen met de diepe geruststelling: Barbara weet, dat ik hier lig.

Het onweer was al haast voorbij, toen hij uit den donkersten slaap ontwaakte. Hij lag in een poel. Zijn kleeding, zijn handen, zelfs zijn gezicht waren met slijk besmeurd. Met moeite stond hij op. Niemand had zijn aktentasch met het goud geroofd. Ook al voelde hij zijn lichaam nog nauwelijks, toch kon hij heldere en uiterst nuchtere gedachten vormen.

Hij overwoog de mogelijkheid, nog heden avond den weenschen sneltrein te halen. Langzaam en duizelig liep hij voort.

Tien minuten later stond hij op een landweg. Hij overdacht niet meer, in welke richting Barbara's huis lag: tusschen den morgen en den avond van dezen dag lag als een diepe kloof zijn doodslaap.

Nu zoo gauw mogelijk terug naar Weenen! Werken! Zijn beroep beginnen! Geen vakantie! Dadelijk als assistent in 'n hospitaal! Zich morgen meteen aanmelden!

Een vrachtauto kwam langs den weg en nam hem mee. Lang zat hij op het station der kleine stad, want zijn trein ging pas laat. Hij voelde zich heel zwak en vermoedde, dat hij ziek zou worden.

Het station bood bij vroeger vergeleken een totaal veranderd aanzien. De oude, geheel bruingerookte muren van het slaperige, provinciale stationsgebouw, waar men eertijds zoo vermoeid op de zeldzame, maar dan ook des te meer roet uitdampende boemeltreinen had gewacht, waren flink in de witte kalk gezet. Het gebouw maakte nu den indruk van een oud, tamelijk afgetakeld mensch, dat, door 'n gril van de fortuin, 'n lot uit de loterij heeft getrokken en nu plotseling een jeugdige energie ten toon spreidt. Overal stak de eerzucht van den nieuwen tijd het hoofd op. Alles blonk knap en proper. Langs de spoorbaan waren boomen geplant en grasranden aangelegd. De dienstdoende beambten namen een keurige, straffe houding in acht, en gedroegen zich veel hoffelijker dan vroeger, toen zij nog in dienst der almachtige keizerlijke en koninklijke hoogheid stonden. De meesten hunner rookten nu sigaretten, en monsterden, als onvervangbare en zelfbewuste deelen van het demokratische geheel, het publiek met scherpe oogen. Ongetwijfeld gevoelden zij zich tegen de groote taak, de nieuwe periode waardig te reprezenteeren, volkomen opgewassen.

Het publiek was intusschen hetzelfde gebleven. Met schele oogen bewaakten boeren argwanend hun in stroo gewikkelde bagage. Handelsreizigers, met de brutale onrust hunner levensbestemming in de beenen, beerden op het perron

heen-en-weer; zij streken als samenzweerders langs elkaar heen en riepen elkaar vragen toe, waarop zij geen antwoord schenen te verwachten. Zelfs een vendel rekruten, zoowaar, was alweer prezent en wachtte met verschrikte melkgezichten op de afreis.

Ferdinand, die den geheelen dag maar heel weinig had genuttigd, kon er niet toe komen, een met menschen gevuld vertrek op te zoeken. Hij huiverde terug voor de wachtkamers. Aan een stalletje kocht hij brood en worst. Voor hij echter begon te eten, schreef hij den volgenden brief aan Barbara:

„Mijn geliefde moeder! Je zult mij mijn gedrag van vandaag vergeven, zooals je mij alles hebt vergeven en vergeeft. Maar meer nog, ik ben overtuigd, dat je mij begrepen hebt en hebt bemerkt, wat er met mij aan de hand was in het uur, toen ik jou, arme, zoo lang (tot mijn eigen verdriet) liet wachten. Ik ben onvoorzichtig gaan wandelen, ben 'n beetje verdwaald, en plotseling ben ik onlekker geworden. Ik zelf weet niet meer, hoe lang de flauwte heeft geduurd. Het is natuurlijk iets heel gewoons en onschadelijks. Lieden met 'n hoofdwond hebben dat vaak. Mijn leven was immers ook tamelijk inspannend en de laatste maanden heb ik bijna dagelijks tot vier uur 's morgens gestudeerd. Nu maak ik 't alweer beter. Ik was echter heel blij, toen op den straatweg een auto aankwam, die mij naar het station heeft meegenomen. Te voet was ik er nooit gekomen.

„Op dit oogenblik ben ik er vast van overtuigd, dat je groote schat, dien je voor mij door jarenlang hard werken hebt opgespaard, werkelijk voor mij alleen bestemd is. Was het anders, dan zou ik de gedachte, met dit goud uit je kamer te zijn verdwenen, geen sekonde lang kunnen verdragen. Jij, mijn geliefde moeder, bent immers op de geheele wereld het eenige, wat ik heb. Dat weet je en ik weet het voortdurend, ook wanneer wij elkaar niet zien en spreken. Nu, terwijl ik dit schrijf, zijn mijn gedachten met diepen weemoed bij jou. Met jouw goud zal niets laaghartigs geschieden. Ik zweer, dat ik geen munt ervan ooit zal aanraken, tenzij in allerhoogsten nood. Vaarwel, lieve moeder, denk aan je gezondheid."

Toen hij zijn brief per extra bestelling had afgegeven, hield zijn hoofdpijn op.

Hij stapte in den boemeltrein, die hem naar het station zou brengen, waar hij in den weenschen sneltrein moest overstappen. In 'n oogwenk was de wagon vol menschen, die zwelden van levenskracht. Meedoogenlooze tabaksrook verspreidde zich overal. Een groep veekoopers bombardeerden elkaar met grappen en gelach. De handelsreizigers, in 'n uitstekende luim na een geslaagden dag, lieten elkaar niet aan het woord komen. Een der boeren haalde heel bedachtzaam uit 'n krant 'n groote worst te voorschijn, knipte een zakmes open en sneed met vette vingers een dikke schijf van de worst, waarover hij nog gehakte stukjes ui strooide. De doordringende reuk van dit maal verdrong zelfs den stank der tabak.

Ferdinand stond op en ging voor het raam staan.

Langzaam gleden de velden, de wegen, de peppellanen, de brokken bosch, de dorpen, de kerken, de ganzenvijvers, het land waar Barbara thuis hoorde, voorbij. Langzaam gleed met de werkelijkheid van het weelderig land ook haar werkelijkheid heen. Ferdinand gevoelde thans evenwel geen angstig verlangen meer naar heur bijzijn. Hij moest telkens weer hetzelfde denken:

„Wanneer zij dood is, zal ik het niet weten."

En deze gedachte wekte een nog diepere:

„Voor mij kan zij daardoor in 't geheel niet sterven. Alle menschen moeten verliezen, wat zij lief hebben. Ik niet."

Terwijl hij de kleine oude vrouw al verder achter zich liet, nam Barbara een al grooter plaats in hem in.

Alle menschelijke betrekkingen, ook de meest natuurlijke, zijn illuzie. Wij kunnen niemand lief hebben, niemand „hebben", daar wij elkaar niet mogen doordringen, in 't gunstigste geval slechts mogen aanraken. Liefde is niets dan het vermogen, het beeld van een mensch in de donkere kamer van ons binnenste hartstochtelijk te ontwikkelen. De werkelijkheid is een portretalbum, het woord een werktuig der scheiding, en het drukke verkeer niets dan hardhoorende eenzaamheid.

Dat is gemakkelijk gezegd. Doch wie in waarheid bewust

stootte tegen deze verstikkend nauwe muren, zou niet langer kunnen leven. Misschien heeft God de lijfelijke nooddruft alleen geschapen, om ons van het waanzinnig makend begrip onzer gevangenschap af te leiden. Ach, onze grootheid en onze vrijheid liggen slechts in de beelden, die wij ziende ontvangen en in liefde herscheppen.

Rustig troonde Barbara's beeld in Ferdinand, rustig en onsterfelijk.

Het berookte glas van het gangraam koelde zijn voorhoofd af. Hij bewoog zich niet, voor buiten op het land volslagen duisternis heerschte.

LAATSTE HOOFDSTUK.

VANWAAR? WAARHEEN?

Ter hoogte van kaap Matapan, de zuidpunt der Peloponnesus, geraken alle schepen in een lichte deining, zelfs een befaamde luxe-boot als de „Assuan". In den regel passeert men laat in den avond, en bij goed weer smaken de reizigers het genoegen, door 'n haast onmerkbaar zachte schommeling nog dieper in slaap te worden gewiegd.

Thans evenwel biedt een tamelijk luidruchtige kring passagiers liever het hoofd aan het kleine ongemak, dan reeds op dit uur tegen hun gewoonte te gaan slapen. De nachtbrakers behooren grootendeels tot een bekenden filmtroep met zijn artistieke en kommercieele bijloopers. Men is op weg naar Afrika, om ginds, in het oorspronkelijke landschap, 'n ongelooflijk zwaar probleem op te lossen. Van de diva tot den epizodist zijn het goed zeevaste menschen, door hun interessant beroep reeds ettelijke malen van het eene werelddeel naar het andere gedreven.

In een wolk van zelfbewust gedruisch zit het gezelschap in den bar en het aangrenzende salon. De saxofonen der muziek aan dek smachten, het slagwerk rinkinkt en bonst. Enkelen dansen. Men wedt, hoe lang dit bij de slingerbeweging van het schip mogelijk zal zijn. De paren worstelen 'n tijdlang vergeefs, dan verliezen ze den bodem onder de voeten. Daar het nu minder gezellig dreigt te worden, ont-

staan nieuwe weddenschappen: wien het lot wel zal dwingen, den kring te verlaten. Maar allen houden stand. De vroolijkheid krijgt nauwelijks iets wrangs of scherps.

Nu staat de scheepsdokter Ferdinand R. op, die vriendelijk-zwijgzaam tusschen het snoevende gezelschap heeft gezeten en met welwillende aandacht heeft geluisterd naar hun pronkerige verhalen. Hij groet glimlachend, en gaat. De scheepsdokter behoort tot de bemanning: daardoor is hij boven elke verdenking verheven. Maar hij heeft er genoeg van en gaat naar bed. Niemand schijnt notitie te nemen van zijn verdwijning. Dokter Ferdinand R. behoort tot de lieden, wien de deugd werd geschonken, geen aandacht te trekken.

Nauwelijks echter heeft de scheepsdokter zich zoo stilletjes verwijderd, of een oudere heer staat op, om hem te volgen. Gelach, waarom hij zich niet bekreunt! Hij heet Sonin en staat ten onrechte onder de verdenking, een schrijver en psycholoog te zijn. Wat zijn naam als auteur betreft: deze komt hieruit voort, dat Sonin als literaire raadgever der filmonderneming een onbepaalde werkzaamheid ontvouwt, en bovendien de gave bezit van treffende opmerkingen. Voor zijn roep als menschenkenner en psycholoog is de ergernis veelzeggend, die Sonin aangrijpt, wanneer iemand hem zoo noemt. Voor dergelijke verdachtmakingen heeft hij 'n hoogmoedige spreuk klaar:

„Psychologie is het wapen van den kelner in den strijd om het bestaan."

Men kan niet ontkennen, dat Sonin nu en dan inderdaad een hartstochtelijke belangstelling voor menschen koestert, en wel meestal voor weinig opvallende menschen. Tegenover de sterren, de beroemdheden, de filmnabobs en andere grootheden staat hij volmaakt koud.

Wezen en leven van den scheepsdokter Ferdinand R. op de „Assuan" daarentegen leggen zeer sterk beslag op hem. Sonin kan er zich in 't algemeen geen rekenschap van geven, waarom 't een of andere mensch plotseling zijn gedachten binnendringt. Hij is jonggezel, vijf-en-vijftig jaar oud, heeft in zijn leven weinig met vrouwen te maken ge-

had; zoo blijven in hem voldoende verlangens naar kontakt open, om die bevliegingen te veroorzaken.

Zijn belangstelling in Ferdinand R. werd het eerst door de volgende nietige omstandigheid opgewekt. Hij kon den scheepsdokter drie minuten lang waarnemen, terwijl deze in de gang der hutten eerste klasse onbeweeglijk bleef staan en, zonder Sonin's groet op te merken, naar 'n punt in de verte staarde.

Dit staren, dit weg-zijn wekte het vermoeden, dat de scheepsdokter een „geheim" had, of, om het minder romantisch uit te drukken, aan een gave leed, die tegenwoordig veel zeldzamer is dan een geheim: aan „innerlijk leven". Toen Sonin nogmaals hetzelfde waarnam, deelde hij het den kaptein mede, wien deze eigenaardigheid van zijn arts niet onbekend was. Ja, dokter R. was 'n beetje zonderling, wat voornamelijk daaruit bleek, dat hij zijn cabine tot boven toe met boeken had volgepropt. Overigens kon men zich echter werkelijk over hem niet beklagen: hij was een betrouwbaar kameraad, een man die nooit eenige moeilijkheid gaf. Eén ding slechts ontbrak hem totaal: iedere ambitie. De kaptein, eertijds luitenant der keizerlijke en koninklijke marine, gebruikte vreemde woorden als „ambitie", „initiatief", „aktiviteit", ze scherp uitstootend, in den rekbaren zin der militaire geheime taal.

Het materiaal dus, dat Sonin over Ferdinand R. kon machtig worden, is helaas maar heel mager en berust grootendeels op eigen aanschouwing. Het is merkwaardig, zoo weinig als zijn scheepskameraden van den dokter weten. Nauwelijks meer dan dit, dat hij sedert drie jaar bij den Lloyd in dienst is, alleen bij deze maatschappij heeft gewerkt, en in Weenen bij den vertegenwoordiger der lijn een protector moest bezitten, want zonder voorspraak werden buitenlanders zelden aangesteld. Telt men er de gegevens bij, die als 't ware ambtelijk bekend zijn, dan is dat haast alles, wat men van Ferdinand R. vertellen kan.

De grond van dit karige weten ligt echter geenszins in 'n schuwe geslotenheid van den scheepsdokter. Hij is volstrekt niet gesloten. Sonin houdt hem zelfs voor openhartig

en vertrouwelijk. De grond ligt veeleer in een matelooze onverschilligheid der menschen voor elkaar, zoodra het niet meer gaat om het verwarmende, opwekkende middel van den achterklap. Nu bezit Ferdinand R. een eigenschap, die bij de anderen de behoefte, om zich bloot te geven, juist prikkelt, hemzelf echter naar den achtergrond dringt: hij spreekt nooit over zichzelf. Men is nu al eenige dagen onderweg en Sonin zou er een eed op willen doen, dat hij van den man nog geen twintig maal het woord „ik" heeft gehoord. En wie kan zich om een ik bekommeren, dat zichzelf niet in den mond voert?

Sonin karakterizeert den scheepsdokter als het tegendeel van een „solist". Deze uitdrukking is voor hem haast een theologisch begrip geworden, het snijpunt van het absoluut-slechte met het absoluut-domme. De waarnemer Sonin merkt verder duidelijk op, dat dit tekort aan egotisme volstrekt niet een uiting is der bedompte psychische konstellatie van een onbeduidend mensch, dat door het hoogere niet wordt aangeraakt, doch een sluier, waarachter een gevoelige ziel zich beschut tegen de pijnlijke indecentie der meeste gesprekken.

Alles bij elkaar, oordeelt Sonin, past Ferdinand R. heel goed in zijn beroep. Fijnere naturen doen vaak geheel onbewust een symbolische beroepskeus. Wie steeds onderweg moet zijn, behoort tot de soort der overtolligen, der buitenstaanders, der vaderlandloozen.

De kunst van een scheepsdokter, bovenal op een luxe-boot, heeft niet vaak gelegenheid, een verantwoordelijke taak te vervullen. Zij gaat grootendeels op in het voorschrijven van gebruikelijke geneesmiddelen en het geven van atropine-injekties bij ernstige gevallen van zeeziekte. Over het algemeen 'n eentonige bezigheid, die haar man niet bizonder boeit, hem echter ruimschoots tijd laat voor overpeinzingen.

Bij de maaltijden zit Sonin tegenover den dokter. Aan de kapteinstafel nemen overigens van het personeel alleen nog de eerste officier, en van de passagiers de diva, de manager ('n italiaansche bankdirekteur), 'n beroemdheid op sportgebied, 'n O. W.er en 'n amerikaansche dame plaats, be-

nevens 'n jonge man, die reeds bij de periode behoort, welke na de katastrofe werd geboren. De laatste treedt zeer op den voorgrond. Bewonderenswaardig is de naakte onschuld, waarmee deze jonge man de diepte zijner twijfelingen uitbazuint.

Hier, aan deze tafel, viel Ferdinand R. het eerst aan Sonin op. De manier, waarop hij bij de afschuwelijke konversatie iedere banaliteit ontwijkt, oplettend zwijgt, en als hij spreekt, ver van alle anderen af staat, vervulde hem met verwondering. Een man, die zich onderscheidt, zonder het te toonen.

Enkele kleine gesprekken, die geheel onpersoonlijk bleven, versterkten de sympathie van den waarnemer Sonin voor zijn objekt.

Dokter Ferdinand R. zondert zich niet af. Hij is buiten zijn spreekuur haast altijd te vinden. Men kan hem volstrekt geen menschenverachter of pessimistischen tobber noemen. Dit feit brengt 'n zekere (onjuiste) theorie van Sonin in de war, die er den scheepsdokter van verdenkt in 't geheim aan een natuurwetenschappelijke studie of zelfs aan een dichtstuk te werken. Hij schijnt integendeel zelfs aan een matig gezelschap de voorkeur te geven boven alleen-zijn. Den halven nacht zit hij in den bar en hij is een der laatsten bij het ter ruste gaan. Nu en dan neemt hij deel aan den dans, veel te weinig wel-is-waar in de oogen van den kaptein, die het gaarne ziet, dat zijn heeren de gezelligheid aan boord door hun deelneming zooveel mogelijk bevorderen. En er is nog iets, wat Sonin voor Ferdinand R. inneemt: hij laat zich door de gunst van vrouwen niet ijdel maken. Daarvoor is de beantwoording van een blik, de klank van een woord bewijs genoeg, wanneer men de kunst van het waarnemen verstaat.

Dit is dan echter ook alles, wat Sonin tot nu toe aan karaktereigenschappen heeft verzameld. Hij gevoelt, dat zijn ondeugd, de nieuwsgierigheid, in sympathie, en de sympathie in een haast schaamachtige toegenegenheid is veranderd. Iedere liefde is wreed, want zij koestert de behoefte, ter wille van de ontferming haar voorwerp te zien lijden. Zoo vermoedt ook Sonin, wanneer de scheepsdokter zoo plotseling opstaat, dat hem een boos noodlot heeft getroffen. Misschien heeft de steward hem heimelijk een radiogram toege-

stoken, waarin hij het bericht van den dood zijner moeder of de boodschap van anderen tegenspoed ontving?

Met dit angstig voorgevoel, haast een zekerheid, verlaat Sonin den bar. Zal een teergevoelig mensch, door 'n ongeluk getroffen, geen behoefte hebben om te praten met een verwante ziel, die hem nadert uit de kleurlooze kudde van op luxe en succes jagende hyena's? Sonin voedt het smartelijk verlangen, nu met dezen vreemden, fijnen man een innig gesprek te voeren, hem zijn vriendschap aan te bieden en de een of andere troostrijke vreugde te bereiden.

De scheepsdokter heeft reeds 'n grooten voorsprong. In zijn hut is hij niet, want de sleutel hangt aan de deur. Sonin strompelt 'n hooge trap op naar het promenade-dek. Ook hier is geen dokter R. te zien.

Intusschen is de beweging van het schip wat kalmer geworden. Een heldere nacht welft zich boven de masten; de noordelijke sikkel der maan is reeds veranderd in de hooggeheven schaal van het oosten. Na lang zoeken ziet Sonin den dokter op het voorschip staan, heel vooraan bijna bij den boeg, waar de blanke geweldige wanden elkaar snijden met een bevalligen boog. Behalve die majestueuze, het schuim doorklievende welving van den boeg is de voorplecht het leelijkste deel van een boot, want hier verspert een wirwar van kisten en vaten den weg, de planken zijn besmeurd met gruis en olie, en overal kronkelen kabels.

Sonin wil op zijn man toetreden. Doch een schroom houdt hem terug, zooals ons aangrijpt, wanneer wij getuige worden van een intieme openbaring. Hij blijft achter 'n windas staan, kijkt toe. Veel valt er niet te zien: de scheepsdokter leunt rustig tegen de reeling en kijkt uit over de zee. Nu richt hij zich op. Hij blijft stokstijf staan, terwijl de wind zijn witte uniformjas naar achteren blaast. Slechts ééns onderbreekt hij zijn kaarsrechte rust, als hij zijn rechter arm uitstrekt. Deze beweging heeft haast een plechtig karakter. Sonin ziet, dat dokter R. iets wits in de hand houdt; wat, kan hij niet onderscheiden. Plotseling schudt de uitgestrekte hand dit witte, zij laat het na 'n poos in zee vallen, en blijft dan nog langen tijd met zege-

nend uitgespreide vingers boven den onzichtbaren vloed zweven.

De man achter het windas zou zielsgraag willen weten, wat die hand aan de zee had geofferd.

Ferdinand ziet de verre zigzaglijnen der Peloponnesus langzaam naderen. Zij zijn heel zwak verlicht, alsof ze uit zwart karton waren gesneden en daarachter een kaars brandde. De zee, waarin het schip voorzichtig op- en neerduikt, is een donker niets, waar een licht ruischen omheen suist; de hemel is een klaarder niets, dat zwijgt. De wereld van dit uur schijnt niet onbegrensd: hemel, zee en aarde welven zich als een reusachtige, doch rondom gesloten eindigheid. En wederom staat Ferdinand in het stille midden dezer oneindige eindigheid.

Hij is opgestaan en uit het gezelschap weggeloopen, omdat hij het niet meer kon uithouden, omdat iets als haat in hem wakker werd jegens de eeuwig-vreemden, de menschen. Tegelijk echter is thans een deel van zijn innerlijk door een merkwaardige kramp samengesnoerd. De kramp zit juist in de zonnevlecht bij het middenrif; zij doet pijn, doch veel krachtiger grijpt in de zenuwharp een onbeschrijflijk genot. Ferdinand kent die zeldzame, doch telkens weerkeerende aanvallen heel goed, de doellooze en ongegronde geestdrift, die hem plotseling een stroom van tranen in de oogen drijft en de zucht ontketent, te schreeuwen, te zingen, zich op de knieën te werpen.

Het is dan telkens, alsof een hymne in hem wakker wordt, die tot uiting dwingt. Was Ferdinand maar een man van het woord, van het gezang, het leven zou hem gemakkelijker vallen. Nu echter houdt hij zich aan de reeling vast, daar hij zich in deze nachtelijke eenzaamheid van het schip zou schamen, om een kreet te slaken of door een pathetisch gebaar de skepsis der maan op te wekken. De kramp in de zonnevlecht, de hymne, heeft geen woorden, geen klank, en ook geen gedachten.

Zij is niets dan gevoel.

Hier volgt Ferdinand's hymne, voorzoover men wat geen

woorden kent en ver staat van alle gedachten door een taal kan vertolken:

Mijn God, nu ben ik al zes-en-dertig jaar oud en nog steeds loop ik als een naïef kind rond tusschen deze gewiekste kanjers met hun sluwe oogen, loerend op buit.

Zij verdienen geld, zij dansen, hoereeren, spelen bridge, zij zijn aktief, brengen het ver, en laten zich door uw adem, mijn God, en uw alom-tegenwoordigheid niet imponeeren.

Zij geven alleen om het doel en haten slechts het doellooze. Uw worgenden greep aan hun keel te gevoelen: zij zouden het zwakzinnigheid en schande noemen.

Weldra zal ik veertig zijn en nog altijd sluip ik weg; ik kan nauwelijks mijn fatsoen bewaren, nauwelijks het uitschreeuwen inhouden dat U, mijn God, in uw verpletterende onbegrijpelijkheid wil groeten.

In den salon speelt de kapel, in andere vertrekken gaat de gramofoon den geheelen dag en den halven nacht. Zonder lawaai kunnen ze het niet stellen, daar ze U moeten overstemmen. Ze gelasten de muziek alleen af, wanneer ze over zaken praten.

Vroeger dacht ik, dat alleen de ouden zoo waren. Nu zie ik, dat de jongen niet anders zijn. Zij kennen uw tranen niet. Vuil, berekening, en zinnelooze vrijheidslust aanbidden ze.

Is de wereld zoo arm geworden, dat zij als een verscheurend dier uitsluitend aan buit moet denken? Ik ben immers zelf arm en denk niet aan buit.

Wat willen zij toch, die spartelende, onverzadelijke schrapers? Kan men dan iets bereiken op de wereld? Is het niet meer dan genoeg, als je moogt leven? Van mij is niets geworden dan 'n onbeduidende dokter. Maar ik heb ook nooit de eerzucht gehad, dat er iets van mij werd.

Zou het niet beter zijn, dat ik haar wel had gehad? Zou ik niet gelukkig zijn, als ik genoeg begeerte en geestelijken dood bezat, om hun spel mee te spelen?

Vergeef mij de lastering! Neen! het zou niet beter zijn. Want dan zou ik den bovenaardschen wellust van dit uur niet gevoelen.

Dit genot overtreft alles, zelfs den dood. Want op de wereld kan men niets bereiken en gewinnen, dan U. Ja, wat zou ik nog kunnen gewinnen, daar ik in dezen waanzinnigen roes U thans toebehoor?!

Zie, hier sta ik, weenend onder uw blik, en ik staar over de zee als dronken. En als een die dronken is weet ik, dat deze zee volstrekt geen zee is, en dit hier geen schip, en dat ik niet ik ben maar geheel een ander, dien ik niet begrijp, zooals ik U, U, o zoo heerlijk, niet begrijp!

Zulke ekstazen komen onverwacht snel en gaan even snel voorbij. Zij laten geen enkel geestelijk rezultaat achter, geen inzicht en geen herinnering. Over blijft alleen het gevoel eener waardige vermoeidheid als na een bergtocht, en het angstige verlangen, dat zij niet voor de laatste maal haar macht heeft doen gelden, deze goddelijke, lieflijke vlaag.

Ferdinand's roes, hem reeds uit zijn kinderdagen vertrouwd, ebt weg. Het getande schrift van kaap Matapan verzinkt. Nu grijpt de scheepsdokter in zijn mantelzak en haalt Barbara's goudbuidel te voorschijn.

Na de luch was hij vandaag voor 'n uurtje gaan liggen. Toen hij ontwaakte, viel het hem ongewoon moeilijk, zich te oriënteeren. En juist in dezen toestand van half bewustzijn, van verlamden wil gewerd hem plotseling de vaste zekerheid, dat Barbara niet meer leefde, dat zij een der laatste dagen of misschien zelfs dit uur de aardsche wereld had verlaten. Hij had langen tijd noodig, om zijn verlamming meester te worden. De zekerheid van Barbara's dood nam hij ongewijzigd in zijn volle waakleven mee. Het eerste, wat hij daarna deed, was, dat hij haar nalatenschap uit zijn koffer haalde. Hij wist niet waarom, doch hij telde de munten angstvallig nauwgezet. Het waren tien stukken van honderd kronen en acht-en-negentig dukaten van twintig kronen. Van de oorspronkelijke honderd twee-en-twintig dukaten had Ferdinand er, toen hij geen anderen uitweg meer wist, vier-en-twintig verkocht. Deze som was juist het percentage, dat ook hij, overeenkomstig zijn wezen, aan het leven moest betalen: zij was de koers zijner aardsche zwakheid en gering-

heid. Was hij standvastiger en sterker geweest, dan zou hij minder of niets hebben verkocht.

Toen hij met de telling klaar was, stak hij den linnen buidel in zijn mantel. Waarom? Misschien, om Barbara's erfenis vandaag dicht bij zich te hebben.

En nu houdt hij den zak in zijn hand.

Wat hij nu doet, gebeurt bliksemsnel en zonder overleg. Niet anders heeft hij op de helling van Kolkow een onverwacht bevel gegeven. Zijn meest persoonlijke daden ontspringen telkens weer aan een plotselinge ingeving, en niet aan verstandelijk overleg. Ver over de reeling gebogen maakt hij den strik los, hij keert den buidel om en schudt hem. Een even glimmende zwerm sterren valt omlaag en zinkt geluidloos in de diepte, en het witte linnen zeilt achterna.

Meteen schrikt de kleine mensch, die ook in Ferdinand leeft, als een hand die in het vuur heeft gegrepen. Doch reeds antwoordt zijn ander wezen: Ja, zoo is het goed!

Wat heeft hij gedaan? Zich tegen toekomstige verzoekingen beschermd? Dat zou, was het al een reden, toch de meest oppervlakkige zijn. Heeft hij een zoenoffer gebracht? Misschien! Doch hij denkt er nu volstrekt niet aan, dat hij zich van een bezitting ontdeed, dat Barbara's nalatenschap onherroepelijk verloren is. Is zij dan verloren? Is zij niet nu pas in veiligheid, onaantastbaarder en zuiverder dan in Ferdinand's kist of in de kluis van 'n bank? Barbara's schat rust van nu aan in de diepte der wereld. De honing der heilige werkbij is voor eeuwig beschermd en onttrokken aan den ontwijdenden omloop.

Ferdinand houdt nog steeds zijn hand uitgestrekt...

Het schip is echter voortgevaren en zijn hand zegent niet meer het offer, doch een vreemde en onverschillige plek der zee.

Nog drie polsslagen blijft hij in dezelfde houding. Daarna keert hij zich om. Zijn oogen gloeien en zijn knieën sidderen. Doch door zijn lichaam stroomt een groeiende kracht. Zijn gestalte, zijn gang, zijn gelaat ademen nu, beschenen door het zoeklicht der kommandobrug, zoo'n strengheid en ongenaakbaarheid uit, dat de waarnemer achter het windas hem stil voorbij laat gaan.